

DÜNYA ƏDƏBİYYATI

MARK TVEN

Secilmis
əsərləri

MARK TVEN

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

"ÖNDƏR NƏŞRİYYAT"
BAKI-2005

*Bu kitab "Mark Tven. Tom Soyzerin macəraları"
(Bakı, Yazıçı, 1989) və "Mark Tven. Heklberri Finnin macəraları"
(Bakı, Gənclik, 1975) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edənlər: **Şəfiqə Ağayeva**
Həmid Qasımzadə

Ön sözün müəllifi: **Zeydulla Ağayev**

813.52 - dc 21

AZE

Mark Tven. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2005, 464 səh.

Bu kitabda Amerika ədəbiyyatının klassiklərindən olan Mark Tvenin iki romanı: "Tom Soyzerin macəraları" (1876) və "Heklberri Firmin macəraları" (1885) əsərləri Azərbaycan oxucusuna təqdim olunur.

Birinci romanda - balaca Tomun macəralarında Amerika təhsil sistemi əsas gültüş hədəfinə çevrilir; burada böyük məharətli yazıçı dünyaya uşaqların gözü ilə baxır.

"Tom Soyzerin macəraları"nın davamı kimi işlənmiş "Heklberri Finnin macəraları"nda isə zənci Cim obrazını romana gətirməklə müəllif irqi ayrı-seçkiliyə öz nifrətini bildirmişdir ki, bu da əsəri ictimai məzmunlu roman səviyyəsinə qaldırmışdır. İrqi ayrı-seçkiliyin tüğyan elədiyi illərdə bu cür ifşaedici mahiyyətli bir əsər yaratması Mark Tvenin vətəndaş cəsarətinin parlaq ifadəsi idi. XX əsrin tanınmış yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Ernest Heminquey heç də təsadüfi olaraq demirdi ki, bütün Amerika nəəsi "Heklberri Finnin macəraları" romanından törəmişdir.

ISBN 9952-416-47-3

© "ÖNDƏR NƏŞRİYYAT", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

GÜLÜŞLƏ, QƏHQƏHƏYLƏ ÖLDÜRƏN SƏNƏTKAR

Amerika Birləşmiş Ştatlarının ədəbiyyatını Səmuəl Lənqhom Klemens -Mark Tven (1835-1910) olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. O, doğma xalqının təkcə tanınmış satira və yumor ustası deyil, həm də ABŞ ədəbiyyatının gələcək inkişafının strategiyasını müəyyənləşdirən bir sənətkardır. XX əsrin tanınmış ABŞ yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Ernest Heminqvey heç də təsadüfən deməmişdir ki, "Bütün Amerika nəsrı "Heklberri Finnin macəraları" romanından törəmişdir".

Düzdür, "Heklberri Finnin macəraları" romanı 1885-ci ildə çapdan çıxana qədər də Mark Tven artıq ABŞ ədəbiyyatının ən parlaq simalarından hesab olunurdu. Lakin bu roman yazıçının yaradıcılıq zirvəsidir. Burada onun əvvəlki bütün əsərlərinin ən yaxşı cəhətlərinin didaktik vəhdəti vardır və ondan sonrakı ABŞ nəsrı "Heklberri..."ni öz şəərəfli sələfi hesab etmişdir.

30 noyabr 1835-ci ildə Missuri ştatındakı Hənnibal qəsəbəsi yaxınlığında, kiçik Florida kəndində anadan olmuş Mark Tven erkən uşaqlığından ehtiyacın minbir labirintindən keçmişdir. Yaşadığı mühitin "dibindəki" bütün eybəcərlikləri və çirkəbləri öz gözü ilə görmüş sənətkar sonrakı uzun və məhsuldar yaradıcılığı ərzində kapital aləminin üfunətini özünün gülüş və qəhqəhə hədəfinə çevirmişdir.

Mark Tven öz erkən yaradıcılığı ilə bütün ABŞ ədəbiyyatının istiqamətini dəyişmişdir! Bu, hər bir sənətkara qismət olmayan tələdir. Ədəbi yaradıcılıqda ilk addımlarını atan M.Tven həm özünəqədərki romantik ədəbiyyatın səviyyəsi, həm də bütün qəzet və jurnallarda tüğyan edən "qara yumor"la barışa bilmirdi. Daha çox ingilis realist ədəbiyyatının ənənələrinə istinad edən yazıçı ABŞ ədəbiyyatı üçün tamamilə yeni olan yumor yarada bildi.

Yerli hindu tayfalarının silah gücünə sıxışdırılması, müxtəlif lokal müharibələr M.Tven dövrü Amerikasını üçün çox xarakterik idi. Belə doyuşlərin təmas xətləri "frontir" (sərhəd) adlanırdı və amerikan "qara yumor"u məhz həmin frontirlərdə yaranır və yayılırdı. Daha çox başqasının şəxsi ləyaqətini və milli mənliliyini məsxərə obyektinə çevirən həmin yumor Mark Tvenin realist yaradıcılıq aləminə zidd idi və onun ədəbi novatorluğu da məhz bu məqamdan başlayır.

Mark Tven ədəbi yaradıcılığa başlayanda satira və yumor qəzet və jurnalların aparıcı janrı kimi diqqəti cəlb edirdi. Qəzet yumoristlərinin əksəri professional yazıçı olmasa da, onların yaradıcılığı Amerika ədəbiyyatının sonrakı inkişafında ciddi iz buraxmışdı. Onlar ilk dəfə olaraq yerli folklorun müxtəlif janrlarının potensial imkanlarını görüb qiymətləndirə bilmiş, onları şifahi xalq yaradıcılığından ədəbiyyata gətirmişdilər. Bu, onların tarixi xidməti idi. Lakin

bu yumoristlərin əksəri bir qayda olaraq cənub ştatlarındakı torpaq sahiblərinin, qul istismarından varılanların tərəfində dayanırdı. Bu məhdudluq onları ucuz gülüşə meylləndirir, komik vəziyyət yaratmaq üçün aşağı təbəqə nümayəndələrinin, əksər hallarda isə yerli hinduların gülünc vəziyyətə düşməsinə aid bir-birinə bənzəyən və tezliklə unudulan "əsərlər" yaratmaqdan yuxarı qalxmağa qoymurdu. Mark Tvenin ilk əsərləri isə öz kəskinliyi, işəadici mahiyyəti ilə diqqəti cəlb edirdi. Sonrakı sabit və həmişə inkişafda olan məhsuldar yaradıcılıq yolu isə onu təkcə yumorist kimi deyil, həm də kəskin satira ustası kimi dünya ədəbiyyatına bəxş etmişdir.

O, ucuz, bayağı komik effekt axtarmır, yalnız cəmiyyət üçün xeyirli olan ciddi gülüşə üstünlük verirdi. M.Tveni öz sələflərindən və müasirlərindən fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də budur. O, dəbdə olan "İfrat qəddarlıq" yolu ilə getməyərək "kobud yumor" materialı olan sərxoşluq, xoşagəlməz qoxular, qətl, meyit və s. kimi süjet çalarlarından qaçmış, dərin humanist xarakterli əsərlər yaratmışdır. Erkən yaradıcılıq dövrünün məhsulları olan "Dağ Nikdə qətl", "Təzə cinayət", "Şöhrət çələngli qatillər" və başqa yumoristik skeçlər -- birləşdirilən komediyalar məhz yazıçının ictimai-faydalı iş görmək inancının nəticəsi kimi qiymətlidir. Kobud yumor mövzusunda gəlincə isə, qeyd etmək lazımdır ki, bu, M.Tvenin qanlı səhnələrə olan meyindən deyil, pisliyi, nadanlığı, yamanlığı gülüşlə öldürmək kimi humanist məqsədinə irəli gəlirdi.

Mark Tvenin yaradıcılığını üç dövrə bölmək olar. Onun bir yazıçı kimi formalaşmış ümumxalq məhəbbəti qazanması yaradıcılığının birinci dövrünə təsadüf etsə də, yazıçıya əsl şöhrəti ikinci dövrdə - XIX əsrin 70-80-ci illərində qələmə aldığı iri həcmli əsərləri gətirmişdir. "Tom Soyverin macəraları" (1876), "Avara adam xaricdə" (1880), "Şahzadə və dilənçi" (1882) və "Heklberri Finnin macəraları" (1885) əsərlərində müəllif hadisələri incə, zərif yumor hissi ilə qələmə alsada, oxucunun mühakiməsinə verilən problemlər global mahiyyəti, dağıdıcı, məhvedici gücü ilə yadda qalır.

Burada belə bir haşiyə qoymağa ehtiyac duyulur ki, ailə qurandan sonra M.Tvenin yaradıcılığında ictimai mahiyyətin güclənməsi, reallığın daha parlaq ifadəsi, qabardılan məsələlərin bəşəri çəkisinin artması birbaşa olaraq onun həyat yoldaşı Oliviyanın adı ilə bağlıdır. Oliviya təkcə sədaqətli həyat yoldaşı, övladlarını ifrat dərəcədə sevən qayğıkeş ana deyildi, o həm də yazıçı ərinin ilk oxucusu, ilk məsləhətçisi və tənqidçisi idi. Ziyalı ailəsindən çıxmış, həm yüksək ailə tərbiyəsi, həm də mükəmməl təhsil almış Oliviyanın bədii zövqü ərinin tam qanə edir, mövzu seçimində, bu və ya digər hadisənin ədəbi həllində onunla hesablaşmağa vadar edirdi. İlk iri həcmli əsər olan "Tom Soyverin macəraları" romanının uğurlu alınması və sonrakı əsərlərinin oxucu auditoriyasına daha dərin təsiri məhz həyat yoldaşı Oliviyanın fəal və yaradıcı müdaxiləsi nəticəsində mümkündür.

Mark Tven insan hüquqlarının tapdanmasını, hindulara divan tutulmasını, irqi ayrı-seçkiliyi, xalqın böyük əksəriyyətinin ehtiyac içərisində yaşamasını sakit qarşılaya bilmirdi. O, bütün yaradıcılığı boyu əzilən milyonların tərəfində dayanmışdır.

Ona xas olan ən xarakterik xüsusiyyətlərdən biri də öz vəzifəsini təkcə ədəbi əsər yazmaqla bitirməməsi idi. M.Tven fəal həyat mövqeyi tutan ziyalı idi. 1885-ci ildə ABŞ prezidentinə yazdığı məktubunda o, qərbdə yaşayan hindulara qarşı hakimiyyət dairələrinin vəhşi münasibətinə ciddi etirazını bildirmiş, bu özbaşnalığa son qoyulmasını tələb etmişdir. M.Tvenin bu mübariz əhvalı, humanist mövqeyi qələmə aldığı əsərlərin hamısını vahid leytmotivdə birləşdirir.

ABŞ yazıçısının iki romanı bir kitab halında Azərbaycan oxucusuna ilk dəfə təqdim edilir. "Tom Soyverin macəraları" və xüsusilə "Heklberri Finnin macəraları" romanları Mark Tvenin şah əsərləri hesab edilir. Balaca Tomun macəralarında Amerika təhsil sistemi əsas gülüş obyektinə çevrilir, burada yazıçı dünyaya böyük məharətlə uşaqların gözü ilə baxır. Bu romanın davamı kimi işlənmiş "Heklberri Finnin macəraları" əsərində isə zənci Cim obrazının romana gətirilməsi ilə irqi ayrı-seçkiliyə müəllif nifrəti əsəri sosial roman səviyyəsinə yüksəltdi. İrqi ayrı-seçkiliyin tüğyan etdiyi bir dövrdə bu cür işəadici mahiyyətli əsərin ortaya çıxması Mark Tvenin vətəndaş cəsarətinin parlaq ifadəsi idi.

Bu romanda M.Tven öz oxucusunu yenidən "Tom Soyverin macəraları" əsərindəki sevimli qəhrəmanları ilə görüşdürür. Lakin illər ötmüş, əvvəlki uşaqların yerini sosial mühitin get-gedə daha çox sıxışdırdığı dərqli-ələmli yeniyetmələr və gənclər tutmuşdur.

Seçdiyi macərə janrı Tvenin doğma Amerika torpağını misilsiz bir məhəbbətlə sevməsi, Missisipi vadisinin gözəlliklərini vəsf etməsi, habelə müəllifin insan və təbiət probleminə didaktik baxışını aydınlaşdırmaq üçün gözəl imkanlar açmışdır. Zənci Cimlə daha təhlükəsiz yerlərə qaçan Heklberri həm əsrarəngiz təbiəti, həm də onun qoynunda baş verən qanlı hadisələri görür, addımbaşlı insan hüquqlarının pozulduğunun, insan şəxsiyyətinin alçaldığının şahidi olur. Birinci romandakı balaca dindar Heklberrinin yerini get-gedə dörd tərəfdəki hadisələrə ayıq gözlə baxan, ziddiyyətlərin əsl mahiyyətini anlamağa çalışan Heklberri tutur.

Qəhrəmanın mənəviyyatındakı mürəkkəb dəyişiklik, əvvəlki Hekin əvəzində xaraktercə yeni olan doğum obrazın dayanması prosesi, həqiqətin və reallığın daha dərindən dərk edilməsi, Amerika dünyasında gördüklərindən dəhşətə gələrkək sərbəst və azad həyat haqqında düşüncələri Mark Tvenin özünün gəldiyi nəticələrin bədii ifadəsi idi. Hər iki əsərdəki Amerika yalanlar, saxtakarlıq və zorakılıq Amerikasındır. Belə Amerikada nə Tom və Heklberri kimi kimsəsizlərə, nə də zənci Cim kimi qaçqınlara yer vardır.

Ən çətin mətləbləri incə gülüşün ifşaedici qəhqəhəsi ilə oxucuya çatdıran Mark Tven belə bir inamı təlqin edirdi ki, əclafılar, qanıçənlər öz əcəlləri ilə ölüb getməzdən əvvəl onları məsxərəyə qoyub alçalmaq, məhv etmək lazımdır. Özünün məşhur "Sirlə naməlum şəxs" povestində qəhrəmanın dili ilə dediyi kimi, "gülüşün hücumuna qarşı heç nə təb gətirə bilməz".

Mark Tvenin dünya ədəbiyyatı qarşısındakı xidmətlərinin böyüklüyü bir də orasındadır ki, onun ifşaedici, dağıdıcı satirası fəvqəladə gərginliyi ilə seçilən tarixi mərhələdə yaranırdı. Dünya kapitalizmi düşərgəsində siyasi və iqtisadi, sinfi və milli ziddiyyətlər kəskinləşir, kapitalist ölkələrinin daxili və xarici siyasətində irtica mahiyyəti aparıcı mövqeyə keçirdi. M.Tvenin gözləri önündə konstitusiyə qanunları bir-bir pozulur, Amerika təcridcən demokratik respublikadan "taxt-tacında respublikaçıların oturduğu monarxiyaya" çevrilirdi.

Yazıcının biganə qaldığı bircə dənə də olsun problem yox idi. O, ABŞ-ın Havay adalarındakı özbaşınalığına məsxərəyə qoyurdu: budur, ABŞ Qrenada kimi kiçik bir adanı öz süngüsünə keçirmişdir; Tven Avropanın amerikanlaşdırılması təhlükəsində narahat olurdu: budur, dünyanın bir çox regionunda ABŞ hərbi bazaları ölüm və qırğın simvollarına çevrilmişdir, İraqda başlanmış mənasız müharibə minlərlə adamın həyatına son qoymuş, bir ölkəni xarabazarlığa çevirmişdir... Təəssüf ki, belə paralellər çoxdur. Bütün bunlar həm Mark Tvenin sənətkar dühasının böyüklüyünü bir daha təsdiq edir, həm fəvqəlgüclü dövrlərin yirtici xisləti haqqında inamımızı gücləndirir, həm də bizi belə bir təbii qənaətə gəlməyə vadar edir: nə qədər ki, yer üzündə təpədən-dırnağa silahlanaraq dişlərini başqasına qıcayan fəvqəldövlətlər vardır, nə qədər ki, vəhşi xislətini terror və vahimə vasitəsilə yeridən ünsürlər vardır. nə qədər ki, pislik yaxşılığa meydan oxuyur, Mark Tvenin satirasının ifşaedici mahiyyəti də var olacaqdır. Əslində bu, onun əsərlərinin həmişəyaşarlığıdır!

Onun yaradıcılığına hələ yazıcının sağlığında dünyəvi maraq var idi. Müəllifin əsərləri fransız, alman, türk, rus... dillərinə tərcümə olunurdu. Tvenin gülüş obyektinin təkcə Amerika olmadığını görəndə, bu gülüşü həm də öz dərslərinə məlhəm bilən, bu gülüşün gücü ilə öz xalqlarının yaşayış tərzində və məişətində çevriliş etməyə ümid bəsləyən mütercimlərhələ XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərində onun zəngin yaradıcılığına müraciət edirdilər.

Mark Tvenin Azərbaycanca ilk "gəlişi" türk dili vasitəsilə olmuşdur. 1910-cu ildə Bakıda Orucov qardaşlarının mətbəəsində Amerika yazıcısının "İyirmi beş milyonluq çek" kitabı çapdan çıxmışdır. Əsəri məşhur teatr tənqidçisi Hacı İbrahim Qasimov türkcədən dilimizə çevirmişdir (İngiliscədən türk dilinə isə Məhəmməd Xəlil tərcümə etmişdi).

Sonralar respublikamızda Mark Tvenin yaradıcılığına maraq heç vaxt səngiməmişdir. Oxucularımızın diqqətinə təqdim edilən bu iki roman keçən əsrin 30-cu illərində A.Əfəndizadənin

tərcüməsində çapdan çıxmış, böyük maraqla qarşılanmışdır. 1947-ci ildə İ.Nəfisi tərəfindən tərcümə olunmuş "Şahzadə və dilənçi" əsəri ayrıca kitab halında çap edilmişdir. Bir neçə ildən sonra "Azərnəşr" onun on beş əsəri toplanmış "Seçilmiş hekayələr" kitabını oxucularımızın mühakiməsinə vermişdir (tərcümə edənlər Cabbar Məcnunbəyov və İslam İbrahimov. Bakı, 1953). Bundan sonra "Gənclik" nəşriyyatı "Şahzadə və dilənçi"ni ikinci dəfə nəşr etmişdir.

Bu kitabda oxucuya təqdim olunan "Tom Soyyerin macərələri" və "Heklberrri Finnin macərələri" romanları keçən əsrin əllinci illərinin axırlarında yenidən tərcümə edilmiş və müvafiq olaraq 1958-59-cu illərdə çapdan çıxmışdır. Birinci əsəri Şəfiqə Ağayeva, ikincini isə Həmid Qasımsadə tərcümə etmişdir ("Gənclik" nəşriyyatı ikinci romanı 1975-ci ildə təkrar nəşr etmişdir). Nəhayət, 1961-ci ildə "Uşaqgəncnəşr" M.Tvenin on bir hekayəsinin toplandığı "Milyon funt sterlinlik bank biləri" kitabını Rafael Nağıyevin tərcüməsində çapdan buraxmışdır.

...Mark Tvenin uşaqlığının keçdiyi doğma Hənnibal qəsəbəsindəki təpənü üstündə bir-birilə şirin söhbət edən iki oğlanın heykəli uzaqdan diqqəti cəlb edir. Bu, Tvenin qəhrəmanları Tom və Heklberrinin heykəldir. Onlar sanki şirin-şirin söhbət edə-edə ayaqlarının altından axan Missisipi çayına tərəf addımlayırlar.

Təxminən yüz otuz il bundan qabaq Hənnibal qəsəbəsində ayaq açmış Tom və Heklberrri indi də yol gedir, dünyanı dolaşır, qələmindən çıxdıqları məşhur yazıcının, satira və yumor ustasının — dünya ədəbiyyatının korifeylərindən olan Mark Tvenin şöhrətini, xoş sorağını dönə-dönə bütün yer üzünə yayırlar...

Zeydulla Ağayev
filologiya elmləri doktoru

BİRİNCİ FƏSİL

MƏSƏLƏ VURUŞMADAN BAŞLƏNİR

- Tom! Cavab gəlmir.
- Tom!

Cavab eşidilmir.

- Çox qəribədir, görəsən bu uşaq harada itib-batıb!.. Tom!
- Cavab gəlmir.

Polli xala cənəyini burnunun ucuna endirdi və onun üstündən bütün otağı gözdən keçirdi; sonra eynəyi alına qaldırdı, onun altından otağı gözdən keçirdi. O, uşaq kimi xırda bir şey axtarıqda çox nadir hallarda eynəkdən baxardı, demək olar ki, heç baxmazdı; bu eynək onun bəzəyi və fəxri idi. Onu zəruriyyətdən deyil, yarışıq üçün almışdı, gözünə taxanda heç bir şeyi görə bilmirdi. O, bir dəqiqəliyə özünü itirdi, sonra yavaşcadan - elə yavaşcadan ki, yalnız otağın mebeli onun səsini eşidə bilirdi - dedi;

- Bir dayan, əlbət əlimə keçərsən!..

Sözünü qurtarmamış əyildi, döşəmə şotkası ilə çarpayının altını axtarmağa başladı. Şotkanı hər dəfə çarpayının altına uzatdıqdan sonra dayanıb nəfəsini dəririrdi. Orada pişikdən başqa heç bir şey çıxara bilmədi.

- Belə də uşaq olar! Ömrümdə belə nadinc görməmişəm!

O, taybatay açılmış qarıya yanaşaraq kandarda dayandı və öz bostanını - alağ basmış pomidor ləklərini gözdən keçirdi. Tom orada da görünmürdü. Onda Polli xala uzaqlarda eşidilsin deyə mümkün qədər səsini qaldıraraq qışqırdı:

- To-o-om, haradasan?

Onun arxa tərəfində yüngül bir xışıltı eşidildi, dönüb baxdı, qapıdan çıxıb əkilmək istəyən uşağın lap elə vaxtındaca aşırmasından yapışdı.

- Belədir ki, var! Anbara baxmaq heç ağılıma gəlməyib. De görüm, sən orada nə edirdin?

- Heç bir şey.
- Heç bir şey? Bir əllərinə, ağızına baxsana. Bu nədir belə?
- Bilmirəm, xala.

- Amma mən bilirəm. Bu mürəbbədir, bildinmi, mürəbbədir. Yüz dəfə sənə demişəm ki, mürəbbəyə əl vurma, döyüb öldürərəm. O çubuğu ver mənə.

Çubuq yuxarı qalxdı, deyəsən bu müsibətdən yaxa qurtarmaq mümkün olmayacaqdı.

- Xala, bir ora baxın, o arxa tərəfinizdəki nədir?

Xala özünü təhlükədən qorumaq üçün tumanının balağını yığışdıraraq geri döndü. Uşaq isə bir anda uca hasarı aşıb gözdən itirdi.

Polli xala ilk dəqiqədə özünü itirdi, sonra mülayimcəsinə qaqqanaq çəkib güldü:

- Di, bacar görüm onunla, necə bacarırsan! Mən də ki, bircə ağıllanmıram da... Məgər o, başıma az kələk açıb! Mənim yerimə ayrı adam olsaydı, indi ağıllanmışdı. Qocanın axmağı ələ düşməz! Yaxşı deyiblər ki. "qoca köpəyə təzə oyun öyrətmək olmaz". Aman yarəb, axı o hər gün təzə bir kələk düzəldir, mən bunları haradan başa düşə bilərəm! Elə bil ki, məni nə qədər təngə gətirməyi də bilir. Bilir ki, bircə anlığa məni güldürsə və ya diqqətimi yayındırsa qollarım boşalacaq, daha ona bircə kötək də ilişdirə bilməyəcəyəm. Təqsirimi niyə gizlədim! Mən öz borcumu yerinə yetirə bilmirəm. Axı müqəddəs kitablarda yazılıbdır ki, uşağa rəhmi gələn adam onu məhv edir. Bundan heç bir şey çıxmayacaqdır, nahaq yerə günaha batıram. Onun qəlbinə cin-şeytan girib, mən bunu bilirəm, ancaq nə edə bilərəm, tifil rəhmətlik bacımın balasıdır, ona əl qaldırmağa ürəyim gəlmir! Elədiyi işlərə göz yumuram, vicdanım mənə əzab verir, cəzalandırıram, ürəyim davam gətirmir. Daha nə etnək olar, müqəddəs kitablarda da yazılıbdır ki, insanın dərdi çox, ömrü isə qısa olur; mənə elə belə də var. Bu gün tənbellik edib məktəbə getmir, gərək sabah onu yaxşıca cəzalandıram, bir iş tapşırım ki, evdən bayıra çıxma bilməsin. Bütün uşaqlar bayram etdiyi bir vaxtda onu işləməyə məcbur etmək insafdan deyil, onunçün işləmək hər şeydən ağırdır, ancaq nə edim, mən gərək öz vəzifəmi yerinə yetirəm, yoxsa uşağı bədbəxt edərəm.

Tom məktəbə getmədi, öz vaxtını çox gözəl keçirdi. Axşam yeməyinə qədər, sabah üçün odun mişarılamaq və gözlük qamqalaq qayırmaqda zənci uşaq Cimə kömək etmək üçün ancaq evə qayıda bildi. Hər halda Cim öz işlərinin dördüdə üç hissəsini görüb qurtarana qədər Toa macal tapıb sərgüzöştələrini ona nağıl edə bildi. Tomun kiçik, ögey qardaşı Sid, ona tapşırılan işin hamısını görüb qurtarmışdı (o, qamqalağı, odun talaşalarını yığıb evə daşıyırdı). Sid sözbəxan və dəcəlliklə işi olmayan dinc bir uşaq idi.

Tom axşam yeməyini yediyi və fürsət düşdükcə qənddandan qənd çirpışdirdiyi müddətdə Polli xala ona cürbəcür ağıllı və hiyləgər suallar

yağdırırdı ki, bəlkə Tom çaşıb, ağzından bir söz qaçıra. Bir çox sadələvh adamlar kimi o da özünü söhbətdə ən incə və məharətli bir diplomat hesab edir və elə zənn edirdi ki, onun bütün sadə hiylələri - böyük hiyləgərlik və diribaşlıq nümunəsidir. O, Tomdan soruşdu:

- Tom, bu gün məktəbdə sənə çox isti deyildi ki?
- Bəli, xala.
- Bəlkə çox isti idi?
- Bəli, xala.
- Bəs nə yaxşı çimmək həvəsinə düşməmişən, Tom?

Tomun ürəyi qopdu, nə isə pis bir iş baş verəcəyini hiss etdi. O, şübhəli-şübhəli Polli xalanın üzünə baxdı, lakin elə bir şey görə bilmədi. Ona görə də dedi:

- Yox, xala, o qədər də ürəyim istəmədi.
- Polli xala əlini uzadaraq Tomun köynəyini yoxlayıb dedi:
- Hə, Tom, heç tərləməmişən.

Tomun köynəyinin quru olub-olmadığını bəhanə ilə yoxlaya bildiyini və bunun nə məqsədlə edildiyi heç kəsin ağına gəlməyəcəyini düşünmək ona ləzzət verirdi.

Ancaq Tom küləyin hansı tərəfdən əsdiyini o saatca başa düşüb, tez xalasını qabaqladı:

- Yox, biz orada quyu suyu ilə başımızı islatmışdıq. Başım indi də yaşıdır, bir baxın!

Polli xala belə mühüm bir sübutu nəzərdən qaçırdığına görə çox bikeflədi. Lakin həmin dəqiqə yenə də ruhlandı:

- Tom, başını islatmaq üçün köynəyinin yaxalığını sökmək lazım gəlmədi, elə deyilmi? Gödəkcənin yaxasını aç görüm!

Tomun sir-sifəti açıldı. O, gödəkcəsinin yaxasını açdı, köynəyinin yaxalığı möhkəm tikilmişdi.

-Ay sənə nə deyim! Dur rədd ol buradan! Düzü, mən elə bilirdim ki, sən dərsdən qaçıb çimməyə getmişən. Yaxşı, bu dəfə səni bağışlayıram. Görünür, mən yanılıram, sən o qədər də pis uşaq deyilsən.

Polli xala fəndgirliyinin bu dəfə baş tutmadığına bikeflədisə də, Tomun heç olmasa təsadüfən özünü yaxşı aparmasına sevindi.

Lakin Sid məsələyə qarışdı:

- Mənə elə gəlir ki, siz onun yaxalığını ağ sapla tikmişdiniz, ancaq indi tikişin sapı qaradır.
- Əlbəttə, mən ağ sapla tikmişdim! Tom!

Lakin Tom söhbətin axırını gözləmədi. Özünü qapıdan bayıra salaraq qışqırdı:

- Yaxşı, Siddi, gör sənın başına nə oyun gətirəcəyəm!

Tom xəlvət bir yerə çəkilib gödəkcəsinin yaxasını qaldırdı, astar tərəfə saplı, iki yoğun iynə sancılmışdı, iynələrin birinin sapı ağ, o birininki isə qara idi.

- Sid olmasaydı, Polli xala heç bir şey başa düşməyəcəkdi. Lənətə gəlmiş! Xalam da gah ağ sapla tikir, gah da qara. Heç olmasa, həmişə bir cür sapla tıksəydi, adam da çaşbaş düşməzdi, hər dəfə sapı necə yadda saxlayasan. Amma Sidi nə kötəkləyəcəyəm - ömrü boyu yadından çıxmıyacaqdır!

Tom şəhərin ən nümunəvi uşaqları deyildi. Bununla belə o, ən nümunəvi uşağı çox yaxşı tanıyır və ondan zəhləsi gedirdi.

İki dəqiqə keçməmiş o özünün bütün bədbəxtliklərini unuttu. Ona görə yox ki, onun bədbəxtliyi yaşlı adamların bədbəxtliyi kimi ağır və kədərləndirici deyildi, xeyr, ona görə ki, yeni və maraqlı bir fikir onun bütün dərd-qəmini bir anlığa qəlbindən sıxışdırıb çıxarmışdı. Yaşlılar da belə olurlar. Onlar yeni bir işə başladığında öz dərdlərini unudurlar. Bu yeni iş ondan ibarətdir ki, Tom bayaq bir zəncidən xüsusi tərzdə fit çalmağı öyrənmişdi, indi arxayınılıqda bunu məşq etmək istəyirdi.

Bu tamamilə xüsusi quş cəh-cəhi idi, hərdən cəvələyib ucadan cəh-cəh vurmaq lazım idi. Fətdə belə bir cəh-cəh çıxsın deyə dili tez-tez üst damağa vurmaq lazım gəlirdi - əgər oxucu bir vaxt uşaq olmuşsa, bunun necə edildiyi yəqin ki, yadında qalmış olar. Tom bütün diqqəti və səyi ilə işə girib tezliklə müəyyən vərdiş əldə etdi və küçədə daha sürətlə addımlamağa başladı. O, ağızında musiqi çalır, qəlbi isə minnətdarlıq hissi ilə dolu idi. O, özünü yeni bir planet kəşf etmiş astronom kimi hiss edirdi, lakin onun bu sevinci astronomun sevincindən daha dərin, qüvvətli və coşqun idi.

Yay axşamları çox uzun olur. Hələ hava qaralmamışdı. Tom birdən fiti kəsdi. Qarşısında, özündən azca böyük olan, tanımadığı bir oğlan durmuşdu. Sent-Petersburq kimi balaca və ucqar bir şəhərdə hər hansı yaşda və cinsdən yeni bir adamın görünməsi çox nadir təsadüf idi. O oğlan həm də yaxşı geyinmişdi, işə bir bax, adi gündə o, yaxşı geyinmişdi! Lap qəri yağına çəkmə geyinmişdi. Çəkmə, özü də cümə günü! Hətta boynunda al-əlvan lentdən qalstuku da var idi. Ümumiyyətlə, onda Tomun ən çox zəhləsi gedən bir şəhərli görünüşü var idi. Tom bu

parlaq möcüzəyə baxdıqca şıq geyinmiş oğlanın qarşısında özünü sındırmır, burnunu daha dik tuturdu. Lakin öz yoxsul paltarı ona daha acınacaqlı görünürdü. Uşaqların heç biri dinmirdi. Biri yana bir addım atdıqda, o biri də həmin dairədə yana bir addım atırdı. Onlar bir-birinin gözünün içinə baxaraq uzun müddət üz-üzə durdular. Nəhayət, Tom dedi:

- İstəyirsən səni möhkəmcə əzişdirim?
- Hünərin var, əzişdir! Ancaq bu, sən bacaran iş deyil.
- Dedim əzişdirərəm, bil ki, əzişdirərəm.
- Əzişdirə bilməzsən.
- Bilərəm.
- Yox, bilməzsən!
- Bilərəm.

Ağır bir sükut çökdü. Sonra Tom yenidən düləndi:

- Sənin adın nədir?
- Sənə qalmayıb.
- İstəsəm, mənə qalar.
- Hə, nə oldu, bəs niyə vuruşmursan?
- Bircə kəlmə də danış, gör payını alırsan, ya yox!
- Bah, qorxdum səndən, buyur görüm neynəyəcəksən!
- Özünü çox dartma, istəsəm, səni bircə əlimlə şil-küt edəərəm!
- Bəs niyə eləmirsən? Elə dilin var...
- Dilini kəsməsən gör eləyirəm, ya yox!
- Yox əşi, sənin kimiləri çox görmüşük!
- Necə də bazənibdir! Çox böyük adamsan! Bunun bir şlyapasına bax!
- Əgər xoşuna gəlmir, vur başımdan düşsün. Hünərin var buyur, onda

görərsən..

- Yalan deyirsən!
- Yalançı sən özünsən!
- Əşi, səndən vuruşan olmaz! Səndə o hünər hanı!
- Deyəsən baş apardın ha!
- Bir də səsin çıxsın, gör kərpiclə vurub başını necə əzirəm!
- Bəs niyə əzmirsən? Əz də!
- Əzərəm, canını da alaram.
- Deyirsən, amma yerindən tərənəmirsən. Dil pəhləvanısan! Bəs niyə vuruşmursan? Qorxursan?
- Yox, qorxmuram.
- Qorxursan!

Yenə sükut çökdü. Onlar bir-birlərinə çəp-çəp baxa-baxa yenə de yerlərində hərləndilər. Nəhayət, çiyin-çiyinə gəldikdə Tom dedi:

- Rədd ol burdan!
- Özün rədd ol!
- Mən rədd olmuram.
- Mən də olmuram.

Onların hər ikisi yerlərini möhkəmlətmək üçün ayağının birini irəli atıb, nifrətlə bir-birlərinə baxa-baxa, var güclərilə çiyin-çiyinə itələşirdilər. Ancaq heç biri ustun gələ bilmədi. Nəhayət, mübarizədən qızıqmış və qıpqırmızı qızarmış halda bir-birlərini buraxıb yana çəkildilər. Tom dedi:

- Qorxaq küçük. Dayan, böyük qardaşıma deyərəm, o sənin öhdəndən yaxşı gələr. Səni çeçələ barmağıyla yıxar.

- Allah vurmuşdu sənin böyük qardaşım! Mənim qardaşım səninkindən də böyükdür. Sənin qardaşını götürüb hasarın o üzünə atar!

Onların heç birisinin qardaşı yox idi.

- Hamısını yalan deyirsən.
- Heç biri yalan deyil. Sənə qalsa çox söz deyərsən!

Tom ayağının baş barmağı ilə tozda cızıq çəkib dedi:

- Hünərin varsa, bu xətdən birçə addım o tərəfə keç, səni o qədər əzişdirərəm ki, adın da yadından çıxar. Di buyur görək!

Yad uşaq o saatca xətti keçərək dedi:

- Vur görüm, necə vurursan!
- İtələmə, yoxsa bu saatca payım alarsan!
- Görərik, vur də, bəs nəyi gözləyirsən?
- İkiçə sent¹ ver, gör vururam, yoxsa yox!

Yad uşaq cibindən iki qara pul çıxarıb istehza ilə Toma uzatdı. Tom yumruq ilə onun əlindən vurub pulları yerə saldı. Elə o saatca uşaqlar pişik kimi bir-birlərinə sarılaraq torpağın içində eşələnməyə başladılar. Onlar bir-birinin saçını yolur, paltarını cıvr, üz-gözüni cırmaqlayır, bir-birini yumruqlayırdılar, toza batsalar da şöhrət qazanmağa cəhd edirdilər. Bir azdan qarışıqlıq içərisindən Tomun yad oğlanı altına basıb kötləklədiyi aydınca göründü.

Tom dedi:

- Üzr istə!

Oğlansa dartınır, birtəhər Tomun əlindən çıxmaq istəyirdi. O, ağrının şiddətindən deyil, çoxu acığından ağlayırdı.

¹Sent -xırda pul, dolların yüzdə biri

- Tez ol, üzr istə, - deyib Tom yumruqlarını yeno də işə saldı.

Nəhayət, yad oğlan boğuş bir səslə Toradan üzr istədi. Tom onu buraxıb dedi:

- Bu sənə durs olsun. Bundan sonra bil ki, kimə əl qaldırırsan.

Şıq geyinmiş oğlan, paitarının tozunu çırpı-çırpı gedir, hıçqırır burnunu çəkə-çəkə: "Əlbət gələn dəfə əlimə düşərsən, gör sənün başına nə oyun gətirəcəyəm" – deyə Tomu uzaqdan-uzağa hədələyirdi.

Tom ona istehza ilə gülüb, kefi kök, damağı çağ, evlərinə tərəf yollandı. Lakin Tom üzünü o tərəfə çevirən kimi yad uşaq yerdən bir daş götürüb düz onun kürəyinin arasına ilişirdi və dağ keçisi kimi qaçır bir an içərisində gözdən itdi.

Tom düz evlərinə qədər onun dalınca qaçır harada yaşadığını öyrəndi. O, bir müddət darvazanın yanında keşik çəkərək düşməni döyüşə çağırırdı, lakin yad oğlan ağız-burnunu əyə-əyə pəncərədən ona acıq verərək, evdən bayıra çıxmırdı. Nəhayət, düşmənin anası göründü. Tomu yaramaz, kobud və tərbiyəsiz kiiçə uşağı adlandıraraq, rədd olub getməyi ona əmr etdi. Tom çıxıb getdi və gedərkən oğlanın anasını xəbərdar etdi ki, oğlu bir daha onun gözüne görünməsin, əgər görünsə, əlindən qurtara bilməyəcəkdir.

Tom evlərinə çox gec qayıtdı, yavaşca dırmaşaraq pəncərədən içəri girdikdə Polli xalanın gizlənilib onu güddüyünü gördü. Polli xala Tomun kostyumunun nə kökə düşdüyünü gördükdə, şənbə günü onu istirahətdən məhrum edərək ağır bir iş tapşıracağına özünə möhkəm söz verdi.

İKİNCİ FƏSİL

QIYAMƏT RƏNGSAZ

Şənbə gününün səhəri gəlib çatdı, yay gününün təmiz havasında hər şey par-par parıldayırdı, həyat qaynayırdı. Hər bir kəsin qəlbində musiqi səslənirdi, əgər bu qəlb gəncdirsə, mahnı öz-özünə axırdı. Hər bir kəsin sifətində sevinc, yerində bahar duyulurdu. Ağ akasiya çiçəklənmiş, onun xoş ətri havanı bürümüşdü.

Hər tərəfdən görünən yamyaşıl Kardif dağı uzaqdan insanlara dinclik və rahatlıq vəd edən gözəl, cazibədar bir diyarı andırırdı.

Tom, əlində əhəng vedrəsi və uzun bir fırça səkidə göründü. O, barını gözdən keçirdi, sifətindəki şən ifadə yox oldu, dərin bir kədər

ruhunu bürüdü. Doqquz füt¹ hündürlüyündə, otuz yard² uzunluğunda taxta barı! Həyat ona boş, yaşayış isə ağır bir yük kimi göründü. O, köksünü ötürərək firçanı vedrədəki əhəngə batırdı, barının taxtalarından birinə çəkdi, bu əməliyyatı bir neçə dəfə təkrar etdi və sonra ağartmış olduğu çox cüzi bir parça ilə hələ ağardılmamış hissəni müqayisə edərək qəmgin halda ağacın dibində oturdu.

Cim əlində dəmir vedrə, "Buffalolu qız" mahnısını oxuya-oxuya, atılıb düşə-düşə darvazadan çıxdı. Şəhər quyusundan su daşımaq Toma həmişə cansıxıcı bir iş kimi görünürdü, lakin indi buna başqa cür baxdı. Yadına düşdü ki, quyunun başı həmişə adamla dolu olur. Ağların və zəncilərin uşaqları - oğlanlar, qızlar həmişə quyunun başına yığışır, öz növbələrini gözləyərək dincəlir, bir-birləri ilə oyuncaqlarını dəyişir, vuruşur və oynayırdılar. Bir də yadına düşdü ki, quyu onların yüz əlli addımlığında olsa da Cim oradan ən azı bir saata qayıdır, o da ki, dalınca adam göndərildikdən sonra Tom dedi:

- Bura bax, Cim, mən sənəin əvəzinə suya gedərəm, sən qal buranı bir az ağart.

- Yox, mister Tom, qoca xanım tapşırıb ki, tez gedim, su gətirim, yolda dayanıb heç kəslə söhbət etməyim. O mənə tapşırıb ki, Tom sənəi çağıracaq, deyəcək, gəl barını ağart, sən onun sözünə qulaq asma, öz işinin dalınca get. Xanım dedi ki, barı ilə özü məşğul olacaq.

- Sən onun sözünə qulaq asma, Cim. O çox şey deyə bilər! Vedrəni ver mənə, bircə dəqiqədə doldurub gətirərəm, onun heç xəbəri də olmaz.

- Yox, qorxuram, mister Tom, qoca xanımdan qorxuram. Başımı bədənimdən ayırır, vallah ayırır.

- Polli xala ha! O heç ümründə adamı döymür, olsa-olsa barmağındakı üsküklə başına bir-iki çırtma vurur, vəssalam. Nə böyük işdir! Düzdür, danlayır, deyir, ancaq sözdən nə çıxar, axırda özü ağlayır... Cim, sənə kürəcik verəcəyəm! Sənə mərmər zolaqlı ağ kürəcik verəcəyəm.

Cim tərəddüd etməyə başladı.

- Ağ mərmər ey, Cim! Zarafat deyil...

- Ah, o necə də parıldayır! Mister Tom, ancaq qoca xanımdan bərk qorxuram...

- Hələ istəsən, yara olan barmağımı da sənə göstərəm.

Cim necə olsa insandı, belə bir maraqlı şeydən imtina etməyə qüvvəsi çatmadı. O, vedrəni yerə qoyub, ağ kürəciyi aldı və böyük maraqla

¹Fut - 0.3 metrə bərabər uzunluq ölçüsüdür.

²Yard - 0,91 metrə bərabər uzunluq ölçüsüdür.

əyilib, Tomun sanğını açmaqda olduğu yaralı barmağına baxmağa başladı. Bir dəqiqə keçməmiş o, kürəyini qaşıya-qaşıya və əlindəki vedrəni danqıldada-danqıldada küçə ilə bərk qaçırdı. Bu zaman Tom böyük səylə hasarı ağardır, Polli xala isə təntənəli bir vüqarla, əlində tuflisi, döyüş meydanını tərk edib gedirdi.

Lakin Tomun elə səylə işləməsi uzun sünnədi. O, bu günü necə şən keçirməyə hazırlaşdığını fikirləşdikcə qüssəsi daha da artdı. Bir azdan başqa uşaqlar evlərindən çıxıb müxtəlif maraqlı yerlərə gəzməyə gedəcəklər, Tomu isə işləməyə məcbur etdiklərini görüb, ona güləcəklər və lağ edəcəklər... Bunu fikirləşdikcə onun bədəni od tutub yanırdı. O, bütün var-dövlətini cibindən çıxarıb gözdən keçirməyə başladı: bunlar sınıq-sökük oyuncaqlar, kiçik kürəciklər və hər cür xırım-xırda idi; bunlar bəlkə də bir şeylə dəyişdirməyə yarardı, lakin heç olmasa, bircə saat tam azadlıq satın almağa kifayət etməzdi. Tom miskin əmlakını yenə də cibinə yığıb, uşaqları rüsvətlə yoldan çıxarmaq məqsədindən daşındı. Lakin bu ağır və ümitsiz dəqiqədə o, birdən-birə başına gələn parlaq fikirdən ruhlanaraq əsl ilhama gəldi.

Tom fırçanı əlinə götürüb sakitcə işini davam etdirməyə başladı. Bir az keçmiş Ben Rocers küçənin tinindən göründü - Tom hamıdan artıq onun istehzalarında qorxurdu. Ben kefi kök, damağı çağ, hoppa-hoppa yeriyirdi. Bu, onu göstərirdi ki, Benin qəlbi sakitdir, o həyatdan ən yaxşı şeylər gözləyir. Ben alma yeyir və hərdənbir də uzun-uzadı ahəngdar bir fit verirdi, bunun ardınca isə ən aşağı notda "din-don-don", "din-don-don" səsləri eşidilirdi. Ona görə ki, Ben paroxodu yamsılayırdı. O, yaxınlaşdıqda sürəti azaltdı, küçənin ortasına tərəf döndü, sağ kənarı üstə əyilib, yavaş-yavaş sahilə yan almağa başladı. Onun çox ciddi, vüqarlı görünüşü var idi, çünki doqquz fut oturumlu, "Böyük Missuri" gəmisini təqlid edirdi. O, eyni zamanda həm gəmi, həm paroxod, həm də paroxod zəngi idi, ona görə də elə təsəvvür edirdi ki, kapitan körpüsündə dayanıb özü komanda verir, özü də öz komandasını yerinə yetirir.

-Maşın, dur, ser! Tin-lin-lin! - Maşın dayandı, gəmi yavaş-yavaş səkiyə yanaşdı. - Geriyə! - Ben qollarını aşağı salıb şax saxladı. - Sükanı sağa döndər! Tin-lin-lin! Çu! Ç-cü-u! Çu! - Sağ əl havada təntənəli bir əda ilə dairə cızmağa başladı, bu qırx futluq çarx idi. - Sükanı sola döndər! Tin-lin-lin! Çu-ç-cu-çu! - İndi də sol əl havada dairə cızmağa başladı... - Sağ kənar! Tin-lin-lin! Dayan! Sol kənar! Sürəti azalt. Maşın, dur! Tin-lin-lin! Çu-ç-cu-u! Kəndiri tulla! Cəld ol! Kən-

diri neynəmisiniz! Orada nə eşlənirsən! Bağla! Belə, indi burax! Maşın durdu, ser! Tin-Hn-lin! Ş-ş-ş! (*İndi gəmi buxar buraxırdı*).

Tom gəmiyə qətiyyəən məhəl qoymadan barını ağartmaqda davam edirdi. Ben gözlərini ona dikib soruşdu;

- Aha, deyəsən. yedəklənmişən! Yaxşıca ələ keçmişən!

Cavab çıxmadı. Tom fırça çəkdiyi yeri bir rəssam gözü ilə nəzərdən keçirib, sonra ehtiyatla fırçanı həmin yerə bir də çəkdi və azca kənara duraraq, öz işinə vüqarla tamaşa etdi. Ben yaxına gəlib onun yanında durdu. Tom almanı gördükdə ağzı sulandı, lakin udqunub yenə də səylə işini davam etdi. Ben dedi:

- Hə, dost, deyəsən işləmək lazım gəlir, hə?

Tom tez ona tərəf dönüb dedi:

- Bən, sənsən? Heç gəldiyini görmədim!

- Bura bax, Tom! Mən çimməyə gedirəm. Sən istəmirsən? Yox, əşi, sən yəqin ki, işləyəcəksən, hə? Bir də nə söz ola bilər? Əlbət ki, işləmək daha maraqlıdır!

Tom diqqətlə Benin üzünə baxıb soruşdu:

- Sən iş nəyə deyirsən?

- Səncə bəs bu iş deyil?

Tom yenə də işini davam etdirərək etinasız cavab verdi: -Nə bilim, bəlkə işdir, bəlkə də heç iş deyil! Ancaq bircə onu bilirəm ki, bu, Tom Soyverin ürəyindəndir.

- Əşi, burax görək! Guya barı ağartmaqdan çox xoşun gəlir!

Fırça yenə də barının üzəri ilə müntəzəm surətdə enib-qalxırdı.

- Xoşuma gəlir? Niyə də gəlməsin, bizim kimilərinə barı ağartmaq həmişə qismət olmur.

Bundan sonra iş sanki Benin gözündə dəyişib başqa şəkil aldı. O, alma gəmirməyindən əl çəkdi. Tom fırçanı ehtiyatla irəliyə-geriyə aparır, arabilir öz işinin nəticəsindən həzz almaq üçün dayanıb baxır, sonra yenə də fırçanı işə salırdı. Ben isə onun bütün hərəkətinə diqqət yetirir və get-gedə bu işə marağı artırdı. Birdən o dedi:

- Bura bax, Tom, ver bir az da mən ağardım!

Tom fikirləşdi, əvvəlcə elə bil ki, razılaşıcaqdı, lakin birdən fikrini dəyişdi.

- Yox, Ben, baş tutmaz. Polli xala bu barının üstündə yamanca əsir.

Bilirsən, bura barının küçə tərəfidir. Əgər həyət tərəfi olsa idi, o heç nə deməzdi, heç mən də deməzdim. Axır ki, bu barı üçün o yamanca əsir! Buranı bilirsən necə ağartmaq lazımdır? Məncə, min uşağın, hətta

iki min uşağın içində biri ancaq tapıla bilər ki, bu barın əməlli-başlı ağarda bilsin.

- Yox, canım! Qoy heç olmasa bir az ağardım, bas... Lap azca...

Tom, əgər mən sənə yerinə olsaydım, qoyardım!

- Ben, mən böyük sevinclə razı olardım, sənə hindi kimi söz verirəm, ancaq bilmirəm Polli xala nə deyər? Cim də ağartmaq istəyirdi, amma o qoymadı. Sid də istəyirdi, o, heç Sidi də qoymadı. Məsələ belədir. Deyək ki, sən barını ağartmağa başladın, birdən bəlkə...

- Nə danışsən, Tom, mən lap səylə ağardaram! Sən ver, bir sınaqdan keçirim. İstəyirsən, almanın yarısını sənə saxlayım?

- Nə deyirəm... Amma yox, Ben, yaxşısı budurki, əl vurmayasan. Mən qorxuram.

- Almanın hamısını sənə verərəm!

Tom üzdən könülsüz, lakin ürəyində bərk sevinərək fırçanı əlindən verdi. Sabiq "Böyük Missuri" gəmiyi isti günəş altında tər tökə-tökə zəhmət çəkirkən, işdən aralanmış rəssam kölgədə çəlləyin üstündə əyləşib, ayaqlarını yellədə-yellədə alma gəmirir və sadələh adamları tora salmaq üçün yeni plan üzərində düşünürdü. Bu heç də çətin deyildi: küçə ilə onun yanından hər dəqiqə uşaqlar gəlib keçirdi, onlar Toma gülüb, lağ etmək üçün ayaq saxlayır, lakin qalıb barını ağartmalı olurdular.

Ben yorulub gücdən düşdükdə Tom ikinci növbəni, kağızdan düzəldilmiş köhnə bir çərpələngə Billi Fişera satdı. Fişer də yorulduqda onu Conni Miller əvəz edərək, bunun müqabilində Toma bir ölü siçovul və ip verdi ki, siçovulun quyruğundan yapışib fırlatmaq asan olsun. Beləliklə, saatlar bir-birini əvəz edir, uşaqlar bir-birini dəyişirdi.

Yoxsul, əmlaksız Tom günortaya qədər tamamilə varlanıb cah-calal içində üzdü. Yuxarıda saydığımız qiymətli şeylərdən başqa onun on iki kürəciyi, sınıq mizqanı, gözə tutub baxmaq üçün göy şüşə sınığı, boş qarqarası, heç bir şeyi açmayan açarı, bir parça tabaşiri, büllur qrafın qapağı, qalay əsgərciyi, bir cüt çömçəquyuğu, altı taraqqası, bir gözü kor pişik balası, mis qarı dəstəyi, itsiz xaltası, bıçaq sapı, dörd parça portağal qabığı və köhnə pəncərə çərçivəsi var idi.

Tom heç bir iş görmədən vaxtını çox şən keçirdi, bariyə üst-üstə üç dəfə əhəng çəkildi. Əgər onun əhəngi qurtarmasaydı, şəhərin bütün uşaqlarını müflis edəcəkdə.

Tom heç bir iş görmədən vaxtını çox şən keçirdi, bariyə üst-üstə üç dəfə əhəng çəkildi. Əgər onun əhəngi qurtarmasaydı, şəhərin bütün uşaqlarını müflis edəcəkdə.

Tom fikirləşdi ki, həyatda yaşamaq o qədər də pis deyildir. O, özünün belə xəbəri olmadan, insan hərəkətlərini idarə edən böyük bir qanun kəşf etdi; uşağın, istərsə də yaşlı adamın bir şeyi arzu etməsi üçün yalnız bir şərt lazımdır - gərək o, qabaqcadan bilsin ki, həmin şeyə nail olmaq asan deyil.

Tom vəziyyətdə baş vermiş əhəmiyyətli dəyişiklik ətrafında bir müddət də fikirləşdikdən sonra, məlumat vermək üçün baş qarərgaha yollandı.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

TOMUN TANIMADIĞI GÖZƏL QIZ

Tom eyni zamanda həm yataq otağı, həm qonaq otağı, həm yemək otağı, həm də kitabxananı əvəz edən çox səliqəli bir otağın pəncərəsi qabağında oturmuş Polli xalanın yanına gəldi. Mülayim yay havası, sakitlik, çiçəklərin gözəl qoxusu və adama layla çalan anların vızıltısı ona öz təsirini göstərmişdi, xala əlində hörmə olduğu halda mürgüləyirdi, çünki evdə pişikdən başqa danışmağa bir kəs yox idi, o da ki, xalanın dizi üstündə şirin yuxuya getmişdi. Eynəyini ehtiyat üçün alnından yuxarıya qaldırmışdı. O, elə güman edirdi ki, Tom çoxdan qaçmışdır, ona görə də indi Tom heç bir şeydən çəkinmədən onun yanına gəldikdə xala təəccübləndi.

Tom dedi:

- Xala, mən indi oynamağa gedə bilmərəmmi?
- Necə? İşini qurtarmısan? Nə qədər ağartmısan ki?
- Hamısını, xala.
- Tom, özündən söz düzəltmə, - bilirsən ki, mən belə şeyləri xoşlamıram.
- Mən söz düzəltmirəm, xala, hamısını qurtarmışam.

Hər deyilən sözə inanmaq Polli xalanın adəti deyildi. O getdi ki, işi öz gözü ilə yoxlasın. Tomun dediyinin heç olmasa iyirmi faizi düz olsaydı, o çox razı qalardı. Barının başdan-başa dönə-dönə ağardıldığını, üstəlik barının dibi ilə yerə ağ bir zolaq da çəkildiyini gördükdə Polli xalanı təsvirəgəlməz heyrət bürüdü. Dedi:

- Belə ha! Buna heç söz ola bilməz, sən istəyəndə işləməyi bacarırsan, Tom. - Burada tərifi bir qədər yumşaltdı: - Ancaq heyif ki, belə vaxtlar çox az-az olur... Yaxşı, get oyna, ancaq evə vaxtında gəl, yoxsa işin şuluq olar.

Tomun parlaq müvəffəqiyyəti Polli xalanı elə heyətləndirmişdi ki, uşağın qolundan yapışib düz anbara apardı, iri bir alma seçib ona bağışladı və uzun-uzadı ibrətamiz bir nitq söylədi ki, vicdanla və səylə işləmək nəticəsində, düzlüklə alınmış mükafat daha qiymətli və daha xoş olur. O öz nitqini müqəddəs kitablardan götürülmüş yaxşı bir kəlamla tamamladıqda Tom fürsət tapıb bir qoğal çırpışdırdı.

Tom hoppana-hoppana qaçaraq otaqdan çıxdıqda, həyətdən ikinci mərtəbəyə qalxan pilləkəndə Sidi gördü. Tomun yerdən gətirdüyü kəsəklər havada vıyıldayaraq dolu kimi Sidin ətrafına səpələndi. Polli xala heyərdən özünə gəlib Sidin köməyinə çatana qədər altı-yeddi kəsək hədəfə dəydi. Tom isə barını aşaraq birca anda gözdən itdi. Həyətdən çıxmaq üçün qapı vardı, lakin Tomun bir qayda olaraq belə şeylərə vaxtı çatmazdı - indi qapıdan çıxmaq hayına qalan kim idi! Daha onun ürəyi sakit olmuşdu: Polli xalanın diqqətini qara sapa cəlb edərək onu pis vəziyyətə qoymuş Siddən hayıfını çıxmışdı.

Tom öz məhəllələrinin səmtindən keçdi, Polli xalanın inək saxladığı pəyənin yanından ötüb zir-zibilli bir döngəyə buruldu. Əsir düşmək və edam olunmaqdan yaxasını müvəffəqiyyətlə qurtarıb, şəhər meydançasına tərəf yollandı. Burada qabaqcadan olan danışığa əsasən ikİ ordu döyüşə hazır bir vəziyyətdə düzlənib durmuşdu. Bunlardan birinə Tom, o birisinə isə onun ayrılmaz dostu Co Qarper komandanlıq edirdi. Hər iki böyük sərkərdə özlərini o qədər də alçaq tutmurdular ki, gedib döyüşəydilər - bu, xırda-mırdaların işi idi, - onlar hündür bir yerdə yanaşı oturaraq hərbi əməliyyata rəhbərlik edir və öz yavərləri vasitəsilə müxtəlif əmrlər yağdırırdılar.

Uzun və şiddətli vuruşmalardan sonra Tomun ordusu böyük qələbə qazandı. Ölənləri hesaba aldılar, əsirləri dəyişdilər, gələcək nə vaxt müharibə elan etmək və nə üstündə vuruşmaq haqqında razılığa gəlib qəti döyüş gününü təyin etdilər. Sonra hər iki ordu sıraya düzülüb yola düşdü. Tom isə tək-tənha evlərinə tərəf yollandı.

O, Cef Tetçerin yaşadığı evin yanından keçərkən bağda, tanımadığı bir qız gördü. Bu, iki uzun sarışın hörüyü olan, göy gözlü qəşəng bir qız idi. Əynində ağ parçadan yay donu, balaqları tikməli pantolon var idi. Bir az bundan əvvəl böyük döyüş qələbələrini qazanmış qəhrəman, bircə atəş belə açılmadan qızın əsiri oldu. Əvvəllər məftun olduğu Emi Lourens adlı qız özünü haqqında kiçik xətirə belə buraxmadan bir dəqiqənin ərzində onun qəlbindən çıxıb yox oldu. Tom elə bilirdi ki, onu dəlicəsinə sevir, bu məhəbbət ömrü boyu onun qəlbindən çıxmayacaqdır; lakin

indi məlum oldu ki, bu yalnız ötərgi bir maraq imiş. O, məhəbbətinin qarşılıqlı olması üçün bir neçə ay əzab çəkmişdi, lakin cəmisi bircə həftə bundan əvvəl qız qəlbini Toma açıb, onu sevdiyini bildirmişdi: bircə həftə, yalnız bircə həftə Tom bəxtiyar olmuş, öz qələbəsi ilə fərəhlənmişdi. Budur, indi bircə anın içində, qonaq gəlib, tez də gedən kənar bir adam kimi qız onun qəlbini tərk etmişdi.

Necə ki, qız görmürdü, Tom uzaqdan-uzağa bu yeni mələkəyə pərəstiş etdi. Bundan sonra guya qızın orada olduğundan xəbərsizmiş kimi, qızın xoşuna gəlmək, onu heyran etmək istəyən oğlanların adəti üzrə o da cürbəcür oyunlar çıxartmağa, özünü göstərməyə başladı. Uzun müddət müxtəlif sarsaq oyunlardan çıxdı, sonra çətin bir fokus göstərirkən təsadüfən qıza baxdıqda onun evlərinə tərəf getdiyini gördü. Tom kədərlənərək gedib hasara söykəndi; o ümid edirdi ki, qız bəlkə bir müddət bağda qalacaqdır. Qız artırmada bir dəqiqəliyə ayaq saxlayaraq qapıya sarı yönəldi, o, addımını kandan içəri qoyanda Tom dərinə köks ötürdü. Lakin elə o saatca da onun üzü güldü; qız gözdən itməzdən əvvəl çönüb barının üstündən Toma bir çiçək atdı.

O, çiçəyə tərəf qaçıb, onun iki addımlığında dayandı, əlini gözünün üstünə tutaraq, sanki küçənin axırında nə isə çox maraqlı bir şey görmüş kimi baxmağa başladı. Sonra yerdən bir saman çöpü götürdü, başını dala əyərək onu burnunun üstünə qoydu; yanı-yanı irəliləyərək çiçəyə yaxınlaşdı və nəhayət, yalın ayağını onun üstünə basdı, elastiki barmaqları çiçəyi yerdən götürdü. Tom bir ayağının üstündə hoppana-hoppana küçənin tinində gözdən itdi. Lakin bu çox çəkmədi, Tom bir dəqiqəliyə özünü xəlvətə vermişdi ki, çiçəyi gödəkcəsinin altında ürəyinə və bəlkə mədəsinə yaxın bir yerdə gizlətsin, o, anatomiyanı o qədər də yaxşı bilmirdi və belə şeylərdən başı çıxmazdı.

Bundan sonra o, qayıdıb barının yanına gəldi, axşam qaranlıq düşənədək orada qalaraq cürbəcür oyunlardan çıxdı; lakin qız bir daha görünmədi. Tom isə öz-özünə toxtaqlıq verirdi ki, qız bəlkə pəncərədən onun bu canfəşanlığını görüb. Nəhayət o, könülsüz-könülsüz, tamamilə xəyala dalmış halda evlərinə tərəf getdi.

Axşam yeməyi zamanı Tom o qədər həyəcanlı idi ki, xalası heyratə gəldi: "Görəsən bu uşağa nə dərd dəyib?" Sidin üstünə kəsək yağdırdığına görə onu möhkəmcə danladılar, lakin heç vecinə də almadı; bu qulağından aldı, o qulağından ötürdü. O, xalasının gözünün qabağında bir parça qənd çırpışdırmaq istərkən əlinin üstündən möhkəm bir şillə dəydi. Tom dedi:

- Xala, Sid qəndi yeyəndə siz heç onu döymürsünüz.
- Sid heç vaxt sənin kimi adamı hövsələdən çıxartmır. Gözüm üstündə olmasa, sən əlini qənddandan çəkməzsən.

Bir azdan xala çıxıb mətbəxə getdi. Sid cəzalanmadığından istifadə edərək qənddanı götürüb öz qabağına qoymaq istədi. Onun Tomun qarşısında belə lovğalamasına heç cürə dözmək olmazdı. Lakin Sidin barmaqları qənddanı saxlaya bilmədi, o sürüşüb yerə düşərək çilikləndi. Tom bərk sevindi. Elə sevindi ki, ağzından birçə kəlmə belə söz çıxarmayıb susdu. O belə qərara gəldi ki, heç xalası içəri girəndə də bir söz deməsin, dinməzçə otursun. Polli xala qənddanı kim sındırdığını soruşduqdan sonra məsələni açıb desin. Bunu dedikdən sonra xalanın öz "sevimlisinin" başına nə oyun açdığına tamaşa etməyin ayrı ləzzəti vardı! Tom şadlığından elə şaşırmışdı ki, xalası mətbəxdən qayıdıb şüşə qırıqlarının yanında dayandıqda və eynəyinin üstündən onlara iti bir nəzər saldıqda özünü güclə saxlaya bildi. O, nəfəsini içəri çəkərək öz-özünə fikirləşirdi: "Bax, indi bu saatca başlanacaqdır!" Lakin bir an keçməmiş Tom yerə sərələndi! Xalanın qüdrətli əli onun üzərində yenidən yuxarı qalxmışdır ki, Tom bərkdən qaraqışqırıq qopartdı:

-Dayanın! Əlinizi saxlayın! Axı siz məni niyə döyürsünüz? Qabı mən sındırmamışam ki, Sid sındırır!

Polli xala bu gozlənilməz sözdən donub qaldı. Tom gözləyirdi ki, xalası indicə peşman olacaq, onun halına acıyacaq. Lakin dili söz tutan kimi xalası dedi:

- Hə!.. Ancaq mən güman edirəm ki, sən bu zərbələri nahaq yerə almadın! Mən burada olmadığı müddətdə bir hoqqa çıxarmamış olmazsan!

Sonra vicdanı ona əzab verdi, uşağa bir neçə mehriban söz deyib, könlünü almaq istədi, lakin bunu etmədi, o bir söz desəydi, özünün təqsirkar olduğunu bürüzə vermiş olacaqdı ki, bu da tərbiyə qayda-qanununa zidd idi. Ürəyində həyəcan keçirsə də, susub öz işləri ilə məşğul olmağa başladı.

Tom mısmırığını sallayaraq bir küncdə oturub fikirləşirdi. O bilirdi ki, Polli xala indi ürəyində onun qarşısında diz çökməyə hazırdır, bu hissdən Tom həzz alırdı, lakin özünü elə göstərirdi ki, guya heç bir şey hiss etmir. O, xalanın göz yaşları içərisində hərdən ona bikef-bikef nəzər yetirdiyini görür, ancaq heç nəyi bürüzə vermək istəməirdi. O, təsəvvürünə gətirirdi ki, ölüm yatağındadır, Polli xala isə onun üzərinə əyilərək özünün bağışlanmasını xahiş edir. Lakin Tom bunu etməyəcəkdir, o

üzünü divara tərəf çevirərək öləcək, bircə kəlmə də söz deməyəcəkdir. Onda görəsən Polli xalanın halı necə olacaqdır? Gah da o, öz meyitinin çaydan çıxarılıb evə gətirildiyini təsəvvür edirdi; onun qıvrım saçları islanıb alınına yapışmış, əzab çəkmiş ürəyi əbədi olaraq dayanmışdır. Bu zaman xala özünü cəsədin üstünə atacaq, gözlərindən sel kimi qanlı yaşlar axacaqdır. O, Allaha üz tutub yalvaracaq ki, balasını əlindən almasın; onu heç bir zaman incitməyəcəyinə söz verəcəkdir! Qısa ömründə dünyanın hər əzab-əziyyətini çəkmiş yazıq Tom isə sifəti ağarmış, bədəni soyumuş, hərəkətsiz və hissiz uzanıb qalacaqdır...

Tom bütün bu xəyallardan o qədər mütəəssir olmuşdu ki, heç bir şey görmədən göz yaşları içərisində boğulurdu, o gözünü qırpanda kirpiklərindəki yaş yanağına süzülür, burnunun ucundan yerə damcılayırdı. O öz kədərindən elə böyük həzz alırdı ki, hər hansı bir sevinci qəlbinə yaxın qoymağı və ya sirayətədiçi şənliyə uymağı bu an ağına belə gətirməzdi. O, öz kədərini müqəddəs bir şey kimi mühafizə edirdi. Odur ki, şəhərdən kənarında yaşayan tanışlarıgildə bir həftəni darıxa-darıxa başa vurmuş xalası qızı Meri evlərinə qayıtdığı üçün sevinə-sevinə içəri girdikdə, özü ilə şənlik və günəş işığı gətirdikdə, Tom tutqun halda yerindən qalxaraq başqa qapıdan otaqdan çıxdı.

O, uşaqların adətən oynadığı küçələrdən uzaqlarda dolaşib, öz əhvalına uyğun, kədərli və kimsəsiz yerlər axtarırdı. Çayda sahilə bağlanmış salın üstü Toma ən əlverişli bir yer kimi göründü, o lap qıraqda oturdu. Tom çayın tutqun səthini seyr edir və yalnız bircə şey arzulayırdı: təbiət iərəfindən qoyulmuş üzücü qayda-qanuna riayət etmədən birdən-birə, asanlıqla boğulub məhv olmaq istəyirdi. Bu zaman çiçəyi xatırlayıb, öz cibindən çıxartdı, çiçək solmuş və ölüşkəmişdi; bu Tomun kədərli xülyalarını daha da artırdı. Tom fikirləşirdi ki, qız bütün bunlardan xəbər tutsaydı, görəsən onun halına acıyardımı? Kim bilir, bəlkə ağlayar, onu qucaqlamaq, ürək-dirək vermək istərdi. Bəlkə də bütün bu soyuq aləm kimi o da laqeydcəsinə üz döndərüb gedərdi. Bizim əzab çəkməkdə olan yazıq Tom bu mənzərəni gözünün qabağına gətirdikcə, özündə xoş bir süstlük hiss edirdi. O, bütün bunları müxtəlif şəkillərdə uzun zaman təsəvvüründə canlandırırdı. Nəhayət, xəyali mənzərə solub parlaqlığını itirdi. Tom köksünü ötürərək yerindən qalxdı və qaranlıqda gözdən itdi.

Axşam saat onun yarısına yaxın Tom gediş-gəlişsiz küçə ilə tanış olmadığı Gözəl Qızın yaşadığı evə tərəf gedirdi. O, evə çatdıqda bir dəqiqəliyə ayaq saxladı. Diqqətlə qulaq asdısa da, heç bir səs-səmir eşidə bilmədi. İkinci mərtəbənin pəncərəsindəki pərdəyə şamın tutqun

işığı düşmüşdü. Gözə görünməyən Gözəl Qız görəsən o otaqdadırmı? Tom barıdan aşıb, çiçək ləklərinin arası ilə yavaş-yavaş pəncərənin altına gəldi, başını yuxarı qaldıraraq uzun müddət həyəcanla pəncərəyə baxdı, sonra oradaca arxası üstə yerə uzanaraq, əlini sinəsinə qoydu və solmuş çiçəyi ürəyinə sıxdı. Bax, o, burada beləcə də ötcəkdi. Tək-tənha, yurdsuz-yuvasız, nə alınıdakı soyuq ölüm tərini siləcək bir nəvazişkar əl ona toxunacaq, nə də ömrünün son dəqiqəsində, ürəyi yanan sevimli bir məxluq onun halına acıyaraq sinəsi üstə əyiləcəkdir! İnsanın qəlbinə sevinc gətirən səhər açılacaq, qız isə gəlib onun cansız cəsədini görəcəkdir. Ah, heç olmazsa, onun cəsədi üzərində bircə damcı göz yaşı axıdacaqmı? Yenicə çiçəklənməkdə olan gənc həyatın amansız əl tərəfindən söndürüldüyünə kədərlənib heç olmasa bircə dəfə köksünü ötürəcəkmı?

Pəncərə açıldı, xidmətçi qadının kəskin səsi bu müqəddəs sükutu pozdu - yerdə sərələnib əzab çəkən Tomun üstünə şırıltı ilə böyük bir qab su əndərildi.1

Bizim qəhrəman az qaldı boğula, o, fınxıra-fınxıra tez sıçrayıb ayağa qalxdı. Anlaşılmaz söyüşlə bir daş havada vıyıldı, şüşə çilik-çilik olub ətrafa səpələndi, balaca, güclə seçilən bir fiqur sıçrayıb barıdan aşaraq qaranlıqda yox oldu.

Tək cumculuq islanmış paltarını soyunub şamın işığında gözdən keçirərkən Sid yuxudan oyandı. Tomu danlamaq və ya ona işarə ilə bir söz toxumaq fikrində olsa da Sid bunu etmədi, Tomun baxışlarından anladı ki, bu təhlükəlidir.

Tom bir də dua etməklə özünü əlavə zəhməyə salmağı lazım bilməyib yatağına uzandı, lakin onun bu səhvi Sidin gözündən yayınmadı, Sid bunu ürəyində saxladı.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

LOVĞALIQ GÖR ADAMI NƏ HALA SALIR

Günəş yer üzərində yüksələrək dinc şəhərə işıq saçır, sanki ona xeyir-dua verirdi. Səhər yeməyindən sonra Polli xala bütün ailəni ibadətə topladı; bu ibadət möhkəm bünövrə üzərində qurulmuş Tövrat dualarından başlanır, sonra isə xüsusi əlavələrdən ibarət duru sementlə bərkidilirdi.

İbadətdən sonra Tom özünü möhkəm ələ alaraq, Tövratdan şeir əzbərləməyə başladı. Sid öz dərslərini hələ bir neçə gün bundan əvvəl əzbərləyib qurtarmışdı. Tom bütün qüvvəsini səfərbərliyə aldı ki, beş şeri əzbərləyib öyrənə bilsin: o, uzun-uzun vəzlər seçdi, ona görə ki, heç yerdə qısa şeir yox idi.

Yarım saatdan sonra Tom dərslər haqqında yalnız tutqun bir təsəvvürə malik idi, ona görə ki, dərslərdən başqa Tomun beynində hər nə istəsəniz var idi, əlləri işə hey hərəkət edir, tamamilə başqa işlərlə məşğul olurdu.

Meri onun əlindən kitabı aldı ki, Tom dedikcə baxıb yoxlasın. Tom dili dolaşa-dolaşa dərsləri əzbərdən deməyə başladı.

- Ruhən... e... e...
- Yoxsul olanlar.
- Hə, yoxsullar, olanlar. Ruhən yoxsul olanlar... e... e...
- Xoşbəxtdirlər...
- Xoşbəxtdirlər, zira onlar... Zira onların...
- Yox onlar...
- Onlar. Ruhən yoxsul olanlar xoşbəxtdirlər. Zira onlar cənnətlidirlər.

Göz yaş axıdanlar xoşbəxtdirlər, zira onlar...

- U...
- Zira onlar... e... e...
- U, T, E...
- Zira onlar, U, T, E... Dəlisini bilmirəm! Xoşbəxtdirlər, zira göz yaş axıdanlar, zira onlar, göz yaş axıdanlar... Bəs sonrası necədir? Vallah, bilmirəm!

Meri, niyə bəs kömək eləmirsən. Heç utanmırsan, moni açıqlandırırısan!

- Eh, Tom, yamanca sarsaqsan. Mən heç də səni açıqlandırmıram.

Bu heç mənim fikrimə də gəlmir! Sən gərək dərslərini başdan-ayağacan təzədən əzbərləyəsən. Eybi yoxdur, Tom, birtəhər öyrənərsən, nə vaxt ki, yaxşı-yaxşı öyrəndin, sənə çox yaxşı bir şey bağışlayacağam, hə, de ağıllı ol, başla!

- Yaxşı! Nə bağışlayacağısan, Meri! De də...
- Sənin üçün nə fərqi var! Dedim yaxşı şeydir, demək yaxşı şeydir.

Arxayın ol!

- Hə, sən mənə yalan deməzsən! Yaxşı, indi gedib möhkəm girişərəm.

Tom işə "möhkəmcə" girişdi, özü də ikiqat maraqla - alacağı hədiyyənin həvəsi ilə elə söylə işə girişdi, parlaq müvəffəqiyyət əldə etdi.

Bunun əvəzində isə Meri ona on iki sent yarım qiymətində ikiəgzlı cib bıçağı bağışladı. Tomun sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Doğrudur, bıçağın ağızı heç bir şey kəsmirdi, lakin bu əldəqayırma, sarsaq bir şey deyildi. Barlou firmasının buraxdığı "həqiqi" bıçaq idi, elə buna görə də Tomu heyran etmişdi. Bu qərb şatlarının uşaqları haradan uydurublar ki, belə qorxunc silahı əldə də qayırmaq olar və əldə qayırılan bıçaq heç də əsl bıçaqdan pis olmaz. Bu, yəqin ki, həmişəlik bir sirr olaraq qalacaqdır. Tom bu bıçaqla bufetin ora-burasını kəsib müayinə etdi və yenicə kamoda əl atmaq istəyirdi ki, onu bazargünü məktəbinə getmək üçün geyinməyə çağırıldı.

Meri ona içi su ilə dolu ləyən və bir parça sabun verdi. Tom həyətə çıxıb ləyəni skamyanın üstünə qoydu, sabunu suya salıb çıxartdı və yerinə qoydu; qollarını çirimaladı; sonra suyu götürüb xəlvətə yerə tökdü; mətbəxə girib qapının dalından asılmış dəsmal ilə üzünü bərk-bərk silməyə başladı. Lakin Meri üz dəsmalını onun əlindən alıb dedi:

- Tom, heç utanmırsan! Yaxşı-yaxşı yuyun, su sənə heç bir şey eləməz.

Tom bir az pərt oldu. Ləyənə yenə də su tökdülər, bu dəfə də Tom ləyənin yanında bir müddət dayandı. Nəhayət cəsərətini topladı və dərindən nəfəs alaraq əl-üzünü yumağa başladı. Bundan sonra o gözləri yumulu halda mətbəxə girib, əlini divara sürtə-sürtə üz dəsmalını axtarmağa başladı. Bu zaman yanaqlarından axan sabun köpüyü onun no dərəcədə zəhmət çəkdiyini gözəl sübut edirdi. Lakin o dəsmal üzündən çəkdikdə məlum oldu ki, görkəmi o qədər də qənaətləndirici deyildir; onun yalnız çənəsi və yanaqları təmiz olub, maska kimi ağarırdı, yuxarıda və aşağıda isə su dəyməmiş qara şırımlar nəzərə çarpırdı. Boyun-boğazında da suvarılmış sahələr qaralmaqda idi. Bunu görüb Meri özü işə girişdi, qızın əlindən çıxdıqda Tom, dərisinin rəngi etibarilə solğun sifətli qardaşlarından heç də fərqlənmirdi; yaş saçları səliqə ilə hamarlanmış, onların qıvrım ucları nizama salınmışdı (Tom xəlvətə saçlarını əli ilə hamarlayıb düzəltməyə çalışırdı, çox böyük qüvvə sərf edirdi ki, tükləri başına yapışmış kimi hamar dursun; ona elə gəlirdi ki, saçları qıvrıq durduqda qıza bənzəyir, bu, onu çox bəkləndirirdi). Sonra Meri, Tomun iki il müddətində yalnız bazar günləri geydiyi və sadəcə olaraq "o biri kostyum" adlanan təzə kostyumunu şkafdan çıxarıb gətirdi. Bu sözə əsasən biz onun neçə dəst paltarları olduğu barədə müəyyən fikrə gələ bilərik.

Tom geyinib qurtardıqdan sonra Meri onu "səliqəyə" saldı, gödəkəsinin bütün düymələrini başdan-ayağadək düymələdi, enli yaxalığını aşağı qatladı və onu Tomun çiyinlərində hamarlayıb düzəltdi, sonra şotka ilə Tomun paltarını təmizləyib, xallı həsir şlyapasını başına qoydu. İndi o yaraşlıq görünür, lakin özünü çox narahat hiss edirdi, özünü azad hiss etməmək isə ona hər şeydən ağır gəlirdi. O arxayın idi ki, Meri çəkmələri yaddan çıxaracaqdır, lakin onun ümidi boş çıxdı. Meri çəkmələri yaxşı-yaxşı yağlayıb Toma verdi. Tomun səbri tükəndi, həmişə onu istəmədiyi şeylərə məcbur etdikləri üçün donquldanmağa başladı. Lakin Meri mehriban-mehriban onu dilə tutub dedi:

- Tom, ağıllı ol, yekə oğlansan!

Tom deyində-deyində çəkmələri geydi. Meri də bircə dəqiqənin içində geyindi, uşaqların üçü də bazargünü məktəbinə yollandılar. Tom bu məktəbə ürəkdən nifrət edir, Meri ilə Sid isə onu sevirdi.

Bazargünü məktəbində saat doqquzdan on birin yansınadək məşğələ keçir, sonra isə ibadət başlanırdı. Uşaqların ikisi könüllü olaraq moizəyə qulaq asmağa qaldı, üçüncüsü də qaldı - ancaq onun qalmasının başqa mühüm səbəbi var idi. Kilsənin hündür söykənəckli taxta skamyalarında üç yüz nəfərdək adam yerləşə bilərdi; kilsə balaca idi, onun heç bir bəzəyi yox idi, üstündəki zəng qülləsi isə uzaqdan ensiz taxta yeşiyə bənzəyirdi. Qapının ağzında Tom ayaq saxladı ki, özü kimi bayramsayağı geyinmiş bir dostu ilə danışsın;

- Bura bax, Billi, səndə sarı biletdir var?

- Var.

- Ona nə verim?

- Nəyin var?

- Bir parça şirin biyan kötüyü, bir dənə də balıqçı qarmağı.

- Göstər.

Tom göstərdi. Dostu bəyəndi, onlar qiymətli şeylərini dəyişdilər. Bundan sonra Tom iki ağ kürəciyi üç qırmızı biletdə, sonra da müxtəlif dəyərsiz şeylərini iki göy biletdə dəyişdi. O, kilsəyə gələn uşaqları on beş dəqiqəyədək güdüb onlardan da müxtəlif rəngli biletlər aldı. Sonra tərtəmiz geyinmiş bir dəstə oğlan-qızla kilsəyə girib yerində oturdu və ona yaxın əyləşmiş bir uşaq dalaşmağa başladı. Mötəbər və yaşlı müəllim məsələyə qarışdı; lakin müəllim üzünü o yana çevirən kimi Tom qabağında oturan oğlanın saçından çəkdi, oğlan dönüb baxan kimi Tom gözünü kitaba dikdi; elə o saatdaca da, çığirtısını, ufultusunu

eşitmək üçün başqa bir uşağa sancaq batırdı, müəllim yenə də onu töhmətləndirdi.

Tomgilin sinfindəki uşaqların hamısı eyni xasiyyətli: nadinc, səs-küy salan və sözbəxmayan uşaqlar idi. Dərsə cavab verməyə çıxırkən biri də tapşırılmış şeri əzbər deyə bilmirdi. Hamısına kömək eləmək lazım gəlirdi. Bununla belə, onlar birtəhər şeri axıra çatdırır və hər biri mükafat alırdı; bu mükafatlar, üzərində müqəddəs kitablardan sözlər yazılmış balaca göy biletlərdən ibarət olurdu; Tövratda əzbərlənmiş iki şerin əvəzində bir göy bilet verilir. Belə göy biletlərin onu bir qırmızı biletdə bərabər idi. Onları verib, əvəzində qırmızı bilet almaq olardı; on qırmızı bilet isə bir sarı biletdə bərabər idi. On sarı biletin əvəzinə məktəbin müdiri tələbələrə o gözəl keçmiş əyyamda qırx sent qiyməti olan, üzərinə ucuz cild çəkilmiş Tövrat bağışlayırdı. Görəsən mənim oxucularıma nəinki on sentlik Tövrat, hətta Dore¹ tərəfindən çəkilmiş şəkillərlə bəzədilmiş Tövrat belə bağışlasan, iki min şeir əzbərləməyə onlardan çoxununmu səbri çatır?.. Lakin Meri bu yolla, iki il səbirlə əmək sərf etməyin nəticəsində iki Tövrat almağa nail olmuşdur; alman uşaqlarından biri isə hətta dördünü və ya beşini almışdır. O, bir dəfə dayanmadan bir-birinin ardınca əzbərdən üç min şeir oxumuşdu. Lakin belə gərgin zehni əməyə davam gətirə bilməyərək o vaxtdan ağılı itirmişdir. Bu, məktəb üçün böyük bədbəxtlik idi, ona görə ki, təntənəli bir hadisə baş verdikdə və ya hörmətli bir adam gəldikdə, müdir o şagirdi çağırır, Tomun dediyi kimi, onu "dəridən çıxmağa" məcbur edər. Yalnız bir qədər yaşlı şagirdlər ağıllı tərənib öz biletlərini saxlayar, Tövrat hədiyyə almaq üçün cansız əzbərləmə işi ilə məşğul olurdular.

Bu hədiyyələrin verilməsi çox nadir və unudulmaz bir hadisə idi. Müvəffəqiyyət qazanmış şagird həmin gün elə mühüm, elə böyük rol oynayırdı ki, başqa uşaqların qəlbində o saatca şöhrətpərəstlik hissi oyanar və bəzən bu, ən azı iki həftəyədək davam edər. Ola bilsin ki, Tom o qədər də dini hissə qapılmamışdı ki, Tövrat mükafat almağa səy göstərər, lakin onun mükafat almaq nəticəsində qazanılacaq şan-şöhrətə nail olmağa bütün varlığı ilə can atdığına şübhə yoxdu.

Müdir əlində dua kitabı kafedranın qarşısında dayanaraq, barmağını kitabın arasına qoyub şagirdlərin sakit olmasını tələb etdi. Estradada solo ifa etməyə bazırlaşan müğənni qadın üçün nota zəruri olduğu kimi bazargünü məktəbinin müdiri də adi qısa bir nitq söyləmək üçün dua

¹ Dore - XIX əsrdə yaşamış fransız rəssamı

kitabını mütləq əlində tutmalı idi. Bunun nəyə lazım olduğu bir sirr olaraq qalır, çünki bu əziyyətə məruz qalanların heç biri nə dua kitabına baxır, nə də nota.

Müdir otuz beş yaşlarında görkəmsiz bir adamdı. O, keçisaqqal, kürən saçlı idi. Yaxalığının yuxarısı çox nişastalanmış olduğundan, dik qalxaraq qulağına dəyir, onun iti ucları isə irəli çıxaraq ağzının küncələrinə toxunurdu. Hasara oxşayan bu yaxalıq həmişə onu düz qabağa baxmağa və yana baxmaq istədikdə isə bütün bədəni ilə çevrilməyə məcbur edərdi; müəllimin çənəsi, ucları saçaqlı və bank bileti kimi enli qalstukuna dirənirdi. Çəkmələrinin burnu modaya uyğun olaraq yuxarı əyilmişdi, kənardan baxdıqda xizəyə oxşayırdı. O zamanın gəncləri buna çox böyük zəhmət və səbr nəticəsində müvəffəq olurdular, onlar saatlarla bir yerdə oturaraq ayaqqabılarının burnunu divara dayayırdılar. Mister Uolters xarici görkəminə görə çox ciddi, qəlbən isə çox namuslu və səmimi bir adam idi. O, bütün müqəddəs şeylərə elə pərəstiş edir, dinə elə hörmət bəsləyirdi ki, özünün belə xəbəri olmadan bazargünü məktəbində adi günlərindəki kimi deyil, tamamilə başqa bir səslə danışırdı.

O, öz nitqinə belə başladı:

- İndi isə, uşaqlar, mən sizdən xahiş edirəm ki, sakit və düz oturub, bir-iki dəqiqəliyə mənə mümkün qədər diqqətlə qulaq asasınız. Bax belə. Yaxşı uşaqlar özlərini gərək elə belə də aparsınlar. Görürəm ki, qızlardan biri pəncərəyə baxır; deyəsən o elə bilir ki, mən bayırda ağacda oturub quşlarla söhbət edirəm (ümumi gülüşlə). Mən sizə demək istəyirəm ki, bu qədər təmiz və gülərlü uşaqların xeyrixah işlər üçün buraya toplaşdıqlarını görmək necə də xoşdur...

Və ilaxir və ilaxır. Bu nitqi axıradək burada verməyə heç bir lüzum yoxdur. O, ümumi və dəyişilməz bir formada tərtib olunmuşdu, ona görə də hamımıza məlumdur.

Onun nitqinin axırını dəcəl uşaqlar arasında başlanan qapazlaşmalar, başqa müxtəlif əyləncələr və eyni zamanda get-gedə artıb uzaqlara yayılaraq hətta dinin Sid və Meri kimi gələcək tənha dayaqlarına qədər sirayət edən pıçıltı və burcuxmalar bir qədər korladı. Lakin mister Uoltersin səsi kəsilən kimi hər cür səs-səmir o saatca yatdı və nitqin axırı razılıq əlaməti olan sükutla qarşılandı.

Pıçıltı başlanmasının səbəbi nadir bir hadisə ilə - qonaqların gəlməsi ilə izah olunurdu: hakim Tetçer tamamilə əldən düşmüş bir qocanın, saçlarına dən düşmüş orta yaşlı, görkəmli bir cənabın və yəqin ki, onun arvadı olan əzəmətli bir qadının müşayiəti ilə içəri daxil olmuşdu. Qadın

balaca bir qızın əlindən tutmuşdu. Tom Soyver yerində otura bilmirdi, o çox həyəcanlı və qanıqara idi, bundan başqa vicdan əzabı çəkirdi - o gözlərinin Emi Lourensin gözlərinə sataşmasından çəkinir, onun məhəbbət dolu nəzərlərinə davam gətirə bilmirdi. Lakin o, balaca yad qızı görən kimi kefi kökəldi, qəlbi sevinclə çırpmağa başladı. Həmin dəqiqədən başlayaraq var qüvvəsi ilə özünü göstərməyə: oğlanları kətəkləməyə, saçlarından çəkməyə, sir-sifətini əyişdirməyə - bir sözlə, qızı heyran edib, özünü ona bəyəndirmək üçün əlindən gələni etməyə başladı. Onun sevincini korlayan yalnız bir şey idi; həmin bu mələyin bağçasında başına çirkab suyu tökdüklərini xatırlayanda qanı qaralırdı; lakin onun qəlbini təlatümə gətirən xoşbəxtlik dalğaları tezliklə bu xatirəni silib apardı.

Qonaqları yuxarı başda əyləşdirdilər və mister Uoltersin nitqi qurtaran kimi onları bütün məktəbə təqdim etdilər. Orta yaşlı cənabın çax mötəbər bir adam olduğu məlum oldu. O kim olsa yaxşıdır? Dairə hakimi, uşaqların ömürlərində görmədikləri ən yüksək mövqeli bir şəxs. Onun hansı xəmirədən yoğurulduğunu bilmək, necə bağırıldığını eşitmək uşaqlar üçün maraqlı idi, lakin bununla belə bir qədər vahimələnirdilər. O, buranın on iki milliyində olan Konstantinopoldan gəlmişdi, demək səyahət etmiş, dünyanı görmüş, guya dəmir taxtapuşu olması haqqında şayiə yayılmış dairə məhkəməsinin binasının gözü ilə görmüşdü. Təntənəli sükut və cərgələrdəki uşaqların ehtiramlı baxışları bu fikrin necə böyük hörmət doğurduğunu açıq-aydın göstərirdi. Axı bu adam məşhur dairə hakimi Tetçer idi, özü də buradakı hakimin qardaşı idi. Cef Tetçer dərhal içəri çıxdı, bütün məktəbə acıq verərək, böyük adamla yaxın tanış olduğunu hamıya göstərdi. Əgər o, uşaqların arasında gedən pıçıldışmanı eşidə bilsəydi, bu pıçiltı musiqi səsləri tək onun qəlbini oxşayardı:

- Cim, bir ora bax! Ora gedir, bax! Əl verdi - salamlayırlar! Nə ürəklidir! Boynuna al, yəqin ki, sən də Cefin yerinə olmaq istərdin, elə deyilmi?

Mister Uolters də bərk canfəşanlıq edir, özünü bacarıqlı və işbilən göstərmək istəyərək ona-buna irad tutur, sağa-sola, hara gəldi töhmət yağdırırdı. Kitabxanaya özünü gözə soxmaq üçün qoltuğunda bir yığın kitab o tərəf-bu tərəfə qaçır, kiçik vəzifə sahiblərinin sevdiyi kimi lazımsız səs-küy qoparırdı. Gənc müəllimlər bir az əvvəl qulaqlarından çəkdikləri şagirdlərinə tərəf mehrbancasına əylərək balaca dəcəlləri barmaqla ilə hədələyir, sözbəxan uşaqların isə başlarını sığallayırdılar. Gənc müəllimlər uşaqları ciddi surətdə töhmətləndirir, ixtiyaratlarından

tam istifadə etməyə çalışaraq, qayda-qanunu qoruyurdular. Ümumiyyətlə, demək olar ki, birdən-birə, müəllimlərin hamısına kafedra ilə yanaşı olan kitab şkafindan nə isə götürmək lazım olmuşdu. Onların hər biri oraya iki-üç dəfə baş vurur və özünü elə göstərirdi ki, guya bu işi lap könülsüz edir, qızlar da bacardıqları qədər səy göstərməyə çalışırdılar, ancaq oğlanlar elə cəhd edirdilər ki, çeynənmiş kağızlar və şillələr dolu kimi yağırdı. Bütün bunlardan yüksəkdə böyük bir adam əyləşərək öz şöhrətini parlaq şüalarında isinib həzz alır və mərhəmətli bir hakim təbəssümü ilə bütün məktəbi gözdən keçirib gülümsünürdü - o da səy edirdi.

Mister Uoltersin tam səadəti üçün yalnız bircə şey çatışmırdı, bu da ondan ibarətdi ki, Tövrati təqdim edib uşaqların biliyi ilə lovğalanmaq imkanı yox idi. Tələbələrin bəzilərində sarı biletlər var idi, lakin heç kəsdə kifayət qədər deyildi: o, qabaqcıl tələbələrin hamısından soruşub öyrənmişdi. Alman uşağının zehin bacarığının özünə qayıtması üçün bu saat bütün var-yoxundan keçməyə hazır idi.

Onun bütün ümidləri boşa çıxdığı həmin bu dəqiqədə Tom Soyyer əlində doqquz sarı bilet, doqquz qırmızı bilet və on göy bilet irəli çıxaraq özünə Tövrət tələb etdi. Bu günəşli gündə ildırım çaxmasına bənzər bir şey idi. Mister Uolters Tom Soyyerin ən azı yaxın on il ərzində Tövrət tələb edəcəyini qətiyyənlə gözləmişdi. Ancaq əlac yox idi - öz əli ilə qol çəkdiyi "qəbzələr" təqdim olunmuşdu, ödəmək lazım idi. Tomu hakimin və başqa seçmə adamların əyləşdiyi yerə dəvət etdilər, bu gözlənilməz xəbər kafedradan elan edildi. Bu, son on il ərzində baş vermiş ən qəribə hadisə idi və bunun təsiri o qədər qüvvətli oldu ki, yeni qəhrəman hakimin səviyyəsinə qədər yüksəldi, indi bütün məktəb bir möcüzə əvəzinə ikisini seyr edirdi. Oğlanlar paxılıqdan yanıb tökülürdülər, hamıdan da çox peşman olub əzab çəkən o uşaqlar idi ki, onlar gec də olsa başa düşmüşdülər ki, nifrət etdikləri bu fırıldaqcının belə yüksəlməsinə özləri kömək ediblər. Onlar öz biletlərini, Tomun barını ağartmaq vəzifəsini başqalarına güzəştə getməklə yığdığı dövlətə dəyişmişdilər. Onlar bu hiyləgər fırıldaqcının tələsinə düşüb aldandıqları üçün öz-özlərinə nifrət edirdilər.

Mükafat Toma, müdirin yalnız belə bir şəraitdə söyləyə biləcəyi ən təsiredici nitqindən sonra təqdim olundu. Lakin hər halda bu nitq həqiqi ilhamla söylənmişdi. Yazıq müdir hiss edirdi ki, burada nə isə bir sirr vardır və yəqin ki, bunun üstünü açmaq mümkün olmayacaqdır; heç ağıla sığan şey deyil ki, bu uşaq kimi iki min Tövrət şerini beyninə

yığa bilsin, çünki Tomun heç öncə şeri də yadda saxlaya bilmədiyi müdirə məlum idi. Emi Lourens həm fəxr edir, həm də sevinirdi və çalışırdı ki, üzünün ifadəsindən Tom bunu hiss etsin. Lakin Tom ona tərəf heç baxmırdı da. Emi fikrə getdi; sonra bir az kədərləndi; sonra isə onda tutqun bir şübhə oyandı; bu şübhə keçib getdi, sonra yenə əmələ gəldi, qız diqqət yetirməyə başladı. Ötəri bir baxış ona çox şeyi başa saldı, elə o saatca da sanki ürəyinin başından bir zərbə endirilər. Acığından və qısqanlıqdan az qaldı ağlaya, dünyada hamıdan zəhləsi getdi. Hamıdan da çox Tomdan zəhləsi getdi - ona elə gəlirdi.

Tomu hakimə təqdim etdilər, lakin uşağın dili tutuldu, ürəyi şiddətlə döyülməyə başladı, nəfəsi güclə çıxdı. Bunun bir səbəbi bu adamın çox zəhmli olmasıydı, ikinci və əsas səbəbi də o idi ki, həmin qızın atası idi. Məktəb qaranlıq olsaydı o, böyük sevincə hakimin qarşısında diz çökərdi. Hakim Tomun başını sığalladı, onu yaxşı oğlan adladırdı və adını soruşdu. Tom ağzını açdı, dili dolaşa-dolaşa ancaq ki, deyə bildi:

- Tom.

- Yox, Tom yox...

- Tomas.

- Bax, belə. Mən belə bilirdim ki, bir qədər uzun olacaqdır. Çox yaxşı. Yəqin ki, sənin familyan da vardır, ümidvaram ki, sən onu da mənə deyəcəksən. Elə deyilmi?

- Öz familyam cənaba söylə, Tomas, - deyə müəllim söhbətə qarışdı. - Və "ser" deməyi unutma. Özünü ləyaqətli apar.

- Tomas Soyzer... ser.

- Bax belə! Afərin! Qiyamət oğlansan! Qiyamət adamcığazsan!

İki min şeir - bu çoxdur, lap çoxdur, çox çoxdur! Buna o qədər zəhmət sərf etməyinə heç vaxt heyfəsilənmə: bilik dünyada hər şeydən qiymətlidir; bizi yaxşı və hətta dahi adam edən odur. Sən özün də bir zaman yaxşı adam olacaqsan, dahi olacaqsan, Tomas! Onda keçirdiyin yola nəzər salıb deyəcəksən: "Bütün bunlar vaxtilə bazargünü məktəbində oxumaq səadətinə nail olmağıma görədir. Bunun üçün də mənə bilik verən əziz müəllimlərimə, mənə həvəsləndirən, mənə diqqət yetirən və mənə belə gözəl bir Tövrat (elə nəfis, elə qiymətli Tövrat ki, o, mənim özümün olmuşdur və bütün ömrüm boyu onu mühafizə edib saxlayıram) bağışlayan mərhəmətli müdirimə borcluyam. Bütün bunlar mənim düzgün tərbiyə olunmağım sayəsində əldə edilmişdir!" Bax, Tomas, sən belə deyəcəksən, öyrəndiyin o iki min şeir sənə puldan da qiymətli olacaqdır! Bəli, qiymətli olacaqdır! İndi mənə və bu lediyə öyrəndiyin

şeyirlərdən bir neçəsini əzbər deyərsənmi? Əlbəttə, deyərsən, çünki biz sənə kimi gözəl oxuyan şagirdlərlə fəxr edirik. Şübhəsiz ki, İsanın on iki şagirdinin adı sənə məlumdur. Bəlkə sən bizə onlardan birinci olaraq çağrılan iki nəfərin adını deyəsən.

Tom bütün bu müddət ərzində düymələrini dartışdırır və utana-utana hakimin üzünə baxırdı. İndi isə, qıpqırmızı qızarıb gözlərini yerə dikdi. Mister Uoltersin ürəyi yerindən oynadı. Öz-özünə düşündü ki, bu uşaq ən sadə suala belə cavab verə bilmir. Bunu sorğu-suala tutmaq görəsən hakimin haradan ağılına gəldi? Ancaq o hiss etdi ki, bir söz deməlidir.

- Cənaba cavab ver, Tomas, qorxma.

Tom dinmirdi.

- Mən bilirəm ki, o mənə deyəcəkdir, - deyən xanım sözə qarışdı.

- Şagirdinin adı...

- David və Qolias¹.

Mərhəmət edib bu səhnənin axırına pərdə endirək.

BEŞİNCİ FƏSİL

KÜÇÜK VƏ "DİŞLƏYƏN" BÖCƏK

Saat on birin yarısına yaxın balaca kilsənin çatlamış zəngi səsləndi və bir az keçmədən camaat səhər ibadətində yığışmağa başladı. Bazargünü məktəbinin bütün şagirdləri kilsənin hər tərəfinə yayıldılar və öz ata-anaları eyləşən skamyalarda oturdular ki, həmişə onların gözü qabağında olsunlar. Polli xala da gəlib çıxdı. Sidlə Meri də onunla yanaşı oturdular. Tom isə açıq pəncərədən və cəzbedici yay mənzərələrindən mümkün qədər uzaqda çıxış yoluna yaxın bir yolda oturdular.

Kilsə zalının hər iki tərəfi yavaş-yavaş adamlarla doldu; vaxtilə yaxşı günlər görmüş, indisə yoxsul və olduqca qoca poçt məmuru; mer öz arvad ilə (şəhərdə başqa lazımsız şeylərlə birlikdə mer də mövcud idi) hakim, yaraşlıq geyinmiş qırx yaşlı dul qadın Duqlas (var-dövləti, səxavəti ilə hər yerdə məşhur olan mehriban və xoşsifət xanım Duqlas şəhərdə yeganə ağa malikanəsinin sahibəsi idi; bütün Sent-Pitersburqun iftixar etdiyi ən şən və dəbdəbəli qonaqlıqlar bu qonaqsevər qadının

¹ Tom Tövratin müxtəlif əfsanələrinin qəhrəmanlarını dəyişik salırdı. Tövratda deyilir ki, İsanın ilk şagirdlərinin adı Pyotr və Andreydir. David isə qədim yəhudi şahıdır ki, əfsanəyə görə təkbətək vuruşmada Qoliasa nəhəng qələbə çalmışdır.

evində düzəldilərdi; beli ikiqat əyilmiş, hörmətli mayor Uord öz arvadı ilə; haradansa uzaqlarda gəlib çıxmış, yeni məşhur sima - vəkil Riverson, şəhərin ən gözəl qadını batist və lentlərlə bəzənmiş, qəlbləri məflun edən gənc qız müşayiətçiləri ilə içəri daxil oldu.

Qızların ardınca kiçik şəhər xidmətçiləri olan bir dəstə cavan oğlan kilsənin eyvanına doluşaraq qapının o tərəf-bu tərəfinə düzüldülər və həsrət çəkərək çəliklərinin dəstəyini sora-sora, qızlar kilsəyə girib yerbəyer olana qədər oranı kəşdirib durdular. Nəhayət, ən nümunəvi Uşaq - Villi Mafferson da öz anası ilə göründü; o anası ilə elə rəftar edirdi ki, elə bil anası büllurdan düzəldilmişdi. O, həmişə anasını müşayiət edərək kilsəyə gələr və bütün şəhər qadınlarının sevimlisi hesab olunardı. Ancaq oğlan uşaqlarının onu görməyə gözü yox idi, ona görə ki, Villi yaxşı idi, həmişə onu uşaqlara nümunə göstərirdilər. Bütün bazar günlərində olduğu kimi indi də guya təsadüfən olaraq qar kimi ağappaq cib yaylığının ucu dal cibindən görünürdü. Tomun ömründə cib yaylığı olmazdı, ona görə də cib yaylığı gəzdirən uşaqların hamısını ədəbaz hesab edərdi.

Bütün dindarlar toplaşmış qurtardıqdan sonra kilsə zəngi bir də çalındı ki, tənbellər və veyllər də gəlib çıxsınlar, bu zaman kilsədə təntənəli sükunət hökm sürür, yalnız xor oxuyanların pıçiltısı və pıqqıldaşması bu sükutu pozurdu. Oxuyanlar ibadət zamanı həmişə pıçıltaşır və pıqqıltaşır dılar. Ancaq haradasa bir kilsə xoru var idi ki, onun iştirakçıları özlərini ləyaqətlə aparırdılar, onun harada olduğu indi mənim yadımda deyil. Bu, deyəsən çox keçmişlərdə olmuşdur, demək olar ki, heç nə yadımda qalmamışdır, amma mənə elə gəlir ki, bu, bizdə deyil, haradasa xarici ölkələrdən birində olmuşdur.

Keşiş böyük hisslə duanı başdan-ayağadək oxudu - bizim yerlərin adətinə görə belə də oxunmalı idi. O, astadan oxumağa başlayaraq yavaş-yavaş səsini ucaltdı, sonra naməlum bir yerə çatdıqda axırıncı sözü qüvvətli bir vurğu ilə ifadə edərək elə bil ki, yuxarıdan aşağıya hoppandı:

Din qardaşım qan içində üzürkən, Cənnət çiçəkləri qoxlarammı mən?

Keşiş öz oxumaq məharətilə böyük şöhrət qazanmışdır. Kilsə yığıncaqlarında həmişə ondan şeir oxumağı xahiş edirdilər. O susan kimi arvadların hamısı əllərini yuxarı qaldıraraq sanki gücdən düşmüş kimi dizlərinin üstünə salır, gözlərini süzdürərək başlarını bulayır və elə bil kə,

deyirdilər: "Bunu sözlə ifadə etmək olmaz, bu, çox gözəldir, çox gözəl-dir, AUahın bizim kimi günahkar bəndələri üçün çox gözəldir!"

Ümumi dıanı oxuyub qurtardıqdan sonra mister Spreq elanlar lövhə-sinə tərəf çevrildi, yığıncaqlar, növbəti toplanışlar və s. haqqmda məlumatlar oxuraağa başladı; bu oxunuş o qədər uzandı ki, adam onun qurtaracağına İnana bitmirdi.

Bundan sonra isə, keşiş özü dua etməyə başladı. Bu çox yaxşı və uzun bir dua idi; orada heç bir şey umidulmamışdı; axırda Allahdan isti-xarə etdi ki, keşişin sözü eşidilsin, səpdiyi toxumlar yaxşı zəmin tapıb tez cücərsin, bol bəhrə versin. Amin!

Tumanlar xışıldadı, yerlərindən qalxmış dindarlar yenə də oturdular.

Bu kitabda haqqında bəhs edilən oğların duadan heç xoşu gəlməzdi, o axıra qədər güclə otura bilirdi. Bütün dua müddəti yerində qurcalanıv və yalnız nəyin haqqında artıq dua etmiş olduqlarını hesablayırdı. Qulaq asmağma asmırdı, lakin işin əsl mahiyyətini o lap çoxdan əzbər bilirdi; hətta nədən sonra nəyin deyiləcəyi də ona məlum idi. Keşiş özimdən yeni bir söz işlətdikdə Tomun qulağı tanış olmayan sözü o saatca alır, uşaq dilxor olurdu; belə əlavələri Tom vicdansızlıq və xəspuşluq hesab edirdi. Duanın ortasında Tomun diqqətini qarşidaki skamyanın söykənə-cəyinə qonrauş bir rılçək cəlb etdi və uzun müddət ona rahatlıq ver-mədi; milçək gah pəncələrinii qoşalaşdıraraq bir-birinə sürtür, gah da onlarla başını tutub elə qüvətlə qaşıyırdı ki, az qalırdı, başı bədənindən ayrılısın, bu zaman onun sap kimi nasik boynu görsətirdi; bəzən də dal ayaqları ilə qanadlarını sıgallayır və frak ətəyi imiş kitni onları çəkib düzəldirdi; ümumiyyətlə, öz tualeti ilə elə arxayın və səylə məşğul idi ki, elə bil onu heç bir qorxu gözləmədiyini bilmirdi. Bu, elə doğrudan da belə İdi: onu tutmaq üçün Tomun əli ne qədər gicişsə də, dua zamanı o buna cosarət etmirdi. Tom bilirdi ki, dua zamanı belə bir həngamə çıxarsa, işi bitmiş olacaqdır. Bununla belə, keşiş duanın axırını soz-lərini deyərəkən Tomun əli tərpendi, irəli sürüşdü və elə "amin" sozu deyilən kimi milçək əsir düşdü. Polli xala Tomu cinayət işi üstündə tutaraq milçəyi buraxmağa onu məcbur etdi.

Keşiş Tövratdan bir dua oxuduqdan sonra nə barədəso cansızıcı səslə mühakimə yürütməyə başladı. Bu o qədər maraqsız bir moizə idi ki, kilsə xidmətinə gələnlərin çoxusu mürgü döyməyə başladı. Halbuki, keşiş günahkarlara necə divan tutulacağından, onlara necə əzab verilə-cəyindən danışır, xilas olacaq günahsız, pak adamları isə sayını ele xır daca bir rəqəmə gətirib çatdırırdı ki, onları heç xilas etməyə dəyməzdi.

Tom moizənin səhifəsini hesabladı; kilsədən çıxanda o neçə səhifə oxunduğunu həmişə bilərdi, ancaq nə haqda oxunduğunu ömründə bilməzdi. Lakin bu dəfə uzun müddətə olmasa da, o, moizə ilə maraqlandı. Vaiz, Allahın əmri ilə yer üzünün cənnətə dönəcəyini, bütün insanların toplanacağını, qurdla quzunun yanaşı gəzəcəyini və körpə bir uşağın onları çəkib aparacağını elə əzəmətli və təsirli sözlərlə təsvir etdi ki, Tom istər-istəməz bu mənzərəni gözləri qarşısında canlandırdı. Lakin bu əzəmətli mənzərənin yüksək, ibrətamiz mahiyyəti Tom üçün hədəf getdi. O, yalnız hamının gözü qabağında bu səhnənin əsas iştirakçısı rolunu oynamağın nə qədər əlverişli olduğunu düşündür, həmin körpə uşağın yerində olmağı arzulayırdı, ancaq bu şərtlə ki, qurd ələ öyrənmiş olsun.

Bundan sonra Tomun iztirabları yenə başladı, çünki keşiş yenə də müxtəlif cansıxıcı mühakimələr yürüdü. Birdən Tom öz cibində nə qədər qiymətli bir şey olduğunu xatırlayır, tez onu çıxartdı. Bu, qorxunc çənəsi olan iri, qara bir böcək idi. Tom ona "dişləyən" adı vermişdi. O, boş piston qutusunun içərisində saxlanılırdı. Qutunu açan kimi, böcək əvvəl-əvvəl Tomun barmağını dişlədi. Tom barmağını çəkdi, böcək dalı üstə skamyaların arasındakı keçidə düşdü. Tom isə barmağına ağzına soxdu. Böcək arxası üstə çapalaya-çapalaya qalmışdı. Nə qədər çalışdısa da, çevrilə bilmirdi. Tom gözünün ucu ilə ona baxır, birtəhər yerdən götürmək istəyirdi, lakin böcək çox uzağa düşmüşdü, əli ona çatmazdı. Moizəyə maraqlı göstərməyənlər başqaları da böcəyə çəpəki tamaşa etməklə əylənməyə başladılar. Kiminsə istidən və sakitlikdən yorulub usanmış pudeli¹ skamyaların arasını gəzirdi. O, bağlı yerdə oturmaqdan yorularaq, özü üçün bir əyləncə axtarırdı. Böcəyi görən kimi kefi kökəldi, quyruğunu bulamağa başladı. O öz ovuna diqqət yetirdi, onun ətrafında dolandı, uzaqdan qoxuladı, yenə də ətrafında fırlandı, sonra isə ürəklənib yaxına gəldi və yenə də qoxuladı, dişlərini qıçayaraq böcəyi yaxalamaq istədi, lakin işi baş tutmadı, bunu bir daha, bir daha təkrar etdi; Bu məşğələ onun ürəyinə yatırdı, qarnı üstə yerə uzanıb, böcəyi qabaq pəncələrinin arasına aldı və bu qayda ilə oyununu davam etdirməyə başladı. Nəhayət, pudel böcəklə oynamaqdan yorularaq, laqeyd və diqqətsiz oldu. Mürgüləməyə başladı, başı aşağı əyildi, sifəti böcəyə toxunduqda o dəqiqə böcək onun dodağına yapışdı. Bərk zingilti eşidildi, pudel başını tərptədi, böcək İki addım kənara atılıb, yenə də şaqqıltı ilə arxası üstə yerə düşdü. Qonşuluqdakı

¹ It cinsidir.

tamaşaçılar gülməkdən uğunub getdilər, qadınlar üzlərini yelpiklə gizlətdilər. Tom isə tamamilə xoşbəxt idi. Küçüyün sarsaq görünüşü vardı, görünür, o elə özü də özünün sarsaqlığını hiss edirdi, lakin ürəyində acıqlanır və intiqam hissi ilə alışıb-yanırdı. O, böcəyə yaxınlaşıb, yenidən ehtiyatla hücum etməyə başladı. Küçük böcəyin ətrafında fırlanıb, hər tərəfdən üstünə atılır, qabaq pəncələri ilə böcəyin lap yaxınlığında döşəməni cırmaqlayır, dişlərini şaqıldadır, başını tərpedirdi. O, başını elə şiddətlə tərpedirdi ki, qulaqları şaqıldayırdı. Bununla belə, bir qədər sonra böcəklə oynamaq yenə də küçüyü bezikdirdi. O, milçək dalınca qaçmağa başladı, lakin bunda da maraqlı bir şey görmədi, burnunu az qala döşəməyə sürtərək, atlı qarışqanın dalınca getdi, ancaq bu iş də tezliklə onu darıxdırdı. Əsnədi, dərindən nəfəs aldı, sonra böcəyi yadından çıxarıb, onun üstündə oturdu. Ağrı bildirən dəhşətli bir zingilti eşidildi, pudel yerindən qopub skamyaların arası ilə qaçmağa başladı. O, var gücü ilə ulayaraq, mehrabın qarşısından ötdü, keçid yolunun bu tərəfindən o biri tərəfinə sıçradı; qarının ağzında bir qədər vurnuxub, ulaya-ulaya yenə də skamyaların arası ilə geriye qaçdı. O, ağrıdan tamam özünü itirmişdi, sürətlə qaçıb dairə cızır, tük basmış quyruqlu ulduzu xatırladırdı. Nəhayət, ağrının şiddətindən ağı başından çıxmış bədbəxt heyvan sahibinin dizi üstünə sıçradı. Sahibi də onu götürüb pəncərədən bayıra atdı, onun yanıqlı zingiltisi get-gedə zəifləyərək, nəhayət, uzaqlarda eşidilməz oldu.

Bu zaman kilsədəkilərin hamısı gülməkdən özlərini güclə saxlayaraq, qıpqırmızı qızarmış halda oturmuşdular, moizə də bir nöqtədə donub qalmışdı. Tezliklə vaiz danışığını davam etdirməyə başladsa da, nitqi əvvəlki kimi rəvan getmədi. Çünki dindarların diqqətini moizənin əsl mahiyyətinə cəlb etmək heç cür mümkün deyildi; əyləşənlər üzlərini skamyaların uca söykənəcəyi arxasında gizlədərək, vaizin ən kədərli, təsirli sözünü belə şən qəhqəhələrlə qarşılayırdılar, sanki yazıq vaiz ağzından gülməli bir söz çıxarmışdı. Bu işgəncə qurtardıqı zaman hamı yüngüllüklə nəfəs aldı və keşiş kilsəyə toplaşanlara xeyir-dua verdi.

Tom Soyyer evlərinə kefi kök qayıdırdı, düşünürdü ki, kilsə ibadətinə bir qədər rəngarənglik əlavə edilərsə, o bəzən beç də pis olmur. Onu kədərləndirən yalnız bir şey idi; pudel onun böcəyi ilə nə qədər istəyirdi oynayaydı, daha onu özü ilə götürüb aparmağa pudelin nə ixtiyarı var idi!

ALTINCI FƏSİL

SEHRBAZLIQ VƏ QADIN FÜSUNKARLIĞI

Bazar ertəsi səhər Tom yuxudan oyandıqda özünü tamamilə bədbəxt hiss edirdi. Bazar ertəsi səhərlər həmişə belə olurdu, çünki bu gündən məktəbdə yeni əzab və əziyyətlər həftəsi başlanırdı. Hətta bazar ertələri o fikirləşirdi ki, arada heç istirahət günü olmasa yaxşıydı, onda bu həbsxana və buxovlar adamda belə nifrət oyatmazdı.

Tom yerinin içində uzanıb fikirləşirdi. Birdən onun ağına gəldi ki, xəstələnsəydi heç pis olmazdı; onda məktəbə də getməyə bilərdi. Onun gözləri qarşısında dumanlı bir çıxış yolu açılmağa başladı. Təpədən-dırnağadək özünü müayinə etdi. Lakin heç bir yerində ağrı biss etmədi. O yenidən müayinəyə başladı. Bu dəfə Toma elə gəldi ki, onda qarın ağrısının bütün əlamətləri vardır, ona görə də bütün ümidini qarın ağrısına bağladı. Ancaq bu əlamətlər get-gedə zəifləyirdi, nəhayət, tamamlə yox oldu. O yenə fikirləşməyə başladı və tezliklə başqa bir şey tapdı. Onun üst dişləri laxlayırdı. Tom müvəffəqiyyətinə görə özünü təbrik edərək elə yenicə zarımağa başlamaq istəyirdi ki, birdən yadına başqa bir şey düşdü: indi diş ağrısından şikayətlənərək xalının yanına getsə, o tutub Tomun dişini çıxaracaq ki, bu da çox ağrılı olur; diş hələlik ehtiyat üçün saxlayıb başqa bir şey axtarmağı qərara aldı. Uzun müddət heç bir şey tapa bilmədi, birdən həkimin bir dəfə hansı xəstəlik haqqındasa danışdığı yadına düşdü; həmin xəstəlik zamanı adamı iki-üç həftə yorğan-döşəkdən durmağa qoymurlar, yoxsa xəstə tamamilə barmaqsız qala bilər. Tom elə o saatca ağrıyan barmağını, üstünə çəkdiyi döşəkağının altından çıxarıb diqqətlə gözdən keçirməyə başladı. Ancaq həmin xəstəliyin nə kimi əlamətləri olduğunu bilmirdi. Bununla belə, qərara aldı ki, təcrübə etmək pis olmaz, ona görə də var gücü ilə zarıldamağa başladı. Sid isə heç bir şey hiss etmədən möhkəm yatmışdı.

Tom zarılı səsini daha da ucaltdı, indi ona elə gəldi ki, barmağı doğrudan da ağrımağa başlayır.

Sidin heç vecinə də deyildi.

Tomun güc sərf etməkdən nəfəsi daralmışdı. O nəfəsini dərdi, sonra qüvvəsini toplayıb dalbadal bir neçə dəfə ucadan inildədi.

Sid hələ də xoruldayırdı.

Tomun lap acığı tutdu: "Sid, Sid!" - onu silkələməyə başladı. Bunun, əlbəttə, təsiri oldu, Tom yenə də zarıldamağa başladı. Sid əsnədi,

gərnəşdi, asqırdı, sonra yerimin içində dirsəklənərək Toma baxmağa başladı. Tom zarılısını kəsmirdi. Sid onu çağırırdı:

- Tom! Bura bax, Tom!

Cavab çıxmadı.

- Tom, səninlə deyiləm? Tom! De görək, sənə nə olub! - Sid onun çiyinlərindən yapışaraq qorxmış halda üzünə baxdı:

- Əl çək, Sid. Mənə dəymə, - deyə Tom inildədi.

- Axı sənə nə olub, Tom? Xalamı çağırım?

- Yox, lazım deyil. Bəlkə öz-özünə çıxıb getdi. Heç kəsi çağırma.

- Necə yəni çağırma! Sakit ol, Tom, belə dəhşətlə inildəmə!

Çoxdanmı bu vəziyyətdəsən?

- Bir neçə saatdır. Uf! Uf! Yavaş tərən, Sid, məni öldürərsən!

- Tom, bəs niyə məni durğuzmadın? Tom, bəsdir. Adam sənin səsinə eşidəndə canına üşütmə düşür. Tom, axı sənə nə olub?

-Mən hər şeyi sənə bağışlayıram. Si... (İnilti). Mənə elədiklərinin hamısını. Mən öləndə...

- Uf, Tom, axı sən ki, ölmürsən? Bunlar nəyə lazımdır, Tom, səsinə kəs!

Hələ bəlkə...

- Mən hamını bağışlayıram, Sid... (İnilti) Onlara elə beləcə də deyərsən, Sid. Bir də, Sid, mənim pəncərə çərçivəmlə balaca təkgöz pişiyimi o təzə gələn qıza ver, de ki...

Lakin Sid paltarını qoltuğuna vurub yox oldu. Tom indi doğrudan da əzab çəkirdi, xəyalən elə coşmuşdu ki, zarılısı lap təbii çıxırdı. Sid pilləkənlə üzüaşağı diyirlənib qışqırdı:

- Polli xala, ay Polli xala, tez olun gəlin! Tom ölür.

- Ölür?

- Hə, xala, ölür... Bəs niyə durmursunuz? Tez qaçın gəlin!

- Boş şeydir! İnanmaram.

Bununla belə, o, quş kimi bircə anda pilləkəni çıxdı, Sid ilə Meri də onun dalınca qaçdılar. Arvadın sifəti ağappaq ağarmışdı, dodaqları əsirdi. Yatağın yanına çatdıqda onun dili çətinliklə söz tutdu:

- Tom! Tom, sənə nə olub?

- Uf, xala, mən...

- Sənə nə olub, Tom? De görüm, başına nə iş gəlib, mənim balam?

- Oy, xala, barmağım qanqrena olub!

Polli xala özünü stula yıxıb əvvəlcə güldü, sonra ağladı, sonra isə həm ağladı, həm güldü. Bu, ona bir qədər qüvvət verdi, o dedi:

- Tom, bu nə oyundur başıma açırsan! Bu sarsaq fikri başından çıxart, dur ayağa.

Zarıltı kəsildi, barmağın ağrısı tamamilə sakit oldu. Tom özünü çox sarsaq vəziyyətdə görüb dedi:

- Polli xala, mənə elə gəldi ki, bu, qanqrenadır, özü də elə bərk ağrıyırdı ki, dişim yadımdan çıxdı.

- Belə de! Bəs dişinə nə olub?

- Yuxarıda bir dişim tərənir, elə də ağrıyır ki, az qalır aqlım başımdan çıxa.

- Hə, hə, yaxşı, bir də zarıldamaq fikrinə düşmə! Ağzını aç... Hə, elədir, dişin tərənir, ancaq hələ indiyə qədər bundan ölənməyib.

Meri, get mənə bir tel ipək sap, bir də mətbəxdən bir kösöv gətir.

Tom dedi:

- Oy, xala, çəkmək lazım deyil! İndi ağrısı kəsib, daha qətiyyənlə ağrımır. Xahiş edirəm, dəymə. Fərqi yoxdur, onsuz da məktəbə getməliyəm.

- Ah, onsuz da gedəcəksən, belə de! Demək, bütün bu fırıldaqları ona görə qurubsanmış ki, məktəbə getməyəsən, onun əvəzində çaya çimməyə əkiləsən, hə? Ah, Tom, Tom, mən səni bu qədər istəyirəm, sən isə özünün bu vəhşi hərəkatlarınla mənə lap öldürürsən!

Diş çıxarmaq üçün lazım olan karastılar artıq hazır idi. Polli xala ipək sapdan bir ilgək qayırdı, onu ağrıyan dişə keçirtirdi, o birisi ucunu da çarpayuya bağladı. Sonra alovlu kösövü əlinə götürüb az qaldı uşağın gözünə soxa. Tom, geri çəkildikdə diş yerindən çıxıb, sapın ucunda asılı qaldı.

Lakin hər bir işgəncənin əvəzində insan mükafat almalıdır. Səhər yeməyindən sonra Tom məktəbə gedərkən, qabağına çıxan uşaqların hamısı ona həsəd aparırdı, çünki dişinin üst cərgəsində indi bir deşik əmələ gəlmişdi. Onun vasitəsi ilə yeni və çox gözəl bir qaydada tüpürmək olardı. Bu yeni kəşflə maraqlanan bir sürü uşaq Tomun dalınca qaçırdı. İndiyədək hamının təriflədiyi, pərəstiş etdiyi barmağı yaralı oğlan isə keçmiş şöhrətindən məhrum olub tək-tənha qaldı. O, bundan çox bıkəflədi, ancaq etinasızcasına dedi ki, Tom Soyverin təzə qayda ilə tüpürməsinə elə maraqlı bir şey görmür, başqa bir oğlan isə ona cavab verdi ki, "pişiyin əli etə çatmır!". Nüfuzdan düşmüş qəhrəman pərt olaraq çəkilib getməli oldu.

Tezliklə Tom bütün şəhərdə tanınmış bir sərxoşun oğlu Heklberri Finnə rast gəldi. Nəcib anaların Heklberri Finnədən zəhləsi gedir, ona ürəkdən nifrət bəsləyirdilər, çünki Hek tənəbəl, nadinc bir uşaq idi və

heç kəsin sözüne baxmırdı; bir də ona görə ki, uşaqların Hek üçün ürəkləri gedirdi, Heklə oynamaları qadağan edilməsinə baxmayaraq, həmişə onunla görüşməyə çalışır və onun kimi olmağa ürəkdən səy edirdilər. Bütün nəci ailələrdən olan uşaqlar kimi Tom da bütün günü veyil-veyil gəzib dolaşan Hekbeniyə həsəd aparırdı. Heklə oturub-durmaq Toma da bərk-bərk qadağan edilmişdi. Məhz buna görə də Heklə oynamaq üçün o, hər fürsətdən istifadə edirdi. Hekberrinin əynində həmişə başqasının çıxarıb atdığı köhnə paltar olardı, üst-başı həmişə ləkəli, yağlı olub, cırcındırı sallanırdı. Külək vurduqca cındırları yellənərdi. Şlyapa əvəzinə başına birtəhər, əzik-üzük iri bir şey keçirərdi, onun kənarından aypara şəklində iri bir parça qoparılmışdı. Əynində gödəkcəsi olurdusa, ətəyi az qalırdı dabanlarına dəysin, dalındakı düymələr belindən çox-çox aşağıda dururdu; tək aşırımayla dayanan şalvarı daldan torbalanırdı, balaqlarını isə dizdən yuxarı çırmalamadıqda, sallanıb palçıqın içində üzərdi.

Hekberri heç bir kəsdən soruşmadan kefi istəyəni edirdi. Quru havada birisinin balkonunda gecələrdi, yağış yağdıqda isə, boş bir çəllək tapıb, onun içində yatardı. Ona nə məktəbə getmək, nə kilsəyə getmək, nə də birisinin sözüne baxmaq lazım gəlirdi. Kefi istədikdə balıq tutar, harada istəsə çimər, doyunca çayda qalardı. Dalaşmağı heç kəs ona qadağan etmirdi, lap gecədən xeyli keçənə qədər yatmaya bilərdi. Bahar vaxtı birinci olaraq ayaqyalın küçəyə çıxar və payızda hamıdan sonra ayağına ayaqqabı geyinərdi. Ona nə yuyunmaq, nə də tərtəmiz geyinmək lazım idi, söyüşməkdə də ki, böyük məharəti var idi. Bir sözlə, bu cırcındırlı səfil uşaq həyata məna verən bütün imkanlara malik idi. Sent-Petersburqdakı ləyaqətli ailələrdən olan, sıxıntı çəkmiş və əzab görmüş bütün uşaqlar belə düşünürdülər.

Tom bu ala-bəzək səfli səsəldi:

- Salam, Hekberri!
- Əgər zarafat eləmirsənsə, salam!
- O əlindəki nədir?
- Ölü pşşik.
- Ver baxım, Hek. Gör bir necə də qaxaca dönüb! Haradan almısan?
- Bir oğlandan satın almışam.
- Nə vermişən?
- Göy bilet, bir də öküz qovuğu. Qovuğu sllaqxanadan götürmüşdüm.
- Bəs göy bileti hardan almışdın?
- Bir ağac verib, Ben Rocersdən almışdım.

- Bura bax, Hek, ölü pişik nəyə lazımdır ki?
- Nəyə lazımdır? Ziyil aparmağa.
- Yox, əşi! Mən ondan da yaxşı dənnan bilirəm.
- Bilirsən, bəs neco? De görək, o necə dərmandır?
- İylənmiş su.
- "İylənmiş su!" Sənin o iylənmiş suyun heç bir şeyə dəyməz.
- Səncə dəyməz! Sən heç təcrübə etmisənmi?
- Yox, etmomişəm. Ancaq Bob Tenner təcrübə edib.
- Bunu sənə klm deyib?
- O özü Cef Tetçerə deyib, Cef Conni Bekero deyib, Conni de Cim Hollisə deyib, Cimdən də Ben Rocers eşidib, Ben isə bir nəfər zənciyə danışib, həmin zənci də mənə dedi. Vessalam, məsolə belə olub.

- Bundan nə çıxstn ki? Onlar hamısı yalan danışirlar. Hamısı deyəndə ki, zəncidən başqa. Mən onu tanımıram. Yaxşısı budur, sən danış görüin Bob Tenner bumı neco edib?

- Buna nə var ki: əüni çürük kötüyün oyuğunda iylonib qalmış yağış suyuna salıb.

- Gündüz?

- Bəs no vaxt!

- Üzü kötüyə tərəf?

- Hə. Hər halda mən belə düşünürəm.

- Əlini suya salanda bir söz deyibdirmi?

- Yox, deyəsən, heç nə deməyib. Bilmirəm.

- Aha! Hansı axmaq bu sayaq ziyil sağalda bilər? Bundan bir şey çıxmaz.

Adam gərək meşoniu lap qalın bir yerinə gedlb, içi iylənmiş yağış suyu ilə dolu bir kötük tapa, əiini onun oyuğundakı suya sala və deyər: "Arpa, arpa - hindi yemi. fylonmiş su, ziyillordan qurtar məni".

Sonra gözünü yumub cəld on bir addım geri çəkilə, yerindo üç dəfə fırlana, bundan sonra isə yolda heç kəsə də danışmadan Çıxıb evə gedə.

Əgər bir adamla danışsan, o sözlərin heç bir təsiri olmaz.

- Hə, bu, deyəsən, bir işə oxşayır! Ancaq Belə Tenner ziyili belə aparmamışdır.

- Bəs necə, əlbəttə, belə apara bilməz. Elə ona görə də əlləri bütün ziyildir. Şəhərdə heç kəsdə ondakı qədər ziyil yoxdur. İylənmiş sudan necə istifadə etməyi bilsəydi, heç biri də olmazdı. Hek, bu üsulla mən o qədər ziyil aparmışam ki, gəl görəsən. Axı mən qurbağalarla çox oynayıram, ona görə də məndə ziyil çox olur. Bir de mən ziyilləri noxud qını ilə təmizləyirəm.

- Doğrudur, noxud qını yaxşıdır. Mən də elə aparırdım.

- Yox əşi? Necə aparırdın?

- Göy noxudu götürüb qınıni aralayırısan, içinin dənini çıxarırsan, sonra ziyili kəsirsən ki, qan çıxsın, həmin qanı qının bir yarısının üstünə damcıladırsan, ay doğanda gecə yarısı yol ayrıcında basdırırsan. Qının ikinci yarısını isə yandırmaq lazımdır. Başa düşürsənmi, qının üstündə qan olan parası həmişə o birisini özünə tərəf çəkəcəkdir, qan isə ziyili özünə çəkəcəkdir, elə buna görə də ziyil belə tez gedir.

- Hə, Hek, doğru sözə nə demək olar. Ancaq ki, qını basdıranda demək lazımdır: "Çaladakı noxud qını, əlimin ziyilini apar, qoyma bir də o çıxsın!" Onda yaxşı olar. Co Qarper də belə edir, o heç bilirsənmi nə qədər yerlərdə olub! Hətta Kunvilin özünə qədər gedib çıxıb... Hə, de görüm bəs, ölü pişiklə ziyili necə aparırlar?

- Necə aparırlar? Lap asan: camaat böyük bir günahkarı qəbiristanda basdırandan sonra gecə yarısı pişiyi də götürüb oraya gedirsən. Düz gecə yarısı Şeytan gəlir, bəlkə də ikisi və yaxud üçü birdən gəlir, sən, əlbəttə, bunu görmürsən, ancaq ki, qulağına bir səs dəyir, elə bil ki, külək əsir, bəlkə də onların danışığını eşidirsən. Onlar həmin o günahkarı qəbirdən çıxarıb aparanda pişiyi dallarınca atıb demək lazımdır: "Şeytan meyit dalıncan, pişik şeytan dalıncan, ziyil pişik dalıncan! Mənim ziyildən xəbərim yoxdur!" Bundan sonra əlində birçə ziyil də qalmaqacaqdır.

- Ağıl kəsən iş oxşayır. Hek, bunu heç sən özün təcrübədən keçirmisənmi?

- Yox, Hopkins qarıdan eşitmişəm.

- Hə, onda lap doğru olar. Deyirlər o, küpəgirən qandır,

- "Deyirlər!" Ancaq mən lap yaxşı bilirəm ki, o, küpəgirəndir. O, atama cadu eləyib. Atam özü deyirdi. Bir dəfə yol ilə gedirmiş, görür ki, qarı cadu oxuyub ona tərəf üfürür; atam tez bir daş götürüb qarıya tolazlayır! Əgər qan burulub tez aradan çıxmasaymış, daş dəyəcəkmış.

Ancaq heç bilirsən sonra atamın başına nə gəldi?! Elə həmin gecə bir halda anbarın damına çıxır, özünü saxlaya bilməyib sürüşür, yıxılır, qolunu sındırır.

- Bu ki, dəhşətdir! Bəs atan haradan bilib ki, qarı ona cadu eləyir?

- Aman Allah, bunu bilməyə nə var! Atam elə şeyləri o saatca bilir.

Deyir, elə ki küpəgirən qan gözlərini sənə zillədi, bil ki, cadu oxuyur.

Xüsusən bu zaman dodaqaltı mırıldandıqda, daha şübhən olmasın. Ona görə ki, küpəgirən qanlar dodaqaltı mırıldandıqda, tərsinə dua oxuyurlar.

- Bura bax, Hek, sən pişiklə ziyil sağaltmaq işini nə zaman təcrübə etmək istəyirsən?

- Elə bu gecə. Məncə, şeytanlar bu gecə o kaftar Vilyamsın dalıncan gələcəklər.

- Axı, Vilyamsı şənbə günü dəfn ediblər. Məgər şənbə günü gecə gəlib onu aparmayıblar?

- Boş sözdür! Heç gecə yarısına qədər cadu təsir etdiyini görmüsən? Ondan sonra da ki, bazar günü başlanır. Aqlım kəsmir ki, bazaar günü şeytanlar hər yerdə gəzib dolana bilsinlər.

- Bu heç mənim aqlıma gəlməyib. Doğru deyirsən. Məni də özünlə apararsanmı?

- Əgər qorxmasan, apararam.

- Mən qorxaram? Sən məni tanımırsan?! Gecə gəlib pəncərənin altında miyoldayarsanmı?

- Hə, ancaq mümkün olsa sən də miyolda. Yoxsa keçən dəfə o qədər miyoldadım, miyoldadım ki, axırda qoca Qeys yuxudan oyandı, məni daşa basıb dedi: -"Zəhrimara qalmış bu pişik lap zəhləmizi tökdü!"

Mən də bir kərpic götürüb onun pəncərəsinə fırlıtdım, ancaq heç kəsə demə ha.

- Yaxşı, demərəm. Onda mən miyoldaya bilməzdim, çünki xalam məni gözdən qoymurdu, bu gün isə miyoldayacağam... O əlindəki nədir?

- Elə bir şey deyil, gənədir.

- Haradan tapmışsan?

- Meşədən.

- Nə verim ki, verəsən mənə?

- Bilmirəm. Satmağa könlüm yoxdur.

- Könlün yoxdursa, lazım deyil. Elə bir şey də deyil, çox xırdadır.

- Əlbəttə, başqasının malını pisləmək asan işdir. Mən öz gənəmdən razıyam. Mənim üçün elə bu da yaxşıdır.

- Gənə nədir ki, kefin istəyən qədər tapmaq olar. Mən istəsəm lap minini taparam.

- Bəs niyə tapmırsan. Çox yaxşı bilirsən ki, heç birini də tapa bilməyəcəksən. Bu lap təzə əmələ gəlmiş gənədir. Bu il birinci dəfədir ki, görürəm. - Bura bax, Hek, onun əvəzində mən öz dişimi sənə verərəm. - Göstər, görüm?

Tom, içində diş olan kağızı ehmalca cibindən çıxarıb açdı. Heklberri həsədlə onu gözdən keçirməyə başladı. Olduqca cəlbedici şey idi. Nəhayət, o dedi:

- Bu, xalis dişdirmi?

Tom dodağını qaldırıb dişinin boş qalmış yerini Hekə göstərdi. Heklberri dedi:

- Yaxşı, nə deyirəm, ver gəlsin!

Tom gənəni əvvəl böcək saxladığı boş piston qutusuna qoydu, bundan sonra uşaqlar ayrıldılar, onların hər biri elə zənn edirdi ki, artıq varlanmışdır.

Başqa evlərdən bir qədər aralıda tirdən tikilmiş məktəb binasına çatdıqda Tom, vicdanla dərsə tələsən adamlar kimi, iti addımlarla içəri girdi. O, şlyapasını mıxdan asıb, işgüzar bir görkəmlə cəld öz yerinə keçdi. Kafedrada böyük hörmət kürsüdə əyləmiş müəllim sinfin yuxugətirici uğultusunda mürğülüyirdi. Tomun içəri girməsi onu yuxudan oyatdı.

- Tomas Soyyer!

Tom bildirdi ki, admın bütünlüklə çəkilməsi yaxşı əlamət deyil.

- Mən buradayam, ser.

- Yaxına gəlin. Adətiniz üzrə yenə də gecikmisiniz? Nəyə görə?

Tom cəzadan yaxasını qurtarmaq üçün yalan bir söz tapıb demək istəyirdi ki, bu zaman gözləri qızılı rəngli uzun qoşa hörüklərə sataşdı. Məhəbbətin cəzbedici qüvvəsinə əsasən o saatca qızı tanıdı, bütün sinifdə yeganə boş yer o qızın yanında idi. Tom bir an belə tərəddüd etmədən dedi:

- Yolda bir dəqiqəliyə ayaq saxladım ki, Heklberri Finnə danışam! Müəllim elə bil ki, iflic oldu - karıxmış halda gözlərini Toma zillədi. Sinifdəki uğultu kəsildi. Şagirdlər fikirləşdilər ki, yaqın bu cəsarətli uşağın başına hava gəlib. Müəllim bir də soruşdu:

- Siz... Siz nə etdiniz?

- Ayaq saxladım ki, Heklberri ilə danışım.

Heç bir səhv ola bilməzdi.

- Tomas Soyyer, bu, mənim ömrümdə eşitmədiyim ən heyvətli bir etirafdır. Belə bir hərəkət üçün xətkəşlə döymək kifayət etməz. Gödəkcənizi çıxarın.

Müəllimin qolu lap yorulub gücdən düşənə qədər işlədi, əlindəki çubuqların hamısı qırıq-qırıq oldu. Nəhayət, əmr verildi:

- İndi isə, ser, gedin qızların yanında oturun! Qoy bu, sizin üçün dərs olsun.

Sinifdə qopan ani gülüşmə elə bil ki, Tomu pərt etmişdi; əslində isə Tomun qızarmasına səbəb tamamilə başqa şey idi. O, yeni ilahə qarşısında qorxu və utancaqlıq hiss edirdi; bəxtinin belə qeyri-adi dərəcədə gətirdiyinə görə ürəyi sevinclə dolu idi. O, şam taxtasından olan skamyanın qırağında oturdu, qız isə burnunu dik tutaraq ondan kənara çəkildi. Ətrafda hamı pıçıldadır, bir-birini dümsükləyir, bir-birinə göz vururdu, ancaq Tom əlini uzun və alçaq partarın üstünə qoyub sakitcə oturmuş və gözlərini kitabə zilləmişdi.

Nəhayət, uşaqlar gözlərini ondan çəkildilər, sinif otağını yenə də adi, yuxugətirici uğıltu bürüdü. Tom gizli-gizli qıza baxmağa başladı. Qız bunu hiss etdi, nifrətlə dodaqlarını büzərək, hətta bir dəqiqəliyə arxasını Toma tərəf çevirdi. Sonra yenə də üzü Toma tərəf oturduqda qabağında bir şaftalı gördü. Qız şaftalını əli ilə itələdi. Tom şaftalını yavaşca yenə də qızın qabağına sürüşdürdü. Qız yenə itələdi, lakin bu dəfə çox acıqlı görünmürdü. Tom səbirlə şaftalının yenə də onun qabağına qoydu. Daha qız ona dəymədi. Tom qrifel taxtasına: "Xahiş edirəm götürəsiniz, məndə yenə var" - sözlərini yazdı. Qız taxtaya baxdı, lakin heç bir cavab vermədi. Bu zaman Tom taxtanın üzərində nə isə bir şəkil çəkməyə başladı. O, əsərini sol əli ilə gizlətməmişdi. Əvvəlcə qız heç bir şeyə tikir vermək istəməirdi, lakin sonra qadınlara məxsus maraq ona üstün gəldi ki, bunu bəzi əlamətlərdən aydın görmək olardı. Tom guya heç bir şey görmürmüş kimi işini davam etdirirdi. Qız xəlvətçə əyilib baxmaq fikrinə düşdü, lakin Tom bunu hiss etdiyini bürüzə vermədi. Nəhayət, qız təslim oldu, çəkinə-çəkinə Toma pıçıldadı:

- Baxmaq olarmı?

Tom əlini kənara çəkdi. O, taxtapuşunda iki xoruz olan və bacasından buruq-buruq tüstü çıxan çox gülməli bir ev şəkli çəkməmişdi. Şəkil qızı elə maraqlandırdı ki, dünyada hər şey yadından çıxdı. Şəkil tamamilə çəkilib qurtardıqdan sonra qız ona bir dəqiqəyədək baxıb dedi:

- Nə qəşəngdir! İndi də adam şəkli çəkin.

Rəssam evin qabağında qaldırıcı krana bənzəyən bir adam şəkli çəkdi. O, ayağını uzadıb evin üstündən rahatca keçə bilərdi, lakin qız o qədər də ciddi mühakimə yürütmürdü - o bu nəhəng adamdan çox razı qaldı və pıçiltı ilə Toma dedi:

- Nə gözəldir! İndi də mənim şəklimi çəkin.

Tom bir qum saati, onun yuxarısına ay və o tərəf-bu tərəfinə saman çöpü kimi nazik əl-ayaq çəkdi, əlin aralı barmaqlarına da yekə bir yelpinc keçirdi. Qız dedi:

- Ah, nə yaxşıdır! Heyf ki, mən şəkil çəkməyi bacarmıram.

Tom pıçıldadı:

- Bu asan şeydir. - Mən sizə öyrədirəm.

- Doğrudanmı öyrədərsiniz? Bəs nə vaxt?

- Böyük tənəffüsdə. Siz evə nahar etməyə gedəcəksiniz?

- İstəsəniz qala bilərəm.

- Yaxşı. Adınız nədir?

- Bekki Tetçer. Bəs sizinki? Hə, mən sizin adınızı bilirəm. - Tomas

Soyyer.

- Məni kətəkləmək istədikdə belə çağırırlar. Özümü yaxşı apardıqda isə Tomam. Məni Tom çağırın, yaxşımı?

- Nə olar.

Tom yenə də sol əli ilə gizlədərək taxtanın üstündə nə isə yazmağa başladı. Bu dəfə qız utanmadı, xahiş etdi ki, Tom nə yazdığını ona göstərsin. Tom dedi:

- Elə bir şey deyil...

- Yox, göstərin.

- Axı göstərməyə dəyməz. Sizinçün maraqlı olmaz.

- Yox, olar! Xahiş edirəm, göstərin.

- Sonra gedib mənim haqqımda ona-buna danışarsınız.

- Heç nə demərəm. Sizə həqiqi söz verirəm, and içirəm ki, ağızımdan bircə kəlmə də söz çıxmaz.

- Heç kəsə, heç kəsə bir söz deməyəcəksiniz ki? Lap ölənə qədər bu sirri saxlayacaqsınız mı?

- Heç kəsə demərəm, arxayın olun. Di göstərin.

- Axı, bu sizinçün maraqlı olmayacaqdır!

- İndi ki siz mənimlə belə başladınız, onda mən özüm baxaram.

O, xırdaca zərif əli ilə Tomun əlindən yapışdı. Balaca bir çəkişmə başlandı. Tom qəsdən özünü elə göstərirdi ki, guya müqavimət göstərir, əslində isə yavaş-yavaş əlini yazının üstündən çəkirdi. Nəhayət, yazıtımış sözün üstü açıldı: "Mən sizi sevirəm!"

- Ah, yaramaz! - deyə qız Tomun əlinin üstünə yavaşca vurdu; bununla belə o, qızarmışdı, ümumiyyətlə, çox razı qaldığı üz-gözündən məlum olurdu.

Həmin dəqiqədə Tom kiminsə qüvvətli əlinin qulağım bərk-bərk sıxdığını və yuxarı dartdığını hiss etdi. Bu qayda ilə onu bütün sinfin içərisindən keçirərək şagirdlərin pıqqıldaşması altında öz əvvəlki yerində oturdular. Bundan sonra müəllim bir neçə saniyə ağır sükut içərisində onun başı üstündə dayandı və bir kəlmə də söz deməyib öz yerinə çəkildi. Tomun qulağı od tutub yansa da, qəlbi sevinclə çırpırdı.

Sınıf sakit olduqdan sonra Tom vicdanla dərsə girişmək istədisə də, bir şey çıxmadı, çünki olduqca həyəcanlı idi. Növbə çatdıqda o, dərsi ucadan oxuyub rüsvay oldu; coğrafiyadan cavab verirkən gölləri dağ zirvələrinə, dağları çaylara, çayları isə qitələrə çevirir, beləliklə, Yer üzündə böyük qarışıqlıq əmələ gətirirdi. Sonra imla yazarkən, balaca uşaqlara belə məlum olan ən sadə sözlərdə səhv buraxaraq, yazmaqda axırıncı yeri tutdu. Düzgün yazı yazmadığına görə bir neçə ay içərisində, hamının gözü qarşısında, sinəsində gəzdirdiyi qalay medal alınıb başqa şagirdə verildi.

YEDDİNCİ FƏSİL

YENƏ DƏ MƏHƏBBƏT VƏ ÜRƏK ÇIRPINTILARI

Tom nə qədər diqqətini cəlb etmək istəyirdisə, o qədər də fikri dağılır və parçalanırdı. Nəhayət, o, köksünü ötürdü, əsnədi və oxumaqdan əl çəkdi. Ona elə gəlirdi ki, böyük tənəffüs heç bir zaman gəlib çatmayacaq. Hava tamamilə hərəkətsizdi, heç meh də əsmirdi. Bu, cansızıcı günlərin ən cansızıcısı idi. Sələ dərsi əzbərləməkdə olan iyirmi beş şagirdin yuxugətirici mızıltsı arı vızıltsı kimi adama elə bil layla çalırdı. Pəncərədən bayırda, isti günəşin şəfəqində, bürkü dumanı arasından göyümsov görünən havada Kardif dağının qıvrım yamaclarının yaşıllıqları gözə çarpırdı; iki-üç quş qanadlarını gərərkən, göyün üzündə lap yuxarılarda tənbel-tənbel uçurdu; küçədə heç kəs görünmürdü, yalnız bir neçə inək gözə çarpırdı ki, onlar da mürgüləyirdilər.

Tomun ürəyi azadlığa çıxmağa və bu sıxıntılı saatları qısaltmaq üçün əyləncəli bir şey tapmağa can atırdı. O, əlini cibinə saldı, o saat üzü güldü, sifətində sevinc parladı. Yavaşca piston qutusunu cibindən çıxardı, gənəni götürüb, uzun, hamar partanın üstünə buraxdı. Yəqin ki,

bu işə gənə də sevinmişdi, lakin onun sevinci vaxtından qabaq idi; o razılıqla yola düşüb getmək istəyən kimi Tom əlindəki sancaqla onun yolunu kəsdi və başqa tərəfə getməyə məcbur etdi.

Tomun yanında onun ayrılmaz dostu oturmuşdu; bir az əvvəl Tomun çəkdiyi əzabı o da çəkirdi; indi isə, o bu əyləncə ilə çox maraqlanıb. böyük razılıq hissi ilə onun iştirakçısı oldu. Bu ayrılmaz dost Co Qarper idi. Bu uşaqlar adətən bütün həftəni dostluq edər, bazar günləri isə bir-birlərilə döyüşürdülər. Co da pəncəyini yaxasından sancaq çıxarıb, əsirə təlim verməyə başladı. Oyun get-gedə daha maraqlı olurdu. Bir azdan Toma elə gəldi ki, ikilikdə onlar bir-birlərinə mane olurlar və heç biri gənədən həqiqi həzz ala bilmir. O, Co Qarperin qrifel taxtasını skamyanın üstünə qoydu və yuxarıdan aşağıya doğru bir xətt çəkərək, onu iki hissəyə bölüb dedi:

- Bax, necə ki gənə sənəin tərəfindədir, sən onu sancaqla qova bilərsən, mən əl vurmayaçağam. Ancaq sən onu əldən buraxsan və o keçib

mənim tərəfimə gəlsə, onda daha sən ona dəymə, mən özüm qovayaçağam.

- Yaxşı, ötür gəlsin!

Gənə çox tezliklə Tomu tərək edərək ekvatoru keçdi. Co bir qədər ona əzab verdi, sonra gənə onun tərəfindən qaçıb yenə sərhədi keçdi. O, elə hey o tərəfdən bu tərəfə, bu tərəfdən o tərəfə keçirdi. Uşaqlardan biri məşğələyə bərk uyaraq gənəni marala qovduğu müddətdə, o birisi eyni maraqla ona tamaşa edirdi. Hər ikisinin başı taxtanın üzərinə əyilmişdi, bundan başqa dünyada heç bir şey onlar üçün mövcud deyildi. Axıra yaxın elə bil ki, Co Qarperə xoşbəxtlik üz vermişdi. Gənə gah o tərəfə, gah bu tərəfə qaçırdı və görünür ki, uşaqların özlərindən az həyəcanlanmırdı. Qələbə az qala Tom tərəfində olanda və gənəni itələmək üçün Tomun əli gicişəndə Co Qarper cəld tərənərək, o saat sancaqla gənənin istiqamətini dəyişdi və onu öz tərəfində saxlaya bildi. Nəhayət, Tomun səbri tükəndi. Bu oyun onu cəlb etmişdi. O, əlini uzadıb sancaqla gənəni öz tərəfinə itələdi. Co tez özündən çıxdı. O, Toma dedi:

- Tom, gənəni rahat burax!

- Mən bir az onu hərəkətə gətirmək istəyirdim.

- Yox, ser, bu namuslu hərəkəti deyil! Onu rahat buraxm!

- Axı, mən bir azca qovmaq istəyirəm!

- Sənə dedilər ki, gənədən əl çək!

- Əl çəkməyəcəyəm!

- Gərək əl çəkəsən, çünki o mənim tərəfimdədir!

- Bura bax, Co Qarper, bu gənə kimindir?
- Kimin olur olsun, bunun mənə dəxli yoxdur! Bir halda ki, mənini tərəfimdədir, sən ona əl vurmamalısən.
- Lap yaxşı əl vuracağam. Öz gənəmdir, kefim nə istəyir, onu da edəcəyəm!

Tomun çiyininə dəhşətli bir zərbə endirildi, beləcə bir zərbə də Conun çiyininə endi. Düz iki dəqiqə onların gödəkcələrindən qalxan toz ətrafdan çəkilmədi, şagirdlər onlara baxır, gülməkdən ölürdülər.

Uşaqların başı oyuna elə qarışmışdı ki, müəllimin xəlvətcə otağın o başından bu başına gəlib onların arxasında dayandığını və başqa şagirdlərin birdən-birə səslərini kəsdiyə hiss etməmişdilər. Müəllim tamaşada bir qədər dəyişiklik əmələ gətirməzdən əvvəl uzun müddət səssiz dayanıb baxmışdı.

Məktəblilər böyük tənəffüsə buraxılanda Tom, Bekki Tetçerin yanına qaçaraq pıçılı ilə ona dedi:

- Şlyapanızı başınıza qoyun, guya ki, evinizə gedirsiniz, tinə çatdıqda birtəhər o biri qızlardan dala qalın, döngəyə burulun, sonra isə yenə də geri qayıdarsınız. Mən də elə edəcəyəm - bundan başqa yolla gedəcəyəm, sonra da yoldaşlarımdan ayrılıb qaçaacağam.

Onlar dedikləri kimi də etdilər: Tom bir dəstə məktəbli ilə getdi, qız isə başqa bir dəstə ilə. Bir neçə dəqiqədən sonra hər ikisi döngənin axırında görüşüb, məktəbə qayıtdılar. Məktəbdə onlardan başqa heç kim qalmamışdı. Hər ikisi bir skamyada əyləşib, qrifel taxtasını da qarşılına qoydular. Tom Bekkinin əlinə bir qrifel verdi, özü isə qızın əlindən tutub taxtanın üzərində gəzdirməyə, şəkil çəkməyi öyrətməyə başladı. Bu qayda ilə yenə də gözəl bir ev şəkli çəkdilər. Bundan sonra incəsənətə olan maraqları bir qədər zəiflədi, onlar söhbət etməyə başladılar. Tom səadət dəryasında üzürdü. O, Bekkidən soruşdu:

- Sizin siçovullardan xoşunuz gəlirmi?
- Yox, heç görməyə gözüm yoxdur.
- Əlbəttə, dirilərindən elə mənim özümün də zəhləm gedir. Mən ölürlərindən danışırım ki, quyruğuna ip bağlayıb başının üstündə fırladasan.
- Yox, siçovulları o qədər də sevmirəm. Mən hər şeydən artıq rezin çeynəməyi sevirəm.
- Onu sevməmək olar? Elə mən də sevirəm. Kaş indi bir az olaydı, çeynəyəydik.

- İstəyirsinizmi? Məndə bir az var. Verim çeynəyin, ancaq sonar özümə qaytarın.

Tom razı oldu, onlar kefiköklükdən ayaqlarını yellədə-yellədə növbə ilə rezini çeynəməyə başladılar. Tom xəbər aldı:

- Siz heç sirkdə olmusunuzmu?

- Hə, atam deyib ki, özümü yaxşı aparısam, hələ yenə aparacaq.

- Ancaq mən getmişəm. Üç dəfə, hələ desən, dörd dəfə. Sirkənin yanında kilsə bir zibil deyil. Sirkdə həmişə müəyyən bir şey göstərilir.

Yekələndə mən də sirkə gedib kloun olacağam.

- Doğrudan? Lap yaxşı olar! Onlar elə qəşəngdirlər ki... Paltarları da başdan-ayağadək al-əlvan olur.

- Elədir. Nə qədər də desən pul qazanırlar. Ben Rocers deyir ki, guya gündə düz bir dollar alırlar. Bura baxın, Bekki, siz heç adaxlanmısınızmi?

- O nə deməkdir ki?

- Necə yəni nə deməkdir? Əvvəlcə adaxlanırlar ki, sonra ərə getsinlər.

- Yox, mən heç adaxlanmamışam.

- Adaxlanmaq istərdinizmi?

- Bəlkə də. Düzü, heç bilmirəm. O nəyə oxşayır?

- Nəyə oxşayır! Nəyə oxşayacaq, heç bir şeyə. Siz sadəcə olaraq oğlana deyirsiniz ki, ömrünüzə ondan başqa heç kimə ərə getməyəcəksiniz, sonra isə öpüşürsünüz, vəssalam. Bunu kim istəsə edə bilər.

- Öpüşürük? Öpüşmək nə üçün?

- Bilirsinizmi... ona görə ki... ona görə ki... qaydadır, hamı belə edir.

- Hamı?

- Əlbəttə, bir-birini sevnələrin hamısı. Taxtaya yazdığım sözlər yadıңызdadırımı?

- Hə...

- Nə deyirsiniz?

- Bir söz deyə bilmərəm.

- Bəlkə mən sizə deyəm?

- Yaxşı, ancaq başqa bir vaxtda.

- Yox, mən indi istəyirəm.

- İndi yox, yaxşı olar ki, sabah deyəsəniz.

- Yox, indi yaxşıdır. Bekki, razı olun, nə olar! Mən lap yavaşcadan, pıçiltı ilə deyirəm.

Bekki tərəddüd etdiyindən Tom bunu razılıq əlaməti kimi başa düşdü, onun çiyinlərini qucaqladı, ağzını az qala qulaqlarına yapışdıraraq incə bir səsle pıçıldadı: "Mən səni sevirəm!"

Sonra isə əlavə etdi:

- İndi həmin sözləri sən də mənə pıçıldat.

Qız bir qədər müqavimət göstərdikdən sonra dedi:

- Üzünüzü yana çevirin ki, heç bir şey görməyəsınız, onda pıçıldaram. Ancaq ki, heç kəsə danışmayın, heç kəsə, yaxşımı, Tom? Heç kəsə danışmazsınız ki?

- Yox, heç kəsə bir söz demərəm. Hə, Bekki, de görək!

Tom üzünü yana çevirdi. Qız o qədər yaxına gəldi ki, onun nəfəsindən Tomun başının tükləri tərpəndi. O, pıçıldı ilə dedi:

- Mən sizi... sevirəm!

Bunu dedikdən sonra qız sıçrayıb yerindən qalxaraq skamyaların ətrafında qaçmağa başladı. Tom da onun ardınca qaçırdı, sonra qız bir küncə sıxılaraq, ağ döşlüyü ilə üzünü örtüdü. Tom Bekkinin boynunu qucaqlayıb onu dilə tutmağa başladı:

- Hə, Bekki, daha hər şey qurtardı, bircə öpüşmək qalır. Sən lap nahaq yerə qorxursan, bu, çox sadə bir şeydir. Xahiş edirəm, Bekki, başla görək! - Tom bunu deyib, qızın əlindən və döşlüyündən çəkməyə başladı.

Qız yavaş-yavaş yumşaldı, əllərini aşağı salıb qaçmaqdan qıpqırmızı qızarıb pörtmüş üzünü Toma tərəf tutdu. Tom düz onun qırmızı dodaqlarından öpüb dedi:

- Vəssalam, bunda nə var ki, Bekki! Bilirsən, daha bundan sonar sən heç kəsi sevməməlisən və məndən başqa heç kəsə ərə getməməlisən. Bu daha həmişəlik, ömürlük bir şey oldu. Yaxşımı, Bekki?

- Hə, Tom, bundan sonra heç kəsi sevməyəcəyəm, ərə də səndən başqasına getməyəcəyəm, ancaq sən də məndən başqası ilə evlənmə.

- Bəs necə, əlbəttə. Belə də olmalıdır. Məktəbə də birlikdə gələcəyik, görün olmayanda evə də bir yerdə gedəcəyik. Oyun oynayanda da həmişə sən məni seçəcəksən, mən də səni. Qayda belədir, nişanlı oğlanla qız həmişə belə edirlər!

- Nə yaxşıdır! Mən heç bilmirdim.

- Eh, bu elə ürəkaçan işdir ki! Biz Emi Lourens ilə...

Tom qızın geniş açılmış gözlərini gördükdə başa düşdü ki, ağzından söz qaçırmışdır, pərt olaraq susdu.

- Ah, Tom! Demək mən sənin ilk sevgilin deyiləm? Sənin bir dəfə nişanlın olub?

Bekki ağladı. Tom dedi:

- Bekki, ağlama! Mən onu daha sevmirəm.

- Yox, Tom, sevirsəm, özün bilirsən ki, sevirsən!

Tom onu qucaqlamaq istədi, lakin qız onu itələdi, üzünü divara çevirərək ağlamaqda davam etdi. Tom bir də onu sakitləşdirməyə təşəbbüs etdikdə qız onu yenə itələdi. Bunu görən Tom özünü sındırmaq istəməyərək, Bekkidən üz çevirdi və sinifdən çıxıb getdi. O, çöldə durub uzun müddət tərəddüd və həyəcan içində gözlərini qapıya dikdi ki, bəlkə Bekki peşman olub onun dalınca çıxdı. Ancaq qız gəlmirdi ki, gəlmirdi. Tomun ürəyindən qara qanlar axdı, qorxdı ki, birdən qız onu bağışlamaz. İlk addım atmaq üçün özü ilə uzun müddət mübarizə etdikdən sonra, nəhayət, qərara gəlib sinfə girdi. Bekki hələ də küncdə üzü divara tərəf duraraq hıçqırırdı. Tom vicdan əzabı çəkdi. Ona yaxınlaşaraq dayanıb durdu, bilmədi işə necə girişsin. Sonra çəkinə-çəkinə dedi:

- Bekki, mən ... mən səndən başqa heç kəsi sevmirəm.

Cavab gəlmədi, qızın yalnız hıçqırmaq səsləri eşidilirdi.

Tom yalvarmağa başladı:

- Bekki, heç olmasa bircə kəlmə soz de!

Qız hələ də nonkururdu.

Tom qiymətli şeylərinin ən qiymətli olan mis kürəciyini cibindən çıxarıb çiyini üzərindən Bekkiyə uzatdı ki, qız onu görə bilsin və dedi:

- Bekki, istəyirsən götür, qoy sənin olsun!

Qız yumruqla Tomun əlinin üstündən vurdu, kürəcik yerə düşüb di-yirləndi. Bu zaman Tom qəti addımlarla məktəbdən çıxdı, həmin gün bir də geri qayıtmamaq üçün baş alıb getdi.

Bir azdan Bekkinin dalağı sancdı. O, qapıya tərəf qaçdı, lakin Tom heç yerdə görünmürdü; Bekki evin ətrafını fırlandı, həyəti gəzdi, Tom oralarda da yox idi. Qız onu çağırmağa başladı:

- Tom! Qayıt, Tom!

Bekki qulaq verdi, cavab yox idi.

O, tamamilə tək qaldı. Ətraf sükut içində idi. Bekki oturdu və özünü məzəmmət edə-edə yenə ağlamağa başladı.

Bu zaman artıq başqa uşaqlar da məktəbə toplaşmağa başladılar. O, öz dərđini gizlətməli və qəlbini susduraraq bütün o cansız ağır gün ərzində əzab çəkməli oldu. Ətrafda hamı ona yad idi, o öz dərđini heç kəslə bölüşə bilməzdi.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

**DƏNİZ QULDURLARI VƏ SOYĞUNÇULAR
HAQQINDA**

Tom əvvəlcə döngədən-döngəyə buruldu ki, məktəblilərin adətən gedib-gəldikləri yoldan kənara çıxsın, sonra isə məyus-məyus baş alıb getdi. Balaca çayı müxtəlif yerdə iki-üç dəfə o tərəf-bu tərəfə keçdi, çünki uşaqların arasında belə bir söz yayılmışdı ki, guya çayı bu qayda ilə keçən adamın izini tapmaq olmaz. Yarım saatdan sonra o artıq Kardif dağının təpəsində yaşayan dul qadın Duqlasın evinin yanından buruldu. Oradan dərənin dibindəki məktəb binası güclə görsənirdi. Tom yolla deyil, dümdüz gedərək, qalın meşəyə girdi, ağacların ən sıx yerinə soxularaq, qollu-budaqlı palıd ağacının altındakı yosunluqda oturdu.

Azca da olsun külək əsmirdi; günortanın bərk istisində hətta quşlar da susmuşdular. Təbiət elə durğundu ki, azacıq səs-səmir belə onun bu sükutunu pozmurdu. Ara-sıra haradansa çox uzaqlardan ağacdələnin tiqqıltısı eşidilirdi, lakin bu tiqqıltı ətrafın sükutunu və kimsəsizliyi daha artıq hiss etdirirdi. Uşağın qəlbi kədərlə dolu idi, onu əhatə edən aləm də əhvalına uyğun gəlirdi. O, əllərini üzünə qoyub, dirsəkləri ilə dizinə söykənərək, uzun müddət fikrə daldı. Ona elə gəlirdi ki, həyatda sevinc yoxdur, onun insanlara bəxş etdiyi yalnız qəmdir, kədərdir. Tom hətta bu yaxınlarda vəfat etmiş Cimmə Xocesə həsəd apardı. Adam torpaqda uzanıb əbədi xəyala dala, külək ağacların təpəsi ilə pıçıl-daşa, qəbrin üstündə bitmiş əlvan çiçəklərlə oynasa... Bundan gözəl nə ola bilər! Omürlük olaraq adam heç bir şeyin dərdini çəkməz və heç bir şey üçün narahat olmaz. Heç olmasa o, bazargünü məktəbində yaxşı oxuyaydı! Yox, Tom məmnuniyyətlə ölür, onda hər şeyə son qoyulardı. Lap elə o qızı götürək. Axı Tom ona nə etmişdi? Heç bir şey. O, qıza yaxşılıq etmək istəyirdi, qız isə onunla ən yaramaz bir itlə olduğu kimi rəftar etdi! Bir zaman gələcək ki, Bekki öz hərəkətindən peşman olacaq, lakin onda bəlkə də gec oldu. Ah, həmişəlik deyil, müvəqqəti ölmək mümkün olsaydı!

Lakin gənc ürək kövrək olur, o, uzun müddət sıxıntılı və qapalı vəziyyətdə qala bilməz. Tezliklə özü belə hiss etmədən Tomun xəyalları Yer üzərindəki həyata qayıtdı. Görəsən, naməlum bir yerə baş götürüb getsə, necə olar? Dənizlərdən keçib uzaq-uzaq ölkələrə, tanınmaz-bilinməz bir yerə gedib bir daha qayıtmasa, görəsən qız nə düşünər?

Məzhəkəçi olmaq fikri yenə onun ağına gəldi, lakin indi bu fikir onda yalnız nifrət oyadırdı. Yüngül-yüngül danışmaq, lağlağı etmək, ala-bəzək şalvar geymək - onun yüksəklərə meyl edən qəlbinə indi təhqir kimi görmürdü. Yox, yaxşısı budur ki, o müharibəyə gedib, bir çox illərdən sonra bədəni başdan-ayağa qılınc yerləri ilə örtülü halda şan-şöhrət içərisində qayıdıb gəlsin. Daha yaxşısı isə odur ki, hindilərə qoşulub vəhşi öküz ovuna getsin, Uzaq Qərbin uca dağlarında və ya insan ayağı dəyməmiş çöllərində hərbi yola qədəm qoysun, məşhur bir qəbilə rəhbəri kimi geri qayıtsın. O, başdan-ayağa qartal lələkləri ilə bəzənmiş, bədəni al-əlvan rənglərlə boyanmış balda günlərin bir günü, sakit bir yay səhəri cəngavər hindilərə məxsus müdhiş vəhşi qışqırıqla bazargünü məktəbinə soxulardı. Onda paxılıqdan yoldaşlarının gözü çıxardı. Bir də ki, yox, bundan daha təmiz bir peşə tapmaq olar. O, dəniz qulduru ola bilər! Bəli, o, dəniz qulduru olacaqdır.

İndi gələcək onunçün aydın oldu, gözqamaşdırıcı bir parıltı ilə onun qarşısında geniş yollar açıldı. Onun adı bütün dünyada məşhur olacaq, insanların canına vəlvələ salacaqdır! O, dor ağacında yellənən qara bayrağı adamları dəhşətə gətirən "Tufan ruhu" adlı ensiz, uzun qara gəmisində coşqun dənizləri və okeanları böyük şöhrətlə gəzəcəkdir!

Bir gün o, şöbrətinin ən yüksək zirvəsində ikən küləkdən və günəşdən yanıb qaralmış, əynində qara məxmər gödəkcə və boynunda qırmızı şərf, belində tapança və qandan paslanmış qısa xəncər, şlyapasının lələkləri yellənə-yellənə üzərində insan kolləsi və iki çarpaz sümük şəkli olan geniş açılmış qara bayraq altında birdən-birə öz doğma şəhərlərinə gəlib çıxacaq, kilsəyə daxil olacaq, bu vaxt fərəhdən donaraq müxtəlif pıçıltılar eşidəcəkdir: "Bu, məşhur dəniz qulduru Tom Soyverdir! İspaniya Dənizlərinin Qara İntiqamçısıdır!"

Bəli, qət olundu; o, özünə həyat yolu seçmişdir, Evlərindən qaçıb yeni həyata qədəm qoyacaqdır. Lap günü sabahdan. Demək, indidən hazırlaşmaq lazımdır. Bütün var-yoxu bir yerə toplamaq lazımdır.

O, yaxınlığında düşüb qalmış çürük ağac kötüyünün yanına gedib bıçaqla onun altını qazımağa başladı. Bir azdan bıçaq ağaca toxundu, məlum olurdu ki, ağacın altı boşdur. Tom əlini çalaya salaraq uzada-uzada belə bir ovsun oxudu:

- O şey ki burada deyildi, qoy zahir olsun! O şey ki, burada əvvəldən olub, yerində qalsın!

Sonra o, əli ilə torpağı çəkib qırağa tökdü: şam ağacından qopmuş enli bir talaşa göründü. Tom onu dartıb çıxartdı, buranın balaca, xudmani bir lağım olduğu aydınlaşdı. Lağımın dibi və divarları şam talaşaları ilə hörülüb düzəldilmişdi. İçərisində isə bir kürəcik vardı. Tomun təəccübünün həddi-hüdudu yox idi. O, özünü itirmiş halda peysərini qaşıya-qaşıya dedi:

- Belə şey ola bilməz, bu lap ağ oldu!

O acıqla kürəciyi bir tərəfə tulladı və fikirləşməyə başladı. Məsələn burasında idi ki, onun və onun kimi başqa uşaqların inandıqları bir ovsun yalan çıxmışdı. Uşaqlar əmindirlər ki, kürəciyi yerə basdırıb, lazım olan ovsunu oxuduqda iki həftədən sonra, yerindən asılı olmayaraq indiyə qədər itirdiyin bütün başqa kürəciklər buraya toplanacaq. İndi məlum oldu ki, bunların hamısı başdan-ayağa uydurma şeylərdir, bu haqda heç danışmağa dəyməz. Tomun indiyədək inandığı hər nə varsa kökündən sarsıldı. Başqalarının buna müvəffəq olduqlarını o çox eşitmişdi, lakin bircə nəfərin belə bu sahədə müvəffəqiyyət qazanmadığını o ömründə eşitməmişdi. Özünün bu işi dəfələrlə sınaqdan keçirməsi və bircə dəfə də olsun kürəcik gizlətdiyi yeri tapa bilməməsi heç ağına da gəlmədi. O, bir müddət bu məsələnin həlli üzərində baş sındırdı, nəhayət, belə qərara gəldi ki, burada ifritənin əli var, işləri korlayan odur. Tom bunu yoxlamağı qərara aldı, ətrafı gəzib qumluqda qıf şəkilli balaca bir deşik tapdı. O, yerə uzanıb dodaqlarını həmin deşiyə yaxılaşdıraraq çağırmağa başladı:

- Pələng çıx! Pələng çıx! Hər nə varsa, xəbər var! Pələng çıx!

Pələng çıx! Hər nə varsa, xəbər ver!

Qum tərəndi, onun pələng dediyi böcək bir anlığa görünüb, o saatsa da qorxusundan quma cumdu.

- Deməyə qorxur! Elədir ki var, ifritənin işidir! Mən bilirdim elə!

O yaxşı bilirdi ki, ifritələrlə bacarmaq olmaz. Bunun üçün zəhmət çəkməyə belə dəyməz, ona görə də bu işdən vaz keçdi. Bununla belə fikirləşdi ki, heç olmasa, tulladığı kürəciyi tapmaq lazımdır. Tez axtarışa başladı, lakin heç bir şey tapa bilmədi. Onda Tom lağımın yanına gəldi, orada dayanıb, ikinci kürəciyi cibindən çıxartdı və bayaqkı istiqamətdə tullayaraq dedi:

- Qardaş, get göz, öz qardaşını tap!

O kürəciyin hara düşdüyünü gördü, qaçıb oranı axtarmağa başladı. yəqin ki, kürəcik əvvəlkindən çox yaxına və yaxud da çox uzağa düş-

müşdür. O, bunu iki-üç dəfə təkrar etdi. Axırıncı sınaq müvəffəqiyyətli oldu: kürəciklər bir-birindən ikicə addım aralıda idi.

Elə həmin bu dəqiqədə sıx meşənin yaşıl örtüyü altından tənəkə oyuncaq şeypurun zəif səsi eşidildi. Tom cəld gödəkcəsini və şalvarını əynindən çıxarıb atdı, aşırımlarından özünə kəmər düzəltdi, qopub böyrü üstə yıxılmış ağacın dibindəki çır-çırını eşələyib oradan əldəqayırma ox-yay, ağac, qılinc və tənəkə şeypur çıxartdı; bircə anda bütün bu şeyləri götürüb ayaqyalın, köynəyi küləkdə yellənə-yellənə qaçmağa başladı.

Tezliklə, uca qarağacın altında ayaq saxlayıb, cavab signalı çaldı. Sonra pəncələri üstündə qalxaraq ağacın dalından ehtiyatla boylanmağa başladı. Xəyalən təsəvvüründə canlandırıdığı yoldaşlarını təhlükədən qoruyurmuş kimi dedi:

- Dayanın, igidlər! Mən boru çalana kimi heç kəs pusqudan çıxmasın!

Əynində yüngül kostyumu olan və Tom kimi təpədən-dırnağadək silahlanmış Co Qarper ağacların arasından çıxdı. Tom onu səslədi:

- Dayan! Mənim icazəm olmadan Şervud meşəsinə girməyə kim cəsəət etmişdir?¹

- Qay Qispomun heç kəsin icazəsinə ehtiyacı yoxdur. Sən kimsən ki... sən kimsən ki...

- ...Mənimlə bu cür danışmağa cürət də edirsən? - deyərək Tom cümləsinin gerisini onun yadına saldı. Onlar kitabdan oxuluqlarını əzbər danışdılar.

- Sən kimsən ki, mənimlə bu cür danışmağa cürət edirsən?

- Mən kiməm? Mən Robin Qudam, tezliklə sənə o iyrənc cəsədin buna inanar.

- Sən doğrudanmı o şöhrətli quldursan? Nə eybi var, sənənlə vuruşacağıma çox şadam. İndi, gözəl meşədən keçən yollara kimin sahib olacağını biz qət edərək. Çıx qabağa!

Onlar bütün silahlarını bir tərəfə atıb, taxta qılincdən yapışdılar, ayaqlarını daban-dabana qoyaraq, müdafiə vəziyyəti aldılar və təkbətək vuruşmanın bütün qayda-qanunlarına riayət edərək, ciddi döyüşə baş

¹ Tom və Co Qarper Robin Qudu təqlid edirdilər. Robin Qud məşhur quldur, ingilis xalq mahnısı və rəvayətlərinin məşhur qəhrəmanıdır. Robin Qud öz yoldaşları ilə birlikdə Şervud meşəsində yaşamışdır. O yalnız varlıları və məşhur adamları soyur, əlinə keçənləri isə yoxsullara paylayırdı. Uşaqlar Robin Qudun qəhrəmanlıqları haqqında kitablarda oxumuşdular, indi onun igid Qay Qisborn ilə görüşünün oyununu çıxarırdılar.

ladılar. İki zərbə yuxarıdan, ikisini isə aşağıdan vururdular. Birdən Tom dedi:

- İndi əgər məsələnin nə yerdə olduğunu anladmsa əl-ayaq elə!

Onlar elə qızgın "əl-ayaq eləməyə" başladılar ki, hər ikisi tövşədi, qan-tərə batdı.

Nəhayət, Tom bağırdı:

- Yıxıl! Yıxıl demirəm! Bəs niyə yıxılmırsan?

-Mən istəmirəm! Yıxılmaq yaxşıdır, bəs sən özün niyə yıxılmırsan? Sən məndən də çox yara almısan.

- Nə olsun ki? Bunun heç bir əhmiyyəti yoxdur. Kitabda belə yazılmayıb, necə yıxıla bilərəm! Orada aydınca yazılmışdır ki, "o, kürəyindən qüdrətli bir zərbə endirərək bədbəxt Qay Qisburnu yerə sərdi".

Sən gərək çevriləsən ki, mən sənin kürəyindən zərbə endirəm.

Kitabla mübahisəyə girişmək olmazdı, ona görə də Co Qarper kürəyini çevirdi və ağır bir zərbə alıb yerə döşəndi. Sonra isə Co ayağa qalxaraq dedi:

- İndi də gəl, mən səni öldürüm. Yoxsa bu, vicdansızlıq olar.

Yox, elə şey olmaz. Kitabda belə deyil.

- Bax, bu yoldaşlıq olmadı.

- Yaxşı, Co, sən rahib Tuk və ya dəyirmançının oğlu olub, məni dəyənəklə əzişdirə bilərsən. Yaxud da Nottingem şərifi olum, sən də Robin Qud ol, məni öldür.

Belə bir qərar hər ikisinin ürəyindən oldu. Bütün bu igidliklər həyata keçirildi. Bundan sonra Tom yenə də Robin Qud oldu, satqın Rahibə onun yarasını qəsdən sarımadı ki, qanı axıb getsin. Nəhayət, başlı-başına qalmış bütün bir quldur dəstəsini tək-cə təqlid edən Co acı göz yaşları axıda-axıda onu bir tərəfə sürüyüb, ox-yayı onun gücdən düşmüş əllərinə verdi. Tom dedi: "Bu ox haraya düşsə, bədbəxt Robin Qudu orada dəfn edərsiniz!". Sonra ox atıb, arxası üstə yıxıldı və öləcəkdi ki, gicikən bədənini daladığından ölüyə yaraşmayan bir cəldliklə sıçrayıb ayağa qalxdı.

Uşaqlar paltarlarını geyindilər, silahlarını gizlədərək evlərinə tərəf yollandılar. Onlar artıq dünyada quldur olmadığına ürəkdən təəssüflənirdilər və düşünürdülər ki, belə bir itki üçün müasir həyat onları nə ilə mükafatlandırır? Onlar bir-birlərinə deyirdilər ki, bütün ömrüm boyu Birləşmiş Ştatların prezidentli olmaqdan, bir il Şervud meşəsində quldurluq etmək daha yaxşıdır.

DOQQUZUNCU FƏSİL

QƏBİRİSTANDA QƏTL

Bu gecə Tom ilə Sidi həmişə olduğu kimi saat onun yarısında yatmağa göndərdilər. Onlar gecə duası etdilər, Sid tezliklə yuxuya getdi. Tom isə gözləri açıq yerinin içində uzanaraq, böyük səbirsizliklə işarə gözləyirdi. Artıq ona elə gəlirdi ki, hava yavaş-yavaş qaralmağa başlayır, lakin elə bu zaman saatın on dəfə vurduğunu eşitdi. Bədbəxtliyə bir bax, Tom Sidi oyatmaqdan qorxaraq, yerinin içində ürəyi istədiyi kimi qurdalana da bilmirdi. O, sakitcə uzanıb gözlərini qaranlığa zilləmişdi. Ətrafı cansıxıcı bir sükut bürümüşdü. Yavaş-yavaş bu qaranlıq içərisində çox əhəmiyyətsiz və güclə seçilə bilən səslər eşidilməyə başladı. Saatın çıqqıltısı eşidildi, köhnə tirlər sirli-sirli səslənməyə başladı. Pılləkən yavaş-yavaş cırıldı. Yəqin ki, evdə ruhlar dolaşırdı. Polli xalanın otağından sakit və eyni qaydada təkrar olunan xorultu eşi-dilirdi. Bu yandan da cırcırma zəhlətökən səsi ilə cırıldamağa başladı. Adamın əlli gözü də olsa, onun harada oturduğunu görə bilməzdi. Sonra Tomu titrətmə tutdu. Çarpayısının baş tərəfində divarda taxta bəcəyinin nəhs tiqqıltısı onu qorxuya saldı, bu o demək idi ki, evdə yaxın zamanda birisi öləcəkdir. Sonra gecənin xəfif küləyi haradansa uzaqlardan itin ulartı səsini gətirdi, daha uzaqlarda ona cavab olaraq başqa bir itin ulaması güclə eşidildi.

Tomun tamamilə səbri tükənmişdi. O, qəti əmin oldu ki, vaxt dayanmış və əbədiyyət başlanmışdır, ona görə də istər-istəməz mürgüləməyə başladı. Saat on biri vurdu, lakin Tom bunu eşitmədi. O, yuxuda nə isə görürdü ki, yanıqlı bir pişik miyoltusu onun yuxusuna xələl qatdı. Qonşu otaqda pəncərənin tiqqıltıyla açılmasına Tom yuxudan oyandı. "Pişt, rədd ol buradan!" səsi və anbarın divarına dəyib sınıan boş butulkanın cingiltisi Tomun yuxusunu tamamilə qaçırtı. O, bircə dəqiqəyə geyindi, sivişib pəncərədən çıxdı; evin qabağındakı xırda tikintinin damı ilə iməkləməyə başladı. O, sürünə-sürünə iki dəfə yavaşca miyoldadı; sonra anbarın damına hoppanıb oradan da yerə düşdü. Heklberri Finn, əlində ölü pişik, artıq orada Tomu gözləyirdi. Uşaqlar yola düşüb, qaranlıqda gözdən itdilər. Yarım saatdan sonra onlar artıq qəbiristanın hasarından keçib, dizə qədər otun içi ilə gedirdilər.

Qərb ştatlarında olan bir çox başqa qəbiristanlar kimi bu qəbiristan da köhnə idi. Şəhərdən mil yarım aralıda bir təpədə salınmışdı. Onun çürüyüb köhnəlmiş ağac hasarı bəzi yerlərdə içəriyə, bəzi yerlərdə isə bayıra tərəf əyilmişdi, heç bir yeri düz deyildir. Qəbiristanı başdan-başa alağ basmışdı. Köhnə qəbirlər uçub dağılmışdı, bircə qəbir daşı da qoyulduğu yerində deyildi; başdaşı əvəzinə yerə basdırılmış taxtalar qabağa-dala əyilərək, sanki özlərinə dayaq axtarırdılar; onları qurd yeyib dəşik-dəşik etmişdi. Bir zamanlar bu taxtaların üstünə yazılmış "Filankəsin əziz xatirəsinə" sözləri silinib getmişdir. İndi onları gündüz də oxumaq mümkün deyil.

Yüngülcə əsən külək ağacların yarpaqlarını xışıldadırdı, Toma qorxudan elə gəlirdi ki, bunlar ölümlərin ruhudur, onları narahat etdikləri üçün şikayətlənirlər.

Uşaqlar çox az, həm də pıçıltı ilə danışirdilər: məzan, zaman və qəbiristanın üzünə çökmüş təntənəli sükut uşaqlara ağır təsir etmişdi. Bir azdan onlar axtarıqları təzə qəbri tapdılar və qəbrin bir neçə addımlığındakı üç böyük qarağacın dalında gizləndilər.

Özlərinə çox uzun görünən bir müddət ərzində dinməzəcə durub gözlədilər. Haradasa uzaqlarda ulayan bayquşun səsinədən başqa bu gərgin sükutu heç nə pozmurdu.

Tomun ağına ən qorxunc fikirlər gəlirdi. Danışib söhbət eləməklə birtəhər bu fikirlərdən uzaqlaşmaq lazım idi, ona görə də Tom pıçıldadı:

- Necə bilirsən, Hek? Bizim bura gəldiyimizdən ölümlər inciməzlər ki?
- Mən nə bilim! Adam qorxur, elə deyilmi?
- Bəs qorxmaz?

Bir müddət beç biri danışmadı, çünki uşaqlar fikrə getmişdilər. Nəhayət, Tom pıçıltı ilə dedi:

- Bura bax, Hek, sən bilən bu kaftar bizim nə danışdığımızı eşidir?
- Əlbəttə, eşidir. Özü yox e, ruhu eşidir.

Tom bir qədər susub əlavə etdi:

- Mən gərək "cənab Vilyams" deyəydim. Axı, onu incitmək istəmirdim? Nə edim, hamı onu "qoca kaftar" çağırırdı.

- İndi ki, bu ölümlər haqqında danışsan, onda bir az ehtiyatlı ol, Tom!
- Bundan sonra Tom daha danışmaq istəmədi, onlar yenə də susdular.

Birdən Tom Hekin çiyindən tutub pıçıltı ilə dedi:

- Suss!
- Nə var, Tom?

Onlar səslərini içərilərinə çəkərək bir-birlərinə qısılib durdular.

- Suss! Bax, yenə! Sən bir şey eşitmirsən?
- Mən ...
- Bax! İndi eşidirsənmi?
- Pərvərdigara, onlardır, Tom! Elədir ki, var, onlardır! Bəs indi nə edək?
- Bilmirəm. Səncə onlar bizi görürlər?
- Nə danışsən, Tom! Onlar qaranlıqda lap pişik kimi görürlər...
Gərək biz heç bura gəlməyəydik!

- Əşi, heç qorxma! Məncə, onlar bızə dəyməzlər. Bizki, onlara bir şey etməmişik. Sakitcə otursaq, bəlkə də heç görmədilər.

- Çalışaram qorxmayım, Tom! Ancaq bilirsənmi, bədənim tir-tir əsir.
- Qulaq as!

Uşaqlar nəfəslərini içəri çəkərək diqqətlə qulaq verdilər. Qəbiristanın uzaq bir küncündən boğuş səslər gəlirdi:

- Bax, ora bax! - deyə Tom pıçıldadı. - O nədir?
- Cəhənnəm alovudur! Uy, Tom, nə dəhşətlidir!

Bir neçə qaraltı onlara tərəf irəliləyirdi, yırgalanan tənəkə fənərdən yerə insan üzündəki çilə bənzər saysız-hesabsız işıq ləkələri düşürdü. Hek tir-tir əsə-əsə pıçıldadı:

- Cin-şəyatındır, lap yəqin! Düz üç dənədir! Tom, daha bizim işimiz bitdi
Dua oxuya bilirsənmi?

- Yoxlayaram görüm. Ancaq sən qorxma, onlar bizə toxunmazlar.
"Allah, sən özün bizə şirin yuxu qismət elə..."

- Suss!
- Nə var, Hek?
- Bunlar adamdırlar! Birisi lap yəqin adamdır, səsi Mef Potterin səsinə oxşayır.

- Sən nə danışsən!
- Mən bilirəm. Bax, tərpənməyəsən. Bizi hardan görəcəkdir? Yenə, yəqin, möhkəm vurub, köhnə əyyaşın biridir!

- Yaxşı, mən səssizcə oturacağam... Nəsə yubandılar. Tapa bilmirlər. Budur, yenə gəlirlər. İndi tez-tez gəlirlər. Yavaşdırlar. Baho, yenə sürəti artırdılar. Aha, lap az qalib. İndi düz oldu. Bura bax, Hek, mən o biri səsi də tanıdım: hindi Codur.

- Doğrudur, o özüdür. Hələ harasıdır, bu, cin-şəyatından də pis olacaqdır!
Görəsən, nə niyyətləri var?

Pıçılı kəsildi, çünki bu zaman üç kişinin üçü də qəbrin yanına gəlib, uşaqların gizləndikləri yerin bir neçə addımlığında dayandı. Üçüncü adam dilləndi:

- Bax, buradadır.

Danışan adam fənəri yuxarı qaldırdı, onun işığında uşaqlar gənc hakim Robinsonu tanıdılar.

Potter və hindi Co, içərisində kəndir və bel olan bir əl arabası gətirirdilər. Onlar yükü yerə töküb qəbri qazımağa başladılar¹. Həkim fənəri qəbrin baş tərəfinə qoydu, üç qarağaca tərəf gələrək oturdu və kürəyini ağacın gövdəsinə söykədi. O, uşaqlara elə yaxın idi ki, əl uzatsaydılar çatardı.

Həkim yavaşca dedi:

- Cəld olun! Ayın doğmağına bir şey qalmayıb.

Mef Potterlə hindi Co cavablarında nə isə mızıldanaraq, qəbri qazımaqda davam etdilər. Bir müddət bellərin cırıltısı və kənara atılan torpağın xışıltısından başqa heç bir şey eşidilmədi. Çıxan səslər çox yeknəsəq idi. Nəhayət, belin ağzı taqqılı ilə tabutun qapağına doydu bir-iki dəqiqədə də keçdikdən sonra Potter hindi Co ilə birlikdə tabutu çəkib qəbirdən çıxartdılar. Onlar bellə tabutun qapağını qoparıb meyiti çıxartdılar və kobud bir bərəkətlə onu torpağın üstünə atdılar. Ay buludların arasından çıxaraq meyitin solğun üzünü işıqlandırdı. Əl arabası hazır idi, ölünü onun içinə atıb, üstünü adıyla örtülər və bərk-bərk kəndirlə bağladılar. Potter cibindən iri bir bıçaq çıxarıb kəndirin sallanan ucunu kəsdi və dedi:

- Artıq hər şey hazırdır, cənab Ölüsoyan. Ancaq bir iş var: gərək bir beşlik də verəsiniz, yoxsa buradaca atıb gedəcəyik.

- Bax, belə ha! Belələri ilə elə bu cür də danışmaq lazımdır! - deyə hindi Co yoldaşının fikrinə şərik oldu.

Həkim dedi:

- Bir başa salın görək, bu nə deməkdir? Siz xahiş etmişiniz ki, zəhmət haqqınızı qabaqcadan verim, mən də vermişəm.

- Hələ balaca bir borcunuz da qalır, - deyə hindi Co sözə başladı və ayağa qalxmaqda olan həkimə tərəf getdi. - Beş il bundan əvvəl mən yeməyə bir şey vermənizi xahiş etdikdə siz məni də öz atanızın mət-

¹Mef Potter və hindi Co meyiti həkim üçün qazıb çıxartdılar. O zamanlar dini adət və ənənələrə görə, anatomiyanı insan meyiti üzərində öyrənməyə icazə verilmirdi, ona görə də həmin məqsəd üçün həkimlər meyiti yalnız elə gizlin keçirməyə məcbur olurdular.

bəxindən qovdunuz, dediniz ki, mən yaxşı niyyətlə gəlməmişəm. Mən and içdikdə ki, yüz il keçsə də əvəzini çıxacağam, atanız məni səfil adıyla həbsxanaya saldırdı. Elə bilirsiniz mənim yadımdan çıxıb? Yox, mən elə adamlardan deyiləm! İndi yaxşıca əlimə keçmişiniz, daha yaxanızı qurtara bilməzsiniz! Anladınız mı?

O, yumruğu ilə həkimi hədələdi. Həkim birdən əlini qaldırdı, hindi yerə sərələndi. Potter bıçağını əlindən yerə salıb çığırdı:

- Ey, mənim dostumla işiniz olmasın!

Bir dəqiqədən sonra onlar artıq həkimlə əlbəyaxa vuruşaraq yeri tapdayır, dabanları ilə torpağı qazıq-qazıq edirdilər. Co sıçrayıb ayağa qalxdı, onun gözləri qəzəbindən odtutub yanırıdı. Hindi, Mef Potterin bıçağını yerdən qaparaq ikiqat əyildi, pişik kimi marıda-marıda vuruşanların dövrəsində fırlanaraq fürsət gözləməyə başladı. Birdən gənc həkim Potterin əlindən çıxdı, Vilyams üçün baş daşı əvəzinə qoyulmuş ağır taxtanı götürüb, Potteri yerə sərđi. Co fürsətdən istifadə edərək bıçağı lap dəstəsinədək həkimin sinəsinə sancdı. Həkim səndələyərək Potterin üstünə yıxıldı, onu öz qanına buladı. Elə həmin dəqiqədə Ayın üzünü örtən bulud, qorxub qaçan uşaqlardan bu dəhşətli mənzərəni gizlətdi: onlar qaranlıqda yolu itirmişdilər.

Ay yenidən görüdükdə Co yerə sərələnməmiş iki adamın başı üzərində dayanaraq, onları seyr edirdi. Həkim nə isə bir neçə anlaşılmaz söz deyib, bir-iki dəfə dərin nəfəs aldı və hərəkətsiz qaldı. Co dilləndi:

- Hə, bununla haqq-hesabı çürütdük!

O, həkimin var-yoxunu soydu. Sonra xəyanət aləti olan bıçağı Potterin sağ əlinə verib, sındırılmış tabutun üstündə oturdu.

Üç, dörd, beş dəqiqə keçdi... Potter tərənib inildəməyə başladı. Əlini tərətəmək istədikdə bıçağı hiss etdi. Potter onu gözlərinin qabağına tərəf gətirərək, nəzərdən keçirib diksindi və yerə atdı. O, qalxıb otürdu, meyiti öz üstündən kənara itələdi, diqqətlə ona baxdı, sonra ətrafına nəzər yetirdi, hələ də heç bir şey başa düşməyərək, gözlərini Conun gözlərinə zillədi:

- Aman Allah, bu necə olan işdir? - deyə o, soruşdu.

Co yerindən tərənəməyərək dedi:

- Yaxşı olmadı. Axı sən bunu niyə öldürdün?

- Mən! Yox, mən öldürməmişəm!

Bilirsənmi, nə var! Belə danışmağın faydası yoxdur. Bunun səno heç bir köməyi olmaz!

Potter tir-tir əsdi, rəngi ağappaq ağardı:

- Mən elə bildim ki, sərxoşluğum keçəcəkdir. Axı mən bu gün niyə içirdim? İndi də başım özümdə deyil, bura gəldiyimdən indi daha da pisdir. Bura bax, Co, ancaq vicdanla de, bunu doğrudanmı mən etmişəm?

Başım dumanlıdır, heç bir şey yadımda deyil. Co, mən belə istəmərdim, mən onu öldürmək istəmərdim! De görüm, bu necə oldu, Co? Uf, nə böyük bədbəxtlikdir, belə cavan, bacarıqlı bir adama qiymaq olar?!

- Siz onunla vuruşurdunuz, o, taxtanı sənin başına endirdi, sən döşəndin yerə, sonra ayağa qalxdın, lap səndələyirdin, güclə ayaq üstə dura bilirdin, bıçağı götürdün, o səni ikinci dəfə vurduqda düz ürəyinin başına sancdın. Elə bu zaman ikiniz də birdən yıxıldınız və bütün bu vaxtı ölü kimi yerdə qaldınız.

- Uf, heç mən özüm də bilmirdim ki, nə edirəm! Əgər bunu mən eləmişəmsə, onda ölsəm yaxşıdır. Bütün bunları edən zəhrimar araqdır, yəqin ki, əsəblərim də yerində deyil. Mən ömrümdə əlimə bıçaq almamışam, onu necə tutmağı da bilmirəm. Co, heç kəsə bir söz demə! Söz ver ki, deməyəcəksən, axı sən yaşlı adamsan, Co! Mən həmişə sənin xətrini istəmişəm, sənə qahmar durmuşam, yadımdan çıxmayıb ki? Sən yəqin ki, heç kəsə bir söz deməzsən, elə deyilmi, Co?

- Bədbəxt Potter yalvara-yalvara əlini sinəsinə qoyaraq, həyasız qatilin qarşısında diz çökdü.

- Hə, sən mənimlə həmişə vicdanlı hərəkət etmişən, Mef Potter, mən də bunun əvəzini çıxacağam. Sənə söz verirəm, daha bundan artıq nə deyə bilərəm!

- Co, sən mələksən! Nə qədər ömrüm varsa, sənə duaçı olacağam,

- Potter bunu deyib ağladı.

- Yaxşı, daha bəsdir, indi ağlamaq vaxtı deyil. Sən o tərəfə get, mən də bu biri tərəfə. Tez ol, tərən. Elə elə ki, burada bir nişandan-zaddan qalmasın.

Potter əvvəl iti addımlarla gedirdi, sonra isə qaçmağa başladı. Co uzun müddət durub onun ardınca baxdı. Sonra dodaqaltı mızıldandı:

- Bir halda ki, o, zərbədən və sərxoşluqdan belə sarsılmışdır, bıçaq onun heç ağına da gəlməz, yadıra düşsə də, təkcə onun ardınca qəbiristanına gəlməz - ürəyi quş ürəyi kimidir, qorxar.

İki-üç dəqiqədən sonra, öldürülmüş həkimə, adyala bükülmüş meyitə, qapaqsız tabuta və eşilmiş qəbirə Aydan başqa heç kəs tamaşa etməirdi. Yenə də ətrafı dərin sükut bürüdü.

ONUNCU FƏSİL

QAÇIŞ

Hər iki uşaq qorxudan nəfəsləri kəsilə-kəsilə var gücləri ilə şəhərə tərəf qaçırdı. Arabir, onları qovurmuşlar kimi, qorxa-qorxa dönüb dala baxırdılar. Qaranlıqda qarşılarna çıxan hər bir kötüyü adama, düşməne oxşadaraq, qorxularından ölürdülər; onlar şəhərin lap yaxınlığındakı tənha evlərin yanından keçdikdə itlər ayılıb hürüşməyə başladılar, bunu eşidən uşaqlar sanki qanad açdılar.

- Birtəhər özümüzü xaraba gön zavoduna yetirə bilsəydik, - deyə Tom, güclə nəfəsini ala-ala pıçıldadı. - Mən lap əldən düşmüşəm!

Heklberri cavab əvəzinə bərkdən tövşüyüdü, hər iki uşaq var qüvvələrini toplayaraq arzu etdikləri yerə tərəf qaçmağa başladı. Daldalanacaqları yer get-gedə yaxınlaşırdı, nəhayət, onlar özlərini açıq qarıdan çiyin-çiyinə içəri salaraq, yerə yığıldılar. Artıq xilas olduqlarına sevinirdilər. Onlar yavaş-yavaş nəfəslərini dərdilər, ürəkləri aramla döyünməyə başladı. Tom pıçıltı ilə dedi:

- Heklberri, səncə bu işin axırı nəylə nəticələnəcək?
- Əgər həkim Robinson ölmüş olsa, yəqin ki, dar ağacı ilə...
- Sən eləmi düşünürsən?
- Düşünmək nədir, lap yəqini belədir.

Tom bir qədər susub, yenə soruşdu:

- Bu məsələnin üstünü kim açacaqdır? Bizmi?
- Nə boş-boş danışırsan! Biz nə bilək ki, iş nə yerdə olacaq...

Birdən bəlkə hindi Conu asmadılar, onda necə olsun? O bizi öldürər, indi olmasa da, sonra mütləq öldürər.

- Elə mən özüm də belə düşünürəm, Hek.
- Xəbər vermək lazımdırsa, qoy elə Mef Potterin özü versin, axmağın biridir, ondan hər şey gözləmək olar. Özü də ki, həmişə kefli olur.

Keflinin də ki, dünya vecinə deyil.

Tom heç bir cavab vermədi - o fikirləşirdi. Sonra pıçıldadı:

- Hek, axı Mef Potterin heç bir şeydən xəbəri yoxdur, o necə xəbər verə bilər?

- Necə yəni xəbəri yoxdur?

- Ona görə ki, Co bıçağı həkimin sinəsinə endirəndə Mef Potter ölü kimi yerə sərələnmışdi. Sən elə bilirsən o bir şey görüb? Səncə, " onun bir şeydən xəbəri var!

- Vallah, lap doğru deyirsən, Tom, elədir ki, var!

- Bir də, bilirsən nə var? Bəlkə elə taxtanın zərbəsindən onun özü də ayaqlarım uzadıb.

- Yox, Tom, aqlım kəsmir. Axı onun kefli olduğu aydın görünürdü.

Bir də ki, onun heç ayıq vaxtı olmur. Lap elə mənim atamın özünü götürək: elə ki içib yığıldı, lap dor ağacıyla döysələr də, xəbəri olmaz. Bunu o özü də deyir. Mef Potter də onun kimi, məsələ aydındır. Ancaq ayıq olsaydı, bəlkə də elə bir zərbədən ayaqlarını, sən deyən kimi, uzadardı.

Tom yenidən düşünərək dedi:

- Hek, sən ağzından bir söz qaçırmazsan ki?

- Tom, sən özün çox yaxşı bilirsən ki, biz heç bir söz danışa bilmərik. O quduz hindini asmasalar, bizi pişik balası kimi boğub çaya atar - hünərin var, ağzından bir söz qaçır. Bura bax, Tom, gəl and içək, bir-birimizə söz verək ki, bu sirri möhkəm saxlayacağıq, yoxsa başqa cür olmaz.

- Nə olar, mən razıyam. Bu, hamısından yaxşıdır. Gəl əllərimizi yuxarı qaldırıb and içək.

- Yox, belə yaramaz. Belə and adi iş görəndə, xüsusilə qızlar üçün yarar, bərkə düşəndə ağızlarından birçə kəlmə söz saxlaya bilmirlər.

Bu isə ciddi məsələdir, bu and yazılı olmalıdır. Özü də mütləq qanla.

Tom bu fikri ürəkdən alqışladı. Bu çox sirli, anlaşılmaz və qorxunc bir iş idi; qaranlıq gecə, belə bir hadisə, onları əhatə edən mühit - hamısı bir-birinə uyğun çığırdı. O, Ay işığında ağaran şam talaşasını götürdü, cibindən bir parça sülügən çıxartdı və elə oturdu ki, Ayın işığı onun əlinə düşsün; sonra yoğun yazdıqda dilini dişləyə-dişləyə, nazik yazdıqda isə dilini çıxarda-çıxarda çətinliklə aşağıdakı sözləri cızdı:

"Hek Fin və Tom Soyver and içirik ki, bu məsələ barədə ağzımızdan birçə kəlmə də söz qaçırmayacağıq, əgər bir adama bir söz desək və ya birçə kəlmə yazsaq, qoy elə yerimizdəcə canımız çıxsın".

Hekberri Tomun belə asanlıqla yazmasına və onun yaxşı cümlə qurmasına lap heyran qalmışdı. O, elə o saatca gödəkəsinin yaxasından sancaq çıxarıb barmağını deşmək istəyirdi ki, Tom onu saxladı:

- Dayan, belə olmaz! Axı sancaq misdəndir, bəlkə üstündə pası var.

- Pas nədir?

- Pas zəhrərlı şeydir, birçə qırıq qanıma keçsə, onda bilərsən nədir. Tom öz iynələrindən birinin sapını açdı, onlar iynəni baş barmaqlarına sancdılar və hərəsi sıxıb bir damcı qan çıxartdı. Çətinliklə barmağından qan çıxarda-çıxarda çox çalışdıqdan sonra Tom çəçələ barma

ğının ucuyla öz adının baş hərfini yaza bildi. Sonra N və F hərflərinin necə yazıldığını Heklberriyə öyrətdi, bununla da bütün işlər qurtardı. Onlar cürbəcür sirli mərasimlər və əfsunlardan sonra şam talasının divarın lap dibində basdırdılar, bundan sonra inanmaq olardı ki, onların dili-ağzı bağlanmış, möhkəm qıfıllanmış, açan isə uzaqlara atılmışdır. Həmin dəqiqədə uçuq binanın o biri başındakı iri deşikdən içəri bir adam keçdi, lakin uşaqlar bunu görmədilər.

- Tom, - deyə Heklberri pıçıldadı, - ağzımızdan söz çıxarmamağımıza bunun yəqin ki, köməyi olacaq? Sən buna arxayınsanmı?

- Əlbəttə, köməyi olacaqdır. Fərqi yoxdur, nə olur olsun susmaq lazımdır. Yoxsa elə buradaca canımız çıxacaqdır. Bunu başa düşmürsənmi?

- Hə, mən də elə düşünürəm.

Tom pıçıldayaraq uzun-uzadı ona nə isə dedi. Birdən lap yaxınlıqda, onca addımlıqda heybətli bir it ulaması eşidildi. Uşaqlar qorxularından bir-birlərinə qışıldılar.

Hek güclə nəfəs ala-ala pıçıldadı:

- Görəsən kimin başını yeyəcək?
- Kim bilir! Get o deşikdən bax, tez ol!
- Yox, sən baxsan yaxşıdır, Tom!
- Mən gedə bilmərəm, heç cürə gedə bilmərəm, Hek!
- Get bax da, nə olar! Odur, yenə ulayır.
- Allah, sənə şükür! - deyə Tom pıçıldadı. - Mən səsindən tanıdım.

O, Harbisonun itidir.

- Yaxşı oldu! Tom, qorxudan az qalırdı bağrım çatlaya, elə bildim ki, sülənti itdir.

İt bir də uladı. Uşaqların ürəkləri yenə yerindən oynadı. Heklberri pıçıldadı:

- Vay, bu it deyil, Tom! Bir bax!

Tom qorxudan tir-tir əsə-əsə bu dəfə güzəştə gedərək, irəli yeriyib gözünü deyişə dirədi və güclə eşidiləcək səslə dedi:

- Hek, evimiz yıxıldı. Bu, sülənti itdir!
- O kimin başını yeyəcək? - Tom, tez ol de!
- Yəqin ki, bizim! Axı, o bizim lap yaxınlığımızdadır.
- Tom, işimiz xarabdır! Mənim o dünyada yerim cəhənnəmdə hazırdır.

Buna heç şübhən olmasın, çünki günahım nə qədər desən çoxdur.

- Cəhənnəm olsun hamısı. Bax, tənbellik edib məktəbə getməməyin, sözə baxmamağın axırı belə olar. Mən istəsəydim özümü Siddən də

yaxşı aparardım, amma istəmədim! Əgər bu dəfə birtəhər yaxamı salamat qurtara bilsəm, bir daha bazargünü məktəbindən çıxmıyacağam, — deyib Tom yavaş-yavaş hiçqırıb ağlamağa başladı.

- Sən özünü pis aparmısan! - deyə Heklberri də ağlamsındı. - Sən nə danışırsan, Tom Soyver, mənimlə müqayisə etdikdə sən mələksən! Aman Allah, kaş mən elə sənün yarın qədər yaxşı olaydım!

Tom birdən hiçqırığını kəsib pıçıldadı:

- Ora bax, Hek! O, dalı bizə tərəf oturubdur!

Hek baxıb sevindi:

- Hə, vallah, elədir ki, var, dalı bizə tərəfdir! Bəs əvvəl necə oturmuşdu?

- Elə əvvəl də belə. Mən axmaq fikir verməmişəm. Bax, bu lap qiyamət oldu, başa düşürsənmi? Bəs o kimin üçün ulayır?

Ulama səsi kəsildi. Tom qulaqlarını şəkldi.

- Sus! Bu nədir? - deyə pıçıldadı.

- Donuz xorultusuna oxşayır... Yox, Tom, burada kim isə xoruldayır.

- Xoruldamağına xoruldayır... Bəs özü hanı, Hek?

- Məncə, bax, oradadır, o biri başda. Hər halda xorultu səsi oradan gəlir.

Bəzən atam da donuzlarla bir yerdə orada yatardı. Ancaq o xoruldamağa başlayanda səsdən qulaq tutulardı. Bir də mən inanmıram ki, o bir daha bu şəhərə qayıda...

Macəraçılıq rahu uşaqlarda yenə də baş qaldırdı.

- Hek, əgər qorxmursansa, gedək baxaq.

- Nəyə getmək istəmirəm, Tom? Birdən bəlkə hindi Xo oldu?

Tom qorxdı. Ancaq çox tezliklə marağ hissi üstün gəldi, uşaqlar qət etdilər ki, gedib baxsınlar, ancaq xorultu səsi kəsilən kimi dabana tüpürsünlər. Onlar ayaqlarının ucunda - Tom qabaqda. Hek isə onun ardınca yavaş-yavaş irəlilədilər. Beşcə addım yolları qalmışdı ki, birdən Tomun ayağının altında bir ağac çatıldı ilə sındı. Yatan adam inildəyib o biri böyrü üstə çevrildi, Ayın işığı lap onun üzünə düşdü. O adam Mef Potter idi. O tərpendikdə uşaqların qorxudan ürəkləri qopdu, ölümlərini gözlərinin altına aldılar, lakin birəcə anda onların bütün qorxusu yox olub getdi. Onlar ayaqlarının ucunda uçub hasarı aşaraq yaxınlıqda dayandılar ki, bir-birinə bir neçə kəlmə söz deyib vidalaşsınlar. Lakin bu zaman yenə də heybətli it ulaması təkrar oldu! Onlar dönüb baxdıqda gördülər ki, bir it Mef Potter uzandığı yerin bir neçə addımlığında üzü ona tərəf, ağzını yuxarı tutub ulayır.

Uşaqların ikisi də birdən dilləndi:

- Aman Allah! Bu it onunçün ulayırmış.

- Bura bax, Tom, deyirlər ki, iki həftə bundan əvvəl sülənti it gecəyarısı Conni Millerin evinin yanında ulayıb və elə həmin gecə çobanaldadan quşu onların sürəhısına qonub, quruldayıb, bəs indiyə qədər onlardan niyə ölən olmayıb?

- Hə, bilirəm. Nə olsun ki, ölməyib?! Yadındadırmı, Qresi Miller həmin şənbə günü mətbəxdə ocağa yığılıb bərk yanmışdı!

- Hər halda ölmədi ki! Yavaş-yavaş yaxşılaşır.

- Axırını görərsən. Onun işi bitib. Fərqi yoxdur, öləcəkdir. Zəncilər belə deyirlər, bu cür işləri də ki, onlardan yaxşı bilən yoxdur, Hek.

Bundan sonra onlar bərk düşüncəyə dalaraq ayrıldılar. Tom yataq otağının pəncərəsindən içəri girdikdə artıq səhər açılhaaçıl idi. O mümkün qədər ehtiyatla paltarlarını soyunub, gecə xəlvəti evdən getdiyindən heç kəsin xəbər tutmamasına sevinə-sevinə şirin yuxuya getdi.

Sakit-sakit xoruldayan Sidin bir saatdan bəri oyaq olduğu Tomun heç ağılına da gələ bilməzdi.

Tom yuxudan oyandıqda Sid artıq paltarlarını geyinib otaqdan çıxmışdı. Günəş otağı işıqlandırmasından məlum olurdu ki, artıq gecdir. Bunu havadan da bilmək olurdu. Tom təəccüb etdi. Görəsən, nə üçün həmişəki kimi onun zəhləsini töküüb oyatmamışlar? Bu fikir onda ən pis şübhələr oyatdı. Beş dəqiqədən sonra o geyinib aşağı düşdükdə özünü çox əzgin və yuxusuz hiss edirdi. Bütün ailə stolun başında əyləşmişdi, lakin onlar səhər yeməyini yeyib qurtarmışdılar. Heç kəs onu məzəmmət etmədisə də, üzünə baxan da yox idi. Stolun başında sükut hökm sürürdü və elə bir gərginlik hiss olunurdu ki, bundan cinayətkarın canına üşütmə düşdü. O, həmişəki yerində oturub özünü şən göstərməyə çalışdı, lakin bu yüklü arabanı yoxuşa dartmaq kimi bir şeydi: onun nə üzünə baxan, nə də səsinə səs verən oldu. Tomun boğazı qurudu, ürəyi yerindən oynadı.

Səhər yeməyindən sonra xalası onun yanına çağırdı, Tom sevindi ki, ona bir-iki çubuq çəkəcəklər, yaxası qurtaracaqdır, lakin belə olmadı. İş onun gözlədiyindən daha pis oldu. Xalası gözünün yaşını axıdaraq ondan soruşurdu ki, Tom onun qoca qəlbinə nə üçün bu qədər əzab verir; nəhayət, o bildirdi ki, Tom bundan sonra istədiyi kimi hərəkət edə bilər - qoy özünü məhv etsin, qoca xalasını qəbrə göndərsin; daha onu islah etmək mümkün deyil, Polli xala daha buna heç təşəbbüs də etmə-

yəcəkdir. Bu, ağacla döyülməkdən betər idi. Tomun qəlbi kötəklənmiş bədəndən artıq əzab çəkirdi. O ağladı bağışlanmasını xahiş etdi, düzələcəyinə azı yüz dəfə söz verdi. Nəhayət, azad buraxıldı, lakin başa düşürdü ki, təqsirindən tamamilə keçməyiblər və artıq ona az inanırlar.

O, Polli xalanın yanından çıxıb getdikdə özünü elə bədbəxt hiss edirdi ki, Siddən intiqam almaq hətta xəyalına belə gəlmədi, ona görə də Sidin tələsik dal qapını açıb əkilməsi hədəf idi. Tom bikef və qanıqara halda məktəbə yollandı, dünən dərsdən qaçdığına görə Co Qarper ilə birlikdə cəzalandırıldı; ürəyində böyük dərdi olan, bununçün də döyülmək kimi boş şeylərə tamamilə laqeyd baxan bir insan ləyaqəti ilə cəzaya davam gətirdi. Bundan sonra o, öz yerinə keçib çənəsi ovcunda skamyaya dirsəklənərək oturdu, əzab çəkən, dərdi başından aşan bir adam kimi donuq gözlərini divara zillədi. O, dirsəyinin altında nə isə bərk bir şey olduğunu hiss edirdi. Çox uzun bir müddət keçdikdən sonra köksünü ötürərək yavaş-yavaş vəziyyətini dəyişdi və dirsəyinin altındakı kağıza bükülü bərk şeyi əlinə aldı. Tom onu açdı. Dərindən və iztirabla köksünü ötürdü: onun ürəyi yaralanmışdı. Kağıza bükülü şey həmin o mis kürəcik idi.

Onun oxu daşa dəymişdi.

ON BİRİNCİ FƏSİL

XALQ MƏHKƏMƏSİ

Günortaya yaxın birdən-birə bütün şəhəri qorxunc bir xəbər bürüdü. O zamanlar Heç kəsin təsəvvür etmədiyi teleqrafa belə ehtiyac yox idi; xəbər ağızdan-ağıza, dəstədən-dəstəyə, evdən-evə yayılaraq bütün şəhəri bürüdü. Aydın məsələdir ki, müəllim dərsin yarısında şagirdlərini evə buraxdı; əgər belə etməsəydi, bu, çox qəribə görünə bilərdi.

Öldürülmüş adamın yanında qanlı bir bıçaq tapılmışdı və kim isə onu tanıyaraq demişdi ki, bu, Mef Potterin cib bıçağıdır. Belə danışıq gedirdi ki, guya evinə getmiş şəhər sakinlərindən biri gecə saat ikidə Mef Potterin çayda əl-üzünü yuduğunu görmüşdür. Mef onu görən kimi qaçmışdır. Bu çox şübhəli idi, xüsusən yuyunmağa adət etməmiş olan Mef Potterin gecə əl-üz yuması ağılasığan iş deyildi. Həm də deyirdilər ki, bütün şəhəri alt-üst etmişdilsə də, qatil (şəhər sakinləri o qədər də sübut dalınca qaçmırdılar, o saatca hökm çıxarırdılar) heç yerdən tapıl-

mamışdır. Bütün istiqamətlərdə yollara atlı polis dəstələri göndərilmişdi, polis rəisi axşam qaranlıq düşənədək qatilin tutulacağına əmin idi.

Bütün şəhər qəbiristanına tərəf axışdı. Tom öz dərđini unudaraq camaata qoşuldu, ona görə yox ki, qəbiristanına getməyə çox həvəsi var idi (*başqa bir yerə ondan min dəfə artıq həvəslə gedərdi*), yox, yalnız ona görə ki, Tomu oraya möhkəm və anlaşılmaz bir qvvə cəlb edirdi. Dəhşətli yerə gəlib çıxdıqda, o camaatın arasından irəliyə doğru soxularaq, qorxunc bir mənzərə gördü. Ona elə gəldi ki, burada olduğu müddətdən yüz il keçmişdi. Kim isə onun əlini çimdiklədi, o dönüb baxdıqda gözü Heklberri Finnin gözünə sataşdı. Hər ikisi elə o saatca üzünü yana çevirdi, qorxdular ki, onların baxışması birisinin gözünə dəymiş ola. Lakin adamlar dəhşətli mənzərədən gözlərini çəkmədən danışdılar.

- Yazıq! Cavanca oğlan idi!
- Bundan sonra ölüsoyanlara yaxşıca dərslər olar!
- Mef Potteri tutsalar, asacaqlar!

Camaatın içərisində belə danışqlar gedirdi; keşiş isə dedi:

- Allahın qəzəbindən heç kəs qurtara bilməz!

Bu zaman Tomun gözləri hindi Conun hərəkətsiz sifətinə sataşdı; onun bədəni təpədən-dırnağadək əsdi. Həmin bu dəqiqə adamlar bir-birinə dəydi, itələsmə düşdü, müxtəlif səslər eşidiiməyə başladı.

- Odur! Gələn odur! Özü buraya gəlir!
- Kim? Kim? - deyər iyirmi səs birdən soruşdu.

-Mef Potter!

- Aha, dayandı! Odur, dönür! Buraxmayın, qaçar!

Tomun başı üzərində, ağacda oturan tamaşaçılar xəbər verdilər ki, o heç qaçmaq fikrində deyil, ancaq bərk karıxmış və özünü itirmişdir. Yaxında duranlardan kimsə dedi:

- Həyasızlığa bir bax! Öz işinə tamaşa etməyə gəlib! Yəqin bilməyib ki, bura adamlarla doludur!

Dəstə ortadan yarıldı, polis rəisi Pollerin əlindən tutaraq təntənə ilə aralıqdan keçdi. Bədbəxtin ovurdları çökəyə düşmüşdü, baxışlarından məlum olurdu ki, qorxusundan özünü itirmişdir. Onu gətirib ölünün qabağında saxladıqda, iflic olmuş adamlar tək bütün bədəni əsdi, əlləri ilə üzünü örtərək hönkürdü.

- Bunu mən etməmişəm, dostlar! - deyər o, ağlaya-ağlaya and içməyə başladı. - Vicdanıma and içirəm ki, mən etməmişəm.

Kim isə çığırdı.

- Kim deyir ki, sən etmişən?

Görünür, güllə hədəfə dəymişdi! Potter əlini üzündə çəkib kədərli bir ümitsizliklə ətrafı gözdən keçirdi. O, hindi Conu görüb bağırdı:

- Ah, Co, axı sən mənə söz vermişdin ki, heç bir vaxt...

- Bu bıçaq sizinkidirmi? - deyə polis rəisi bıçağı onun qabağına qoydu.

Potteri tutub ehmalca yerə oturtmasaydılar, o yıxılacaqdı. Sonra o dedi:

- Elə bil kim isə mənə deyirdi ki, bura gəlib bıçağı tapmasam...

- O titrədi, sanki məğlub olduğunu dərk edərək ümitsizliklə əlini yellədi və davam etdi: - Co, sən bunlara danış, indi daha susmağın nə mənası var?!

Heklə Tomun dəhşətdən gözləri bərələ qalmışdı; onlar köhnə yalançının şahidi olduğu əhvalatı necə sakitcə nağıl etdiyini eşitdilər. Onlar gözləyirdilər ki, indicə bu aydın havada göy guruldayacaq, yalançının təpəsinə ildırım düşəcəkdir, lakin nə göy guruldadı, nə də ildırım çaxdı; uşaqlar lap təəccüb qaldılar. Co sözünü qurtarıb əvvəlki kimi sağ-salamat öz yerində durduqda isə onların andı pozmaq, hindi Conun böhtan atdığı bədbəxtin həyatını xilas etmək meyli bir anda yox olub getdi: onlara aydın oldu ki, bu yaramaz öz qəlbini şeytanlarla satmışdır, şeytan işinə qarışmaq isə məhv olub getmək deməkdir.

Kim isə soruşdu:

- Bəs niyə qaçmadın? Niyə buraya gəldin?

- Bacarmadım... Heç cürə bacarmadım... - deyə Potter inildədi.

- Qaçmaq istəyirdim, ancaq ayaqlarım məni buraya gətirib çıxartdı.

- O yenə ağlamağa başladı.

Bir neçə dəqiqədən sonra istintaq zamanı Co and içərək yenə də eləcə arxayınqlıqla öz ifadəsini təkrar etdi; uşaqlar isə, hələ də nə göy guruldadığını, nə də ildırım çaxdığını görməyib, lap yəqin etdilər ki, Co qəlbini şeytanlara satmışdır. İndi Co onlar üçün dünyada ən qorxunc və maraqlı bir adam olmuşdu, uşaqlar gözlərini ondan çəkə bilmirdilər.

Öz-özlüklərində onlar belə qərara gəldilər ki, gecələr fürsət düşdükdə ona göz qoysunlar ki, bəlkə birtəhər edib onun qorxulu hökmdarı olan şeytanı görə bilələr.

Co həkimin meyitini gətirib arabaya qoymağa kömək etdi, bu vaxt adamlardan bəziləri qorxudan əsə-əsə pıçıldayırdılar ki, guya ölünün yarasında təzə qan göründü.¹

¹Avam adamlar belə düşünürdülər ki, qatil toxunduqda guya ölünün yarasından qan axar.

Uşaqlar düşünməyə başladılar ki, belə bir uğurlu hal şübhələri doğru istiqamətə yönəldəcəkdir, lakin şəhər adamlarından bir neçəsinin:

"Yarada qan görünəndə Mef Potter meyitin üç addımlığında idi" -dediyini eşitdikdə onların bütün ümidləri boşa çıxdı, bikeflədilər.

Dəhşətli sirr və Tomun çəkdiyi vicdan əzabı onu bu əhvalatdan sonra düz bir həftə yatmağa qoymadı. Bir dəfə səhər yeməyi zamanı Sid dedi:

- Tom, sən yerində elə burcuxursan və yuxuda öz-özünə o qədər danışsən ki, mənı gecənin yarısına qədər yatmağa qoymursan.

Tomun rəngi qaçdı, gözlərini yerə dikdi. Polli xala ciddi bir tövrlə dedi:

- Yaxşı əlamət deyil, sənın ürəyində nə var, Tom?

- Heç nə... elə bir şey yoxdur, - Tom cavab verdi. Lakin onun əlləri elə əsirdi ki, qəhvəni yerə tökdü.

Sid dedi:

- Özü də elə səfeh-səfeh sözlər danışsən ki! Dünən gecə çıxırırdın ki, "bu qandır, qandır!" Elə hey təkrar edirdin. Sonra da başladın ki, "mənə əzab verməyin, qoyun hamısını danışım!" Nəyi danışacaqsan?

Bu nədir belə sayıqlayırsan?

Tomun gözləri qarşısında hər şey fırlanmağa başladı. Bunun nə ilə qurtaracağı məlum deyildi, lakin xoşbəxtlikdən Polli xalanın sifətindəki həyəcan əlaməti silinib getdi, o özü də hiss etmədən Tomun köməyinə çatdı. Polli xala dedi:

- Bəs necə bilirsən! Bu dəhşətli qətl hamını qorxuya salıb. Mən özüm az qala hər gecə onu yuxuda görürəm. Bəzən yuxuda görürəm ki, öldürən mən özüməm.

Meri dedi ki, bu əhvalat ona da eyni təsiri bağışlamışdır. Elə bil ki, bu danışqıar Sidi sakit etdi. Tom çalışdı ki, Sidin əyləşdiyi məclisdən mümkün qədər tez uzaqlaşsın. Bundan sonra düz bir həftə o diş ağrısından şikayətləndi, hətta gecələr yatanda da üzünü sarıyırdı. Daha bilmirdi ki, Sid gecələr yatmayıb onu güdür, bəzən üzündəki sarığı dartıb açıq və yerinin içində dirsəklənərək, uzun-uzadı Toma qulaq asır, sonra yenə də sarığı bağlayır. Tom yavaş-yavaş sakit oldu, diş ağrısı onun zəhləsini tökdü, buna görə də ondan imtina etməli oldu. Sid Tomun adda-budda sayıqlamasından bir şey başa düşmüşdüsə də, bunu heç kəsə deməmişdi.

Toma elə gəlirdi ki, onun məktəb yoldaşları ölü pişiklər üzərində istintaq aparmaqdan heç bir zaman əl çəkməyəcəklər, ona əzab verən şeyi unutmğa imkan verməyəcəklər. Sidin nəzərinə çarpdı ki, əvvəl-

lər hər bir təzə oyunda rəhbərlik rolunu öz üzərinə götürən Tom indi müstəntiq olmur. O gördü ki, Tom müstəntiq rolundan imtina edir, bu isə çox qəribə idi. Tomun, ümumiyyətlə, belə istintaqlara ikrah hissilə baxması və mümkün qədər onlarda iştirak etməkdən çəkinməsi də Sidin nəzərindən qaçmadı. Sid təəccüb edir, lakin susurdu. Nəhayət, bu istintaq da köhnəlib dəbdən düşdü və bununla da yavaş-yavaş Tomun vicdan əzabına son qoyuldu.

Bütün bu həyəcanlı müddət ərzində Tom hər gün və ya günəşin fürsət tapıb həbsxananın dəmir barmaqlıqlı kiçik pəncərəsi yanına gedir, birtəhər ələ keçirdiyi yeməli şeyləri gizləncə "qatilə" tərəf ötürürdü. Həbsxana şəhərin qırağında, bataqlığın yanında kərpicdən tikilmiş kiçik bir bina idi. Qapısında gözətçi qoyulmurdu, oraya adamların salınması da çox az hallarda olurdu. Tomun gətirdiyi hədiyyələr onun çəkdiyi vicdan əzabını xeyli yüngülləşdirirdi.

Şəhər əhalisi, ölünü qəbirdən çıxartdığı üçün Conu qatrana batırıb toyuq tükündə eşələdikdən sonra əl arabasında küçələrdə gəzdirməyi çox arzu edirdi, lakin ondan əl qorxurdular ki, belə bir işə cəsarət edən tapılmadı, ona görə də bu fikirdən əl çəkdiilər. Co olduqca ehtiyatlı hərəkət edərək, hər iki istintaq zamanı ifadə verirkən ancaq vuruşraa əhvalatını danışdı, ölünün qəbirdən çıxarılması barədə isə heç nə demədi. Ona görə də belə qərara alındı ki, hələlik onu məhkəmə məsuliyyətinə almamaq daha münasibdir.

ON İKİNCİ FƏSİL

TOM DƏRMAN İÇİR

Toma yeni və daha mühüm bir dərd üz verdiyindən o öz həyəcanlı sirrini bir qədər unutmuşdu; Bekki Tetçer artıq məktəbə gəlmirdi. Tom öz məğrurluğuna üstün gəlmək üçün bir neçə gün öz-özü ilə mübarizə etdi Bekkini unutmamaq istədi, nəhayət, dözə bilmədi. O, gecələri qızın yaşadığı evin ətrafını dolaşmağa başladı. Tom özünü çox bədbəxt hiss edirdi. Bekki xəstələnmişdi. Birdən o ölsə necə olacaqdır? Bu fikir onun bütün ümidlərini boşa çıxarırdı. O, artıq nə müharibə, nə də dəniz quldurları ilə maraqlanırdı. Həyat onunçün bütün gözəlliyini itirmiş, yalnız qüسسə və ələm qalmışdı. O, diyircəyini və ağacını da bir tərəfə tulladı, artıq bu da Tomu əyləndirmirdi.

Polli xala təşvişə düşdü. O, bütün dərmanları dönə-dönə Tomda sınaqdan çıxartdı. O, hər cür yeni dərmanlarla və sağlamlığı möhkəmlədən üsullarla maraqlanan adamlardan idi. Bu sahədə yeni bir şey meydana çıxan kimi onu sınaqdan keçirmək arzusu ilə alışıb yanardı; əlbəttə, öz üzərində yox, çünki o heç bir zaman xəstələnməzdi. Ona görə də əlinə keçən adamın üzərində həmin dərmanları sınaqdan çıxarırdı.

O zamanlar su ilə müalicə təzə-təzə dəb düşürdü, odur ki, Tomun belə əzgin vəziyyəti Polli xala üçün lap yerində oldu. O hər gün səhər sübhdən Tomu yuxudan durğuzub odun anbarına aparar və onun üstünə buz kimi soyuq su tökərdi; sonra da ağac kimi cod dəsmalla bədənini qıpqırmızı qızaranadək sürtdi; bundan sonra isə onu yaş döşəkağıya bükərək, yorğanın altında möhkəm tərlədirdi, belə ki, Tomun dediyi kimi, "canı az qalardı boğazından çıxa".

Lakin bütün bu həngamələrə baxmayaraq, uşaq arıqlayır, sapsarı saralırdı, azacıq da eyni açılmırdı. Polli xala öz müalicələrinə isti vannanı, ayağı isti suya qoymağı və duş qəbul etməyi də əlavə etdi. Yazıq uşağın sir-sifətindən matəm qəmi yağırdı. Xala su müalicəsinin təsirini artırmaq üçün uşağa pəhriz saxlatdırır, sıyıq yulaf şirəsi yedizdirir, yara yetişdirici məhləmlərdən də istifadə edirdi. Uşağın, bardaq kimi, su tutumunu nəzərə alıb səhərdən axşama qədər qarnını müxtəlif dərmanlarla doldururdu.

Tom bütün bu əziyyətlərə indi tamamilə laqeyd idi. Onun bu laqeydliyi Polli xalanı qorxuya saldı. Uşağı necə olursa olsun, həyata qaytarmaq lazım idi. Elə bu vaxt Polli xala həyatında ilk dəfə olaraq eşitdi ki, "ağrıkəsən" dərman var. O saatca həmin dərmandan bir xeyli aldırdı və gətirdi. Bir qədər dadına baxdıqda minnətdarlıq hissi onu bürüdü; bu, dərman deyil, duru bir od idi. O su müalicəsinə və başqa bütün müalicələri bir tərəfə atıb, bütün ümidlərini bu "ağrıkəsən" dərmana bağladı. Polli xala darmandan bir çay qaşığı Toma verib, böyük həyəcan içərisində nəticəsini gözlədi. Axır ki, onun ürəyi sakit oldu. Tomun "laqeydliyi" tamamilə yox olub getmişdi. Uşaq, altında ocaq qalamış olsaydılar da, özünü belə diribaş apara bilməzdi.

Tom hiss edirdi ki, artıq bu yuxudan ayılmağın vaxtı çatmışdır. Elə əzgin və sıxıntılı vəziyyətdə olan bir adam üçün bu həyat bəlkə də yarayardı, lakin bu həyatda hiss üçün qida çatışmırdı, eyni zamanda olduqca yorucu rəngarəngliyə malik idi. O, bütün bu müalicə üsullarından canını qurtarmaq üçün bir neçə plan düşündü və nəhayət, özünü elə göstərdi ki, guya bu "ağrıkəsən" çox xoşuna gəlir. Tom bu dərmanı

o qədər tez-tez istəyirdi ki, axırda Polli xala təngə gəlib, şüşəni onun yanında qoydu və tapşırırdı ki, istəyəndə özü götürüb içsin, ta onun zəhləsini tökməsin. Əgər bu, Sid olsaydı, Polli xalanın sevincini heç bir şey poza bilməzdi. Lakin, Toma bel bağlamaq olmazdı: xəlvətcə dərman şüşəsinə göz qoymağa başladı. Dərman, doğrudan da, get-gedə azalırdı, ancaq xalanın ağına gəlmirdi ki, Tom "ağrikəsən" dərmanla qonaq otağının döşəməsindəki deşiyi suvarır.

Bir dəfə Tom elə yenicə hazırlayırdı ki, dərman dolu qaşığı deşiyə boşaltsın, xalasının san pişiyi xoruldaya-xoruldaya otağa girdi və acgözlüklə qaşığa tərəf baxmağa başladı; elə bil ki, dərmanın dadına baxmaq üçün yalvarırdı. Tom ona dedi;

- Əgər xoşun gəlmirsə, yaxşısı budur istəməyəsən, Piter.

Piter özünü elə göstərdi ki, xoşu gəlir.

- Bax, sonra məndən görmə ha!

Piter yanılmadığına əmin idi.

- İndi ki, belə xahiş edirsən, nə deyirəm, verərəm. Mən xəsis oğlan deyiləm. Ancaq xoşuna gəlməsə təqsir özündədir, məndən incimə.

Piter razı idi. Tom onun ağızını açıb bir qaşığı dərman tökdü. Piter iki metr yüksəkliyə sıçrayaraq, dəhşətli bir bağırtı qopartdı, otağın içində o tərəf-bu tərəfə atılaraq özünü avadanlığa toxudu, gül dibçəklərini aşırıb saldı, otaqda bərk səsküy qaldırdı. Sonra dal pəncələri üstə qalxaraq başını yana əydi və şiddətli miyoltu ilə hədsiz sevincini ifadə edərək quduz bir şənliklə otağın içində fırlanmağa başladı. Sonra o, yolda rast gələn şeyləri uçurub dağıdaraq, aləmi birbirinə vura-vura bütün ev boyu qaçmağa başladı. Polli xala lap vaxtında içəri girərək, Piterin bir neçə dəfə kəlləmayallaq aşdığını, axırıncı dəfə möhkəm bir miyoltu qopararaq, açıq pəncərədən sıçradığını və hələ salamat qalmış gül dibçəyinin yerə saldığını gördü. Polli xala eynəyinin üstündən pişiyin bu hərəkətinə baxaraq heyrətindən yerində quruyub qalmışdı. Tonu yerə sərələnərək, gülməkdən ölürdü.

- Tom, Piterə nə olub?

- Bilmirəm, xala, - uşaq güclə dillənə bildi.

- Mən ömrümdə belə bir şey görməmişəm. Buna nə olub?

- Doğrusu, mən bilmirəm, Polli xala, pişiklərin kefi kök olanda həmişə belə edirlər.

- Doğrudan? Belə de! - Tom onun səsinə nə isə duyub təşvişə düşdü.

- Bəli, xala, yəni demək istəyirəm ki, mən belə düşünürəm.

- Sən belə düşünürsən?
- Bəli, xala.

Polli xala yerə əyildi. Tom isə bərk narahət olaraq onun hərəkətlərinə diqqət yetirirdi. Lakin Tom Polli xalanın niyyətini çox gec başa düşdü. Andıra qalmış qaşığın qulpu çarpayının altından görünürdü. Polli xala onu yerdən götürüb Toma göstərdi. Uşaq gözlərini qırpıb üzünü yana çevirdi. Polli xala həmişəki adəti üzrə onun qulağından yapışib üsküklə başına vurdu.

- Cənab, zəhmət çək məni başa sal görüm, bu dilsiz-ağızsız heyvana niyə belə əzab verirsən?

- Yazığım gəlirdi; axı onun xalası yoxdur.
- Xalası yoxdur! Axmağın biri axmaq! Xalanın bura nə dəxli var!
- Ona görə ki, əgər xalası olsaydı, özü ona dərman verib içəlatını yandırardı, dilini-bağırsağını pörşələyib tökərdi, ta baxmazdı ki, bu pişikdir, uşaq deyil!

Polli xala birdən vicdan əzabı hiss etdi. Hər şey ona tamamilə yeni şəkildə görünürdü: bir halda ki, bu dərman pişik üçün belə işgəncəlidir, demək, uşaq üçün də belə əzablı ola bilərdi. O yumşaldı, Toma acımağa başladı, Polli xalanın gözləri yaşla doldu, əlini Tomun başına qoyaraq mehriban-mehriban dedi:

- Tom, axı mən sənə xeyrin üçün çalışırdım. Axı bu sənə xeyir edirdi.

Tom başını qaldıraraq ciddi nəzərlərlə xalasına baxdı, lakin bununla belə onun gözlərində gülüş sezilirdi:

- Xala, mən bilirəm ki, siz mənim yaxşılığım üçün çalışdınız, axı nə edim, mən də Piterin yaxşılığı üçün çalışırdım. Dərman onun üçün də xeyirlidir. Mən ömrümdə onun belə sevinclə atılıb-düşməsinə görməmişdim.

- Tom, rədd ol gözümün qabağından, yoxsa yenə acığım tutar. Çalış ki, heç olmasa, ömrümdə bircə dəfə özünü yaxşı aparasan. Artıq sənə heç bir dərman lazım deyildir.

Tom məktəbə zəng çalınmamışdan əvvəl gəldi. Hamının nəzərinə çarpmışdı ki, axır zamanlarda bu qeyri-adi hal demək olar ki, hər gün təkrar olur. İndi də o, uşaqlarla oynamaq əvəzinə yenə darvazanın yanında var-gəl edirdi. Tom yoldaşlarına deyirdi ki, xəstələnmişdir; doğrudan da onun xəstə görünüşü var idi. O, özünü elə göstərirdi ki, guya laqeyd-laqeyd o yan-bu yana baxır, əslində isə o bircə tərəfə - yəni yola baxırdı. Tezliklə Cef Tetçer həmin yolda göründü. Tomun sir-sifəti açıldı; bir dəqiqəliyə həmin tərəfə baxıb, sonra yenə do kədərlə üzünü yana çevirdi.

Cef gəlib çatdıqda Tom ona yaxınlaşıb ehtiyatla Bekkidən söhbət şaldı. Lakin maymaq Cef onun işarələrindən heç bir şey anlamadı. Tom elə hey yola baxır, yellənən bir paltar gördükdə ürəyində ümid qılgıcımı parlayır, onun Bekki olmadığını yəqin etdikdə isə həmin paltar sahibinə ürəyində nifrətlə lənət yağdırırdı. Nəhayət, o tamamilə ruhdan düşdü; boş sinif otağına girərək oturdu, qəmli xəyallara daldı.

Budur, həyət qapısında yenə bir qız paltarı göründü, sevincdən Tomun ürəyi yerindən oynadı. Bir an sonra o, artıq həyətdə idi; hindi coşqunluğu ilə çığırırbağırır, qəhqəhə çəkir, uşaqların ardınca qaçır, qol-qıçını və ya boynunu sındırmaqdan qorxmayaraq, bəridən hoppanır, əli üstə gəzir, dombalaq aşır - xülasə, ağına gələn həngamələrin hamısından çıxır, həm də hey gözaltı baxırdı ki, görsün Bekki Tetçer onun bu hərəkətlərini görür, ya yox. Lakin qız elə bil ki, heç bir şey görmürdü, bir dəfə də dönüb ona tərəf baxmadı. Doğrudanmı o, Tomun burada olmasından xəbərsizdi? Tom öz qəhrəmanlıqlarını qıza yaxın bir yerdə göstərməyə başladı; o, bağırtı ilə qızın ətrafında fırlanaraq, bir oğlanın başından şapkasını qayıb taxtapuşa tulladı, uşaqların topladığı yerə atılaraq onları o yan bu yana itələdi, düz Bekkinin qabağında yerə sərələndi. Qız burnunu dik tutaraq üzünü yana çevirdi. Tom onun, yoldaşına aşağıdakı sözləri dediyini öz qulağı ilə eşitdi:

- Pah! Bəziləri özlərinə yamanca əl qatıblar, elə güman edirlər ki, baxanlar üçün bu çox maraqlıdır!

Tomun sifəti qıpqırmızı qızardı. O, yerdən qalxıb, əzilmiş və ruhdan düşmüş halda çıxıb getdi.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ÜÇ DƏNİZ QULDURU

Nəhayət, Tom qərara gəldi. Onun əhvalı pozulmuşdu, artıq hər şeyə hazır idi. Onun dostları yoxdur, hamı onu atmışdır, heç kəs onu sevmir. Bədbəxt uşağı nə vəziyyətə gətirib çıxartdıqların gördükdən sonra bəlkə də ona acıdılar. O, yaxşı olmağa çalışır, buna can atırdı, lakin imkan vermədilər. Bir halda ki, onlar Tomdan yaxalarını qurtarmaq istəyirlər, nə eybi var, qoy qurtarsınlar. Təqsiri onun özündə görəcəklər, qoy görsünlər! Məgər hamının üz döndərdiyi kimsəsiz bu uşağın şikayətlənməyə haqqı var? Axır ki, onu məcbur etdilər, eybi yoxdur, o da bundan sonra öz həyatında cinayətdən çəkinməyəcəkdir. Başqa çıxış yolu yoxdur.

Bu düşüncələrlə o, artıq Medouleynin ortalarına gəlib çatmışdı ki, tənəffüsün qurtarmış olduğunu bildiren məktəb zənginin güclə eşidilən səsi onun qulağına dəydi. Bu zəng səslərini o bir daha heç bir zaman eşitməyəcəyini düşündükdə hiçqırıp ağladı. Bu yola qədəm basmaq nə qədər ağır olsa da, o nə edə bilərdi, onu vadar etdilər. Madam ki, onu bütün dünyanı səfil-sərgərdan gəzib dolanmaq üçün itələyib bayıra salırlar, tabe olmalıdır, ancaq o hamının günahından keçir. O daha da şiddətlə hiçqırmağa başladı.

Elə bu zəman yaxın dostu Co Qarper ona rast gəldi. Onun da gözlərindən ağladığı və hər şeyə hazır olduğu məlum olurdu. Məlum olurdu ki, eyni fikirlə yaşayan iki qəlb bir-birinə rast gəlmişdir. Tom paltarının qolu ilə gözünün yaşını silə-silə nağıl etməyə başladı ki, evdən qaçmağa hazırlaşır, ona görə ki, hamı onunla pis rəflər edir, heç kəs onu sevmir; elə yaxşısı budur ki, gedib bütün dünyanı səfil-sərgərdan dolansın, bir daha evlərinə qayıtmasın. Sözüünün axırında o, Co tərəfindən unudulmayacağına ümid bəslədiyini söylədi.

Demə, Co da məhz bu məqsədlə öz dostunu axtarır və ondan eyni xahiş etmək istəyirmiş. Guya xamanı yediyi üçün anası onu möhkəmcə əzişdiribmiş, halbuki, Co xamanın üzünü də görməmişdi. Görünür, o anasını təngə gətirmişdi, ona görə də anası onun əlindən yaxasını qurtarmaq istəyirdi. Bir halda ki, belədir, daha onun evdən çıxıb getməkdən başqa bir çarəsi qalmır. Bəlkə Cosuz onun üçün daha yaxşı keçəcəkdir və o heç bir zaman heyflənməyəcək ki, öz bədbəxt oğlunu evdən-əşikdən qovub, özgə adamlar arasında gəzib-dolanmağa, əzab çəkib ölməyə məcbur etmişdir.

Uşaqlar kədərlərini bir-birlərinə danışa-danışa yollarına davam etdilər, onlar gedə-gedə yeni bir müqavilə bağladılar ki, qardaş kimi bir-birlərinə kömək etsinlər və ölüm onların hər ikisini bütün əzab və işgəncələrdən xilas edənə qədər ayrılmasınlar. Bundan sonra isə gələcək planlarını müzakirə etməyə başladılar. Co insanlardan uzaqlarda, mağarada tək-tənha yaşayaraq, quru çörəklə dolanmaq və nəhayət, ehtiyac içərisində soyuqdan, dərddən ölmək istəyirdi; lakin Tomun dediklərinə qulaq asdıqdan sonra cinayətkarların həyatının qat-qat faydalı olduğu ilə razılışıb, dəniz qulduru olmağı qərara aldı.

Sent-Petersburqdan üç mil aşağıda, Missisipi çayının bir mildən bir qədər enli olduğu yerdə uzun, dar və meşəli bir ada var idi; həmin adanın yuxarı hissəsində çay dayaz və qumsallıq idi. Uşaqlar orda yerləş-

məyi qərara aldılar. Adada insan yaşamırdı, özü də qarşı sahilədəki qalın və demək olar ki, ins-cins olmayan meşəyə yaxın idi. Ona görə də uşaqlar Cekson adasını seçdilər. Orada kimi qarət edəcəklərini özləri də bilmirdilər. Bundan sonra onlar axtarıb Hek f inni də tapdılar. Hek o saatca uşaqlara qoşuldu, çünki nə ilə məşğul olmağın onun üçün fərqi yox idi, belə şeylərdə o çox üzüyola idi. Bundan sonra şəhərin yuxarı tərəfində, çayın sahilində xəlvət bir yerdə, özlərinin çox sevdikləri vaxtda, yəni gecəyarısı görüşməyi qərara alaraq ayrıldılar. Onların hər biri özü ilə balıq tutan qarmaq, tilov və yemək üçün bir şey gətirməli idi, həm də bütün bu şeylər dəniz quldurlarına yaraşan bir tərzdə mümkün qədər sirli, dolaylı yollarla ələ keçirilməli idi. Axşam düşənə kimi onlar macal tapıb şəhərə belə bir səs yaydılar ki, tezliklə onların barəsində "çox maraqlı şeylər eşidiləcək". Bu üstüörtülü işarəni vurduqları adamlara möhkəm tapşırırdılar ki, ağızlarından bircə kəlmə də söz çıxarmayıb gözləsinlər.

Gecə yarısına yaxın Tom bir parça bişmiş, hissə verilmiş donuz əti və başqa yeməli şeylərlə gəlib, görüş yerindən bir qədər hündürdə, balaca bir təpəcikdə, sıx kolların arasında oturdu. Ulduzlu və çox sakit bir gecə idi. Qarşısındakı nəhəng çay sakit havada durğun okeantək sükuta dalmışdı. Tom diqqətlə qulaq asdı, lakin bu sükutu pozacaq heç bir səs eşitmədi. Sonra yavaşcadan, lakin uzun bir fit çaldı. Təpənin dibindən ona fitlə cavab verdilər. Tom iki dəfə də fit çaldı, onun bu işarəsinə də cavab verdilər. Sonra birisi ehtiyatla soruşdu:

- Gələn kimdir?
- İspaniya Dənizlərinin Qara İntiqamçısı Tom Soyver. Adlarınızı deyin.
- Hek Finn - Qanlı Əl və Co Qarper - Okeanlar Tufanı.

Tom bu gurultulu ləqəbləri öz sevimli kitablarından götürmüşdü.

- Yaxşı, parolu deyin!

Qaranlıq gecənin sükutunda iki xırıltılı səs pıçılıtlı ilə eyni dəhşətli bir sözü dedi:

- Qan!

Bundan sonra Tom donuz ətini təpədən diyərlətdi, özü də onun dalınca aşağı uçurlandı, bu zaman şalvarı cırıldı və bədəninin dərisi bir-iki yerdən sıyrıldı. Təpənin dibindən sahil boyu çox rahat və düz bir cığır gedirdi, lakin burada dəniz quldurlarının son dərəcə qiymətləndirdikləri maneə və təhlükə çatışmırdı. Okeanlar Tufanı da hissə verilmiş

bir parça donuz döşü gətirmişdi, döş parçası elə böyük idi ki, görüş yerinə qədər güclə gətirə bilmişdi. Finn - Qanlı Əl haradansa bir qazança və bir dəstə qurumamış tütün yarpağı çırpışdırılmışdı, bundan başqa qəlyan düzəltmək üçün bir neçə dənə də qarğıdalı saplağı tapıb gətirmişdi. Demək lazımdır ki, onun özündən başqa dəniz quldurlarından heç birisi nə papiros çəkir, nə tütün çeynəyirdi. İspaniya Dənizlərinin Qara İntiqamçısı dedi ki, yola düşməzdən əvvəl od ehtiyat etmək lazımdır. Bu, müdrik fikir idi; o zamanlar kibrit nə olduğunu, demək olar ki, bilmirdilər. Uşaqlar yüz addım yuxarıda, sahilə bağlanmış iri salda ocaq işlədiyini gördülər, xəlvəti ona yanaşaraq bir kösöv ələ keçirdilər. Bundan onlar özləri üçün bütün bir macərə düzəldilər: gah bir-birlərini dümsükləyir, gah qəfildən dayanaraq barmaqlarını dodaqlarına qoyur, gah əllərini xəyali xəncərin dəstəyinə atır, gah da boğuc pıçıltı ilə bir-birlərinə əmr veriridilər ki, əgər "düşmən" yerindən tərpənsə, "xəncəri qımnadək sinəsinə sancmaq lazımdır", ona görə ki, "ölmüş adam sirr verə bilməz". Uşaqlar çox yaxşı bilirdilər ki, sancılar indi bu saat şəhərdədirlər, yəqin, dükənləri gəzir, yaxud bir yerdə oturub əyyaşlıq edirlər. Bununla belə, uşaqlar əsl dəniz qulduru kimi hərəkət etməsəydilər, bunun üçün heç bir şeylə özlərinə bəraət qazandıra bilməzdilər. Çox keçmədən onlar sahilə aralandılar. Tom komanda verirdi, Hek avar çəkirdi, Co isə salın burnunda dayanmışdı. Tom əllərini doşunda çarpazlayıb, qaşqabaqlı salın ortasında dayanaraq, boğuc və sərt bir pıçıltı ilə əmrlər verirdi:

- Üzü küləyə istiqamət götür!
- Baş üstə, ser!
- Belə getmək lazımdır!
- Oldu, ser!
- Yarım rumb¹ yana ver!
- Oldu, ser!

Uşaqlar rəvan və çox ağır-ağır avar çəkərək salı çayın ortasına sürürdülər, onun üçün də aydın məsələdir ki, bu əmrlərin heç bir mənası yox idi. Onlar elə-belə "yaraşlıq üçün" verirdi.

- Hansı yelkənlər qaldırılmışdır?
- Alt yelkonlor, raarsellər və bom-kliver, ser!
- Üçkünc yelkənləri qaldırın! Ey, sizinləyəm! Forstakselə on nəfər adam göndərin! Cəld tərpənin!

¹Rumb - kompas ölçüsüdür.

- Oldu, ser! Oldu!
- Üst yelkənləri də buraxın! Yelkən iplərini çəkin! Uşaqlar, cəld tərəninin!
- Baş üstə, ser!
- Küləyə tərəf tut! Sola, sola tərəf! Düşmən gəmisinə yan almağa hazırlaşın! Sola, sola! Uşaqlar, əlbir olun, istiqaməti dəyişməyin!
- Oldu, ser!

Sal çayın ortasına keçdi, uşaqlar onu axına tərəf yönəldərək, avarlara güc verdilər. Suyun səviyyəsi o qədər də yüksək deyildi, axının sürəti iki-üç mildən artıq olmazdı.

Bir saata yaxın vaxt keçdi; bütün bu müddət ərzində uşaqlar demək olar ki, danışmadılar. Onların salı indi Sent-Pitersburqun yanından keçirdi. Dumanlı, hamar səthində ulduzların işığı əks edən çayın o tərəfində şəhər sakit yuxuya dalmışdı, yalnız bir neçə yerdən işıq gəlirdi, oradakılar bu saat nə kimi mühüm bir hadisənin baş verdiyindən xəbərsiz idilər. Qara intiqamçı hələ də əlləri qoynunda durub, bir zamanlar xoşbəxt olduğu, sonra isə əzablar çəkdiyi şəhərə "axırıncı dəfə" nəzər salırdı. O arzu edirdi ki, coşqun dalğalar arası ilə qorxu nə olduğunu bilmədən təhlükəyə və ölümə qarşı necə üzdüyünü, öz ölümünü kədərli bir təbəssümlə necə qarşıladığını o qız görəydi. Onun üçün lap kiçicik bir səy lazım idi ki, təsəvvüründə Cekson adasını uzaqlara aparıb çıxarsın - elə uzaqlara ki, şəhərdən onu görmək mümkün olmasın. Budur, o, ürəyində sevinc və kədər hissi ilə "öz doğma şəhərinə axırıncı dəfə nəzər salır". O biri dəniz quldurları da şəhərə "axırıncı dəfə nəzər salırdılar". Onlar o qədər baxırdılar ki, sallarını az qala axın adadan xeyli aşağıya aparıb çıxaracaqdı. Lakin onlar vaxtında xəbər tutub, öz səhvlərini düzəltdilər.

Gecə saat ikiyə yaxın sal, adanın iki yüz addımlığında saya oturdu, uşaqlar dayaz suya girərək bütün var-yoxlarını qucaqlarında sahilə apardılar. Kiçik saldan köhnə bir yelkən də tapmışdılar ki, onlar həmin yelkəni çadır kimi kolların üstünə salaraq öz azuqələrini onun altına yıxdılar. Özləri isə dəniz quldurlarının adətincə açıq havada yatmağı qərara almışdılar.

Onlar meşənin sıx yerindən iyirmi addım aralıda, yıxılmış bir ağacın gövdəsinin yanında ocaq qaladılar, axşam yeməyi üçün tavada bir qədər donuz əti qızartdılar və özləri ilə gətirdikləri qarğıdalı fətirlərinin yarısını yedilər. Onlara elə gəlirdi ki, insanlardan uzaqlarda, əl-ayaq dəyməyən bir meşədə, hələ tədqiq edilməmiş yiyəsiz adada beləcə azad kef

eləmək son dərəcə fərəhlidir. Onlar belə qərara gəldilər ki, bir daha şəhər həyatına qayıtmasınlar. Ocağın göyə yüksələn alovu onların sifətini işıqlandırır, meşənin dərinliklərinə tərəf uzanıb gedən ağacların gövdələrinə, par-par parıldayan yarpaqlara və yabanı üzüm sarmaşıqlarına qırmızımtıl işıq salır.

Qovurulmuş donuz ətinin axırncı tikələri və qarğıdalı fətirinin axırncı parçası yeyilib qurtarıqdan sonra uşaqlar tox və məmnun halda otun üstündə uzandılar. Daha sərin bir yer axtarıb tapmaq olardı, lakin onlar düşərgə tonqalının kənarında qızınmaq kimi gözəl bir zövqdən özlərini məhrum etmək istəmirdilər.

Co dedi:

- Lap kefdir, elə deyilmi?

- Qiyamətdir! - deyə Tom cavab verdi. - Uşaqlar indi bizi görsəydilər, nə deyərdilər?

- Nə deyərdilər? Bizim yerimizdə olmaq üçün dünyada hər şeydən əl çəkərdilər. Doğru deyilmi, Hek?

- Mən də elə düşünürəm, - deyə Hek cavab verdi. - Mən ki lap razıyam; bu mənim üçün çox əlverişlidir. Mənə bundan yaxşı şey lazım deyil. Düzünü desək, axı mən həmişə qarın dolusu yeyə də bilmirəm.

Bir də ki, burada heç kəs bizə toxunmayacaq, zəhləmizi tökməyəcək.

Tom dedi:

- Belə həyat lap mənim ürəyimdəndir. Nə səhər tezdən durmaq lazımdır, nə məktəbə getmək, nə əl-üz yumaq, nə bilim, mən cürə şey var, hansını deyim! Başa düşürsənmi, Co, bir halda ki, dəniz quldurusan, demək, sən sahildə olduğun müddətdə heç bir iş görməyəcəksən; amma tərkidünya olduqda adam gərək həmişə dua etsin, bir də ki, həmişə tək-tənha yaşamaq o qədər də fərəhli iş deyil.

Co dedi:

- Elədir, sən düz deyirsən! Nədənə, mən əvvəllər bu barədə düşünməmişdim. İndi, təcrübə etdikdən sonra dəniz qulduru olmaq daha çox xoşuma gəlir.

- Bilirsən, - deyə Tom dilləndi, - tərkidünya olan adamların indi o qədər də şöhrəti yoxdur. O qədim vaxtlarda idi. Amma dəniz quldurlarına indi də hörmət göstərirlər. Bir də ki, tərkidünya olan adamlar gərək quru yerdə yatsınlar, əyinlərinə cır-cındır geyinsinlər, pəhriz saxlasınlar, yağışın altında islansınlar və...

Hek soruşdu:

- Nəyə görə cır-cındır geyib pəhriz saxlayırdılar?

- Bilmirəm. Qayda belədir. Onların hamısı belə edirlər. Əgər insanardan uzaqda tənha yaşasaydın, sən də o cür etməli idin.

- Xeyr, bağışla! - Deyə Hek cavab verdi.
- Bəs nə cür edərdin?
- Bilmirəm. Ancaq onlar kimi etməzdim.
- Axı məcbur olacaqdım. Onsuz mümkün deyil?
- Mən davam gətirə bilməzdim. Baş götürüb qaçardım.
- Qaçardın? Onda lap yaxşı tərki-dünya olardın! Bu ki biabırılıqdır!

Qanlı əl özü üçün daha maraqlı bir məşğələ tapdığına görə cavab vermədi. O, qarğıdalı özəyindən düzəltdiyi qəlyanını yenicə kəsib qurtarmışdı, indi isə ona sap taxıb, içini tütün yarpağı ilə düldürürdü, üstünə köz basıb sümürməyə, ağızından duman kimi tüstü buraxmağa başladı. Yamanca kef çəkirdi. O biri dəniz quldurları yoldaşlarına həsəd aparırdılar, onlar ürəklərində qət etdilər ki, tezliklə tütün çəkməyə öyrəşsinlər. Birdən Hekberri soruşdu:

- Ümumiyyətlə, dəniz quldurları nə edirlər?

Tom cavab verdi:

- Onlar çox kefikök yaşayırlar: gəmiləri tuturlar, od vurub yandırırırlar, pulları isə özlərinə götürüb yaşadıkları adalarda tilsimli bir yerdə basdırırlar ki, onlara cin-şeyatinlər qarovul çəksin. Gəmidəki adamların hamısını öldürüb dənizə atırlar.

Co dedi:

- Ancaq qadınları öz adalarına aparırlar. Onlar qadınları öldürümlər.
- Hə, - deyə Tom onun sözünü təsdiq etdi. - Qadınları öldürümlər, onlar çox alicənab adamlardır. Həm də qadınlar həmişə gözəl olurlar.

Co həyəcanla əlavə etdi:

- Necə də geyinirlər! Adam lap heyran olur! Üst-başları qızıl, gümüş və brilyantlarla bəzədilmiş olur!

Hek soruşdu: -Kim?

- Kim olacaq, dəniz quldurlarını deyirəm!

Hek dalğın halda öz pal-paltarını gözdən keçirib təəssüflə bildirdi:

- Mən əynimdəki bu pal-paltarla dəniz quldurluğuna, yəqin ki, yaramaram. Başqası isə yoxumdur.

Ancaq uşaqlar ona sübut etdilər ki, macərəlarla dolu yeni həyata başlayan kimi zəngin geyimlər öz-özünə tapılacaq. Dedilər ki, doğrudur, adətən varlı dəniz quldurları işə başlarkən kifayət qədər paltar ehtiyatları olur, ancaq işin başlanğıcı üçün bu cır-cındır da yarayar.

Yavaş-yavaş söhbət kəsilir, kiçik qaçqınların gözləri yumulmağa başlayırdı. Qanlı əl barmaqları arasındakı qəlyanı yerə saldı, vicdanı təmiz və bərk yorğun olan adamlar kimi yuxuya getdi. Okeanlar Tufanıyla İspaniya Dənizlərinin Qara İntiqamçısı isə o qədər də tez yuxuya getmədilər. Onlar uzandıqları yerdə ürəklərində dua oxudular, çünki onları diz üstə çöküb duanı ucadan oxumağa məcbur edəcək bir adam yox idi. Doğrusu, əvvəl fikirləşirdilər ki, heç dua etməsələr, lakin qorxdular ki, bu lap ağ olar, birdən göy üzündən xüsusi olaraq göndərilmiş ildırım çaxıb onları parçalayar. Xəyallarında hər şey bir-birinə qarışdı, dərin yuxuya getməyə hazırlaşdılar ki, bu zaman qovulması mümkün olmayan çağırılmamış qonaq özünü yetirdi. Bu qonaq vicdan idi. Onların qəlbində tutqun bir şübhə oyandı: fikirləşdilər ki, bəlkə də evdən qaçmaqda heç yaxşı iş görməyiblər! Oğurladıqları donuz əti yadlarına düşəndə isə bu şübhə əsl əzaba çevrildi. Onlar azı yüz dəfə konfet və alma çırpışdırdıqlarını yadlarına salaraq vicdanı susmağa məcbur etmək istədilsə də, bir şey çıxmadı, vicdan bu qaba baxılanmış kələklərə uymadı, nəhayət, belə bir aydın nəticəyə gəldilər: xəlvətə konfet, alma kimi şirin bir şey götürmək oğurluq deyil, "çırpışdırmaqdır", donuz əti və başqa qiymətli şeyləri götürmək isə əsl oğurluqdur ki, bu barədə də dini kitablarda xüsusi ayə vardır. Onlar belə qərara gəldilər ki, dəniz qulduru olduqları müddətdə oğurluq kimi alçaq bir cinayətlə öz adlarını ləkələməyəcəklər. Bundan sonra vicdan bir qədər sakit oldu, barışıq elan etdi, dəniz quldurları bərk yuxuya getdilər.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

SUDA BOĞULANLARIN AXTARILMASI

Səhər yuxudan oyandıqda Tom harada olduğunu birdən-birə başa düşmədi. O oturdu, gözlərini ovuşdurdu və boylanıb ətrafına baxdı. Yalnız bu zaman özünə gələ bildi. Sərin və tutqun bir səhər açılırdı, meşənin dərin sükutu adamda xoş dinclik və rahatlıq hissi oyadırdı. Ağaclardakı yarpaqların biri də tərənmişdi; təbiətin bu əzəmətli sükutunu bir səs belə pozmurdu. Otların və yarpaqların üstünə mirvari dənələri kimi şəh düşmüşdü. Ocaqdakı kəsövlərin üstünü ağ kül örtmüşdü, nazik mavi tüstü düz qalxaraq yuxarıda əriyirdi. Co ilə Hek hələ də yatırıdılar.

Haradasa meşənin dərinliklərində bir quş civildəyir; başqa birisi ona cavab verirdi. Elə o saatca da ağacdələnin taqqıltısı eşidilirdi. Sübhün sərin boz havası get-gedə ağarmağa başladı, səslər də elə tədriclə artdı, hər şey oyandı. Uşaq fikrə getmiş halda təbiətin necə oyanmasına və işə girişməsinə tamaşa edirdi. Balaca yaşıl bir qurd şəhdən islanmış yarpağın üstü ilə sürünür və arabir bədəninin üçdə iki hissəsini yuxarı qaldırır sanki nəyi isə iyləyir, sonra isə yoluna davam edirdi: "Yəqin ki, yarpağı ölçür" - deyə Tom fikirləşdi. Qurd Tomun yanına tərəf sürünməyə başladığıda uşaq donub qaldı, nəfəsini belə çəkmədi: qurd yaxınlaşanda Tom sevinir, dayanıb tərəddüd etdikdə, başqa tərəfə dönmək istədikdə bikefləyirdi. Nəhayət, qurd bir dəqiqəliyə dayanıb, gövdəsini qövs şəklində yuxarı qaldıraraq ağır düşüncəyə daldığıdan sonra qətiyyətlə Tomun ayağının üstünə çıxıb səyahətə başladığıda uşaq ürəkdən sevindi; bu isə o demək idi ki, onun təzə kostyumu olacaqdır. Haradasa qarışqa karvanı gəlib çıxdı. Onlar dal-dala düzülərək öz işlərinin ardınca gedirdilər. Qarışqalardan biri özündən beş dəfə böyük olan bir ölü hörümçəyi qəhrəmancasına arxasına alıb ağacın gövdəsi ilə üzüyuxarı aparırdı. Üstündə qara xalları olan qəhvəyi rəngli parabüzən, otun üstü ilə başgicəlləndirici bir hündürlüyə dırmanırdı. Tom ona tərəf əyilib dedi:

Parabüzən, parabüzən, tez uç get,
Evin yanır, qaç, balanı xilas et!

Böcək onun sözünə baxıb o saatca uçdu, ancaq bu, Tomu təəccübləndirmədi, çünki o, parabüzənin tez inanan olduğuna çoxdan bələd idi. Tom onun sadələvhlüyündən istifadə edib, yaziq böcəyi az aldatmamışdı. Sonra var gücüylə özünün peyin kürəciyini itələyən dozanqurdu gəlib keçdi. Tom barmağı ilə ona toxundu ki, pəncələrini qısaraq özünü ölülyə vurmasına tamaşa etsin. Bu zaman artıq hər tərəfdən quşların ötüsməsi eşidilirdi. Lağlağçı qaratoyuq Tomun başı üzərində ağaca qonaraq cəh-cəh vurur, başqa quşların oxumasını yamsılayırdı. Sonra qışqırıqçı zığ-zığ yaşıl bir alov kimi şığıyaraq Tomun lap yaxınlığındakı bir budağa qondu və boynunu yana əyərək yad qonaqlara böyük maraqla diqqət yetirməyə başladı. Quş Toma o qədər yaxın idi ki, əl uzatsaydı tuta bilərdi. Boz dələ və tülkü cinsindən olan başqa iri bir heyvan qaçır Tomun yanından keçdi; onlar hərdən dayanaraq acıqlı-acıqlı uşaqlara baxırdılar. Görünür, bu meşənin heyvanları ömründə insan üzü görməmişdilər, ona görə də bilmirdilər ki, onlardan qorxsunlar, ya yox. Artıq

bütün canlılar oyanmış və hərəkətə gəlmişdi; iki-üç kəpənək bir-birini qovur, burdan ora, ordan bura qonurdular.

Tom o biri quldur yoldaşlarını da oyatdı, onlar hamısı çığır-bağır la çaya tərəf qaçdılar və bircə dəqiqədə soyunub suya cumdular. Onlar üzə-üzə bir-birini qovur, dibi ağ qumlu dumduzu dayaz suda bir-birinin üstündə hoppanaraq kəlləmayallaq aşırıdılar. Əzəmətli çaydan o tərəfdə mürgüyə dalmış kiçik şəhər artıq onları cəlb etmirdi. Axın və ya təsadüfən artmış olan su onların salını götürüb aparmışdı, bu isə uşaqların lap ürəyindən idi, ona görə ki, onlarla şəhər həyatı arasındakı əlaqə körpüsü artıq məhv olub getmişdi.

Onlar şən, tərəvətli və qurd kimi acmış halda düşərgəyə qayıtdılar, bircə dəqiqənin ərzində tonqal alovlandı. Hek yaxınlıqda, dumduzu sərin suyu olan bil bulaq tapdı, uşaqlar enli pəlid və qoz yarpağından özlərinə fincan qayırdılar və belə qərara gəldilər ki, meşənin saf gözəlliyi tərəfindən şirinləşdirilmiş olan bu su onlar üçün qəhvəni çox gözəl əvəz edir. Co səhər yeməyi üçün donuz əti doğramağa başladı, lakin Tom ilə Hek ondan bir dəqiqə səbr etməyi xahiş etdilər; onlar sahilə əlverişli bir yer tapıb tilovlarını suya saldılar, elə o dəqiqə də zəhmətlərinin bəhrəsini gördülər. Co darıxmağa macal tapmamış, onlar geri qayıdıb özləri ilə iki xanı balığı və balaca bir naqqa balığı gətirdilər, bu, bütün bir ailəyə çatardı. Onlar donuz əti ilə balığı qızartdılar. Lap məəttəl qaldılar - hələ ömürlərində balıq onlara belə ləzzət verməmişdi. Daha onlar bilmirdilər ki, çaybalığının dadı elə ondadır ki, sudan çıxanları kimi odda bişirilsin; bundan başqa ağillarına da gəlmirdi ki, açıq havada yatmaq, oynamaq, soyuq suda səhər-səhər çimmək və acmaq yeməyin dadını nə qədər artırır.

Səhər yeməyindən sonra uşaqlar kölgədə uzandılar, Hek qəlyanını çəkdi, sonra isə meşənin içiylə kəşfiyyətə getdilər. Onlar şən-şən irəliləyir, tufanın böyrü üstə yıxdığı çürük kötüklərin, başdan-başa yabanı üzüm tənəklərinə bürünmüş nəhəng ağacların və qalın kolların arasından özlərinə yol açdılar. Arabir yaşıl xalılarla bəzənmiş, al-əlvan çiçəklərə qər q olmuş gözəl və rahat guşələrə rast gəlirdilər.

Uşaqlar, onları sevindirəcək çox şeylər gördülər, lakin heyətləndirici heç nə yox idi. Məlum oldu ki, adanın uzunluğu üç mil, eni isə cəmi dördə bir mildir, yaxın sahilə onu cəmi iki yüz addım enilikdə dar bir qol ayırır. Onlar hər saatdan bir çimirdilər, ona görə də düşərgəyə qayıdıb gəldikləri zaman artıq gün günortadan keçmişdi.

Uşaqlar bərk acdıqlarından daha balıq tutmağa macalları olmadı: donuz əti ilə möhkəm nahar edərək, kölgədə uzanıb söhbət etməyə başladılar. Lakin nədənsə söhbətləri tutmurdu, bir azdan tamamilə səslərini kəsdilər. Sakitlik, meşənin əzəmətli sükutu və tənhalıq hissi uşaqların əhvalına təsir etməyə başladı. Onlar fikrə getdilər. Nə isə anlaşılmaz bir kədər onları bürümüşdü. Bir müddətdən sonra bu hiss daha aydın bir şəkil aldı - onlar evləri üçün darıxırdılar. Hətta Qanlı Əl - Finn də boş çəlləyin, özgə qapılarının həsrətini çəkirdi. Lakin onların hamısı öz zəifliyinin xəcalətini çəkir, heç kəs ürəyindəkini ucadan deməyə cəsarət etmirdi.

Uşaqlar artıq çoxdandı ki, uzaqdan nə isə qəribə bir səs eşidir, lakin bəzən biz saatin çıqqılıtısına fikir vermədiyimiz kimi, onlar da bu səsə fikir vermirdilər. Ancaq bu qəribə səs indi daha aydın eşidilməyə və onların diqqətini cəlb etməyə başladı. Uşaqlar duruxdular, bir-birlərinə baxdılar və nəfəslərini içəri çəkərək diqqətlə qulaq asdılar. Uzun və dərin bir sükut çökdü; sonra uzaqdan boğuş və qorxunc bir gurultu eşidildi.

Co alçaqdan soruşdu:

- Bu nədir?

Tom pıçılı ilə dedi:

- Doğrudan a, bu nə ola bilər?

- Göy gurultusu deyil, - Heklberri qorxa-qorxa bildirdi.

- Çünki goy gurultusu...

Tom dedi:

- Səsinizi kəsin! Bir dayanın, danışmayın, görək!

Onlar bir neçə dəqiqə gözlədilər. Bu dəqiqələrin hər biri onlara bir il kimi göründü. Sonra bu təntənəli sükutu yenidən boğuş bir gurultu pozdu.

- Gedək, baxaq.

Üçü də yerindən sıçrayıb sahilə tərəf qaçdı. Sahildən şəhəri görmək olurdu. Onlar suyun qırağındakı kolları aralayaraq çaya baxdılar. Şəhərdən bir mil aşağıda kiçik bir gəmi çayın ortası ilə gəlirdi. Gəminin geniş göyərtəsi adamlarla dolu idi. Gəminin yanınca çayaşağı kiçik qayıqlar üzür, o tərəf-bu tərəfə vurnuxurdu. Lakin qayıqdakı adamların nə etdiklərini uşaqlar uzaqdan seçə bilmədilər. Birdən gəmidən bir topa ağ tüstü aralandı; tüstü qalxıb bulud kimi ətrafa yayıldıqdan sonra yenə də həmin boğuş səs uşaqların qulağına dəydi.

- İndi başa düşdüm! - Deyə Tom dilləndi.
- Kim isə batmışdır.

Hek dedi:

- Doğrudur! Keçən yay Bill Turner batanda da belə edirdilər. Suyun üzərində top atılarda batmış adam üzə çıxır. Hə, bir də dəyirmi, ortası dəlik bir çörəyin içinə civə qoyub suya buraxırlar, batan adam haradadırsa, çörək də o tərəfə üzüb həmin yerdə dayanır.

Co dedi:

- Bunu mən də eşitmişəm. Ancaq onu bilmirəm ki, çörək nə üçün dayanır.
- Məncə burada iş təkcə çörəkdə deyil, - Tom söhbətə qarışdı.
- Əsl məsələ onu suya salarkən deyilən sözdədir. Onlar çörəyi suya saldıqda nə isə deyirlər.

Hek dedi:

- Heç bir şey demirlər! Mən özüm görmüşəm, heç nə demirlər.

Tom dedi:

- Bu çox qəribədir. Bəlkə yavaşcadan deyiblər, eşitməmişəm. Elədir ki, var. Bunu elə sən özün də başa düşə bilərdin.

Tomun yəqin ki, haqlı olması ilə o biri uşaqlar da razılaşıdılar, çünki ovsun oxumadan sadə bir çörək parçasının o cür ağıllı hərəkət edərək mühüm iş görməsi mümkün olan şey deyildi.

Co dilləndi:

- Eh, kaş ki, elə bu saat mən də o biri tayda olaydım!
- Mən də! - Hek cavab verdi. - Boğulanın kim olduğunu bilmək üçün dünyada hər şeydən keçməyə hazırım.

Uşaqlar hələ də diqqətlə baxır və qulaq asırdılar. Birdən Tomun ağına bir şey gəldi:

- Uşaqlar, batanın kim olduğunu mən bilirəm. Batan bizim.

Bir anlığa onlar özlərini əsl qəhraman tək hiss etdilər. Bu, böyük qələbə idi: onları axtarırlar, onlar üçün dərd çəkirlər, onlar özlərini öldürür, göz yaş axıdırlar. Tələf olmuş yazıq uşaqlara sağlıqlarında gün-dirrik vermədikləri üçün onlar indi bərk təəssüflənir, sonradan pəşman olub özlərini danlayır və vicdan əzabı çəkirlər. Ən yaxşısı isə budur ki, şəhərdə indi hamı batmış uşaqlar haqqında danışır, bütün uşaqlar onlara, onların şöhrətinə həsəd aparır. Daha bundan yaxşı nə ola bilər! Belə bir əhvalatdan sonra dəniz qulduru olmağına dəyər.

Axşam qaranlığı çökən kimi kiçik gəmi yenə də bu sahilə o biri sahilə getməyə başladı, qayıqlar da yox oldular. Dəniz quldurları düşər

gəyə qayıtdılar. Onlar şöhrətpərəstlikdən şişir, camaatın gözündə yüksəldikləri ilə fəxr edir, bütün şəhər əhlini əzab-əziyyəyə saldıqlarına sevinirdilər. Uşaqlar balıq tutdular, axşam yeməyi hazırladılar, yeyib-içdikdən sonra adamlar onların barəsində şəhərdə nə düşündüklərini və nə danışdıqlarını hərəsi bir cürə yozmağa başladı; şəhərin mənzərəsini uzaqdan-uzağa seyr etmək onlara çox xoş gəlirdi. Lakin qaranlıq düşən kimi onlar yavaş-yavaş səslərini kəsdilər, dinməzəcə oturub gözlərini oda dikdilər. Onların fikri haradasa uzaqlarda dolaşdı. Artıq coşğunluq yatmışdı, Co və Tom istər-istəməz öz qohumlarını, yaxın adamlarını düşünməyə başladılar. Yəqin ki, onların özlərinə ləzzət edən bu dəcəllikləri evdəkilərə heç də xoş təsir buraxmamışdı. Uşaqların ürəklərinə çox pis fikirlər gəlmişdi; ruhdan düşdülər, həyəcanlanmağa və arabir xəlvəti ah da çəkməyə başladılar. Nəhayət, Co ürəklənərək çəkinə-çəkinə ağızından belə bir söz qaçırtmışdı ki, indi yox, əlbəttə, sonralar bir vaxt yenidən şəhər hayatına qayıtmağa onlar necə baxırlar...

Tom onu rəhmsizcəsinə məsxərəyə qoydu. Hələlik heç bir təqsiri olmayan Hek də Toma qoşuldu. Ümumi məqsədə xain çıxmış Co tez öz hərəkətini "izah etməyə" başladı; o, ürəksizlik və ev üçün darıxmaq ləkəsini öz üzərinə götürərək asanlıqla yaxasını onların əlindən qurtara bildiyinə sevindi. Üsyan müvəqqəti olaraq yatırıldı.

Hava tamamilə qaralan kimi Hek mürgülməyə, bir azdan sonra isə xoruldamağa başladı. Onun dalınca da Co yuxuya getdi. Tom bir müddət dirsəklənmiş halda hərəkətsiz uzanaraq onlara baxdı, sonra ehməllicə dizi üstə qalxıb tonqalın işıq saldığı yerdə otların arasını araşdırmağa başladı. O, boru kimi burulmuş ağ çinar qabıqlarından bir neçəsini qaldıraraq baxdı, nəhayət, iki dənə yararlısını seçib götürdü. Sonra ocağın qırağında çömbəlib cibindəki sülügənlə hər iki qabıq parçasına güc-bəla ilə bir neçə kəlmə söz cızdı, birini yenə də burub öz cibinə qoydu, o birini isə Conun şapkasını sahibindən bir qədər kənara itələyib, onun içinə qoydu. Bundan başqa o, bütün məktəblilərin nəzərində ən qiymətli şey olan bir parça tabaşiri, rezin topu, üç ədəd balıqtutan qarmağı, "xalis büllür" adını daşıyan kürəciklərdən birini də cibindən çıxarıb şapkanın içinə qoydu. Sonra ayaqlarının ucunda ehtiyatla yeriyə-yeriyə ağacların arasına düşərkən uzaqlaşdı, addım səsləri eşidilməyəcək bir məsafədə getdi, sonra üzünü qumlu sahilə tutaraq qaçmağa başladı.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

TOM ÖZÜNÜNKÜLƏRƏ BAŞ ÇƏKİR

Artıq bir neçə dəqiqədən sonra Tom çayın dayaz yeri ilə İllinoys sahilinə tərəf irəliləyirdi. Su onun kəmərinədək çıxana qədər Tom artıq yolun yarından çoxunu getmişdi. Sürətli axın ayaqla getməyə imkan vermədiyindən o inamla üzməyə başladı ki, sahilə qalmış yüz addımlıq məsafəni başa vura bilsin. O, axına qarşı çəpəki üzürdü, ancaq su, Tomun gözlədiyindən daha artıq bir sürətlə onu aşağıya doğru axıdırdı. Bununla belə, o özünü sahilə çatdırdı və əlverişli bir yer tapıb sudan çıxdı. Əlini gödəkçəsinin cibinə salıb, çinar qabığının yerində olmasına əmin olduqdan sonra sahil boyunca meşənin içi ilə getməyə başladı. Üst-başından su axırdı. O, meşədən çıxıb şəhərin qənşərindəki açıqlıq yerə çatanda hələ saat on olmamışdı. Tom, uca sahilə yan alaraq ağacların kölgəsində durmuş kiçik gəmini gördü. Sayrışan ulduzlar altında hər şey tamam sükuta dalmışdı. O, ətrafına nəzər sala-sala yarığandan enərək suya düşdü, gəmiyə tərəf üzüb dal tərəfdə bağlanmış balaca qayığa dırmandı, nəfəsini dərdikdən sonra, oturmaq üçün qoyulmuş taxtanın altına girərək gözləməyə başladı.

Bir azdan sınıq zəngin səsi eşidildi, kim isə sahilədən ayrılmaq əmrini verdi. Bir-iki dəqiqədən sonra gəminin dardığı qayığın burnu suyun üzünə qalxdı, səyahət başlandı. Bu, gəminin axırıncı səfəri olduğunu Tom bildiyindən öz müvəffəqiyyətinə sevinirdi. On iki və ya on üç uzun sürən dəqiqədən sonra təkərlər dayandı, Tom qayıqdan aşağıya suya düşdü. Qaranlıqda sahilə tərəf üzməyə başladı. O, gəmidən əlli metr aralıda sudan çıxdı ki, səmişinlərlə üz-üzə gəlməsin.

Tom xəlvəti döngələrlə qaçaraq tezliklə Polli xalanın dal həyətinin barısına özünü çatdırdı. O, barıdan aşıb binaya yaxınlaşdı, xalasınn otağının işıq gələn pəncərəsindən içəriyə baxdı. Polli xala, Sid, Meri və Co Qarperin anası orada oturub söhbət edirdilər. Onlar çarpayının yanında oturmuşdular, belə ki, çarpayı onlarla qapının arasında qalırdı. Tom xəlvətcə qapıya yanaşdı ehtiyatla cəftəni qaldırdı, sonra yavaşca itələyərək qapını bir qədər araladı; o, qorxa-qorxa qapını itələyir və hər dəfə cırıltı səsi eşitdikdə ürəyi qopurdu. Nəhayət, qapı o qədər açıldı ki, Tom sürünə-sürünə oradan içəri keçə bilirdi. O, ehtiyatla başım içəri soxub yavaş-yavaş iməkləməyə başladı.

Polli xala dedi:

- Görəsən şamın alovu niyə belə titrəyir? *(Tom daha sürətlə iməkləməyə başladı)*. Yəqin ki, qapı açılıbdır. Hə, elədir ki, var. Bizim işlərimizdən Allah da baş çıxarmaz! Sid, get qapını ört.

Tom vaxtında özünü çarpayının altına soxmuşdu. O, bir müddət uzanıb nəfəsini dərdi, sonra sürünərək o qədər yaxına gəlmişdi ki, əlini uzatsaydı Polli xalanın ayağına toxuna bilərdi.

- Mən sizə dedim axı, - Polli xala sözünə davam etdi, - o heç pis uşaq deyildi, ancaq orası var ki, yamanca dəcəl idi, bundan başqa ayrı pisliliyi yox idi. Bir də yelbeyin və bir az fikri dağınıq idi. Dayça kimi bir şey idi, tənbeh ələməyə də adam qıya bilmirdi. Amma heç kəsin pisliliyini istəməzdi, çox təmiz ürəyi var idi. - Polli xala ağlamağa başladı.

- Elə mənim Coum da eləcə idi: həmişə bir həngamə düzəldərdi, fikri-zikri dəcəllik olardı. Di gəl ki, çox ürəyiymişsaq, çox mehriban uşaq idi. Məndə də az yoxdur, bir qaşığı qaymağın ucbatından uşağı tutub döyürəm! Heç yadıma düşmür ki, qaymaq turşuduğundan özüm onu bayıra atmışam. Mən bir də onun üzünü görməyəcəyəm, yazıq balam, körpə balam!

- Miss Qarper elə hönkür-hönkür ağladı ki, elə bil ürəyi parçalanırdı.

Sid dedi:

- Mənə elə gəlir ki, Tom üçün indi olduğu yerdə daha yaxşı keçir.

Hər halda o özünü bir qədər yaxşı apara bilsəydi...

- Sid! *(Tom görməyə də Polli xalanın gözlərinin necə acıqla parladığını hiss etdi)*. Səsinə kəs, Tomla işin olmasın, axı artıq o, dünyadan getmişdir! İndi o, Allahın hüsurundadır, odur ki, nahaq narahat olursunuz, cənab!.. Ah, miss Qarper, mən bu dərdə necə davam gətirəcəyəm!

Heç özüm də bilmirəm! Mən qocanı hərdənbir acıqlandırsa da, o mənim yeganə təsəllim idi...

- Allah verdi, Allah özü də əlimizdən aldı. Allahın kərəminə min şükür! Ancaq ki, ağır dərddir! Çox ağırdır! Lap elə keçən şənbə günü Co qulağımın dibində bir piston partlatdı, onun üstündə yazıq uşağı elə vürdüm ki, yıxıldı. Kim nə biləydi ki, bu tezlikdə... O, bir də elə iş tutmasaydı, mən onun boynunu qucaqlayıb üzündən öpərdim!

- Bəli, bəli, miss Qarper, mən sizi başa düşürəm, lap yaxşı başa düşürəm! Hələ dünən günorta Tom öz dərmanını götürüb pişiyə içirtmişdi, bilsəniz nə qiyamət qopmuşdu, mən elə bildim ki, ev bu saatca uçub töküləcəkdir. Allah, sən özün mənim təqsirimdən keç! Tomun

başına üsküklə vurdum. Mənim yazıq balam, o daha bu dünyada yoxdur! Daha onun bütün əzablarına son qoyuldu. Mənim axırcı dəfə ondan eşitdiyim məzəmmət oldu...

Bunları xatırlayarkən Polli xala davam gətirə bilmədi, onun gözlərindən yenə də yaş axmağa başladı. İndi Tomun özü də için-için ağlayırdı - bu, başqası üçün deyil, özünün özünə yazdığı gəldiyi üçün idi. O, Merinin də ağladığını və Tom haqqında yaxşı bir söz demək üçün hərdən söhbətə qarışdığını eşidirdi. İndi Tom özü də öz haqqında əvvəlkindən yaxşı fikirdə idi. Bununla belə, Polli xalanın kədəri ona o qədər təsir etmişdi ki, az qalırdı çarpayının altından çıxıb, xalası sevincdən özünə gəlməmiş, onun boynuna sarılsın; bunu çox ürəkdən arzulasa da özünü saxladı, hərəkətsizcə uzanıb yerindən tərpənmirdi.

Söhbətin ardına qulaq asarkən o, ayrı-ayrı sözlərdən başa düşdü ki, əvvəlcə uşaqların çayda çimərkən boğulduqlarını güman edirmişlər; sonra balaca salın yox olduğunu duyuq düşürlər; bundan sonra isə məlum olur ki, itən uşaqlar əvvəlcə yoldaşlarına sözarası işarə vurmuşlar ki, bu yaxınlarda bütün şəhər onların haqqında qəribə şeylər eşidəcəklər. Buna görə də ağıllı adamlar fikirləşib belə qərara gəlirlər ki, uşaqlar saüa üzüb gediblər, yəqin ki, tezliklə çay kənarındakı yaxın şəhərlərdən birində tapılacaqlar. Ancaq günortaüstü şəhərin beş-altı milliyində, Missuri sahilində sal tapılır, bununla da bütün ümidlər boşa çıxır. Demək, onlar batmışlar, əgər batmasaydılar, axşamüstü, bəlkə bir az da tez acından evlərinə qayıdıb gələrdilər. Belə güman edirdilər ki, uşaqlar çayın ortasında batıblar, ona görə də onları tapmaq olmur. Yoxsa ki, lap yaxşı üzürdülər, sahilə gəlib çıxmaq onlar üçün çətin olmazdı. Bu əhvalat çərşənbə günü axşam olmuşdu. Qərara alınmışdı ki; əgər bazar gününə qədər meyitlər tapılmasa, ümidi üzüb bazar gününün səhəri yas saxlamaq, dua oxutdurmaq lazımdır. Tomu dəhşət бүürüdü.

Miss Qarper içini çəkə-çəkə hamıya "gecəniz xeyrə qalsın" deyib getməyə hazırlaşdı. Eyni dərdli, yasa batmış qadınlar qucaqlaşdılar, doyunca ağladıqdan sonra ayrıldılar.

Polli xala yatmağa getməzdən əvvəl Sid və Meri ilə xudahafizləşərkən həmişəkəndən qat-qat mehriban idi. Sid yavaş-yavaş burnunu çəkir, Meri isə lap ürəkdən göz yaşları axıdırdı. Sonra Polli xala diz üstə çökərək Tom üçün elə təsirli, elə səmimi dua etməyə başladı, hədsiz məhəbbət və titrək qoca səsi ilə elə mehriban sözlər tapıb dedi ki, çarpayının altında Tomun gözünün yaşı dayanmadı, o, duanın axırınadək ağladı.

Tom, xalası yatağa uzanandan sonra da çarpayımın altında uzun müddət sakitcə uzanmalı oldu, çünki xala hey qurdalanır, dərddli-dərddli mızıldanaraq arabir ah çəkir, narahat halda o tərəf-bu tərəfə çevrilirdi. Nəhayət, onun səsi kəsildi, yalnız hərdənbir yuxuda inildəyirdi. Bundan sonra uşaq çarpayımın altından çıxıb, əli ilə şamın işığını örtərək yatmış qarıya baxmağa başladı. Qoca xalasına onun ürəyi yanırıdı. O, ağac qabığını cibindən çıxarıb şamın yanına qoydu. Birdən ağına nə isə təzə bir şey gəldi, dayanıb fikirləşməyə başladı. Onun sifətində sevinc parladı, görünür, yeni qərara gəlmişdi, qabığı götürüb cibinə qoydu və əyilib qarının qırışmış dodaqlarından öpdü. Sonra bir dəqiqə belə ləngimədən ayaqlarının ucunda otaqdan çıxdı, qapını örtüb içəri cəftəsini saldı.

O həyətdən çıxıb gəmiyə tərəf getdi, gecənin o vaxtı limanda heç kəs yox idi. Cəsarətlə gəmiyə çıxıb bir tərəfdə daldalandı, bilirdi ki, indi gəmidə gözətcidən başqa heç kəs yoxdur, o da ki, kayutun bir tərəfinə çəkilib şirin yuxuya getmişdir. Bundan sonra Tom qayığın ipini açıb, onun içərisinə mindi və çayyuxarı yavaş-yavaş avar çəkməyə başladı. Şəhərdən bir qədər yuxarıda o bütün qüvvəsini işə salaraq qayığı sahilə tərəf yönəltdi. O, düz körpüyə yan aldı, çünki bu onunçün öyrəncəli bir iş idi. Tom çox istəyirdi ki, qayığı da mənimsəsin, çünki onu dəniz quldurlarının qanuni qəniməti olan gəmi hesab etmək olardı. Ancaq o bilirdi ki, hər yeri gəzib qayığı axtaracaqlar, beləliklə, gəlib dəniz quldurlarını da tapa bilərlər. O, sahilə çıxaraq meşəyə girdi. Orada göy çəməninin üstündə oturaraq uzun müddət dincəldi, ona rahatlıq vermayən yuxu ilə mübarizə etdi, sonra ayağa qalxıb quldurların düşərgəsinə tərəf getməyə başladı. Artıq gecə qurtarmaq üzrə idi. Salları saya oturan yerin tuşuna çatanda dan yeri artıq ağarmışdı. O, günəşin yüksəklərə qalxıb nəhəng çayı başdan-başa öz qızıl şüalarına qərç etdiyi vaxtadək oturub dincəldi, yalnız bundan sonra suya girdi. Bir müddət keçdikdən sonra isə o təpədən-dırnağadək islanmış halda düşərgənin qırağında durub, Conun Hekə dediyi sözləri eşidirdi:

- O qaçmaz. Yox, Tom bizi qoyub getməz, Hek, mütləq qayıdacaqdır. O başa düşür ki, belə bir hərəkət dəniz qulduru üçün rüsvayçılıq olar, heç olmasa, özünü sındırmamaq üçün qayıdıb gələcəkdir. Yəqin yenə nə isə bir kələyi var. Kaş onun nə fikrə düşmüş olduğunu biləydim.

- Yaxşı da, bəri heç olmasa bu şeylər indi bizimdirni?

- Tamamilə bizim demək olmaz, Hek. Ağac qabığına yazılmışdır ki, Tom səhər yeməyinədək qayıdıb gəlməsə, şeylər bizim olacaqdır.

- O isə qayıdıb gəlmişdir! - Deyə bu səhnəciyi çox gözəl ifa etmiş Tom dilləndi və təntənə ilə düşərgəyə ayaq basdı.

Tezliklə donuz əti və balıq qızartmasından ibarət olan ləzzətli səhər yeməyi ortaya gəldi. Uşaqlar çörək yeməyə oturanda Tom öz macərəsini həddindən artıq şişirdərək nağıl etməyə başladı. Uşaqlar onun söhbətinə axıradək qulaq asdıqdan sonra özləri də bürunlarını yuxarı tutmağa, öyünməyə başladılar. Bundan sonra Tom günortayadək yatmaq üçün özünə kölgəli bir yer seçib uzandı, digər dəniz quldurları isə balıq tutmağa və adam tədqiq etməyə getdilər.

ON ALTINCI FƏSİL

QULDURLARIN DÜŞƏRGƏSİNDƏ

Nahardan sonra bütün dəstə qumlu sahilə tısağa yumurtası axtarmağa getdi. Uşaqlar çayın çox dayaz yerində gəzərək əllərindəki ağacı quma batırır, yumşaq yerə rast gəldikdə aşağı çökərək əlləri ilə qumu eşməyə başlayırdılar. Bəzən onlar hər çaladan əlli-altmış yumurta tapırdılar. Yumurtalar girdə, ağappaq və qozdan bir az kiçik olurdu. Həmin gecə uşaqlar böyük bir ziyafət düzəldilər, doyunca qayğanaq yedilər, hələ səhərə də saxladılar.

Səhər yeməyindən sonra onlar hay-küylə qumlu sahildə o tərəf-bu tərəfə qaçır, bir-birlərini qovur, yüyürə-yüyürə paltarlarını çıxarıb atırdılar. Nəhayət, lüt soyundular. Sonra qumluğun üstünü örtən suyun içi ilə uzaqlara qaçdılar. Sürətli axın onları tez-tez yırırdısa da bu, onları daha da şənləndirirdi. Onlar gah hamısı birdən aşağı əyilir, nəfəs almaq üçün üzlərini yana çevirərək çiləşir, gah da gülüşərək bir-birlərini suya basırdılar. Sonra da hamısı birdən suyun dibinə cumur, günəş şüalarında onların yalnız əlləri və ayaqları görünürdü. Bir azdan yenə də suyun üzünə çıxaraq fınxırır, ağızlarına dolmuş suyu tüpürür, gülüşür və tövşüyürdülər.

Yorulub tamamilə gücdən düşdükdən sonra sahilə çıxıb isti qumun üstünə sərələniir, özlərini quma basdırır, sonra yenə də suya cumaraq hər şeyi yenidən təkrar edirdilər. Birdən onların ağına gəldi ki, dərilərinin rəngi klounların geydiyi ətrəngi trikonu tamamilə əvəz edə bilər, qumun üstündə bir dairə cızıb sirk düzəldilər, üçü də kloun oldu, ona görə ki, belə bir şərəfli vəzifəni heç biri o birinə güzəştə getmək istəmədi.

Sonra onlar yumru daşlar yığıb onlarla oynamağa başladılar və ta həvəsdən düşüb darıxana qədər bu oyundan əl çəkmədilər. Bundan sonra Co ilə Hek yenə də çimməyə getdi, ancaq Tom getmək istəmədi, ona görə ki, qıçına bağlı olan ilan sümüyünü şalvarını əynindən çıxarırkən salıb itirmişdi. Onu təəccübləndirən bir şey idi: görəsən necə olub ki, bu tilsimli pitik qıçından açılıb düşəndən sonra Tomun əl-ayağı suda qıç olmayıbdır. Necə ki, pitiyi axtarıb tapmamışdı, suya girməyə cəsarət etmirdi; o vaxta qədər də Co və Hek artıq yorulub, dinclərini almaq üçün yenidən sahilə çıxdılar. Yavaş-yavaş onların hərəsi bir tərəfə üz qoydu. Ruhdan düşərək bikef-bikef enli çayın o tayında günəş şüalarında mürgüləyən kiçik şəhərə baxdılar. Tom bir də gördü ki, qumun üzərində ayağının baş barmağı ilə "Bekki" yazır; o, yazdığı sözü tez pozdu, belə bir zəiflik göstərdiyinə görə öz-özünü məzəmmət etməyə başladı. Ancaq davam gətirə bilmədi, həmin sözü bir də yazdı. Sonra onu ayağı ilə yenə pozdu, bu işi bir də təkrar etməmək üçün oradan aralanıb quldur yoldaşlarını axtarmağa getdi.

Lakin Co tamamilə ruhdan düşmüşdü, onun kefini açmaq, demək olar ki, mümkün deyildi. O, evləri üçün elə darıxmışdı ki, kədərindən bilmirdi nə etsin. Bir bəhanə lazım idi ki, gözlərindən sel kimi yaş axıtsın. Hek də tutulmuşdu. Tomun ürəyindən qara qanlar keçirdi, lakin o var gücü ilə çalışırdı ki, bunu yoldaşlarına bildirməsin. Onun ürəyində bir sirri var idi, hələlik onun barəsində söhbət salmaq istəmirdi: ancaq uşaqlarda bu üsyankarlıq əhvali-ruhiyyəsi keçməsə, Tom öz sirrini açmalı olacaqdı. O mümkün qədər şad görünməyə çalışaraq dedi:

- Bilirsiniz, bu adada yəqin ki, bizdən qabaq başqa dəniz quldurları da yaşamışlar! Gəlin buranı bir də tədqiq edək. Ola bilsin buralarda bir yerdə xəzinə gizlədilmişdir. İçi qızıl-gümüşlə dolu yarı çürümüş bir sandıq qazıb çıxarmaq istərdinizmi? Hə?

Lakin bu təklif yalnız zəif bir maraq oyatdı, o da nəticə vermədən sonub getdi. Tom başqa bir neçə şimikdirici sözlər də dedi, lakin bunların heç birinin faydası olmadı. Hamısı hədəf idi. Co qaşqabağını bərk sallamış halda oturaraq əlindəki ağacla qumu eşələyirdi. Nəhayət, o dedi:

- Bəlkə bu işlərdən daha əl çəksək yaxşıdır? Mən evimizə getmək istəyirəm. Burada adamın bağı çatlayır!

Tom dedi:

- Nə danışsın, Co, sonra kefin açılacaq. Bir özün düşün, burada necə gözəl balıq tutmaq olar!

- Mən baliq tutmaq istəmirəm. Evimizə gəlmək istəyirəm.
- Belə bir çimərliyi heç yerdə tapa bilməzsən.
- Çimmək mənim nəyimə lazımdır! Qadağan edilmədikdə çimmək adama heç ləzzət də vermir. Yox, mən evimizə getmək istəyirəm.
- Cəhənnəmə ki! Körpəsən də! Ananı istəyirsən?..
- Bəli, ananın yanına getmək istəyirəm! Mənim yerimə olsaydın, sən özün də istərdin, ancaq sənin anan yoxdur. Bir də ki, mən körpə-zad deyiləm, sənin haran məndən artıqdır! - Deyə Co fısıldamağa başladı.
- Eybi yoxdur, gəl bu ağlayan çağanı buraxaq, getsin anasının yanına, yaxşımı, Hek? Uşaq anasını istəyir! Qoy getsin! Bura sənin xoşuna gəlir, elə deyilmi, Hek? Biz ikimiz də burada qalacayıq, eləmi?
- Hek həvəssiz-həvəssiz: "Hə-ə-ə" dedi. Co qumun üstündən qalxaraq dedi:
- Daha mən səninlə danışıram. Vəssalam!
- O, qaşqabaqlı halda yoldaşlarından aralanıb geyinməyə başladı. Tom dedi:
- Böyük bir iş olacaq! Səninlə danışmaq mənə elə çox lazımdı!
- Çıx get evinizə, qoy səni məsxərəyə qoyub gülsünlər. Amma yaman da dəniz quldurasan! Quldura baxın! Yox, Heklə mən belə ağlağan deyilik. Biz qalırıq, elə deyilmi, Hek? İndi ki, istəyir, qoy getsin. Onsuz da keçinərik.
- Bununla belə Tom bərk həyəcan keçirirdi; Conun çox tutqun halda geyindiğini görüb təşvişə düşmüşdü. Bundan başqa Hekin ağır bir sükut içərisində öz yoldaşının yır-yığış etməsinə diqqət yetirməsi də Toma xoş gəlmirdi. Bir dəqiqədən sonra Co xudahafizləşmədən suya girib dayaz yerlə İllinoys sahilinə tərəf üz qoydu. Tomun ürəyi sıxıldı. O, dönüb Hekə baxdı. Hek Tomun baxışlarına davam gətirməyərək başını aşağı saldı və dedi:
- Mən də evə getmək istəyirəm, Tom. Adam burada darıxır. Bundan sonra da lap darıxacağıq. Gəl biz də gedək!
- Mən getmirəm! Kim istəyir, çıxıb getsin. Mən qalırım.
- Tom, mən getsəm yaxşıdır!
- Get də. Qabağımı kəsən var?
- Hek qumun üstünə səpələnmiş paltarlarını yığıdırmağa başladı. O dedi:
- Tom, yaxşı olar ki, sən də bizimlə gedəsən. Fikirləş. Biz səni o biri sahildə gözləyəcəyik.
- Nə qədər kefinizdir gözləyin!

Hek bikef-bikef yola düzəldi. Tom isə durub onların dalınca baxır, təkəbbüründən əl çəkmək, onların ardınca getmək arzusu ilə alışıb-yanırdı. O, ümid edirdi ki, bəlkə uşaqlar dayanacaqlar, lakin onlar dayaz suyun içi ilə yavaş-yavaş uzaqlaşdılar. Tom tənhalığın necə ağır olduğunu o saatca hiss etdi. Bir qədər də keçdikdən sonra o tamamilə yumşaldı, yoldaşlarının ardınca qaça-qaça bağırmağa başladı!

-Dayanın! Dayanın, görün sizə nə deyəcəyəm!

Uşaqlar o saatca dayanıb Toma tərəf çevrildilər. Tom qaçıb onlara çatan kimi öz sirrini açıb deməyə başladı. Uşaqlar məsələnin nə yerdə olduğunu bilənədək onun dediklərinə qaşqabaqlı halda qulaq asdılar; əsl mətləbi başa düşükdə isə ikisi də sevincək halda: "Bu ki, lap qiyamətdir!" deyib Tomu məzəmmət etməyə başladılar ki, bunu əvvəldən demiş olsaydı, qətiyyənlər yerlərindən tərpənməzdilər.

Tom özünə bəraət qazandırmaq üçün nə isə tapıb dedi, əslində isə sirri qabaqcadan açmamağının başqa səbəbi vardı: qorxurdu ki, hətta bu sirrin açılması belə uşaqları adada uzun müddət saxlaya bilməz; bunun üçün də onu axıra saxlamışdı.

Uşaqlar şən halda adaya qayıdıb yenə də öz oyunlarına başladılar. Onlar bir-birinin sözünü kəsə-kəsə, Tomun qəribə şeylər fikirləşib tapmasından danışıq, onun ixtiraçılığına heyran qalırdılar. Qayğanaqla, balıqla çox gözəl nahar etdikdən sonra Tom bildirdi ki, indi o da məmnuniyyətlə qəlyan çəkməyi öyrənmək istərdi. Bu fikir Conun da ürəyinə yatdı, o da qəlyanın dadına baxmaq istədiyini bildirdi. Hek onlar üçün qəlyan düzəldib içini tütünlə doldurdu. Təzə öyrənənlər indiyədək, adamın dilini acıdıran üzüm yarpağından başqa heç nə çəkməmişdilər, buna da ki, tütün demək olmazdı.

Onlar yerdə uzanıb dirsəkləndilər və qorxa-qorxa, ehtiyatla qəlyanlarını sümürməyə başladılar. Tüstü çox acı idi, uşaqların boğazını acıdırırdı, ancaq Tom dedi:

-Bu ki, lap asan imiş! Bunun belə sadə bir iş olduğunu bilseydim, çoxdan öyrənərdim.

-Mən də, - deyər Co təsdiq etdi. - Elə bir şey deyil.

Tom dedi:

-Başqalarının çəkdiyini o qədər görmüşəm ki, demişəm kaş mən də çəkəydim. Ancaq elə bildirdim ki, bacarmaram.

-Mən də. Elə deyilmi, Hek? Sən ki eşitmisən, bunu sənin yanında neçə dəfə demişəm? İndi Hek deyər: demişəm, ya yox.

-Hə, çox demisən, - Hek onun sözünü təsdiq etdi.

Tom;

- Mən də, - dedi. - Azı min dəfə demişəm. Bir dəfə də sallaqxananın yanında dedim, yadına gəlirmi, Hek? O zaman Bob Tenner, Conni Miller, Cef Tetçer də bizim yanımızda idi. Onda dediyim yadımdadır, elə deyilmi, Hek?

- Bəs necə, əlbəttə, yadımdadır, - Hek cavab verdi. - Bu məsələ həmin o ağ kürəciyimi itirdiyim gün olmuşdu. Yox, O gün yox, bir gün ondan irəli...

Tom dedi;

- Aha, görürsənmi! Bax, Hekin də yadımdadır.

Co dedi:

- Mənə elə gəlir ki, bütün günü qəlyan çəkə bilərəm. Ürəyim bircə tikə də bulanmır.

- Heç mənimki də, - deyə Tom bildirdi.- Mən də bütün günü çəkə bilərəm. Ancaq mənə elə gəlir ki, Cef Tetçer bunu bacarmazdı.

- Cef Tetçer! İkiçə qullab vursa yerə döşənər. Hünəri var, qoy bircə dəfə çəksin. O bacaran iş deyil.

- Əlbəttə! Conni Miller də onun kimi. Kaş o çəkəydi, mən də qıraqdan durub baxaydım!

Co dedi:

- Onun işi deyil! Conni Miller nədir?! Tüstüdən o saatca boğular.

- Əlbəttə, nə danışırsan! Kaş elə indi bu saatca uşaqlar bizi görəydilər!

- Mən də istərdim.

- Bura baxın, dostlar, biz heç kəsə bir söz demərik, bir dəfə onların hamısı bir yerə toplaşın vaxt mən sənə yanaşıb deyərəm: "Co, qəlyanın yanındadır? Nədənsə könlümə qəlyan çəkmək düşüb". Sən də elə belə, guya bu sənin üçün adı bir şeymiş kimi cavab verib deyərsən:

"Hə, köhnə qəlyanım yanındadır, ehtiyat üçün başqası da varımdır, amma tütün səfeh tütündür". Mən deyərəm: "Zərər yoxdur, tək bərk tütün olsun". Onda sən qəlyanların ikisini də çıxararsan, arxayın-arxayın doldurub çəkməyə başlarıq. Onda görərsən, nə qədər heyrətlənəcəklər.

-Vallah, lap qiyamət olacaqdır! Ancaq desək ki, bunu dəniz qulduru olduğumuz vaxt öyrənmişik, onda lap yanıb töküləcəklər ki, nə üçün bizim yanımızda olmayıblar.

- Əlbəttə, yanacaqlar! Bəs yanmazlar?

Bu qayda ilə söhbət davam etdi. Lakin bir azdan yavaşdı, sözlərin arasında əlaqə azaldı. Pauzalar uzandı, qəlyan çəkənlər nə isə tez-tez

tüpürməyə başladılar. Elə bil ki, ağızlarında göl əmələ gəlmiş, dillərini su basmışdı, onlar bu daşqından yaxa qurtara bilmirdilər. Səy etmələrinə baxmayaraq su həтта boğazlarına dolur, elə hey ürəkləri bulanırdı. Uşaqların ikisinin də rəngi ağappaq ağardı, üzlərinə baxanda adamın onlara yazığı gəlirdi. Qəlyan Co Qarperin zəifləmiş barmaqlarının arasından yerə düşdü. Bu əhvalat Tomun da başına gəldi. Hər iki göl fəvvarə vurur, uşaqlar түpürməyə güclə macal tapa bilirdilər. Co zəif səslə yoldaşına dedi:

- Mənim bıçağım itib, gedim axtarım...

Tom kəkələyə-kəkələyə, titrək səslə dedi:

- Mən sənə kömək edəram. Bax, o tərəfə sən get, mən də çayın qırağını axtararam. Yox, Hek, sən bizimlə getmə, biz sənsiz də tapa bilərik.

Hek oturub onları bir saatadək gözlədi. Sonra darıxıb yoldaşlarını axtarmağa getdi. Hek onları meşənin qalın yerində, bir-birindən çox aralıda tapdı. Onların hər ikisi bərk yuxuya getmişdi, sifətləri ağappaq ağarmışdı. Ancaq o başa düşdü ki, uşaqların başına bir iş gəlmişsə də, artıq keçib getmişdir.

Həmin axşam şam edirkən onlar çox az danışdılar. İkisi də süst qalmışdı. Ancaq yeməkdən sonra Hek qəlyanını tütün ilə doldurub, onlar üçün də qəlyan hazırlamağa başladıqda uşaqların ikisi də dedi ki, lazım deyil, nədənsə özlərini pis hiss edirlər, ola bilsin ki, yemək zamanı tikələri artıq düşüb.

Gecə yarısına yaxın Co yuxudan oyanıb o biri yoldaşlarını da oyatdı. Havada nə isə bir ağırlıq hiss olunurdu: bu yaxşı əlamət deyildi. Nəfəs çəkməyə belə imkan verməyən ağır bürküyə baxmayaraq uşaqlar ocağın başına komalaşdılar. Onlar gərgin intizarla susub oturmuşdular. Dəhşətli sükut davam edirdi. Ocağın işıqlandırmadığı hər bir şey qatı qaranlığa qərç olmuşdu. Birdən ani olaraq titrək bir işıq yarpaqları zəif işıqlandırıb söndü. Bunun ardınca başqa, daha qüvvətli bir işıq parladı. Sonra biri də. Ağacların təpəsi elə bil ki, sakitcə köksünü ötürüb, inildədi. Uşaqlar bu ani nəfəsi öz yanaqlarında hiss edib diksindilər, elə bildilər ki, bu, gecənin ruhudur, gəlib onların yanından keçdi. Hər şey yenidən sükuta daldı. Birdən qeyri-adi parlaq bir alov gecəni gündüzə çevirdi. Uşaqların ayağının altında qalmış hər kiçik ot, onların qorxudan saralmış sifətləri aydınca göründü. Boğuc bir göy gurultusu sanki göyü yararaq yerə endi, acıqlı-acıqlı mırıldanaraq haralarda isə itib-batdı. Soyuq külək uşaqlardan keçib yarpaqları xışıldatdı və ocağın külünü ətrafa sovurdu. Yenə də göy guruldadı, ildırım çaxdı, meşə parlaq işığa qərç oldu və

birdən elə qorxunc bir gurultu qopdu ki, elə bil uşaqların başının üstündəki ağacların təpəsi parçalanıb yerə töküləcəkdi. Onlar göz-gözü görməyən zülmətdə qorxularından bir-birlərinə sıxılaraq oturmuşdular. İri yağış damcıları yarpaqları şappılatdı.

Tom bağırdı:

- Tez olun, uşaqlar, qaçın çadırın altına!

Onların üçü də yerlərindən sıçrayıb qaranlıqda ağac kötökləri və yabanı üzüm tənəklərinə ilişə-ilişə hərəsi bir yana qaçdılar. İldırım çaxır, göy guruldayırdı. Birdən çəpəki laylarla şırhaşır yağış tökdü. Bərk külək qopdu. Uşaqlar çıxıra-çıxıra bir-birlərinə nə isə deyirdilər, lakin küləyin uğultusu və göyün gurultusu onların bir-birini eşitməsinə imkan vermirdi. Nəhayət, onlar bir-birinin ardınca özlərini çadırın altına saldılar, soyuqdan büzüşmüş və qorxmş halda bir küncdə oturdular. Paltarları elə islanmışdı ki, sıxsaydın suyu tökülərdi, ancaq onlara bu da ləzzət eləyirdi, çünki hamısı birlikdə bu müsibəti çəkməli olmuşdular. Köhnə yelkən küləyin şiddətindən elə şappılayırdı ki, onlar çıxırsaydılar da bir-birlərinin səsini eşidə bilməzdilər.

Tufan get-gedə güclənirdi, birdən yelkən yerindən qopdu, külək onu götürüb apardı. Uşaqlar əl-ələ tutuşub büdrəyə-büdrəyə, ora-bura toxunub əzilə-əzilə çayın qırağındakı iri palıd ağacının altına qaçdılar. Tufanın ən şiddətli vaxtı idi. Arasıkəsilmədən çaxan ildırımın işığından yerdəki hər bir şey - küləkdən başlarını əymiş ağaclar, coşan çayda bir-birinin üstünə yuvarlanan ağ ləpələr, o tərəf-bu tərəfə səpələnən köpüklər, çəpəki yağın yağış, çayın üzərinə axışan bulud yığınlarından o yanda, qarşı sahilə güclə seçilən uca qayalar aydınca görünürdü. Az qala hər dəqiqədən bir şiddətli küləyə davam gətirə bilməyən nəhəng ağaclar şaqqıltı ilə qırılaraq yerə yığılır, cavan pöhrələri əzib tökürdü. Göy, ara vermədən elə şiddətlə, elə dəhşətlə guruldayırdı ki, söyləmək belə olmur. Nəhayət, fırtına o qədər gücləndi ki, elə bil bu saatca ada parçalanacaq, ətrafa səpələnəcək, od tutub yanacaq, ağaclar batıb suyun altında qalacaq və bircə anın içində canlı-cansız hər şey məhv olub gedəcəkdi. Belə bir gecədə çöldə qalmaq dəhşətli idi.

Nəhayət, döyüş qurtardı, orada-burada hədələyici səs-küy qopara-qopara qoşunlar mübarizə meydanını tərk etdilər, yer üzərində yenə də sakitlik əmələ gəldi.

Bərk qorxmş uşaqlar düşərgələrinə qayıtdılar. Məlum oldu ki, altında özləri üçün yatacaq düzəltdikləri böyük çinar ağacını ildırım parça-parça etmişdir, uşaqlar ağacın altında qalmadıqlarına sevindilər.

Düşərgədə hər tərəfi su basmışdı, ocaqları çoxdan sönmüşdü. Qayğısız uşaqların ağına gəlməmişdi ki, ocağın üstünü bir şeylə basdırıb odu saxlasınlar. Təpədən-dırnağa qədər islanmış olduqlarından və soyuqdan titrədiklərindən bərk ümitsizliyə qapıldılar. Onlar öz dərdlərini bürüzə verməkdən çəkinmirdilər. Lakin tezliklə məlum oldu ki, yanında ocaq qaladıqları iri tirin yağış tutmayan alt tərəfində əl boyda bir yerində od qalıb. Uşaqlar səbirlə onu üfürməyə, iri ağacların kötükləri altında qalmış quru ot və qamqalaqlardan onun üstünə yığaraq birtəhər alışıdırmağa başladılar. Nəhayət, ocaq yenidən alışdı. Onun üstünə yoğun çırpılar və budaqlar qoyub gur tonqal qaladılar. Uşaqların kefi yenə də kökəldi. Onlar soyutma donuz ətinə ocaqda qızdırıb doyunca yedilər, sonra düz səhər açılana qədər ocağın qırağında oturaraq özlərini öyə-öyə gecəki əhvalatdan danışmağa, onu birə-beş qat şişirtməyə başladılar - onsuz da yata bilməyəcəkdilər, çünki ətraf suyun içində idi, quru yer qalmamışdı.

Günəşin ilk şüaları budaqları arasından görünər-görünməz uşaqları yuxu basdı; onlar qumluğa gedib, orada uzandılar. Yavaş-yavaş gün qızdı, bədənləri isindi, onlar könülsüz qalxıb özlərinə səhər yeməyi hazırlamağa getdilər. Yeməkdən sonra mısırıqları yenə də sallandı, güclə yerlərindən tərpənə bildilər, onlar yenə də evlərinə getmək istədilər.

Tom bunu hiss edərək dəniz quldurlarını müxtəlif vasitələrlə əyləndirməyə başladı. Lakin dünyada heç bir şey: nə diyircək, nə sirk, nə də çimmək onları maraqlandırmırdı. Tom həmin o mühüm sirri uşaqların yadına saldı, bir anlığa onların üzləri yenə də güldü. Onların üzləri yenidən tutulmamış Tom başqa bir şeylə uşaqları maraqlandıra bildi. Onlar müvəqqəti olaraq dəniz qulduru oyununu bir tərəfə atıb, hindi olmağı qərara aldılar. Bu fikir onların xoşuna gəldi; götür-qoy eləmədən hamısı lüt soyundu, zebr kimi bədənlərini başdan-ayağa pəlçiqlə rəngləyərək zolaq-zolaq etdilər və gəlmə ingilislərə hücum etməyə hazırlaşaraq meşədə o yan-bu yana qaçmağa başladılar. Söz yox ki, hər üçü başçı idi.

Sonra onlar üç düşmən qəbiləyə bölünərək dəhşətli çıxır-bağır ilə bir-birlərinə hücum edib düşmənləri qırmağa başladılar. Bütün günü qanlı döyüşlərdə keçirdilər, ona görə də çox razı qaldılar.

Onlar ac və şən halda düşərgəyə topladılar ki, axşam yeməyini yesinlər, lakin bu zaman çətinliyə rast gəldilər: düşmən qəbilələr öz aralarında barışıq aparmamış bir-birlərilə bir yerdə yemək yeyə bilməz-

dilər, bərişiq işə sülh qəlyanı çəkmədən¹ mümkün deyildi. Onlar başqa bir yol bilmirdilər. Hindilərin ikisi həтта heyfsiləndi ki, nə üçün əvvəlki kimi dəniz qulduru olaraq qalmamışdır.

Ancaq başqa əlac yox idi, ona görə də özlərini o yerə qoymadan qəlyan tələb etdilər və qayda-qanuna uyğun olaraq bir-birlərinə ötürə-ötürə növbə ilə onu çəkməyə başladılar.

Nəhayət, hindi olmalarına həтта sevindilər də, çünki bu onların bəzi şeylər öyrənmələrinə kömək etmişdi. Məlum oldu ki, itmiş bıçağı axtarmağa getmədən az-az qəlyan çəkə bilərlər; ürəkləri indi artıq o qədər qalxmırdı, vəziyyətləri əvvəlki kimi o qədər də pis olmadı. Onlar belə gözəl bir imkanı əldən buraxmaq istəmirdilər. Bəli, axşam yeməyindən sonra onlar yenə də qəlyan çəkməyi təcrübə etdilər və bu dəfə təcrübələri çox müvəffəqiyyətli oldu, ona görə də onların gecəsi çox xoş keçdi.

ON YEDDİNCİ FƏSİL

DƏNİZ QULDURLARININ DƏFNİ

Lakin həmin sakit şənbə axşamı kiçicik şəhərdə heç kəsin əhvalı şon deyildi. Polli xalanın ailəsi və bütün Qarperlər qara geyinib ağır dərddən acı göz yaşları axıdurdılar. Şəhərdə qeyri-adi bir sakitlik vardı. Ancaq düzünə qalsa, bu şəhər elə həmişə sakit olardı. Şəhər əhlindən hərə bir növ fikri dağınıq halda öz işi ilə məşğul idi; bir-birlərilə, demək olar ki, danışırdılar, elə hey ah çəkirdilər. Uşaqlar üçün şənbə günü istirahəti ağır bir yük olmuşdu. Onlar qətiyyəən oynamaq və şənənmək istəmirdilər, yavaş-yavaş bütün oyunlardan, demək olar ki, əl çəkətilər. Günün axırında Bekki Tetçer dərıxdığından nə edəcəyini bilməyərək gəlib boşalmış məktəb həyətinə çıxmışdı. O öz-özünə danışırdı:

- Ah, heç olmasa indi o mis kürəcik mənə olaydı! Onun mənə heç bir yadigarı yoxdur! - Qız qəhərlənərək, boğazına dolmuş göz yaşlarını uddu.

¹ Hindilerdə belə bir qayda vardır ki, onlar bərişiq əlaməti olaraq bir qəlyan doldurub növbə ilə çəkirlər.

Sonra dayanıb özünə dedi:

-Bax, o sözləri mən ona həmin bu yerdə dedim. Əgər indi olsaydı, mən elə deməzdim – ölsəm də deməzdim! Ancaq o, indi yoxdur, mən bir daha onu görə bilməyəcəyəm...

Bu fikirlər Bekkinin əhvalını tamamilə pozdu, o, qaynar göz yaşları axıda-axıda çıxıb getdi. Sonra Tom və Conun yoldaşları olan bir dəstə oğlan və qız oraya gəldilər. Onlar barının qırağına gəlib həyəətə baxaraq həzin bir pıçıltı ilə danışmağa başladılar: uşaqlar Tomu axırıncı dəfə harada görmüş olduqlarını, onun nə etdiyini, Conun necə qəribə sözlər danışdığını xatırlayırdılar. Bu sözlərdə, əlbəttə, elə bir qəribəlik yox idi, lakin uşaqlar indi bunlarda fəlakət vəd edən xüsusi mənalara gülməyə başladılar. Həlak olmuş yoldaşlarının o zaman durduqları yerləri uşaqlardan hər biri göstərərək özündən bir neçə bele söz də əlavə edirdi: "...Onda mən lap indi durduğum yerdə durmuşdum, o da lap mənim yanımda, sən duran yerdə dayanmışdı; birdən o beləcə gülümsündü - elə qorxdum ki, bədənimə vicvicə düşdü, onda mən bunun səbəbini, əlbəttə, bilə bilməzdim, indi isə yaxşı başa düşürəm!"

Sonra mübahisəyə başladılar ki, uşaqları sağ ikən axırıncı dəfə kim görmüşdür - bu kədərli üstünlüyü çox adam əldə saxlatmağa can atır, cürbəcür sübutlar göstərirdi, lakin haradansa bir şahid tapılıb onların sübutlarını yoxa çıxarırdı. Həlak olanları axırıncı dəfə kim gördüyü, kim onlarla danışdığı qəti müəyyən edildikdən sonra isə bu səadətə nail olanlar özlərini bərk çəkdilər, təşəxxüslənməyə başladılar, yerdə qalan uşaqlar isə, onlara həsəd aparır, gözlərini onlardan çəkirdilər. İftixar etməyə başqa bir şey tapmayan bir yazıq da özünü öyüb belə dedi:

- Amma Tom Soyyer bir dəfə məni yamanca əzişdirdi!

Lakin bu şöhrətlənmək iddiasının heç bir müvəffəqiyyəti olmadı. Uşaqların hansından xəbər alsaydın, bunu o da deyə bilərdi, ona görə də belə bir şeylə öyünməyə dəyməzdi. Uşaqlar həlak olmuş qəhrəmanları hörmətlə yad etdikdən sonra dağılışıb getdilər.

Səhəri bazar günü məktəbində məşğələlər qurtardıqdan sonra zəng çalındı, lakin onun səsi həmişəki kimi şən deyil, çox tutqun və ahəstə çıxırdı. Bu bazar günü hava çox səki: idi, zəngin kədərli səsi təbiətdəki qüssəli əhvali-ruhiyyəyə uyğun gəlirdi. Şəhər əhli kilsəyə toplaşmağa başladı, onlar bir dəqiqəlikə astanada ayaq saxlayır, bədbəxt hadisə barədə pıçıldaşırdılar. Lakin kilsənin özündə pıçıldaşan yox idi; yalnız öz yerlərinə keçib oturmaq istəyən qadınların matəm libaslarının xışıl-

tısı bu sükutu pozurdu. Kilsənin adamları bu qədər dolu olduğunu hələ heç kəs görməmişdi. Nəhayət, içərini tam sükut bürüdü, intizar dəqiqələri başladı, bu vaxt Polli xala Sid və Meri ilə, onlardan sonra isə Qarperlər ailəsi dərin matəm içərində daxil oldular. Kilsədəkilərin hamısı, hətta qoca keşişin özü belə ehtiramla ayağa qalxdılar və həlak olmuş uşaqların qohum-əqrəbası birinci cərgələrdə oturana qədər ayaq üstə qaldılar. Yenidən dərin sükut çökdü, yalnız arabir boğuşuq hıçqırığı səsi eşidilirdi; bundan sonra isə keşiş ayağa qalxıb əllərini irəli açaraq oxumağa başladı.

Keşiş həlak olmuş uşaqların ləyaqətlərini, üstün cəhətlərini və nadir istedadlarını elə gözəl boyalarla təsvir etdi ki, onun sözlərinə qulaq asanlar uşaqların şəklini gözü qarşısında canlandıraraq, onlara qarşı həmişə ədalətsiz olduqlarını, yazıq uşaqların yalnız pis cəhətlərini gördüklərini xatırlayaraq vicdan əzabı çəkməyə başladılar. Bundan başqa keşiş mərhumların həyatından bir neçə təsirli hadisələr də nəğil etdi ki, bu hadisələr də onların nə qədər nəcib, nə qədər mülayim xasiyyətlə malik olduqlarına dəlalət edirdi; kilsədəkilər həmin hərəkətlərin nə qədər ləyaqətli və gözəl olduğunu ancaq indi başa düşdülər və bir zamanlar bunu yalnız möhkəm kötəyə layiq olan nadanlıq və dözülməz bir hərəkət saydıqlarını ürək ağrısı ilə xatırlayıb peşman olurdular. Keşiş elə yanıqlı, elə təsirli danışdı ki, kilsəyə gələnlərin ürəyi lap yumşaldı, get-gedə doluxsundular və özlərini saxlaya bilməyərək, mərhumların ağlaşan qohumlarına qoşulub ağız-ağıza hönkürməyə başladılar. Keşiş özü də dayana bilmədi, onun da gözləri yaşardı.

Kilsənin yuxarı balkonundan nə isə bir səs gəldi, lakin buna fikir verməz olmadı; bir dəqiqə keçmiş bayır qapı cırıldı. Keşiş yaşlı gözlərindən dəsmalı çəkinə sanki quruyub daşa döndü. Əvvəlcə bir cüt göz, sonra isə başqa gözlər dönüb keşişin baxdığı tərəfə baxdı və birdən demək olar ki, kilsəyə gələnlərin hamısı eyni vaxtda yerlərindən qalxıb heyrət içərində gözlərini içəri girmiş üç mərhuma dikdilər. Tom qabaqda, onun ardınca Co, hamıdan axırda isə üstü-başı cırcındır Hek sıxıla-sıxıla gəlirdi. Onlar boş balkonda gizlənərək özləri haqqında oxunan matəm duasına qulaq asırmışlar!

Polli xala, Meri və bütün Qarperlər ailəsi özlərini xilas olmuş uşaqlarına tərəf ataraq onları dönə-dönə öpməyə və Allaha dua etməyə başladılar. Yazıq Hek isə özünü itirmiş halda bir tərəfdə duraraq karıxdığından bilmirdi nə etsin, ona dikilmiş nifrətli baxışlardan canını necə

quxtarsın. O, əkilib getmək üçün tərəddüd içində qapıya tərəf yönəlmək istədikdə, Tom onun əlindən yapışıb dedi:

-Polli xala, yaxşı iş deyil! Axı gərək Hekin də qayıtmasına sevinən olsun.

-Bəs necə, əlbəttə. Yazıq yetimin sağ-salamat qayıdıb gəlməsinə mən ürəkdən şadam!

Hekin ömründə heç nə Polli xalanın indi yağıdırmaqda olduğu nəvazişli sözləri qədər ona pis təsir etməmişdi.

Birdən keşiş gur səslə dedi:

-Allahın kərəminə min şükür, o, bizi hər cürə müsibətlərdən hifz edir! Oxuyun, ürəkdən oxuyun!

Kilsəyə toplaşmış camaatın hamısı ucadan oxumağa başladı. Köhnə duanın əzəmətli səsi kilsəni titrədirdi, dəniz qulduru Tom Soyyer isə ona həsəd aparən uşaqlara göz gəzdirərkən hiss edirdi ki, bu, onun həyatının ən yaxşı dəqiqəsidir. "Aldanmış" şəhər əhli dəstə ilə kilsədən çıxarkən bir-birlərinə deyirdilər ki, qədim təşəkkür himninin bu qədər təsirli oxunmasını təkrar eşitmək üçün böyük məmnuniyyətlə razı olardılar ki, onları bir daha aldatsınlar. Həmin gün Polli xalanın kefinin dərəcəsindən asılı olaraq Tom o qədər öpüldü və şapalaq yedi ki, əvvəllər bütün il ərzində nə bu qədər öpülər, nə də döyülərdi. Polli xalanın ona olan məhəbbətinin və Allaha təşəkkürünün daha çox kötəkləmi və ya öpüsləmi izah edildiyini Tom özü də deyə bilməzdi.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

QƏRİBƏ YUXU

Tomun böyük sirri elə bundan ibarət idi - o, quldur dostları ilə evə birlikdə qayıdıb öz dəfnlərində iştirak etməyi qərara almışdı. Şənbə günü hava qaralana yaxın onlar bir tirin üstündə Missuri sahilinə tərəf üzərək, şəhərdən beş-altı mil aşağıda quruya çıxmış, meşədə gecələmiş, səhər hava işıqlanana yaxın isə dolanbac yollarla kilsəyə gəlib balkonda qırıq skamyaların arasında yatıb yuxularını almışdılar.

Bazar ertəsi, səhər Polli xala da, Meri də Tomla çox mehriban rəftar edir və bir-birlərinə macal vermədən ona qulluq göstərirdilər. Danışığın arası bir an belə kəsilmirdi. Birdən söhbətin ortasında Polli xala dedi:

-Yaxşı, Tom, mən başa düşürəm ki, az qala bir həftə bizə əzab vermək, incitmək senin üçün maraqlı olmuşdur. Ancaq zarafat xatirinə mənə bu qədər əzab verməyə sənin ürəyin necə gəldi? Bir halda ki, siz tir üzərində üzüb öz dəfninizə gələ bilməmişiniz, demək mənə də bir növ işarə etmək olardı ki, ölməmişən, ancaq evdən qaçmışan.

Meri dedi:

- Elədir, Tom, sən bunu edə bilərdin. Mənə elə gəlir ki, bu sənin ağlına gəlməyib, yoxsa edərdin.

- Doğrudurmu, Tom? – deyə Polli xala soruşdu, onun sifətində ümid parladı.

- Mənə də görüm, yadına düşsəydi, elə edərdinmi?

- Mən... düzü bilmirəm. Bu hər şeyi korlaya bilərdi.

- Tom, mən ümid edirdim ki, sən heç olmasa bir az məni sevirsən, - deyə Polli xala elə bikeflədi ki, Tom özünü itirdi. - Heç olmasa, bir məni yadına salaydın, bu, yenə heç bir şey etməməkdən yaxşı olardı.

- Polli xala, bu, elə bir şey deyil ki, danışırınsız! - Meri Toma tərəf çıxdı. - Onun fikri özündə olmayıb, siz ki, xasiyyətinə bələdsiniz. Tom həmişə bir iş görəndə tələsir, ona görə də heç bir şey yadına düşmür.

- Əgər elədirsə, çox təəssüf! Ancaq Sid olsaydı yadına düşərdi. Üzüb gələr, mənə xəbər verərdi. Bu, sənincün elə çətin bir iş deyildi. Yaxşı, Tom, yadında saxla, bir vaxt olacaq ki, mənim haqqımda düşünmədiyinə peşman olacaqsan, onda da qorxuram gec ola!

- Xala, axı siz bilirsiniz ki, mən sizi sevirəm.

- Sən bunu bir şeylə sübut edə bilsəydin, bəlkə də inanardım...

- Bu haqda düşünmədiyimə indi heyfslənirəm, - deyə Tom peşman bir səsle dilləndi. - Ancaq mən sizi yuxuda görmüşəm. Elə bunun özü də şərtidir, elə deyilmi?

- Yuxu nədir ki, onu elə pişik də görür. Ancaq heç bir şeydənsə, elə bu da yaxşıdır. De görüm necə görmüşən?

- Çərşənbə günü gecə yuxuda gördüm ki, siz burada çarpayının yanında oturmusunuz, Sid isə odun yeşiyinin yanında Meri ilə yanaşı oturubdur.

- Doğrudur, eləcə də oturmuşduq. Biz həmişə o cür otururuq. Çox şadam ki, heç olmasa yuxuda bizi yad etməsən.

- Gördüm ki, Co Qarperin anası da burada oturub.

- Doğrudur, o da burada idi! Daha nə görmüşən?

- Görməyinə çox şey görmüşəm... Ancaq indi yadıma sala bilmirəm.

- Çalış, birtəhər yadına sal, doğrudanmı yadına sala bilmirsən?

- Bir də gördüm ki, külək vurub... külək vurub...

- Hə, hə, Tom, yadına sal görək! Külək vurub neynədi? Hə? Tom barmağımı alınına dirəyib bir dəqiqə guya fikirləşdikdən sonar dedi:

- Hə, yadıma düşdü! Külək vurub şamı söndürdü!

- İlahi, bu nə işdir! Sonra, bəs sonra, Tom?

- Siz görək ki, dediniz; "Mənə elə gəlir ki, qapı..."

- Sonra Tom?

- Qoyun bir fikirləşim, bircə dəqiqə... Hə! Siz dediniz ki, "mənə elə gəlir qapı açıldı".

- Doğrudur, necə deyirsən, eləcə də olub! Bunlar mənim ağzımdan çıxan sözlərdir, elə deyilmi, Meri? Bəs sonra?

- Sonra... sonra... Yaxşı yadımda deyil... görək ki, siz Sidi durğuzub, ona...

- Hə? Hə? Mən ona nə dedim? Tom, mən ona nə dedim?

- Dediniz ki... hə, ona dediniz ki, qapını örtsün.

- Vallah, hələ ömrümdə mən belə şey eşitməmişdim! Bundan sonra da deyirlər ki, yuxuya inanmaq olmaz! Elə bu saatca bunların hamısını Sirini Qarperə danışmaq lazımdır. Hünəri var, bundan sonra mövhumat haqqında boşboğazlıq etsin! Dava edə bilməz... Sonra, Tom?

- İndi hər şey lap zərrəsinə qədər yadıma düşdü. Sonra siz dediniz ki, mən o qədər də pis uşaq deyiləm, bir az dəcəl və huşsuzam, dayca kimi bir şeyəm.

- Bəli, elədir ki, var! Aan, ya rəbb! Sonra, sonra, Tom?

- Sonra da siz ağladınız.

- Hə, ağladım! Bu birinci dəfə deyildi. Bəs sonra?

- Sonra missis Qarper də ağladı və dedi ki, onun oğlu Co da elədir, dedi; "özüm götürüb qaymağı bayıra ata-ata yazıq uşağı nahaqca yerə çöllərə saldım".

-Tom! Sənə göydən müqəddəslik gəlib! Lap peyğəmbər yuxusu görmüsən! Sonrası necə oldu?

-Sonra Sid dedi ki... o dedi ki...

-Mən deyəsən heç bir şey danışmamışam, - Sid bildirdi.

Meri dedi:

-Yox, Sid, danışmışan.

- Səsinizi kəsin, qoyun Tom özü danışsın! Hə, Sid nə dedi?

- O dedi... deyəsən o dedi ki, orada mənim üçün buradakından qat-qat yaxşı keçər... Dedi ki, özümü burada o qədər də yaxşı aparmayırdım.

- Bax, eşidirsinizmi? Bunlar Sidin ağzından çıxan sözlərdir!

- Siz isə ona dediniz ki, səsini kəssin.

- Hə, dedim! Görünür, Allahın məlakələrindən biri bizimlə otaqda imiş! Yanımızdaca durubmuş!

- Missis Qarper, Conun onu pistonla qorxutmağını nağil elədi, siz isə pişik və dərman məsələsini danışdınız..

- Lap doğrudur!

- Sonra bizi çayda axtarmaları və bazar günü dəfn edəcəkləri haqda çox danışq oldu, bundan sonra isə siz missis Qarper ilə qucaqlaşib ağlaşdınız, missis Qarper çıxıb getdi.

-Hamısı doğrudur! Necə görmüsənsə, eləcə də olub! Tom, sən bütün bunları öz gözlərinlə görmüş olsaydın belə, bundan yaxşı nağil edə bilməzdin. Bəs sonrası necə oldu? Hə, Tom, danış görüm?

- Sonra siz mənim üçün dua etməyə başladınız.

Mən sizin necə dua etdiyinizi görür, dediyiniz hər sözü eşidirdim. Sonra görürəm uzanıb yatdınız, mənim sizə yazığım gəldi, görürəm ki, bir parça ağac qabığı götürüb üstünə belə yazıram: "Biz suda boğulmamışıq, ancaq dəniz qulduru olmuşuq". Həmin o qabığı stolun üstündə şamın yanına qoyuram; sonra siz deyəsən yuxuya getdiniz, yuxuda sifətiniz olduqca mehriban idi; görürəm özümü saxlaya bilmədim, sizə yanaşib dodaqlarınızdan öpdüm.

- Nə danışırsan, Tom, bu doğrudurmu? Bunun üçün mən sənə bütün günahlarından keçərdim! - O, Tomu tutub bərk-bərk bağına basdı, buna görə də Tom özünü ən yaramaz bir adam hesab etdi.

Sid güclə eşidiləcək bir səslə dedi:

- Yuxu olmuş olsa da, Tom çox yaxşı hərəkət etmişdir.

- Kəs səsini, Sid! Aşkarda adam özünü necə aparırsa, yuxuda da eləcə aparır... Tom, al sənə lap yekə bir alma verim, mən onu saxlamışam ki, bəlkə bir gün tapıldın. İndi isə hazırlaş, məktəbə gel Allahın kərəminə min şükür ki, o, səni mənə qaytardı. Allahın rəhmi böyükdür, o heç kəsi darda qoymur, ona inananlara, yolunu azmayanlara həmişə kömək edir, ancaq mən onun mərhəmətinə layiq deyiləm! Amma təkə ləyaqətli olan adamlar onun mərhəmətindən və çətin dəqiqədə köməyindən istifadə etmiş olsaydılar, onda Yer üzündə səadət və o dünyada rahatlığın nə olduğunu az adam bilə bilərdi... İndi isə, Sid, Meri, Tom, tez olun buradan gedin. Siz məni lap bezikdirdiniz!

Uşaqlar məktəbə getdilər, Polli xala isə, yaqın ki, Tomun o qəribə yuxusunu nağil etmək üçün missis Qarperə baş çəkməyə getdi. Evdən

çıxarkən Sid özünü saxladı, ürəyinə gələn fikri ucadan demədi: "Belə uzun yuxunu yadda saxlayasan, bircə dəfə də karıxmayasan – nəşə çox qərübədir!"

Tom özünü böyük bir qəhrəman kimi hiss edirdi! O, atdanıb-düşmür, qaçmır, dəniz qulduruna layiq bir təmkinlə ağır-ağır və ləyaqətlə yeriyirdi; bilirdi ki, bu saat bütün cəmiyyətin gözü ona dikilmişdir. Doğrudan da, hamı ona baxırdı. Tom özünü elə göstərməyə çalışırdı ki, guya ona dikilmiş olan nəzərləri görmür, onun barəsində danışılan sözləri eşitmir, əslində isə bundan böyük həzz alırdı. Balacalar onun dalınca qaçır və fəxr edirdilər ki, camaat onları Tomla bir yerdə görür, o isə uşaqları qovub özündən kənar etmir; Tom onlar üçün, mərasimin qabağında gedən bir təbilçi və yaxud da şəhərə daxil olan səyyar heyvanxananın başını çəkən bir fil idi. Onun yaşıdları isə özlərini elə göstərirdilər ki, guya Tom heç yerə qaçmamışdır; bununla belə, paxılıqlarından ölürdülər. Belə bir şöhrətə nail olmaq üçün uşaqlar dünyada hər şeylərindən keçməyə hazır idilər, lakin Toma sirkın sahibi belə olmağı təklif etsəydilər, o, indiki şöhrətindən əl çəkməzdi.

Məktəbdə uşaqlar Tomun və Co Qarperin dalınca o qədər qaçdılar və onlara elə heyvətli nəzərlərlə baxdılar ki, çox keçmədən hər iki qəhrəman lovğalanıb dözülməz dərəcədə özlərini çəkməyə başladı. Onlar maraqdan alışıb-yanan dinləyicilərinə öz macərələrini danışmağa başlayırdılar. Bəli, yalnız başlayırdılar, axı bu elə bir şey deyildi ki, başlayıb, sonra da qurtarasan, çünki onların fantaziyaları qətiyyənlə tükənmək bilmirdi. Nəhayət, Tom və Co qəlyanlarını çıxarıb arxayınca fısıqırmağa başladıda isə onların şöhrəti artıb, yerə-göyə sığmaz oldu.

Tom belə qərara gəldi ki, o indi Bekki Tetçerə qətiyyənlə məhəl qoymaya bilər, onsuz da keçinər. Təkcə şöhrəti ona kifayətdir. O, şöhrət üçün yaşayacaqdır. İndi Tom belə fərqləndikdən və başqa uşaqlardan seçildikdən sonra Bekki Tetçerəyə yəqin ki, özü onunla barışmaq istəyəcəkdir. Nə eybi var, qoy barışsın - o görər ki, bəziləri kimi Tom da laqeyd olmağı bacarmır. Bir azdan Bekki də gəlib çıxdı. Tom özünü elə göstərdi ki, guya onu görmür. Tom bir dəstə oğlan və qıza yaxınlaşaraq onlarla söhbətə girişdi. O gördü ki, Bekki guya rəfiqələrinin dalınca qaçır kimi, qıpqırmızı qızarmış halda, gülə-gülə o tərəf-bu tərəfə yüyürür, qızlardan birini tutduqda isə şən-şən çıxır. Ancaq Tomun gözüne dəydi ki, necə olursa, Bekki qovduğu adamı həmişə onun yanında tutur və bu zaman mütləq gözəlti Toma nəzər yetirir. Tomun

iddiası olduqca artdı, o, yumşalmaq əvəzinə daha da tərsləşdi. Qətiyyəən güzəştə getməməyi qərara aldı, başa düşdü ki, Bekki istəyir birinci addımı Tom atsın. Qız daha qaçmırdı, o çəkinə-çəkinə Tomun yaxınlığında gəzinir, xəlvətcə kədərli-kədərli ona baxırdı, hətta bir-iki dəfə ah da çəkdi. Sonra Bekkinin nəzərinə çatdı ki, Tom başqalarından daha çox Emi Lourens ilə danışıq. Ürəyi sancdı, həyəcanlandı, əhvalı tamamilə pozuldu. O, uzaqlaşib getmək istəyirdi, lakin sözünə qulaq asmayan ayaqları onu yavaş-yavaş Tomun dayanmış olduğu dəstəyə tərəf gətirdi. Bekki Tomla yanaşı durmuş olan qızla söhbətə girişdi:

- Ah, Meri Ostin! Yamanca pis qızsan, niyə bazar günü məktəbinə gəlməmişdin?

- Gəlmişdim. Necə olub ki, məni görməmişən?

- Doğrudanmı gəlmişdin? Bəs harada oturmuşdun?

- Həmişəki yerdə, missis Pipersin sinfində. Mən səni gördüm.

- Doğrudanmı? Lap qərribə işdir, bəs mən niyə səni görməmişəm?

Mən səninlə gəzinti haqqında danışmaq istəyirdim.

- Nə yaxşı! Onu kim təşkil edir?

- Mənim anam.

- Nə yaxşı olar! Məni də dəvət edəcəkmisən?

- Əlbəttə. Axı bu gəzintini mənim üçün düzəldirlər. Ona görə də mən kimi itəsəm onu da çağıracaqlar, səni isə mütləq çağırmaq istəyirəm.

- Çox şadam! Bəs nə vaxt olacaq?

- Lap tez. Bəlkə də təildə oldu!

- Yamanca şən keçər! Oğlanların, qızların hamısını dəvət edəcəksən?

- Hə, dostlarının hamısını, bir də mənimlə dostluq etmək istəyənləri. - Bekki bunu deyib, xəlvətcə Toma baxdı, lakin bu zaman Tom Emi Lourensə adadakı tufan haqqında söhbət açmışdı, o, cəmisini üçcə addımlığında dayanmış olduğu böyük çinar ağacını ildırım vurub necə parça-parça etdiyini nağıl edirdi.

- Mən də gələ bilərəmmi? - Qresi Miller xəbər aldı.

- Hə.

Salli Rocers dedi:

- Mən necə?

- Sən də gəl.

- Olarmı mən də gəlim? - Süzi Qarper soruşdu. - Co necə?

- Gəlin, niyə olmur.

Tom və Emidən başqa uşaqların hamısı bir-birinin ardınca sevincək, əl çalçala özlərinin gəzintiyə dəvət olunmalarını xahiş edirdilər. Bu zaman Tom sakitcə, dalını Bekkiyə tərəf çevirdi və Emi Lourenslə söhbət edə-edə uzaqlaşdı. Bekkinin hirsdən dodaqları əsdi, gözləri yaşla doldu; o bunu gizlətməyə çalışaraq qəsdən özünü şən göstərir, yenə də əvvəlki kimi çərənləyirdi, lakin dünyadakı bütün başqa şeylər tək gəzinti də onun üçün öz gözəlliyini itirmişdi; o, ünəs tayfasının dediyi kimi, "doyunca ağlayıb ürəyini boşaltmaq üçün" rəfiqələrindən uzaqlaşdı və xəlqət bir yerə çəkildi. Qəlbinin yaralandığını heç kəs hiss etməsin deyə, zəng çalınana qədər tək oturdu. Sonra ayağa qalxdı, uzun hörüklərini dalına ataraq intiqam hissi ilə alovlanmış halda öz-özünə dedi ki, indi o nə etmək lazım olduğunu bilir.

Tənəffüs zamanı da Tom, şən və özündən razı halda Emiyə iltifat göstərməsini davam etdirirdi. Ancaq o çalışdı ki, hiss olunmadan get-gedə Bekkiyə yaxınlaşdı, öz hərəkəti ilə onun qəlbinə möhkəmcə yaraladı. Nəhayət o, Bekkini gördü, elə o saat da əhvali pozuldu. Bekki məktəb binasının dalında, xudmani bir yerdə Alfred Templ ilə bir skamyada yanaşı əyləşmişdi. Onlar baş-baş verərək kitabın üzünə əyilib şəkillərə tamaşa edirdilər. Bu məşğələyə başları elə qarışmışdı ki, elə bil dünyada hər şeyi unutmuşdular. Qısqanclıq hissi Tomun bədəninə alovlandırdı. Öz-özünə acıqlandı ki, Bekki ilk dəfə özü ona yaxınlaşarkən nə üçün fürsətdən istifadə edib onunla barışmadı. O, özünü axmaq adlandırdı, ağılına gələn bütün sözlərlə özünü məzəmmət etdi. Acığından az qalırdı ağlasın. Emi sevincindən özünü unudaraq bir an belə susmaq bilmədən danışdı, Tomun isə elə bil boğazı qurumuş, dili tutulmuşdu. Tom, Eminin ona nə dediyini eşitmirdi, qız sözünü qurtarıb cavab almaq üçün gözlərini Toma dikdikdə, Tom Allah bilir ona nələr deyirdi, ağzına gələnə tutdu-tutmadı toxuşdururdu. O biabırçı mənzərə Tomun qəlbinə zəhərləsə də, elə bil nə isə onu məktəb binasının dalına tərəf çəkirdi. Nə qədər çalışdısa da davam gətirə bilmirdi. Tomun düşündüyü kimi, Bekkinin ona tərəf gözücü da olsa baxmaması Tomu dəli eləmişdi. Ancaq qız hər şeyi görürdü, qələbənin öz tərəfində olduğunu çox gözəl başa düşürdü və çox sevirdi ki, indi Tom da onun əvvəl çəkdiyi əzabları çəkir.

Eminin şən laqırtısı Tomun zəhləsini tökdü. O, qıza işarə vurmağa başladı ki, vacib işi var, tələsik getməlidir. Lakin bütün bunlar əbəs idi - qız əvvəlki kimi yenə də üyüdü-tökürdü. Tom öz-özünə düşündü:

"Ay seni lənətə gələsən! Doğrudanmı mən səndən yaxamı qurtara bilməyəcəyəm?" Nəhayət, Tom ona açıq dedi ki, işi var, getməlidir. Lakin qız sadələvhcəsinə ona cavab verdi ki, getsin, dərindən sonra "buralarda bir yerdə" onu gözləyər. Tom bunun üçün qıza daha da nifrət edərək, tez qaçıb getdi.

"Kim olur olsun, tək bu oğlan olmasın! - Tom düşünür və acığından dişlərini qıcaırdı. - Şəhərin hansı oğlanı olur olsun, ancaq bu sent-luili ədəb olmasın! Əyninə təzə paltar geyindiği üçün özünü aristokrat hesab edir! Ay, özün öləsən! Zərər yoxdur, əzizim, o birinci gün məndən aldığı kötəklərdən yenə alarsan! Bir əlimə keç, gör başına nə oyun gətirirəm..."

Tom xəyalındakı düşməni kötəkləməyə başladı, o, havada əlini yellədir, yumruqlarını oynadır, təpik atırdı.

"Aha, beləmi? Bu saatca üzr istə, deynən: "qələt eləmişəm!" Sənə elə belə də lazımdır, bu, sənün üçün dərs olar!"

Xəyali vuruşma Tomun tam qələbəsi ilə başa çatdı.

Böyük tənəffüsdə Tom evlərinə qaçdı. Artıq Eminin sadələvhcəsinə baxmağa vicdanı yol vermirdi, qısqançlıq hissi isə ona əzab verirdi. Bekki yenə də Alfredlə bir skamyada əyləşib şəkillərə baxmağa başladı, lakin vaxt keçir, Tom gəlib çıxmırdı, daha o kimə əzab verəcəkdə, ona görə də həvəsdən düşdü, bu işi davam etdirməyə marağı olmadı; o, boylanmağa başladı, darıxdı, sonra isə tamamilə kədərləndi. İki-üç dəfə diksinib kiminsə addım səslərinə qulaq asdı, lakin bunlar yalan ümidlər idi. Tom gəlib çıxmırdı. Nəhayət o, tamamilə bıkələdi və işi bu dərəcəyə gətirib çıxartdığına təəssüfləndi. Yazıq Alfred gördü ki, qız onun yanında darıxır, səbəbini bilmədiyindən elə hey onu əyləndirməyə çalışır və deyirdi: "Baxın, görün nə qəşəng şəkildir! Bax, bu lap yaxşıdır!" Nəhayət, Bekki dözə bilmədi: "Eh, siz də əl çəkin görək! Sizin şəkilləriniz mənə lazım deyil!" - deyib ağladı və yerindən sıçrayaraq qaçdı.

Alfred onun ardınca yüyürüb könlünü almaq istədikdə qız dedi:

- Çıxın gedin; dedim ki, məndən əl çəkin! Sizdən zəhləm gedir!

Oğlan nə etmiş olduğunu başa düşməyərək karıxmış halda yerindəcə donub qaldı. Axı Bekki özü ona demişdi ki, bütün böyük tənəffüsü onunla oturub şəkillərə tamaşa edəcək, indi isə ağlayıb onun yanından qaçır. Alfred nə fikirləşəcəyini belə bilməyərək geri qayıdıb boş məktəb binasına girdi. O, incimmiş və acıqlanmışdı. Həqiqəti başa düşmək çətin

deyildi. Görünür Bekki Tom Soygerə acıq vermək üçün oturub onunla danışmış. Bunu başa düşdükdən sonra Alfredin Tomdan daha çox zəhləsi getdi. O, özü üçün heç bir təhlükə törətmədən birtəhər Toma zərər yetirmək istədi. Bu zaman Tomun dəftər-kitabı onun gözüne dəydi. Yaxşı fürsət idi. O, sevincək halda, müəllimini dərs tapşıracağı səhifəni açıb üstünə mürəkkəb tökdü.

Bu an Bekki pəncərədən içəri baxarkən Alfredin nə etdiyini gördü, lakin heç bir söz demədən oradan uzaqlaşdı. Bekki çıxıb getdi evlərinə. O, istəyirdi Tomu tapıb əhvalatın hamısını danışsın. Əlbəttə, Tom razı qalıb təşəkkür edəcəkdə, onlar barışacaqdılar. Lakin Bekki yarı yolda fikrini dəyişdi. Gəzinti haqqında danışarkən Tomun onunla necə rəftar etdiyini xatırladı, xəcalətindən qıpqırmızı qızarıb pula döndü. O, Toma kömək etməməyi və ömürlük ona nifrət bəsləməyi qərara aldı. Qoy cırlılmış dərslik üçün ona nə qədər cəza verirlər, versinlər!

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

TOM PEŞMAN OLUR

Tom əhvalı pozulmuş evlərinə qayıtdı, lakin xalasının ilk sözündən başa düşdü ki, dərdini dağıtmaq üçün bura heç də münasib yer deyildir.

- Tom, deyəsən mən səni möhkəm əzişdirməli olacağam!

- Xala, axı mən neyləmişəm ki?

- Elədiklərin bəs edər. Mən qoca axmaq da durub burdan Sirini Qarperin yanına gedirəm, deyirəm, indi sən bu sarsaq yuxuna inanacaqdır, daha nə biləydin! Heç demə Co hamısını ona danışib, deyib ki, sən həmin gecə burada olub bizim bütün danışıqlarımızı eşitmişən. Heç bilmirəm özünü belə aparan uşağın axın necə olacaqdır! Yadıma düşəndə dişim bağırsağımı kəsir, axı, sən necə razı oldun ki, mən gedib missis Qarperin yanında belə axmaq vəziyyətdə qalam. Barı mənə birə kəlməsə də deyəydin.

İndi artıq bütün işlər Toma başqa şəkildə görünürdü. İndiyə kimi səhərki uydurmaları ona çox məharətlə düşünülmüş bir zarafat kimi gəlirdi. İndi isə çox şit və qaba təsir bağışladı. Tom başını aşağı saldı, Özünə bəraət qazandıracaq bir söz tapa bilmədi. O dedi:

- Xala, mən buna çox peşmanam, fikirləşməmişəm.

- Ah, mənim əzizim, sən nə vaxt bir iş görəndə fikirləşirsən ki?! Sən özündən başqa heç kəsin fikrini çəkmirsən. Bizim dərdimizə gülmək üçün adadan üzüb bura gəlirsən - fikirləşmirsən; özündən yuxu quraşdırıb məni axmaq yerində qoyursan - fikirləşmirsən; ancaq halımıza acımaq, bizi nahaq göz yaş axılmağa qoymamaq heç yadına da düşmür.

- Xala, mən indi başa düşürəm ki, yaxşı iş görməmişəm, axı nə edim, qəsdən eləməmişəm ki, vallah, bilsəydim, eləməzdim! Bir də mən sizi lağa qoyub gülmək üçün gəlməmişdim.

- Bəs nə üçün gəlmişdin?

- İstəyirdim sizə deyim ki, bizim üçün narahat olmayasınız, çünki biz boğulmamışıq.

- Ah, Tom, Tom, əgər mən bilsəydim ki, sən doğrudan da elə xoş bir niyyətlə gəlmişən, min dəfə Allaha şükür edərdim, ancaq sən özün də bilirsən ki, belə olmayıb, mən də bilirəm ki, belə olmayıb, məni niyə aldadırsan?

- Düz deyirəm, xala, elə olub; əgər düz demirəmsə, elə buradaca ölüm.

- Ah, Tom, özündən söz düzəltmə, bunun faydası yoxdur. Daha da öz yerini acı eləyirsən.

- Söz düzəltmirəm, xala, bunların hamısı doğrudur. Mən istəyirdim ki, siz dərd çəkməyəsınız, elə ona görə də gəlmişdim.

- Mən buna inanmaq üçün dünyada hər şeydən keçərdim. Tom, təkcə bundan ötrü mən sənənin bütün təqsirlərdən keçərdim. Hətta qaçıb getməyini, özünü elə pis aparmağımı da bağışladım. Ancaq inanmaq mümkün deyil. Elə isə bəs niyə sən mənə bir söz demədin, hə?

- Bilirsinizmi, xala, siz dəfn haqqında danışanda mənim birdən-birə ağıma gəldi ki, qayıdıb kilsədə gizlənim! İşləri korlamağa heyfim gəldi. Ona görə də qabığı cibimə qoyub heç bir söz demədim.

- Hansı qabığı?

- Üzərinə, dəniz quldurluğuna getdiyimizi yazdığım qabığı, heyf ki, mən sizi öpəndə ayılmadınız, heyf!

Polli xalanın sifətindəki sərt qırıqlar get-gedə hamarlaşdı, gözlərində mehriban bir təbəssüm göründü.

- Tom, sən məni doğrudanmı öpmüsən?

- Əlbəttə, bəs necə!

- Tom, sən bunu doğrumu deyirsən?

- Bəs necə, xala, əlbəttə, doğru deyirəm.

- Axı sən məni niyə öpdün, Tom?

- Ona görə ki, mən sizi olduqca sevirəm, yuxuda inildəyirdiniz - sizə yazığım gəldi.

Bu həqiqətə oxşayırdı. Polli xala səsinin titrəməsini gizlədə bilmədən dedi:

- Gəl mənə bir də öp, Tom! İndi isə çıx get məktəbə, mənə mane olma.

Tom gedən kimi qarı özünü köhnə anbara salıb, Tom qaçan vaxt əynində olan gödəkcəni götürdü. Sonra, gödəkcə əlində, dayanıb öz-özünə dedi:

- Yox, əlim qalxmır. Yazıq uşaq, yəqin ki, mənə yalan deyibdir, ancaq bu yalan müqəddəs yalandır, mənim kədərimi azaltmaq üçün deyilmişdir, bu yalan mənə sevindirdi! Ümidvaram ki, Allaha... yox, mən bilirəm ki, Allah onun təqsirindən keçəcəkdir, axı o bütün bunları ürəyinin yumşaqlığından quraşdırmışdır. Əgər mənə aldadıbsa, heç bunu bilmək belə istəmirəm. Yox, baxmayacağam.

Polli xala gödəkcəni yerinə qoyub, bir dəqiqəliyə fikrə getdi. O iki dəfə əlini gödəkcəyə atdı, ikisində də onu götürməyib əlini geri çəkdi. Nəhayət, üçüncü dəfə cəsarətini topladı, özünə ürək-dirək verib dedi: "Bu yalan, başqasını dərdədən qurtarmaq üçün deyilmiş müqəddəs yalandır, bunun üçün əhvalımı pozan deyiləm". Sonra isə əlini gödəkcənin cibinə saldı. Artıq bir dəqiqədən sonra o, göz yaşları içində, qabıqın üzərində cızılmış sözləri oxuya-oxuya deyirdi; "İndi mən onun min təqsiri belə olsa hamısının üstündən keçəcəyəm!".

İYİRMİNCİ FƏSİL

TOM ÖZÜNÜ FƏDA EDİR

Polli xala Tomu elə mehriban-mehriban qucaqlayıb öpdü ki, onun kədəri bütünlüklə çəkilib getdi, qəlbi yenə də şənləndi. O, məktəbə gedərkən bəxti elə gətirdi ki, Medou-leyn küçəsinin lap başlanğıcında Bekkiyə çatdı. Onun özünü necə aparması, həmişə əhvalının pis və ya yaxşı olmasından asılı olardı. Tom bir dəqiqə belə tərəddüd etmədən qıza tərəf qaçıb dedi:

- Bekki, mən bu gün çox pis hərəkət etdim, indi özüm də peşiman olmuşam. Necə ki, sağam, daha heç bir vaxt belə iş tutmayacağam, bildinmi, tutmayacağam! Gəl barışaq, yaxşımı?

Qız dayanıb nifrətlə onun gözlərinin içinə baxaraq dedi:

- Siz məni rahat buraxsanız mən sizə çox minnətdar olaram, cənab Tomas Soyyer. Mən daha sizinlə danışıram.

O, başını dik tutub uzaqlaşdı. Tom özünü o qədər itirdi ki, ağına belə gölmədi desin: "Xoş gəldin, çox elə lazımdır!" Özünə gəlib bir söz demək istədikdə isə artıq gec idi. Beləliklə, o, qıza heç bir söz deyə bilmədi. Ancaq ki, lap bərk hirsəndi. Eh, Bekki oğlan olsaydı, onu necə kötəkləyərdi! Məktəb həyatında Tom yenə də Bekki ilə rastlaşdı, bu dəfə onun dalınca acı bir söz deyib getdi. Ancaq Bekki də söz altda qalmadı, Tomun cavabını verdi, beləliklə də onlar tamamilə ayrıldılar.

Bərk dilxor olmuş Bekkiyə elə gəlirdi ki, dərs heç bir zaman başlanmayacaqdır, onun ürəyi tələsirdi ki, dərs başlanaydı, kitabın xarab olmasına görə Tom payını alaydı. Alfred Templi ifşa etməyi az-çox arzu etsə də, Tomun o təneli sözlərindən sonra tamamilə bu fikirdən çəkildi.

Yazıq qız, daha bilmirdi ki, təhlükə onun özünü gözləyir!

Müəllim Dobbins yaşa dolub baş ağartmışdısa da öz məqsədinə nail da bilməmişdi. Onun ən böyük arzusu həkim olmaq idi, lakin yoxsulluq onu kənd məktəbi müəllimliyindən o yana getməyə qoymamışdı. O hər gün uşaqlar dərslərini hazırladıqları müddətdə stolunun siyirtməsindən sehrli bir kitab çıxarıb oxumağa başlardı. Kitab qoyulan siyirtməni o həmişə bağlı saxlayardı. Sınıfdəki uşaqların hamısı maraqlarından ölürdülər ki, heç olmasa bircə dəfə gözücü o kitaba baxsınlar, lakin fürsət düşünürdü. Həmin kitab haqqında hər oğlanın, hər qızın özünəməxsus müəyyən mülahizəsi var idi, lakin həqiqəti öyrənil bilmək heç kəsə müəssər olmamışdı. Budur, indi qapının lap yanında qoyulmuş kafedranın böyründən keçərkən Bekki gördü ki, açar yeşiyin üstündədir. Belə bir fürsəti əldən buraxmağa hayıfı gəldi. Dönüb ətrafına baxdı, heç kəs yox idi, bir dəqiqə keçmiş artıq kitab Bekkinin əlində idi. Birinci səhifədəki filan professorun "Anatomiya"sı sözlərindən heç bir şey başa düşməyib kitabı varaqlamağa başladı. O saatca rəngli qəşəng bir şəkil gördü: bu, tamamilə cılpaq adamın şəkli idi.

Həmin dəqiqə kiminsə kölgəsi səhifənin üstünə düşdü: Tom Soyyer kandarda durub qızın çiyini üzərindən kitaba tamaşa edirdi. Bekki kitabı tələsik örtmək istəyərək onu özünə tərəf çəkəndə ehtiyatsız tərpnənil səhifəni yarıyadək cırdı. Qız tez kitabı yeşiyə atdı, açarı burub bağladı, acığından və xəcalətindən ağlamağa başladı.

- Tom Soyyer, sizin əlinizdən yaxşı iş gəlmir, adam güdməkdən başqa iş bilmirsiniz!

- Mən nə bilirdim ki, siz burada nə edirsiniz?

- Sizinçün ayıb olsun, Tom Soyyer! Yəqin ki, indi məndən şikayət edəcəksiniz. İndi mən nə edim, axı nə edim? Müəllim mənə cəza verəcəkdir, məni ömrümdə bircə dəfə də sinfin qarşısında cəzalandırmayıblar! - O, ayağını yerə döyüb dedi: - Nə olsun, şikayət edirsiniz, edin!

Mən yaxşı bilirəm nə olacaqdır. Dayanın, görürsünüz! Axmağın biri, axmaq! - Bekki çölə qaçaraq yenə də ağlamağa başladı.

Tom qızın hücumundan özünü itirərək yerində quruyub qaldı. Sonra öz-özünə dedi:

- Bu qız lap axmaqdır! Onu ömründə cəzalandırmayıblar! Nə böyük iş imiş, döyəcəklər qoy döysinlər! Qızların elə hamısı belə olur - qorxaqlar! Əlbəttə, mən qoca Dobbinsə heç bir söz deməyəcəyəm, Bekki ilə başqa cür də hesablaşmaq olar, xəbərçilik eləməyəcəyəm, Ancaq bunun köməyi olmayacaq. Kitabı kim cırmış olduğunu Dobbins mütləq soruşacaqdır. Heç kəs ona cavab verməyəcək. Onda müəllim həmişəki kimi edəcək: hamını ayağa durğuzub bir-bir xəbər alacaq, növbə Bekkiyə gəldikdə o saat biləcəkdir ki, müqəssir odur. Qızların üzlərinə baxan kimi hər şeyi bilmək olur. Onlar özlərini saxlaya bilmirlər. Möhkəm döyüləcək! Hə, Bekkinin işi şuluqdur, daha yaxasını qurtara bilməz. -Tom bir qədər də fikirləşib əlavə etdi: - Yaxşı, nə eybi var, o istəyirdi ki, mənə cəza versinlər, indi özü dadını görər!

Tom həyətdə oynayan uşaqlara qoşuldu. Bir neçə dəqiqədən sonra müəllim gəldi, dərslər başladı. Tom dərsə o qədər də maraq göstərmirdi. Hər dəfə qızlar oturan tərəfə baxdıqda Bekkinin sifəti onun əhvalını pozurdu. O, qıza acımaq istəmirdi, ancaq bunu bacarmırdı. O, az da olsa sevinc hiss etmirdi.

Bir azdan dərsləyin mürəkkəbə batması məsələsinin üstü açıldığından Tom yalnız öz işləri barədə düşünməli oldu. Bekki kədərli düşüncələrindən ayrılıb, baş verən hadisəni böyük maraqla izləməyə başladı. Tom, əgər kitabı mürəkkəbə özü batırmadığını desəydi belə yaxasını qurtara bilməyəcəkdi. Bekkinin fikirləşdikləri düz çıxdı. Tomun elə deməsi onunçün daha pis oldu. Bekki elə bilirdi ki, buna sevinəcəkdir, hətta özünü inandırmağa çalışırdı ki, guya sevinir, lakin sevinə bilmirdi. Məsələn cəza mərhələsinə gəlib çatdıqda o yerindən sıçrayıb demək istəyirdi ki, Tom müqəssir deyil, hamısını edən Alfred Templdir, lakin dinməyib özünü sakit oturmağa məcbur etdi. O, öz-özünə deyirdi: "Axı Tom mütləq müəllimə şikayət edib deyəcəkdir ki, kitabı mən cırmışam. Lap həyatını xilas etmək üçün olsa belə bir kəlmə də danışmayacağam!"

Tom kötləndikdən sonra o qədər də pərt olmadan yerinə qayıtdı. O fikirləşirdi ki, bəlkə də elə özü nadinlik edərək mürəkkəbi aşırıb kitabı batırmışdır, lakin bir dəfə ki demişdi, "mən eləməmişəm", axıra qədər bu sözünün üstündə durdu. Çünki qayda belə idi - necə olursa olsun öz dediyindən dönməməli idi.

Beləliklə, bir saat keçdi. Müəllim öz yerində başını aşağı salıb mürğüləyir, dərslərini əzbərləyən uşaqların isə yuxugətirici mızıltısı eşidilirdi.

Bir azdan mister Dobbins gərnəşdi, əsnədi, stolun yeşiyini açıb əlini kitaba uzatdı, guya onu götürməyə təraddüd edirmiş kimi bir qədər ləngidi. Uşaqlar tənbel-tənbel ona baxırdılar, yalnız iki nəfər onun hər bir hərəkətinə diqqətlə göz qoyurdu. Mister Dobbins dalğın halda kitabı vərəqlədi, sonra onu əlinə aldı və kresloda yerini rahatlayaraq oxumağa hazırlaşdı, Tom dönüb Bekkiyə baxdı. O, nişana alınmış ada dovşanın üzünü necə yazıq və ümitsiz olduğunu görmüşdü. İndi Bekkinin üzündə də belə bir ifadə vardı. Tom bir daha aralarında olmuş davanı unutdu. Tez, lap elə bu dəqiqə nə isə etmək lazım idi! Tələsmək zəruriyyəti onun fikirləşərək müəyyən bir qərara gəlməsinə mane olurdu. Birdən Tomun başına parlaq bir fikir gəldi! O müəllimin yanına qaçıb kitabı onun əlindən alacaq və özünü qapıdan bayıra salıb götürüləcəkdir. Lakin o bir anlığa təraddüd etdiyindən fürsəti əldən qaçırdı: müəllim artıq kitabı açmışdı. Ah, bu itirilmiş saniyəni geri qaytarmaq mümkün olsaydı! Lakin çox gec idi. Artıq heç bir şeylə Bekkiyə kömək etmək olmazdı. Bir dəqiqə keçmiş müəllim üzünü sinfə tutdu. Hamı başını aşağı dikdi. Onun baxışlarında elə bir ifadə var idi ki, hətta günahsız uşaqlar belə qorxularından tir-tir əsdiilər. İçəriyə ağır sükut çökdü. Müəllimin qəzəbi get-gedə coşurdu. Nəhayət, o soruşdu:

- Kitabı kim cırıb?

Cavab verən olmadı. Yerə iynə salsaydın səsi eşidilərdi. Sükut davam edirdi. Müəllim bir-bir uşaqların sifətinə baxaraq müqəssiri axtarırdı.

- Bencamen Rocers, kitabı siz cırmısınız?

Yox, o cırmamışdır. Yenə də sükut.

- Cozef Qarper, siz cırmısınız?

Yox, o da deyil. Tom Soyyerin həyəcanı get-gedə artırırdı; bu ağır sorğu-sual ona əzab verirdi.

Müəllim diqqətlə oğlanların cərgəsini gözdən keçirtdi, bir müddət fikirləşdikdən sonra qızlara müraciət etdi:

- Emi Lourens?

O başını buladı.

- Qresi Miller?

O da eyni işarəni etdi.

- Süzen Qarper, sizmi cırmısınız?

Yox, o cırmamışdır. İndi növbə Rebekka Tetçerindir. Tom heç bir çıxış yolu olmadığını dərk edir və həyəcədən tir-tir əsirdi.

- Rebekka Tetçer (Tom qıza baxdı - Bekki qorxusundan sapsarı saralmışdı), sizmi cırmısınız, yox, gözlərimin içinə baxın (Bekki yalvarmış kimi əllərini sinəsində qoşaladı), kitabı sizmi cırmısınız?

Birdən Tomun ağlına parlaq bir fikir gəldi. O, yerindən sıçrayıb qışqırdı:

- Mən cırmışam!

Belə ağlasığmaz axmaqlıqdan heyrətə gəlmiş bütün uşaqların ağzı açılı qaldı. Tom bir dəqiqəyədək dayanaraq cəsarətini topladı, sonra cəzasını çəkmək üçün qabağa çıxdıqda Bekkinin gözlərində parlayan heyrət və təşəkkür qılgıncıları ona yüz qat mükafat oldu! O, öz alicənablığından ruhlanaraq cıncırını belə çıxarmadan, mister Dobbinsin indiyə qədər heç kəsə vurmadığı dəhşətli çubuqlarına davam gətirdi; dərindən sonra iki saat sinifdə qalmaq haqqındakı əlavə əmri də laqeydliklə dinlədi: o əsir olduğu müddət ərzində qapıda kimin onu gözləyəcəyini bilir, ona görə də bu cansız saatları itmiş hesab etmirdi.

Həmin axşam soyunub yatağına girdikdə Tom, Alfred Tempdən necə intiqamalacağını düşünürdü. Bekki peşmançılığından, xəcalətindən ağlaya-ağlaya hər şeyi, o cümlədən öz etibarsızlığını da ona danışmışdı.

Bununla belə intiqam hissi daha xoş düşüncələrlə əvəz oldu və nəhayət, Tom yuxuya getdi, hətta yuxuda belə Bekkinin axırıncı sözləri oldu qulağında səslənirdi:

"Ah, Tom! Sən nə qədər alicənabsan!".

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

İMTAHANLAR

Yay tətili yaxınlaşırdı. Həmişə ciddi olan müəllim indi daha sərt və daha tələbkar olmuşdu, o istəyirdi ki, məktəb imtahanlarda fərqlənsin. Çubuq və xətkəş xüsusilə aşağı siniflərdə heç bir zaman bekar qalmırdı. Yalnız şagirdlərin ən böyükləri, on yeddi-on səkkiz yaşlı qızlar, oğlan-

lar çubuqlanmadan azad idilər. Mister Dobbinsin isə adam döyməsinə söz ola bilməzdi, tamamilə daz və işim-işim işıldayan başına parik geysə də yaşı o qədər çox deyildi. Əzəlləri möhkəm və qüvvətli idi. Böyük gün yaxınlaşdıqca mister Dobbinsin daxilində gizlənmiş olan zalımlıq əlamətləri bir-bir zühur edirdi: elə bil ki, hər kiçik hərəkət üstündə adamı cəzalandırmaq ona ləzzət verirdi. Ona görə də ən balaca uşaqlar günlərini qorxu və əzab içərisində keçirir, axşam olanda isə yatmır, ondan necə intiqam alacaqlarını düşünürdülər. Müəllimin işini korlamaq üçün onlar bircə fürsəti də əldən qaçırmırdılar. Ancaq müəllim də onlardan geri qalmırdı. Hər bir müvəffəqiyyətli intiqamın əvəzi o qədər amansız və dəhşətli olurdu ki, uşaqlar hər dəfə döyüş meydanından böyük itki ilə geri çəkilməli olurdular.

Nəhayət onlar öz aralarında sözləşib belə bir kələk düzəldilər ki, o böyük müvəffəqiyyətlə nəticələnə bilərdi. Onlar lövhə yazmaqla məşğul olan yerli rəssamın şagirdini də öz dəstələrinə daxil etdilər. Uşaqlar planlarını ona danışib kömək etməsini xahiş elədilər. Rəssam şagirdi bu işə böyük sevincə razı oldu, çünki müəllim müvəqqəti onların evində yeyib-içirdi, həmin müddət ərzində onun zəhləsini töküb canını boğazına yığmışdı. Müəllimin arvadı bir neçə günlüyə başqa yerə, tanışları ilə qonaq getmişdi, ona görə də onların planına mane olacaq bir adam yox idi. Müəllim təntənəli günlərdə o qədər içirdi ki, özünü bilmirdi. Rəssam şagirdi uşaqlara dedi ki, imtahanqabağı müəllim içib kreslosunda mürgüləməyə başlayan kimi, işləri düzəldəcək, sonra da müəllimi durguzub məktəbə yola salacaqdır.

Həmin o təntənəli gün gəlib çatdı. Axşam saat səkkizə qədər məktəbin binası gur işıqlandırıldı, çiçəklərlə, güllərlə, yaşıl budaqlarla bəzədildi. Müəllim taxtda əyləşir kimi, hündür bir yerdə qoyulmuş on böyük kreslodə əyləşdi. Onun arxa tərəfində qara lövhə asılmışdı. Mister Dobbinsin vurduğu hiss olunurdu. Hündür yerin o tərəf-bu tərəflindəki üç cərgə və qarşısındakı altı cərgə skamya şəhərin adlı-sanlı adamları və şagirdlərin ata-anaları tərəfindən tutulmuşdu.

Müəllim oturan yerdən solda, tamaşaçıların arxa tərəfində hündür bir səkidə, imtahanda iştirak edən şagirdlər oturmuşdular. Bir cərgədə tərtəmiz yuyulmuş, bayram paltarları geyinmiş balaca oğlanlar iynə üstündə oturubmuş kimi narahat halda bərk sıxılırdılar; o biri cərgələrdə yekə-yekə oğlanlar, ağappaq batist və kiseyi paltarları geyinmiş irili-xırdalı qızlar əyləşmişdilər; məlum olurdu ki, yeniyetmə qızlar çıpaq qollarına

nənələrinin köhnə bilərəklərini taxmalarından, saçlarını çəhrayı, mavi bantlar və çiçəklərlə bəzəmələrindən utanırlar. Qalan yerlərdə isə imtahanlarda iştirak etməyən uşaqlar oturmuşdular.

İmtahanlar başlandı. Çox balaca bir oğlan uşağı irəli çıxıb qorxudan kəkələyə-kəkələyə dedi: "Dostlar, yəqin ki, sizin heç biriniz balaca bir uşağın şeir deyə biləcəyini gözləməirdi", - sonra xarab olmuş maşın kimi əsəbi halda yırğalana-yırğalana güc-bəla ilə şeir deməyə başladı. Nəhayət, deklamasiyanı başa çatdırdıqda o, qorxusundan güclə ayaq üstə dura bilirdi, sonra avtomat kimi baş əyib sürətli alqışlar altında qayıdıb yerində oturdu.

Balaca bir qız utana-utana, dili güclə söz tuta-tuta "Merinin bir quzusu var idi" şerini deyib, yazıq görkəmlə reverans etdi, çəpik payını alıb qıpqırmızı qızarmış halda, sevinə-sevinə yerində oturdu.

Sonra Tom Soyver özünə çox arxayın halda irəli çıxıb böyük həvəslə, əl-qolunu ölçə-ölçə "Mənə azadlıq verin" şerini əzbər deməyə başladı, lakin ortaya çaldıqda karıxdı. Camaatın qabağında özünü itirdi, qorxusundan dizləri əsməyə başladı, nəfəsi tutuldu, dilini tərpedə bilmədi. Doğrudur, dinləyicilər açıqdan-açığa onun halına acıyırdılar, ancaq heç kəs dinmirdi, bu dinməmək isə acımaqdan daha pis idi. Müəllim qaşqabağını tökdü. Tomun vəziyyətdən çıxma biləcəyinə ümid yoxdu. O nə qədər istədi ki, şerin ardını desin, lakin bir şey çıxmıdı, biabırçılıqla çəkilib yerində oturdu. Bir-iki yerdən könülsüz əl çaldılar və o saatca da sükut çökdü.

Sonra yazmaq və oxumaq yanışı başlandı. İndi də ən maraqlı məsələyə növbə çatırdı - gənc qızlar öz orijinal əsərlərini oxuyacaqdılar.

Onlar bir-bir ortaya çıxır, boğazlarını arıdır, sonra isə qəşəng lentlə sarınmış əlyazmalarını açaraq, durğu işarələrinə xüsusi diqqət yetirə-yetirə, ifadəylə oxuyurdular. Bu yazıların mövzusu onların analarını, nənələrinin və şübhəsiz ki, ulu nənələrinin vaxtilə zəhmət çəkib yazdıqları mövzunun eyni olardı.

Nəhayət, içkidən tamamilə məst olmuş müəllim kreslosunu geri itələdi və arxasını tamaşaçılara tərəf çevirərək lövhədə Amerikanın xəritəsini cızmağa başladı. Çünki bundan sonra coğrafiya imtahanı başlayacaqdı. Ancaq onun əli əsirdi, işin öhdəsindən gələ bilmirdi, zalda astaca gülüşmə eşidildi. Müəllim başa düşdü ki, ona gülürlər, səhvini düzəltmək istədi. O, yazı taxtasındakı cizgiləri əsgi ilə pozub yenidən çəkmək istədi, lakin daha da korladı. Gülüşmə bir az da ucaldı. Müəllimin başı tama-

milə işə qarışmışdı, görünür o, zalda oturanların gülüşməsinə əhəmiyyət verməməyi qərara almışdı. Müəllim hiss edirdi ki, hamı ona baxır, elə bilirdi işi yaxşı gedir; ancaq gülüşmə kəsilmirdi, əksinə, get-gedə daha da artırdı. Bu, nahaq yerə deyildi! Taxtapuşun qapısı lap müəllimin başının üstündə idi, birdən həmin qapı aralandı, orada bir pişik göründü. Pişiyin ortasına kəndir bağlanmışdı, miyoldamasın deyə başı əsgilə sarınmışdı. Yavaş-yavaş tavandan aşağı sallanan pişik gah kəndiri cırmaqlayır, gah da havada caynaqlarını oraya-buraya alaraq yuxarı-aşağı qanırıldı. Gülüşmə lap artmışdı, dünyadan xəbərsiz müəllimin başı ilə pişik arasında cəmisi bir qarış məsafə qalırdı.

Pişik aşağı endi, endi, birdən caynaqlarını müəllimin başındakı parikə ilişdirib öz qənimətini əldən buraxmadan bircə anda çardağa qalxdı! Müəllimin daz başı lampaların gur işığında par-par parıldıyıb, göz qamaşdırdı - rəssam şagirdi parikin içərisinə zər səpibmiş...

Bununla da yığınaq qurtardı. Şagirdlər artıq intiqam almışdılar. Yay tətili başlandı.

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

TOM QIZILCA ÇIXARIR

Tom parlaq geyimləri ilə diqqəti cəlb edən "Gənc içki içməyənlər cəmiyyətinə" daxil oldu. O, özünə söz verdi ki, həmin cəmiyyətdə olduğu müddətdə nə papiros çəkəcək, nə tütün çeynəyəcək, nə də söyüş söyəcəkdir. Elə bu zaman o belə bir şey kəşf etdi ki, adam bir şeyi etməyəcəyinə söz verəndə həmin şeyə meyli daha da artır. Tezliklə Tomun ürəyi papiros çəkmək, söyüş söymək istədi; ele istədi ki, yalnız qırmızı şərf bağlamaq camaatın qarşısında lovğalanmaq ümidi onu "Gənc içki içməyənlər cəmiyyəti"ndən getməyə qoymadı: 4 iyul¹ günü yaxınlaşırdı. Lakin tezliklə bu bayramdan ümidini kəsdi, cəmisi ikicə gün özünü məcbur etdikdən sonra o fikirdən uzaqlaşdı. İndi o bütün ümidini ölümcül halda olan qoca hakim Firezerə bağlamışdı. Bir halda ki, o elə bir mənəb sahibidir, demək, onu çox təntənəli surətdə dəfn edəcəkdilər. Düz üç gün Tom hakim Firezerin səhhəti ilə bərk maraqlandı, onun barəsində deyilən bircə sözü belə nəzərdən qaçırmadı. Bəzən hakimin

¹ İyulun 4-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında ölkənin müstəqil elan edilməsi gününü bayram edirlər. 1776-cı ilədək ABŞ İngiltərənin müstəmləkəsi olmuşdur.

Ölümünə olan ümidi o qədər artırdı ki, bütün fərqlənmə nişanlarını çıxarıb döşünə taxır, güzgünün qabağında özü özündən həzz alırdı. Ancaq, hakimə arxayın olmaq olmurdu, o gah yaxşılaşır, gah da xarablaşırdı. Nəhayət, xəbər çıxdı ki, hakim yaxşılaşır, sonra da dedilər ki, artıq sağalmağ üzrədir. Tom çox narazı qaldı, İncidi, o saatca istefaya çıxdı. Hakim isə səhərisi gün ağırlaşdı və gecə vəfat etdi. Tom özünə söz verdi ki, bundan sonra heç kəsə inanmasın.

Dəfn mərasimi çox təmtəraqlı oldu: "Gənc içki içməyənlər" həmin mərasimdə elə təntənə ilə iştirak etdilər ki, cəmiyyətin keçmiş üzvü paxılıqdan az qaldı öl. Bununla belə, Tom azad idi və öz yeganə təsəllisini bunda tapırdı. İndi o yenə də papiros çəkib, söyüş söyə bilərdi, ancaq çox təəccüblü idi ki, istəmirdi. Bu işin mümkün olması həmin işə onda olan bütün arzu və marağı söndürürdü.

Tezliklə Tom, özü belə gözləmədən, hiss etdi ki, arzusunu çəkdiyi yay tətili onun üçün əzablıdır, vaxt çox ağır keçir.

O, gündəlik yazmağa başladı, lakin üç günün ərzində heç bir hadisə baş vermədi, ona görə də ondan əl çəkməli oldu.

Şəhərə birinci dəfə olaraq zənci orkestri gəlmişdi. O hamıya böyük təsir bağışladı. Tomla Ca Qarper də özlərinə çalğıçı dəstəsi düzəldilər və iki gün xoşbəxt oldular.

Hətta şanlı 4 iyul günü də o qədər müvəffəqiyyətli olmadı, göydən bərk yağış tökdüyündən küçələrdə şənlik mərasimi baş tutmadı.

Şəhərə sirk gəldi. Bundan sonra uşaqlar cırıq palazlardan özlərinə çadır düzəldib üç gün sirk oyunu çıxartdılar. Onlar tamaşaya baxmaq üçün gələn hər oğlandan üç, hər qızdan isə iki sancaq alırdılar. Nəhayət, sirk də onları bezikdirdi.

Hərdənbir oğlanların, qızların axşam müsəmirələri olurdu, ancaq bu, o qədər gec-gec olurdu ki, müsəmirədən sonra, gələn müsəmirəyədək arada keçən boş günlər adama daha da əzablı və sıxıntılı görünürdü.

Bekki Tetçer yay tətlini keçirmək üçün ata-anasının yanına- Konstantinopola getdi, o gedəndən sonra Tom üçün həyat olduqca mənasız və sönük göründü.

Qətlirə dəhşətli sirri Toma daim əzab verirdi. Yara kimi onun qəlbini göynədir, rahatlıq vermirdi.

Sonra isə Tom qızılca çıxartdı.

O iki həftə dörd divar arasında yataqda qalaraq dünyada baş verən hadisələrdən xəbərsiz oldu. Bərk xəstə olduğundan heç bir şeylə marağ-

lanmırdı. Nəhayət, sağalib ayağa qalxdıqdan sonra addımlarını güclə ata-ata şəhərin mərkəzinə gəlib çıxdı və hər şeydə kədərli bir dəyişiklik gördü. Şəhərdə tək-cə yaşlılar deyil, oğlanlar və qızlar da mömin olmuşdular!

Tom heç olmasa bircə nəfər günahkara rast gəlmək ümidi ilə uzun müddət küçələri dolaşdı, lakin hər yerdən məyus qayıtdı. Co Qarperi tövrat oxuyan görüb bu cansıxıcı mənzərədən kədərlə üz döndərdi. Sonra Ben Rocersi gördü, məlum oldu ki, o da gündə bir zənbil dini kitablarla gedib yoxsullara baş çəkir. Uzun müddət axtarandan sonra tapdığı Cim Xolüs isə ona dedi ki, qızılca xəstəliyi xəbərdarlıq üçün Allaha təvəkkül etmədən ona göndərilmişdir.

Rast gəldiyi oğlanların hər biri Tomun qəlbindəki ağırlığı bir ton artırır. O, ümidini tamamilə itirdikdən sonra təsəlli almaq üçün Heklberri Finin yanına qaçdı, lakin heyhat... Hekdə Tövrat oxuyurdu. Tom tamamilə ruhdan düşərək evlərinə gəlib yatağına uzandı və düşündü ki, bu şəhərdə Allahın qəzəbinə keçən elə tək-cə odur.

Gecə dəhşətli tufan qopdu, göy guruldadı, ildırım çaxdı, şarhaşar yağış tökməyə başladı. Tom qorxusundan başını yorğanın altına soxaraq öz ölümünü gözləməyə başladı. Bütün bu tufanın, yağışın ona görə qopmuş olduğuna Tom zərrə qədər də şübhə etmirdi. O əmin idi ki, Allahı qəzəbləndirmiş, səbrini tükəndirmişdir, bu da onun nəticəsidir. O inana bilməzdi ki, bir milçəyi məhv etmək üçün toplan işə salıb gurultu-nəritli qoparmaq olar, ancaq onun özütək xırda bir cüəni məhv etmək üçün fırtına kimi bahalı vasitənin işə salınması ona qeyri-adi görünürdü.

Yavaş-yavaş hər şey sakit oldu, tufan öz məqsədinə nail olmadan keçib getdi. Tomun ağına gələn, ilk fikir Allaha şükür etmək və dərhal özünü düzəltmək oldu. İkinci fikir isə o oldu ki, gözləsin, bəlkə bir daha tufan qopmayacaq.

Səhəri gün yenə də həkimi çağırıdılar: Tomun xəstəliyi geri qayıtmışdı. Bu dəfə xəstə yatdığı üç həftə ona əbədiyyət kimi göründü. Nəhayət, o sağalib evdən bayıra çıxdıqda sağ qalmış olduğuna bircə tikə də sevinmədi, çünki bilirdi ki, artıq tək-tənhadır, nə bir dostu var, nə yoldaşı. O, yorğun-yorğun küçə ilə gedirkən gördü ki, Cim Xollis başqa uşaqlarla birlikdə quşu boğmuş olduğuna görə pişiyi mühakimə edir. Döngəni burulduqda isə o, Co Qarperlə Hek Finnə rast gəldi, onlar oğurladıqları qovunu yeyirdilər. Yazıqlar! Tom kimi onların da xəstəliyi geri qayıtmışdı.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

TOM MEF POTTERİ XİLAS EDİR

Nəhayət, ölü şəhərcikdə bir gün canlanma əmələ gəldi, adamlar bir-birinə dəydi: həkimi öldürən adamın mühakiməsi başlanmışdı. Şəhərdə hamının sözü-söhbəti ancaq bu haqda idi. Tom bu söhbətlərdən heç cürə yaxa qurtara bilmirdi. Qətl haqqındakı hər bir söz onun qəlbini dondurur, vicdanı təmiz olmadığına və qorxduğuna görə elə bilirdi ki, bu sözləri qəsdən, onu yoxlamaq üçün deyirlər. O, başa düşürdü ki, həkimin öldürülməsində onun xəbərdar olduğundan şübhələnməyə heç bir əsas yoxdur, bununla belə, həmin danışıqları eşitdikdə ürəyi sakit ola bilmirdi. Bədəninə üşütmə gəlirdi. O, Heki çəkib xəlvət bir yerə apardı ki, onunla sərbəst danışa bilsin. Heç olmasa bir-iki kəlmə danışib ürəyini boşaltsa, özü kimi əzaba düçar olan bir adamla dərdini bölüşsə vəziyyəti bir qədər yüngülləşərdi. Bundan başqa, o yoxlamaq istəyirdi ki, görsün Hek ağzından söz-zad qaçırmayıb ki.

- Hek, sən bir adama söz-zad deməmişən ki?

- Nə barədə?

- Özün bilirsən, nə barədə.

- Əlbəttə yox.

- Bir kəlmə də?

- Vallah, heç bir kəlmə də! Nə üçün xəbər alırsan?

- Elə-belə, qorxurdum...

- Bilirsənmi, Tom Soyyer, bu məsələnin üstü açılsaydı biz səninlə bircə gün də sağ baş gəzdirə bilməzdik. Özün ki, yaxşı bilirsən.

Tomun ürəyi bir qədər arxayın oldu. O, azacıq susduqdan sonra dedi:

- Hek, yeqin ki, səni heç kim bu barədə danışmağa məcbur edə bilməz, elə deyilmi?

- Danışmağa? İstəsən ki, o hindi məni küçük kimi boğub çaya atsın, onda, əlbəttə, danışaram. Ancaq elə belədə çətin ağılım kəsir, ağzımdan bir söz çıxa.

- Elə isə hər şey öz qaydasındadır. Necə ki, ağzımızdan bir söz çıxmayıb, heç kəsni bizimlə işi olmaz. Ancaq gəl bir də and içək. Hər halda zərəri olmaz.

- Yaxşı.

Onlar bir daha əl təntənəli surətdə dəhşətli bir and içdilər.

- İndi camaat arasında nə danışmaq gedir, Hek? Mən cürbəcür sözlər eşidirəm.

- Nə danışacaqlar? Elə hamının dilində Mef Potterdir, ayrı bir söz yoxdur. Eşidəndə məni tərs basır, az qalırım qaçıb bir tərəfdə gizlənəm.

- Mən də lap sənin kimiyəm. O bədbəxtin işi bitib! Sənin heç ona yazığın gəlmirmi?

- Necə gəlmir? Doğrudur, vecsiz adamdır, ancaq heç kəsi incidən deyil. İş-peşəsi balıq tutub satmaq, bir qədər pul əldə elədikdən sonra içib küçələrdə veyl-veyl gəzməkdir. Axı elə biz hamımız onun kimiyik, hamımız deyəndə, keşislərzadlar hamısı elədir. Ancaq özü pis adam deyil, bir dəfə yeməyə vur-tut birçə xırda balığı vardı, onun da yarısını kəsb mənə verdi. Bundan başqa işim düz gətirməyəndə həmişə mənə köməyi dəyibdir.

- Hə, mənim özümə də kömək edib, qarmağını düzəldib, tilovumu bağlayıb. Kaş onu birtəhər qaçırdı biləydik.

- Necə qaçırdı bilərik! Bir də ki, nə xeyri var, yenə də tutacaqlar.

- Elədir, tutmasına tutacaqlar. Ancaq müqəssir olmadığı bir iş üstündə onu o qədər söydüklərini eşidəndə adamın bağı çatlayır.

- Mən də dözə bilmirəm, Tom. Aman Allah, bilsən necə də asıb-kəsirlər! Deyirlər ki, Yer üzündə onun kimi cani olmayıb, beləsini çoxdan asmaq lazım idi... Nə bilim nələr danışmırlar...

- Bəli, elə hey danışmaq gedir. Bir də mən eşitmişəm ki, Mef Potteri həbsxanadan buraxsalar camaat onu mühakiməsiz öldürəcəkdir.

- Elə də olacaq, lap yəqin.

Uşaqlar uzun-uzadı danışdılar, ancaq bununla ürəkləri sakit olmadı. Qaranlıq düşən kimi onlar düzənlikdəki balaca həbsxananın ətrafında gəzişməyə başladılar. Bəlkə də onlarda tutqun bir ümid var idi ki, bütün bu dolaşıcılığı aradan qaldıra biləcək xoşbəxt bir təsadüf baş verəcəkdir. Lakin heç bir hadisə baş vermədi, görünür nə mələklər, nə hurilər bədbəxt dustağın halı ilə maraqlanmırdılar.

Uşaqlar bir neçə dəfə etdikləri işi bir də təkrar etdilər: onlar barmaqlığın arasından Potlərə tütün və kibrit verdilər. O, aşağı mərtəbədə idi, keşiyini çəkən də yox idi.

Belə hədiyyələr üçün Potter təşəkkür etməyə başladıqda uşaqlar həmişə vicdan əzabı çəkərdilər, bu dəfə isə onlar həmişəkindən daha artıq xəcalət çəkərdilər. Potter sözbə başladıqda onlar özlərini ən qorxaq və xain adam kimi hiss etdilər.

Potter deyirdi:

- Uşaqlar, siz çox mehribansız, şəhərdə hamıdan artıq mənə siz mərhəmət göstərmisiniz! Bu mənim heç bir zaman yadımdan çıxmaz. Elə hey öz-özünə deyirəm: "Şəhərdə bir elə uşağın çərpələngini, qarmağını təmir eləmişəm, çətin işlərinə kömək eləmişəm, balıq ovlamaq üçün yaxşı yerləri onlara göstərmişəm, dostluq eləmişəm, ancaq bu dar gündə onların hamısı yazıq qoca Mefi atmışdır. Bu pis gündə mənim dadıma çatan ancaq Tom və Hekdir. Onlar məni unutmamışlar, öz-özümə deyirəm ki, heç mən də onları unutmayacağam! Hə, uşaqlar, mən yamanca iş tutdum! O vaxt sərxoş olmuşam, başım dumanlı olub, yoxsa ki, belə iş tutmazdım. İndi bununçün məni asacaqlar, haqlıdırlar, nə demək olar. Bəzən deyirəm ki, bəlkə də elə bu yaxşıdır. Axır ki... Sizin qanınızı qaraltmaq istəmirəm, axı mənimlə dostluq etmişiniz. Ancaq, uşaqlar, məndən sizə nəsihət olsun: həbsə düşmək istəmirsinizsə ömründə dilinizə içki vurmayın... Bir balaca dala çəkilin - bax, belə. İnsana bədbəxtlik üz verəndə yaxşı dostu yaxında görmək bilsəniz nə qədər xoşdur. Axı sizdən başqa mənim yanıma gələn yoxdur. Mehriban dostlar, mehriban, mərhəmətli uşaqlar. Bir-birimizin çiyinə çıxın ki, mən sizə toxuna bilim. Bax, belə. Əlimi sıxın, sizin əliniz kiçikdir, barmaqlığın arasından keçər, amma mənimki böyükdür, keçmir. Bu balaca, bu zəif əllər bədbəxt Mef Potterə nə qədər kömək edirlər! Bacarsaydılar, yəqin ki, daha böyük köməklik edərdilər.

Tom evlərinə çox bikiqə qayıtdı və o gecə qorxulu yuxular gördü. Səhəri gün o, məhkəmə binasının ətrafında dolaşırdı. Onu elə bil ki, salona dartırdılar, lakin böyük çətinliklə özünü saxlayırdı. Hek də Tom kimi həyəcan keçirirdi. Uşaqlar mümkün qədər bir-birlərindən qaçmağa çalışırdılar, lakin anlaşılmaz bir qüvvə onları yaxınlaşdırırdı. Məhkəmə salonundan bir adam çıxdıqda Tom qulaqlarını şəkəliyirdi ki, görsün nə deyəcəklər, lakin hər dəfə pis xəbərlər eşidirdi, bədbəxt Potterin bogazına keçirilən ilgək get-gedə daralırdı... İkinci günün axırında hamı danışırdı ki, hindi Co öz sözünün üstündə möhkəm durur, məhkəmənin nə qərar çıxaracağına şübhə ola bilməz.

Həmin gecə Tom evlərinə çox gec qayıdıb pəncərədən içəri girdi. O, bərk həyəcanlı idi. Bir neçə saat onun gözlərinə yuxu getmədi. Səhəri gün hamı məhkəmə binasının qabağına toplaşmışdı. Zal ağzımadək adamla dolu idi. Çox gözləmək lazım gəlmədi. Nəhayət, məhkəmə üzvləri bir-bir çıxıb öz yerlərini tutdular. Bir azdan əldən düşmüş bəd-

bəxt Potteri qolları qandallı gətirib elə yerdə oturdular ki, hamı onu görə bilsin. Həmişəki kimi özünü tox tutmuş olan hindi Conu da hər tərəfdən görmək olurdu. Yenə də sükut çökdü. Nəhayət, hakim gəldi, şərif məhkəməni açıq elan etdi. Həmişə olduğu kimi vəkillər yenə də öz aralarında pıçıldaşmağa, kağızları varaqlamağa başladılar. Bütün bu xırda işlər görülüb qurtarana kimi zalda təntənəli bir sükut hökm sürürdü. Hamı intizarda idi.

Şahidi çağırıldı. O, təsdiq etdi ki, qətl baş verən günü Mef Potteri çayda əl-üzünü yuduğunu və o saatca da qaçdığını görmüşdür. Prokuror bir neçə sual verdikdən sonra vəkilə dedi:

- Şahidi dindir.

Vəkil:

- Mənim sualım yoxdur, - dedikdə müttəhim bir dəqiqəliyə başını yuxarı qaldıraraq, sonra o saatca da aşağı saldı.

İkinci şahid göstərdi ki, bıçaq meyitin yanından tapılmışdır. Prokuror təkrar etdi:

- Şahidi danışdırın.

- Mənim sualım yoxdur, - deyərək Potterin vəkili cavab verdi.

Üçüncü şahid and içərək, hamın bıçağı Potterdə dəfələrlə görmüş olduğunu bildirdi.

- Şahidi danışdırın.

Potterin vəkili yenə də heç bir sual vermək istəmədi. Camaatın sifətində narazılıq əlaməti gözə çarpırdı. Doğrudanmı vəkil müdafiə etdiyi şəxsin həyatını xilas etmək üçün heç bir şey göstərməyəcəkdir?

Bir neçə şahid təsdiq etdi ki, Potteri hadisə yerinə gətirdikdə o özünü çox şübhəli aparmışdı. Onları da sorğu-sualsız yola saldılar.

Mötəbər şahidlər qəbiristanda baş verən hadisəni ətraflı surətdə danışaraq Potterin təqsirini əsaslandırıdılar, lakin vəkil həmin şahidlərdən birinə də sual vermədi. Camaat arasında narazılıq bildirən boğuş bir uğultu qopdu. Hakim zaldakıları məzəmmətləyib sakit etdi. Bundan sonra prokuror dedi:

- Tamamilə mötəbər şahidlərin and içərək verdikləri ifadə əsasında biz yəqin etdik ki, bu dəhşətli cinayət hazırda müttəhimlər skamyasında oturmuş bədbəxt tərəfindən baş vermişdir. Biz işi sübuta yetirilmiş hesab edirik.

Bədbəxt Potterin sinəsindən bir inilti qopdu; o, əlləri ilə üzünü tutaraq məhkəmə zalının ağır sükutunda irəliləyərək, geriyə yıxılmağa

başladı. Hətta kişilər belə mütəəssir oldular, qadmlar isə Potterin halına acıyaraq ağlayırdılar. Bu zaman vəkil yerindən qalxaraq dedi:

-Möhtərəm hakim, iclasın əvvəlində mən isbat etməyə çalışırdım ki, müdafiə etdiyim şəxs bu dəhşətli cinayəti sərxoşluq nəticəsində, şüursuz olaraq etmişdir. İndi isə mən fikrimi dəyişirəm, ona görə də buna istinad etməyəcəyəm. - O, üzünü xidmətçiyə tutaraq dedi:

- Tom Soyveri bura çağırım!

Potter də daxil olmaqla hamının üzündə böyük heyrət göründü. Bütün gözlər böyük maraqla, öz yerindən durub şahidlər skamyasında əyləşən Toma dikildi. O, qorxusundan özünü tamamilə itirmişdi. Toma and içdirdilər.

- Tomas Soyver, iyunun on yeddisində, gecəyarısına yaxın siz haradaydınız?

Tom hindi Conun daşa dönmüş sifətinə baxdı, dili tutuldu.

Zalda əyləşənlər nəfəslərini içəri çəkərək diqqətlə qulaq asırdılar. Tom bir kəlmə də danışa bilmirdi. Ancaq bir qədərdən sonra o, cəsarətini toplayıb elə yavaşcadan dilləndi ki, birinci cərgədə oturanlar onun səsini güclə eşidə bildilər:

- Qəbiristanda.

- Zəhmət çəkin bir az hündürdən danışın! Qorxmayın. Demək siz...

- Qəbiristanda idim.

Hindi Conun üzündə istehzal bir təbəssüm gözə çarpdı.

- Siz Vilyamsın qəbrinin yaxınlığındaydınız mı?

- Bəli, cənab.

- Nağıl edin. Ancaq mümkünsə bir az hündürdən. Qəbirlə aranız nə qədər olardı?

- Buradan sizin yanınıza qədər.

- Siz bir yerdə gizlənmişdiniz, ya yox?

- Bəli, gizlənmişdim.

- Harada?

- Qəbrin yanındakı qarağacların dalında.

Hindi Co xəfifcə diksindi.

- Yanında adam var idi?

- Bəli, cənab, mən ora...

- Dayanın, bir dəqiqə dayanın. Zəhmət çəkib yoldaşınızın adını deməyin. Lazım gəldikdə biz onu çağıracağıq. Özünüzlə oraya bir şey aparmışdınız mı?

Tom tərəddüd etdi, utandığı üzündən məlum olurdu.

- Danışın, oğlum, utanmayın. Həqiqət adamın başını aşağı etməz.

Siz özünüzlə nə aparmışdınız?

- Bircə... ölü pişik.

Salonda gülüşmə qopdu, hakim camaatı sakit etdi.

- Biz həmin pişiyin skeletini burada təqdim edirik. İndi isə, mənim balam, qorxmayın, nə görmüsünüzcə bircə-bircə hamısını bizə nağıl edin.

Tom nağıl etməyə başladı. Əvvəlcə onun dili dolaşır, lakin get-gedə ürəkləndi, sərbəst danışmağa başladı. Bir azdan sonra zalda Tomun səmindən başqa heç nə eşidilmirdi. Hamının gözü ona dikilmişdi; camaat nəfəsini içəri çəkərək qorxunc hekayətə qulaq asır, Tomun bircə kəlməsini belə nəzərdən qaçırmırdı. Tom aşağıdakı sözləri dedikdə camaatın həyəcanı həddini aşdı:

...Doktor taxta ilə Mef Potteri vurub yıxdıqda, hindi Co bıçağı qarıb doktorun sinəsinə...

Şarapp! Hindi Co, onu tutmaq istəyənləri kənara itələyərək ildırım sürətilə pəncərədən atılıb bir anda gözdən itdi.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

BAŞIBƏLALI QƏHRƏMAN

Tom yenə də əsl qəhrəman kimi məşhurlaşdı. Böyüklər onunla fəxr edir, yaşlıları isə paxıllığını çəkirdilər. Onun adı hətta mətbuat səhifələrinə düşdü, şəhər qəzeti onun tərifini aləmə yaymışdı. Bəziləri hətta əmin idilər ki, əgər onu aşmasalar gələcəkdə prezident olacaq.

Raybaray və sadələvh camaat Mef Potteri öz ağışuna alıb vaxtilə məzəmmət etdikləri qədər, indi də ona nəvaziş göstərirdi. Lakin belə bir hərəkət camaatı yaxşı tərəfdən qələmə verir, buna görə də onları pisləmək olmaz.

Tom öz günlərini olduqca şən və fərəhli keçirirdi, lakin gecələr qorxudan gözüne yuxu getmirdi. Hindi Co həmişə onun gözlərinin qabağına gəlir, acıqlı və hədələyici nəzərlərlə ona baxırdı. Qaranlıq düşəndən sonra nəyin bahasına olursun Tomu evdən bayıra çıxarmaq olmazdı.

Bədbəxt Hek də qorxusundan nə edəcəyini bilmirdi, çünki Tom məhkəmədən bir gün əvvəl bütün əhvalatı acıb vəkilə danışmışdı. Hek bərk qorxurdu ki, bu işdə onun da iştirakı olduğu birdən aşkara çıxar,

halbuki, Conun qaçması Heki məhkəmədə ifadə vermək kimi əzablı işdən xilas etmişdi.

Vəkil zavallıya söz vermişdi ki, bu işlərin hamısını gizli saxlayacaqdır, lakin buna inanmaq olardımı? Vicdan əzabı gecə Tomu çəkib vəkilin evinə gətirdikdən və orada olan qorxunc anda baxmayaraq onu qətlin dəhşətli sirrini açmağa məcbur etdikdən sonra Hekin bəşəriyyətə olan inami kökündən sarsılmışdı.

Tom gündüzlər Mef Potterin təşəkkürlərini eşitdikdə həqiqəti söyləmiş olduğuna sevinir, gecələr isə ağzını möhkəm saxlaya bilmədiyinə peşman olaraq öz-özünü danlayırdı.

Tom gəlir Conun heç bir zaman tutulmayacağından, gah da tutulacağından qorxurdu. O yaxşı bilirdi ki, yalnız Co öldükdən və onun meyitini öz gözləri ilə gördükdən sonra rahat nəfəs ala biləcəkdir.

Conu tutmaq üçün mükafat təyin edilmişdi. Hər yeri gəzdilər, lakin Conu tapa bilmədilər. Sent-Luisdən hər şeyi bilən, böyük işlərdə məharət göstərən bir xəfiyyəçi gəldi. O, hər tərəfi gəzdirdi, axtarış apardı, nəhayət, bu sənətdən olan adamlar arasında qəbul olunduğu tək başını bulayaraq dərin mənalı bir tövri bildirdi ki, parlaq müvəffəqiyyətlər əldə etmişdir. Sadəcə deyilərsə, canının "izinə düşmüşdür". Ancaq adanı öldürmək üstündə "izi" boğazlayıb dar ağacından asmaq olmazdı. Xəfiyyəçi çıxıb getdikdən sonra Tomun vəziyyəti azca da olsa dəyişmədi; o, əvvəlki kimi yenə də özünü təhlükədə hiss edirdi.

Günlər ağır-ağır gəlib keçir, uşaqlar onlara əzab verən təhlükəni yavaş-yavaş unudurdular.

İYİRMİ BEŞİNCİ FƏSİL

XƏZİNƏ AXTARIŞI

Hər bir əsl oğlan uşağı öz həyatında bir gün gizli xəzinə axtarıb tapmaq arzusu ilə alışıb yanır. Günlərin bir günü Tom da belə bir arzuya düşdü. O, Co Qarperi axtarmağa getdi, lakin tapa bilmədi. Ben Rocersin yanına qaçdı, o da balıq tutmağa getmişdi. Təsədüfən Qanlı Əl - Hek Finn ona rast gəldi. Hek də işə yarayardı. Tom onu xəlvəti bir yerə çəkib öz planını danışdı. Hek razı idi. O, əyləncə vəd edən və pul tələb etməyən hər hansı bir təşəbbüsdə iştirak etməyə hər zaman hazır idi. Hərçənd deyirlər vaxt qızıldır - bunun Hekə dəxli yoxdu, çünki onun o qədər boş vaxtı olurdu ki, haraya sərf edəcəyini bilmirdi. Hek soruşdu:

- Biz haranı qazacağıq?
- Haranı kefimiz istəsə.
- Məgər xəzinəni hara oldu basdırırlar?
- Elə iş də orasındadır ki, hər yerdə basdırmırlar. Xəlvət yerlərdə - bəzən adada, bəzən köhnə sandıqda, qurumuş bir ağacın altında basdırırlar, elə edirlər ki, gecənin tən yarısı ay işığında ağacın gövdəsi həmin yerə kölgə salsın; çox vaxt isə cin-şəyatin dolaşan xaraba evlərdə, döşəmənin altında basdırırlar.
- Kim basdırır?
- Kim basdıracaq, quldurlar. Səncə bazargünü məktəbinin müəllimləri basdırmalıdır?
- Mən nə bilim. Mənim xəzinəm olsaydı, heç vaxt basdırmazdım, pullarımı xərcləyib kef edərdim.
- Mən də. Ancaq quldurlar başqa cür edirlər. Həmişə xəzinəni basdırırlar, eləcə də qalır.
- Bəs sonra onun dalınca gəlmirlər?
- Elə hey hazırlaşırılar gəlsinlər, macalları olmur, sonra isə ya nişanladıkları yeri itirirlər, ya da özləri ölüb gedirlər. Xəzinə uzun müddət yer altında qalır, pas atır; sonra birisi köhnə, saralmış bir kağız tapır ki, həmin kağızda xəzinəni hansı nişanələr əsasında tapmağın mümkün olduğu yazılmış olur. Bir həftə də vaxt lazımdır ki, həmin kağızı oxuyub birtəhər baş çıxardasan, çünki orada yazı yerinə müxtəlif işarələr və heroqliflər olur.
- Hero...Nə dedin?
- Heroqliflər - bir cürə əyri-üyrü işarələrdir, baxanda deyərsən bu nədir...
- Səndə elə bir kağız olarmı, Tom?
- Yox.
- Bəs sən xəzinə gizlədilən yeri nişanəsiz necə tapacaqsan?
- Nişanə mənim nəyimə lazımdır? Xəzinə həmişə xaraba evlərdə, yaxud adada, ya da ki, quruyub təkcə gövdəsi qalmış çürük bir ağacın dibində olur. Biz Cekson adasında bir neçə yeri qazımışıq, yenə də gedib qazarıq. Çayın o tayında xaraba bir ev var, çürümüş ağacların da ki, sayı-hesabı yoxdur.
- Elə hər ağacın dibində xəzinə var?
- Sən nə danışırsan! Əlbəttə, yox.
- Bəs sən nə biləcəksən ki, hansının altını qazmaq lazımdır?
- Növbə ilə hamısının.

- Onda gərək bütün yayı yer qazaq.

- Nə olsun ki? Bir də görəcəksən ki, içində yüzlərlə dollar olan pas atmış bir mis qazan çıxdı və ya brilyantlarla dolu çürümüş, paslanmış bir sandıqca tapdın! Onda necə?

Hekin gözləri işıldadı:

- Qiyamət olar! Daha bundan yaxşı nə ola bilər. Sən yüz dolları mənə ver, brilyant lazım deyil.

- Yaxşı! Ancaq elə bilmə ki, brilyantlar qiymətsiz şeydir. Eləsi var ki, qiyməti iyirmi dollardır, ən ucuzunun qiyməti bir dollardır.

- Yox əşi? Ola bilməz!

- Kimdən soruşsan sənə deyər. Hek, bəyəm sən ömründə brilyant görməmişən?

- Yadıma gəlmir.

- Krallarda yığın-yığın olur.

- Mənim heç kral tanışım da yoxdur.

- Əgər Avropaya yolun düşsə hər addımbaşı qabağına kral çıxar.

Küçələrdə atıla-atıla gəzirlər.

- Lap elə doğrudan atılırlar?

- Uf Allah! Əlbəttə, yox.

- Bəs niyə deyirsən?

- Sən də nə düşmüşən üstümə, elə-belə dedim də. Niyə atılacaqlar! Bunu ona görə dedim ki, orada kral olduqca çoxdur. İtə də daş atırsan krala dəyir. Kaftar qozbel Riçard¹ kimilərinə!

- Riçard? Bəs familiası necədir?

- Familiası-zadı yoxdur. Ümumiyyətlə, krallarda familiya olmur.

- Yox əşi?

- Bəli, bəli!

- Nə deyirik, indi ki, elə xoşlarına gəlir qoy olmasın. Bir halda ki, zəncilər kimi onların da familiası yoxdur, mən heç kral olmaq istəməzdim. Yaxşısı budur sən mənə de görüm əvvəlcə haranı qazmağa başlayacaqsan?

- Hələ bilmirəm. Gəl əvvəlcə çayın o tayındakı təpədəki quru ağacın altını qazaq!

- Yaxşı.

Onlar paslı bir külüng və bel götürüb çaydan o yana üç mil yol getdilər. Onlar tənənfəs və pörtmüş halda həmin yerə gəlib çətdilər və dinclərini almaq üçün qarağacın kölgəsinə uzanıb papiros çəkməyə başladılar.

¹ Qozbel Riçard - XV əsrdə yaşamış ingilis kralı III Riçard

Tom dedi:

- Bax, əsl həyat buna deyərəm!

- Bəs necə!

- Bura bax, Hek, əgər biz xəzinə tapsaq sən öz payını nəyə xərcləyəcəksən?

- Hər gün özümçün qoğal alacağam, qazlı su içəcəyəm, hər dəfə sirk gələndə tamaşaya baxmağa da gedəcəyəm. Sən mənimçün narahat olma, lap yaxşı dolanacağam.

- Pul yığmaq fikrin yoxdur ki?

- Pul yığmaq? Bu mənim nəyimə lazımdır?

- Bəs necə, adam gərək qara günü üçün dala bir şey ata.

- Bunun mənası yoxdur! Əgər özüm xərcləməsəm, atam qayıdıb gələndə hamısını ələ keçirəcək, ondan sonra al görüm necə alarsan.

Tom, bəs sən öz payını nəyə xərcləyəcəksən?

- Mən özümçün təzə baraban, doğruçu qılınc, qırmızı qalstuk, buldoq küçüyü alacağam, sonra da evlənəcəyəm.

- Evlənəcəksən?

- Bəli.

- Tom, sən deyəsən lap sarsaqlamısan.

-Gör evlənirəm, ya yox.

-Bundan yaxşı şey fikirləşə bilmədin? Lap elə mənim ata-anamı götürək. İşləri-peşələri gecə-gündüz dalaşmaq, bir-birini döymək idi.

Lap yaxşı yadımdadır.

- Eybi yoxdur. Mən evlənmək istədiyim qız dalaşmayacaq.

- Əşi, onların hamısı bir yuvanın quşudur. İşləri-peşələri dalaşmaqdır. Sən əvvəlcə yaxşı-yaxşı fikirləş. Yəqin fikirləş. O qızcığazın adı nədir?

- O, qızcığaz deyil, qızıdır.

- Məncə bunun fərqi yoxdur: bəziləri qızcığaz deyir, bəziləri qız. Elə ikisi də bir şeydir. Hər halda de gərək adı nədir?

- Sənə deyərəm, ancaq indi yox.

- Yaxşı, öz işindir, demirsən demə. Ancaq sən evlənəndən sonar mən lap tək qalacağam.

- Yox, qalmazsan. Sən də mənimlə yaşayacaqsan. Daha dincəldiyimiz kifayətdir, gedək qazaq.

Onlar tər tökə-tökə yarım saata qədər işlədilər. Heç bir nəticəsi olmadı. Yarım saat da işlədilər. Yenə də bir şey çıxmadı. Hek dedi:

- Görəsən onlar xəzinəni həmişə belə dərinədə basdırırlar?

- Dərinədə basdıran vaxtları da olur. Arabir. Məncə biz səhv qazırıq. Onlar başqa bir yer seçib, yenidən qazmağa başladılar. İndi iş ağır-ağır gedirdi. Ancaq xeyli qazmışdılar. Bir müddət dinməzəcə işlədilər, axırda Hek belə söykənərək, əli ilə alınıdakı təri sildi və soruşdu:

- Bundan sonra haranı qazmaq fikrindəsən?

- Gəl Kardif dağına qalxaq, xanım Duqlasın evinin dal tərəfindəki çürük ağacın altını qazaq.

- Nə olar, mən bilən biz bir şey itirmirik, gedək. Xanım Duqlas xəzinəmizi əlimizdən almaz ki? Axı ağac onun sahəsinədir.

- Alar a! Hünəri var yaxın gəlsin. Yeri kim qazıbsa, xəzinə də onundur. Kimin sahəsi olmağının fərqi yoxdur.

Hek sakit oldu. Onlar təzə yerə yollandılar, iş yenidən davam etdi. Bir müddətdən sonra Hek dedi:

- Ay səni zəhrimara qalasan, deyəsən yenə də düz qazmırıq! Necə bilirsən?

- Qərribə işdir, Hek. Heç bir şey anlaya bilmirəm. Bəzən elə olur ki, ifritələr də adama mane olurlar. Deyirəm bəlkə elə buna görə biz bir şey tapa bilmirik?

- Sən də lap ağ elədin, günün günortaçağı ifritə nə gəzir! Onlar gündüz bir şey edə bilməzlər.

- Orası elədir. Bu heç ağılıma gəlməyib. Aha, yadıma düşdü. Biz lap qanmazıq! Əvvəlcə gərək öyrənəsən ki, gecəyarısı ağacın kötüyü haraya kölgə salır; ondan sonra başlayıb həmin yeri qazasan.

- Belə çıxır ki, biz bütün günü boş-boşuna çalışıb hədə yerə zəhmət çəkmişik! Tfu, bir də gərək gecənin yarısı durub buraya gələk! Bu qədər yolu! Sən gecə evdən çıxıb bilirsənmi?

- Hə, əlbəttə! Yox, necə olursa olsun bu gecə qazmaq lazımdır, yoxsa birisi bu çalaları görüb duyuq düşər, özü başlayar qazmağa.

- Zərər yoxdur, mən gecə miyoldaram, sən çıxarsan.

- Yaxşı. Gəl beli, külüngü kolda gizlədək.

Uşaqlar gecə təyin etdikləri vaxta yenə ağacın altına gəldilər. Onlar kölgədə oturub gözləməyə başladılar. Gecədən xeyli keçmişdi. Bu ucqar yer haqqında lap qədimlərdən bəri pis danışıqlar gedirdi. Yarpaqların xışıltısı ruhların səsleşməsini xatırladır, qaranlıq künc-bucaqlardakı kül-

gələr kabus tək görünürdü. Haradansa uzaqlardan boğuş it hürməsi eşidildi. Bayquş da öz mənhus səsi ilə ona cavab verdi.

Uşaqlar çox az danışırdılar, gecənin bu təmtərağı onlara təsir etmişdi.

Çox keçmədən onlar öz aralarında qət etdilər ki, artıq gecə yarı olmuşdur; kölgənin haraya düşdüyünü nişanlayıb qazmağa başladılar. Ümid onları ruhlandırır. İşə olan maraqları get-gedə artır, onlar daha böyük səylə işləyirdilər. Çala get-gedə dərinləşirdi; hər dəfə bel bir şeyə dəyib cingildədikdə uşaqlar əvvəlcə sevinir, sonra isə heç bir şey olmadığını görüb peşman olurdular.

Nəhayət, Tom dedi:

- Nahaq yerə bu qədər zəhmət çəkirik, Hek, yeri düz tapmamışıq.

- Necə yəni düz tapmamışıq! Axı kölgə düz elə buraya düşmüşdü.

- Kölgə düşdüyünü bilirəm, ancaq məsələ bunda deyil.

- Bəs nədədir?

- Ondadır ki, biz vaxtı düzgün təyin edə bilməmişik. Ya çox tez başlamışıq, ya da ki, lap gec.

Hek bəli yerə atdı.

- Elədir ki var, - dedi. - Bəla da elə burasıdadır. Bu çaladan da əl götürməliyik. Vaxtı düzgün təyin etmək heç cürə mümkün deyildir, bir də ki, adam qorxur: ətrafımızda ruhlar, ifritələr dolaşır. Arxamda kiminsə durmuş olduğunu elə hey hiss edirəm, ancaq dönüb baxmağa qorxuram. Nə bilim, bəlkə qabağımızda da birisi dayanıb fürsət gözləyir.

Bura gələndən bəri qorxudan bədənim tir-tir əsir.

- Hek, mən də elə sən gündəyəm. Bilirsənmi, yerə pul basdıranda həmişə üstündən bir meyit uzadırlar ki, xəzinənin keşiyini çəksin.

- Aman Allah!

- Hə, hə. Mən bunu çox adamdan eşitmişəm.

- Tom, ölümlər olan yerləri qazmağımız mənim xoşuma gəlmir.

Bilirsənmi, onlarla zarafət olmaz.

- Onları narahat etmək heç mənim də xoşuma gəlmir. Bir də gördün ki, çaladan bir kəllə qalxıb sənə bir söz dedi.

- Qoy görək, Tom! Adam onsuz da qorxur.

- Bəs qorxmaz, Hek! Adamın canına üşütmə düşür.

- Tom, gəlsənə buradan da əl çəkib başqa bir yeri qazmağa başlayaq.

- Nə deyirəm, lap yaxşı olar.

- Haranı qazaq?

Tom bir qədər fikirləşib sonra dedi:

- Bax, o xaraba evə gedək, orda cin-şəyatin olur.

-Yox, qoy rədd olsun, belə evlərdən xoşum gəlmir, ölüdən də qorxuludur. Ölü, çox olsa başını qaldırıb bir söz deyəcək – qurtarıb gedəcək, daha kəfən əynində cin kimi sənin dalınca gəzməyəcək, durduğun yerdə başının üstünü kəsdirib dişlərini xırçıldatmayacaq. Mən buna dözə bilmərəm, Tom, buna heç kəs dözməz.

- Doğrudur. Ancaq orası da var ki, cinlər yalnız gecələr gəzirlər. Gündüzlər qazsaq, onlar bizə mane olmazlar.

- Tutaq ki, elədir. Ancaq sənin xəbərini varmı ki, bu evin yanından nə gecə, nə də gündüz keçən olur?

- Orada kimi isə öldürüblər, ona görə də onun yanından keçməyi camaat xoşlamır. Yoxsa ki, mən elə bir şey hiss etməmişəm, yalnız gecələr pəncərələrin altında görürsən ki, göy işıqlar titrəşir.

- O yerdə ki, göy işıq titrəyir, orada cin mütləq olar. Aydındırımı?

Özün bilirsən ki, onlardan başqa heç kəsə göy işıq lazım deyil.

- Hə, doğru deyirsən. Ancaq gündüzlər onlar onsuz da görünmürlər, daha biz nədən qorxuruq?

- Yaxşı. Madam ki, istəyirsən, nə deyirəm, gedək oranı da qazaq, ancaq çox qorxulu işdir.

Bu zaman onlar dağdan enirdilər. Aşağıda, ay işığına qərç olmuş düzənlikdə "cinlər dolaşan ev" tənha gözə çarpırdı. Onun barısı çoxdan sökülmüş, ətrafını alağ otları basmış, bacası batmış, pəncərələri sınıb dağılmış, taxtapuşunun bir böyrü yatmışdı. Uşaqlar uzun müddət gözlərini qaralmaqda olan pəncərə yerlərinə zillədilər ki, göy işıqların səyrişməsini görsünlər. Sonra vaxtın gecliyini və qorxulu yerlərdən keçdiklərini nəzərə alaraq yavaşcadan danışa-danışa sağa buruldular ki, xaraba evdə mümkün qədər uzaqlaşsınlar. Onlar Kardif dağının o biri tərəfi ilə meşədən keçərək evlərinə qayıtdılar.

İYİRMİ ALTINCI FƏSİL

YENƏ DƏ HİNDİ CO

Səhərisi gün günortaya yaxın uşaqlar qurumuş ağacın yanına qayıtdılar, onlar gizlətdikləri beli, külüngü götürməli idilər. Tom, özünü cinlər dolaşan xaraba evə tez salmağa tələsirdi. O qədər könlü olmasa da, Hek də oraya can atırdı. O birdən soruşdu:

- Bura bax, Tom, bu gün nə günüdür?

Tom o saatca ürəyində həftənin bütün günlərini bir-bir saydı və birdən gözləri kəlləsinə çıxmış halda dedi:

-Vay! Bu mənim ağlıma gəlməyib, Hek!

- Heç mənim də. Birdən burada yadıma düşdü ki, bu gün cümədir.

- Ay səni zəhrimara qalasan! Cümənin günü biz bu işə başlasaydıq işimiz bitmiş olardı.

- Nə danışırsan, evimiz yıxılırdı. Bəlkə də xoşbəxtlik gətirən günlər var, ancaq cümə o günlərdən deyil.

- Bunu axmaq da bilir. Yoxsa elə bilirsən ki, bunu sən kəşf eləmişən!

- Mən demirəm ki, kəşf eləmişəm. Cümə günü olmağı hələ bir yana, bu gecə yuxuma çoxlu siçovul girib.

- Nə danışırsan! Doğrudan, çox pis yuxudur. Dalaşmırdılar ki?..

- Yox.

- Elədə o qədər də qorxusu yoxdur, Hek. Əgər dalaşmırdılarsa, bu ele belə yuxudur. Ancaq, hər halda göz-qulaq olmaq lazımdır. Bu gün biz heç yeri qazmayaq, gedək oynayaq. Sən Robin Qud haqqında bir şey eşitmişəm?

- Yox. Robin Qud kimdir?

- Necə yəni kimdir? O, İngiltərənin ən gözəl adamlarından biri olub, özü də hamdan igid idi. Quldurluq edərdi.

- Nə qiyamət adam imiş! Kaş mən də quldur olaydım. O kimləri soyurdu?

- Varlı adamları, kralları, şriffləri, yepiskopları. Amma, yoxsullara heç vaxt dəyməzdi. Onlarla dost idi. Əlinə keçənləri həmişə yoxsullarlaayan bölərdi.

- Görünür çox yaxşı adam imiş!

- Bəs necə! O, dünyada hamdan alicənab bir insan idi, Hek. Sənə deyim ki, indi belə adamlar yoxdur. O bir əli ilə İngiltərədə hər kimi istəsəydi döyə bilərdi, o mil yarım məsafədə on sentlik xırda pulu abanosdan¹ qayırmış oxla vura bilirdi.

- Abanos nədir?

- Bilmirəm. Əgər atdığı oxpulun ortasına deyil, qırağına dəysəymiş, uşaq kimi oturub ağlarmış, öz-özünü söyərmiş. İndi biz də Robin Qud oyununu oynayacağıq, bu ən yaxşı oyundur. Mən səni öyrədərəm.

- Gəl oynayaq.

Onlar bütün günü Robin Qud oyunu oynadılar, hərdənbir da kədərlə dönüb içərisində cin-şəyatın dolaşan köhnə evə nəzər salır, sabah orada

¹ Abanos -ağac adıdır.

nə işlər görəcəkləri barədə bir-iki kəlmə danışdırlar. Günəş qərbə tərəf əyilən kimi onlar ağacların saldıği uzun kölgələrdən keçərək evlərinə tərəf üz qoydular və bir azdan Kardif dağındakı meşədə gözdən itdilər.

Şənbə günü günortadan bir az sonra uşaqlar yenə də quru ağacın yanına gəldilər. Onlar kölgədə oturub papiros çəkdiilər və bir qədər laqırtı vurduqdan sonra axırıncı çalanı, heç bir şey ümidləri olmadan bir az da qazdılar, çünki Tomun dediyinə görə elə hallar məlumdur ki, adamlar qazıblar-qazıblar, xəzinəyə cəmisi bir qarış torpaq qalanda işdən əl götürüblər, başqa birisi isə gəlib oranı azacıq eşərək həmin xəzinəni tapmışdır. Ancaq bu dəfə onların bəxti gətirmədi; beli, külüngü çiyinlərinə alıb getdilər. Onlar gedə-gedə düşünürdülər ki, işlərini elə-belə deyil, əsl xəzinə axtaranlara layiq bir vicdanla başa çatdırdıqdan sonra o yeri tərk edirlər.

Onlar xaraba evin yaxınlığına çatdıqda, qızmar günəş altında dərin sükuta dalmış bu yerlər onlara elə yiyəsiz, elə qəribə və dəhşətli göründü ki, birdən-birə içəri girməyə cəsarət etmədilər. Uşaqlar ayaqlarının ucunda ehtiyatla qapıya yaxınlaşaraq qorxa-qorxa içəri baxdılar. Onlar döşəmə yerində alağ otları bitən, divarlarının suvağı qopub tökülən otağı, kalafa kimi boş pəncərələri, uçub-tökülmüş ocağ yerini və uçuğ pilləkəni gördülər. Hər yerdən tozlu hörümçək toru sallanırdı. Ürəkləri bərk döyünə-döyünə, pıçılıtlı ilə danışa-danışa onlar yavaşca içəri girdilər. Qulaqlarını şəkləyərək, gərgin halda ən xırda tiqqılıtiya belə fikir verirdilər ki, bir hadisə baş versə o saatca qaçıb canlarını qurtarsınlar.

Çox keçmədən onlar içəriyə alışdıılar, qorxuları da keçib getdi! Onlar ətrafa marağ və şübhəylə nəzər salır, öz cəsarətlərinə heyran qalır və təəcüb edirdilər. Sonra yuxarıda nələr olduğuna baxmaq fikrinə düşdülər. Bu, təhlükə baş verdikdə qaçıb qurtarmağ imkanını bir qədər çətinləşdirirdi, lakin buna baxmayaraq, onlar bir-birlərinə ürək-dirək verərək, nəhayət, beli, külüngü bir tərəfə atıb pilləkənlə dırmanmağa başladılar. Yuxarıda da vəziyyət aşağıdakı kimi idi. Hər tərəf uçub dağılmışdı. Onlar küncdə, çox əsrarəngiz və cəlbədicə görünüşü olan bir anbar tapdılar. Lakin ümidləri boşa çıxdı: anbarda heç bir şey yox idi. İndi onlar tamamilə ürəklənmişdilər, hazırlaşib aşağı düşmək və işə başlamağ istəyirdilər ki, birdən...

- S-s-s! - deyə Tom əlini ağzına apardı.

Hek qorxusundan sapsarı saralaraq pıçılıtlı ilə soruşdu:

- Nə var?

- S-s-s! Odur bax! Eşidirsənmi?

- Hə!.. Aman, tez ol qaçaq!

- Səssiz! Tərpənmə! Bura gəlirlər, lap qapının ağzındadırlar.

Uşaqlar yerə sərələnərək qorxudan donub, taxtaların arasındakı deşikdən aşağı baxmağa başladılar.

- Dayandılar... Yox, gəlirlər... Budur, gəldilər! Pıçıldama, Hek, səsini kəs. Aman Allah, bircə bu tez qurtaraydı!

İki nəfər kişi içəri girdi. Bunlardan biri lal-kar qoca ispaniyalı idi - uşaqlar onu iki dəfə şəhərdə görmüşdülər, ancaq o biri adamı heç vaxt görməmişdilər.

"O biri adam" saçları pırtlaşmış, üstü-başı çirkli-paslı, cır-cındırlı bir kişi idi. Çox xoşagəlməz sir-sifəti vardı. İspaniyalı plaşa бүrünmüşdü. Onun çallaşmış qalın bakenbardları və yaşıl eynəyi vardı; uzun ağ saçları sombrerosunun altından çiyinlərinə tökülmüşdü. Onlar içəri girdikdə "o biri adam" pıçıltıyla ispaniyalıya nə isə dedi. Hər ikisi üzü qarıya tərəf yerdə oturub divara söykəndilər. "O biri adam" ispaniyalıya elə nə isə deyirdi. O daha ehtiyatla danışmırdı, buna görə də dediyi sözləri uşaqlar açıq-aydın eşidirdilər.

-Yox, mən bu iş barəsində fikirləşmişəm, xoşuma gəlmir. Çox təhlükəlidir. "Lal-karın":

- Təhlükəlidir! - dediyini uşaqlar eşitdikdə lap məəttəl qaldılar. - Vecsizin biri, vecsiz!

Uşaqların bədənini titrətmə tutdu: bu, hindi Conun səsi idi! Aşağıdakı səslər bir müddət kəsildi. Sonra Co dedi:

- Əsl təhlükəli iş o axırıncı idi, nə oldu, gördün ki, salamat qurtardıq?

- O başqa məsələ! Çayın xeyli yuxarısında idi, yaxınlığında da heç bir ev-eşik yox idi. Bir halda ki, bir şey çıxmadı, bizim o işdə əlimiz olduğunu heç kəs bilməz.

- Bura gündüz gəlməyimiz ondan daha qorxuludur, hər kəs bizi görsə o saatca başa düşəcək ki, nə isə bir kələyimiz var.

- Bunu mən də bilirəm. Ancaq nə edək gizlənmək üçün başqa münasib bir yer tapa bilmədik. Elə mən də buradan çıxıb getmək istəyirəm. Hələ dünən getmək istəyirdim, ancaq bu lənətə gəlmiş uşaqlar dünən bütün günü təpədə olublar, oradan da ki, bu ev açıq-aydın görünür.

"Lənətə gəlmiş uşaqlar" bu sözləri eşidən kimi bədənləri qorxudan yenə soyuyub buza döndü, ürəkləri yerindən oynadı. Fikirləşdilər ki, nə yaxşı dünən cümə günü olduğunu xatırlayıb işi bir gün təxirə salmışlar!

Aşağıdakı iki nəfər bağlamalarından yemək çıxarıb qəlyanaltı etməyə başladılar. Uzun sürən sükutdan sonra hindi Co dedi:

- Bura bax, dostum, sən çayyuxarı, gəldiyin yerə qayıt. Mən xəbər verənə qədər orada qalıb məni gözlərsən. Mən də, nə olar-olar, şəhəri bir az da dolanım - heç olmasa baxmaq lazımdır, ya yox... Mən hər şeyi ətraflı öyrənib bildikdən və yaxşı-yaxşı fikirləşdikdən sonra həmin o qorxulu işə başladım. Sonra isə birbaşa - Texasa! Birlikdə əkilərik.

Beləcə də qət etdilər. Sonra hər ikisi əsnəməyə başladı, hindi Co dedi:

-Yuxu üçün ölüürəm! Sənin növbəndir, gözətçilik elə mən yatım. O, əlaqların arasında uzanıb tezliklə xoruldamağa başladı. Yoldaşı iki dəfə onu dümsüklədi, hindi səsinə kəsdi. Bir azdan gözətçi də mürgüləməyə başladı. Başı get-gedə əyilib sinəsinə düşdü, çox keçmədi ki, hər ikisi xoruldu.

Uşaqlar dərinədən və rahat nəfəs aldılar. Tom pıçıltı ilə dedi:

- Daha vaxtdır, gedək!

Hek dedi:

- Mən gedə bilmərəm. Əgər onlar ayılsalar mən qorxudan elə buradaca ölə bələrim.

Tom təkid edir, Hek isə yumşalmaq bilmirdi. Nəhayət, Tom ehmalca yerindən qalxıb təkə yola düzəldi. Lakin bircə addım atan kimi çürük döşəmə taxtası ilə dəhşətlə cııldadı ki, Tom yerə sərildi, qorxusundan az qaldı bağı çatlaya. İkinci dəfə o belə bir fikrə düşməyə cəsarət etmədi. Uşaqlar uzanıb çox ağır-ağır keçən dəqiqələri sayırdılar, sonra onlara elə gəldi ki, vaxt tamamilə dayandı, əbədiyyət hakim oldu. Lakin bu zaman günəşin qürubə endiyini görüb çox sevindilər.

Nəhayət, səfillərdən birinin xorultusu kəsildi. Hindi Co durub oturdu, o tərəf-bu tərəfə nəzər saldı, sonra başını sinəsinə əyib yatmış yoldaşına baxaraq istehza ilə gülümsündü və ayağı ilə dümsükləyib onu durğuzdu.

-Bəli də! Belə gözətçiyə söz ola bilməz! Laxşı ki, heç bir hadisə baş verməmişdir.

- Ah, mən doğrudanmı yuxuya getmişəm?

- Deyəsən elə bir şeydir. Yola düşmək vaxtıdır, dostum. Bəs yerdə qalan pullarımızı biz nə edəcəyik?

- Bilmirəm... Bəlkə həmişəki kimi yenə də burada qoyaq?! Cənuba tərəf yola düşməmiş onları özümüzə götürməyin mənası yoxdur. Altı yüz əlli dollarlıq gümüş pulu gəzdirmək hər halda zarafat deyil.

- Zərər yoxdur, bir dəfə də buraya gəlsək bizə heç bir şey olmaz.
- Ancaq qabaqlardakı kimi gecə gəlmək lazımdır, bu daha yaxşı olar.
- Doğrudur, ancaq bilirsənmi nə var, bəlkə o işi yoluna qoymaq hələlik mənə mümkün olmadı. Nə bilmək olar, bəlkə bir əngəl baş verdi.

Bura o qədər də yararlı yer deyil, gəl onu çıxardaq, təzədən əməlli-başlı yer qazıb dərinə basdıraq.

-Yaxşı məsləhətdir! - deyə onun yoldaşı otağın o biri başına gedərək ocaq yerindəki yastı daşlardan birini qaldırdı və ordan içərisindən xoş cingilti səsləri gələn bir torba çıxartdı.

O, həmin torbadan iyirmi-otuz dollar özü üçün, bir o qədər də hindi Co üçün çıxarıb, torbanı Coya verdi. Bu zaman Co otağın bir küncündə yerə çömbələrək, qatlanan bıçaqla torpağı qazdı.

Uşaqlar bir an içərisində qorxunu unudular. Onlar odlu nəzərlərlə hindinin hər bir hərəkətinə göz qoyurdular. Yamanca bəxtləri gətirmişdi! Belə bir xoşbəxtliyi təəvvürə belə gətirmək olmazdı! Altı yüz dollar elə böyük məbləğdir ki, bununla on uşaq varlına bilər. Bu da xəzinə! özü də hər şey necə də yerli-yerində oldu, indi daha haranı qazmaq baqqında baş sındırmaq da lazım gəlməyəcəkdir! Onlar dəqiqə başı bir-birlərini dümsükləyirdilər. Bu mənalı və çox anlaşıqlı dürtmələr o deməkdi ki, "hə, indi burada olduğumuza sevinirsənmi?".

Hindi Conun bıçağı nəyəsə toxundu.

- Oho! - deyə o təəccübləndi.

Yoldaşı soruşdu:

- Nə var orda?

- Çürük taxtadır. Yox, deyəsən yeşikdir. Gəl kömək elə, bu saatca nə olduğunu bilərik. Yox, lazım deyil, mən bıçaqla dəşik açdım.

O əlini yeşiyə saldı, sonra çıxararaq dedi:

- Bir bax: puldur!

Hər ikisi diqqətlə baxdı. Bu qızıl idi. Səfillərlə bərabər yuxarıdakı uşaqlar da həyəcanlanır, onlar da sevinirdilər. Hindi Conun yoldaşı dedi;

- Biz bu saatca bunu qazıb çıxarıyıq. Mən küncdə ocağın yanında paslanmış bir külüng gördüm.

O, qaçıb beli və külüngü gətirdi. Hindi Co külüngü aldı, şübhəli nəzərlərlə onu gözdən keçirdi, başını buladı və dodaqaltı nə isə mızıldanaraq yeri qazmağa başladı. Bir azdan sandığı çıxartdılar. Bu, o qədər də böyük olmayan, üstünə, yanlarına dəmir çəkilmiş bir sandıq idi. Görü-

nür əvvəllər çox möhkəm imiş, indisə zaman onu çürütmüşdü. Səfillər bir müddət xoşbəxt sükut içərisində sandığa baxdılar. Hindi Co dedi:

- Dostum, burada min dollarla pul vardır!

- Deyilənə görə bir yayı buralarda Merrelinq quldur dəstəsi dolaşarmış, - deyərək o birisi səsləndi.

Hindi Co dedi:

- Bunu mən də eşitmişəm. Görünür bunu elə onlar basdırıblar.

- İndi sənə o iş girişməyə ehtiyacın yoxdur. Hindi qaşqabağını töküb dedi:

- Mənə yaxşı bələd deyilsən. Ya da ki, bu iş barəsində təsəvvürün azdır: bu tək-cə soyğunçuluq deyil. Burada intiqam məsələsi də var! - Conun gözləri qəzəblə parladi. - Mənə sənənin köməyin lazımdır. Bu iş qurtaran kimi birbaşa Texasa gedərik. İndi get evinə, öz Nensinin, uşaqlarının yanına, vaxtında mənə sənə xəbər eləyəm.

- Nə deyirəm, sən bilən yaxşıdır. Bəs bunu nə edək? Yenə də basdırmaq?

- Hə. (Yuxarıdakıların sevincinin həddi yox idi). Yox, ulu babalarımın ruhuna and olsun ki, yox! (Yuxarıdakılar olduqca kədərləndilər).

Az qala yadımdan çıxmışdı - külüngün üstündə təzə torpaq var idi!

(Uşaqlar qorxularından az qaldılar ölələr). Bu bel, bu külüng burada nə gəzir! Onların üstündəki təzə torpaq haradandır? Bunları kim gətirib və gətirən adamlar necə olublar? Sən bir şey eşitmədinmi ki? Buralarda adam-zad görmədin ki? Necə yəni pulu burada basdırmaq! Gəlib yerin qazılmış olduğunu görsünlər, hə? Boş sözdür! Bunları mənim mağarama aparmaq lazımdır.

- Lap yaxşı olar! Bu heç mənim ağılıma gəlməyib! Səncə birinci nömrəyəmi aparmaq?

- Yox, ikinci nömrəyə - xaç altına. Birinci yaramaz, adam çox olur.

- Yaxşı, bir azdan hava qaralacaq, yola düşə bilərik.

Co ayağa qalxıb bir-bir pəncərələrin qabağına gedərək ehtiyatla eşiyə nəzər saldı. Sonra dedi:

- Axı bu beli, külüngü buraya kim gətirə bilər? Necə bilirsən, bəlkə onlar hələ yuxarıdadırlar?

Uşaqlar yenə də qorxularından az qaldılar ölələr. Co bıçağını götürdü, bir dəqiqə tərəddüd etdikdən sonra pilləkənə tərəf getdi. Tomla Hekin anbar yadına düşdü, lakin yerlərindən tərpnəməyə hünərləri olmadı.

Onlar pilləkənin cırıldadığını eşitdilər. Vəziyyətləri o qədər ümitsiz idi ki, uşaqlar bir anda özlərinə gəlib anbara qaçmaq istədilər, lakin bu vaxt çürümüş taxta şaqıltyyla sındı, hindi Co qırılan pilləkən taxtaları ilə birlikdə aşağı uçurlandı. O, yerdən qalxaraq söyüş yağdırmağa başladı, yoldaşı isə dedi:

- Axı ora niyə çıxırdın? Əgər yuxarıda oturan varsa qoy otursun, bundan bizə nə! Ürəkləri istəyirsə, qoy yerə hoppanıb qol-qıçlarını qırsınlar, bizim nə borcumuza! On beş dəqiqədən sonra hava tamamilə qaralacaqdır, onda hünərləri var gəlib bizə çatsınlar. Nə deyirik... Məncə bu karastıları bura gətirən adam bizi görübsə də yaqın cin-şəyatın hesab edib. Olsun ki, hələ indi də dalına baxa-baxa qaçır...

Co bir qədər donquldandı, sonra yoldaşının fikri ilə razılaşdı ki, qaranlıq düşməmiş yır-yığış eləyib yola düşmək lazımdır. Onlar tez bir rıddətdə yığışib evdən çıxdılar, get-gedə qatılmaqda olan qaranlıqda öz qiymətli sandıqlarını çaya tərəf apardılar.

Tomla Hek yerlərindən yarımcan halda qalxdılarsa da, indi özlərini çox rahat hiss edirdilər. İrəli gedib divar tirlərinin arasından səfillərin ardınca baxdılar. Onların dalınca qaçsınlarmı? Əlbəttə yox! Sağ-salamat yerə düşüb, qol-qıçlarını sındırmamaq da uşaqlar üçün kifayət idi. Onlar dağı burulub başqa bir yolla şəhərə getdilər. Çox az danışdılar, bütün yol uzunluğunda öz-özlərini danlayırdılar ki, nə üçün o zəhrimara qalmış bellə külüngü oraya aparırdılar. Əgər aparmasaydılar hindi Co heç bir şeydən şübhələnməzdi və pulları götürüb aparmazdı. "İntiqam" alıncaya qədər qızılı, gümüşü elə oradaca gizlədərdi, bir gün qayıdıb gəldikdə görərdi ki, pullar yoxdur. Axı belə, külüngü oraya aparmaq nəyinə lazım idi.

Uşaqlar belə qərara gəldilər ki, İspaniyalı fürsət tapıb "intiqa" almaq üçün şəhərdə gördükdə ona göz qoysunlar və harada olursa olsun "ikinci nömrəyə" gedib çıxınca onu güdsünlər. Bırdən Tomun aqlına qorxulu bir fikir gəldi.

- İntiqam? Hek, bəlkə elə o bizdən intiqam almaq istəyir?

Hekin qorxudan qıçları əsdi:

- Oy, sen Allah kəs səsini!

Onlar düz şəhərə qədər bu barədə danışdılar və belə qərara gəldilər ki, hindi bəlkə də heç onları yox, başqa birisini nəzərdə tutmuş, yaxud da təkə Tomu deyirmiş, çünki məhkəmədə ifadə verən bircə o idi.

Təhlükənin təkə onu gözləməsi Tom üçün olduqca az təsəlli idi. O, öz-özlüyündə düşünürdü: "Çox adam olduqda heç olmasa asan olur".

İYİRMİ YEDDİNCİ FƏSİL

İZLƏMƏ

O günün hadisələri Toma yuxuda da əzab verirdi. Dörd dəfə o, əlini xəzinəyə uzatdı, dördündə də xəzinə sanki əriyərək yox oldu. Bu zaman o ayılır, yuxusu qaçır, şahidi olduğu acı həqiqətlər gözləri önündə yenidən canlanır, fəlakət hissi qəlbini bürüyürdü. Səhər tezdən yatağında uzanıb dünənki macərəni bütün təfsilatı ilə xatırlayarkən Tom təəccüb etdi: ona elə gəldi ki, bütün bunlar ondan çox-çox uzaqlarda, başqa bir aləmdə yüz il bundan qabaq olmuşdur. O fikirləşdi ki, bəlkə də bu əhvalatları elə doğrudan da yuxuda görmüşdü. Belə bir fikri sübut etmək üçün onun əlində inandırıcı dəlil var idi: axı dünən gördüyü o qədər qızıl və gümüş həqiqətdə ola da bilməzdi. Öz yaşında olan başqa uşaqlar kimi o indiyə qədər əlli dolları belə bütünlükdə görməmişdi və elə bilirdi ki, "yüz dollar", "min dollar" sözü elə belə yaraşq üçün işlədilir, əslində isə heç kəs də bu qədər pul olmur. Onun ömründə ağına gəlməzdi ki, birisinin cibində bu qədər var-dövlət, yəni yüz dollar nəqd pul olsun. Əgər ondan soruşsaydılar ki, xəzinə nədir, məlum olardı ki, xəzinə onun nəzərində bir ovuc gümüş puldan və bir qab işıldayan, ələgəlməz sehrli dollardan başqa bir şey deyildir.

Lakin o fikirləşdikcə dünənki günün macərəsi hafizəsində daha aydın və kəskin şəkil alıdı, nəhayət, çox keçmədən o belə bir fikrə gəldi ki, bunlar yuxu deyil. Birtəhər bu məsələni aydınlaşdırmaq lazım idi. O, tələm-tələsik səhər yeməyini yeyib Heki axtarmağa getdi.

Hek böyük yastıdib qayığın kənarında oturub, laqeyd halda ayaqları ilə suyu şappıldadırdı; onun çox tulqun görkəmi vardı. Tom belə qərara gəldi ki, dünənki məsələ haqqında Hek birinci danışsa yaxşıdır. Əgər Hek bir söz deməsə, demək, bunların hamısı yuxudur.

- Salam, Hek!

- Salam.

Bir dəqiqəlik sükut.

- Tom, əgər o zəhrimara qalmış beli orada qoymasaydıq, pullar hamısı bizim olardı!

- Demək bu yuxu deyilmiş, mən yuxu görməmişəm! Mən istərdim ki, bu elə yuxu olaydı. Vallah, düz deyirəm, Hek!

- Yuxu nədir?

- Dünənkiləri deyirəm də. Mən elə bilirdim ki, yuxu görmüşəm.

- Yuxu! Pilləkən sınmasaydı onda yaxşı bilərdin ki, bu necə yuxudur! Mən də bütün gecəni qat-qarışq yuxular görmüşəm, o lənətə gəlmiş taygöz ispaniyalı məni qovurdu, görüm onu yerə girsin!

- Yox, yerə niyə girsin. Biz gərək onu axtarıb tapaq! Görək pul hardadır.

- Tom, biz onu heç bir zaman tapa bilməyəcəyik. Belə şey adamın həyatında bir dəfə ola bilər ki, pul öz-özünə ələ keçsin. Biz də ki, belə bir fürsəti əldən qaçırtdıq. Mən bir də onun üzünü görsəm, yəqin ki, ayaqlarım bir-birinə dolaşar.

- Mən də sənə kimiyəm, ancaq necə olursa olsun onu görmək, güdüb ikinci nömrənin yerini öyrənmək istəyirəm.

- İkinci nömrə - elə əngəl də burasındadır. Mən bu barədə düşünmüşəm. Ancaq heç bir şey ayırd edə bilmirəm. Səncə bu nə ola bilər?

- Bilmirəm. Qaranlıq məsələdir. Bura bax, Hek, bəlkə bu evin nömrəsidir?

- Yox bir! Ağlım kəsmir. Tom, olsa da bizim şəhərdə deyil. Burada nömrə nə gəzir!

- Hə, onu doğru deyirsən. Qoy bir fikirləşim. Bəlkə mehmanxananın otaq nömrəsidir?

- Hə, elədir ki var. Burada cəmi iki mehmanxana var. O saat taparıq.

- Hek, sən otur burada, mən gəlincə yerindən tərpənmə. Tom birçə anda gözdən itdi. O istəmir ki, Heklə birlikdə onu küçədə görənlər olsun.

Yarım saatdan sonra Tom qayıdıb gəldi. Məlum oldu ki, yaxşı mehmanxanadakı ikinci nömrə çoxdan bəridir ki, gənc vəkil tərəfindən tutulmuşdur. O elə indi də həmin nömrədədir. Nisbətən pis olan o biri mehmanxanadakı ikinci nömrə isə çox müəmmalıdır. Mehmanxana sahibinin oğlu demişdi ki, o nömrə həmişə qıfıllı olur, gecə vaxtlarından başqa oraya bir adamın girib-çıxdığını o, ömründə görməmişdir. Bunun nə üçün belə olduğunu o bilmir, gərək ki, elə xüsusi bir səbəb yoxdur. Bu, hətta mehmanxana sahibinin oğluna qərribə görünmüşdü, lakin o qədər də yox, ona görə də belə qərara gəlmişdi ki, həmin otaqda cin-şəyatin var. Hətta dünən orada işıq yandığını da görmüşdü.

- Bax mənim öyrəndiyim bunlardır, Hek. Mən bilən bizə lazım olan ikinci nömrə elə həmin bu nömrədir ki, var.

- Tom, mən də elə düşünürəm. İndi biz nə edək?

- Qoy fikirləşim.

Tom uzun-uzadı fikirləşdi. Sonra dedi:

- Bilirsən nə var, həmin o ikinci nömrənin dal qapısı mehmanxana ilə o siçan yuvasına oxşayan köhnə kərpic anbarın arasındakı dar dalana çıxır. Sən bacardığın qədər çoxlu açar topla, mən də xalamın bütün açarlarını ələ keçirərəm, qaranlıq gccələrin birində gedib baxarıq, görək açarlardan hansı qapıya düşür. Ancaq göz-qulaq ol, bəlkə hindi Coya rast gəldin. Axı o deyirdi ki, bir də şəhərə gələcək və baxacaq ki, görsün intiqam almaq üçün fürsət düşürmü. Əgər görsən, mütləq dalınca gedərsən; həmin o ikinci nömrəyə girməsə, demək, o dediyi nömrə bu deyil.

- Allah haqqı, mən onun dalınca tək getməyə qorxuram!

- Axı bu məsələ gecə olacaq! Bəlkə də heç səni görmədi, görsə də ağılna bir şey gəlməz.

- Bərk qaranlıq olsa bəlkə də getdim. Bilmirəm... nə bilim, işə baxaram.

- Əgər qaranlıq gecə olsa, onu bil ki, elə mən özüm də gedərəm. Nə bilmək olar, bəlkə birdən-birə intiqam almaq mümkün olmayacaq, ona görə də birbaşa pulların dalınca gedəcək.

- Doğrudur, Tom, doğrudur! Mən onun dalınca gedərəm, lap yəqin.

- Bax, buna sözüüm yoxdur! Ancaq, Hek, sərhəsab ol, fürsəti əldən qaçırma, mən sarıdan isə arxayın ola bilərsən.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

KƏŞF

Həmin axşam Tomla Hek möhkəm hazırlamışdılar. Saat doqquza qədər mehmanxananın ətrafında dolaşdılar; onlardan biri mehmanxananın qapısını, o biri isə uzaqda dayanıb dalanı güdüdü. Dalana girib-çıxan yox idi, mehmanxanaya girənlərin içərisində də ispaniyalıya oxşayan bir adam görmədilər. Gecə havanın işıq olacağı gözlənilirdi. Tom evlərinə getdi və gedərkən Hekə tapşırırdı ki, çox qaranlıq olsa gəlib miyoldasın, onda Tom pəncərədən sivişib çıxar, birlikdə açarları yoxlamağa gedərlər. Ancaq hava işıq oldu, Hek gecə saat on ikiyə qədər qarovul çəkdiədən sonra boş şəkər çəlləyinə girib yattı.

Tək günü uşaqların yenə də işi gətirmədi. Çərşənbə günü də. Lakin cümə axşamının gecəsi çox qaranlıq oldu. Tom Polli xalanın tənəkə fənərini də götürərək vaxtında pəncərədən sivişib çıxdı. O enli bir üz dəsmalı ilə fənərin üstünü örtmüşdü ki, ətrafa işıq düşməsin. Fənəri Hekin yatdığı şəkər çəlləyində gizlədib yenə də keşik çəkməyə başladı. Gecə yarısına yaxın mehmanxana bağlandı və içəridəki bütün işıqlar söndü, yaxınlıqda isə başqa yerdən işıq gəlmirdi. İspaniyalı hələ də görünmürdü. Dalanda heç kəs yox idi. Hələlik hər şey öz qaydasında idi. Qaranlıqda göz-gözü görmürdü, ətraf tamamilə sakitlik idi, yalnız uzaqdan eşidilən göy gurultusu ara-sıra bu sakitliyi pozurdu.

Tom fənəri çəlləyin içərisində yandırdı, üz dəsmalı ilə onu yaxşı-yaxşı bürüdü, sonra hər iki macəraçı qaranlıqda xəlvətcə mehmanxanaya yanaşdı. Hek keşikdə durdu, Tom isə əlini sürtə-sürtə özünü birtəhər dalana saldı. Sonra uzun-uzadı sürən həyəcanlı intizar dəqiqələri elə bil ki, ağır yük kimi Heki sıxmağa başladı. O, arzu edirdi ki, qarşısında fənər işığı parlasın; onda Hek, əlbəttə, qorxardı, lakin bununla belə arxayın olardı ki, Tom sağ-salamatdır. Ona elə gəlir ki, Tomun qaranlıqda yox olduğu bir necə saatdır. Yəqin ki, özündən getmişdir, bəlkə də ölmüşdür, nə bilmək olar, elə bəlkə də qorxusundan və ya həyəcandan ürəyi partlamışdır. Bərk həyəcanlanmış Hek özü də hiss etmədən yavaş-yavaş döngə ilə irəliləyirdi. Onun xəyalına cürbəcür qorxulu şeylər gəlirdi, hər dəqiqə gözləyirdi ki, indicə nə isə bir hadisə baş verəcəkdir, onun qorxudan yerindəcə canı çıxacaq. İndi o güclə nəfəs ala bilirdi, ürəyi hər dəqiqə az qala dayanırdı, bir hadisə baş verdikdə isə lap dayanacaqdı. Birdən işıq göründü, Töm güllə kimi Hekin yanından keçdi.

O qışqırdı:

- Qaç! Tez ol, qaç!

Təkrar etmək lazım deyildi, onun elə bircə kəlməsi də kifayət idi. Hek var gücüylə qaçmağa başladı. Uşaqlar şəhərin o biri başındakı köhnə sallaqxananın yanındakı çardağa çatana qədər dayanmadılar. Onlar çardağın altına girən kimi bərk göy guruldadı, şiddətli yağış yağmağa başladı. Tom nəfəsini dərdikdən sonra dedi:

- Hek, heç bilirsən nə qədər dəhşətli idi! Mümkün qədər ehtiyatla bir-bir açarları qapıya salıb yoxlamağa başladım. Elə səs-küy qoparmışdım ki, qorxudan zəhrim yarılırdı. Ancaq o qədər bururdum açarlar içəridə fırlanmırdı. Özüm də bilmirdim ki, nə edirəm; birdən əlimi dəstəyə atıb qapını itələdim, açıldı! Demə heç bağlı deyilmiş. Özümü içəri saldım, tez fənərin üstündəki üz dəsmalını dartıb açdım, gördüm ki...

- Hə, nə gördün? De görüm, nə gördün, Tom?

- Hek, lap az qala hindi Conun əlini tapdalayacaqdım!

- Ola bilməz!

- Bəli! Qollarını yana açıb döşəmədəcə ölü kimi yatmışdı, həmin o sarğı da gözündə idi.

-Aman Allah! Sən nə etmişən? De görüm ayıldımı?

-Yox, heç tərpnəmədi də. Yəqin ki, sərxoş idi. O saatca üz dəsmalını qarıb qaçdım.

- Mən olsaydım üz dəsmalı heç yadıma da düşməzd!

- Heç elə iş olar! Dəsmalı itirsəm Polli xala vayımı qılar.

- Bura bax, Tom, sandığı görmədin ki?

- Hek, mən heç baxmadım da. Sandığı görmədim. Heç xaçı da görmədim. Döşəmədəki dəmir parçadan və butulkadan başqa heç bir şey görmədim. Bir də otaqda iki balaca çəllək və çoxlu butulka gördüm.

İndi orada nə üçün "cin-şəyatin" olduğunu başa düşürsənmi?

- Nə üçün?

- Orada xəlvət araq saxlayırlar, ona görə... Bəlkə elə içki içməyənlər cəmiyyətinin bütün mehmanxanalarında belə araq saxlanılan otaqları vardır, necə bilirsən?

- Yəqin ki, elədir. Ancaq kimin ağına gələ bilərdi! Bilirsənmi, Tom, bir halda ki, Co keflənib yatıb, indi sandığı oğurlamaq üçün ən yaxşı fürsətdir!

-Bəs necə! Hünərin var, buyur get!

Hekin canına qorxu düşdü:

- Yox, yox, lazım deyil!

- Mən də elə düşünürəm ki, lazım deyil. Co kimi adamın yanında bir butulka azdır. Əgər üç butulka olsaydı, onda başqa məsələ, onda bəxtimi sınayardım.

Onlar susaraq uzun müddət fikirləşdilər. Sonra Tom dedi:

- Bura bax, Hek, gəl Conun çıxıb getdiyini yəqin edənə kimi bir də oraya üzükməyək. Çox qorxuludur. Hər gecə pussaq yəqin ki, birində Conun çıxıb getdiyini görə biləcəyik. Ondən sonra sandığı götürüb aparmaq bir dəqiqənin işidir.

-Nə olar, lap yaxşı. Mən bu gecə səhərə qədər pusquda duraram, elə o biri gecələri də, bu şərtlə ki, yerdə qalan işləri sən görəsən.

- Yaxşı, razıyam. Ancaq sən Quper-stritlə bir kvartal qaçıb miyoldamalısən, əgər mən yatsanı, eşitməsəm, onda pəncərəyə bir ovuc qum atarsən, ayılıb gələrəm.

- Mən də razıyam. Dədiyin kimi elərəm!
- Hek, tufan keçdi, mən evə gedirəm. Bir-iki saatdan sonra hava işıqlaşacaq. Sən də gət ora, hələlik güd görək nə olur.
- Dedim güdəcəyəm, demək güdəcəyəm. Bütün ili küçədə qalsam da güdəcəyəm. Gündüzləri yataram, gecələr keşik çəkərəm.
- Lap yaxşı. Bəs harada yatacaqsan?
- Ben Rocersin ot yığdığı sarayda. O mənə icazə verir, onlarda işləyən zənci Cek dayı da bir söz demir. Mən, lazım olanda onun üçün su daşıyram, o da mən istəyəndə əlinə düşəndən verir yeyirəm. Çox yaxşı zəncidir. Özü də zəncilərin yanında özümü çoxmədiyimə görə mənə çox istəyir. Bəzən həтта onunla birlikdə nahar da edirəm. Ancaq heç koso bir söz demə ba. Adam ac olanda çox şey edə bilər, əlbəttə, başqa vaxt olsa, bu heç mənim yadıma da düşməzdi.
- Yaxşı, əgər gündüzlər mənə lazım olmasan, kəfin istəyən qədər yata bilərsən. Əbəs yero səni oyatmayacağatn. Ancaq gecə bir şey görə bilsən, tez qaç gəl miyolda.

İYİRMİ DOQQUZUNCU FƏSİL

HEK QULDURLARI GÜDÜR

Tom cümə günü səhər tezdən çox şad bir xəbər eşitdi: hakim Tetçerin ailəsi düşən şəhərə qayıtmışdı. O saatca xəzinə də, hindi Co da ikinci plana keçdi, Tomun xəyalında birinci yeri tutan Bekki oldu. Tom qızın yanına qaçdı, onlar öz sinif yoldaşları ilə birlikdə lap yorulub əldən düşənə qədər "qaçdı-qovdu" və başqa oyunlar oynadılar. Günü çox şən başa vurdular. Bekki, nəhayət, anasını dilə tutub, çoxdan gözlədikləri gəzintini təşkil etməyə onu razı saldı. Bekki sevincindən bilmirdi nə etsin. Tom da ondan az sevinmirdi. Dəvətnamələr hələ gündüzdən paylanmışdı, odur ki, şəhərin bütün uşaqları çəkəcəkləri kefdən qabaqcadan həzz alaraq böyük sevinclə, gəzintiyə hazırlaşdılar. Gecədən xeyli keçənə qədər Tom həyəcanından yata bilmədi; o çox ümid edirdi ki, Hekin miyoltusunu əsədəcək və sabah gəzintidə xəzinəni göstərərək Bekkini və onun qonaqlarını heyrətə salacaq. Lakin onun ümidi boşa çıxdı. O gecə heç bir işarə verən olmadı.

Nəhayət, səhər açıldı, saat ona, on birə qədər şən və gurultulu kompaniya hakim Tetçerin evinə toplaşdı ki, oradan da gəzintiyə çıxsınlar.

O zamankı qaydaya görə yaşlılar uşaqlarla birlikdə gəzintiyə çıxıb onların şən əhvalını pozmazdılar. Belə besab edilirdi ki, iki-üç nəfər on səkkiz yaşlı qızın və bir qədər onlardan böyük olan bir neçə gəncin nəzarəti altında uşaqların gəzintiyə çıxması tamamilə təhlükəsizdir. Belə gəzinti üçün köhnə bir gəmi kirayə edildi və çox keçmədən əllərində yeməli şeylərlə dolu zənbillər tutmuş şən uşaqlar şəhərin mərkəzi küçəsi ilə körpüyə tərəf yola düşdülər. Sid bir qədər xəstələnmişdi, ona görə də belə bir kefdən boyun qaçırmalı oldu; Meri isə ona qulluq etmək üçün evdə qaldı. Xudahafizləşib evdən çıxarkən Missis Tetçer Bekkiyə dedi:

- Yəqin ki, çox gec qayıdacaqsınız. Yaxşı olardı ki, gccəni evləri körpüyə yaxın olan qızlardan biriinin yanında qalaydın.

- Süzi Qarpergildə qalsam necə olar?

- Lap yaxşı. Bax, ağıllı qız ol, özünü yaxşı apar.

Onlar küçə ilə gedirkən Tom Bekkiyə dedi:

- Bura bax, Bekki, bilirsənmi nə edək? Co Qarpergilə getməkdənsə tərəni dırmaşib xanım Duqlasgilə gedək. Onda həmişə qaymaqlı dondurma olur. Demək olar ki, hər gün hazırlayır, özü də lap çox verir.

Bizim gəlişinizə o çox sevinəcəkdir, görəsən.

- Bizim üçün çox şən keçər! - Bekki bir dəqiqə fikirləşib əlavə etdi: -Bəs anam?

- O hardan xəbər tutacaq?

Qız yenə də fikirləşib duruxa-duruxa dedi:

- Məncə hər halda bu yaxşı iş deyil...

- Nə "hər halda"! Anan xəbər tutmayandan sonra daha bunun nəyi pisdir? Təki sənə bir şey olmasın, daha bundan başqa ona nə lazımdır? Mən bilən, ağılına gəlməyib, yoxsa o özü sənə icazə verərdi. Əlbəttə, icazə verərdi!

Dul qadın Duqlasın səxavətli qonaqpərvərliyi çox cəzbedici idi, ona görə də Tomun təkidi tezliklə öz təsirini göstərdi. Onlar bu axşam üçün nəzərdə tutduqları planlarını heç kəsə deməməyi qərara aldılar. Birdən Tomun ağılına gəldi ki, Hek bu gecə gəlib miyoldaya bilər, bəs onda necə olsun? Bu fikir az qala onun bütün kefini pozacaqdı. Bununla belə o dul qadın Duqlasın evində çəkəcəyi kefi qurban verə bilmədi. Fikirləşirdi ki, axı niyə də qurban versin: bir halda ki, dünən gecə heç bir işarə olmadı, bu gecə mütləq olacağını nə bilmək olar. Yəqin ki, qiyamət kef çəkəcəklər, ancaq xəzinə məsələsini bilmək olmaz. Həmişə oğlanlarda olduğu kimi, o daha şiddətli meyl etdiyi tərəfə üz tutdu; o gecə pul sandığı haqqında bir daha düşünməməyi qərara aldı.

Şəhərdən təxminən üç mil aşağıda gəmi sürətini azaldıb meşəli sahilə yan aldı. Dəstə sahilə səpələndi, birazdan hərtərəfi: meşəni, dağın sıldırım yamacını uşaqların şən səs-küyü bürüdü.

Bütün oyunlardan çıxdıqdan və tamamilə gücdən düşdükdən sonra dəcəllər yenə də düşərgəyə toplaşdılar və iştahaları açıldığından özlərini acgözlüklə müxtəlif ləzzətli yeməklərin üstünə saldılar. Yeməkdən-ıçməkdən sonra onlar qollu-budaqlı palıd ağaclarının kölgəsində oturub istirahət etməyə başladılar. Bir azdan kim isə bağırdı:

- Kim mağaraya getmək istəyir?

Məlum oldu ki, heç kəs bu əyləncədən kənarda qalmaq istəmir. Özləri ilə çoxlu şam götürüb bir-birlərini qova-qova dağa dırmaşmağa başladılar. Mağaranın girəcəyi dağın yamacında çox hündür bir yerdə idi və uzaqdan baxdıqda "A" hərfinə bənzəyirdi. Ağır palıd qapısı heç bir zaman bağlanmazdı. İçəri zirzəmi kimi sərin idi, təbiət tərəfindən mağaranın divarlarına kirəcdən möhkəm suvaq çəkilməmiş və üzərinə soyuq tər kimi su damcıları səpələnmişdi. Bu qaranlıq mağarada dayanıb, günəş işığına qərq olmuş yaşıl vadiyə tamaşa etmək nə qədər maraqlı idi! Lakin bir azdan ilk təəssürat sönüb keçdi, yenə də hay-küy və qaçışma başladı. Birisi əlində şamı yandıran kimi yerdə qalanların hamısı dəstə ilə onun üstünə düşür, üfürüb şamı söndürür, yaxud da vurub yerə salırdılar. Bundan sonra yenə də çığır-bağır, gülüşmə və süpürləşmə başlanırdı. Lakin dünyada heç bir şey nəhayətsiz deyildir. Uşaqlar bir-birinin ardınca yavaş-yavaş daş qalereyanın sıldırım yamacı ilə üzü aşağı enməyə başladı. Onların əllərindəki şamların titrək şüaları, altmış fut yüksəklikdə baş-başa verib tağ kimi birləşən daş divarlara zəif işıq salırdı. Baş qalereyanın eni səkkiz-on futdan artıq olmazdı. Addımbaşılı hər iki tərəfdə baş qalereyadan daha dar olan yeni hündür yarıqlar açılırdı.

Mak-Duqal mağarası əyri-üyrü, bir-birini kəsən, çıxış yolu olmayan koridorlardan ibarət əsl labirint idi. Deyirdilər ki, adam bu girintili-çixıntılı, dolam-dolaşığı yollarla və yanqlarla nə qədər gəzir-gəzsin özünə bir çıxış yolu tapa bilməz. Mağara getdikcə aşağı enir, bir labirint qurtaran kimi, onun altında başqa labirint başlanır. Mağara bu cür, yerin naməlum dərinliyinə qədər uzanıb gedir. Buraya əməlli-başlı bələd olan bir adam yox idi. Ümumiyyətlə, bu ağılasıgmaz bir iş idi. Cavanların əksəriyyəti mağaranın yalnız bir hissəsinə bələd idi və heç kəs o hissədən kənara çıxa bilməzdi. Tom Soyver də bu mağaraya başqalarından artıq bələd deyildi.

Uşaqlar milin dördü üç hissəsi qədər məsafəni baş qalereya ilə birlikdə getdilər, sonra ayrı-ayrı kiçik dəstələrə bölünərək yan yollara buruldular. Onlar dar döngələrdə qaçırsın, ayrı-ayrı dalanların birləşdiyi yerdə qəfildən üz-üzə gələrək bir-birlərini qorxudurdular. Hətta mağaranın tanış hissəsində belə adam bir-birini itirə bilər və düz yarım saat axtarardı.

Yavaş-yavaş dəstələr bir-birinin ardınca təngnəfəs halda qarıya tərəf axırdı. Üst-başları palçıq və əriyib axmış muma bulanmış olsa da hamı çox şən idi; mağarada keçirdikləri gündən olduqca razı qalmışdılar. Onlar yalnız bayıra çıxdıqda vaxtın belə hiss olunmadan gəlib keçdiyini, bir azdan havanın qaralacağını görüb təəccübləndilər. Artıq yarım saat olardı ki, gəminin zəngi çalınırdı. Uşaqlar yaxşı gözdiklərindən və müxtəlif macərələrə rast gəldiklərindən çox razı qalmışdılar. Şən sənişinlərlə dolu olan gəmi çayın ortasına tərəf yönələrkən kapitandan başqa heç kəs itirilmiş vaxta heyfslənənmirdi.

Gəminin işıqları körpünün yanında parladığı zaman Hek artıq öz postunda dayanmışdı. O gəmidə heç bir səs-küy eşitmədi, yorulub əldən düşmüş adamlarda olduğu tək, uşaqlar da sakitləşib səslərini kəsmişdilər. Əvvəlcə Hek təəccüb qaldı ki, görəsən bu gəmi niyə körpüdə dayanmadı, keçdi, lakin sonra bu fikirdən əl çəkib öz işi ilə məşğul olmağa başladı. Hava get-gedə qaranlıqlaşır və göyə bulud gəlirdi. Saat onu vurdu! Çarxların taqıltısı kəsildi, o yan-bu yandan gələn işıqlar bir-birinin ardınca söndü, küçələrdə gediş-gəliş kəsildi. Şəhər, qorxunc xəyəllərə dalmış balaca gözətçini sakitlik içərisində yalnız buraxıb yuxuya getdi. Saat on biri vurdu, mehmanxanadakı işıqları söndürdülər. Hər şey zülmət içərisində idi. Hekə elə gəlirdi ki, o çox uzun müddətdir ki, burada gözləyir. Lakin heç bir hadisə baş vermədi. O tərəddüd etməyə başladı. Gözləməyin nə faydası? Ümumiyyətlə, bütün bu zəhmətlərin bir faydası olacaqdır mı? Bəlkə bütün bunları buraxıb yatmaq yaxşıdır?

Birdən onun qulağına nə isə bir səs gəldi. Diqqətlə dinləməyə başladı. Dalana açılan qapını kim isə yavaşca örtüdü. Hek kərpic anbarın tininə tərəf qaçdı. Bir dəqiqə sonra iki adam az qala onu tapdayaraq yanından keçdi; onlardan birisinin qoltuğunda nə isə var idi. Yəqin ki, sandıq idi! Demək, onlar xəzinəni başqa yerə aparmaq istəyirlər. Görəsən Tomu çağırmağa dəyərmə? Bu axmaqlıq olardı, çünki o, Tomu çağırana qədər quldurlar sandığı da götürüb gözdən itərdilər - onda tap

görüm necə tapacaqsan! Yaxşısı budur ki, dallarınca qarabaqara gedib onları güdsün, qaranlıqda nə görəcəklər! Belə fikirləşə-fikirləşə Hek tindən çıxıb pişik kimi marıda-marıda səfillərin ardınca gəldi. O, yalın ayaqlarını yerə ehmallica basa-basa, quldurları gözdən qaçırmamaq üçün bir qədər aralıda gedirdi.

Onlar sahil küçəsi ilə üç tin gedib, sonra sola buruldular. Əvvəlcə düz gedirdilər, Kərdif dağına gedən cığıra çatdıqda isə cığırla üzüyuxarı qalxmağa başladılar. Onlar qoca vallisinin¹ evinin yanından ötüb dayanmadan dağın yamacı ilə qalxmaqda davam etdilər. Hek fikirləşdi: "Hə, yaqın ki, onlar sandığı köhnə daş karxanasında basdırmaq istəyirlər". Lakin səfillər karxananın yanında dayanmadılar. Onlar dağın başına tərəf gedirdilər. Hündür sumax kollarının arasmdakı dar cığıra bunlub qaranlıqda tamamilə gözdən itdilər. Hek addımlarını sürətləndirib özünü onlara çatdırmağa çalışdı, onsuz da çox qaranlıq idi Heki görə bilməzdilər. Əvvəlcə yüyürdü, lakin sonra quldurlarla toqquşacağından ehtiyat edərək addımlarını yavaşıtıdı. O bir qədər də gedib dayandı, qulaq asmağa başladı - səs-səmir yox idi; yalnız öz ürəyinin döyünməsi eşidilirdi. Dağın yuxarısında bayquş uladı - bu yaxşı əlamət deyildi! Addım səsi eşidilmirdi. "Aman Allah, doğrudanmı hər şey məhv oldu?!" O artıq götürülməyə hazırlaşdı ki, birdən üç-dörd addımlığında kiminsə öskürdüyünü eşitdi. Hekin qorxudan ürəyi yerindən oynadı, lakin birtəhər qorxusunu dəf edib titrəyə-titrəyə yerindəcə donub qaldı. Elə bil ki, onu titrətmə-qızdırma tutmuşdu. Bədəni elə zəifləmişdi ki, qorxurdu yerə yığıla. O, indi harada olduğunu bilirdi: o, dul qadın Duqlasın evini əhatə edən bağının lap yaxınlığında, darvazanın beşcə addımlığında idi. Hek düşündü: "Yaxşı, qoy elə burada basdırsınlar. Tapmaq asan olar".

Yavaş bir ses eşidildi; danışan hindi Co idi:

- Görüm onu lənətə gəlsin! Gecənin bu vaxtınadək işığı yandırmasından yaqın ki, qonağı var.

- Mən heç bir şey görmürəm.

İndi danışan, o xaraba evdəki səfil dilənçi idi. Hekin ürəyi sıxıldı, bədəninə ölüm qorxusu çökdü - demək Co bu qarından intiqam almaq istəyirmiş! Hekin ağılına gələn ilk fikir qaçmaq oldu. Lakin bu zaman yadına düşdü ki, xanım Duqlas ona həmişə yeri gəldikcə yaxşılıq edib. İndi bəlkə bu adamlar elə onu öldürəcəklər. Hek qarını xəbərdar etməyə

¹ Vallis - İngiltərənin cənub-qərbində yer adıdır.

cəsarəti olmadığına heyfşiləndi; o qorxurdu, çünki onu görüb tuta bilərdilər. Bütün bunlar, nəinki təkcə bunlar, bir çox belə fikirlər Co ilə dilənçi arasındakı qısa sual-cavab müddətində, Hekin başından gəlib keçdi.

- Kollar sənə mane olur. Gəl buradan bax, hə, indi görürsənmi?

- Hə, elədir, qonağı var. Sən gəl bu işdən əl çək!

- Necə əl çəkə bilərəm, axı mən buradan həmişəlik gedirəm! Əl cəkdim, bəlkə başqa vaxt fürsət düşmədi... Sənə neçə dəfə demişəm, yenə də təkrar edirəm: tüpürüm onun puluna, istəyirsən hamısını götür özünə. Onun əri mənə çox pislik edib, hakim olarkən məni bir səfil kimi həbsə alan da elə o olubdur. Hələ bu harasıdır! İş bununla qurtarsaydı, nə vardı ki! O məni qamçı ilə küçədə, həbsxananın qabağında camaat baxa-baxa döydürdü. Qamçı ilə! Başa düşürsənmi?! O məndən qoçaq tərpendi, öldü, canını qurtardı. Mən də onun heyfini arvadından çıxaram. Sən isə dostum, mənə kömək edərsən. Elə ona görə də səni özümlə götürmüşəm, tək bacarmazdım. Əgər tənbellik etsən - öldürərəm. Başa düşdünmü?

- İndi ki bunsuz keçməz, nə deyirəm, gedək. Nə qədər tez olsa o qədər yaxşıdır. Onsuz da bədənim əsir.

- İndi? Bəs qonaqlar? Heç bilirsənmi bu nə ilə nəticələne bilər?

Yox, qoy gözləyək işiq sönsün. Tələsməyin mənası yoxdur.

Hek başa düşdü ki, indicə bu adam öldürmək haqqındakı danışıqlardan daha dəhşətli bir sükut çökəcəkdir; o, nəfəsini içəri çəkib cəld dalı-dalı geriyyə addımladı; o, sağa və ya sola yığılmaqdan qorxaraq uzun müddət bir ayağının üstündə ləngərləyir, sonra o biri ayağına yer tapıb, addımını basırdı. Belə ehtiyatla addımlayarkən birdən ayağının altında bir budaq şaqıldadı. Hek nəfəsini kəsib qulaq asmağa başladı. Səs-səmir gəlmirdi, ətraf tamamilə sakitlik idi. O sevindiyyindən bilmirdi nə etsin. Gəmi kimi ehtiyatla dönərək hər iki tərəfdən divar kimi yüksələn kolların arası ilə cəld, lakin qorxa-qorxa irəliləməyə başladı. Hek daş karxanasının yanında yola çıxdıqda artıq özünü təhlükədən kənarda hiss etdi; o, dabanlarına tüpürüb yerindən götürüldü. Enişlə başısağrı, vallisinin fermasına qədər yüyürdü. Hek yumruqları ilə qapını elə döyəclədi ki, bircə anda qocanın və onun iki pəhləvan kimi oğlunun başı pəncərədən göründü.

- Bu nə səs-küydür? Qapımı döyən kimdir? Nə istəyirsən?

- Tez olun açın! Hamısını sizə danışaram!

- Sən kimsən axı?

- Heklberri Finnəm! Tez olun qapını açın!

- Belə de! Heklberri Finnsən! Bu elə bir ad deyildir ki, onun qarşısında bütün qapılar taybatay açılsın! Uşaqlar, keçib, buraxın gəlsin, görək nə deyir.

- Siz Allah, heç kəsə deməyin ki, bu sözləri sizə mən demişəm, yoxsa məni öldürürlər! - deyərək Hek içəri girən kimi pıçiltı ilə danışmağa başladı. - Axı o dul qadın həmişə mənə yaxşılıq etmişdir, ona görə də bunların hamısını sizə deyəcəyəm, ancaq söz verin ki, məni ələ verməyəcəksiniz.

- Allaha and olsun ki, bunda nə isə bir söz var, - deyərək qoca dilləndi. - Tez ol, danış görək, bala, heç kəs səni ələ verməz.

Artıq üç dəqiqədən sonra möhkəm silahlanmış olan qoca və onun oğlanları əllərində tapança tərəni dırmanıb sumaq kollarına çatmışdılar. Onların dalınca gedən Hek burada dayandı, iri bir daşın dalında gizlənib qulaq asmağa başladı. Uzun və həyəcanlı bir sükut çökdü, sonra birdən atəş səsi və çığırtı eşidildi.

Hek bunun ardını gözləmədi. Daşın dalından sıçrayıb, dağasağı var gücylə qaçmağa başladı.

OTUZUNCU FƏSİL

HEKİN HEKAYƏTİ

Bazar günü səhər, hava işıqlaşmağa başlayan kimi, Hek əlaqaranlıqda dağı dırmanıb qoca vallisinin qapısını yavaşca döydü. Evin bütün sakinləri yatmışdı, lakin keçən gecənin həyəcanı onların yuxusunu narahat etmişdi. Pəncərədən səsləndilər:

- Kimdir o?

Hek qorxa-qorxa yavaşca cavab verdi:

- Siz Allah, məni içəri buraxın! Mənəm, Hek Finndir.

- Bu adın qarşısında mənim qapım həmişə açıqdır. Buyur əzizim, öz evindir!

Yurdsuz uşaq birinci dəfə idi ki, belə sözlər eşidirdi, hələ ömründə birçə kəlmə də ona xoş söz deyən olmamışdı; hətta yadına da gəlmirdi ki, birisi ona desin: "öz evindir, buyur gəl".

Qapını tez açdılar, Heki içəri buraxıb, oturmaq üçün yer göstərdilər, qoca isə öz cantaraq oğlanları ilə tələsik geyinməyə başladı.

- Hə, oğlum, güman edirəm ki, əməlli-başlı acmısan, arxayın ol, gün çıxan kimi bizə isti yemək verəcəklər, qarnını bərkidərsən! Bu gecə uşaqlarla səni gözlədik, dedik gəlib bizdə yatarsan.

Hek dedi:

- Mən bərk qorxmışdum, ona görə də əkildim. Güllələr açılan kimi üç mili birnəfəsə qaçmışam. İndi gəlmişəm ki, öyrənim görüm işlərin axırı necə oldu; hava işıqlaşmamış yola düşdüm ki, o lənətə gəlmişlərin ölüsünə də olsa rast gəlməyim.

- Ah, yazıq uşaq! Görünür bu gecə bərk yorulmusan, odur, bax, çarpayı, yemək yeyən kimi uzan yat. Elə heyfim ona gəlir ki, onları öldürə bilmədik! Sən bizə danışıandan sonra onları harada axtarmaq lazım olduğunu bildirdik; ayaqlarımızın ucunda gedib onların təxminən on addımlığında dayandıq, elə qaranlıq idi ki, göz gözü görmürdü. Birdən məni asqırmaq tutdu. Bədbəxtliyə bir bax! Nə qədər özümü saxlamaq istədimə də saxlaya bilmədim. Asqırdım! Mən əlimdə tapançanı hazır tutub qabaqda dayanmışdım, elə asqıran kimi məlunlar yerlərindən tərənəb özlərini kolluğa vurdular. Çığırıdım: "Uşaqlar, atəş açın!" Özüm də kolların xışıldadığı tərəfə atəş açırdım. Uşaqlar da oranı gülləyə tutmuşdular. Bununla belə əclafılar qaçıb əkildilər, bütün meşəni onların dalınca qaçdıq, heç bir şey çıxmadı. Deyəsən, gülləmiz heç birinə dəyməmişdi. Onların da hərəsi bir güllə atdı, yaralanan olmadı. Addım səsləri kəsilən kimi biz o saatca təqibi dayandırdıq, dağla aşağı enib, polis idarəsinə xəbər verdik. Onlar bir dəstə adam götürüb sahil boyu axtarışa getdilər; hava işıqlaşan kimi şərif öz adamları ilə bütün meşəni axtaracaqdır. Mənim oğlanlarım da onlarla gedəcəklər. Quldurların xarici görkəmindən xəbərdar olsaydıq, çox yaxşı olardı, bu, bizə kömək edərdi. Yəqin ki, qaranlıqda heç sən də onları görə bilməmişən, eləmi?

- Yox, mən onları hələ şəhərdə ikən görmüşdüm, dallarına düşüb getmişdim.

- Bax, bu çox yaxşı oldu! Danış, oğlum, onların təhər-töhürünü bizə də görək necədirlər?

- Onlardan biri lal-kar ispaniyalıdır, onu şəhərdə bir-iki dəfə görüblər. O birisi isə cır-cındırlı, eybəcər bir səfildir...

- Kifayətdir, əzizim, onları biz tanıyırdıq! Bir dəfə xanım Duqlasın evinin dalında meşədə mən özüm də onlara rast gəlmişəm; onda məni görüb əkildilər. Tez olun, uşaqlar, gedib bunların hamısını şərifə xəbər verin, səhər yeməyinizi sonra yeyərsiniz.

Vallisinin oğlanları o saatca yola düzəldilər. Hek yerindən sıçrayıb onların dalınca qaçaraq dedi:

- Siz Allah, onları mən ələ verdiyimi heç kəsə deməyin! Çox xahiş edirəm!

- Yaxşı, Hek. Ancaq deyəndə nə olar, bu daha da sənin şöhrətini artırardı.

- Yox, yox, istəmərəm! Allah xatirinə, lazım deyil!

Cavanlar çıxıb gedəndən sonra qoca vallisi dedi:

- Onlar heç kəsə bir söz deməzlər, heç mən də demərəm. Ancaq sən nə üçün istəmirsən ki, bunu başqaları bilsin?

Hek ətraflı izahat vermək istəmədi, yalnız onu dedi ki, səfillərdən biri haqqında o onsu da çox şey bilir və qəti surətdə istəmir ki, həmin səfil bundan xəbər tutsun, yoxsa onu öldürər, mütləq öldürər.

Qoca heç kəsə bir söz deməyəcəyini bir daha vəd edib soruşdu:

- Hər halda necə oldu ki, sən onların dalınca getdin? Sənə şübhəli göründülər, ha?

Hek mümkün qədər can qurtaran bir cavab verməyə çalışaraq bir qədər susdu, sonra dedi:

- Necə deyim... Axı mən özüm də səfil kimi bir şeyəm, hər halda hamı belə düşünür və mən bundan incimirəm. Bəzən elə olur ki, bütün gecəni yatmıram, bu barədə düşünürəm, deyirəm necə edim ki, başqa cür yaşayım. Keçən gecə də belə oldu. Yata bilmədim, gecənin yarısı küçələri veyllənməyə, fikirləşməyə başladım. İçki içməyənlər Cəmiyyəti mehmanxanasının yanındakı köhnə kərpic anbarın yanına çatanda, divara söykənib durdum ki, yaxşı-yaxşı fikirləşim. Elə bu vaxt həmin o iki nəfər lap yaxınlığımdan gəlib keçdi, qoltuqlarında da nə isə var idi, dedim yəqin oğurluq maldır. Onlardan biri papiros çəkirdi, o birisi ondan od istədi. Düz qabağımda dayandılar, papiros onların üzünü işıqlandırdı, bu zaman gördüm ki, birisi - həmin o uzununu - çal saqqal, bir gözü sarıqlı lal-kar ispaniyalıdır, o biri isə həmin cır-cındırlı səfildir.

- Papiros işığında məgər sən onun cır-cındırını da görə bildin?

Hek bir dəqiqəliyə tutuldu, sonra dedi:

- Bilmirəm, ancaq necə oldusa görə bildim.

- Sonra onlar çıxıb getdilər, sən də düşdün dallarınca. Hə?

- Bəli, mən düşdüm dallarınca. Çox oğrun-oğrun gedirdilər, dedim qoy görüm bunların nə fırıldığı var. Dallarınca qarabaqara getdim, dul arvadın barısına çatanda qaranlıqda gizləndim, səfilin dul arvada qahmar

çıxdığını, ispaniyalının isə onu öldürəcəyinə and içdiyini eşitdim. Mən ki, bunları sizə danışmışam...

- Necə? Bunları danışan lal-kar idi?

Hek yenə də dəhşətli bir səhv buraxmışdı! O çox çalışırdı ki, ispaniyalının kim olduğunu qoca başa düşməsin. Bununla belə yenə də ağzından söz qaçırdı. O birtəhər sözünü dəyişmək istədi, lakin qoca gözlərini ondan çəkmirdi. Get-gedə onun yalanları üzə çıxırdı. Nəhayət, qoca dedi:

- Balacan, sən məndən qorxma. Mən sənə heç bir pislik etmərəm. Əksinə, bərk ayaqda sənə qahmar çıxaram, bəli, qahmar çıxaram. İspaniyalı heç də lal-kar deyildir, sən özün bunu ağzından qaçırdın. Bu ispaniyalı haqqında nə isə bilirsən və bunu məndən gizlətmək istəyirsən. Nahaq yerə mənə etibar etmirsən, hər nə varsa aç de, mən sənin sözünü heç yerdə danışmaram.

Hek qocanın doğruluq yağan gözlərinə diqqətlə baxdı, sonra əyilib qulağına pıçıldadı.

- O İspaniyalı-zad deyil - o hindi Cudur!

Vallisli stuldan sıçradı, o bir dəqiqə susduqdan sonra dedi:

- Hə, indi hər şey aydındır!

Səhər yeməyi zamanı onların söhbəti davam etdi, qoca sözarası dedi ki, o, yatağa uzanmamışdan qabaq fənəri götürüb oğlanları ilə barının yan-yörəsini yoxlamağa gedib ki, görsün oralara qan tökülməyib ki, lakin heç yerdə qan görməyiblər, əvəzində isə böyük bir bağlama...

- Nə bağlaması?

Bu sözlər uşağın ağappaq ağarmış dodaqlarından ildırım sürətilə qopdu. O, gözlərini geniş açaraq nəfəs almadan cavab gözləyirdi. Vallislini heyrət bürüdü, o da gözlərini Hekə dikdi. Beş-on saniyə baxdıqdan sonra dedi:

- Oğru alətlərilə dolu bir bağlama idi. Sənə nə oldu?

Hek nəfəsini güclə dərərək stulun arxasına söykəndi, lakin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Vallisli böyük diqqət və maraqla ona baxıb dedi:

- Bəli, oğru alətləri idi. Bu, deyəsən səni sakitləşdirdi. Niyə belə həyəcanlanmışdın? Səncə biz oradan nə tapmalı idik?

Heki divara dayamışdılar. Qocanın sual dolu nəzərləri onu sıxırdı. O, əlverişli bir cavab axtarıb tapmaq üçün dünyada hər şeyindən keçərdi. Lakin heç nə tapabilmirdi. Sualedici nəzərlər isə get-gedə daha

dərinlərə işləyirdi. Tamamilə mənasız bir şey onun dilinə gəldi. Fikirləşməyə imkan yox idi, ona görə də dedi:

- Dedim bəlkə bazargünü məktəbi üçün dərs kitabları imiş...

Yazıq Hek özünü elə itirmişdi ki, gülümsünə də bilmədi, lakin qoca elə şən və elə bərkdən qəhqəhə çəkdi ki, onun iri bədəni tərədən-dırnağadək silkələndi, nəhayət, sakit olub dedi ki, belə sağlam gülüş cibdəki puldan daha yaxşıdır, ona görə ki, adamı həkim və dava-dərman xərcindən azad edir. Sonra əlavə etdi:

-Yazıq uşaq! O saatca rəngin qaçdı, sınıxdın, görünür xəstələnmişən. Təəccüblənəsi bir şey yoxdur, elə ona görə də beynin bir az küt işləyir. Zərər yoxdur, keçib gedər. Yatarsan, dincəlersən, sağ-salamat ayağa qalxarsan.

Özünü axmaq kimi apardığına və belə şübhəli həyəcan göstərdiyinə görə Hekürəyində özünü danlayırdı. Ona görə ki, hələ barının qırağında ikən quldurların danışığını eşitdikdə o başa düşmüşdü ki, bağlamadakı xəzinə deyil, lakin bunun belə olub-olmadığını yəqin bilmirdi, elə bu səbəbə görə də bağlamanın ələ keçməsi onu belə həyəcanlandırmışdı. Ümumiyyətlə, Hek buna sevinirdi; indi heç olmasa yəqin bilirdi ki, bağlama onun güman etdiyi bağlama deyildir, ona görə də vəziyyəti yüngülləşdi və ürəyi tamamilə sakit oldu. Deyəsən hər şey öz yoluna düşmüşdü: xəzinə yəqin ki, hələ də ikinci nömrədədir, səfilləri bu gecə tutub həbsxanaya salarlar, o isə elə həmin axşam Tomla birlikdə heç nədən qorxub çəkinmədən əngəlsiz və əziyyətsiz gedib qızılı götürər.

Onlar səhər yeməyini hələ yeyib qurtarmamışdılar ki, qapı döyüldü. Hek yerindən sıçrayıb bir tərəfdə gizləndi; o istəmirdi ki, dünənki hadisələrlə əlaqəsi olduğunu başqa birisi bilsin. Vallisli qapını açdı, bir neçə xanımla bir neçə cənab içəri girdi, dul qadın Duqlas da onların arasında idi. Bundan başqa ev sahibi qapını açarkən bir dəstə səhər adamının dağa dırmaşmaqda olduğunu da gördü, onlar hadisə yerinə baxmağa gedirdilər. Demək, təzə xəbər artıq şəhərin hər tərəfinə yayılmışdı. Vallisli gecə baş vermiş əhvalatın hamısını gələn adamlara danışmalı oldu. Həyatını xilas etdiyi üçün dul qadın vallisliyə qızğın təşəkkür edirdi.

- Xanım, bu barədə siz mənə heç bir söz deməyin! Başqa bir adam vardır ki, siz məndən və mənim oğlanlarımdan daha artıq ona borclusunuz, lakin o özünün kim olduğunu bildirmək istəmir. Əgər o olmasaydı, biz heç oraya getməyəcəkdik də.

Əlbəttə, bu sözlər elə böyük bir maraq oyatdı ki, əsas məsələ az qaldı gecə ikinci plana, lakin vallisli öz qonaqlarını və onların vasitəsilə bütün şəhər əhlini bərk maraqlandırmış olsa da sirrini heç kəsə bildirmədi! Qonaqlar bütün təfəsilatı eşidib bildikdən sonra dul qadın dedi:

- Mən yerimin içində kitab oxuya-oxuya yuxuya getmişəm. Heç bir şeydən xəbərim olmayıb. Bəs niyə siz gəlib məni oyatmadınız?

- Belə qərara gəldik ki, sizi narahat etməyək. Səfillərin bir də qayıdıb gəlməsinə ehtimal yox idi, axı onlar bütün alətlərini qoyub qaçmışdılar, onsuz bir şey edə bilməzdilər. Daha əbəs yerə nə üçün sizi oyadıb qorxudaydıq? Mənim üç zəncim səhərə qədər sizin evin keşiyini çəkib. Onlar indicə qayıdıb gəliblər.

Yenə də gələnlər oldu, vallisli düz iki saatin müddətində öz hekayətini bir neçə dəfə başdan-ayağa qədər təkrar etməli oldu.

Tətil olduğuna görə bazargünü məktəbində dərs yox idi, bununla belə şəhər camaatının hamısı sübh tezdən kilsəyə toplaşmışdı. Şəhəri bürümüş olan xəbər hərtərəfli müzakirə edilirdi. Belə danışmışdılar ki, hələ canilərin izinə düşmək mümkün olmayıb. İbadətdən sonra hakim Tetçerin arvadı camaatla birlikdə qarıya tərəf gedən missis Qarperə özünü çatdırıb onunla söhbətə girişdi:

- Mənim Bekkim elə bütün günümü yatacaq? Mən əvvəldən bildirdim ki, o yorulub əldən düşəcəkdir.

- Sizin Bekki?

- Bəli. Məgər o gecəni sizdə qalmayıb?

- Yox, nə danışırısmız?

Missis Tetçer ağappaq ağarıb skamyaya çökdüyü zaman Polli xala öz dostu olan bir qadınla qızğın söhbət edə-edə onun yanından keçirdi. Polli xala dedi:

- Sabahınız xeyir, missis Tetçer! Sabahınız xeyir, missis Qarper!

Bizim uşaq yenə haradasa itib-batıb. Mən elə bilirəm ki, o, gecəni sizin birinizin evində yatıb qalıb, indi isə qorxusundan kilsəyə gəlmir. Gərək yaxşı-yaxşı tənbeh edəm!

Missis Tetçerin sifəti daha da ağardı, o, xəfifcə başını buladı.

- Bizdə yatmayıb, - deyər missis Qarper də narahat olmağa başladı. Polli xalının sifətindən onun təşvişə düşdüyü hiss olundu.

- Co Qarper, sən bu gün səhər bizim Tomu görməmişən ki?

- Yox, görməmişəm.

- Bəs axırıncı dəfə sən onu nə vaxt görmüsən?

Co xatırlamağa çalışdı, lakin qəti bir söz deyə bilmədi. Kilsədən çıxmaq istəyənlər qapıya çatmamış yarı yolda dayandılar. Camaatın içərisində pıçıldaşma eşidildi. Hamı narahat olmuşdu. Uşaqları və cavan müəllimləri sorğusuala tutdular. Onlardan heç birisi gəmi şəhərə qayıdan zaman Tomun və Bekkinin orada olub-olmadığını xatırlaya bilmədi. Artıq hava qaralmışdı, ona görə də hamının gəmidə olub-olmadığını soruşmaq heç kəsin ağılına gəlməmişdi. Nəhayət, cavanlardan birisi qorxa-qorxa bildirdi ki, bəlkə də onlar mağarada qalıblar. Missis Tetçerin ürəyi xarab oldu. Polli xala isə ağlaya-ağlaya əllərini ovuşdururdu.

Qorxulu xəbər ağızdan-ağıza, dəstədən-dəstəyə, küçədən-küçəyə yayıldı və beş dəqiqə keçməmiş kilsənin zəngi şiddətlə çalındı, bütün şəhər ayağa qalxdı. Kardif dağındakı hadisə artıq o qədər də əhəmiyyətli görünmürdü, o böyüklükdə əhvalatı hamı yaddan çıxarmışdı. Atlar yəhərləndi, camaat qayıqlara mindi, gəmi tüstüləndi və yarım saat keçməmiş iki yüz addım - kimi quru yolla, kimi çayla mağaraya tərəf yollandı.

Bütün gün ərzində şəhər bomboş qalmışdı, sanki hamı qırılmışdı. Arvadlar Polli xalaya və missis Tetçərə baş çəkir, onları sakit etməyə çalışırdılar. Onlarla birlikdə ağlayıb göz yaşı axıdırdılar ki, bu da bir cür sözdən yaxşı idi. Bütün cansıxıcı gecəni şəhər axtarışa gedənlərdən xəbər gözləyirdi, yalnız səhər açılmağa başladığıda bir-iki kəlmədən ibarət xəbər gəldi: "Yenə də şam və ərzaq göndərin". Missis Tetçerin və Polli xalanın az qaldı ağılı başından çıxsa. Hakim Tetçer mağaradan ruhlandırıcı və ümidlərlə dolu məktublar göndərirdi, lakin bunların heç biri yazıq arvadları sevindirmirdi.

Qoca vallisli səhərə yaxın üst-başı muma və pəlçığa batmış halda qayıdıb gəldi. O yorğunluqdan ayaq üstə dura bilmirdi. Hek hələ də vallislinin evində axşamdan uzandığı yorğan-döşəkdə idi. Uşaq istidən çapalayır və sayıqlayırdı. Həkimlərin hamısı mağaraya getmişdi, ona görə də xəstədən dul qadın Duqlas muğayat olurdu. O deyirdi ki, uşaq yaxşı olsun və ya pis olsun - onun üçün fərqi yoxdur, Allahın tifilidir, əlindən gələnlə qədər ona qulluq edəcəkdir, yetimi baxımsız qoya bilməz.

Yorulub əldən düşən adamlar hələ gecəyarısı dəstə-dəstə şəhərə qayıtmışdılar, qüvvəsi olanlar isə yenə də axtarışa davam etdirirdilər. Təzə xəbər yalnız ondan ibarət idi ki, mağarada indiyədək heç kəsin ayağı dəyməyən bütün künc-bucaqlar axtarılmışdır; qalan yerlər də başdan-başa axtarılacaqdır. Danışdırdılar ki, bir-birini kəsən qaranlıq dəhlizlərdə orada-burada hərdən işıq gözə çarpır, uzaqdan gələnlə çıxıntı və güllə səsləri mağaranın hər yerinə yayılıb əks-səda vermişdir. Adamlar,

turistlərin adətən gözdikləri yerlərdən xeyli aralıda, qayanın üstündə hislə iki ad yazıldığını görüblər: "Bekki və Tom". Ondan azacıq aralıda isə üstünə şam piyi damcılamiş bir lent yerə düşüb qalıbmış. Missis Tetçer lenti tanıyaraq hönkürüb ağlamağa başlayıb. Deyib ki, həmin lent onun yazıq balasından qalmış son nişanədir, indi bu lent onunçün dünyada hər şeydən qiymətlidir, ona görə ki, Bekkinin ömrünün son dəqiqəsinə qədər bu lent onun saçında olmuşdur, dəhşətli ölümdən sonra anaya qalan təkə bu lentdir. Bəziləri nağıl edirdilər ki, hərdən uzaqdan bir işıq görmüşlər, hamı sevinərək dəstə ilə oraya cumurmuş, lakin yaxına getdikdə görmüşlər ki, öz adamlarıdır, peşman olurlar.

Beləliklə üç gün, üç gecə keçdi. Qorxulu və həyəcanlı saatlar bir-birini əvəz etdi, nəhayət, şəhər ümitsizliyə qapıldı, hamının qolu boşalıb yanına düşdü. İçki İcməyənlər Cəmiyyəti mehmanxanasında əl altından araq alveri edildiyi xəbəri təsadüfi olaraq şəhərə yayıldıqda, nə qədər sarsıdıcı olsa, belə bu xəbər heç kəsi həyəcanlandırmadı. Qızdırmadan ayılmış Hek zəif səsə mehmanxanalardan söhbət saldı və sözarası ehtiyatla xəbər aldı ki, o xəstələnəndən bəri İçki İcməyənlər Cəmiyyəti mehmanxanasından bir şey-zad tapılmayıb ki.

- Hə, tapılıb, - deyə dul qadın cavab verdi.

Hek yatağında dirsəklənib gözlərini geniş açdı:

- Nə tapılıb? Nə?

- Araq, indi mehmanxananı bağlayıblar, daha işləmir. Uzan, əzizim.

Sən məni nə yaman qorxutdun!

- Xahiş edirəm mənə bircə kəlmə, tək bircə kəlmə söz deyın: arağı kim tapıb, Tom Soyyer?

Qarı gözlərinin yaşını axıtmağa başladı:

- Sakit ol, əzizim, sakit ol! Axı bilirsən ki, sənə çox danışmaq yaramaz! Sən bərk xəstəsən, lap bərk xəstəsən!

Hə, demək araqdan başqa heç bir şey tapmamışlar! Qızıl tapmış olsaydılar, indi bütün şəhərə xəbər yayılmışdı. Belə məlum olur ki, xəzinə əldən çıxdı, həmişəlik çıxdı! Görəsən bəs bu xanım nəyə görə ağlayır? Axı o nə üçün ağlasın?

Bu fikirlər Hekin xəyalında tutqun şəkildə dolanırdı, nəhayət, o, yorulub yuxuya getdi. Dul qadın öz-özünə dedi:

- Yazıq uşaq, axır ki, yatdı. "Tom Soyyer tapıb!" Yaxşı olardı ki, elə Tom Soyyerin özünü tapaydılar! Ah, indi onu tapmağa ümidi olan adam çox azdır, kimdə qüvvət qalıb ki, gedib yenə axtarsın!

OTUZ BİRİNCİ FƏSİL

MAĞARADA AZIQLAR

İndi Tom ilə Bekkidən danışaq, görək onların gəzintisi necə keçdi.

Onlar bütün dəstəylə birlikdə qaranlıq dəhlizləri gəzərək mağaranın, "Qonaq otağı", "Kilsə", "Ələiddin sarayı" və sairə kimi çox təmtəraqlı adlar daşıyan qərribə yerlərini gözdən keçirdilər. Buralara uşaqlar əvvəldən də bələd idilər. Bir azdan şən-gizlənqaç oyunu başlandı. Bekki ilə Tom da bu oyuna qoşularaq ta yorulana qədər oynadılar. Bundan sonra onlar əllərindəki şamı başlarından hündürdə tutaraq, daş divarlara şam hisiyə yazılmış qarmaqarışiq adları, tarixləri, ünvanları, mənalı sözləri oxuya-oxuya əyri-üyrü yollarla aşağıya enməyə başladılar. Bu qayda ilə onlar get-gedə uzaqlaşdılar, başları söhbətə elə qarışmışdı ki, artıq mağaranın divarlarında yazı olmayan hissəsinə gəlib çıxdıqlarını hiss etmədilər. Onlar da divarın çıxığına hislə öz adlarını yazıb irəli getdilər. Bir azdan elə bir yerə gəlib çıxdılar ki, orada qayanın üstündən tökülən balaca bir çay əsrlər boyu çökürdüyü daş kimi möhkəm və cilali kirəcdən tam bir Niaqara düzəltmişdi.¹

Tom arıq bədənini irəli verib şəlaləni işıqlandırdı ki, Bekki oraya baxıb həzz alsın. Tom şəlalədən o tərəfdə, iki divar arasındakı darısqal keçiddə daşlardan təbii olaraq düzəlmiş bir pilləkən gördü. O saat onda macəraçılıq həvəsi oyandı. O, Bekkini də həvəsləndirdi, azmamaq üçün hislə nişanə qoyduqdan sonra kəşfiyyətə getdilər. Uşaqlar bu dəhlizlə sağa, sola burula-burula uzun müddət gederək yerin altında lap dərinədəki xəlvət kahalara qədər endilər. Burada yenə də nişanə qoydular, sonra təzə bir şey tapmaq üçün yenə də yana buruldular ki, yuxarı çıxdıqda öz kəşfləri haqqında qürurla danışa bilsinlər. Onlar bir azdan sonra geniş bir kahaya gəlib çıxdılar, burada yuxarıdan insan qıçı yoğunluğunda stalaktitlər² sallanmışdı. Tomla Bekki heyrətdən içlərini çəkə-çəkə kahanın hər tərəfini gəzdilər, sonra isə ətrafdakı çoxlu dəhlizlərdən birinə buruldular. Həmin dəhlizlərlə bir qədər irəlilədikdən sonra gözəl bir bulağa rast gəldilər. Bulağın kənarları elə bil ki, qırov kimi parlaq kristallardan düzəldilmişdi. Bu bulaq mağaranın tən ortasında idi? ətrafında stalaktit və stalaqmitlərdən³ əmələ gəlmiş çoxlu fantastik sütunlar divar

¹ Niaqara - dünyanın ən böyük şəlalələrindən biri (Şimali Amerikada).

² Stalaktit -bəzi mağaralarda əhəngli suların damcılarında əmələ gəlib yuxarıdan-aşağı sallanan kirəc lülələr.

³ Stalaqmit - mağaralarda yerdən sütun kimi qalxan kirəc çöküntü.

kimi yüksəlmişdi. Bunlar min illər ərzində daim su tökülməsi nəticəsində birləşərək bəzəkli bir hörmə şəklini almışdı. Minlərlə yarasa bir-birinə sarmaşaraq mağaranın yuxarisından yumaq kimi sallanmışdı. İşıqdan narahət olmuş yarasalar civilti ilə yerlərindən qopub hiddətlə şama tərəf şığımağa başladılar.

Tom yarasaların xasiyyətini bildiyindən onların necə təhlükəli olduqlarını başa düşürdü. Ona görə də Bekkinin əlindən yapışb ilk rast gəldiyi dəhlizlərdən birinə tərəf çəkdi. Bunu lap vaxtında etmişdi, çünki uçan yarasalardan biri qanadı ilə vurub Bekkinin şamını söndürmüşdü. Yarasalar onları uzun müddət qovdular, lakin uşaqlar hər dəfə qarşılarına çıxan dəhlizlərə burula-burula, nəhayət, bu mənhus və qorxunc quşlardan canlarını qurtara bildilər. Bir azdan onlar yeraltı gölə rast gəldilər. Göl tutqun parıltı ilə uzaqlara axıb gedirdi, çevrəsi qaranlıqda gözdən itirdi. Tom gölün sahillərini tədqiq etmək xəyalına düşdü, lakin fikirləşdi ki, əvvəlcə oturub bir qədər dincəlmək lazımdır. Burada birinci dəfə olaraq mağaranın dərin sükutu uşaqları sıxdı.

- Mən əvvəlcə hiss etmirdim, amma deyəsən biz lap çoxdandır ki, heç kəsin səsini eşitmirik.

- Özün bir fikirləş, Bekki, axı biz onlardan çox-çox aşağıdayıq.

Özümüz də dərinde olmaqla bərabər, şimala, yaxud cənuba, yaxud da şərqə tərəf çox aralanmışıq. Buradan onların səsini eşidə bilmərik.

Bekki narahət olmağa başladı:

- Tom, biz çoxdanmı buradayıq? Geri qayıtsaq yaxşı olmazmı?

- Əlbəttə, qayıtmaq yaxşıdır. Mən də elə sən fikirdəyəm.

- Tom, sən yolu tapa biləcəksənmi? Buralar elə qarış-quruşdur ki, mənim heç bir şey yadımda deyil.

- Yarasalar olmasaydı, mən yolu tapa bilərdim. Qorxuram yenə vurub şamların ikisini də söndürələr, onda işimiz lap xarab olar. Gəl başqa bir yolla gedək ki, bir də onları görməyək.

- Yaxşı. Bəlkə heç azmadıq, yoxsa bu çox pis olardı! - Qız belə dəhşətli bir şeyin baş verə biləcəyini təsəvvürünə gətirərək titrədi.

Onlar bir dəhlizə girdilər və uzun müddət dinməzəcə gedərək ətrafa diqqətlə nəzər saldılar ki, görsünlər tanış döngələri görə bilərlərmi; lakin burada hər şey yad idi. Hər dəfə Tom yeni bir döngəyə başını uzadıb baxdıqda Bekki gözlərini onun üzündən çəkirdi ki, görsün Tom yolu tapmışdırımı. Tom isə sevinclə deyirdi:

- Fikir eləmə, hər şey öz qaydasındadır. Bu gəldiyimiz yol deyil, ancaq tezliklə həmin yola çıxacağıq, darıxma!

Lakin çıxış yolu tapmaq cəhdləri boş çıxdıqca, o yavaş-yavaş ruhdan düşürdü, bir azdan istədiyi dəhlizi tapmaq ümidi ilə hara gəlmişdi bu-ruldu. Əvvəlki kimi yenə də "hər şey öz qaydasındadır" deyirdi, lakin qəlbinə elə dəhşətli bir ağırlıq çökmüşdü ki, səsi tamamilə başqa cür çıxırdı, ele bil deyirdi: "Artıq hər şey məhv oldu". Bekki bərk qorxu içərisində Toma sıxılaraq göz yaşlarını nə qədər saxlamaq istəyirdisə də bacarmırdı, gözlərinin yaşı elə hey axırdı. Nəhayət, o dedi:

- Yarasalar olsa da hər halda qayıdaq, o yolla gedək! Yoxsa biz lap azarıq.

Tom dayandı.

- Bir qulaq ver, - dedi.

Hər tərəf elə dərin sükuta dalmışdı ki, onların ürək döyüntüsündən başqa heç bir səs-səmir eşidilmirdi... Tom çığırdı, onun səsi boş dəhlizlərə düşərək əks-səda verdi və get-gedə zəifləyərək kiminsə istehzal qəhqəhəsi tək uzaqlarda eşidilməz oldu.

Bekki dedi:

- Ah, Tom, səsini kəs! Adam qorxudan ölür.

- Qorxulu olsa da çığımaq lazımdır, Bekki. Bəlkə səsimizi eşitdilər. - Tom yenə də çığırdı.

Bu "bəlkə" sözü o vahiməli qəhqəhədən daha qorxulu idi: bu o demək idi ki, artıq heç bir ümid yoxdur.

Uşaqlar uzun müddət dayanıb qulaq asdılar, lakin onların səsində səs verən yox idi. Bundan sonra Tom o saatca geriye dönərək addımlarını sürətləndirdi. Lakin bir qəddərdən sonra Bekki onun qətiyyətsiz yeriməsindən başa düşdü ki, onlara başqa bir müsibət üz vermişdir: Tom geriye qayıtmaq üçün də yol tapa bilmirdi!

- Ah, Tom, axı sən niyə nişanə qoymurdun?

- Bekki, mən axmaq olmuşam! Çox axmaq olmuşam! Heç ağıma da gəlməyib ki, biz geri qayıtmalı olacağıq. Yox, yolu tapa bilmirəm. Lap dolaşib qalmışam.

- Tom, Tom, biz azmışıq! Azmışıq! Bu dəhşətli mağaradan bir daha çıxma bilməyəcəyik! Eh, axı biz nə üçün başqalarından ayrıldığımızı bilmirdik?

Bekki yerə çöküb elə acı-acı ağıladı ki, Tom onun öləcəyindən və ya dəli olacağından qorxub təşvişə düşdü. O, Bekkinin yanında oturub onu bağrına basdı; Bekki Toma sıxılaraq sifətini onun sinəsinə söykədi. Qız ağlayır və boş-boşuna təəssüflənirdi, uzaqdan gələn əks-səda isə onun sözlərini istehzal bir qəhqəhəyə çevirirdi. Tom onu dilə tuturdu ki, ruhdan düşməsin, ümidini itirməsin. Lakin qız cavab verirdi ki, bunu

edə bilmir. Tom qızı belə bir müsibətə saldığı üçün özünü danlamağa, məzəmmət etməyə başladı, bunun yaxşı təsiri oldu. Bekki dedi ki, bütün gücünü toplayıb, onun ardınca hara desə gedər, tək Tom özünü danlamasın. O özü Tomdan az təqsirkar deyildir.

Onlar yenə də qalxıb baxtəbaxt yola düzəldilər. Heç bir yerdə dayanmadan irəliləməkdən başqa onların əlacı qalmamışdı. Qısa bir müddət ərzində onların qəlbində ümid qığılcımı parladı - ona görə yox ki, onlar nəyəsə ümid bağlayırdılar, yox, ona görə ki, insan gənc olduqda və çox müvəffəqiyyətsizliklərə düşər olmadıqda onun ümidi üzülür.

Tom Bekkinin şamını alıb söndürdü. Belə qənaətçiliyin çox böyük mənası var idi. Daha buna izahat lazım deyildi. Bunun nə demək olduğunu Bekki onsuz da anladı və yenə də ruhdan düşdü. O bilirdi ki, Tomun cibində bir bütöv, bir neçə də yarımçıq şam vardır, bununla belə əllərindəki şamlardan birini də ehtiyat üçün saxlamaq lazımdı.

Bir azdan yorğunluq özünü göstərdi. Lakin uşaqlar dayanmaq istəmirdilər - hər dəqiqənin onlar üçün bu qədər qiymətli olduğu bir vaxtda oturmaq haqqında düşünmək belə dəhşətli idi, heç olmasa bir tərəfə üz tutub getmək yaxşı idi, bu, onları xilas edə bilərdi, oturmaq isə ölümü gözləmək, onun gəlişini sürətləndirmək demək idi.

Nəhayət, Bekkinin zəif ayaqları daha onun sözünə baxmadı. Qız dincəlmək üçün yerə oturdu. Tom da onun yanında oturdu, onlar öz qohumlarını, dostlarını, rahat yataqlarını, başlıcası isə - işığı xatırlamağa başladılar! Bekki ağladı, Tom onu sakit etmək üçün yeni bir şey fikirləşə bilmirdi, artıq dəfələrlə təkrar etdiyi sözlər isə daha qıza təsir etmir, əksinə, istehza kimi səslənirdi. Bekki o qədər əldən düşmüşdü ki, mürğüləyib tez yuxuya getdi. Tom buna şad oldu. O, qızın sınıxmış sifətinə nəzər salır, şirin yuxunun təsiri altında üzündə get-gedə əvvəlki kimi sakit, qayğısız ifadə yarandığını gördü. Qızın dodaqlarında şən bir təbəssüm oynayırdı. Onun üzünün dinc ifadəsi Tomu da sakit etdi, ruhlandırdı. O, keçmiş düşünməyə, tutqun xatirələri xəyalında canlandırmağa başladı.

Tom dərin fikrə dalmış halda uzun müddət oturdu. Birdən Bekki şən bir gülüşlə yuxudan oyandı, lakin bu gülüş həmin dəqiqə qızın dodaqlarında donaraq acı bir iniltiyə əvəz olundu.

- Necə oldu ki, mən yuxuya getdim! Kaş heç ömrümdə bu yuxudan ayılmayıdım! Yox, yox, mən daha belə sözlər deməyəcəyəm, Tom! Mənə elə baxma! Mən daha belə danışmayacağam!

- Yata bildiyinçün mən çox şadam, Bekki. İndi sən dincəlmisən, biz səninlə birlikdə çıxış yolu taparıq.

- Görək da, Tom. Ancaq mən yuxuda elə gözəl bir ölkə göürdüm ki... Mənə elə gəlir ki, biz tezliklə orada olacağıq.

- Bəlkə olduq, bəlkə də heç olmadıq, Bekki. Axır ki, kefini kök saxla, dur gedək yolu axtaraq.

Uşaqlar ayağa qalxaraq artıq heç bir şeyə ümidləri olmadan əl-ələ tutub yollarına davam etdilər. Onlar mağarada nə qədər qalmış olduqlarını hesablamaq istədilər. Onlara elə gəlirdi ki, bir həftədir buradadırlar, ancaq bu ola bilməzdi, çünki götürdükləri şam hələ yanıb qurtarmamışdı. Çox vaxt keçmişdi, lakin nə qədər keçdiyini onlar bilmirdilər. Tom dedi ki, yavaş-yavaş getmək, diqqətlə qulaq asmaq lazımdır ki, bir yerdən su damcıladığını eşidə bilsinlər: bulaq tapmaq lazımdı. Tezliklə bir bulağa rast gəldilər, Tom dedi ki, yenə də oturub dincəlmək lazımdır. Hər ikisi bərk yorulmuşdu, lakin Bekki dedi ki, hələ bir az da gedə bilər. Tomun buna razı olmaması qızı təəccübləndirdi. O, bunun səbəbini başa düşmürdü. Onlar oturdular, Tom şamı gillə divara yapışdırdı. Hər ikisi fikrə gedib, uzun müddət susdular. Sonra Bekki dilləndi:

- Tom, mən yaman acmışam!

Tom cibindən nə isə çıxartdı.

- Yadımdadırmı? – deyə soruşdu.

Bekki zorla gülümsündü:

- Bu bizim toy piroqumuzdur, Tom.

- Hə, ancaq heyf ki, təkər boyda deyildir... Axı bundan başqa bizim heç bir şeyimiz yoxdur.

- Mən bunu gizlətmişdim ki, sonra barıncımın altına qoyum, axı böyüklər toy piroqlarını balıncın altına qoyurlar, ancaq bu bizim üçün...

O sözünü deyib qurtarmadı. Tom piroq parçasını iki yerə boldü. Bekki öz payım iştaha ilə yeyib qurtardı, ancaq Tom özününkündən bircə tikə aldı. İstədikləri qədər sərin su var idi - onlar yeməyin üstündən su da içdilər.

Bir müddətdən sonra Bekki yola düşməyi təklif etdi. Tom bir dəqiqə susub sonra dedi:

- Bekki, mən sənə bir neçə kəlmə söz deyəcəyəm, diqqətlə qulaq asa bilərsənmi?

Bekkinin rəngi qaçdı, lakin dedi ki, qulaq asa bilər.

- Bilərsənmi, Bekki, biz burada qalmalıyıq, çünki burada içməli su var. Şam da ki, qurtarır, bu axırıncıdır.

Bekki gözlərinin yaşına dəm verdi. Tom bacardığı qədər onu sakit etməyə çalışırdısa da, bunun köməyi olmurdu. Nəhayət, Bekki dedi: -Tom!

- Nə var, Bekki?
- Yəqin yox olduğumuzdan xəbər tutub bizi axtaracaqlar.
- Bəs necə, əlbəttə. Mütləq axtaracaqlar.
- Tom, bəlkə elə indi bizi axtarırlar?
- Hə, yəqin ki, axtarırlar. Bu çox yaxşı olardı!
- Tom, onlar bizim itdiyimizdən nə vaxt xəbər tutacaqlar?
- Yalnız gəmiyə qayıtdıqdan sonra.
- Tom, onda qaranlıq düşmüş olacaq. Haradan görəcəklər ki, biz yoxuq?
- Bilmirəm, hər halda hamı evə qayıdan kimi sənın anan xəbər tutacaqdır.

Bekkinin üzünə baxanda Tom başa düşdü ki, səhv buraxmışdır. Bu gecə Bekkini evdə gözləməyirdilər!

Uşaqlar səslərini kəşib fikrə getdilər. Bir dəqiqə keçməmiş Bekki yenə də bərkdən ağlamağa başladı; Tom başa düşdü ki, öz ağılına gəlmiş fikir Bekkinin də ağılına gəlmişdir: Bekkinin missis Qarpergildə gecələmədiyindən missis Tetçer xəbər tutana qədər bazar gününün səhəri gəlib keçəcəkdə.

Uşaqlar şam qırığından gözlərini çəkmədən onun ağır-ağır və insafsızcasına əriyib qurtarmasına, piltəsi lap qısaldıqdan sonra zəif alovun tez-tez qalxıb-enərək nazik tüstü buraxmasına diqqət yetirirdilər. Budur, alov tamamilə söndü, ətrafi zülmət aldı...

Bekki, Tomun qucağına sıxılaraq ağladığı başa düşənə kimi nə qədər vaxt keçmiş olduğunu onlardan heç birisi deyə bilməzdi. Yalnız onu bilirdilər ki, sanki uzun müddət yuxuda olublar, indi isə ayılıb özlərini çox bədbəxt hiss edirlər. Tom dedi ki, bu gün yəqin ki, bazar günüdür, hələ bəlkə də bazar ertəsidir. O istəyirdi ki, Bekkinin başını söhbətlə qarışdırsın, lakin ümidini tamamilə itirmiş qızı dərd-kədər elə üzmüşdü ki, o artıq heç bir sözə cavab vermirdi. Tom dedi ki, indi onların yox olduqlarından çoxdan xəbər tutmuşlar və yəqin ki, axtarmağa başlamışlar. O, çıxıracaqdır, bəlkə səsinə eşidib köməyə gələn oldu. Ancaq qaranlıqda uzaqdan gələn əks-səda elə qorxunc səslənirdi ki, Tom ağzını açıb bir dəfə çıxıran kimi o saatca da səsinə kəsdi.

Saatlar bir-bir gəlib keçirdi, tezliklə aclıq yenə də əsirlərə əzab verməyə başladı. Tomun piroq payının bir parçası qalmışdı: onlar həmin parçanı bölüb yedilər; lakin daha da acdılar, balaca bir piroq parçası onların iştahasını daha da artırmışdı.

Birdən Tom dedi:

- S-s-s! Eşidirsənmi?

Hər ikisi nəfəsini içəri çəkərək qulaq asmağa başladı. Çox uzaqlardan gələn zəif bir səs eşitdilər. Tom o saatca hay verdi və Bekkinin qolundan yapışaraq əlini sürmə-sürmə dəhlizlə səs gələn tərəfə getməyə başladı. Bir az keçəndən sonra onlar yenə qulaq verdilər. Həmin səs indi elə bil bir qədər yaxından gəlirdi. Tom dedi:

- Bu onlardır! Gəlirlər! Tez ol, Bekki, daha heç bir qorxumuz yoxdur! Uşaqlar sevindiklərindən az qalırdılar dəli olsunlar. Ancaq tələsmək olmazdı, hər addımbaşı çalaya rast gəlirdilər, ehtiyatlı olmalı idilər. Tezliklə onlar belə çalalardan birinə rast gəlib dayandılar. Onun üç fut və bəlkə də yüz fut dərinliyi ola bilərdi, hər halda addımlayıb keçmək olmazdı. Tom qarnı üstə yerə uzanıb, mümkün qədər aşağıya əyildi. Əli çalanın dibinə çatmadı. Dallarınca adam gələndə qədər onlar burada qalıb gözləməli idilər. Uşaqlar qulaq asdılar, aralıdan gələn çığırtılar elə bil ki, get-gedə uzaqlaşdı. Bir-iki dəqiqədən sonra bu səslər tamamilə kəsildi. Uşaqların kədərdən az qala ürəkləri partlayırdı! Tom boğazı tutulana qədər çığırdı, çığırdı, lakin heç bir xəyri olmadı. O Bekkini dilə tutur, ürək-dirək verirdi; lakin həyəcanla nə qədər gözlədilsə də artıq heç bir səs-səmir eşitmədilər.

Uşaqlar əllərini ora-bura sürmə-sürmə bulağa gedən yolu tapdılar. Vaxt çox yavaş-yavaş keçirdi. Onlar yenə də yatdılar, ayıldıqda isə ac olduqlarını daha bərk hiss edirdilər. Kədərdən özlərinə yer tapa bilmirdilər. Tom düşündü ki, indi yəqin tək günüdür.

Birdən onun ağılına parlaq bir fikir gəldi. Yaxınlıqda bir neçə yan dəhlizlər var idi. Bu qədər vaxtı işsiz-gücsüz oturub dərd çəkməkdənsə kəşfiyyata getmək daha yaxşı olmazdı. O, badban uçurmaq üçün cibində gəzdirdiyi ipi çıxartdı, bir ucunu qayanın çıxığına bağladıqdan sonra Bekki ilə birlikdə yola düşdülər. Tom əlini ora-bura sürmə-sürmə və ipi aç-aça qabaqda gedirdi. İyirmi addım getdikdən sonra uçuruma rast gəldi. Tom dizi üstə çöküb əvvəlcə əlini aşağı uzatdı, sonra mümkün qədər uzaqlara aparıb küncləri yoxladı, bir az da irəliyə və sağa uzanmaq istəyirdi ki, qayanın dalında, cəmisi iyirmi addımlıqda şam tutmuş adam əli göründü! Tom sevinclə bağırdı, elə bu zaman həmin əlin ardınca insan fiquru göründü... Bu hindi Co idi! Tom heyratından dönüb qaldı. Bir dəqiqə keçməmiş "ispaniyalının" qaçıb gözdən itdiyini gördükdə isə onun sevincinin və təəccübünün həddi yox idi. Tom, Conun onun səsini tanımadığına və məhkəmədəki ifadəsinə görə onu öldürmədiyinə təəccübləndi. Görünür əks-səda onun səsini dəyişmişdi. Yəqin ki,

elə də olmuşdu! Tom qorxudan tamamilə zəifləyib gücdən düşmüşdü, özünə söz verdi ki, əgər birtəhər bulağın başına çata bilsə, Co ilə üz-üzə gəlməmək üçün bir daha yerindən tərpənməyəcəkdir. Tom hindini gördüyünü Bekkidən gizlətdi, dedi ki, "elə belə" qışqırırdı.

Lakin aclıq və ümitsizlik, nəhayət, qorxu hissindən qüvvətli çıxdı. Bulağın başındakı yorucu intizardan sonra onlar yenə uzun müddət yatdılar; oyandıqda isə əhvalları bir az dəyişmişdi. Aclıq onları əldən salırdı. Toma elə gəlirdi ki, bu gün çərşənbədir, bəlkə də cümə axşamı və yaxud da cümədir, ola da bilsin şənbədir, adamlar artıq onlardan əllərini üzmüşlər, yəqin ki, daha axtarmırlar. O, bir dəhlizi də gözdən keçirməyi qərara aldı. Hiss edirdi ki, artıq nə Co, nə də başqa bir təhlükə onu qorxudur. Lakin Bekki çox zəifləmişdi. Dərd və ümitsizlik qızı haldan şalmışdı, artıq onu heç bir şeylə hərəkətə gətirmək olmazdı. O deyirdi ki, oturduğu yerdə qalıb ölümünü gözləyəcəkdir- yəqin ki, buna çox qalmamışdır. Toma məsləhət gördü ki, əgər istəyirsə ipdən tuta-tuta gedib başqa dəhlizləri də yoxlaya bilər; ancaq xahiş etdi ki, tez-tez qayıdıb ona baş çəksin; onunla danışsın; bundan başqa Tomu vəd etməyə məcbur etdi ki, ən dəhşətli dəqiqə gəlib çatdıqda onun yanında olsun, axıra qədər onun əlini buraxmasın.

Tom göz yaşından boğula-boğula Bekkini öpdü və onu inandırdı ki, mağaradakı çıxış yolu tapmaq ümidindədir. Sonra, acından tamamilə zəifləyib gücdən düşmüş Tom ipin ucunu əlinə alıb dəhlizlərin biri ilə iməkləməyə başladı. O, məhv olacağı dəqiqənin artıq yaxınlaşmaqda olduğunu kədərlə hiss edirdi.

OTUZ İKİNCİ FƏSİL

XİLAS OLDULAR

Çərşənbə axşamı idi. Artıq hava yavaş-yavaş qaralırdı. Sent-Petersburq şəhərciyi hələ də itmiş uşaqlar üçün göz yaşı axıdırdı. Onları tapa bilməmişdilər. Kilsədə hamı onlar üçün dua edirdi. Çoxları, uşaqlar tapılsın deyər evdə də Allaha ürəkdən dua edirdi. Lakin hələ də mağaradan yaxşı bir xəbər yox idi. Şəhər əhlinin çoxu axtarışdan əl çəkərək öz adi işlərinə qayıtmışdı, onların zənnincə, uşaqları axtarmaq artıq əbəsdi. Missis Tetçer bərk xəstə idi, elə hey sayıqlayırdı. Deyilənə görə, o öz qızını neçə çağırıldığını, başını balıncdan qaldırıb uzun-uzadı qulaq asdığını, sonra isə yenə də başını yerə qoyub inildədiyini eşitdikdə adamın ürəyi parçalanır.

Polli xala da yasa batmışdı, onun çal saçları tamamilə ağarmışdı. Tək günü axşam şəhər tamamilə ümitsizliyə qapılaraq qüssəli yuxuya daldı.

Gecənin yarısı birdən bərk səs-küy qopdu və zəng səsi ətrafa yayıldı, bir dəqiqənin içində küçə yarıgeyinmiş sevincək adamlarla doldu; hamı bağırırdı: "Çıxın! Çıxın! Tapılıblar! Tapılıblar"Kilsə zəngləri vurulur, mis tavalər döyülür, şeypurlar çalınır, bütün şəhər Tomla Bekkini qarşılamaq üçün çaya tərəf axıyırdı, adamlar uşaqları üstü açıq faytonda gətirirdilər. Onları dövrəyə alaraq, arası kəsilməyən "ura" səsləri altında şəhərin mərkəz küçəsi ilə təntənəli surətdə evlərinə ötürürdülər.

Şəhər çil-çıraqban olmuşdu; daha heç kəs yatmaq istəmirdi. Bu, şəhər əhalisinin həyatında ən təntənəli gecə ilə adamlar bir-birinin ardınca hakim Tetçerin evinə girir, xilas olmuş uşaqları bərk-bərk qucaqlayıb öpür, missis Tetçerin əlini sıxır, nə isə bir söz demək istəyir, lakin heç nə deyə bilməyərək gözləri yaşlı çıxıb gedirdilər.

Polli xala tamamilə xoşbəxt idi, missis Tetçer də onun kimi. Lakin onun bir şeyi çatışmırdı: ürəyi tələsirdi ki, mağaraya göndərilmiş çapar bu şad xəbəri tezliklə onun ərinə çatdırsın. Tom maraqla qulaq asan dinləyicilər tərəfindən əhatə olunmuş halda divanda uzanmışdı; o öz macərəsini ən ağlasığmaz əlavələrlə şişirdərək yanındakılara nağıl edirdi. Nəhayət o, Bekkini tək qoyub, yol axtarmağa getdiyini danışmağa başladı; ipdən tuta-tuta iki dəhlizdən keçib, üçüncüsünə burulduğunu, burada ip qurtardığından geri qayıtmaq istərkən qarşıda gündüz işığına bənzəyən bir parıltı gördüyünü nağıl elədi. O, ipi buraxıb sürünə-sürünə oraya gedir, deşikdən başını bayıra çıxartdıqda qarşıda geniş Missisipi çayının axdığını görür! Bu əhvalat gecə olsaydı o, gündüz işığının parıltısını görə bilməz və həmin dəhlizlə irəliləməzdi. O, Bekkinin yanına necə qayıtdığını, bu şad xəbəri ona necə bildirdiyini də nağıl etdi. Bekki inanmır, deyir ki, belə boş-boş şeylərlə ona əzab verməsin, artıq taqəti yoxdur, tezliklə öləcəkdir, elə özü də bunu arzu edir. Tom, qızı nə cür dilə tutduğunu, inandırıldığını, mavi gündüz işığı görünən yerə gəlib çıxdıqda sevincindən onun az qala öləcəyini də nağıl elədi. Sonra özünün həmin deşikdən birtəhər çıxdığını Bekkinin də çıxmasına kömək etdiyini, sahilə oturub sevindiklərindən ağladıklarını da danışdı. Onlar sahilə oturarkən yaxınlıqdan, içərisində adamlar olan bir qayıq keçirmiş, Tom onları səsləyib, indicə bu saat mağaradan çıxdıklarını və acıdan öldüklərini deyir. Əvvəlcə ona inanmırlar, deyirlər ki, mağara buradan beş mil aralıda, çayın yuxarısındadır, sonra isə onları qayıqda götürüb bir evə gətirirlər, yedizdirib-ıçırdıkdən sonar iki-

üç saat yatıb dincəlmək üçün onlara yer salırlar, qaranlıq düşdükdə isə evlərinə gəlirlirlər.

Səhərə yaxın hakim Tetçeri və onun köməkçilərini azmamaq üçün ağlamış olduqları ipin köməyi ilə axtarıb tapdılar və şad xəbəri onlara bildirdilər.

Üç gün, üç gecə müddətində mağarada çəkdikləri aclıq və əzab Tomla Bekki üçün hədəf getmədi. Onlar bütün çərşənbə və cümə axşamı gününü yataqda keçirdilər, yorğunluqdan, əzginlikdən ayağa qalxa bilmədilər. Tom cümə axşamı bir neçə saatlığa ayağa qalxdı, cümə günü şəhərə çıxdı, şənbə günü isə, demək olar, tamamilə sağaldı. Bekki isə bazar gününə qədər evdən bayıra çıxmadı, özü də elə hala düşmüşdü ki, elə bil ağır bir xəstəlik keçirmişdi.

Tom Hekin xəstəliyindən xəbər tutan kimi cümə günü ona baş çəkməyə getdi, lakin onu yataq otağına buraxmadılar. Şənbə və bazar günləri də Hekin yanına girə bilmədi. Bundan sonra onu Hekin yanına hər gün buraxmağa başladılar və xəbərdar etdilər ki, öz macərəsını nağıl edib dostunu həyəcanlandırməsin. Dul qadın Duqlas özü otaqda qalıb göz olurdu ki, Tom ağzından bir söz qaçırməsin. O, Kardif dağında baş vermiş hadisəni evlərində eşitdi və öyrəndi ki, səfillərdən birinin cəsədini körpünün yanında çaydan çıxardılar: yaqin o qaçıb canını qurtarmaq istərkən çayda boğulmuşdu.

Tom mağaradan qayıtdıqdan iki həftə sonra yenə də Heklə görüşməyə getdi. O artıq sağalmış və hər cür həyəcanlandırıcı söhbətə qulaq asacaq qədər qüvvə toplaya bilmışdi. Tom elə bilirdi ki, onun deyəcəyi təzə xəbər Hek üçün çox maraqlı olacaqdır. Yolüstü Bekkiyə baş çəkmək üçün hakim Tetçergilə döndü. Hakim və onun tanışları Tomla söhbətə girişdilər, kim isə zarafatla Tomdan xəbər aldı ki, o bir də mağaraya getmək istəyərdimi? Tom cavab verdi ki, bu pis olmazdı. Hakim dedi:

- Tom, mən heç şübhə etmirəm ki, bu cür xasiyyətdə olan təkə sən deyilsən. Lakin biz lazımı ölçü götürmüşük. Artıq o mağarada heç kəs azmayacaq, ona görə ki, hələ iki həftə bundan qabaq mən oraya dəmir qapı qayırtırıb üç yerdən də qıfıl vurdurmuşam, açarları da mənim özümdədir.

Tomun rəngi kağız kimi ağardı.

- Sənə nə oldu, əzizim? Tez olun, bir stəkan su gətirin!

Su gətirib Tomun üzünə çilədilər.

- Hə, axır ki, özünə gəldin. Sənə nə oldu, Tom?

- Mister Tetçer, hindi Co mağaradadır!

OTUZ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

TAPILMIŞ XƏZİNƏ

Bir neçə dəqiqədən sonra bu xəbər şəhərin hər tərəfinə yayıldı, onlarca adamlarla dolu qayıq Mak-Duqla mağarasına tərəf yollandı. Onların ardınca da səmişinlərlə dolu kiçik gəmi yola düşdü. Tom Soyver hakim Tetçer ilə bir qayıqda oturmuşdu.

Mağaranın qapısı açılan kimi əlaqədarlıqda hamının gözü qarşısında kədərli bir mənzərə canlandı. Hindi Co üzünü qapının deşiyinə söykəyərək cansız halda yerdə uzanmışdı, sanki ömrünün son dəqiqəsinə qədər öz kədərli baxışlarını işıqlı dünyadan, asudə həyatdan ayıra bilməmişdi. Tom bu bədbəxtin nələr çəkmiş olduğunu öz şəxsi təcrübəsindən bildiyindən tutuldu. Ona yazığı gəlirdi, bununla belə qəlbində böyük yüngüllük hiss edirdi, elə bil ki, üstündən ağır daş götürülmüşdü. O yalnız indi başa düşdü ki, cəsarət edib məhkəmədə hindi Conun əleyhinə danışdığı gündən bəri qorxudan nə qədər əzab çəkmişdir.

Hindi Conun ov bıçağı ortadan iki bölünmüş, onun yanında yerə düşmüşdü. Qapının aşağısındakı ağır tir bıçaqla parça-parça kəsilmiş və didilmişdi. Co bunun üçün az zəhmət sərf etməmişdi. Lakin bu zəhmət hədəf getmişdi, çünki qapının bayır tərəfini ağır bir qaya astana tək tutmuşdu ki, Co heç cürə onu kənar edə bilməzdi. Onun bıçağı sınımış, daha heç bir şey edə bilməmişdi. Lakin bayır tərəfdə daş astana olmasaydı belə, Co heç bir şey edə bilməzdi, ona görə ki, qapının aşağısını kəssəydi də bədəni oradan keçməyəcəkdi, bunu o özü də bilirdi. O tiri yalnız ona görə doğramışdı ki, heç olmasa bir işlə məşğul olub vaxtını keçirsin və əzab çəkən beynini məşğul edə bilsin.

Adətən divarların yarıqlarında turistlər tərəfindən atılmış onlarca şam qırığı olardı, ancaq indi onlardan biri də yox idi. Əsir onların hamısını tapıb yemişdi. Bundan başqa o, bir neçə yarasa da tutub yemişdi. yerdə onların yalnız dırnaqları qalmışdı. Bədbəxt acından ölmüşdü. Qapının yaxınlığında yerdən bir stalaqmit yüksəlirdi, bu əsrlər boyu yuxarıdan, stalaktitdən damcılayan su damllarından əmələ gəlmişdi. Dustaq həmin stalaqmitin təpəsini qoparıb oraya bir daş qoymuşdu; daşın ortasını da oyub dərinləşdirmişdi ki, hər üç dəqiqədən bir divar saatının cansızlığı çıxılışını xatırladan bir ahənglə düşən qiymətli damcılar oraya yığılsın - beləliklə, iyirmi dörd saatın ərzində oraya cəmi bir qaşığı su toplanırdı.

Bədbəxt hindinin qiymətli su damcılarını toplamaq üçün daşı oyduğu vaxtdan çox-çox illər keçmişdir, lakin o vaxtdan bəri Mak-Duqal mağarasının qərribəliklərinə tamaşa etməyə gələn turistlər hər şeydən artıq bu daşa və ağır-ağır düşən damcılara tamaşa edirlər. Mağaradakı qərribə şeylər siyahısında birinci yerdə hindi Conun piyaləsi durur; hətta "Əlaiddin sarayı" belə onunla müqayisə edilə bilməz.

Hindi Conu mağaranın qapısının yanında basdırdılar.

Dəfn gününün səhəri Tom Heki xəlvət bir yerə apardı ki, mühüm məsələ haqqında onlarla danışsın. Hek Tomun başına gələnləri artıq dul qadın Duqlasdan və vallislidən eşitmişdi, lakin Tom dedi ki, Hekin eşitdikləri hamısı deyil: onun hələ bir şeydən xəbəri yoxdur ki, həmin o haqda da Hekla danışmaq istəyir. Hekin sifəti tutuldu. O dedi:

- Mən bilirəm nə barədə danışacaqsan. Yəqin ki, ikinci nömrədə olmusan və viskidən başqa heç bir şey tapmamısan. Mənə heç kəs bir söz deməyib, ancaq viski məsələsini eşidəndə o saat başa düşdüm ki, sənsən. Mən bilirdim ki, sən pul tapmamısan, yoxsa başqa bir adama deməsən də birtəhər imkan tapıb mənə xəbər verərdin. Tom, mənim elə əvvəldən ürəyimə dammışdı ki, biz səninlə bu pulun üzünü görməyəcəyik.

- Sən nə danışırısan, Hek, mehmanxana sahibini şeytanlayan mən deyiləm! Sən özün də bilirsən ki, hələ şənbə günü biz gəzintiyə getdiyimiz vaxt ora açıq idi. Niyə yadımdan çıxıb, axı o gecə pusquda durmaq sənin növbən idi?

- Hə, düz deyirsən. Elə bil ki, o vaxtdan düz bir il keçib. Bu həmin o gecə idi ki, mən Conun dalınca düşüb onu dul qadın Duqlasgilə qədər izlədim.

- Demək, həmin gecə onu güdüb, cinayətinin üstünü açan sənsən?

- Hə, ancaq səsini kəs, bir söz danışma. Yəqin ki, Conun yaxın dostları vardır, nə lazım ki, məndən narazı qalsınlar, başıma bir iş açsınlar!

Əgər mən olmasaydım, o yəqin ki, indi Texasda idi.

Bundan sonra Hek olub-keçən əhvalatın hamısını xəlvəti Toma nağıl elədi. Tom bunların ancaq yarısını vallislidən eşitmişdi.

- Hə, - deyər Hek yenə də əsas məsələnin üzərinə qayıtdı, - ikinci nömrədən viski çəlləyini kim aparıbsa, pulları da elə o aparıb, hər halda o pullar bizim əlimizdən çıxmışdır, Tom!

- Hek, o pullar heç ikinci nömrənin üzünü də görməyib!

- Necə yəni görməyib? - Hekibərri diqqətlə yoldaşının gözlərinin içinə baxdı.

- Tom, bəlkə sən yenə də o pulların izinə düşmüşsən?

- Hek, pullar mağaradadır!

Hekin gözləri işıldadı:

- Tom, sən nə dedin, onu bir də de!

- Pullar mağaradadır!

- Tom, sən Allah, de görüm zarafat edirsən, ya düz deyirsən?

- Düzünü deyirəm, Hek. Hələ mən ömrümdə heç kəsə belə düz söz deməmişəm. Mənimlə ora gedib pulu çıxarmağa kömək edərsənmi?

- Bəs eləməyəm! Ancaq gərək nişanə qoya-qoya gedək, yoxsa azıb qalarıq.

- Hek, bu bizim üçün heç bir çətinlik törətməyəcək!

- Çox gözəl! Bəs sən haradan bilirsən ki, pullar...

- Hələ bir səbr elə, qoy gedək yerinə çataq! Əgər tapmasaq mən öz təbilibi, hər nəyim varsa hamısını sənə verərəm! Vallah verərəm!

- Yaxşı, mən razıyam. Nə vaxt getmək fikrindəsən?

- İstəsən lap elə indi. Qüvvən çatarmı?

- Qapıdan çox uzaqdadır? Mən üç-dörd gündür ki, ayağa durmuşam, yavaş-yavaş gəzirəm, ancaq bir mildən artıq yol gedə bilmərəm.

- Hamı gedən yolla getsək, gərək beş mil gedək, amma mən yaxın yol bilirəm, oranı məndən başqa heç kim bilmir. Hek mən səni qayıqda apararam. Gedəndə də, qayıdanda da özüm avar çəkərəm. Sən heç yerindən də tərpənməyəcəksən.

- Gəl elə bu saat gedək.

- Yaxşı. Özümüzlə ət, çörək, papiros, iki-uç kisə, bir yumaq ip, bir də o təzə şeydən, kükürlü kibritdir-nədir, ondan aparaq. Bilirsənmi yanımda ondan olmadığına nə qədər təəssüf etmişəm?

Günortadan sonra uşaqlar özü evdə olmayan bir şəhər adamının qayığını əmanət götürüb yola düşdülər. Onlar mağaranın ağzından bir neçə mil o yana üzdükdən sonra Tom dedi:

- Bax, o uçurumu görürsənmi? Mağaranın ağzından oraya qədər dümdüzdür: nə bir ev var, nə meşə anbarı, hətta kol-kos da hər yerdə bir-birinin eynidir. Bax, oradakı o ağ ləkəni də görürsənmi? O nişanı mən qoymuşam. İndi bu saatca sahilə yan alacağıq.

Onlar sahilə çıxdılar.

- Hek, bax, o sən durduğun yerdən mağaranın ağzına qarmaq atsan çatar. İndi hünərin var axtar, tap!

Hek hər tərəfi axtardı, ancaq giriş yolunu tapa bilmədi. Tom təşəxxüslə sıx sumaq kollarının arasına girib dedi:

- Bax, budur! Hek, mağaraya girmək üçün belə bir əlverişli yol heç yerdə tapa bilməzsən. Ancaq sən bu barədə səsini çıxartma. Axı mən

coxdan bəridir ki, quldurluğa hazırlaşırım, amma əlverişli bir yer tapa bilmirdim, axı haradan tapasan! Amma indi ki belə bir yer tapıldı. Co Qarperdən və Ben Rocersdən başqa buranı heç kəsə tanıtdırmırıq. Quldur başının gərək yaxşı dəstəsi olsun, yoxsa bunsuz ne oyun! Tom Soyverin quldur dəstəsi - bəh-bəh, nə gözəl səslənir! Elə deyilmi, Hek?

- Hə, Tom, pis səslənmir. Bəs bizim soyduğumuz kimlər olacaqdır?

- Nə çoxdur adam! Həmişəki kimi pusquda durarıq, hücumu keçərik.

- Adam da öldürəcəyik?

- Yox, həmişə yox. Özləri üçün azadolunma haqqı verənə qədər əsirləri mağarada saxlayacağıq.

- Azadolunma haqqı nə deməkdir?

- Puldur. Onları məcbur edirsən tanış adamlarından borc alıb verirlər, əgər bir ilə qədər verməsələr öldürürsən. Hamı belə edir. Yalnız qadınları öldürmürlər, onları əsirlikdə saxlayırlar. Onlar həmişə çox gözəl və dövlətli olurlar. Saatlarını, hər şeylərini əllərindən alırsan, ancaq ki, nəzakətlə rəftar etmək və danışıqda şlyapalı çıxarmaq lazımdır. Ümumiyyətlə, dünyada quldurlardan nəzakətli adam tapmazsan, lap hansı kitabı istəyirsən götür bax, orada belə yazılmışdır. Qadınlar o saatca sənə aşiq olacaqlar, bir-iki həftə mağarada qalandan sonra, ora öyrəşəcəklər, daha ağlamayacaqlar, ondan sonra qovsan da getməyəcəklər. Əgər qovsan, yenə də hərlənib-fırlanıb sənənin yanına qayıdacaqlar.

Bütün kitablarda belədir.

- Nə qəribədir, Tom! Məncə, bu, dəniz qulduru olmaqdan qat-qat yaxşıdır.

- Əlbəttə, yaxşıdır: həm evə yaxındır, həm sirkə yaxındır, daha nə istəyirsən!

Nəhayət, hər şey hazır oldu, uşaqlar yarığa girdilər. Tom qabaqda sürünürdü. Onlar birtəhər keçidin axırınadək gedib ipi bir yerə bağladılar, sonra isə irəli getməyə başladılar. Bir neçə addım getdikdən sonra bulağın başına çatdılar. Tom bədəninin təpədən-dırnağadək əsdiyini hiss etdi. O, divarın dibində, gil parçasının üstündəki piltə qalığını Hekə göstərüb Bekki ilə birlikdə şamın yanib qurtarmasına tamaşa etdiklərini ona təsvir etdi.

Uşaqlar pıçıltı ilə danışmağa başladılar, ona görə ki, mağaradakı sakitlik və zülmət onları sıxırdı. Onlar yavaş-yavaş irəliləyərək ikinci dəhlizə çatdılar. Oradan da "uçuruma" qədər getdilər. Şam işığında məlum oldu ki, orada heç bir uçurum yoxdur, cəmisi iyirmi-otuz fut dərinlikdə bir çuxurdur. Tom pıçıltı ilə dedi:

- Hek, indi mən sənə bir şey göstərəcəyəm. O, şamı yuxarı qaldırıb dedi:
- Əyil tinin o tərəfinə bax. Görürsənmi? Odur, bax, orada, o böyük daşın üstündəki şam hisini deyirəm.

- O ki, xaçdır!

- Bəs sənin ikinci nömrən necə oldu? Deməmişdirlərmi "xaçın altında?"
Əlində şam tutmuş olan hindi Conu da mən elə burada görmüşdüm!

Hek uzun müddət sirlə işarəyə baxdı, sonra titrək səslə dedi:

- Tom, yaxşısı budur, buradan çıxıb gedək!

- Necə yəni gedək! Deyirsən xəzinədən əl çəkək?

- Hə, lazım deyil. Yəqin ki, hindi Conun ruhu buralarda – yaxında dolaşır.

- Yox, Hek, burada deyil, heç də burada deyil. Buradan beş mil aralıda, mağaranın qapısının ağzında, hindi Conun öldüyü yerdədir.

- Elə şey yoxdur! Buralarda pulun ətrafında dolaşır. Ruhların xasiyyətini mən çox yaxşı bilirəm, elə sən özün də bilirən ki.

Tom Hekin bəlkə də haqlı olduğunu fikirləşərək qorxuya düşdü. Nə işə ürəyinə dammış bir şey onu sıxırdı. Lakin birdən ağılına başqa bir fikir gəldi:

- Bura bax, Hek, amma yamanca axmağlıq! Hindi Conun ruhu heç xaça yaxın düşər?

Dəlil əsaslı idi; bu, Heki inandırdı.

- Tom, bu heç mənim ağılıma gəlməyib! Doğru deyirsən - bəxtimiz onda gətirib ki, burada xaç var. Mən bilən indi biz aşağı düşüb sandığı axtara bilirik.

Tom birinci düşməyə başladı. O aşağı endikcə gilli enişdə pillələr düzəldirdi. Hek də onun dalınca endi. İçərisində iri bir daş olan kahadan o yan-bu yana dörd qalereya ayrılırdı. Uşaqlar onlardan üçünün içərisini axtardılar, ancaq heç bir şey tapa bilmədilər. Daşın dibinə yaxın olan qalereyada onlar dərin çökək gördülər, oraya adyal sərilmişdi, bundan başqa, yerdə köhnə bir aşırma, donuz dərisi və iki-üç toyuğun möhkəm gəmirilmiş sümüyü var idi. Ancaq sandıq orada deyildi. Onlar axtardılar, axtardılar, heç bir şey tapmadılar. Tom:

- Axı o dedi ki, "xaçın altında"! Xaça hər yerdən yaxın elə buradır.

Daşın lap altında ola bilməz, ona görə ki, aşağısı çox dərinədir.

Onlar bir də hər tərəfi axtardılar, yorulduqdan sonra oturub dincəldilər. Birdən Tom dedi:

- Bura bax, Hek, daşın bir tərəfində ayaq izləri var, torpağın üstünə də şamın piyi damcılayıb, o biri tərəflərdə isə heç bir şey yoxdur.

Səncə bu nə üçün belədir? Mən elə zənn edirəm ki, pul daşın altındadır.

Bu saatca yeri qazımağa başlayacağam.

Hek bir qədər hərəkətə gəldi:

- Tom, sən bunu yaxşı fikirləşmişən, - dedi.

Tom Barlou firmasından olan "həqiqi" bıçağını işə salıb yeri qazımağa başladı, elə azacıq qazımışdı ki, bıçağın ucu taxtaya toxundu.

- Hek, eşitdinmi?

Hek də yeri qazımağa və ovcu ilə torpağı kənara atmağa başladı. Bir azdan taxtalar göründü, uşaqlar onları çəkib çıxartdılar. Taxtaların altından daşın altına tərəf gedən bir yol açılırdı. Tom oraya girərək əlindəki şamı mümkün qədər özündən irəli uzatdı, lakin yanğın harada qurtardığı görünmürdü. O dedi ki, qabağa keçib içərini yoxlayacaqdı. İkiqat əyilərək daşın altına tərəf irəliləməyə başladı; darısqal keçid maili halda aşağı enirdi. Tom əvvəlcə sağa, sonra isə sola buruldu. Hek də onunla daban-dabana irəliləyirdi. Bir qısa döngə də burulduqdan sonra Tom birdən çığırdı:

- Aman Allah, Hek, bir bura bax!

Bu, həmin içərisində pul olan sandıq idi, balaca, xəlvət bir kahada gizlədilmişdi; yanında boş barıt çəlləyi, meşin üz lü iki tüfəng, maral dərisindən iki-üç cüt köhnə çust, qayış kəmər və divardan damcılayan sudan islanmış başqa zir-zibil var idi.

- Axır ki ələ keçirə bildik! – deyə Hek rəngi tutqunlaşmış pulları eşələdi. - Artıq biz varlıyıq, Tom!

- Hek, mən həmişə düşünürdüm ki, bu pullar bizə çatacaqdır. Adam inanmır-, ancaq görürsənmi, pullar bizim oldu! Bilirsənmi nə var: burada qurdalanmanın mənası yoxdur, gəl çıxacaq. Qoy görüm sandığı qaldıra bilərəmmi?!

Sandığın əlli funt ağırlığı olardı. Tom onu birtəhər yerindən qaldıra bildi, lakin aparmaq çox çətin idi. Tom dedi:

- Mən elə bilirdim ki, qaldırmaq çətin olacaq. Onlar xaraba evdən qoltuqlarında sandıq çıxanda yerləşlərindən onun ağır olduğu bilinirdi.

Bu o saatca mənim gözümə dəymişdi. Yaxşı ki, özümlə kisə gətirməyi unutmamışam!

Tezliklə onlar pulları kisələrə boşaldıb yuxarıya, xaç işarəsi olan daşın yanına çıxartdılar.

Hek dedi:

- Gəl tüfəngləri və yerdə qalan şeyləri də götürək.

- Yox, Hek, qoy onlar burada qalsın. Biz quldurluğa gedəndə bunların hamısı bizə lazım olacaq. Gedək, Hek, burada çox yubandıq.

- Yəqin ki, artıq gecdir, acmışam, yemək istəyirəm. Gedək qayığımızın yanına, orada çörəyimizi yeyib, papiros çəkərik.

Onlar mağaradan bayıra çıxdılar, sıx sumaq kollarının arasında o tərəf-bu tərəfə baxdılar və ətrafda heç bir kəs olmadığını gördükdə qayığa minib oturdular, çörək yedilər, demi çəkдилər. Günəş qüruba tərəf enməyə başlayanda sahildən aralanaraq geriye üzdülər. Necə ki ala-qaranlıqdı, Tom həmişə sahil boyu avar çəkərək Heklə laqırtı vururdu, hava tamamilə qaralan kimi o sahilə yan aldı.

Tom dedi:

- Hek, bilirsən nə var, biz pulları dul qadının qum ot sarayında gizlədərik, səhər gələm, sayıb bölüşərik, sonra meşədə əl-ayaq dəyməyən bir yerdə basdırarıq. Sən burada otur gözlə, mən qaçım Benni Teylorun əl arabasını xəlvətcə gətirim. Bircə dəqiqəyə qayıdıram.

O getdi və çox çəkmədən əl arabası ilə qayıdıb gəldi. Kisələri arabaya yığdı, üstünü köhnə əsgilərlə örtükdən sonra yola düzəldilər. Uşaqlar vallisinin evinin bərabərinə çatdıqda bir qədər dayandılar ki, dincəlsinlər. Onlar elə yola düşüb getmək istəyirdilər ki, qoca artırmaya çıxıb onları səslədi:

- Oradakı kimdir?

- Hek Finnlə Tom Soyyer.

- Bu lap yaxşı oldu! Gəlin mənimlə gedək, uşaqlar, hamı sizi gözləyir. Tez olun keçin qabağa, mən arabanızı gətirərəm. Baho, nə yaman ağırdır! Bu nədir belə? Kərpicdir, yoxsa dəmir qırıntısı?

- Dəmir qırıntısı!

- O saat bildim. Bizim şəhərin uşaqlarının öz qüvvələrinə hayıfları gəlmir, nə qədər desən dəmir qırıntısı yığırlar, bahasına zavodda o qədər pul verən də olmur, ancaq ikiqat zəhmət haqqı versən belə əməlli-başlı bir işdən yapışmazlar. İnsanın təbiəti belədir. Hə, tez olun, bir az cəld tərpinin!

Uşaqlar nə üçün tələsməli olduqlarını bilmək istədilər.

- Səbr edin, tezliklə bilərsiniz, qoyun bir xanım Duqlasın evinə çataq.

Hek nahaq ittihamlara alışıb olduğundan qorxa-qorxa soruşdı:

- Mister Cons, axı biz neyləmişik ki?

Vallisi güldü:

- Daha mən bilmirəm, Hek, oğlum! Heç bir şey bilmirəm. Məgər dul qadının sənə münasibəti pis idi!

- Yox, o mənə çox yaxşı münasibət bəsləyir, bu, doğrudur.

- Onda bəs nə deyirsən? Nədən qorxursan?

Hek hələ bu suala ürəyində cavab tapmamış onu Tomla birlikdə itələyib xanım Duqlasın qonaq otağına saldılar. Mister Cons da arabanı artırmının altında qoyub onların dalınca içəriyə girdi.

Qonaq otağı çil-çıraqban edilmiş, şəhərin bütün adlı-sanlı adamları oraya toplanmışdı. Tetçerlər, Qarperlər, Rodcerslər, Polli xala, Sid, Meri, keşiş, yerli qəzetin redaktoru və başqa adamlar içəridə oturmuşdular. Hamı bayramsayağı geyinib-kecinmişdi. Dul qadın uşaqları mehribanlıqla qəbul etdi. Ancaq onların üst-başları yaman gündə idi, təpədən-dırnağadək palçığa və əriyib damcılanmış şampiyinə bulaşmışdı. Polli xala xəcalətindən qıpqırmızı qızaranaq, qaşqabağını salladı və başı ilə Tomu hədələməyə başladı. Uşaqlar isə onsuz da başqa qonaqlardan özlərini qat-qat pis hiss edirdilər. Mister Cons dedi:

- Tom hələ evlərində olmayıb; mən elə bildim ki, onu tapa bilməyəcəyəm, birdən öz qapımın ağzında ikisinə də rast gəlib, elə o saatca buraya gətirdim.

Dul qadın dedi:

- Lap yaxşı eləmisiniz. Uşaqlar, dalımca gəlin.

Dul qadın onları yataq otağına apardı.

- İndi əl-üzünüzü yuyun, paltarınızı, dəyişin, - dedi. - Budur, sizə iki dəst təzə kostyum, corab və nə lazımsa, hamısını verirəm. Bu kostyumlar Hekindir... Yox, yox, təşəkkür eləmə, Hek, onların birini mister Cons alıb, o birini də mən. Ancaq onlar ikinizə də yararar. Geyinin. Biz sizi gözləyəcəyik. Üst-başınızı qaydaya salandan sonra gələrsiniz aşağı.

Qadın çıxıb getdi.

OTUZ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

DUL QADININ EVİNDƏ MƏCLİS

Hek dedi:

- Tom, əgər kəndir olsaydı, pəncərədən sallanıb düşərdik. Pəncərə yerdən çox hündürdə deyil.

- Axmaq söz danışırсан! Pəncərədən niyə düşürük?

- Axı mən belə məclislərə öyrəşməmişəm. Mən orada otura bilmərəm. Bu saat pəncərədən əkilirəm, düz sözümdür!

- Bəsdir, sən Allah! Boş-boş danışma! Görürsən ki, mən bir damcı da qorxmuram, heç sən də qorxma, mən sənin yanındayam!

Sid içəri girib dedi:

- Tom, xala bütün günü səni gözləyib. Meri sənin bazar günləri geydiyin kostyumu hazırlamışdı. Hamımız səndən nigaran qalmışdıq, hardasan? Bura bax, nə üçün ikinizin də paltarları palçığa, niyə batıb?

- Bura baxın, cənab, başqasının işinə qarışmayın! Yaxşısı budur, de görək bu nə məclisdir?

- Dul qadın həmişə olduğu kimi axşam məclisi düzəldib. Vallislinin və onun oğlanlarının şərafinə. Ona görə ki, ata-oğul o gecə onu ölümdən qurtarıblar. İstəsən mən sənə bəzi sözlər də deyə bilərəm.

- De, görək.

- Bilirsənmi, mister Cons bu gecə camaatı bir məsələdə heyrətə gətirməyə hazırlaşır. Ancaq bu məsələni o xəlvətə Polli xalaya danışdığını mən eşitmişəm, ona görə də bu, daha heç kim üçün sirr deyildir. Hamı çoxdan bilir, dul qadın da bilir, ancaq o özünü elə göstərir ki, guya heç bir şeydən xəbəri yoxdur. Ona görə də mister Cons mütləq Hekin burada olmasını istəmişdir. Heksiz onların heç bir işi baş tutmaz, bildinmi?

- Nə sirr? Bu, nəyin barəsindədir?

- Hekin; onun quldurları güdməsi barədə... Mister Cons elə bilir ki, bu xəbərlə camaatı heyrətə gətirəcək, ancaq mənə heç kəsin vecinə də olmayacaq, - deyər Sid sevinclə hırıldadı.

- Sid, sən bunu hamıya demisən?

- Kim demiş olduğunun sənin üçün nə fərqi var? Bilirlər, vəssalam.

- Sid, bütün şəhərdə belə bir əclaflığa qadir bir adam varsa, o da sənsən. Əgər sən Hekin yerində olsaydın qorxudan tez dağaşağı götürülərdin, heç kəsə də quldurların haqqında ağzından bir söz qaçırmazdın.

Əlindən ancaq pislik gəlir, yaxşı hərəkət üstündə birisini tərifiyədikdə dözə bilmirsən! Al payını - heç sağ ol da demə, lazımı deyil.

Tom Sidin qulağından dartaraq onu qapıdan bayıra itələdi.

- Hünərin var, get Polli xalaya şikayət elə, onda qalanını da sabah alarsan!

Bir neçə dəqiqədən sonra dul qadının qonaqları artıq stolun başına toplaşmışam edirdilər, uşaqlar üçün də divarın yanında balaca stollar qoyulmuşdu. O zamanın və o yerlərin qayda-qanununa görə uşaqları belə oturdurdular. Nəhayət, mister Cons qısa bir nitqlə, özü və oğlanları üçün göstərilən bu hörmətin əvəzində dul qadına təşəkkür etdi və təntənə ilə bildirdi ki, onlardan başqa bir nəfər də vardır ki, təvazökarlıq edərək, özünü tanıtdırmaq istəmir və sairə.

O, həmin gecəki əhvalatda iştirakını açıb danışdı, lakin onun dedikləri o qədər də qüvvətli təsir bağışlamadı. Bununla belə dul qadın elə təbii heyrləndi və Hekə o qədər mehriban sözlər dedi, onu elə təriflədi, razılıq etdi ki, təzə kostyumun Hekə verdiyi əzab və sıxıntı bircə anda uşağın yadından çıxdı, çünki bu qədər hörmətə və tərifə dözməyin özü böyük iş idi.

Dul qadın bildirdi ki, Heki öz yanına alıb ona tərbiyə vermək, əgər maddi vəziyyəti imkan versə onun bir işlə məşğul olmasına kömək etmək fikrindədir. Bu zaman növbə Toma çatdı. O dedi:

- Hekin buna ehtiyacı yoxdur. O özü də varlıdır.

Qonaqlar, cəmiyyətdə özlərini necə aparmalı olduqlarını xatırlayaraq, belə incə bir zarafatı qəhqəhə ilə qarşılamaqdan özlərini güclə saxlaya bildilər. Çox gərgin bir sükut çökdü. Bu sükutu birinci pozan Tom oldu:

- Hekin pulu vardır. Siz bəlkə də inanmırsınız, ancaq onun pulu lap çoxdur. Gülməyin mənası yoxdur, mən bu saat sizə göstərə bilərəm. Bir dəqiqə dayanın.

Tom qaçıb bayıra çıxdı. Qonaqların hamısı karıxmış halda və maraqla birlirlərinə, sonra da sualedici nəzərlərlə Hekə baxdılar. Hekin nitqi tutulmuşdu.

Polli xala soruşdu:

- Sid, Toma nə olub? O... Nə deyim, ondan hər nə desən gözləmək olar. Bu uşaq heç bir vaxt...

Bu zaman Tom çiyinə aldığı kisenin ağırlığından iqiqat içəri girdi. Polli xala sözünün dalını deyib qurtara bilmədi. Tom qızıl pulları stolun üstünə boşaldaraq dedi:

- Mən sizə bunu deyirdim! Yarisı Hekindir, yarisı mənim!

Belə bir mənzərəni görənlər qonaqlar yerlərində quruyub qaldılar. Onlar gözlərini qızillara zilləyərək, bircə kəlmə də danışa bilmirdilər. Sonra hamı bir səsle izahat tələb etdi. Tom dedi ki, bu saat hamısını nağıl edəcəkdir. O sözə başladı, hekayət çox uzun və olduqca maraqlı idi. Hamı qımıldanmadan, heyrlənlə qulaq asırdı. Tomun sözü qurtardıqda mister Cons dedi:

- Mən də elə zənn edirdim ki, sizin üçün gözəl bir sürpriz hazırlamışam! Bu əhvalatın qarşısında o heç bir şey imiş. Boynuma alıram ki, mənim dediklərim boş bir şey imiş!

Pulları saymağa başladılar. Məlum oldu ki, on iki min dollardan bir az çoxdur. Orada oturanların bəzilərinin bundan artıq kapitalı olsa da hələ heç kəs ömründə bu qədər pulu bir yerdə görməmişdi.

OTUZ BEŞİNCİ FƏSİL

HEK SƏRVƏTDƏN İMTİNA EDİR

Oxucu əmin ola bilər ki, Tomla Hekin tapdıqları xəzinə Sent-Petersburq kimi kiçik bir şəhərdə bərk səs-küy qopardı və hamının beynini yerindən oynatdı. Bu qədər böyük bir məbləğ, özü də nəqd, aqlasıqmaz iş idi! Hamı bu haqda danışır, heyrət edir, həsəd aparırdı; şəhər əhalisindən bir çoxu hətta, belə zərərli həyəcana davam gətirə bilməyib aqlını itirmişdi. Xəzinə axtarmaq həvəsinə düşmüş adamlar şəhərdə və onun ətraf qəsəbələrində bütün "cin-şəyatin" dolaşan evlərin taxtalarını, dirəklərini bir-bir söküüb çıxartmış, bünövrələrini, yan-yörələrini qazıq-qazıq etmişdilər. Təkcə uşaqlar deyil, hətta xəyalpərəst olmayan yaşlı, ağır-səngin adamlar belə bu işə əl atmışdı. Tomla Hek hara gedirlərsə getsinlər, hər yerdə onlara hörmət göstərir, onlara tamaşa edir, valeh olurdular. Uşaqların yadına gəlmirdi ki, əvvəllər onların dedikləri sözlərə birisi qulaq asmış olsun, lakin indi onların ağzından çıxan hər sözü göydə qapır və onu təkrar edirdilər. Hər nə eləsəydilər çox gözəl çıxırdı; onlar, görünür, adi insanlar kimi hərəkət etmək və danışmaq qabiliyyətini itirmişdilər. Bundan başqa adamlar hətta onların keçmiş həyatlarından belə bəzi əlamətlər xatırlayırdılar ki, bu da uşaqların elə əvvəldən orijinal və istedadlı olduqlarını aşkar sübut edirdi; şəhər qəzeti onların tərcümeyi-halını da dərc etmişdi.

Dul qadın Duqlas Hekin pullarını banka qoydu, hakim Tetçer də Polli xalanın xahişi ilə Tom üçün eyni işi gördü. İndi uşaqların böyük gəlirləri var idi - hər gün bir dollar, bazar günləri isə yarım dollar. Bu, keşişin gündəlik alacağı pula bərabər idi. Fərq orasında idi ki, keşişə ancaq vəd edirdilər, almağına isə o bu qədər pulu ala bilmirdi. O zamanlar başqa cür idi - həftədə bir dollar iyirmi beş sent gəliri olan uşaq bu pula yeyib-içər, məktəbdə oxuyar, geyinər, hətta yuyunub, saçlarını da düzəltirdi bilərdi.

Hakim Tetçer Tom haqqında çox yüksək fikirdə idi. O deyirdi ki, adi bir oğlan uşağı onun qızını mağaradan çıxarıb xilas edə bilməzdi. Bekki, məktəbdə Tomun onun əvəzinə nə cürə cəza çəkdiyini xəlvətcə atasına nağıl etdikdə hakim olduqca mütəəssir oldu. Bekki, Tomun bütün təqsirləri öz üzərinə götürərək onu qamçı cəzasından qurtarmaq üçün nə kimi yalanlar uydurduğunu atasına xəbər verdikdə və bu yalanlar

üçün Toma bəraət qazandırmaq istədikdə hakim böyük bir həyəcanla bildirdi ki, bu, çox alicənab və müqəddəs bir yalandır. Bekki heç bir zaman atasını, otaqda xalçanın üstü ilə o baş-bu başa addımlayaraq, ayaqlarını yerə döyə-döyə bu sözləri dediyi dəqiqədəki qədər əzəmətli və nüfuzedici görməmişdi. Qız o saatca Tomun yanına qaçıb, bunların hamısını ona xəbər verdi.

Hakim Tetçer Tomu bir zamanlar böyük ictimai xadim və ya məşhur bir sərkərdə görəcəyinə ümid bəsləyirdi. O deyirdi ki, var qüvvəsilə çalışıb Tomu Milli hərbi akademiya düzəldəcək, sonra isə ölkənin ən yaxşı məktəblərindən birində hüquq elmini öyrənməsinə nail olacaq. Beləliklə, Tom bu iki sənətdən birinə və bəlkə də hər ikisinə birdən yiyələnəcəkdir.

Hek Finnin var-dövləti, bəlkə də dul qadın Duqlasın himayəsi altında olması onu cəmiyyətə daxil etdi, - yox, daha doğrusu güclə çəkib gətirdi. Hek indi olmazın əzablar çəkirdi. Dul qadının xidmətçiləri onu geyindirir, yuyundurur, baş-gözünü darayır, sıgallayır, üstündə bircə ləkəsi belə olmayan iyrənc ağappaq döşəkağıda yatırdırırdılar. Hek azad olduğu o çirk-pasa indi köhnə bir dost kimi sevinərdi. İndi xörəyi nimçədə yemək, çəngəl-bıçaqdan istifadə etmək, ağzı dəsma silmək, fincanda çay içmək lazım gəlirdi. Kitabdan dərs oxumaq və kilsəyə getmək lazım gəlirdi. İndi Hek elə nəzakətlə danışmalı olurdu ki, az qala əvvəlki, gözəl danışq qabiliyyətini itirəcəkdə. Hara tərpsənə ədəb çərçivəsi və zəncirləri onu azadlıqdan məhrum edir, əl-qolunu bağlayırdı.

O, bütün bu iztirablara düz üç həftə qəhrəmancasına davam gətirdikdən sonra günlərin bir günü qaçıb canını qurtardı. Bərk həyəcanlanmış dul qadın iki gün hər tərəfi gəzib onu axtardı. Axtarışda hamı iştirak edirdi. Hek üçün demək olar ki, hər yeri axtardılar, hətta meyitini tutmaq niyyəti ilə çaya tor da atdılar. Üçüncü gün Tomun ağına gəldi ki, köhnə sallaqxananın dalındakı boş çəlləkləri yoxlasın. Tom qaçağı həmin çəlləklərdən birində tapdı. Hek gecəni də burada qalırdı; o haradansa yeməli bir şey çırpışdıraraq səhər yeməyini yemiş, indi isə rahatca sərələnərək qəlyan çəkirdi. O, əl-üzünü yumamışdı, başını daramamışdı, əynində də azad və xoşbəxt olduğu keçmiş gözəl vaxtlarda ona elə qərribə görkəm verən cır-cındır var idi. Tom çəkib onu çəlləkdən çıxartdı, hamını nə qədər əzaba salmış olduğunu ona danışdı və tələb etdi ki, bu saatca çıxıb evə getsin. Hekin üzündəki sakit və xoş ifadə o saatca yox oldu, onu dərd aldı. Hek Toma dedi:

- Tom, bu barədə heç danışmasan yaxşıdır! Mən təcrübə etdim mümkün deyil, qətiyyətlə mümkün deyil, Tom. Elə şeylər mənə lazım deyil, mən onlara öyrəşməmişəm. Dul qadın çox mehribandır, o məni incitmir, ancaq onun evindəki qayda-qanun mən istəyənlə deyil. Deyir hər səhər eyni bir vaxtda yuxudan durmalısan, yuyunmalısan, başımı özü darayır... Saçlarımın hamısını daraya-daraya çəkib yerindən çıxarıbdır. Odun anbarında yatmağa da qoymur. Bir də o zəhrimara qalmış kostyumu əynimə keçirir, içində nəfəs də ala bilmirəm. Hava buraxmır, özü də andıra qalmış elə təmiz və şaxdır ki, adam nə uzana bilir, nə rahat yeyib-içə, nə də yerdə eşələnə bilir. Anbarların qapısından sallanmadığını elə bil ki, yüz ildir! Hələ gərək kilsəyə də gedəm, o dualardan da ki, mənim lap zəhləm gedir. Milçək tutmaq olmaz, çox danışmaq olmaz, ayaqqabısız gəzmək olmaz, bütün bazar günü gərək çəkmə ayağında olsun - belə şeylərə dözmək olar? Arvad zənglə yemək yeyir, zənglə yatır, zənglə ayağa qalxır - onun hər işi qayda-qanunladır, adam nə qədər davam gətirə bilər?!

- Hek, axı hamı belədir, nə etmək olar?!

- Hamının mənə dəxli yoxdur! Mən - hamı deyiləm, belə şeylərə dözə bilmərəm. Elə bil ki, əl-qolumu kəndirlə sarıyıblar. Yemək-içmək də asanlıqla əldə edilir, bu heç maraqlı deyil. Balıq tutmağa gedirsən - gərək icazə alasan, çimməyə gedirsən - gərək icazə alasan, hara gedirsən get - mütləq icazə almalısan, belə də iş olar?! Söyüş söymək isə Allah eləməsin! Adamın danışmağa da həvəsi olmur, gərək taxtapuşa dırmaşdı orada ürəyini boşaldasan, yoxsa adamın lap bağı çatlayar. Qan papiros çəkməyə icazə vermir; çıxırmağa, əsnəməyə də qoymur; deyir nə gərnəş, nə qaşın, xüsusən, qonaq olanda (burada Hek xüsusi hiss və hiddətlə möhkəm bir söyüş söydü)... Elə gərək işim-peşəm dua etmək ola, Allah vurmuşdu! Mən belə şeylər görməmişəm. Ona görə də qaçmalı oldum, Tom, nə etmək olar! Bir azdan məktəb açılacaqdır, hələ gərək oraya da gedəydim... Axır ki, davam gətirə bilmədim. Bilirsənmi, Tom: var-dövlət o qədər də yaxşı şey deyilmiş, biz nahaq yerə elə düşünürdük. Elə onu bilirsən ki, qayğı çəkirsən, narahat olursan; belə yaşayış mənim nəyimə lazımdır. Ancaq bu geyim lap mənim ürəyimdəndir, çəllək də onun kimi, daha mən ömrümdə bunlardan ayrılıram. Tom, əgər pul olmasaydı, mənim başıma bu işlər gəlməzdi, ona görə mənim də payımı sən özünə götür, hərdənbir mənə on sent versən, bol-bol bəsimdir. Mənim havayı pulla aram yoxdur. Bir də səndən xahiş edirəm: birtəhər dul arvadı dilə tut ki, məndən inciməsin.

- Bilirsən, Hek, mən bunu edə bilmərəm. Yaxşı olmaz. Sən çalış bir az da döz, bəlkə elə xoşuma gələcək.

- Xoşuma gələcək! Get özünü qaynar oda at, bəlkə elə sənin də xoşuna gələcək. Yox, Tom, bu var-dövləti mən daha istəmirəm. O, lənətə gəlmiş cansıxıcı evlərdə mən daha yaşamaq istəmirəm! Mənim meşə, çay, bu çəlləyin içi xoşuma gəlir, elə burada da yaşayacağam. Qəti fikrimdir! İndi, silahımız, mağaramız olan bir vaxtda, tamamilə quldurluğa hazır olduğumuz bir zamanda bütün bu zəhrimərllər ortaya çıxıb hər şeyi alt-üst etdi!

Tom bu əlverişli fürsətdən istifadə etdi:

- Bura bax, Hek, mən varlanmış olsam da mənimçün fərqi yoxdur, çıxıb gedəcəyəm quldurluğa.

- Nə danışsın! Elə şey olmaz! Sən bunu doğrumu deyirsən, Tom?

- Lap doğru sözümdür. Ancaq bilirsənmi, Hek, sən belə pis geyinmiş olsan, biz səni öz dəstəmizə qəbul edə bilmərik.

Hekin sevinci yox oldu.

- Necə yəni götürə bilməzsiniz! Bəs dəniz quldurluğuna necə götürmüşdünüz?

- O tamamilə başqa iş idi. Elə-belə quldurlar, ümumiyyətlə, dəniz quldurlarından qat-qat yüksək olurlar. Onlar, demək olar ki, həmişə məşhur ailələrdən çıxırlar, hamısı hersoq olur, nə bilim, adlı-sanlı adamlar olur.

- Tom, axı sən həmişə mənim dostum olmusan. Doğrudanmı sən məni öz dəstəmə qəbul etməyəcəksən? Qəbul edəcəksən, elə deyilmi, Tom?

- Hek, mənə qalsa qəbul edərdim, mütləq qəbul edərdim, ancaq camaat adama nə deyər? Deyəcəklər ki, "Tom Soyyerin dəstəsinə baxın, hamısı cırcındırılıdır!". Bunu deyəcəklər, Hek. Nə sənin üçün yaxşı olacaq, nə də mənim üçün.

Daxili mübarizəyə qapılmış Hek uzun müddət susdu. Nəhayət, dedi:

- Yaxşı, Tom, əgər siz məni öz dəstəmə qəbul etsəniz, bir ay da gedib o dul qadının yanında qalaram, bəlkə birtəhər davam gətirə bildim.

- Lap yaxşı, Hek! Buna sözü yoxdur! Gedək, əzizim, mən dul qadıdan xahiş edərdəm ki, sənə az zülm eləsin.

- Doğrudanmı, Tom, doğrudanmı sən ondan xahiş edərsən? Bu lap qiyamət olar! O öz qayda-qanunu ilə mənim o qədər də zəhləmi tökməsə hərdən xəlvəti papiros da çəkərdəm, söyüş də söyərdəm, lap ölsəm də davam gətirərdəm. Bəs sən nə zaman dəstə toplayıb quldurluğa gedəcəksən?

- Lap elə bu saat! Bəlkə də bu axşam yığışib andiçmə düzəldəcəyik.
 - Nə düzəldəcəyik?
 - Andiçmə.
 - Bu nə deməkdir?
 - O deməkdir ki, hamı bir yerə yığılıb, bir-birinə kömək etməyə və tikə-tikə doğrasalar da dəstənin sirtini heç yerdə açmamağa and içir.
- Bundan başqa, dəstəmizdə birisinə toxunan olarsa, həmin adamı və onun bütün qohum-əqrəbasını qırmağa da and içəcəyik.
- Amma qiyamət kef olacaq, ha!
 - Bəs necə! Həm də düz gecəyarısı, heç kəs olmayan qorxulu bir yerdə cin-şəyatinlər dolaşan xaraba bir evdə and içmək daha yaxşı olar.
- Heyf ki, indi elə evlərin hamısını qazıq-qazıq ediblər.
- Gecəyarısı! Bu da yaxşı fikirdir, Tom.
 - Əlbəttə, yaxşıdır! Andı, tabut qarşısında içməli və öz qanımızla imza etməliyik.
 - Bax, əsl iş buna deyərlər! Bu, dəniz quldurluğundan milyon dəfə yaxşıdır! Lap ölsəm də dul qadının yanında yaşayacağam, Tom! Əgər məndən əməlli-başlı bir quldur çıxsa, söhbətim dildən-dilə gəzsə, yəqin ki, məni öz yanına götürmüş olduğuna dul qadının özü də sevinəcəkdir.

NƏTİCƏ

Bu əhvalat belə qurtardı. Balaca bir oğlanın əhvalatı olduğuna görə bu, elə burada da qurtarmalıdır, əgər davam etdirilsə, bu yaşlı bir adamın əhvalatı olardı. Yaşlılar haqqında roman yazdıqda harada nöqtə qoyulacağını bilirsən: əhvalat toyla qurtarır. Uşaqlar haqqında yazdıqda isə həm əlverişlidir, orada nöqtə qoymaq lazım gəlir.

Bu kitabda iştirak edən qəhrəmanların əksəriyyəti ölməmişdir, onlar hələ də sağ-salamat və xoşbəxt həyat sürürlər. Bəlkə bir zamanlar müəllif öz kiçik qəhrəmanlarının gələcək taleyi ilə maraqlanıb, onların necə adam olmaları ilə məşğul oldu. Elə buna görə də indi onların sonrakı həyatları haqqında danışmaq lazım gəlmir.

BİRİNCİ FƏSİL

MUSA QAMIŞLIQDA

Əgər siz "Tom Soyyerin macərələri" adlı kitabı oxumayıbsınızsa, onda mənim haqqımda heç bir şey bilmirsiniz, amma bu elə bir bəla deyildir. Həmin kitabı mister Mark Tven yazmışdır və ümumiyyətlə desək, o qədər də yalan söyləməmişdir. O bir para şeyləri özündən toqquşdurmuş, amma hər şeyi olduğu kimi nağıl etmişdir. Bunun zərəri yoxdur. Mən Polli xaladan, dul qadından, bir də ki, Meridən başqa elə bir adam görməmişəm ki, heç yalan danışmasın. Bu kitabda Tom Soyyerin xalası Polli xaladan, Meri və dul qadın Duqlasdan nağıl edilir, bunların hamısı, demək olar ki, həqiqətdir, yalnız bəzi para yerlərdə yalan söylənilir ki, bu haqda da mən artıq demişəm.

Kitab isə belə qurtarır: Tom ilə birlikdə qərətçilərin mağarada basdırdıqları pulları tapdıq və varlanıb dövlətli olduq. Bizim hərəməzə altı min dollar, hamısı da qızıl çatdı. O qədər çox pul idi ki, adam baxmağa da qorxurdu. Məhkəmə hakimi Tetçer bütün bu pulu götürüb banka qoydu, biz də hər gün hərəməz bir dollar almağa başladıq, beləcə də il boyu - amma bilmirəm ki, bu qədər pulu kim xərcləyib qurtara bilər? Dul qadın Duqlas məni oğulluğa götürdü və mənə tərbiyə verəcəyini vəd etdi, amma onun evində mənim üçün o qədər də yaxşı keçmirdi: o hər cür qayda və ədəb-nəzakət sözlərilə zəhləmi tökmüşdü ki, buna dözmək belə olmurdu. Axırda mən baş götürüb qaçdım. Yenə öz köhnə paltarlarımı geydim, boş qənd çəlləyinin içinə girib sərbəst həyata qovuşduğum üçün sevinməyə başladım. Ancaq Tom Soyyer axtarıb məni tapdı və dedi ki, quldur dəstəsi toplayır. Əgər dul qadının yanına qayıtsam və özümü yaxşı aparsam, o, məni də bu dəstəyə qəbul edəcəkdir. Mən də qayıtdım.

Dul qadın məni görüb ağladı, mənə yazıq, azmış quzu və hər cür başqa sözlər dedi; amma, aydındır ki, fikrində heç bir pis niyyəti yox idi. O mənə yenə başdan-ayağa təzə paltarlar geydirdi və mən yenə də tərləməyə, bütün günü əl-qolu bağlı adam kimi gəzməyə başladım. Beləliklə, hər şey köhnə qayda ilə getməyə başladı. Axşam yetməyinin vaxtı çatanda dul qadın zəng çalırdı, bu zaman heç vəchlə gecikə bilməzsən, mütləq vaxtında gəlməlisən. Stol arxasında oturduqdan sonra isə birdən-birə yeməyə başlaya bilməzsən, gərək durub dul qadının başını əyməsini və nahar üstündə bir qədər donquldamasını gözləyəsən, nahar isə onsuz da pis olmurdu; bir şey pis idi ki, hər şey öz-özünə bişirdi. Zibil vedrəsində hər cür gəmirilmiş, qabaqdan qalan şeylər tez-

tez olurdu. Bəzən onların bir-birinə yaxşıca qarışdırırsan, onlar xörəyin suyunda islanır və boğazdan rahat keçirdi...

Elə həmin gün axşam yeməyindən sonra dul qadın qalın bir kitab götürüb qamışlıqdakı Musa¹ haqqında mənim üçün oxumağa başladı, mən maraqdan az qala partlayırdım, işin necə qurtaracağını çox səbirsizliklə gözləyirdim; dul qadın birdən dedi ki, bu Musa çox-çox bundan əvvəllər ölmüşdür, mənim də o saat marağım qaçdı, eh, mənim ölürlərlə nə işim var!

Tezliklə mən tütün çəkmək həvəsinə düşdüm və bunun üçün dul qadımdan icazə istədim. Lakin o icazə vermədi, dedi ki, bu axmaq adətdir və olduqca pis şeydir, mən gərək onu tərğidəm. Belə adamlar var da! Heç təsəvvürləri belə olmadıqları bir şeyin üstünə möhkəmcə düşürlər. İndi bu dul qadın da heç qohumu deyil, bir də ki, özünüz bilirsiniz, çoxdan ölüb gedən və heç kimə lazım olmayan Musadan yapışib əl çəkmək bilmir, məni isə, tütün çəkmək xoşuma gəldiyi üçün danlayıb söyür. Özü isə, tütünü iyləyir, bunun eybi yoxdur, ona olar.

Onun bacısı, eynəkli cılız adam olan miss Uotson elə bu vaxt onun yanına köçdü və o saat əlifba kitabı ilə zəhləmi tökdü. O bir saata qədər məni danladı, axırda dul qadın ona dedi ki, məni dinc buraxsın. Mən onsuz da daha dözə bilməzdim. Sonrakı bir saat çox darıxdırıcı idi. Odur ki, mən stulun üstündə oturub hey qurdalanırdım. Miss Uotson isə məndən əl çəkmirdi. Gah "Heklberri, ayaqlarını stulun üstünə qoyma"; gah: "Heklberri, stulu belə cırıldatma, dinc otur"; gah da "Heklberri, əsnəyib gərnəşmə, özünü əməlli-başlı apar", deyirdi. Sonra o, cəhənnəm haqqında danışmağa başladı, mən isə durub dedim ki, oraya getmək çox yaxşı olardı. O, hirsələnib özündən çıxdı, mən isə heç pis fikirdə deyildim, yalnız qaçıb bir yana getmək istəyirdim, onların yanında qalmaq lap zəhləmi tökmüşdü, haraya qaçmağın isə mənim üçün fərqi yox idi. Miss Uotson dedi ki, mən çox axmaq bir iş etmişəm, onun özü heç vəchlə belə bir söz deməmiş və o cənnətə düşmək üçün günah işlətməməyə çalışır, Amma mən onun düşmək istədiyini yerə düşməkdə heç bir yaxşı şey görmürdüm, odur ki, buna çalışmamağı da qət etmişdim. Amma onlara heç nə demədim, çünki bunun baş ağrısından başqa onsuz da heç bir mənası olmayacaqdı.

Bu vaxt o, cənnət haqqında danışmağa başladı, indi gözlə ki, qurtaracaq. Guya orada heç bir iş görmək lazım deyil, ömrünün axırınacan bütün

¹ Musa –Tövratin rəvayətinə görə yəhudi xalqının qədim başçılarından biridir, onu guya südəmər vaxtında qamışlıqdan tapmışlar.

günü əlində arfa gəzib oxuyacaqsan. Nə isə mənim o qədər də xoşuma gəlmədi. Amma bunu da demədim. Ancaq bunu soruşdum ki, onun fikri necədir. Tom Soyver oraya düşərmi? O isə belə dedi: "Yox, heç cür düşə bilməz". Mən çox sevindim, çünki onunla birlikdə olmaq istəyirdim.

Miss Uotson yenə də mənə irad tuturdu, axırda məni lap bezikdirdi və darıxmağa başladım. Bir az sonra zənciləri otaqlara çağıraraq ibadətə başladılar, ondan sonra isə yığılıb yatdılar. Mən yanan şamı götürüb yuxarıya, öz otağıma qalxdım; pəncərənin qabağında oturub şən bir şey haqqında düşünməyə başladım, ancaq heç nə çıxmadı; məni elə qüssə bürüdü ki, az qala bağrım çatlayacaqdı. Ulduzlar parıl-daşır, ağacların yarpaqları qəmgin-qəmgin xışıldayırdı; haradasa, çox uzaqlarda yapalaq ulayırdı, yəqin ki, kimsə ölmüşdü; çoban aldadanın çığırması, itlərin səsi eşidilirdi, deməli, tezliklə kim isə öləcəkdi. Külək də hey pıçıldayırdı, mən onun nə pıçıldadığını heç cür başa düşə bilmirdim, qorxudan bədənimə vicicə düşmüşdü. Sonra meşədə, kimsə ürəyindəkini deməyə can atan və bunu başa sala bilmədiyini üçün qəbirdə sakit yata bilməyib gecələr gəzişən və qüssələnən bir ruh kimi inildədi. Mən bərk qorxur və darıxırdım, yanımda bir adamın olmasını istəyirdim... Bu vaxt hörümçək də ciynimə düşdü. Mən çırtma ilə onu vurub düz şamın üstünə saldım və bir göz qırpımında onun bütünlüklə necə mur-mucul olduğunu gördüm. Mən özüm də bildim ki, bu yaxşı əlamət deyil, bundan pisi olmur, buna görə də bərk qorxdum, ürəyim yerindən qopdu. Tez ayağa qalxdım, üç dəfə dabanım üstə fırlanıb, hər dəfə də xaç çəkdim, sonra sap götürüb cinkləri yadımdan çıxarmaq üçün saçımın bir topasını ayıraraq ona sarıdım. Ancaq bu da məni sakit eləmədi. Bu, nal tapıb onu qapının başına vurmaq əvəzinə itirdikdə çox kömək edir; ancaq hörümçəyi öldürdüyün vaxt bu yolla bələdan qurtarmağı eşitməmişdim.

Bədənimə titrətmə düşdü. Mən yenə əyləşib trubkanı əlimə götürdüm; ev indi lap sakit idi, deməli, dul qadın heç nədən xəbər tutmayacaqdı. Xeyli vaxt gəlib keçdi; mən şəhərdə, uzaq bir yerdə saatın on ikini vurduğunu eşitdim. Bundan sonra yenə sakitlik çökdü, indi əvvəlkindən də sakit idi. Bir az sonra qaranlıqda ağac budaqlarından birinin xışıldadığını eşitdim, orada nə isə tər-pənirdi. Mən qımıldanmadan oturub qulaq asmağa başladım. Elə o saat kim isə lap yavaşca miyoldadı: "Miyo, Miyo". Çox qərribə iş idi. Mən də mümkün qədər yavaşca miyoldadım: "Miyo, miyo", sonra isə şamı söndürüb pəncərədən anbarın damına qalxdım. Oradan sürüşərək yerə düşüb ağacların altında gizləndim. Zənnim məni aldatmamışdı. Tom Soyver məni gözləyirdi.

İKİNCİ FƏSİL

BİZİM DƏSTƏNİN DƏHŞƏTLİ ANDI

Biz ağacların arasındakı cığırda ayaqlarımızın ucunda dul qadın Duqlasın bağçasının qurtaracağına sarı getməyə başladıq; ağacların budaqları başımıza toxunmasın deyərək, aşağı əyilə-əyilə gedirdik. Mətbəxin yanından keçəndə ayağım kötüyə ilişib səs elədi. Biz yerə yataraq səsimizi kəsdik. Miss Uotsonun böyük zəncisi - onun adı Cim idi - mətbəxin astanasında oturmuşdu; biz onu yaxşı gördük. Çünki onun arxasında şam yanırdı. O, ayağa sıçrayıb boynunu uzadaraq bir dəqiqəyə qədər ətrafa qulaq asdı, sonra isə dilləndi:

- Kimdir orda?

O bir qədər də qulaq verdi, sonra ayaqlarının ucunda gələrək lap bizim ikimizin arasında dayandı: belə ki, barmağımızı uzatsaydıq, ona deyərdi. Deyəsən, axı xeyli vaxt keçmiş, heç bir şey eşidilməmişdi, biz isə bir-birimizin lap yanında idik. Birdən topuğum qaşınmağa başladı, qaşınmağa isə qorxurdum; sonra qulağım, daha sonra isə lap iki kürəyimin arası qaşınmağa başladı. Gördüm ki, qaşınmasam, lap öləcəyəm. Mən bunu sonralar da hiss etmişəm: əgər bir yerə qonaq gedirsən, yaxud dəfndə iştirak edirsən, yaxud yuxulamaq istəyirsən, amma heç cürə yata bilmirsən, ümumiyyətlə qaşınmaq heç cürə mümkün olmayan belə yerlərdə mütləq hər yerin birdən qaşınmağa başlayır.

Bu vaxt Cim yenə dilləndi:

- Bura baxın, kimsiniz? Haradasınız? Axı, mən hamısını eşitmişəm, bu nə heyvəlikdir! Yaxşı, mən bilirəm nə etmək lazımdır: oturub bir şey eşidincəyədək gözləyəcəyəm.

Sonra Cim mənimlə Tomun arasında yerə oturdu, arxasını ağaca söykəyib ayaqlarını elə uzatdı ki, bir ayağı az qala mənim ayağıma toxundu. Mənim birdən burnum gicişməyə başladı. Elə gicişidi ki, gözlərim yaşardı, qaşınmağa isə qorxurdum. Sonra burnumun içi, daha sonra isə bığ yerim qaşınmağa başladı. Mən yerimdə otura bilmirdim. Bu müsibət altı-yeddi dəqiqə davam etdi, mənə isə elə gəlirdi ki, lap çox keçdi. İndi mənim birdən-birə on bir yerim qaşınırdı. Mən belə gördüm ki, daha bir dəqiqədən artıq dözə bilməyəcəyəm, amma yenə birtəhər özümü saxladım; fikirləşdim ki, çalışıb dözərəm. Elə bu vaxt Cim bərkədən nəfəs almağa başladı, sonra xoruladı. Mənim də birdən-birə halım yaxşılaşdı.

Tom güclə eşidiləcək səslə astadan dodaqlarını marçıldadıb işarə etdi və biz iməkləyə-iməkləyə aradan çıxdıq. Təxminən on addım iməkləyəndən sonra Tom mənə pıçıldadı ki, gülmək üçün Cimi ağaca sarımaq istəyir. Mən isə dedim: "Elməsən yaxşıdır. O, oyanıb hay-küy qaldırır, onda görərlər ki, mən yerimdə yoxam". Tom dedi ki, yanımda şam azdır, birtəhər mətbəxə keçib çoxlu şam götürmək lazımdır. Mən onu saxlayır, deyirdim ki, Cim oyanıb məlbəxə keçə bilər. Tom isə risk etmək istəyirdi; biz gedib mətbəxə girdik, üç dənə şam götürdük, Tom şamların dəyəri əvəzinə stolun üstünə beş sent pul qoydu. Sonra biz mətbəxdən çıxdıq; tezliklə burdan uzaqlaşmaq üçün səbrim tükənmişdi, Tom isə mütləq iməkləyə-iməkləyə Cimin yanına getmək və onun başına bir oyun açmaq istəyirdi. Dayanıb onu gözlədim, mənə elə gəldi ki, olduqca çox gözlədim, çünki ətraf tamam boş sükut içərisində idi.

Tom qayıdıb gələn kimi biz qaça-qaça cığır yolla bağçanı dövrə vurub azca sonra evin əks tərəfindəki dağın lap təpəsinə gəlib çatdıq. Tom dedi ki, Cimin şlyapasını başından götürüb elə onun başı üzərindəki kiçik bir budaqdan asmışdır, Cim isə bir qədər tərpənmiş, amma oyanmamışdır. Sabahı gın Cim nağıl edirdi ki, guya əcinnələr onu cadulamış, yuxuya verib belinə minmiş və bütün ştalı gəzib dolaşmışlar, sonra isə onu gətirib ağacın altında oturtmuş və bütün bu işləri kimin etdiyini o saat göstərmək üçün şlyapasını budaqdan asmışlar. O biri dəfə isə Cim artıq nağıl edirmiş ki, guya əcinnələr onun belində Yeni Orleana qədər gedibləmiş; sonra o hər dəfə daha uzaq yerlərə getdiklərini söyləyirmiş, hətta ən nəhayət, deyirmiş ki, guya əcinnələr onun belində bütün dünyanı dolaşmış, onu lap ölüncəyə qədər yormuşlar, kürəyi yəhər altı kimi tamam sürtülmüş. Cim bundan sonra elə fəxr edirmiş ki, o biri zəncilərin üzünə belə baxmaq istəmirmiş. Zəncilər bu barədə Cimin dediklərini eşitmək üçün çox-çox uzaqlardan durub buraya gəlirdilər. Beləliklə, Cim bizim yerlərdə heç bir zəncinin görmədiyi hörmət və ehtiram sahibi oldu. Tanış zəncilər ona rast gəldikdə ağızlarını açıb durur, əcaib bir şey görürmüşlər kimi ona baxırdılar. Axşam olcaq zəncilər həmişə mətbəxdə ocaq başına yığışır, əcinnələr haqqında söhbətə başlayırdılar; amma birisi ağızını açıb bu haqda danışan kimi Cim onun sözünü yarımçıq kəsib deyirdi: "Hm. Axı sən əcinnələr haqqında nə bilə bilərsən!"

Həmin zənci də o saat sakit olub susacaqdı. Cim beş sentlik pulu ipə keçirib həmişə boynunda gəzdirirdi; o nağıl edirdi ki, guya bu tilsimi

ona şeytanın özü bağışlamış və demişdir ki, bununla bütün xəstəlikləri sağaltmaq və istədiyin vaxtda əcinnələri çağırmaq mümkündür, bunun üçün pula baxa-baxa dodaqaltı nə isə pıçıldamaq kifayətdir; amma Cim nə pıçıldadığını heç vaxt demirdi. Zəncilər bütün ətrafdan yığışib gəlir və pula bircə dəfə baxmaqdan ötrü bütün var-yoxlarını Cimə verirdilər; ancaq onlar heç vaxt pula toxunmazdılar, çünki pul şeytanın əlində olubmuş. Nökər Cim indi daha heç nəyə yaramırdı, şeytanı gördüyü və əcinnələri belinə mindirib bütün dünyanı gəzdirdiyi üçün həddən artıq lovğalıq edirdi.

Hə, keçim mətləb üstə, Tomla birlikdə uçurumun kənarına yaxınlaşıb aşağıya, kiçik səhərə baxanda, orada cəmi üç-dörd yerdən işıq gəlirdi - bu da, yəqin ki, xəstələri olan evlər idi; yuxarıda, başımızın üzərində ulduzlar sayrışırdı, səhərdən aşağıda isə bir mil eni olan çay sakit, aram-aram axıb gedirdi. Biz dağdan enib Co Harper ilə Ben Rocersi və daha iki ya üç oğlanı axtarıb tapdıq; bu oğlanlar köhnə gön zavodunda gizlənmişdilər. Biz kiçik bir qayıq çayın sahilindən açıb çayla iki mil yarıma qədər aşağıya, sahilin qayalıq tərəfindəki böyük çökəkliyədək üzdük, orada sahilə çıxdıq.

Kolluqlara gəlib çatdıqda Tom Soyyer bizim hamımızı and içməyə məcbur etdi ki, bu sirri heç kimə açmayacağıq, sonra isə kolların daha sıx bitdiyi yerdə mağaraya gedən yolu bizə göstərdi. Biz şamları yandıraraq iməkləyə-iməkləyə zağaya sarı getdik. Təxminən iki yüz addım iməklədikdən sonra mağaraya çatdıq. Tom keçidləri dolaşaraq tezliklə bir tərəfdə, divarın altında gözdən itdi. Siz heç vaxt hiss eləməzdiniz ki, orada yol var. Bu dar yolla biz bir növ otağa - olduqca rütubətli, yaş və soyuq otağa daxil olub orada dayandıq.

Tom dedi:

- Hə, indi biz quldur dəstəsi toplayıb bu dəstəyə "Tom Soyyerin quldur dəstəsi" adını verərik. Bizimlə birlikdə quldurluq etmək istəyənlər isə and içməli, buna öz qanları ilə qol çəkməlidirlər.

Hamı razı oldu. Tom bir kağız çıxartdı, bu kağızda yazılmış andı oxudu. Bu and bütün uşaqları quldur dəstəsində möhkəm olmağa və onun sirlərini heç kimə açmamağa çağırırdı; bizim dəstəmizdən olan uşaqı təhqir edən olarsa, onda həmin uşaq, təhqir edən adamı və onun bütün qohumlarını öldürməlidir, uşaq onların hamısını öldürüb döşlərində xaç nişanı - bizim quldur dəstəsinin nişanı kəsməyincə nə yeməli, nə də yatmalıdır. Belə bir nişan qoymağa heç bir kənar adamın hüququ yox-

dur, buna yalnız bizim quldur dəstəsinə mənsub olanların hüququ vardır; əgər kənar bir adam bu nişanı qoyarsa, onda quldur dəstəsi onu məhkəməyə verəcək, yox, əgər həmin adam itaət etməyib yenə nişan qoyarsa, onu öldürəcəkdir. Quldur dəstəsindən olan bir kimsə bizim sirmimizi özgəyə açarsa, onun başını kəsəcək, sonra isə meyitini yandırıb külünü göyə sovuracaqlar; onun adı qan ilə siyahıdan pozulacaq və onu bir daha heç kəs yad etməyəcəkdir, ona lənət yağdıracaq, onu həmişəlik unudacaqlar.

Həm söylədi ki, and çox gözəldir; sonra Tomdan soruşdular ki, bunu onun özü fikirləşib yazıb, yaxud başqa birisi. Demə bəzi yerlərini onun özü fikirləşib, qalanlarını isə quldurlar və piratlar¹ haqqındakı kitablardan götürüb, hər bir əsl quldur dəstəsinin guya belə bir andı vardır.

Bəziləri dedilər ki, sirri açan uşaqların qohumlarını öldürmək yaxşı olardı. Tom qeyd etdi ki, bu pis fikir deyil və karandaş götürüb bunları yazdı.

Bu vaxt Ben Rocers dedi:

- Yaxşı, Hek Finnin heç bir qohumu yoxdur; bəs onda necə olsun?

- Nə olar, atası ki, var.

- Hə, atası var, amma onu indi haradan axtarıb tapacaqsan. O bir vaxtlar gön zavodunda həmişə sərxoş olub ağlayar, donuzlarla bir yerdə qalardı, ancaq indi bir ildən artıq olar ki, bizim yerlərdə gözə dəymir.

Onlar öz aralarında məsləhətləşərək az qala məni siyahıdan pozacaqdılar; deyirdilər ki, hər bir oğlanın öldürülə biləcək qohumları və ya başqa bir adamı olmalıdır, yoxsa başqaları narazı qalar. Beləliklə, heç biri bir şey fikirləşib deyə bilmədi, hamısı çətin vəziyyətə düşüb susdu. Mən əvvəlcə az qala ağlayacaqdım, sonra isə birdən düşünüb tapdım; mən miss Uotsonu onlara təklif etdim, qoy onu öldürsünlər. Həm razı oldu:

- Nə olar ki, kara gələr. İndi hər şey qaydaya düşdü. Heki qəbul etmək olar.

Bundan sonra həm barmağını sancaqla deşib qan ilə qol çəkməyə başladı, mən də öz nişanıma kağızın üstünə qoydum.

- Yaxşı, bəs bu quldur dəstəsi nə ilə məşğul olacaqdır? - deyə Ben Rocers soruşdu.

¹ Pirat - dəniz qulduru

- Qarət və qatilliklə, başqa bir şeylə yox.
- Bəs biz nəyi qarət edəcəyik? Evlərimi, mal-qaranımı, yoxsa...
- Nə axmaq sözdür. Mal-qaranı və ona bənzər şeyiəri qarət etmək olmaz, buna oğurluq deyirlər, - deyə Tom Soyver cavab verdi. – Biz oğru deyilik. Axı, bu nə adətdir? Biz quldurlarıq. Biz üzümüzə maska geyib böyük yollarda dilicanları¹ və kareta² dayandıracaq, sənişinləri öldürüb onların saatlarını və pullarını götürəcəyik.

- Onları mütləq öldürməkmə lazımdır?

- Bəs necə! Bundan yaxşısı ola bilməz. Bəzi nüfuz sahibləri başqa cürə düşünürlər. Amma bura, mağaraya gətirib azad olmaq pulu verilincəyədək saxlanılan adamlardan başqa, ümumiyyətlə, hamını öldürmək daha yaxşı vasitə hesab olunur.

- Azad olmaq pulu? Bu nə deməkdir?

- Bilmirəm. Amma qayda belədir. Mən bu haqda kitablarda oxumuşam, əlbəttə ki, biz də belə etməliyik.

- Bilmədiyimiz bir şeyi necə edə bilərik?

- Birtəhər edərik. Sənə deyirlər ki; bütün kitablarda belədir, eşitmirsən nədir? Hek Fini, yoxsa sən bizim tamamilə çaş-baş olub qalmağımız üçün hər şeyi kitablarda olduğu kimi deyil, özün bildiyin kimi etmək fikrindəsən?

- Sənin də, ağılına gələni deməkdən xoşun gəlir, Tom Soyver, bir halda ki, biz bunun necə edildiyini bilmirik, onda bu lənətə gəlmişlər azadlığa necə çıxacaqlar.

- Bilmirəm, vəssalam. Deyildi ki, onları pul ilə azad edilincəyədək saxlamaq lazımdır. Bəlkə də bu o deməkdir ki, onları öləndək tutub saxlamaq lazımdır.

- Bax, bu bir az ağlabatan oldu. Belə etmək olar. Bəs niyə əvvəldən belə demirdin? Deməli, onları pul ilə azad edilincəyədək - ölən günədək tutub saxlayacağıq. Yaman da əngəl olacaq, yedirt, içirt, bir də göz ol ki, qaçmasınlar.

- Ben Rocers, sən nə danışırsan? Yanlarında gözətçi ola-ola onlar necə qaça bilərlər? Onlar tərənən kimi gözətçi gülləni başlarına çaxar.

- Gözətçi? Bu lap qiyamətdir! Deməli, yalnız onları qorumaqdan ötrü bizlərdən biri bütün gecəni yatmayıb oyaq qalmalıdır? Məncə, bu

¹ D i l i c a n – keçmişdə dörd təkərli minik arabası

² K a r e t a – hər tərəfi örtülü, dörd təkərli minik arabası

səfəh işdir. Axı nə üçün dəyənək götürüb başlarına vuraraq hamısını birdən-birə azad etməyəək?

- Ona görə ki, kitablarda belə deyilmir, bax elə buna görə. Ben Rocers, bilirənmə nə var, sən bir işi lazım olduğu kimi etmək istəyirsən, yoxsa yox? Sən elə düşünürsən ki, kitab yazanlar necə etmək lazım olduğunu bilmirlər? Yoxsa onlara dərs vermək fikrindəsən? Heç xəyalına da gətirmə! Yox, ser, biz onları bütün qayda-qanun üzrə azad edəcəyik.

- Yaxşı, siz deyən olsun. Mənə nə var ki! Mən ancaq bunu deyirəm ki, səfəh işdir... Yaxşı, bura bax, biz qadınları da öldürəcəyik?

- Ben Rocers, bilirənmə nə var, əgər mən belə bisavad olub heç bir şey bilməsəydim, ağzımı yumub oturdum. Qadınları öldürmək! Axı nə üçün, kitablarda məgər belə bir şey var? Onları mağaraya gətirir və mümkün qədər nəzakətlə davranırsan, orada isə onlar yavaş-yavaş sənə vurulurlar və artıq özləri öz evlərinə getmək istəmirlər.

- Əgər beləsə, mən razıyam, ancaq bunda maraqlı bir şey də görmürəm. Bir az sonra mağaramızda tərپənmək də olmayacaq, o qədər qadın və öz azad edilmə vaxtını gözləyən hər cür adam yığılacaq ki, quldurların özlərinə yer olmayacaq. Nə isə, sözüm yoxdur, dalısını söylə görək!

Balaca Tommi Baris bu vaxt artıq yatmışdı, onu oyatdıqda qorxub ağlamağa başladı, evə, anasının yanına buraxılmasını xahiş etdi; dedi ki, daha quldur olmaq istəmir.

Hamı ona gülməyə və "ağlaşan" deyib ələ salmağa başladı, o isə hirsələnib dedi ki, bu saat gedib bütün sirmimizi açacaqdır. Ancaq Tom ona beş sent pul verdi ki, sussun və dedi ki, indi biz hamımız evimizə gedərik, gələn həftə isə yığılıb bir kimsəni soyar və öldürərik.

Ben Rocers dedi ki, evdən tez-tez çıxma bilmir, yalnız bazar günləri eşiyə çıxma bilir, buna görə də olmazmı gələn bazar günündən başlayalar, ancaq uşaqların hamısı belə qət etdi ki, bazar günləri adam öldürmək və soymaq günahdır, bu haqda heç danışmağa da dəyməz. Biz razılaşıb bu qərara gəldik ki, görüşək və mümkün qədər yaxın bir gün təyin edək, sonra Tom Soyveri quldur dəstəsinin başçısı Co Harperi isə dəstə başçısının köməkçisi seçib evlərimizə dağılıdıq.

Mən anbarın damına, oradan da pəncərəyə çıxanda artıq səhərin açılmasına az qalmışdı. Mənim təzə paltarım tamam şamın mumuna və gilə bulaşmışdı, özüm isə it kimi yorulmuşdum.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

PUSQUDA

Səhər miss Uotson paltarımı korladığım üçün məni yamanca danladı. Dul qadın isə heç nə demədi, yalnız şamın mumunu və gili təmizlədi; o elə kədərli idi ki, mən bu vaxt özümü bacardıqca daha yaxşı aparmağı qət etdim. Sonra miss Uotson məni kiçik anbara aparıb duaya başladı, ancaq bundan heç bir şey çıxmadı. O mənə tapşırırdı ki, hər gün dua edim - onda nə istəsəm ona nail olaram. Bunun bir faydası olmayacaqdı. Amma mən yenə də sınađım. Dua oxuyub özümə qarmaqsız bir tilov istədim. Ancaq qarmaqsız nəyimə gərək idi. Mən üç-dörd dəfə dua oxuyub qarmaq dilədim, amma heç nə çıxmadı. Bu günlərdə miss Uotsondan xahiş etdim ki, mənim əvəzimə də dua oxusun, o isə məni axmaq deyə təhqir idi və heç demədi də ki, nə üçün. Mən beləliklə də başa düşmədim ki, bu nə məsələdir.

Bir dəfə mən meşədə xeyli oturub hey bu haqda fikirləşdim. Öz-özümə dedim ki, əgər adam özünə dua ilə istədiyini diləyə bilərsə, bəs onda dyakon¹ Uinn donuz əti satarkən çəkdiyi zərərin pulunu nə üçün geri diləmir? Nə üçün dul qadın özünün oğurlanmış gümüş tütün qutusunu dua ilə diləyə bilmir? Nə üçün miss Uotson özünün kökəlməsi üçün dua oxumur? Yox, deyə özün özümə cavab verdim, burada nə isə belə deyildir. Gedib dul qadından soruşdum, o isə belə dedi: yalnız "mənavi nemətlər" üçün dua etmək olar. Bunu mən heç cürə başa düşə bilmədim; sonra o mənə belə izah etdi: bu o deməkdir ki, mən gərək başqalarına kömək edəm, onlardan ötrü bacardığım hər şeyi edəm, həmişə onların qayğısını çəkərm, özüm haqqında qətiyyənlə düşünməyəm. Mən belə başa düşdüm ki, gərək miss Uotsonun da qayğısını çəkəm.

Mən meşəyə gedib hey fikirləşdim, götür-qoy etdim və heç cürə başa düşə bilmədim ki, bunun özgə adamlardan başqa mənə nə xeyri vardır. Sonra belə qət etdim ki, bu barədə daha başımı partlatmayım - bəlkə elə belə də keçinmək mümkün oldu. Bəzən elə olurdu ki, dul qadın mənə Allahın peşəsi haqqında nağıl etməyə başlayırdı, həm də elə maraqlı nağıl edirdi ki, adamın lap ağılı gedirdi; o birisi gün isə bir də görürdün ki, miss Uotson yenə öz dediyinin üstündə israr edir və yenə mənim ağılımı çaşdırır. Mən axırı belə başa düşdüm ki, iki Allah vardır, dul qadının Allahı ilə günahkar birtəhər keçinə bilər, amma elə ki, miss

¹ Dyakon -keşiş

Uotsonun Allahının çənginə keçdi, onda vay halına. Mən bütün bunları ətraflı düşünüb belə qət etdim ki, əgər mən ona lazımamsa, onda yaxşısı budur əvvəlcə dul qadının Allahının yanına gedim; amma heç cürə ağılma sığışdıra bilmirdim ki, mən onun nəyinə lazımam və bir balda ki, heç bir şey bilmirəm, özümü yaxşı aparmıram, əslən də adi nəsilənəm, onda məndən ona fayda nədir.

Mənim atamı şəhərimizdə bir ildən artıq idi ki, görünə yox idi, buna görə də lap arxayınlaşmışdım; mən onu bir daha görmək istəmirdim. Mən onu yaxınlıqda veyllənən görəndə çox vaxt meşəyə qaçırdımsa da, ağılı başında olanda əlinə keçən kimi məni yamanca döyürdü. Elə təxminən bu vaxtlar onu şəhərdən on iki mil yuxarıda çaydan çıxartmışdılar, bunu mən camaatdan eşitmişdim. Bu qərara gəlmişdilər ki, bu elə onun özüdür ki, var: boğulan adam atam boyda imiş, üst-başı cır-cındır, saçları da çox uzun imiş; bütün bunlar atamın əlamətlərinə çox bənzəyirmiş, ancaq sifətini heç cür müəyyən edə bilmirmişlər: suda o qədər çox qalbmış ki, sifətində bir sifətlik yox imiş. Deyirlərki, o çayda arxası üstə üzürmüş. Onu sudan tutub çıxarmış və sahilə basdırmışdılar. Ancaq mən o qədər də sevinmədim, çünki bir şey yadıma düşdü. Mən çox gözəl bildirdim ki, suda boğulmuş kişi çayda sifəti yuxarıya yox, aşağıya üzmlidir. Bax, buna görə də mən fikirləşib belə qərara gəldim ki, bu heç də mənim atam deyil, əynində kişi paltarları olan suda boğulmuş bir qadınmış. Elə buna görə də mən yenə narahat olmağa başladım. Elə hey gözləyirdim ki, qoca bax bu saat gəlib çıxacaq, mən isə bunu qətiyyənlə istəmirdim.

Biz, demək olar ki, bir ay qaçaq-qaçaq oynadıq, sonra isə mən bundan əl çəkdim. Mənim kimi bütün uşaqlar da. Biz heç kəsi nə soyduq, nə də öldürdük, yalnız özümüzü gicliyə qoymuşduq. Meşədən qaça-qaça çıxıb donuz çodarlarının, yaxud da bazara göyərti və tərəvəz aparən qadınların üstünə atılırdıq, ancaq heç vaxt heç kəsə toxunmurduq. Tom Soyyer donuzlara "külçə qızıl", turpa və göyərtiyə isə "daş-qaş" deyirdi. Mağaraya qayıtdıqda biz nələr etdiyimiz və nə qədər adam öldürüb yaraladığımız ilə öyünürdük. Ancaq mən bundan bizə nə xeyir olduğunu gormürdüm. Bir dəfə Tom uşaqlardan birini yanan kösövlə qaça-qaça bütün şəhəri dolaşmağa göndərdi; Tom buna "parol" (bütün quldur dəstəsinin bir yerə yığılması üçün işarə) deyirdi; sonra o bizə dedi ki, öz kəşfiyyatçılarından gizli bir məlumat almışdır, guya sabah varlı ərəblərin və İspaniya tacirlərinin qiymətli daş-qaşlarla yüklənmiş iki yüz

fildən, altı yüz dəfə və min qatırından ibarət böyük bir karvanı gəlib mağaranın yaxınlığında dayanacaqdır, bunları isə vur-tut dörd yüz əsgər qoruyur, belə ki, biz pusqu qurub onların hamısını qırar və qəniməti ələ keçiririk... O bizə əmr etdi ki, qılınclarımızı itiləyək, tüfənglərimizi təmizləyək və hər cəhətdən hazır olaq. O, qılıncları itiləmədən və tüfəngləri təmizləmədən şalqam yüklənmiş arabaya belə hücum edə bilmirdi, halbuki, bunları itiləməyin heç bir mənası yox idi. Çünki bunlar şotka dəstələri və adicə taxtalar idi, onları nə qədər itiləsən də düzəlməyəkdir. Mən bu qədər ispaniyalını və ərəbi qıracağıma heç cür inana bilmirdim, ancaq dəvələrə və fillərə baxmaq könlümdən keçirdi; buna görə də o biri gün - şənbə günü, əlüstü ora gəlib başqaları ilə birlikdə pusquda aylaşdım; işarə verilən kimi kolların arasından sıçrayıb dağdan aşağı cumduq. Ancaq orada heç bir ispaniyalı və ərəb yox idi; dəvələr və fillər də yox idi. Demə, bu, vur-tut bazargünü məktəbin ekskursiyası, həm də təkcə birinci sinif imiş. Biz onların üstünə atılaraq uşaqları bütün vadi boyu qovub pərakəndə saldıq. Ancaq qoğal və mürəbbədən başqa heç bir qənimətimiz olmadı, hə, bir də Ben Rocers əsgidən düzəldilmiş bir gəlincik, Co Harper isə bir dua kitabı və təsəlliverici bir kitabça ələ keçirdi; sonra isə onların müəlliməsi dalımızca gəldi, biz də bütün bunları atıb qaçmağa başladıq. Mən heç bir qiymədi daş-qaş və başqa şey görmədim, bunu beləcə də Tom Soyverə dedim. O isə inandırmağa çalışırdı ki, bu şeylər orada olub: yığın-yığın qiymətli qaş-daşlar da, ərəblər də, fillər də və hər cür şeylər də. Mən ondan soruşdum:

- Bəs onda nə üçün biz heç bir şey görmədik?

O isə dedi:

- Əgər sən heç olmazsa bir şey bilsəydin, "Don Kixot" adlanan kitabı oxumuş olsaydın, onda belə soruşmazdın. Burada bütün məsələ ovsundadır.

Demə, doğrudan da, orada yüzlərlə əsgər, fillər, daş-qaş və hər cür başqa şeylər də varmış, ancaq bizim qarşımıza düşmənlər, Tomun dediyi kimi, sehrbazlar çıxıbmiş, bütün bunları da onlar bizim acığımızı bazargünü məktəbinə çeviribmişlər. Mən Toma dedim:

- Eybi yoxdur, onda biz gərək bu sehrbazlara hücum edək.

Ancaq Tom Soyver məni "axmaq" deyər təhqir etdi.

- Sən nə danışırısan, - dedi. - Axı sehrbaz cin və şeytanlardan ibarət böyük bir qoşun çağıra bilər, onlar səni bir göz qırpımında "ana" deməyə

macal tapmamış doğram-doğram doğrayarlar. Axı onlar ağac boydadırlar, enləri isə kilsə enindədir.

- Yaxşı, - dedim, - əgər biz də cin və şeytanları özümüə köməyə çağırısaq, onda onları - o birilərini qıra bilərik, ya yox?

- Axı, sən onları necə çağıracaqsan?

- Bilmirəm. Bəs onlar necə çağırırlar?

- Necə? Köhnə tənəkə lampanı və ya dəmir üzüyü sürtürlər, o vaxt cinlər və şeytanlar hər tərəfdən tökülüşüb gəlirlər, göy guruldayır, ildırım çaxır, hər yeri duman bürüyür, onda cinlərə və şeytanlara nə əmr etsən, o saat yerinə yetirirlər. Topdağıtmaq bürcləri dibindən qoparıb çıxartmaq və onunla məktəb direktorunun və ya hər hansı bir kimsənin taraqqadan başına çırpmaq onlar üçün heç bir şey deyil.

- Onlar kimdən ötrü belə çalışırlar?

- Lampanı və ya üzüyü sürtən adama itaət edirlər və onun buyurduğu hər bir şeyi yerinə yetirməlidirlər. Əgər o buyursa ki, xalis brilyantdan qırx mil uzunluğunda bir saray tikib içini saqqızla və ya istədiyini hər bir şeylə doldursunlar, yaxud Çin imperatorunun qızını oğurlayıb sənin üçün arvad gətirsinlər - onlar bunların hamısını etməlidirlər, həm də bir gecənin içində, gün çıxana qədər görüb qurtarmalıdırlar. Hələ bu nədir: onlar bu sarayla bütün ölkəni dolayıb sənənin kefin haranı istəsə oraya aparmalıdırlar, başa düşdünmü?

- Bilirsən nə var, - deyə cavab verdim, - mənəcə, əgər onlar bu sarayı özləri üçün saxlamayıb, boş-boşuna veyilənərək belə bir fürsəti əldən qaçırlarsa, demək, qanacaqsızdırlar. Hələ bu azdır, əgər mən cin və ya şeytan olsaydım, bu lampanı da onların başına çırpardım. İşimdən-gücümdən ayrılıb onun yanına cumacağam ki, nə var, nə var o, bir zibili orada sürtüb.

- Söz danışdın da, Hek Finn. Axı o lampanı sürtəndə sən istədin-istəmədin, onun yanına getməlisən.

- Nə? Boyca ağacdən böyük, yoğunluqda kilsədən də yoğun olsamdımı?

Yaxşı, eybi yoxdur, mən onun yanına gedərəm; ancaq inan ki, onu o yerlərdə tapılan on uca ağacın başına qovub çıxardaram.

- Eh, Hek Finn, sənənlə danışmağın mənası yoxdur. Sən, deyəsən, heç bir şey başa düşmürsən, elə bil tamam sarsaqsan.

Mən iki, ya üç gün bu barədə fikirləşdim, sonra belə qət etdim ki, özüm baxım görüm, bunda heç olmazsa bir həqiqət var, ya yox. Köhnə tənəkə lampa və dəmir üzük götürüb meşəyə getdim, hindlilər kimi tər

töküncəyə qədər onları hey sürtdüm. Öz-özümə belə fikirləşirdim: saray tikdirər və sataram; ancaq heç bir şey çıxmadı, heç bir cin, şeytan gəlmədi. Belə ki, mənə bütün bu cəfəngiyatı Tom Soyverin özü toqquşdurub, necə ki, həmişə toqquşdurur. O, deyəsən, ərəblərin də, fillərin də olduğuna inanıb, mən isə başqa cürəm: o saat hiss etdim ki, bu bazargünü məktəbidir.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ŞARLA FALA BAXMA

Bax, beləcə, üç, ya dörd ay keçdi, qış artıq çoxdan başlamışdı. Mən, demək olar ki, hər gün məktəbə gedirdim, sözləri bir-birinə qoşmaq, oxumaq və bir qədər də yazmaq öyrənmişdim, vurma cədvəlini - altı dəfə yeddi edər otuz beş, - bura qədər əzbərdən bilirdim, gerisini isə, elə bilirəm ki, lap yüz il də oxusam, heç vaxt öhdəsindən gəlməyəcəyəm. Mənim ümumiyyətlə, riyaziyyata həvəsim yoxdur.

Mənim əvvəllər bu məktəbdən zəhləm gedirdi. Sonra isə pis olmadı, yavaş-yavaş alışmağa başladım. Lap zəhləmi təkən vaxtlarda dərslərdən qaçırdım, o birisi gün isə müəllim məni çubuqla döyürdü; bu mənim xeyrimə idi, məni yaman qıvraqlaşdırırdı. Məktəbə nə qədər çox gedirdimsə, mənim üçün bir o qədər də asan olurdu. Dul qadının yanında da bütün qayda-qanunlara yavaş-yavaş alışdım, bir növ öyrəşdim. Hər şeydən çətini evdə yaşamağa və çarpayıda yatmağa alışmaq idi; ancaq soyuqlar düşünəndək mən yenə də bəzən evdən qaçır və gedib meşədə yatırdım, bu da istirahət kimi bir şey idi. Köhnə həyat daha çox xoşuma gəlirdi, ancaq təzə həyata da alışırdım, bu hətta mənim xoşuma da gəlməyə başlamışdı. Dul qadın deyirdi ki, mən tədricən düzəlirəm və özümü bir o qədər pis aparmıram. Deyirdi ki, məndən ötrü daha utanıb qızarmalı olmur.

Bir dəfə necə oldusa, səhər yeməyindən sonra bilməyərəkdən toxunub nəməkdanı dağıtdım. Cəld duzdan bir çimdik götürdüm ki, sol çiynimin üstündən atıb bəlanı özümdən uzaq edim, ancaq bu vaxt miss Uotson tərs kimi gəlib çıxdı və məni dayandıraraq dedi: "Heklberri, əllərini yanına sal! Sən həmişə hər yanı zibilləyirsən!" Dul qadın mənə tərəfəş çıxdı, ancaq gec idi, bəlanı onsuz da uzaqlaşdırmaq mümkün deyildi, bunu çox gözəl bilirdim. Mən evdən çıxanda özümü çox pis hiss edir-

dim, hey fikirləşib başımı sındırırdım ki, görəsən bu bəla harda başıma gələcək və necə bəla olacaq. Bəzi hallarda bəlanı uzaqlaşdırmaq olur, ancaq bu elə hal deyildi - mən bir şey etməyə çalışmırdım, eləcə çox məyus bir halda şəhəri dolaşib bəlanı gözləyirdim.

Mən bağçaya çıxdım, daş pilləkənlərlə yuxarı qalxaraq taxta hasarın o tayına düşdüm. Yerdə bir düyümdən¹ çox, yenicə yağmış qar var idi, birdən mən qarın üstündə ləpir gördüm: kim isə daş karxanasından gəlib basardakı çıxış yolunun yanında bir qədər ayaq döymüş, sonra yoluna davam edib getmişdi. Hasarın yanında bu qədər dayanıb bağçaya dönməməsi çox qoribə idi. Nə isə, çox qərİbədİr... Ləpirin İzinə düşüb getmək İstədim, amma əvvəlcə əyildim ki, onu yaxşıca nəzərdən keçirirəm. Qabaqca gözüme elə bir şey dəymədi, sonra isə gördüm ki, cin-şeytanı uzaqlaşdırmaq üçün sol dabana böyük mıxlardan bir xaç vurulmuşdur. Mən bir anın içərisində dağdan endim. Arabir boylanıb ardımca baxırdım, amma heç kim görünmürdü. Mən qaçaraq özümü məhkəmə hakimi Telçerin yanına yetirdim.

- Əzizim, sənin lap nəfəsin kəsilib, - deyə o dilləndi. - Sən faizlər üçünmü gəlmisən?

- Yox, ser, - dedim. - Məgər mənə çatacaq bir şey var?

- Bəli, mən dünən axşam yarım il üçün yüz əlli dollardan artıq almışan. Sənin üçün xeyli puldur. Yaxşısı budur mən bunları da qalan altı minin yanına qoyum, yoxsa alsan, xərcləyib qurtararsan.

- Yox, ser, - dedim, - mən onları xərcləmək istəmirəm. Mənə heç nə lazım deyil, nə altı min, nə başqası. Mən istəyirəm ki, onları siz özünüz üçün götürəsiniz, altı mini də, qalanlarını da.

O məəttəl qaldı, görünür, məsələnin nə yerdə olduğunu anlamadığı üçündür ki, soruşdu:

- Necə yəni? Sən bununla nə demək istəyirsən?

- Xahiş edirəm məndən heç nə soruşmayasınız. Yaxşısı budur, mənim pullarımı özünüz üçün götürün... Götürərsinizmi?

O dedi:

- Doğrusu, bilmirəm ki, sənə nə deyim... Bəs bir de görüm, axı nə olub?

- Xahiş edirəm, onları özünüz üçün götürün, - deyə mən cavab verdim, - məndən heç bir şey soruşmayın, onda mən yalan danışmalı olmaram.

1 Düyüm - 25,4 millimetrə bərabər ölçü vahidi

Məhkəmə hakimi fikrə getdi, sonra isə dedi:

- Hə, hə! Deyəsən başa düşürəm. Sən öz pulunu mənə bağışlamaq yox, güzəşt etmək istəyirsən. Bax, bu doğru işdir.

Sonra o, kağızda nə isə yazdı, ürəyində oxuyub dedi:

- Bax, görürsənmi, burda belə deyilir: "Əvəzi verildiyi üçün". Bu o deməkdir ki, mən sənənin pullarını alıb əvəzini də sənə vermişəm. Al bu dollar da sənənin. İndi qol çək.

Mən qol çəkib getdim.

Miss Uotsonun zəncisi Cimin tükdən qayrılmış yumruq boyda bir şarı var idi; o bu şarı buğanın qursağından çıxarmışdı, indi onunla fala baxırdı. Cim deyirdi ki, guya şarın içində bir cin əyləşib, bu cin hər şeyi bilir. Buna görə də mən axşam Cimin yanına gedib ona nağıl etdim ki, atam yenə buradadır, mən onun ləpirini qarın üstündə görmüşəm. Mən onun nə etmək fikrində olduğunu və burada qalıb-qalmayacağını bilməli idim. Cim şarı gətirdi, ona nə isə pıçıldadı, sonra onu yuxarıya atdı. Şar daş parçası kimi yerə düşdü və bir düyüm diyirləndi. Cim bir neçə dəfə belə elədi; yenə də elə əvvəlkinin eyni oldu. Cim dizləri üstə çöküb qulağını şara dayayaraq qulaq asmağa başladı. Amma heç bir faydası olmadı. Cim dedi ki, şar danışmaq istəmir. Bəzən olur ki, şar, pulsuz heç vəchlə danışmır. Mənim yanımda dördə bir dollarlıq köhnə və heç bir şeyə yaramayan qəlp pul var idi, onun gümüşü yeyildiyindən misi üzə çıxmışdı; ancaq bunsuz da onu işə vermək olmazdı — olduqca kirlənmişdi; o dəqiqə işin nə yerdə olduğunu başa düşmək olurdu. (Belə qət etdim ki, məhkəmə hakiminin mənə verdiyi bir dollar haqqında heç nə deməyim). Mən dedim ki, pul pis puldur, amma, bəlkə şar onu götürdü, axı onun üçün nə fərqi var. Cim onu iylədi, dişlədi, silib söz verdi, elə elsin ki, şar onu əsl pul kimi qəbul etsin. Çiy kartofu yarıya bölüb, pulu onun içinə qoyaraq bütün gecəni saxlamaq lazımdır; səhər mis artıq görünməyəyək və pul kirli olmayacaq, belə ki, onu nəinki tükdən qayrılmış şar, lap şəhərin özündə belə hər bir kəs məmnuniyyətlə götürər. Mən əvvəllər də bildirdim ki, kartof belə hallarda kömək edir, ancaq bunu yadımdan çıxartmışdım.

Cim pulu şarın altına qoyub yerə yataaraq, yenə qulaq asmağa başladı. Bu dəfə hər şey öz qaydasında idi. O dedi ki, indi əgər istəsəm, şar bütün tale mi mənə əvvəlcədən söyləyə bilər. "Di başla" – dedim - Şar Cimə pıçıldamağa, o da mənə nağıl etməyə başladı:

- Sizin atanızın özü belə bilmir ki, nə etsin. Gah fikirləşir qalsın, gah da fikirləşir getsin. Ən yaxşısı budur, heç nə barədə narahat olma-

yasən, qoy qoca özü qət etsin ki, nə etməlidir. Onun yanında iki mələk vardır. Biri tamam ağdır, işıq saçır, o birisi isə qapqaradır. Ağ mələk ona xeyirxahlıq öyrədir, öyrədir, sonra isə qara mələk uçub gələrək bütün işləri korlayır. Hələlik demək olmaz ki, ən axırda hansı üstün gələcəkdir. Həyatda sizin başınız çox bələlər çəkəcək, xoş günləriniz də çox olacaqdır. Bəzən məğlub da olacaqsınız, xəstə də olacaqsınız, amma axırda hamısı keçib gedəcəkdir. Həyatınızda iki qadın qarşınıza çıxacaqdır. Biri sarıyanız, o biri qarayanız. Biri varlı, o birisi isə yoxsul. Siz əvvəlcə yoxsulla evlənin, sonra isə varlıyla. Başınıza bir iş gəlməsin deyər, sudan mümkün qədər uzaqda olun, çünki sizin alınınıza yazılıb ki, ömrünüzü dar ağacında başa vuracaqsınız.

Mən axşam gəlib öz otağıma girərək işığı yandırdıqda gördüm ki, atam orada oturmuşdur!

BEŞİNCİ FƏSİL

ATAM YENİ HƏYATA BAŞLAYIR

Mən qapını ardımca ördüm. Sonra dönüb baxdım, o - atam burada idi. Mən həmişə ondan qorxurdum, o məni yaman bərk döyürdü. Mənə elə gəidi ki, indi də qorxdum, sonra isə gördüm ki, səhv etmişəm, daha doğrusu əvvəlcə, əlbəttə, əməlli-baş sarsılmışdım, onun gözlənilməz gəlişindən hətta nəfəsim belə təng olmuşdu, ancaq mən birdən-birə özümü ələ aldım və gördüm ki, qətiyyənlə qorxmuram, hətta bu haqda heç danışmaq da lazım deyil.

Atamın əlliyyə yaxın yaşı vardı, görkəmcə də bundan az yaşlıya oxşayırdı. Onun daranmamış uzun, çirklə saçları pırtlaşıq halda üzünə tökülmüşdü, yalnız gözləri bunların arasından parıldayırdı, elə bil ki, kolların arasında işıq saçırdı. Saçları qara idi, bir dənə də ağ saçı yox idi; səliqəsiz bakenbardları da qara idi. Saçlarından demək olar ki, görünməyən üzündə bir damcı belə qan yox idi, tamam solğun idi, amma başqa adamların kimi solğun deyildi, elə idi ki, adam baxanda həm qorxur, həm də ürəyi bulanırdı, balıq, yaxud qurbağanın qarnına oxşayırdı. Üst-başı isə tamam cırcındırdı, sağ yeri yoxdu. O bir ayağını o birinin üstünə aşırırmışdı; həmin ayağındakı uzunboğaz çəkmə cırıqdı, oradan iki barmağı görsənirdi, o arabir bu barmaqlarını tərpedirdi. Şiyapası elə buradaca döşəmənin üstündə idi, qıraqları enli, ortası çökək bu köhnə, qara şilyapa lap qapaqlı qazana oxşayırdı.

Mən dayanıb ona baxırdım, o da stulda yavaşca yırğalana-yırğalana mənə baxırdı. Mən şamı döşəmənin üstünə qoydum. Baxıb gördüm ki, pəncərə açıqdır, deməli, o əvvəlcə anbara, oradan isə otağa girmişdi. O məni başdan-ayağadək süzüb dedi:

- Buna bax, gör nə geyinib-keçinib! Yoxsa elə bilirsən ki, çox matah bir şeysən, eləmi?

- Bəlkə də bilirəm, bəlkə də yox, - deyə cavab verdim.

- Bura bax, başından böyük danışma, - deyə o dilləndi. - Mən burda olmayanı çox sarsaqqlamısan! Mən səninlə yaxşı bacararam, lovğalıq nə olduğunu sənə göstərəm! Mənimçün oxumuş olub, deyirlər yazmaq, oxumaq bilirsən. Elə fikirləşirsən ki, atan bisavad olduğu üçün indi sənin ayağının altı da deyil? Mən bunları sənin beynindən vurub çıxararam. De görüm, sarsaq alıcənablığı sənə kim öyrədib? De görüm sənə bunu kim öyrədib?

- Dul qadın öyrədib.

- Dul qadınımı? Hə, belə de. Bəs o dul qadına kim icazə verib ki, burnunu özgə işinə soxsun?

- Heç kim icazə verməyib.

- Yaxşı, mən ona göstərəm, lazım olmayan işə burnunu soxmaq nə deməkdir! Sən isə məktəbi burax getsin, eşidirsənmi? Bax, mən onlara göstərəm. Uşağı doğma atasının qabağında burnunu dik tutmağa öyrədiblər, gör bir nə lovğa olub? Əgər mən səni bir də o məktəbin həndəvərində dolaşan görsəm, onda özün bil. Sənin anan nə oxumaq, nə də yazmaq bilirdi, eləcə də bisavad öldü. Sənin bütün qohumların da eləcə bisavad ölüb-gediblər. Mən nə oxumaq, nə də yazmaq bilirəm, amma sən, bir buna bax, gör bir nə moda ilə geyinib-keçinib. Mən elə adam deyiləm ki, buna dözə biləm, eşidirsənmi? Di oxu görüm, mən qulaq asacağam.

Mən kitabı götürüb general Vaşinqton¹ və müharibə haqqında nə isə bir şey oxumağa başladım. Heç yarımca dəqiqə belə keçməmiş o kitaba bir yumruq vurdu, kitab otağın o biri başına düşdü.

- Doğrudur. Sən oxuya bilirsən. Mən isə bir qədər inanmırdım. Bura bax, bu lovğalanmaqdan əl çəkməlisən, mən buna dözə bilmərəm. Modabazın biri modabaz, bax, güdəcəyəm, əgər səni o məktəbin yanında tutsam, dərini soyacağam. Səni elə əzişdirəcəyəm ki, ayılıb özünə gələ bilməyəcəksən! Yaxşı oğulsan, söz ola bilməz!

¹ General Vaşinqton - Core Vaşinqton (1732-1799); istiqlaliyyət uğrunda İngiltərə ilə müharibədə Amerika ordusunun baş komandanı (1775-1783) olmuşdur.

O, bir oğlan uşağının inəklərlə birlikdə çəkilməmiş şəklini götürdü. Şəkil sarı və göy rənglə işlənmişdi. O soruşdu:

- Bəs bu nədir?
- Bunu mənə yaxşı oxuduğum üçün veriblər.

O, şəkli iki yerə bölüb dedi:

- Mən də sənə bəzi şeylər verəcəyəm: yaxşıca qayıq zərbələri.

O, bir xeyli vaxt dodağının altında donquldanıb çərənledikdən sonra dedi:

- Bir buna bax, gör nə ərköyün olub! Çarpayısı da var, döşəkağısı da, güzgüsü də, yerdə xalçası da, doğma atası isə dəri zavodunda donuzlarla yanaşı yıxılıb yatmalıdır. Yaxşı oğulsan, söz ola bilməz! Nə isə, mən səninlə yaxşı bacararam, bütün gicliyini vurub sənin başından çıxararam! Bir buna bax, matah şey olub, varlanıb deyirlər. Hə? Axı nə yolla varlanıbsan?

- Hamısını yalan deyirlər, bax bu yolla.

- Bura bax, necə cəsəət edib mənimlə belə danışırsan? Mən dözmüşəm, çox dözmüşəm, bundan belə isə dözməyə halım yoxdur, buna görə də mənimlə kobud danışıb eləmə. İki gün şəhərdə olmuşam, eşitdiyim elə sənin var-dövlətin haqqında olub. Çayın aşağı tərəflərində də bu haqda eşitmişəm. Elə buna görə də durub gəlmişəm. Sən bu pulları sabahcan tap gətir, mənə pul lazımdır.

- Məndə heç bir pul yoxdur!

- Yalan deyirsən! Pulların məhkəmə hakimi Tetçerdədir. Get götür. Mənə pul lazımdır.

- Sizə deyirlər ki, məndə heç bir pul yoxdur. Məhkəmə hakimi Tetçerdən soruşun, o da sizə belə cavab verəcək.

- Yaxşı, mən ondan soruşaram... Mən onu məcbur edəərəm ki, desin. O məni dilə tutarsa ona göstərəərəm. De görüm, cibində nə qədər var? Mənə pul lazımdır.

- Cəməsi bir dollardır, bu da mənim özümə lazımdır.

- Mənə nə var ki, sənə lazımdır. Ver bura, qurtardı getdi.

O, pulu alıb dişlədi ki, görsün qəlpdir, ya yox, sonra isə dedi ki, şəhərə gedib özü üçün viski¹ almalıdır, yoxsa bütün günü ağzına bir damcı da dəyməyib. O anbarın damına çıxdı, lakin yenidən başını pəncərəyə soxub məni söyməyə başladı ki, mən qudurmuşam və doğma atamı belə tanımaq istəmirəm. Sonra mən elə düşündüm ki, çıxıb getdi,

¹ Viski - ingilis arağı

o isə yenə qayıtdı və tapşırıdı ki, məktəbi atım, əgər atmasam, məni güdüb möhkəmcə əzişdirəcəkdir.

Sabahısı gün atam sərxoş oluncayadək içib məhkəmə hakimi Tetçerin yanına getdi, onu söyüb tələb etdi ki, mənim pullarımı versin, amma bundan heç bir şey çıxmadı; onda atam Tetçeri hədələyib dedi ki, onu məhkəmə vasitəsilə pulu verməyə məcbur edəcəkdir.

Dul qadın ilə məhkəmə hakimi Tetçer məhkəməyə bir ərizə verib xahiş etdilər ki, məni atamdan ayırsınlar və onlardan birini qəyyum təyin etsinlər; ancaq bizim məhkəmə hakimi təzə idi, bu yaxınlarda buraya gəlmişdi və mənim atamı hələ tanımırdı. O dedi ki, məhkəmə çox da ehtiyac olmadan ailə işlərinə qarışmamalı və valideynləri uşaqlarından ayrı salmamalıdır, həm də ki, yeganə uşağı atasından ayırmaq istəmir. Beləliklə, dul qadınla məhkəmə hakimi Tetçer bu işdən əl çəkməli oldular.

Atam elə sevinmişdi ki, onu heç cür sakitləşdirmək mümkün deyildi. O mənə dedi ki, əgər onun üçün pul tapmasam, məni qayıtla ölüncə döyəcəkdir. Mən məhkəmə hakimindən üç dollar borc aldım, atam isə bunu mənim əlimdən alıb hamısını içkiyə verdi və sərxoş halda bütün şəhəri dolaşib bağırdı, biabırçılıq etdi, söyüş söydü və gecənin yarısındanək çuqun sinci döyəclədi, onu tutub dama basdılar, səhəri isə məhkəməyə aparıb yenə də bir həftə dama saldılar. O isə dedi ki, çox məmnundur. İndi öz oğlunun sahibidir və onun başına nə oyun istəsə açə bilər.

O, həbsxanadan çıxandan sonra yeni məhkəmə hakimi bildirdi ki, onu adam etmək fikrindədir. O qocanı öz evinə aparıb ona başdan-ayağadək təmiz və təzə paltarlar geyindirdi, səhər yeməyində də, nahar vaxtı da, axşam naharında da öz ailəsilə birlikdə süfrə başında oturtdu, demək olar ki, onu qohumu kimi qəbul etdi. Axşam naharından sonra isə içməməyin xeyri və sairə haqqında elə söhbət saldı ki, qoca göz yaşını axıtdı və boynuna aldı ki, bu qədər illər səfeh olmuşdur. İndi isə onunla tanışlıqdan heç bir kəsin xəcil olmaması üçün yeni həyata başlamaq istəyir və əmindir ki, məhkəmə hakimi bu işdə ona kömək edəcək, ondan üz döndərməyəcək. Məhkəmə hakimi cavab verdi ki, bu sözlərdən sonra onu qucaqlamağa belə hazırdır, bunu deyərkən məhkəmə hakiminin gözləri yaşardı; onun arvadı da ağladı; atam isə bildirdi ki, bu vaxtadək heç kim onun necə adam olduğunu anlamayıbdı; məhkəmə hakimi də cavab verdi ki, o buna tamamilə inanır. Qoca dedi ki, həyatda bəxli gətirməyən adamın bir arxaya ehtiyacı olur; məhkəmə hakimi də cavab verdi ki, bu tamamilə doğrudur və onların hər ikisinin

yenə gözləri yaşardı. Yatmağa getməmişdən əvvəl qoca ayağa qalxaraq əlini uzadıb dedi:

- Ağalar və xanımlar, bir bu ələ baxın! Bu əli tutub sıxın! Bu əl əvvəllər murdar donuzun əli idi, indi isə başqadır, indi bu əl yeni həyata başlayan və köhnə həyata qayıtmaqdan əl çəkən üstün tutan namuslu bir insanın əlidir. Mənim sözlərimi yadınızda saxlayın, bunları söylədiyimi unutmayın! İndi bu təmiz əldir. Onu sıxın, qorxmayın!

Onların hamısı növbə ilə, bir-birinin ardınca gözlərinin yaşını silərək, onun əlini tutub sıxdılar. Məhkəmə hakiminin arvadı isə hətta onun əlini öpdü. Bundan sonra atam and içdi ki, daha içməyəcək, söz verdi ki, ağzına bir damcı da içki almayacaqdır. Məhkəmə hakimi dedi ki, bu tarixi, müqəddəs dəqiqədir. Nə isə, buna bənzər sözlər söylədi. Qocanı yatmaq üçün qonaqlardan ötrü saxlanılan ən yaxşı otağa apardılar. Gecə birdən onun başına içki düşdü; o, dama çıxdı, tirlə sürüşüb artırmaya endi, ona verilən təzə sürtükə bir şüşə qırx dərəcəli içkiyə dəyişib yenidən yuxarıya qalxdı və içib kefi etməyə başladı; səhər vaxtı bərk sərxoş halda yenə pəncərəyə çıxdı; damdan diyirlənib yıxıldı, sol qolu iki yerdən sınıb az qala nəfəsi kəsildi; hava açılarkən kim isə gəldi, onu qaldıraraq apardı. Qonaq otağında nələr olduğuna baxmaq üçün getdikləri vaxt isə losman¹ çağıraraq lotla² dərinliyi ölçməli oldular ki, sonra üzüb yollarına davam etsinlər...

Məhkəmə hakimi bərk incidi. O dedi ki, bu qocanı yalnız tufəngdən atılan sərrast güllə ilə düzəltmək olar, başqa bir üsul isə o bilmir.

ALTINCI FƏSİL

ATAM ÖLÜM MƏLƏİKƏSİ İLƏ VURUŞUR

Hə, bundan azca sonra sağalıb özünə gələrək məhkəmə hakimi Təççerdən məhkəməyə şikayət elədi ki, o mənim pullarımı ona versin, sonra da mənim yaxamdan yapışdı, çünki mən məktəbi atmamışdım. O məni iki dəfə tutub bərk döydü, ancaq mən yenə də məktəbə gedirdim, andan isə gizlənir və ya bir yana qaçırdım. Əvvəllər oxumaq mənim o qədər də xoşuma gəlmirdi, indi isə belə qət etmişdim ki, atamın acığına mütləq məktəbə gedəcəyəm. Məhkəməni hey təxirə salırdılar; elə

¹ Losman –dəniz bələdçisi

² Lot – dənizin dərinliyini ölçmək üçün cihaz

görünürdü ki, heç vaxt da başlamayacaqlar, buna görə də mən arabir gedib məhkəmə hakimi Tetçerdən qoca üçün iki-üç dollar borc alırdım ki, döyülməkdən yaxa qurtarım. Atam hər dəfə məndən pul aldıqda sərxoş oluncayadək içirdi; hər dəfə də içdikdən sonra valaylaya-valaylaya şəhəri dolaşib şuluqluq edir, dava salırdı; hər dəfə də bu işin üstündə onu tutub həbsxanaya salırdılar. Bununla belə o, çox məmnun idi; çünki belə həyat onun lap könlündən idi.

Atam axır vaxtlar nə isə dul qadının evi yanında çox dolaşırdı, dul qadın nəhayət, onu hədələyib dedi ki, əgər o, bu adətindən əl çəkməsə, onun üçün pis olacaqdır. Atam bərk hirsələnib özündən çıxdı. Söz verdi ki, Hek Finnin sahibi kim olduğunu ona göstərsən.

Bax, buna görə də bir dəfə bahar vaxtı məni güdüb tutdu və özü ilə qayığa mindirdi, üç mil çay yuxarı apardı. Orada çayın o biri sahilinə üzdü; bura başdan-başa meşəlik idi və meşəliyin ən sıx yerində tirdən qayırlmış köhnə daxmacıqdan başqa heç bir ev yox idi; bu daxmacığın harada olduğunu bilməyən adam onu heç cür tapa bilməzdi.

O məni bir dəqiqə də tək buraxmırdı, odurki, qaçmağa heç bir imkan yox idi. Biz bu köhnə daxmacıqda yaşayırdıq, gecələr o qapını kilidləyirdi, açarı isə başının altına qoyurdu. Onun bir tufəngi vardı, yəqin ki, hardansa oğurlamışdı, biz onunla ova gedirdik, bundan başqa balıq da tuturuqduq; yediyimiz də bunlar idi. O, tez-tez məni daxmada qoyub qapını üzümə qıfıllayar, təxminən üç mil uzaqda olan dükana, bərənin yanına gedər, orada balığı və ov quşlarını viskiyə dəyişər, butulkanı evə gətirərdi, sonra isə içərək keflənər, mahnı oxuyar və məni döyərdi. Dul qadın bir təhərlə harada olduğumu öyrənib məni xilas etmək üçün adam göndərdi, amma atam onu tufənglə hədələyərək qovdu. Azca sonra isə mənim özüm də orada yaşamağa alışdım, hətta, qayıxdan başqa, hər bir şey xoşuma gəldi. Necə istəyirsən dolan, istəyirsən bütün günü əlini ağdan-qaraya vurma, xətrin istəyirsən bir tütün çək, bir də balıq tut; amma kitabı, məktəbi heç ağına da gətirmə. Beləcə iki ay, bəlkə də daha çox keçdi; mənim üst-başım lap tökülmüşdü, özüm çirk içində idim və başa düşə bilmirdim ki, dul qadının evində necə yaşaya bilmişəm. Axı orada əl-üzümü yumalı, nimçədə yeməli, saçımı daramalı, eyni vaxtda yatıb, eyni vaxtda da durmalı idim, həm də elə hey kitablə əlləşməli olurdu, hələ bundan əlavə miss Uotson da həmişə adamı sancırdı. Daha oraya qayıtmaq istəmirdim. Mən söyüş söyməyi tərgitmişdim, çünki dul qadın bunu xoşlamırdı, indi isə təzədən söyüş söyməyə başladım, çünki qocam bunun əleyhinə deyildi. Bir sözlə, biz meşədə heç də pis dolanmırdıq-

Lakin qoca yavaş-yavaş azğınlaşmağa başladı, məni ağacla döyməyə alışdı; bax, buna mən daha dözə bilmədim. Mənim hər yerim çapıq-kəsik idi. Atam daha evdə də otura bilmirdi; bəzən çıxıb gedir, məni isə evdə qoyub qapını üzümə bağlayırdı. Bir dəfə o məni evdə qoydu, qapını bağlayıb getdi və üç gün geri qayıtmadı. Elə darıxdım ki! Artıq düşünməyə başladım ki, o yaqın çayda batıb və bir daha heç vaxt buradan çıxa bilməyəcəyəm. Mən nə isə qorxmağa başladım, buna görə də belə qət etdim ki, nə təhər olursa olsun burdan qaçmaq lazımdır. Evdən çıxmaq üçün çox əlləşmişdim, amma bir çıxış yolu tapa bilməmişdim. Pəncərə elə idi ki, heç it də keçə bilməzdi. Sobanın trubası ilə də qalxa bilmədim; olduqca dar idi. Qapı qalın və möhkəm palıd ağacından düzəldilmişdi. Atam gedərkən həmişə çalışırdı ki, komada bıçaq və ümumiyyətlə, heç bir kəsən şey qoymasın; mən hər yanı azı qırx dəfəyə qədər axtarmışdım, demək olar ki, bütün vaxtımı buna sərf edirdim, onsuz da başqa bir iş yox idi. Ancaq bu dəfə bəzi para şeylər tapa bildim. Bu, çatı ilə taxtapuş taxtalarının arasına keçirilmiş köhnə, dəstəyi olmayan paslı mişar idi. Mən onu yağlayıb işə başladım. Daxmacığın yuxarı küncündə, stolun dalında, yel vurub şamı söndürməsin deyə, divara mıxla köhnə bir at çulu vurulmuşdu. Mən stolun altına girib at çulunu qaldırdım və aşağıdakı yoğun tirin bir hissəsini mişarlamağa başladım, elə dəşik açırdım ki, keçmək mümkün olsun. Bu mənim xeyli vaxtımı aldı, iş artıq axıra yetməkdə idi ki, birdən meşədən atamın tufəngindən atılan güllə səsini eşitdim. Mən tez hər şeyi əvvəlki kimi yığışdırdım, çulu aşağı sallayıb mişarı gizlətdim, çox keçmədi ki, atam da gəldi.

Onun halı heç özündə deyildi, yəni həmişə olduğu kimi idi. Mənə dedi ki, şəhərdə olmuşdur. Orada işlərin necə getdiyindən heç baş açmır. Vəkil ona deyib ki, əgər işə məhkəmədə baxdırmağa müvəffəq olsa, mühakiməni udub pulları alar, ancaq istintaqı uzatmağın bir çox üsulları vardır, məhkəmə hakimi Tetçer isə bunu düzəldə bilər. Bundan başqa belə söhbətlər də gedir ki, məni atamın əlindən alıb dul qadının qəyyumluğuna verməkdən ötrü yeni mühakimə hazırlanır, həm də bu dəfə məhkəmə işini udacaqları fikrindədirlər. Ovqatım yaman təlx oldu. Mən daha dul qadının yanında yaşamaq istəmirdim, ona görə ki, məni orada sıxışdıracaq, özlərinin dedikləri kimi tərbiyə edəcəkdilər. Atam bu vaxt söyüş söyməyə başlamışdı, o hamını, yadına düşən hər bir kəsi söyürdü, sonra isə bir daha hamını bir-bir söydü ki, heç kəs yaından çıxıb qalmasın, axırda tamamlamaq üçün hamını, hətta adlarını bilmədiyi adamları da söyüb olmanın sözlər dedi, yenə də söyüş yağdırmağında davam etdi.

O, bağıra-bağıra deyirdi ki, baxıb görürük bu dul qadın məni onun əlindən necə alacaq, amma ayıq olmaq lazımdır və əgər onlar ona belə pislik elməyə çalışsalar, onda o, buradan təxminən altı mil uzaqda bir yer bilir ki, məni orada gizlədəcəkdir; sonra qoy lap yüz il axtarsınlar, onsuz da tapa bilməyəcəklər. Bu mənim yenə ovqatımı təlx etdi, amma bu ovqattəlxlik çox çəkmədi. Mən öz-özlüyümdə fikirləşirdim: onun məni buradan aparacağı vaxtadək oturub gözləməyəcəyəm ki!

Qoca məni qayığın yanına göndərdi ki, gətirdiyi şeyləri boşaldıb daşıyam. Bunlar təxminən əlli girvənkə olan bir kisə qarğıdalı unundan, hisdə qurudulmuş bir şaqqa döş ətindən, barıt və qırmadan, dörd qallonluq¹ viski şüşəsindən, bir də gilizdən ötrü tıxaclıq, köhnə bir kitab və iki qəzetdən, habelə kəpikdən ibarət idi. Mən bu şeylərin hamısını sahilə daşdım, sonra qayıdib qayığın burun tərəfində oturdum, dincimi almağa başladım. Mən hər şeyi əməlli-başlı ölçüb biçərək, belə qət etdim ki, evdən qaçdığım vaxt tüfəngi və tilovu özümlə meşəyə aparam. Çünki bir yerdə oturub qalan deyiləm, bütün ölkəni gəzib dolanacağam, özü də gecələr; mən ov etmək və balıq tutmaqla özümə yemək əldə edərəm; həm də elə uzaq bir yerə gedərəm ki, nə qoca, nə də dul qadın məni daha heç cür tapa bilməz. Mən belə qət etdim ki, özüm üçün bir tir mişarlayım və əgər qoca içərsə, elə bu gecə qaçım, qoca məni haraylayıb: - orada yatdın, ya çaya düşüb boğuldu, - deyər soruşuncayadək nə qədər vaxt keçdiyini belə bilməmişdim.

Mən şeyləri daxmacığa daşayıb qurtarana kimi hava lap qaraldı. Axşam naharı hazırlamağa başladım, qoca isə bu vaxt viski şüşəsini bir-iki dəfə başına çəkdi; onun kefi kökəldi, yenə coşub özündən çıxdı. O, hələ şəhərdə ikən içməyə başlamış, bütün gecəni yıxılıb qanovun içində qalmışdı, buna görə də indi adam ona baxmaq belə istəməirdi. İckidən sonra coşub özündən çıxdığı vaxtlarda o, həmişə hökuməti söyməyə başladır. Bu dəfə də elə oldu:

- Hələ adın hökumət qoyub! Baxın görün nəyə oxşayır, ləzzət aparın! Qanunu da qəribədir! Adamın dopdoğma oğlunu da əlindən alır! Demir ki, bu adam onu böyütmüş, onun zəhmətini çəkmiş, ona pul xərcləmişdir! Bəli! Nəhayət, bu oğulu böyüdüb boya-başa çatdırandan sonra fikirləşirsən ki, bax, indi dincələ bilərəm, qoy indi oğul işləsin, atasına bir balaca kömək eləsin, elə bu vaxt qanun onu sənin əlindən qamarlayır!

¹ 1 Q a 11 o n - İngiltərə və ABŞ-da duru və axıcı şeylər üçün 4,55 litrə bərabər ölçü vahidi

Bu da hökumət adlanır. Hələ bu bir yana qalsın: qanun mənim kapitalımı əlimdən almaqda məhkəmə hakimi Tetçərə kömək edir. Bax, bu qanun belə hərəkət edir: altı min dollar, hətta daha artıq kapitalı olan bir adamı tələyə oxşar bir köhnə daxmaya soxur, bu adam elə pis geyinir ki, cır-cındırından cin ürür. Hələ adın hökumət qoyub! Adam belə hökumətdə öz hüququna belə nail ola bümür. Heç belə də iş olar! Bəzən fikirləşirsən ki, həmişəlik bu ölkədən çıxım gedim. Bəli, mən onlara elə beləcə də dedim, lap qoca Tetçerin gözünün içinə dedim! Bunu çoxları eşidib və sözlərimi təkrar edə bilər. Dedim ki, mən heç fikirləşmədən belə, bu lənətə gəlmiş ölkəni atıb gedər və bir də heç vaxt üzümü bu tərəfə tıtmaram. Bax, elə beləcə demişəm. Dedim ki, əgər sizcə başımdakı şlyapadırsa, onda bir ona baxın. Üstü tərəmdə qalır, bütün qalan yerləri isə qopub xirdəyimə keçir, belə ki, qətiyyənlə şlyapaya oxşamır, başım elə bil bacaya keçib. Dedim, baxın görün başıma necə şlyapa qoymalı olmuşam, axtarsan mən şəhərdəki ən varlı adamlardan biriyəm, ancaq öz hüququmu əldə edə bilmirəm.

Bəli, gözəl hökumətimiz var, çox gözəl! Sən bir qulaq as. Orada Oqayoda yaşayan bir azad zənci vardı. Mulat¹ idi, lap ağ adamlar kimi ağdı. Əynindəki paltarları qardan da ağ idi, şlyapası par-par parıldayırdı, şəhərdəkilərin hamısından yaxşı geyinmişdi; zəncirli qızıl saati, gümüş dəstəli əl ağacı vardı, gözə gəlməsin, görkəmli zat idi! Səncə o kim olsa yaxşıdır. Deyirlər ki, o guya hansı bir kollecdəsə müəllimdir, müxtəlif dillərdə danışmağı bilir, dünyada hər şeydən xəbərdardır. Hələ bu azdır. Deyirlər ki, onun öz ölkəsində səs vermək hüququ vardır. Mən daha buna dözə bilmədim. Fikirləşdim ki, görəsən biz beləliklə hara gedib çıxarıq. Elə seçkilər günü idi, əgər qədərimdən artıq içməyib dura bilsəydim, mən özüm də səs verməyə getmək fikrindəydim, amma öyrənib biləndə ki, bizim Amerikada bu zəncinin səs verməsinə yol verən bir ştat vardır, qəsdən səs verməyə getmədim. Dedim ki, daha heç bir vaxt səs verməyəcəyəm. Lap elə beləcə dedim, hamı eşitdi. Lap istəyirdi ki, bütün ölkə dağılıb yerlə yeksan olsun, yenə də heç vaxt səs verməyəcəyəm. Hələ sən bir gör bu zənci özünü necə həyasızlığa qoyub, əgər mən onu kənara itələməsəydim, mənə yol da verməyəcəkdə. Soruşulur ki, nə üçün bu zəncini auksionda² satmırlar? Bax, mən bunu öyrənib bilmək istərdim. Səncə mənə nə cavab versələr yaxşıdır! Dedilər ki, o

¹ Mulat - ağ irqə qara irqin qatışmasından törəyən adam

² Auksion - hərrac (açıq satış)

bu ştatda yarım il yaşamamış onu satmaq olmaz, o isə hələ bu qədər yaşamayıb. Bax, bu da sənin üçün misal. Əgər azad zəncini, bu ştatda altı ay yaşamamış satmaq olmazsa, daha bu nə hökumətdir? Hələ bir adını hökumət də qoyub, özünü hökumət kimi qələmə verir, elə təsəvvür edir ki, guya hökumətdir, amma bu xəspuşu, bu avaranı, ağ paltar geymiş bu azad zəncini aradan götürmək üçün tamam yarım il yerindən tərpənə bilmir...

Atam o qədər qızıqıb özündən çıxmışdı ki, ayaqlarının onu haraya apardığını bilmirdi, - ayaqları isə onun sözünə baxmırdı, belə ki, o, içində donuz əti olan kiçik çəlləyə toxunub təpəsi üstə yerə gəldi, dizlərini yamanca əzdi, buna görə də ağzına gələn söyüşü yağdırmağa başladı, ən söyülən zənciylə hökumət oldu, kiçik çəllək də öz payını yaxşıca aldı. O, gah bu, gah da o biri dizini tutaraq əvvəlcə bir ayağı, sonra da o biri ayağı üstə evdə xeyli o baş-bu başa yortdu, sonra isə var gücünü toplayıb sol ayağı ilə çəlləyə bir təpik ilişdirdi. Ancaq o, bunu nahaq etdi, çünki təpik vurduğu ayağının uzunboğaz çəkməsi yırtılmış, iki barmağı bayıra çıxmışdı; o elə bağırdı ki, bundan hər bir kəsin tükləri biz-biz olardı, sonra əzilmiş barmaqlarını əliylə tutub yerə yıxılaraq çirkli döşəmədə diyirlənməyə başladı. İndi elə söyüşlər söyürdü ki, əvvəlkilər bunun yanında toya getməli idi. Sonradan onun özü də bunu etiraf etdi, dedi ki, o yaxşı günlərində qoca Souberrri Xeqanın yağdırdığı söyüşləri eşitmişdi, Özü indi onu da ötür keçmişdir; amma, mənə, o bir qədər şişirdirdi.

Axşam naharından sonra atam viski şüşəsini götürüb dedi ki, bu mənə iki dəfə möhkəm içmək, bir dəfə də aqlımı itirmək üçün bəs edər. Bu onun həmişə dediyi məsəl idi. Mən belə qət etdim ki, bir-iki saatdan sonra o, sərxoş oluncayadək içib yuxuya gedər, mən də o vaxt açarı oğurlayar, yaxud tirdən bir parça mişarlayıb eşiyə çıxaram; ya belə, ya da elə edərəm. O, doymaq bilmədən hey içdi, sonra yorğanın üstünə yığıldı. Ancaq mənimki gətirmədi, o, bərk yuxuya getməyib hey qurdalanır, inildəyir, bağırır, çırpınıb o yan-bu yana diyirlənirdi; xeyli müddət belə keçdi. Axırda elə yuxum gəldi ki, gözlərim öz-özünə yumuldu, bir anın içində bərk yuxuya getdim. Şam isə yana-yana qaldı.

Nə qədər yatdığımı bümürəm, birdən dəhşətli bir çıxırta qopdu və mən yerimdən sıçradım. Atam dəli kimi özünü o tərəf-bu tərəfə çirpır, qışqırırdı: "İlanlar!". O, şikayət edirdi ki, ilanlar ayaqlarında sürünür, sonra isə birdən yataqdan sıçradı, inildəyərək dedi ki, guya ilanlardan biri onun yanağından sancdı, ancaq mən heç bir ilan görmürdüm. Atam evdə qaçıb dövrə vurur, qışqırırdı: "Onu götür! Onu götür! Mənim boğa-

zımı dişləyir!" Mən, insan gözlərinin vəhşi gözlərinə bu qədər oxşadığımı heç vaxt görməmişdim. Azca sonra o haldan düşüb döşəməyə yığıldı, tənənfəs oldu; sonra yerdə tez-lez o tərəf-bu tərəfə diyirlənərək əlinə keçən hər bir şeyi hara gəldi çırpmağa başladı, daha sonra yumruğunu havada yelləndərək qışqırıb fəryad etdi ki, guya cinlər onu tutmuşlar. Get-gedə o sakitləşib bir müddət dinməzəcə qaldı, ancaq inildəyirdi. Bir azdan səsini tamam kəsib heç cıqırımı belə çıxartmadı. Mən meşədə, çox-çox uzaqlarda yapalağın və canavarların necə uladığını eşitdim, ətrafdakı sakitliyi bu daha da dəhşətli edirdi. Atam küncdə yığılıb qalmışdı. Birdən o, dirsəklənib başını yana əyərək qulaq asmağa başladı, sonra güclə eşidiləcək bir səslə dedi:

-Tap-top-tap-tup... bu gələnlər ölüldürdir... tap-lup-tap-tup... mənim dalımca gəliblər, ancaq mən onlarla getməyəcəyəm... Bax, gəlib çatdılar! Mənə əl dəyməyin, əl dəyməyin! Əllərinizi çəkin, əlləriniz soyuqdur! Buraxın... məni, mən bədbəxti dinc buraxın!

O bir balaca qalxaraq iməklədi və cinlərə yalvardı ki, ona əl dəyməsinlər; sonra yorğanına bürünüb stoluna altına girdi, o yenə cinlərdən xahiş edirdi ki, ona əl dəyməsinlər, sonra isə ağıladı. O elə ağlayırdı ki, yorğanın içində olmasına baxmayaraq eşidilirdi.

Sonra o, yorğanı bir tərəfə atıb dəli kimi ayağa qalxdı, məni görüb qovmağa başladı. O əlində qatlama bıçaq tutmuşdu, bütün otaq boyu məni qovur, məni ölüm ilahəsi adlandırır, qışqırırdı ki, məni öldürəcəm və onda daha onun dalınca gəlməyəcəyəm. Mən ondan sakit olmasını xahiş etdim, dedim ki, bu mənəm, Hekəm; o isə yalnız gülürdü, həm də elə dəhşətli gülürdü ki! O yenə də söyür, bağırır və mənim ardımca qaçırdı. Bir dəfə mən əyilib onun əlinin altından çıxmaq istədikdə o, mənim gödəkcəmin ucundan tutdu, mən elə bildim ki, daha işim bitdi, ancaq ildırım sürətilə gödəkcəmi soyundum və bu yolla özümü xilas etdim. Bir az sonra qoca lap əldən düşdü; çiyinini qapıya dayayıb döşəməyə oturdu, dedi ki, bir dəqiqə dincini alıb məni öldürəcəkdir. O, bıçağı altına qoyub dedi ki, əvvəlcə bir az yatıb qüvvə toplayar, sonra isə baxıb görər ki, kim kimi basar...

Azca sonra o, mürgüləyib huşa getdi. Onda mən oturacağı sınıq olan stulu götürüb, səs salmamaq üçün, ehtiyatla onun üstünə çıxdım, divardan asılmış tüfəngi götürdüm, onun ayaqda olub-olmadığını yoxlamaq üçün sünbəni içinə soxdum, sonra tüfəngi şalğara çəlləyinin üstünə qoyub özüm çəlləyin dalında oturdum, atamı nişan aldım, onun nə vaxt oyanacağını gözləməyə başladım. Vaxt isə çox ləng və sıxıntı ilə keçirdi!

YEDDİNCİ FƏSİL

MƏN ATAMIN YANINDAN QAÇIRAM

- Ayağa qalx! Bu nədir düzəltməsən?

Mən gözlərimi açıb ətrafa baxdım, çalışdım ki, biləm hardayam. Günəş artıq çıxmışdı, deməli, mən çox yatmışdım. Atam başım üstündə durmuşdu; çox qaşqabaqlı idi, üzü şişmişdi. O dedi:

- Bu nə oyundur tüfənglə çıxardırsan?

Mən elə düşündüm ki, onun gecə nələr etdiyindən heç xəbəri yoxdur, buna görə də belə dedim:

- Kim isə bizim evə soxulmaq istəyirdi, mən də onu pusurdum.

- Bəs nə üçün sən məni oymadın?

- Oymaq istədim, amma heç nə çıxmadı, siz oyanmadınız.

- Di yaxşı... Boş-boşuna burada dayanma, bəsdir çərənçilik etdin! Get bax, gör tilovlara balıq düşüb, ya yox. Mən bir azdan gələrəm.

O, qapını açdı, mən çaya tərəf qaçdım. Gördüm ki, çayaşağı ağac qırıntıları, hər cür zir-zibil və hətta ağac qabıqları axır; deməli, çay qalxmağa başlamışdır. Fikirləşdim ki, əgər indi şəhərdə olsaydım kef edərdim. İyun ayındakı daşqınlar vaxtı bəxtim həmişə gətirərdi, çünki daşqın başlayan kimi çoxlu odun, dəstə ilə yekə sallar, bəzən isə on iki tir birdən çayaşağı axırdı, bu vaxt işim ancaq bunları tutub odun saxlanılan anbarlara və taxta zavodlarına satmaq olurdu.

Mən sahillə addımlayıb bir gözümlə atam gələcək tərəfə baxır, o biri gözümlə isə çayın yararlı bir şey gətirib-gətirmədiyinə nəzər salırdım. Birdən gördüm ki, çay bir qayıq gətirir, həm də necə qayıq, lap əlasından. Uzunluğu da on üç, on dörd fut olar; gözünə döndüyüm lap quzu kimi gəlirdi. Mən paltarlı-paltarlı qurbağa kimi başıaşağı suya atıldım, qayığın ardınca üzməyə başladım. Mənə elə gəlirdi ki, onun içində kim içə uzanmışdı, çünki bizim yerlərdə çox vaxt zarafat üçün belə edirlər, qayığı çəkib lap sahilə gətirdikdə onun içindən sıçrayıb çıxır, adamı o ki var gülüb ələ salırlar. Ancaq bu dəfə başqa cür oldu. Qayıq doğrudan da boş idi, mən onun içinə minib sahilə sürdüm. Fikirləşirdim ki, qoca bunu görüb sevinəcəkdir; mən qayığı çayın söyüd və cır üzüm lənəkləri bilmiş girintili yerinə çəkib saldım və burada ağılıma başqa bir fikir gəldi; fikirləşdim ki, yaxşısı budur, onu gizlədim, sonra isə meşəyə qaçmaq əvəzinə çayla əlli mil aşağıya üzüb başqa bir yerdə asudə yaşayaram, yoxsa piyada dolaşmaqla özümü niyə yorum.

Bura daxmamızın lap yaxınlığında idi, buna görə de mənə hey elə gəlirdi ki, guya atam yaxınlaşır, ancaq bununla belə qayığı gizlətməyə macal tapdım, bundan sonra boylanıb kolların arasından baxmağa başladım; gördüm ki, atam cığırda çaya tərəf enir və tufəng ilə hansı quşu isə nişan alır. Demək o, heç bir şey görməmişdir.

O gəlib çatan vaxt mən tilov ipini yığaraq səylə çalışırdım. Belə eşələndiyim üçün o mənə bir qədər söydü; ancaq mən ona yalandan dedim ki, guya suya yığılıbmışam, buna görə də bu qədər çox əlləşməli olmuşam. Mən onsuz da bilirdim ki, atam mənim tamam yaş olduğumu görüb sorğu-suala başlayacaqdır. Biz tilovlardan beş dənə naqqa balığı çıxarıb evə getdik.

Biz hər ikimiz yorulmuşduq, buna görə də səhər yeməyindən sonra uzanıb yuxuladıq, mən dul qadının və atamın mənə axtarmaması üçün nə etməli olduğumu düşünməyə başladım. Onları aldatmağım, bəxtimin gətirəcəyinə arxayın olmaqdan daha düzgün bir iş olardı. Onlar mənə gəlib tutuncayadək məgər çoxmu uzağa qaçacaqsan! Başına azmı iş gələ bilər! Mən uzun müddət başqa bir şey fikirləşib tapa bilmədim, sonra isə atam su içməyə durub soruşdu:

- Əgər bir kimsə yenə də evin ətrafında dolarsa, mənə oyat, eşitdinmi! O adam buraya xeyirxahlıqdan gəlməyib. Mən onu tufənglə vurub öldürərəm. Əgər o bir də gəlsə, mənə oyat, eşidirsənmi!

O, yenidən uzanıb yuxuya getdi; onun bu sözləri, çıxış yolunu mənə öyrətdi. Fikirləşdim, indi elə edərəm ki, mənə axtarmaq heç kəsin ağılına belə gəlməz.

Təxminən saat on ikidə biz yuxudan ayılıb sahilə getdik. Çayın suyu sürətlə qalxır, üzərində hər cür taxta və tir parçaları üzürdü. Bir az sonra bir-birinə bağlanmış doqquz tirdən ibarət bir salın üzduyünü gördük.

Biz qayığa minib bu tirləri sahilə çəkdik. Sonra nahar etdik. Atamın yerinə başqası olsaydı, çox şey əldə etmək üçün bütün günü burda qalardı, ancaq bu atamın adəti deyildi. Bir dəfəyə doqquz tir ona kifayət idi; o bunları satmaq üçün tez şəhərə getmək istəyirdi. O, mənə daxmaya salıb qapını kilidlədi, qayığı götürüb təxminən saat dördün yarısında salı yedəyə alaraq şəhərə çəkib apardı. Mən bu fikirdə idim ki, bu gecə o evə qayıtmayacaqdır. Öz hesablamama görə onun xeyli uzaqlaşmasını gözləyib, sonra mişarı götürərək keçəndəfəki tiri mişarlaşmağa başladım. Atam üzərək o biri sahilə gedib çıxmamış, mən attıq bayırda idim; qayıq ilə sal çox-çox uzaqlarda, suyun üstündə kiçik bir ləkəyə oxşayırdı.

Mən bir kisə qarğıdalı unu götürüb öz qayığımı gizlətdiyim yerə apardım, budaqları aralayıb kisəni qayığın içinə qoydum; sonra donuz ətinə, daha sonra isə viski şüşəsini də oraya apardım. Mən olan-olmayan qəndi və qəhvəni, bütün barıtı və qırmanı da oraya apardım, gilizdən ötrü tıxaclığı, vedrəni və kududan düzəldilmiş su qabını, taxta çalovunu və tənəkə birəllini, öz köhnə mişarımı, iki yorğanı, qazança və qəhvədani da oraya apardım. Mən tilovları da, kibrit qutularını da, bütün qalan şeyləri də, lap bir sent qiyməti olan hər bir şeyi də oraya daşıyıb apardım. Hər yeri lap süpürdüm. Mənə bir balta da lazım idi, mən isə onu nə üçün orada qoymalı olduğumu yaxşı bilirdim. Mən tufəng də götürdüm, indi hər iş tamam görülüb qurtarmışdı.

Mən dəlikdən keçərək bu qədər şeyi daşıyarkən daxmanın içərisinə iz salmışdım. İzlərin üstünü torpaqla yaxşıca örtüdüm ki, taxta kəpəyi görünməsin. Sonra mişarla kəsdiyim tir parçasını köhnə yerinə keçirtdim, altına iki daş qoydum, bir daş da yandan söykədim, çünki tirin bu yeri əyri idi, yerə tamam çatmırdı. Tirin bir parçasının mişarla kəsildiyini bilməsən, beş addımlıqdan bunu heç cürə başa düşə bilməzdin, həm də bu tir parçası arxa divarda idi, çox çətin ki, bir kimsə orada veyllənib buna baxa idi.

Mən qayığın yanındakı otların üstü ilə getdim ki, ayaq izim qalmasın. Sahildə dayanıb çaya baxmağa başladım. Hər yan sakit idi, Bu vaxt mən tufəngi götürüb meşənin lap içərilərinə getdim, bir quş vurmaq istəyirdim, amma bir vəhşi donuz balası gördüm. Çəmənlik sahəsi olan bir fermadan təsadüfən buraya qaçmış donuzlar bu yerlərdə tez vəhşiləşirlər. Mən həmin donuz balasını öldürüb daxmamızın yanına gətirdim.

Baltanı götürüb qapını sıdırdım, həm də çalışdım ki, onu möhkəmcə dağıdım; donuz balasını sürüyüb stolun lap yanına çəkdim, balta ilə boynunu üzüb qanı axsın deyərək yerə qoydum (mən "yerə deyirəm", çünki daxmada taxta döşəmə yox idi, buranın döşəməsi tapdanıb bərkimiş qura torpaq idi). Köhnə bir kisə götürüb içinə gücüm çatacaq qədər yekə daşlar yığdım və kisəni öldürülmüş donuz balasının yanından qarıya tərəf sürükləməyə başladım, sonra isə meşə ilə sürükləyib çayın sahilinə gətirdim, suya atdım; kisə suyun dibinə getdi. O saat gözə çarpırdı ki, burada yer ilə nə isə sürükləyib aparmışlar. Mən çox istərdim ki, Tom Soyver burada olaydı, mən bilirdim ki, o belə bir işlə maraqlanar və özündən nə isə qəribə bir şey düşünüb tapa bilər. Bu cür işlərdə heç kəs Tom Soyver qədər bacarıqlı ola bilməzdi.

Sonra mən saçımdan bir çəngə qopardım, baltanı qana bulaşdırdım, tükləri baltanın tiyəsinə yapışdırıb otağın bir küncünə atdım. Daha sonra donuz balasını gödəkçəmə büküb (qanı axmasın deyə) apardım, çayaşağı gedib evdən xeyli uzaqlaşdıqda onu suyun içinə atdım. Bu vaxt ağılıma başqa bir fikir də gəldi. Qayıqdaki bir kisə unu və köhnə mişarı götürüb evə apardım. Kisəni köhnə yerinə qoyub aşağısından mişarla bir deşik açdım, çünki bizdə bıçaq və çəngəl yox idi, atam hər bir işdə bükmə bıçaqdan istifadə edirdi. Sonra kisəni otların, söyüd kolluqlarının arası ilə yüz addıma qədər evdən şərq tərəfə sürüyüb apardım; burada hər tərəfi qamışlıq olan beş milə qədər enində kiçik bir göl var idi, payıza yaxın burada çoxlu ördək olur. Gölün o biri tərəfindən suyu lilli olan bir kiçik çay axırdı; bu bir neçə mil uzanırdı; bilmirəm haraya axırdı, ancaq gedib çaya tökülmürdü. Un bütün yol boyu səpilib gölədək nazik bir iz əmələ gətirmişdi. Burada mən atamın bülöv daşını bir yerə saldım ki, guya, təsadüfən düşmüşdür. Un tökülməsin deyə, kisənin deşiyini iplə bağladım, kisəni mişarla birlikdə yenidən aparıb qayığın içinə qoydum.

Hava lap qaralanda mən qayığı açıb çayla aşağı, söyüd ağaclarının əyilib çayın üstünə sallandıqları bir yerə gətirdim və durub ayın çıxmasını gözləməyə başladım. Qayığı söyüd ağacına möhkəmcə bağlayıb, bir qədər qəlyanaltı etdim, sonra uzanıb trubka çəkərək planımı düşünməyə başladım. Öz-özümə fikirləşirdim: onlar içində daş olan kisənin izi ilə sahilədək gedəcəklər, sonra mənim meyitimi çayda axtarmağa başlayacaqlar. Digər tərəfdən isə onun izi ilə gölədək və ondan axan kiçik çayla gedib məni öldürən, şeyləri oğurlayan caniləri axtaracaqlar. Çayda mənim ölü cəsədimdən başqa axtarmalı bir şeyləri olmayacaqdır. Bu, tezliklə onların zəhləsini tökəcək, onlar da daha mənim bərəmdə narahat olmayacaqlar. Lap yaxşı, mən də orada, istədiyim yerdə yaşayacağam. Çekson adası mənim üçün lap yaxşıdır, mən bu adanı əməlli-başlı tanıyıram, orada heç vaxt, heç bir kəs olmayır. Gecələr isə şəhərə yollanmaq olar; orada veyllənib özümə lazım olan şeylərdən çırpışdırıram. Cekson adası mənim üçün ən əlverişli yerdir.

Mən yaman yorulmuşdum, nə vaxt yuxuya getdiyimi heç özüm də bilmədim. Oyandıqda barada olduğumu birdən-birə anlaya bilmədim. Oturub ətrafa baxmağa başladım, hətta bir qədər qorxdum da. Sonra yadıma düşdü. Çay çox enli görünürdü, eni bir neçə mil olardı. Ay elə parlaq işıq saçırdı ki, sahiləndən çox-çox uzaqlarda üzən, indi qara və

hərəkətsiz görünən tirlərin hamısını bir-bir saymaq olardı. Ətraf tam sükut içərisində idi, hər şeydən görünürdü ki, çox gecdir. Siz mənim nə demək istədiyimi yəqin ki, başa düşürsünüz... Bilmirəm bunu sözlə necə deyim.

Mən yaxşıca gərməşib əsnədim, elə qayığı yenicə açıb yola düşmək istəyirdim ki, birdən qulağıma bir səs gəldi. Mən qulaq verib bunun nə olduğunu o saat anladım; bu, sakit gecədə avarların tərənərək çıxartdığı boğuc və ardıcıl cırıltı səsi idi. Mən söyüdüün yarpaqları arasından baxdım, elədir ki var, uzaqda o biri sahilin yanında bir qayıq üzürdü. Onun içində nə qədər adam olduğunu seçə bilmədim. Qayıq get-gedə yaxınlaşırdı, nəhayət, gəlib lap mənimlə bərabərləşəndə gördüm ki, içində bir nəfər oturub. "Bəlkə adamdır" deyə düşündüm, hərçənd onun gəlməsini heç gözləməirdim. O, mənim yanımdan ötdü, sonra sakit suyun üzərilə sahilə tərəf avar çəkdi, o, elə yaxınlığımdan keçdi ki, tufəngin lüləsi ilə ona toxuna bilərdim. Bəli, bu atam idi, həm də avarları işlətməsindən hiss etdim ki, sərxoş deyildi.

Mən dayanıb gözləmədim. Bir dəqiqə sonra mən artıq güllə kimi çayaxarı aşağı üzürdüm; heç bir səs çıxarmırdım, sahilin saldığı kölgə ilə sürətlə gedirdim. İki mil yarım qədər üzdükdən sonra, qayığı dördə bir milə qədər çayın ortasına saldım, çünki tezliklə körpü görsənməli idi və oradakı adamlar məni görüb səsləyə bilərdilər. Mən, üzən tirlərin arası ilə irəliləməyə çalışırdım, bir qədər sonra qayığın içərisinə uzanıb, onu çayın axarına buraxdım. Burada özüm üçün dincəlik, trubka çəkir və göyə baxırdım, göyün üzündə bir dənə də bulud yox idi. Aylı gecədə arxası üstə uzanıb baxanda göy adama elə əngin, nəhayətsiz görünür ki; mən əvvəllər bunu belə bilmirdim. Həm də belə gecədə suyun üzündə nə qədər uzağı eşidirsən. Mən körpüdə adamların bir-birilə danışdıqlarını eşidirdim. Hətta onların dediklərinin hamısını, bir kəlməsinədək eşidirdim. Biri dedi ki, indi günlər getdikcə daba da uzanır, gecələr isə gödəlik. O birisi isə cavab verdi ki, bu gecə, onun fikrincə, gödək gecələrdən deyildir, onlar gülüşdülər; o öz sözlərini bir də təkrar etdi, onlar yenə də gülüşdülər; sonra üçüncü bir adamı yuxudan oyadıb hər şeyi gülə-gülə ona nağıl etdilər; ancaq o gülmədi, nə isə mırıldadı, sonra dedi ki, onu dinc buraxsınlar. Birincisi qeyd etdi ki, o bunu mütləq öz qarasına danışacaqdır, onun yəqin ki, çox xoşuna gələr, ancaq, bu onun vaxtı ilə etdiyi zarafatların yanında tam boş şeydir. Mən onlardan birinin, indi saat üçə yaxın olduğunu və inşallah, bir

azdan sonra səhər açılar, dediyini eşitdim. Bundan sonra səslər getdikcə uzaqlaşmağa başladı, mən artıq sözləri başa düşə bilmirdim. yalnız aydın olmayan danışiq və arabir gülüşmə səslərin eşidirdim, özü də lap uzaqdan.

İndi mən körpüdən xeyli aşağıda idim. Ayağa qalxdım, çayaxarı təxminən iki mil yarım aşağıda tamam meşəlik olan Cekson adası görünürdü, ada nəhəng, qara, əzəməüi olan çayın ortasında işıqsız bir paroxod kimi dayanmışdı. Adadan yuxarıda say yerdən nişanə belə yox idi, say yerlər tamam suyun altında qalib yox olmuşdu.

Mən əlüstü adaya çatdım, adanın yuxarı tərəfindən güllə kimi ötüb keçdim, çünki çayın axını çox sürətli idi, sonra axmaz suya daxil oldum və İllinoys sahilinə yaxın olan tərəfdən adaya yan aldım. Qayığı sahilin çoxdan tanıdığım, dərin bir döngəsinə yönəldim; oraya düşmək (üçün söyüd ağaclarının budaqlarını aralamalı oldum; qayığı ağaclardan birinə bağladım, o, kənardan qətiyyəyən görünmürdü.

Mən adaya çıxdım, onun yuxarı tərəfindən bir tirin üstündə əyləşib geniş çaya, üzən qara tirlərə və buradan təxminən üç mil məsafədə olan, hələ də üç-dörd yerdə işıqları sayrışan şəhərə baxmağa başladım. Çayla nəhəng bir sal üzürdü; indi o, adadan bir mil yuxarıda olardı, salın ortasında fənər yanırdı. Mən baxıb onun necə yavaş-yavaş yaxınlaşdığını görürdüm, nəhayət, sal gəlib mənim dayandığım yerlə bərabərləşəndə, kim isə oradan qışqırdı: "Ey, dal tərəfdəki! Sağa tərəf yönəlt!" Mən bunu elə aydın eşitdim ki, elə bil həmin adam mənimlə yanaşı durmuşdu.

Göyün üzü yavaş-yavaş işıqlaşmağa başlayırdı, mən meşəyə gedib səhər yeməyindən qabaq yatmaq üçün uzandım.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

CİM - MİSS UOTSONUN ZƏNCİSİDİR

Yuxudan ayıldığım vaxt günəş yüksəyə qalxmışdı, yəqin, saat səkkizdən çox olardı. Mən onun üstündə, kölgədə uzanıb müxtəlif şeylər haqqında düşünürdüm. Özümü çox yaxşı hiss edirdim, çünki yaxşıca dincəlmişdim. Günəş yarpaqların arasından görünürdü, ancaq, ümumiyyətlə burada çox uca ağaclar bitmişdi və bu ağacların altı olduqca qaranlıq idi. Günəş işığının yarpaqların arasından süzülüb keçdiyi yerlərdə

torpağın üstündə çilə bənzər ləkələr vardı və bu ləkələr yüngülcə hərəkət edirdi, deməli, yuxarıda zəif külək əsirdi. İki sincab kiçik bir budağın üstündə oturub mənə baxaraq dayanmaq bilmədən ciyilləşirdilər.

Məni tənbəllik tutmuşdu, yerim çox rahat idi, ayağa durmaq və səhər yeməyi hazırlamağı qətiyyənlə istəmirdim. Az qalmışdı ki, yenə də məni huş aparsın, birdən haradasa, çayın yuxarılarında boğuc bir səs eşitdim. Ayılıb dirsəkləndim, qulaq asmağa başladım, bir qədər sonra yenə həmin səsi eşitdim. Ayağa sıçrayıb sahilə qaçdım, yarpaqların arasından baxmağa başladım, gördüm ki, məndən xeyli uzaqda, lap körpünün yanında suyun üzünü tüstü burumları bürüyüb. İndi başa düşdüm ki, nə məsələdir! Yenə səs eşidildi. Bu dəfə gördüm ki, ağ bir tüstü burumu paroxoddan ayrıldı. Bilirsinizmi, bu adamlar suya top atırdılar ki, mənim meyitim yuxarıya qalxсын.

Mən yaman acmışdım, ancaq heç cürə tonqal qalaya bilməzdim, çünki tüstünü görə bilirdilər.

Mən oturub barının üstüsünə baxır, atəş səsinə qulaq asırdım. Çayın eni burada bir milə çatırdı, yay səhərində ona baxmaq adama həmişə ləzzət verir, əgər yeməyə bir şey olsaydı, meyitimi necə tutmalarına baxmaqla vaxtımı çox yaxşı keçirərdim. Bu vaxt birdən yadıma düşdü ki, belə işdə çörəyin qabığına civə töküüb suya salırlar, çünki çörək həmişə batan adamın düz yanına üzüb gedir və orada dayanır. Fikirləşdim ki, ayıq olub baxım, əgər çörək mənim yaxınlığımdan keçsə, gecikməyim. Mən adanın İllinoys tərəfinə getdim; fikirləşirdim ki, bəlkə bəxtim gətirdi. Səhv etməmişdim, baxıb gördüm ki, böyük bir çörək mənə tərəf üzür; uzun bir ağacla az qalmışdım ona toxunam, birdən sürüşdüm, çörək də yanımdan üzüb getdi. Mən, əlbəttə ki, özümün bildiyimə görə, axının sahilə ən çox yaxınlaşdığı yerdə dayanmışdım. Bir qədərdən sonra gördüm ki, başqa bir çörək üzüb gəlir, bu dəfə fürsəti əldən vermədim. Tıxacı çıxartdım, kiçik civə kürəciyini yerə atdım, çörəyi yeməyə başladım. Çörək adı adamların yediyi qarğıdalı kökəsi deyil, yalnız ağaların yediyi ağ çörək idi.

Sonra mən özüm üçün yarpaqların sıx olduğu yaxşı bir yer seçib çox məmnun halda tirin üstündə əyləşərək çörəyi gəvələyə-gəvələyə kiçik paroxoda baxmağa başladım. Birdən fikrimə bir şey gəldi. Öz-özümə dedim ki, yəqin dul qadın, yaxud keşiş, yaxud daha başqa bir kimsə dua edib ki, bu çörək gəlib məni tapsın. Elə belə də oldu. Deməli, doğrudur: dua yerinə yetir - daha doğrusu, dul qadın və ya

keşiş kimi adamlar dua edəndə dua yerinə yetir; mənim duam isə yerinə yetməz. Mənə belə gəlir ki, Allah özü bilir kimin duası yerinə yetəyək, kiminki yox. Trubka çəkə-çəkə xeyli müddət orada oturdum - mən trubka çəkir və nələr olduğuna baxırdım. Kiçik paroxod çayaxarı aşağı üzürdü; mən fikirləşdim ki, o gəlib mənə yaxınlaşanda baxıb görərəm göyörtədə kim var, paroxod isə çörəyin gəlib çıxdığı yerdə lap sahilə yaxınlaşmalı idi.

Paroxod yaxınlaşan kimi trubkanı bir tərəfə atıb, çörəyi tutduğum yerə qaçdım, sahilə bir tirin arxasında uzandım; bura açıq bir yer idi. Tir haça idi, mən həmin haçadan baxmağa başladım.

Azca sonar paroxod mənim tuşuma gəldi; o adanın elə yaxınlığından keçirdi ki, taxta körpünü atıb sahilə çıxmaq olardı. Mənim tanıdığım adamların, demək olar ki, hamısı: atam, məhkəmə hakimi Tetçer, Bekki Tetçer, Co Harper, Polli xala, Sid, Meri ilə Tom Soyver və bir çox başqa adamlar paroxodda idi. Söhbət qətdən gəldi. Elə bu vaxt kapitan söhbətə qarışdı dedi:

- İndi yaxşı-yaxşı baxın! Burada çayın axını sahilə lap yaxınlaşır: ola bilər ki, axın meyiti sahilə ata və o burada suyun yaxınlığındakı kolların arasında ilişib qala. Hər halda, ümid ola bilərik.

Mən tamam başqa ümiddə idim. Hamısı göyörtəyə yığışmışdı. Sürəhidən əyilib söylə hər yanı axtarır, az qala mənim lap üzümə baxırdı. Mən onları çox yaxşı görürdüm, onlar isə məni yox. Sonra kapitan əmr verdi: "Göyörtədən çəkilin!" Bu vaxt top düz mənim üstümə atəş açdı, belə ki, gurultudan qulaqlarım tutuldu, üstümdən isə göziyrim az qaldı kor ola: dedim ki, daha işim bitdi. Əgər topun atdığı mərmə olsaydı, onda onlar lap yəqin ki, axtarıqları cansız cəsədi tapacaqdılar. Nə isə, bir qədər keçəndən sonra özümə gəldim, baxıb gördüm ki, mənə heç bir şey olmayıb, Allaha şükür sağ-salamatam. Paroxod isə ötüb keçmiş, burunu dönüb gözdən itmişdi. Mən arabir atəş səsi eşidirdim, ancaq bu səs getdikcə daha uzaqlardan gəlirdi; bir saat keçdikdən sonra isə daha heç bir şey eşidilmirdi. Adanın uzunluğu üç mil idi. Mən belə qət etdim ki, onlar adanın axırına çatıb daha bu işdən ümidlərini kəsmişlər. Lakin, demə hələ ümidlərini üzməyibləmiş. Onlar adanı burulub Missuri tərəfdən çayın qolu ilə yuxarıya doğru çox sürətlə gedir, arabir topdan atəş açırdılar. Paroxod adanın yuxarı qurtaracağına çatdıqda atəş açmağı dayandırır Missuri çayı sahilinə tərəf döndü və geriye, şəhərə getdi.

Mən başa düşdüm ki, indi sakit ola bilərəm; daha heç kəs mənə axtarmayacaq. Mən öz şey-şüyümü qayıqdan yığıb meşənin sıx yerində özümə qəşəng bir mənzil qayırdım. Yorğandan çadıra bənzər bir şey düzəltdim ki, şeylər yağışdan islanmasın. Bir kiçik naqqa balığı tutub qarnını mişarla yırtmışdım, gün batarkən tonqal qalayıb şam etdim. Sonra çaya tilov atdım ki, səhər yeməyi üçün balıq tutam.

Hava qaralanda tonqalın başında oturub trubka çəkir, özümü çox gözəl hiss edirdim, sonra isə darıxıb sahilə getdim. Çayın şırıltı ilə axmasına qulaq asdım, ulduzları, yaxınlıqdan üzüb keçən tirləri və sallarını saydım, bundan sonra gedib yatdım. Darıxdığın zaman vaxtı bundan yaxşı keçirə bilməzsən, uzanıb yatırsan, bir də görürsən ki, darıxmaq gedib işinə.

Beləcə, üç gün, üç gecə keçdi. Heç bir dəyişiklik yox idi, elə eyni şeylər təkrar olurdu. Dördüncü gün mən bütün adamı uzununa və eninə gəzib dolaşdım. Necə deyərlər, burada ağa idim, bütün ada mənimki idi, onu yaxşıca öyrənmək, ən başlıcası isə vaxtı keçirmək lazım idi. Mən iri və dəymiş çoxlu çiyələk, qara və kal moruq tapdım, böyütkən isə hələ indi-indi düşünlənirdi. "Bütün bunlar bir vaxt mənə çox lazım olacaq" - deyə öz-özümə düşündüm.

Bəli, mən meşədə veyllənməyə getdim və lap xəlvət yerlərə düşdüm, mənə elə gəlirdi ki, bura adanın aşağı tərəfindən çox da uzaq deyildi. Yanımda tufəng vardı, ancaq heç bir şey vurmadım; çünki onu, özümü müdafiə etmək üçün götürmüşdüm, oyu isə evə yaxın yerdə vurmağı qət etmişdim. Bu vaxt az qalmışdım ki, yenə bir ilanı basdalayam, ancaq ilan otların və çiçəklərin arasına girib məndən qaçdı, mən onu güllə ilə vurmağa çalışaraq dalısınca götürüldüm; yaman qaçırdım, birdən, hələ də tüstülənən bir tonqalın kösövünü basdaladım.

Ürəyim çırpınmağa başladı. Dayanıb yaxşıca baxmadım, dönüb gizlənə-gizlənə var qüvvəmlə geriyyə qaçdım. Yarpaqların sıx yerində arabir dayanıb qulaq asır, ancaq elə təngnəfəs olurdum ki, heç bir şey eşitmirdim. Yenə oğrun-oğrun qaçır və dayanıb qulaq asırdım; elə bu qayda ilə yüyürdüm. Ağac kötüyü görəndə, elə bilirdim adamdır; xırda çör-çöplər ayaqlarım altında xışıldayanda özümü elə hiss edirdim ki, guya nəfəsim kəsilir.

Gəlib evə çatanda halım özümdə deyildi, qorxudan ürəyim əsirdi. "Ancaq indi, - deyə düşündüm, - vaxtı itirmək olmaz". Odur ki, tez şey-şüyümü yığışdırıb qayığa apardım gözə dəyməsin; tonqalı söndü-

rüb külünü ətrafa səpələdim, dedim ki, qoy tonqal keçən ilkinə oxşasın, sonra ağaca dırmaşdım.

Ağacda təxminən iki saata qədər oturdum, ancaq nə bir şey gördüm, nə də bir səs eşitdim, yalnız xəyalən elə bil ki, hər cür şeylər görünür və eşidirdim. Nə isə, yüz il burda oturan deyildim ki! Nəhayət, aşağı düşdüm, kolların sıx yerində əyləşib yenə də diqqətlə qulaq asmağa başladım. Bu qədər vaxt ərzində yalnız bir azca meyvə və səhər yeməyindən qalanları yedim.

Hava qaralana yaxın yaman acmışdım. Buna görə də hava qaralandan sonra yavaş-yavaş çaya tərəf endim, ay doğmamış adanın dördüdə bir milliyində olan İllinoys sahilinə üzüb keçdim. Sonra meşəyə girib axşam yeməyinə özüm üçün xörək bişirdim, bu gecəni burada qalmağı qət etmişdim ki, birdən qulağıma bir səs gəldi: "tap-tap, tap-tap", fikirləşdim bu at ayağının səsidir, sonra isə adam səsləri də eşitdim. Təzədən bütün şeyləri qayığa yığdım, özüm isə oğrun-oğrun meşə ilə getdim ki, bəlkə bir şey öyrənəm. Bir o qədər getməmişdim, birdən səs eşitdim.

- Əgər babat yer tapsaq, elə burada qalaq; atlar lap əldən düşüb. Gəlin baxaq...

Mən dayanıb gözləmədim, sahilədən aralanıb yavaş-yavaş geriye üztdüm. Qayığı kohnə yerinə bağlayıb belə qət etdim ki, gecəni onun içində keçirim.

Yaxşı yata bilmədim; nədənsə heç cür yuxulaya bilmir, hey fikirləşirdim. Hər dəfə yuxudan ayılıanda da mənə elə gəlirdi ki, kim isə yaxamdan yapışmışdır. Belə ki, yuxunun mənə heç bir xeyri olmadı. Axırda öz-özümə dedim: "Yox, belə olmaz; adada məndən başqa kimin olduğunu öyrənmək lazımdır. Lap partlasam da öyrənəcəyəm!" Bundan sonra əhvalım bir qədər yaxşılaşdı.

Avarı götürüb təkənla iki addıma qədər sahilədən aralanıb qayığı sahil boyu sürdüm, həmişə çalışırdım ki, kölgədə olum. Ay doğmuşdu; kölgə olmayan yerlər lap gündüz kimi işıq idi. Az qala bir saata qədər avar çəkdim; hər yan sakit idi, hər şey dərin yuxuya getmişdi. Mən gəlib adanın qurtaracağına çatdım. Külək əsib çayı ləpələndirdi, demək, gecə qurtarmaq üzrə idi. Mən avarı qaldırıb qayığın burnunu sahib tərəf döndərdim, sonra qayıqdan çıxıb oğrun-oğrun meşənin kənarına tərəf getdim. Orada bir tirin üstündə oturub yarpaqların arasından baxmağa başladım. Mən, ayın öz iş növbəsini qurtarıb necə getdiyini və zülmətin

çayı bürüməyə başladığını gördüm; sonra ağacların üstündə parlaq bir zolaq ağarmağa başladı, mən başa düşdüm ki, səhərə az qalıb. Mən tufəngi götürüb hər addımbaşı dayanıb qulaq asa-asa tonqal külünü tapdaladığım yerə tərəf getdim. Ancaq nədənsə, bəxtim gətirmirdi; həmin yeri heç cür tapa bilmirdim. Sonra baxıb gördüm ağacların arasından zəif alov işığı yanıb-sönür. Yaxına getdim, gördüm ki, yerdə bir adam uzanmışdı. Qorxudan az qala bağrım çatlayacaqdı. Onun başı yorğana bürünmüşdü, burnu az qala lap tonqala dəyirdi. Mən kolların arasında oturub gözlərimi ondan çəkmədim. Aıtıq dan yeri sökülmüşdü, hava işıqlaşdı. Azca sonra həmin adam əsnəyib gərnəşərək, yorğanı üstündən atdı. Baxıb gördüm ki, bu Cimdər, miss Uotsonun zəncisidir. Elə sevindim ki!

- Salam, Cim! - deyib kolların arasından çıxdım. O, yerindən elə sıçradı, mənə baxaraq gözlərini elə bərəltirdi ki! Sonra dizləri üstə çöküb əllərini yanına salaraq məni dilə tutmağa başladı:

- Mənə əl dəymə, əl dəymə! Mən ölümləri heç vaxt incitməmişəm. Mən onları həmişə sevmişəm, onlar üçün əlimdən gələni etmişəm. Gəldiyin yerə, çaya qayıt, qoca Cimi rahat burax, o həmişə səninlə dost olmuşdur...

Ölü olmadığımı ona anlatmaq üçün çox da əziyyət çəkmədim. Mən Cimi gördüyümə çox şad olmuşdum. İndi daha o qədər də darıxmırdım. Mənim harada gizləndiyimi onun bir kimsəyə söyləyəcəyindən qorxmurdum, ona beləcə də dedim. Mən danışır, o isə oturub mənə baxır, susurdu.

Nəhayət, mən dedim:

- Artıq hava lap işıqlaşdı. Gəl, səhər yeməyi yeyək. Yaxşı bir tonqal qala.
- Çiyələkdən və hər cür zir-zibildən başqa bişirməyə bir şey olmayan yerdə tonqal qalamağın nə mənası var?! Deyəsən, sənin tufəngin var, eləmi? Onda bir şey, həm də çiyələkdən yaxşı bir şey ələ keçirmək olar.
- Çiyələk və hər cür zir-zibil... - deyər mən dilləndim. - Sən elə bununlamı dolanmısan?
- Başqa heç bir şey tapa bilməmişəm, - deyər o cavab verdi.
- Cim, bəs sən nə vaxtdan bəri adadasan?
- Səni öldürdükləri vaxtdan bəri.
- O vaxtdan bəri?

- Bəli.
- Bu müddətdə də zir-zibildən başqa heç nə yeməmişəm?
- Bəli, ser, heç bir şey yeməmişəm.
- Onda sən lap acından ölürsən ki, eləmi?
- Lap at da olsaydı yeyərdim! Vallah, yeyərdim. Bəs sən necə, çoxdanmı

bu adadasan?

- Məni öldürdükləri həmin gecədən bəri.
- Yox, canım! Bəs sən nə yeyirdin? Hə, sənin axı tüfəngin var! Bəli, bəli, sənin tüfəngin var. Bu, çox yaxşıdır. Sən indi bir şey vur, mən də tonqal qalayım.

Mən onunla qayığın gizlədildiyi yerə getdim, o, ağacların arasındakı tala yerdə tonqal qalayınca yədək mən un, döş əti, qəhvə, qəhvədən, tava, qənd və tənəkə birəllilər gətirdim, Cim heyrət edərək donub qalmışdı. O elə bilirdi ki, bütün bunlar sehirdir. Mən bundan başqa yekə bir naqqa balığı da tutdum, Cim öz bıçağı ilə onun içini təmizləyib qızartdı.

Səhər yeməyi hazır olduqda biz otun üstünə sərilib onu hərisliklə yedik. Cim lap marçamarçla yeyirdi, yazıq yaman aclıq çəkmişdi. Biz doyunca yedikdən sonra dincəlmək üçün uzandıq.

Bir qədər sonra Cim sözə başladı:

- Hek, bir mənə qulaq as, əgər səni öldürməyiblərsə, bəs sənin daxmanda kimi öldürüblər?

Mən hər şeyi olduğu kimi ona danışdım, o isə dedi:

- Böyük məharətdir! Heç Tom Soyyer də bundan yaxşısını düşünə bilməzdi.

- Cim, bəs sən necə bura düşmüşən, səni bura gətirən nədir? - Deyə mən soruşdum. O duruxdu, bir dəqiqəyə qədər dinmədi; sonra dedi:

- Bəlkə yaxşısı budur, heç deməyim...

- Nə üçün, Cim?

- Yəqindir ki, bir səbəbi var da... Ancaq sən mənim haqqımda heç kimə bir şey demə. Hek, deməzsən ki?

- Desəm, məndən pis adam yoxdur!

- Yaxşı, mən sənə inanıram, Hek. Mən... Mən qaçmışam.

- Cim!

- Bura bax, sən söz vermişən ki, heç kimə deməyəsən ha, Hek, heç kimə deməyəcəyini vəd etmədinmi?

- Yaxşı, yaxşı. Söz verdim ki, deməyəcəyəm, demərəm də. Hindi kimi and içirəm ki, heç kimə demərəm. Qoy bunun üstündə mənə hamı əclaf abolisionist desin, mənə nifrət etsin, tüpürüm buna. Mən heç kimə demərəm, bir də ki, ümumiyyətlə, mən bir daha oraya qayıtmayacağam. Yaxşı, döşə gəlsin.

- Hə, yaxşı, qulaq as, məsələ belə olmuşdur. Qoca sahibə, daha doğrusu miss Uotson hey mənə irad tutur, gün verib işiq vermirdi, amma, bununla belə söz vermişdi ki, məni heç vaxt Orleana satmayacaqdır. Ancaq mən gördüm ki, axır vaxtlar bir qul alverçisi hey bizim evin yanında hərlənir, buna görə də narahat olmağa başladım. Axşamdan xeyli keçmiş özümü xəlvətə qapının ardına verdim, qapı isə tamam örtülü deyildi, dayanıb qulaq asdım: qoca sahibə dul qadına deyirdi ki, məni çayın aşağı tərəflərindəki Orleana satmağa hazırlaşır; o satmaq fikrində deyilmiş, amma məndən ötrü səkkiz yüz dollar veriblər, bir bu qədər puldan isə kim qaçar! Dul qadın onu dilə tutmağa başladı ki, məni satmasın, ancaq mən daha dayanıb onların nə qərara gələcəklərini gözləmədim, baş götürüb qaçdım.

Dağdan endim; fikirləşdim ki, şəhərdən yuxarıdakı çaydan bir qayıq ələ keçirərəm. Camaat hələ yatmamışdı, buna görə də mən sahiləki köhnə çəllək emalatxanasında gizləndim, hamı dağılışıb gedincəyədək gözlədim. Bütün gecəni beləcə olurdum, çünki yaxınlıqda həmişə veyllənənlər olurdu. Səhər saat altıya yaxın bu yerlərdən qayıqlar üzüb keçməyə başladı, təxminən saat səkkiz, ya doqquzda isə hər bir qayıqda yalnız bu haqda danışdırlar ki, sənin atan səhərə gəlmiş və deyir ki, guya səni öldürmüşlər. Qayıqlarda xanımlar və ağalar əyləşmişdi, onların hamısı sənin öldürüldüyün yerə baxmağa gedirdi. Bəzən qayıqlar o biri sahilə üzüb getməmişdən qabaq istirahət üçün sahilə yan alırdı; mən də sənin öldürüldüyünü həmin qayıqlarda gedən söhbətlərdən öyrəndim. Hek, sənin öldürüldüyünə mən çox təəssüf etdim... İndi isə, əlbəttə ki, arxayın olmuşam.

Mən bütün günü yonqarların altında uzanıb qaldım. Yaman yemək istəyirdim, qorxmağına isə qorxmurdum; bildirdim ki, dul qadın qoca sahibə ilə səhər yeməyindən sonra ibadət məclisinə gedəcək və bütün günü orada olacaqlar, mənim haqqımda isə belə düşünəcəklər ki, mən hələ sübhdən inəkləri otarmağa getmişəm, belə ki, yalnız axşam, hava qaralandan sonra işi anlayacaqlar. Digər xidmətçilər də mənim haqqımda düşünməyəcəkdilər, bunu mən bildirdim, qoca qarılar evdə olmayanda onların hamısı sivişib gəzməyə gedir.

Yaxşı da... hava qaralan kimi durub sahil ilə yuxarıya doğru getdim; iki mil və ya daha çox getdim, daha hec bir ev-zad yox idi. Bu vaxt nə etməli olduğumu qət etdim. Özün bilirsən ki, əgər piyada getsəydim, itlər arxamca düşəcəkdilər; əgər qayıq oğurlayıb o biri sahilə üzsəm, xəbər tutub o biri sahilə hara çıxdığımı biləcək və mənim izimi tapacaqdılar. Yox, deyə düşündüm, mənim üçün ən əlverişlisi saldır; sal heç bir iz qoymur.

Bir az sonra gördüm ki, döngədən bir işıq göründü. Mən suya atılıb üzüdüm, özüm də qabağıma bir tir salıb itələyirdim. Beləcə çayın ortasına qədər üzüdüm, çayla axıdılan ağacların arasında gizləndim, başımı aşağı əyib axına qarşı üzür, salın yanaşacağını gözləyirdim. Sonra salın burnuna doğru üzüb ondan yapışdım. Bu vaxt göyün üzünü bulud aldı, hava lap qaranlıqlaşdı, belə ki, mən salın üstünə çıxıb uzandım. Adamlar orada ortaya, fənərə yaxın bir yerə toplaşmışdılar. Çay hey qalxırdı, axın bərk idi, mən fikirləşdim ki, gecə saat dördə yaxın iyirmi beş milə qədər aşağıya doğru üzər, orada isə, səhərə yaxın suya düşər, sahilə qədər üzüb İllinoys tərəfdəki meşəyə gedərəm.

Ancaq işim gətirmədi. Biz adaya lap gəlib çatmışdıq ki, gördüm bir adam əlində fənər salın üstü ilə mənə tərəf gəlir. Daha gözləmək vaxtı deyildi, suya atılıb adaya doğru üzüdüm. Mən fikirləşirdim ki, hansı tərəfdən istəsəm, sahilə çıxa bilərəm, amma buradan çıxmaq çətin idi, sahil olduqca dik idi. Münasib yer tapıncayadək adanın aşağı qurtaracağına qədər üzməli oldum. Gedib meşədə gizləndim və belə qət etdim ki, bir də heç vaxt sala minməyim, çünki onun üstündə adamlar əllərində fənər o yan-bu yana gəzişirdilər. Trubkam, bir qutu tütün və kibrit papağımın içindəydi, onlar islanmamışdı, hamısı öz qaydasında idi.

- Deməli, sən bu qədər vaxtı nə çörək, nə də ət yemisən? Bəs niyə özünə çanaqlıbağa tutmamısan'?

- Onu necə tutmaq olar? Axı, onun üstünə nə atıla bilərsən, nə də tuta bilərsən. Daşla isə onu hec öldürmək olar? Bir də ki, onları gecə necə tutasan? Gündüzlər də heç vaxt sahilə çıxmırdım.

- Bəli, doğrudur. Sən əlbəttə ki, həmişə meşədə oturmali olmusan. Sən top atdıqlarını eşitdinmi?

- Bəs necə?! Mən bilirdim ki, səni axtarırlar. Mən onların yaxınlığımdan necə üzüb keçdiklərini gördüm, kolların arasından onlara baxırdım.

Bu vaxt hansı quş balalarına yanımızdan pırıldayıb uçdu, onlar ikicə addım uçur, yenə yerə yatırdılar. Cim dedi ki, bu yağış əlamətidir. Belə deyirlər ki, əgər cüclər bir yerdən başqa bir yerə pırıldayıb qa-

çıxırlarsa, deməli, yağış yağacaqdır; yəqin ki, bu quş balalarına da aid olar. Mən quş balalarından bir neçəsini tutmaq istədim, ancaq Cim icazə vermədi. O dedi ki, belə edəndə adam ölür. Onun atası bərk xəstə imiş; bu vaxt uşaqlardan kim isə bir quş tutur, qoca nənəsi deyir ki, atan öləcək, axırda elə belə də olur.

Cim bir də dedi ki, nahara nədən nə qədər hazırladığınızı hesablamaq lazım deyil, bu xeyir gətirməz. Süfrəni gün batandan sonra çırpanda da belə olur. Əgər bir adamın arıları varsa və həmin adam ölərsə, onda bunu arılara mütləq o biri gün səhər, gün doğmamışdan qabaq demək lazımdır, yoxsa onlar zəifləyər, işdən qalar və özlər. Cim deyirdi ki, guya arılar axmaq adamları sancmırlar, ancaq mən buna inanmıram; çünki özüm neçə dəfə təcrübə etmişəm, onlar mənə sancmayıblar.

Bunlardan bəzilərini mən əvvəllər də eşitmişdim, ancaq hamısını yox. Cim çox əlamətlər bilirdi və özü deyirdi ki, lap hər şeyi bilir. Mənim fikrimcə belə çıxırdı ki, əlamətlərin demək olar ki, hamısı şər gətirir, buna görə də mən Cimdən uğurlu əlamətlər olub-olmadığını soruşdum. O dedi:

- Olduqca azdır, olanın da heç bir faydası yoxdur. Axı, tezliklə üzünə xoşbəxtlik güləcəyini nə üçün biləsən? Ondan yaxa qurtarmaq üçünmü?

Daha sonra o belə dedi:

- Əgər sənənin əllərin və sinənin tüklüdürsə, bu şəksiz əlamətdir ki, varlanacaqsan. Bəli, bu əlamətdən bir fayda vardı, çünki bir vaxtlar o olacaqdır! Başa düşürsənmi, ola bilsin ki, əvvəlcə sən uzun müddət kasıb olasan, ola da bilsin ki, sonra varlanacağımı bilməyib, dərddən özünü lap asan da.

- Cim, bəs sənənin əllərin və sinənin tüklüdürmü?

- Niyə soruşursan? Məgər özün görmürsən ki, tüklüdür?

- Yaxşı, bəs sən varlısan'?

- Yox. Amma bir dəfə varlı olmuşam, bir vaxtlar yenə də varlanacağam.

Bir dəfə mənim on dörd dollar pulum var idi, ancaq mən alverə başladım və sınıq çıxdım.

- Cim, sən nə alveri edirdin?

- Əvvəlcə heyvan alıb satırdım.

- Hansı heyvanlardan?

- Məlumdur ki, hansı - canlı heyvanlardan. On dollara bir inək aldım.

Ancaq bir daha öz pullarımı belə korlamaram. İnək birdən-birə öz əlimdə öldü.

- Deməli, sən on dollar itirdin?
- Yox, hamısını itirmədim. Doqquz dollara qədər itirdim, dərisin və piyini bir dollar on sentə satdım.

- Deməli, sənin beş dollar, on sent pulun qaldı. Bəs sonra necə, onu təzədənmi tədavülə saldın?

- Bəs necə? Qoca mister Brediş adlı sahibi olan bir qıçlı zəncini tanıyırsanmı? Bax, həmin zənci bir bank düzəldib demişdi ki, kim bu banka bir dollar qoysa, bir ildən sonra əlavə dörd dollar alar. Bütün zəncilər banka əmanət pul qoydular, ancaq onların pulları az idi. Bircə mənim pulum çox idi. Buna görə də mən dörd dollardan çox istədim, ona da dedim ki, əgər o mənə bu qədər verməsə, onda mən özüm bank açacağam. Bu zənci isə, əlbəttə ki, mənim bank açmağımı istəmirdi, bizdə iki bank bir iş görə bilməzdi; o mənə söz verdi ki, əgər mən beş dollar əmanət qoysam, onda ilin axırında mənə düz otuz beş dollar verəcək.

Mən belə də etdim. Fikirləşdim ki, bu otuz beş dolları o saat tədavülə salaram ki, pullar boş-boşuna qalmasın. Bob adlı bir zənci böyük bir yastıdıbli qayıq tutmuşdu, onun sahibi isə bunu bilmirdi; mən bu qayığı həmin zəncidən aldım və dedim ki, ilin axırında ona otuz beş dollar verərəm; ancaq yastıdıbli qayığı elə həmin gecə oğurladılar, o birisi gün isə birqıçlı zənci bizə bildirdi ki, bank iflas olmuşdur. Beləliklə, bizlərdən heç kim öz pulunu ala bilmədi.

- Cım, bəs sən on senti neylədin?

- Mən əvvəlcə istədim onu xərcləyəm, sonra bir yuxu gördüm; yuxuda bir səs mənə dedi ki, mən gərək o pulu Valaam adlı bir zənciyə, daha doğrusu, Valaam adlı bir eşşəyə verəm. Sənə deyim ki, o, doğrudan da əməlli-başlı qanmaz idi. Amma deyirdilər ki, xoşbəxt adam imiş, mənim isə gördüm ki, heç cürə bəxtim gətirmir. Yuxuda həmin səs mənə dedi: "Qoy Valaam həmin on senti işə salsın, qazancı isə sənə versin!" Bəli, Valaam pulu aldı, sonra isə o, kilsədə vaizdən eşidir ki, kim yoxsula pul versə, Allaha vermiş olur, bundan ötrü də ona qat-qat əvəzi verilər. O pulu abb bir dilənçiyə verir, özü isə gözləməyə başlayır ki, görsün bundan nə çıxacaq.

- Yaxşı, Cım, bəs bundan nə çıxdı?

- Heç bir şey çıxmadı. Mən pulu heç cürə geri ala bilmədim, Valaam da almadı. İndi mən daha heç kimə borc pul vermərəm, versəm də ancaq girov verirəm. Vaiz isə hələ də deyir ki, mütləq yüz qat artıq

alacaqsan! Mən isə öz on sentimi geri almağa da çox şad oldurdum, mənim üçün elə bu da kifayətdir.

- Eh, CİM, bu hələ bəla deyil, bir vaxt varlanarsan.

- Əlbəttə, əgər yaxşıca düşünsən, mən elə indi də varlıyam. Axı, mən öz ağmam, məndən ötrü isə səkkiz yüz dollar verirlər. Elə mənə bu pulu verəydilər, heç artıq istəməzdim.

DOQQUZUNCU FƏSİL

ÜZƏN EV

Gəzib baxdığım zaman adanın ortasında gördüyüm bir yerə bir daha gedib baxmaq istədim; Cİmlə yola düşdük və tezliklə gedib ora çatdıq, çünki adanın uzununu cəmi üç mil, eni isə dördüdə bir mil idi.

Gəlib çatdığımız yer çox hündür və dik bir təpə, yaxud qırx fut ucalığında kiçik bir dağ idi. Biz güc-bəla ilə bu dağın başına dırmandıq, yamaclar çox dik və hər yan keçilməz kolluqlar idi. Biz hər tərəfi gəzib dolandıq, hər yana dırmandıq və nəhayət, İllinoysa yaxın tərəfdə, lap yuxarı bir yerdə yaxşı, geniş bir mağara tapdıq. Mağara çox böyük, iki-üç otaq boyda idi, buna görə də CİM bu qərara gəldi ki, bu saat şeylərimizi buraya daşıyaq, amma mən dedim ki, həmişə yuxarı dırmanıb aşağı düşmək çox çətin xoşumuza gələ.

CİM düşündü ki, əgər biz qayıqı xəlvət bir yerdə gizlətsək və şey-şüyümüzü hamısını mağaraya daşısaq, onda bir adam adaya gələndə burada gizlənə bilmərik, itsiz isə bizi heç cür tapa bilməzlər. Bundan başqa isə, quş balaları yağış yağacağını əvvəlcədən əbəs yerə xəbər verməyiblər, yoxsa mən hər şeyin islanmağını istəyirəm?

Biz geri qayıtdıq, qayıqı götürüb mağaranın yerləşdiyi tərəfə üzüdük və bülün şeylərimizi oraya daşdıq. Sonra yaxınlıqda qayıqı sıx söyüd kolları arasında gizlətmək üçün münasib bir yer axtarıb tapdıq. Qırmaqlardan bir neçə balıq çıxarıb tilovları yenidən suya salaraq nahar hazırlamağa getdik.

Mağaranın girəcəyi boçkanı diyirlədirib içəri salmaq üçün kifayət qədər enli idi; girəcəyin bir tərəfində döşəmə bir qədər yuxarı qalxmışdı və orada ocaq üçün münasib olan düz yer var idi. Biz orada ocaq qalayıb xörək bişirdik.

Yorğanları döşəməyə salıb üstündə əyləşərək nahar etdik. Bütün qalan şeyləri mağaranın içərisində elə yerləşdirdik ki, həmişə əl altında olsun. Azca sonra hava tululdu, ildırım çaxmağa başladı, göy guruldadı; deməli, quşlar haqlı imiş. O saat yağış tökməyə başladı, elə şırıldayırdı ki, elə bil vedrə ilə tökürdülər, bərk külək qopmuşdu, heç vaxt beləsini görməmişdim. Bu əsl yay tufanı idi. Hava elə qaranlıqlaşmışdı ki, ətraf adama qaramtıl-göy rəngdə, həm də çox gözəl görünürdü; yağış isə elə bərk və tez-tez yağıb şırıltı ilə tökürdü ki, bir az o yandakı ağaclar tutqun və elə bil hörümçək toru arasından görünürdü; arabir qəfildən burulğan qalxır, ağacları əyir, yarpaqların parıltılı üzünü tərsinə çevirirdi; bundan sonra bərk külək qopurdu, ağaclar sanki qeyzlənir, budaqlarını tərpadirdi; zülmət daha da qaralıb qatılaşanda, birdən qaranlıq əriyib gedir və gündüz kimi işıq olurdu; əvvəlkindən yüz addımlarla uzaqda ağacların başlarının küləkdən necə əyildiyi görünürdü; bir saniyə sonra isə yenə zülmət kimi qaranlıq oldu, göy dəhşətli bir qüvvə ilə guruldadı, bu gurultu sonra da göyün üzü ilə get-gedə aşağılara endi, elə bu boş çəlləklər pilləkənlə aşağıya diyirlənirdi, yəqin ki, siz, uzun pilləkəndən boş çəlləyin aşağı diyirlənərkən necə atılıb düşdüyünü görmüsünüz?

- Cim, qiyamətdir ha! - deyə dilləndim. - Mən burdan heç yana getməzdim. Mənə bir az da balıq və isti qarğıdalı kökəsi ver.

- Görürsənmi, Cimsiz sənin üçün pis olardı. Meşədə ac-acına oturur, hələ iliklərinə qədər də islanardın. Bəli, bəli, oğlum! Toyuqlar bilir ki, nə vaxt yağış yağacaq, meşədəki quşlar da.

On, ya on iki gün çay hey qalxdı, qalxdı və nəhayət, sahili aşıb-daşdı. Alçaq yerlərdə adanı, İllinoys sahillərini də üç-dörd fut hündürlükdə su basdı. Adanın bu tərəfində çay bir neçə mil enliləşmişdi, Missuri tərəfi isə əvvəl yarım mil enində idi, indi olduğu kimi də qalmışdı, çünki Missuri sahilləri başdan-başa qayalardan ibarət bir hasar kimidir.

Gündüz biz qayıqda adanın bütün ətrafını dolandıq. Meşənin içəriləri, günəş hər yanı yandırır yaxdığı bir vaxtda da, olduqca sərin və kölgəli idi. Biz ağacların arasından çətinliklə keçib gedirdik, bəzi yerlərdə isə cır üzüm tənəkləri hər yanı elə sıx bürüyüb tutmuşdu ki, geriye dönüb başqa bir yol axtarmalı olurduq. Yerə yığılmış hər bir ağacın üstündə dovşanlar, ilanlar və başqa heyvanlar oturmuşdu; ətrafi basmış olan su yerdə bir neçə gün qaldıqdan sonra heyvanlar aclıqdan elə sustalıb sakit olmuşdular ki, hər kəs istəsə gedib onları əlinə götürə bilərdi; ancaq, əlbəttə ki, ilanları və çanaqlıbağaları tutmaq olmurdu, çünki o saat sıçra-

yib suya atılırdı. Bizim mağaranın olduğu dağda onlar qarışqa kimi qaynaşırdılar. Əgər biz istəsəydik özümüzə kefimiz istəyən qədər ələ öyrəşmiş heyvan tapa bilərdik.

Bir axşam biz yaxşı şam ağaclarından qayrılmış salın kiçik bir hissəsini tutduq. Salın bu hissəsinin eni on iki fut, uzununu isə on beş-on altı fut olardı, suyun üzünə isə altı, yeddi düyüm hündürlükdə möhkəm və düz taxtalar çıxmışdı. Bəzən biz gündüzlər yanımızdan tirlərin necə üzüb keçdiklərini görür, amma tutmurduq; gündüz işığında biz heç başımızı mağaradan bayıra çıxartmırdıq.

Bir dəfə, gecə vaxtı adanın yuxarı qurtaracağına üzüb, lap sübh vaxtı oraya çatdıq, birdən gördük ki, qərb tərəfdən bizə tərəf bir ev üzüb gəlir. Ev iki mərtəbəli idi və xeyli yana əyilmişdi. Biz qayıqla üzüb ona çataraq üstünə çıxdıq, yuxarı mərtəbənin pəncərəsinə dırmaşdıq. Hava hələ qaranlıq idi, heç nə görünmürdü; onda biz düşüb qayıqı evə bağladığımız və oturub səhərin açılmasını gözlədik.

Adanın aşağısına çatmamış hava işıqlanmağa başladı. Çıxıb pəncərədən baxdıq. Gördük ki, içəridə çarpayı, stol, iki köhnə stul var, döşəməyə müxtəlif şeylər tökülmüşdü, divardan isə pal-paltar asılmışdı. Evin bir küncündə adama oxşar bir şey uzanmışdı. Cim qışqırdı:

- Ey, kimsən?

Həmin adam heç tərpənmədi də. Belə olduqda mən də onu səslədim. Sonra isə Cim dedi:

- O yatmayıb, ölübdür. Sən yerində otur, mən gedim, baxım.

Cim pəncərədən içəri girdi, yerdəki adama yanaşib əyildi, yaxşı-yaxşı baxaraq dedi:

- Ölüdür, həm də lütdür. Onu daldan güllə ilə vurublar. İki, ya üç gün olar ölüb. Hek, bura gəl, ancaq üzünə baxma, çox heybətlidir.

Mən ona heç baxmadım. Cim onun üstünü tez cır-cındır ilə örtüdü, amma bunun mənası yox idi; mən ona onsuz da baxmaq fikrində deyildim. Döşəmənin üstündə köhnə, kirlənmiş kartlar, boş spirtli içki şüşələri, qara mahuddan iki maska var idi, divarlar isə başdan-ayağa ən eyibli sözlərlə yazılıb doldurulmuş və kömürlə şəkillər çəkilmişdi. Divardan iki dənə köhnə çit qadın paltarı, həsir şlyapa, arvad yubkaları və köynəkləri, bəzi kişi pal-paltarı asılmışdı. Biz şeylərin çoxunu qayığa daşdıq, lazımımız ola bilərdi. Döşəmədə oğlan uşaqlarının başlarına qoyduqları bir köhnə həsir şlyapa vardı; mən onu da götürdüm. Bundan başqa bir dənə süd şüşəsi də vardı, şüşənin ağzı uşağın əmə bilməsi

üçün əsgə parçası ilə bağlanmışdı. Biz bu şüşəni də götürürdik, ancaq o sınıq idi. Evdə köhnə, nimdaş bir sandıq və qıfılı sınıq bir dəri çamadan da vardı; sandığın da, çamadanın da ağzı açıq idi, amma içində əməlli bir şey qalmamışdı. Şeylərin pərakəndə tökülüb qalmasından görünürdü ki, ev sahibləri tələsik qaçmış və bütün şeylərini yığışdırıb aparmağa macal tapmamışlar.

Bizim əlimizə bunlar keçdi: köhnə tənəkə fənər, dəstəksiz böyük bir bıçaq, Barlou firmasının buraxdığı təzə cib bıçağı (belə bıçağı hər hansı bir dükandan yarım dollardan ucuz ala büməzsən), çoxlu piy şamı, tənəkə şamdan, kiçik bir matra, tənəkə birəlli, cırıq pambıq yorğan, içində çoxlu iynə, sancaq, sap, bir parça mum, düymə və başqa zir-zibil olan balaca qadın sumkası, kiçik bir balta, bir qədər mıx, yekə qarmaqları olan mənim çeçələ barmağımdan yoğun bir tilov, lülə kimi bükülmüş maral dərisi, it xaltası, nal, yarlıksız və içi boş dərman şüşələri; biz yığışib getməyə hazırlaşanda isə mən çox gözəl bir qaşov, Cim isə köhnə bir skripka yayı və bir dənə taxta ayaq tapdı. Taxla ayaq çox yaxşı idi, ancaq qaytanları qırılmışdı, mənim üçün uzun, Cim üçün isə gödək olardı. O biri ayağı isə nə qədər axtarıdığsa da tapa bilmədik.

Belə ki, ümumiyyətlə desək, qənimət pis deyildi. Biz evdən ayrılıb getmək istərkən hava artıq tamam işıqlanmışdı. Bir adadan dördə bir mil aşağıdaydıq; mən Cimə dedim ki, qayığın içinə uzansın, üstünü də pambıq yorğanla örtürəm. Əgər o otursaydı, camaat uzaqdan görüb bilərdi ki, zəncidir. Mən qayığı İllinoys sahilinə tərəf elə sürdüm ki, axın bizi yarım mil aşağıya apardı, sonra isə qayığı lap sahilin yanına ilə, durğun sularla sürdüm. Biz adaya, başımıza heç bir sərgüzəşt gəlmədən çatdıq, yolda heç kimə rast gəlmədik.

ONUNCU FƏSİL

İLƏN QABIĞI PİS ƏLAMƏTDİR

Səhər yeməyindən sonra ölü haqqında və onun necə öldürüldüyü barədə söhbət açmaq həvəsinə düşdüm, ancaq Cim söhbət etmək istəmədi. O dedi ki, bununla bədlük gətirə bilərik, bundan başqa, ölü gecələr bizim yanımıza gələ bilər, axı dəfn olunmayan adam, dəfn edilib öz yerində sakitcə yatan adama nisbətən daha tez hər tərəfə baş soxa bilər.

Bu, doğru sözdür, buna görə də mən mübahisə etmədim, ancaq hey bu haqda düşünürdüm, bilmək istəyirdim ki, onu kim və nədən ötrü güllə ilə vurub.

Biz əlimizə keçən pal-paltarı yaxşıca gözdən keçirdik. çuldan tikilmiş köhnə paltonun astarından səkkiz dollar gümüş pul tapdıq. Cim dedi ki, onlar, yəqin ki, bu paltonu oğurlamışlar, çünki paltonun astarına pul tikildiyini bilsəydilər, onu burada qoymazdılar. Mən cavab verdim ki, doğrudur, elə onu öldürən də onlardır, ancaq Cim bu haqda danışmaq istəmədi.

Mən ona dedim:

- Bax, sərt bu fikirdəsən ki, bu bədbəxtlik gətirər. Bəs srağagün mən dağdan tapdığım ilan qabığını gətirdiyim vaxt nə demişdin? Sən demişdin ki, guya ilan qabığını ələ götürməkdən pis əlamət yoxdur. Bəs nə pis hadisə baş verdi? Biz bu qədər şey tapdıq, hələ üstəlik, səkkiz dollar da pul! Cim, mən istərdim ki, bizim hər gün işimiz belə bəd gətirəydi!

- Hələ bilmək olmaz, oğlum, hələ bilmək olmaz. Sən çox da özündən çıxma. Bala hələ qabaqdadır. Mənim sözlərimi yaxşı yadında saxla: hələ qabaqdadır.

Belə də oldu. Bizim bu söhbətimiz çərşənbə axşamı olmuşdu, cümə günü isə biz nahardan sonra dərənin yanında, otun üstündə uzanmışdıq; tütünümüz qurtarmışdı, mən tütün gətirmək üçün mağaraya getdim və orada zınqırovlu ilana rast gəldim. Mən onu öldürdüm, halqa kimi burub Cimin yorğanının üstünə qoydum, fikirləşdim ki, Cim gəlib öz yorğanı üstə ilanı tapanda qıyamət olacaq! Ancaq, axşama yaxın mən bu məsələni tamam unutmuşdum. Mən ocaq qalayınca, Cim yorğanın üstə uzandı, orada isə sən demə, öldürülmüş ilanın yoldaşı varmış, o, Cimi sanırdı.

Cim sıçrayıb elə bağırırdı ki, gəl görəsən! İşıqda gördüyümüz birinci şey isə gürzə idi; o, halqa kimi yığılıb yenə Cimin üstünə atılmağa hazırlanmışdı. Mən onu bir dəqiqənin içində taxta ilə vurub öldürdüm, Cim isə atamın araq şüşəsini götürüb başına çəkməyə başladı.

Cim ayaqyalın idi, ilan onun dabanından sancmışdı - Hamısı isə ondan olmuşdu ki, mən axmaq yadımdan çıxartmışdım: ölü ilanı harada qoysan, yoldaşı mütləq sürünüb gələcək və onun başına dolanacaqdır. Cim mənə dedi ki, ilanın başını kəsib atım, sonra onun qabığını soyub ətindən bir tikə qızardım. Mən belə də etdim. O, qızardılmış ilan ətini yeyib mənə dedi ki, bu gərək onu sağaltsın. Sonra o mənə dedi ki, ilandan bir parça dəyirmi ət kəs və qoluma bağla. Daha sonra mən yavaşca mağaradan

çıxıb hər iki ilan uzağa, kolların arasına atdim; mən istəmirdim ki, bütün bunlara mənim bais olduğumu Cim biləydi.

Cim araq şüşəsini hey başına çəkir, içirdi, arabir içki onu tuturdu; o, birdən dəli kimi fırlanıb bağırmağa başlayır, sonra isə ayılıb özünə gəlir, yenə də şüşədən yapışırdı.

Onun ayağının altı və dabanından yuxarı bütün ayağı yaman şişmişdi; sonra isə araq yavaş-yavaş təsir etməyə başladı. Fikirləşdim ki, daba işlər düzəlib, amma mənə ilanın sancması atamın arağından yaxşı olardı.

Çim dörd gün dörd gecə yorğan-döşəkdə qaldı, Bundan sonra şiş çəkildi, o yenə də gəzə bilirdi. Mən belə qət etmişdim ki, bir daha heç vaxt ilan qabığına əl vurmayaçağam, gör bir bunun axırı necə olur. Cim dedi ki, bundan sonra mənim ona inanacağıma o əmindir, ilan qabığını ələ götürmək elə axmaq bir əlamətdir ki, daha bundan pisi yoxdur; ola bilsin ki, bu hələ başımıza gələcək bəlanın hamısı deyil. O deyirdi ki, təzə çıxmış Ayı sol çiyin üstündən görmək, ilan qabığına əl vurmaqdan yüz qat yaxşıdır. İndi mən özüm də bu fikirdə idim, əvvəllər isə bəmişə belə hesab edirdim ki, təzə çıxmış Aya sol çiyin üstündən baxmaqdan axmaq və ehtiyatsız bir şey yoxdur. Qoca Xenk Banker bir dəfə Aya beləcə baxmış və hətta öyünüb lovğalanmışdı da. Bəs sonrası necə oldu? Heç ikicə il keçmədi ki, o, sərxoş halda topdağıtmaz bürcdən yıxılıb, demək olar ki, yastılanmışdı; onu tabut əvəzinə iki qapı arasına soxmuş və deyildiyinə görə beləcə də dəfn etmişdilər; bunu mən özüm görməmişdim, atamdan eşitmişdim. Bu isə, əlbəttə, ondan olmuşdu ki, o, axmaq kimi Aya sol çiyini üstündən baxmışdı.

Bəli, günlər beləcə gəlib keçirdi, çayın suyu yenə yatdı və öz əvvəlki yerinə çəkildi. Biz hər şeydən əvvəl böyük bir qarmağa dərisi soyulmuş dovşan keçirib tilov ipini suya atdıq və adam boyda bir naqqa balığı tutduq; onun uzunluğu əlli fut iki düym, çəkisi isə iki yüz girvənkəyə yaxın idi. Biz hətta onu sudan çıxara da bilmirdik; o, bizi çırpıb İllinoysa sala bilərdi. Oturub onun canı çıxıncayadək necə atılıb-düşdüyünə, özünü o yan-bu yana çırpdığına tamaşa edirdik. Biz onun mədəsindən mis düymə, şar və başqa zir-zibil tapdıq. Biz şarı balta ilə yarıdık, onun içindən bir sap çarxı çıxdı. Cim dedi ki, bu sap çarxı, çox yəqin onun qarnında uzun müddət qalıb, qabıq tutub şara çevrilibdir. Mənə, Missisipidə heç vaxt bundan böyük balıq tutmayıblar. Cim deyirdi ki, bu böyüklükdə naqqa balığını birinci dəfədir görür. Şəhərdə onu yaxşı

qiymətə sata bilərdi. Belə balığı bazarda girvənkə-girvənkə satırlar, alan da çox olur; axı naqqa balığının əti qar kimi ağdır, onu qızardanda çox yaxşı olur.

O biri gün səhər, nədənsə bərk darıxdım, bir şeylə əylənmək istədim. Cimə dedim ki, qayıqla çayın o biri sahilinə üzüb, orada nələr olduğunu öyrənəcəyəm. Mənim bu fikrim Cimin xoşuna gəldi; o, ancaq mənə məsləhət gördü ki, hava qaralmaqcadək gözləyim, şəhərdə isə ehtiyatlı olum. O bir qədər fikirləşdikdən sonra dedi ki, bəlkə köhnə şeylərdən bəzilərini götürüb seçim və qız paltarını geyinim. Bu da yaxşı fikir idi.

Biz çit qadın paltarlarından birini gödəlttik, mən tumanımı dizimə qədər büküb həmin paltarını əynimə geydim. Cim arxadan bütün düymələri düymələdi, paltar elə bil lap eynimə tikilmişdi. Həsir kaporu¹ başıma qoydum, lentlərini çənəmin altında bağladım, bu vaxt mənim üzümə baxan olsaydı, deyərdi ki, bu aşpaz qadındır. Cim dedi ki, indi səni heç gündüz də tanımazlar. Mən qadın paltarına alışmaq üçün bütün günü onda gəzib dolandım, yavaş-yavaş özümü bu paltarda sərbəst hiss etməyə başladım. Ancaq Cim dedi ki, qızların yerışı beşə deyildir; o bir də dedi ki, mən gərəək paltarımı yuxarı çəkmək və əllərimi cibimə salmaq adətimdən əl çəkəm. Mən bunu nəzərə aldım; işimiz düzəlməyə başladı.

Hava qaralan kimi mən qayıqda İllinoys sahilinə çayyuxarı üzüdüm.

Şəhərə körpüdən bir qədər aşağıda daxil oldum, çayın axını məni şəhərin kənarına apardı. Qayığı bağladıqdan sonra sahillə getməyə başladım. Çoxdan bəri heç kimin yaşamadığı kiçik bir daxmadan indi işıq gəlirdi, mən oraya kimin köçüb yurd saldığını öyrənmək həvəsinə düşdüm. Oğrun-oğrun daxmaya yanaşmış, pəncərədən baxdım. Təxminən qırx yaşlarında bir qadın şam ağacından qayrılmış bir stolun arxasında əyləşib şam işığında nəsə toxuyurdu. Üzü mənə tanıy deyildi; o, yəqin ki, buraya bu yaxınlarda gəlmişdi, çünki mən şəhər adamlarının hamısını tanıyırdım. Bu dəfə bəxtim gətirdi, çünki artıq qorxmağa başlamışdım və fikirləşirdim ki, axı nə üçün buraya gəlmişəm? Axı mənim kim olduğumu səsindən tanıya bilərlər. Bu qadın isə belə kiçik bir şəhərdə, heç olmazsa, ikicə gün yaşamışsa, onda lazım olan hər bir şeyi mənə danışa bilər. Mən qız olduğumu birəcə anlığa belə unutmamağı özümə söz verərək qapımı döydüm.

¹ Kaporu - çənə altından lent ilə bağlanan qadın və uşaq papağı

ON BİRİNCİ FƏSİL

BİZİ TƏQİB EDİRLƏR

- İçəri gəl, - deyə qadın cavab verdi, mən də içəri keçdim. – Bu stula əyləş.

Mən əyləşdim. O, özünün parıldayan balaca gözlərilə məni başdan-ayağadək süzüb soruşdu:

- Sənin adın nədir?

- Sara Vilyams.

- Bəs harada yaşayırsan? Bu yaxınlardamı?

- Yox, mən Hükervilldə yaşayıram, burdan çayaşağı yeddi mil uzaqda.

Bütün yolu piyada gəlmişəm, odur ki, çox yorulmuşam.

- Həm də bərk acmısan, eləmi? İndi blr şey taparam.

- Yox, lazım deyil. Yaman bərk acmışdım, burdan iki mil o yandakı fermaya girdim, odur ki, indi yemək istəmirəm. Belə gec gəlməyimin də səbəbi budur. Anam xəstə yatır, pulumuz yoxdur, heç bir şeyimiz də yoxdur; evdən məni dayım Abner Murun yanına yollayıblar. Anam dedi ki, o, şəhərin bu başında yaşayır. Mən indiyədək heç vaxl burada olmamışam. Siz onu tanıyırsınızmı?

- Yox, mən hələ hamını tanımıram. Burada yaşadığımız heç iki həftə də olmaz. Şəhərin o başı o qədər də yaxın deyil. Qal bizdə gecələ. Şlyapanı çıxartsana.

- Yox, mən yaxşısı budur bir qədər dincəlim, - deyə cavab verdim, - sonra isə yoluma davam elərəm. Mən qaranlıqdan qorxmuram.

Qari dedi ki, məni təkcə buraxmayacaqdır, təxminən saat yanından sonra əri gələr və aparıb məni ötürər. Sonra o, əri haqqında, çayın yuxarı tərəflərində yaşayan qohumları, habelə çayın aşağı tərəflərində yaşayan qohumları haqqında danışmağa başladı; dedi ki, əvvəllər ər-arvad çox yaxşı dolanırmışlar, əbəs yerə bizim şəhərə gəlirlər, gərək heç bir şeyə fikir verməyəydilər və sairə və ilaxır; mən artıq bu fikirdə idim ki, bizim şəhərdə nələr olduğunu əbəs yerə ondan öyrənmək ümidində olmuşam, ancaq, axırda o, söhbəti atamın və məni necə öldürdüklerinin üstünə gətirib çıxartdı; söhbətin bu yerində düşündüm ki, qoy hər nə bilir açıb töksün. O məni Tom Soyverlə birlikdə on iki mini (ancaq onun sözündən iyirmi min çıxırdı) necə tapdığımızı, atam haqqında və onun işi bitmiş adam olduğu haqqında, mənim də işi bitmiş

adam olduğum haqqında danışdı, axırda, məni necə öldürdüklərinə gəlib çıxdı. Mən ondan soruşdum:

- Bəs onu kim öldürüb? Biz bu barədə Hükervilldə eşitmişik, ancaq bilmirik ki, Hek Finni kim öldürüb?

- Kimin onu öldürdüyünü öyrənmək istəyənlər, mənəcə bizim bu yerdə çox tapılar. Bəziləri belə düşünüb ki, onu elə qoca atası öldürüb.

- Nə danışsınız?

- Əvvəlcə, demək olar ki, hamı belə düşünürdü. O isə heç vaxt xəbər tutmayacaq ki, onu az qala linç edəcəkdilər¹. Ancaq gecə fikirləşib bu qərara gəlirlər ki, onu Cim adlı bir qaçqın zənci öldürüb.

- Axı o...

Mən dayandım. Belə qət etdim ki, yaxşısı budur susum. O isə lələ də danışdı, hətta mənim nə isə dediyimi də eşitməmişdi.

- Həmin zənci Hek Finnin öldürüldüyü gecə qaçıb. Onu tapan adama üç yüz dollar mükafat vəd ediblər. Qoca Finni tapan adama da iki yüz dollar təyin etmişlər. O, bilirsənmi, səhər səhərə gəlib oğlunun öldürüldüyünü nağil edir və hamı ilə birlikdə meyiti axtarmağa gedir, bundan sonra isə qaçıb gizlənir. Onu həmin gecə linç etməyə hazırlaşmışlar, ancaq, görürsənmi, aradan çıxıb, o birisi gün isə məlum olur ki, zənci də qaçıb. Hekin öldürüldüyü gecə Cimi axşam saat ondan sonra heç kim görməyib, buna görə də hamı bu işi ondan bilib. Bir gün sonra isə, bütün şəhər ancaq bu haqda danışarkən, birdən qoca Finn qayıdıb gəlir; birbaşa məhkəmə hakimi Tetçerin yanına gedib hay-küy qaldırır, tələb edir ki, ona pul versin və həmin zəncini tapmaq üçün bütün İllinoysda axtarış düzəltsin. Məhkəmə hakimi ona bir qədər pul verir, qoca isə elə həmin axşam sərxoş oluncayadək içir və iki nəfər şübhəli şəxsə gecə yarıyadək küçələrdə veyllənir, sonra da onlarla birlikdə yox olur. İndi o vaxtdan bəri geri qayıtmayıb, burada da belə fikirləşirlər ki, hər şey yatıb soyumayınca heç qayıtmayacaqdır da. Yəqin özü öldürüb, hər şeyi isə elə qurub ki, bəni bunun quldurların işi olduğunu düşünsün; fikirləşir ki, sonra Hekin pullarını qoparıb əlinə keçirdər, məhkəmələrdən də canı qurtarar. Camaat deyir ki, "öldürmək onun işi deyildir, o hətta buna da yaramır!". Mən isə belə fikirləşirəm ki, yaman bic adamdır! Əgər o bircə il geri dönməsə, bundan ötrü ona heç nə olmayacaq. Axı, aydın məsələdir ki, heç nə sübut etmək olmaz; o vaxt hamı sakit olacaq, o da Hekin pullarını zəhmət çəkmədən özünə götürəcək.

¹ Linç etmək - ABŞ-da hər şeydən əvvəl zəncilərə qarşı tətbiq edilən vəhşi divan, məhkəməsiz cəza verməkdir. Buna "Linç məhkəməsi" də deyirlər

- Bəli, mən də belə düşünürəm. Ona mane olan kimdir ki!.. Deməli, indi daha heç kəs bu fikirdə deyil ki, onu zənci öldürüb?

- Yox, canım, o fikirdədirlər. Bir çoxlan yenə belə hesab edirlər ki, o öldürüb... Ancaq zəncini gərək bu yaxınlarda tutalar, belə olsa, əsl həqiqəti ondan öyrənə bilərlər.

- Necə, məgər onu indi də tutmaq istəyirlər?

- Mən pis gördüyüm kimi, sən də pis düşünürsən! Axı, üç yüz dolları çölə atmayıblar. Bəziləri bu fikirdədir ki, zənci indi də haradasa bu yaxınlardadır. Mən də bu fikirdəyəm, ancaq susuram. Bu günlərdə mən bizimlə yanaşı, tirdən qayırlma yöndəmsiz binada yaşayan qoca və qarı ilə söhbət edirdim, söz aramızda qalsın, onlar dedilər ki, bax, o adada, Cekson adlanan adada, heç vaxt bir kimsə olmayır.

- Məgər orda heç kim yaşamır? – deyə soruşdum.

- Yox, deyirlər ki, heç kim yaşamır. Mən onlara daha heç bir söz demədim, ancaq fikrə getdim. Çünki bundan bir gün, ya da iki gün qabaq adanın yuxarı tərəfində deyəsən, tüstü görmüşdüm, fikirləşdim ki, həmin zənci, yəqin orada gizlənir; özüm-özümə dedim, hər halda bütün adanı axtarmağa dəyər. O vaxtdan bəri daha tüstü görməmişəm, ola bilsin ki, zənci artıq ordan getmişdir. Mənim ərim bu gün qonşumuz ilə ora gedib baxacaq. O, çayyuxarı getmişdi, bu gün, iki saat bundan qabaq isə qayıtmışdır, mən bütün bunları ona danışmışam.

Mənim balım özündə deyildi, yerimdə otura bilmirdim. Başımı bir şeyə qatmalı idim; stolun üstündən iynə götürüb saplamağa başladım. Əllərim əsir, iynəni saplaya bilmirdim. Arvad səsinə kəsdi, mən başımı qaldırıb ona baxdım; o qərribə bir nəzərlə, maraqla və yüngülcə gülümsəyərək mənə baxırdı. Mən iynə ilə sapı yerinə qoydum, guya onun sözlərilə çox maraqlanmışdım, əslində doğrudan da, bu elə belə idi, mən dedim:

- Üç yüz dollar böyük puldur. Bu pullar anama çatsaydı, nə yaxşı olardı. Sizin əriniz bu gecəmi oraya gedəcəkdir?

- Bəs necə? O mənim bayaq dediyim qonşu ilə birlikdə səhərə gedibdir ki, qayıq və əgər bir adamdan tapa bilərlərsə, bir tüfəng də alıb gətirsinlər. Onlar gecə yarından sonra adaya gedəcəklər.

- Bəlkə, yaxşı görmək üçün səhərə kimi dayansalar yaxşı olar?

- Əlbəttə ki, yaxşı olar. Zənci də yaxşı görər. Gecə yarısından sonra o, söz yox ki, yatacaq, onlar isə gizləncə meşəyə girər və əgər zənci tonqal qalamışsa, o saat tonqalı görərlər.

- Mən bunu düşünmürdüm.

Arvad yenə də mənə qərribə bir nəzərlə baxırdı, mənim də halun özümdə deyildi. Sonra o məndən soruşdı:

- Bala can, adın nə oldu?
- M-meri Vilyams.

Deyəsən, birinci dəfə mən "Meri" deməmişdim, nə isə başqa bir ad demişdim, buna görə də ona baxa bilmirdim; mən, deyəsən, əvvəlcə "Sara" demişdim. O, məni elə bil ki, divara dirəmişdi, gərək ki, bu mənim gözlərimdən də görünürdü, bax, buna görə də ona baxmağa qorxurdum. Mən istəyirdim ki, qarı yenə də nə isə bir söz deyəydi, çünki o nə qədər susub dururdusa, mən də özümü bir o qədər pis hiss edirdim.

Birdən o dedi:

- Bala can, sən içəri girdiyin vaxt deyəsən "Sara" demişdin.
- Bəli, doğrudur, Sara Meri Vilyams. Mənim birinci adım Saradır.

Bəziləri mənə Sara deyir, bəziləri də Meri.

- Ax, belə de!
- Bəli, iki adım var.

İndi mən özümü bir qədər yüngül hiss edirdim, amma buna baxmayaraq, burdan əklilmək istəyirdim. Mən ona baxa bilmirdim.

Bu vaxt qarı danışmağa başladı ki, indi çox ağır zəmanədir, onunla əri pis dolanırlar, siçovullar da lap həyasızlaşıb bütün evi dolaşır, elə bil ki, bu evin ağasıdır, o sonra yenə xeyli danışdı, belə ki, lap yüngülləşdim. Siçovullar haqqında o doğru deyirdi. Onlardan birisi küncdəki deşikdən tez-tez burnunu çıxarırdı. Qarı dedi ki, o, hər cür şey-şüyü qəsdən əli altında saxlayır ki, tək olan vaxt siçovulların üstünə atsın, yoxsa onlar ona heç rahatlıq vermirlər. O mənə, başı yumru olan bir qurğuşun çubuq göstərdi və dedi ki, özü çox sərrast vurur, ancaq bu günlərdə əli burxulub, bilmir ki, indi vura biləcək, ya yox. O, fürsət düşən kimi həmin şeyi siçovulun üstünə tulladı, ancaq vura bilmədi, əli bərk ağrıdığı üçün ufuldadi. Sonra xahiş etdi ki, mən atım. Mən arvadın əri qayıtmamış getmək istəyirdim, ancaq bunu bürüzə vermirdim. Mən həmin şeyi götürdüm və siçovul burnunu deşikdən çıxaran kimi tuşlayıb atdım, əgər siçovul yerində otursaydı, halı pis olacaqdı. Qarı dedi ki, çox gözəl atdım, gələn dəfə mütləq dəyəcək. O ayağa durub qurğuşun çubuğu götürdü, sonra isə bir yumaq iplik gətirib xahiş etdi ki, yumağı açmaqda ona kömək edim. Mən əllərimi irəli gətirdim, o ipliği qoluma dolamağa başladı, Özü isə yenə öz işlərindən danışdı. Sonra birdən söhbətini kəsinə dedi:

- Sən siçovullara göz yetir. Yaxşısı budur, qurğuşunu dizinin üstünə qoy ki, əlinin altında olsun.

O belə deyib qurğuşunu mənim üstümə atdı; mən dizlərimi bir-birinə sıxıb onu tutdum. O isə yenə danışmaqda idi; ancaq heç bir dəqiqə keçməmişdi ki, ipliği qollarımdan çıxartdı, dik gözlərimin içinə baxıb mehribanlıqla dedi:

- Yaxşı, bir de görüm əsl adın nədir?

- N-necə yəni nədir?

- Soruşuram ki, əsl adın nədir? Billdir, Tomdur, Bobdur, yaxud da başqa bir addır?

Mənim canıma lərzə düşdü, daha bilmirdim nə edim. Ancaq belə dedim:

- Xahiş edirəm, yazıq bir qızı ələ salmayasınız. Əgər sizə mane olursam, onda...

- Heç də yox. Yerindəcə otur, vəssalam. Mən səni incitmərəm və sənin barəndə heç kimə bir söz demərəm. Ancaq, sən gəl mənə inan, öz sirrini aç. Mən səni ələ vermərəm; nəinki ələ vermərəm, əksinə, hələ sənə kömək də edərəm. Əgər lazım olsa, lap ərim də sənə kömək edər. Sən axı, yəqin ki, qaçmış usta şagirdisən, belədir ki, var. Qorxmaq lazım deyil. Axı bunda nə var ki! Səninlə pis rəftar eləyiblər, sən də qaçmışan. Allah köməyin olsun, oğlum, mən sənin barəndə heç kimə bir söz demərəm. İndi isə ağıllı oğlan ol, hər şeyi mənə aç danış.

Onda mən belə qət etdim ki, daha hiylə işlətməyin mənası yoxdur, yaxşısı budur hər şeyi səmimi açıb söyləyim, ancaq, qoy o da sözünün üstündə dursun. Sonra mən ona nağıl etdim ki, atamla anam ölmüşdür, məni isə tərbiyə olunmaq üçün çaydan otuz mil nzaqdakı bir kənddə yaşayan qoca xəsis bir fermerə vermişlər. O mənimlə çox pis rəftar edirdi, mən dözdüm, dözdüm, axırı tab gətirə bilmədim; o ikigünlüyə harasa getmişdi, mən də fürsətdən istifadə edib onun qızının köhnə bir paltarını çırpışdırdım və qaçdım, çaya qədər olan bu otuz mili də üç gecəyə qət etmişəm. Mən gecələr yol gedir, gündüzlər isə bir yanda gizlənir və yatırdım; evdən çıxanda özümlə bir torba çörək və ət götürmüşdüm, bu mənə yolda doyunca bəs etdi. Mənim dayım Abner Mur, yəqin ki, qeydimə qalar, bax, mən bundan ötrü buraya, Qoşenə gəlmişəm.

- Oğlum, Qoşen dedin? Bura Qoşen deyil, bura Sent-Pitersburqdur. Qoşen çayyuxarı on mil o yandadır. Bəs sənə kim deyib ki, bura Qoşendir?

- Bir nəfər dedi; mən yatmaq üçün burulub meşəyə getmək istərkən, səhər vaxtı ona rast gəldim. O mənə dedi ki, yol ayrıcında sağa dönmək lazımdır, beş mil gedəndən sonra Qoşene çatacaqsan.

- Yəqin sərxoş olub. O sənə lap əksinə deyib.

- O, özünü lap sərxoş kimi aparırdı. Bəli, indi daha mənası yoxdur. Getmək lazımdır. Səhər açılana kimi Qoşenə çataram.

- Bir dəqiqə dayan. Sənə bir az yemək verim, yoxsa acından ölərsən.

Qarı məni yedizdirib soruşdu:

- Bir mənə de görüm, əgər inək uzanıbsa, ayağa necə qalxır, qabaq ayaqları ilə, yoxsa dal ayaqları ilə? Cəld cavab ver, fikirləşmə; qabaq ayaqları ilə, yoxsa dal ayaqları ilə?

- Dal ayaqları ilə, xanım.

- Belə. Bəs at?

- At qabaq ayaqları ilə.

- Ağacın hansı tərəfini mamır basır?

- Şimal tərəfini.

- Əgər dağ döşündə on beş inək otlayırsa, onlardan neçəsi eyni bir tərəfə baxır?

- On beşi də.

- Yaxşı, sən deyəsən, doğrudan da, kənddə yaşamısan. Mən elə bilirdim ki, sən mənə yalan demək istəyirsən. Yaxşı, bəs əsl adın nədir?

- Corc Piders, xanım.

- Corc, bunu yadımdan çıxartma. Yoxsa, mənə birdən yenə deyərsən, adın Aleksanderdir, sonra isə mən sənənin yalanını tapanda hiyləbazlıq edib deyərsən ki, Corc Aleksanderdir. Bir də ki, bu çit paltarda arvadların gözünə görsənmə. Sən qıza çox az oxşayırsan, ancaq hər halda kişiləri aldada bilərsən. Allah evini tiksən, oğlum, məgər iynəni elə saplayarlar? Sən sapı hərəkətsiz halda tutub iynəni ona keçirirsən, əksinə, iynəni hərəkətsiz tutub sapı ona keçirmək lazımdır. Arvadlar həmişə belə edirlər, kişilər isə əksinə. Siçovulu və ya başqa bir şeyi ağaclarla vuranda isə, ayaqlarının ucuna qakıb, əlini başının üstünə qaldır, özün də çalış elə et ki, mümkün qədər yəndəmsiz çıxsın, taxtanı da beş-altı addım hədəfdən kanara at. Atanda oğlanlar kimi sol çiyini irəli verib biləyin və dirsəyinlə deyil, qız kimi qolunu dirsəkdən qatlamadan düz tutub at; bunu da yadında saxla: qızın dizini üstünə bir şey atanda, o, dizlərini aralayır, daha sənənin qurğuşun parçasını tutduğun vaxt dizlərini bir-birinə

sıxdığın kimi etmir. Sən hələ iynəni saplayarkən mən bilmişdim ki, oğlansan, bülün qalan şeyləri isə bir daha yoxlamaq üçün etmişdim. Nə isə, indi Sara Meri Vilyams Corc Aleksandr Piter, öz dayının yanına yollan, əgər işin cəncələ düşsə, missis Cudit Loftesə, yəni mənə xəbər çatdır, mən səni bələdan xilas etməyə çalışaram. Çayın sahili ilə get və yadında saxla ki, bir daha qaçmış olsan ayağına çəkmə, corab gey. Mənə elə gəlir ki, sahilə gedən yol daşlıqdır, Qoşenə gedib çatinca ayaqlarını qırıb tökəcəksən.

Mən sahillə əlli addıma qədər gedib sonra geriyyə döndüm, qayığımın dayandığı yerə - çayaşağı həmin evdən xeyli uzağa qaçdım. Qayığın içinə sıçrayıb sürətlə çayyuxarı qalxdım, gelib adanın tuşuna çatdıqda kəsmə getdim. Kaporu başımdan çıxartdım, indi o mənə lazım deyildi, yalnız mane olurdu. Çayın ortasına çatdıqda saat zənglərinin vurduğunu eşitdim, dayanıb qulaq asdım, zəngin səsi su ilə mənə çox zəif gəlib çatsa da, aydın səslənirdi, saat on bir idi. Mən yorulub gücdən düşməyimə baxmayaraq, adanın yuxarı başında dincimi almağa dayanmadım, meşəyə, əvvəl məskən saldıgım yerə qaçdım, orada uca və quru bir yerdə yaxşı bir tonqal qaladım. Sonra qayığa atılıb avarları var qüvvəmlə çəkərək bir mil yarım qədər çayaşağı, öz duracaq yerimizə üzdüm. Qayığı sahilə çəkib, kolların arası ilə tez yuxarıya, dağa dırmanıb özümü mağaraya saldım. Cım yerdə uzanıb bərk yuxuya getmişdi. Mən onu oyatdım:

- Cım, tez ol qalx yığış! Bir dəqiqə də itirmək olmaz! Bizi axtarırlar! Dalımızca gələcəklər!

Cım heç bir şey soruşmadı, heç bir söz demədi, ancaq sonrakı saat yarım ərzində onun necə işlədiyindən məlum olurdu ki, yamanca qorxmışdır. Saat yarımından sonra bizim bütün şey-şüyümüz sala yüklənmişdi və salı, gizlədilmiş olduğu söyüd ağacları arasındakı kiçik körfəzdən çıxarmaq olardı. Biz birinci olaraq mağaradakı ocağı söndürdük və bundan sonra heç şamları da yandırmadıq.

Mən qayıqda sahilədən bir qədər aralanıb ətrafa nəzər yetirdim; əgər yaxınlıqda bir qayıq olsaydı belə onu görə bilməzdim, çünki ulduzların sayrışdığı qaranlıq bir gecədə çox da şey görə bilməzsən. Sonra biz salı kiçik körfəzdən çox da şey görə bilməzsən. Sonra biz salı kiçik körfəzdən çıxartdıq, sahilin kölgəsi ilə yavaş-yavaş üzərək adanın aşağı başını hərləndik, bütün yol boyu ağzımızı açıb bir kəlmə də danışmadıq.

ON İKİNCİ FƏSİL

"YAXŞISI BUDUR ONA ƏL VURMAYASAN"

Nəhayət, geca saat birə yaxın adamı keçdik; bizə hey elə gəlirdi ki, sal çox yavaş hərəkət edir. Əgər bizə bir qayıq rast gəlsəydi, öz qayığımıza minib İllinoys sahilinə üzəcəkdik; amma, yaxşı ki, birçə qayıqla belə rastlaşmadıq, çünki biz nə tufəngi, nə tilovu, nə də yemək üçün bir şey qayığa qoymamışdıq. Elə tələsmişdik ki, bütün bunlar haqqında düşütməyə belə vaxtımız olmamışdı. Bütün şeyləri salın üstündə aparmaq isə, əlbəttə, o qədər də ağıllı iş deyildi.

Mən bu fikirdə idim ki, əgər Cimi axtarmaq üçün adaya getsələr, onda orada mənim yandırdığım tonqalı tapacaq və bütün gecəni onun yanında durub Cimi gözləyəcəklər. Nə isə, biz heç kimi görmədik, əgər tonqalım onları aldatmamışdısa, bu mənim təqsirim deyildi, mən bütün qüvvəmi sərf edib onları aldatmağa çalışmışdım.

Səhər hava işıqlaşar-ışıqlaşmaz biz çayın İllinoys sahilindəki böyük bir döngəyə yan aldıq, balta ilə yaşıl budaqlardan kəsib salın üstünü elə ördük ki, sahilin çıxıntılı yerində olan çalaya bənzədi. Həmin çıxıntı qumlu say yeri idi, üstü elə sıx kollarla bitmişdi ki, elə bil dırmıq idi.

Missuri sahilində dağlar uzarub gedirdi, İllinoys tərəfdə isə uca ağacları olan meşə var idi; burada gəmi keçə bilən yer Missuri sahilinə yaxın idi, buna görə də biz bir kimsəyə rast gələcəyimizdən qorxmurduq. Biz bütün günü orada qalıb salların və paroxodların axınla Missuri sahilinin yaxınlığından necə üzüb keçdiklərinə, çay ilə yuxarıya gedən paroxodların isə axınla necə mübarizə etdiklərinə baxırdıq. Mən qarı ilə söhbətimi Cimə danışdım, o da dedi ki, qarı yaman kələkbaz imiş, əgər onun özü bizim dalımızca gəlibsə, bütün gecəni oturub tonqala tamaşa etməyəyəkdir, "yox, ser, o özü ilə mütləq it gətirərdi". "Bəs onda nə üçün o, ərinə deməyib, özü ilə it aparsın?" deyə mən Cimdən soruşdum. Cim dedi ki, bu onun ağına, yəqin ki, kişilər çayın o tayına getdikdən sonra gəlib; bax, indi, yəqin ki, onlar it üçün şəhərə getmiş və buna görə də bu qədər vaxt itirmişlər, yoxsa biz burada, şəhərin on altı, yaxud on yeddi müliyindəki bu say yerdə otura bilməzdik, - "bəli, otura bilməzdik, biz yenə həmin şəhərin caynağına keçərdik". Mən isə belə dedim: "Onların bizi nə üçün tuta bilmədiklərinin mənası yoxdur, əsas məsələ budur ki, tuta bilməyiblər".

Hava qaralmağa başlayan kimi biz başımızı kolların arasından çıxarıb çayın yuxarisına və aşağısına göz gəzdirdik, sonra da o biri taya baxdıq, ancaq, heç bir şübhəli şey görmədik; belə olduqda, Cim salın üst taxtalarından bir neçə dənə çıxarıb isti günlərdə və yağış yağdıqda oturmaqdan ötrü və şeylərin islanmaması üçün onun üstündə rahat bir daxma qurdu. Cim daxmanın içində, salın özündən bir fut hündürlükdə döşəmə də düzəltdi, belə ki, paroxodların çalxayıb əmələ gətirdiyi dalğalar indi yorğanları və başqa şey-şüyü islatmırdı. Biz daxmanın ortasında döşəmənin üstünə altı və ya yeddi düyüm qalınlıqda gil təbəqəsi salıb yanlarını daşla hördük ki, gil möhkəm dayansın - bu, soyuq və rütubətli günlərdə ocaq qalamaqdan ötrüydü; alov daxmadan görünməyəcəkdi. Biz bir ehtiyat avarı da düzəlddik, çünki özümüzdəkilər hər vaxt sudakı qol-budaqlı ağaclara və ya başqa bir şeyə dəyib sına bilərdi. Sonra öz köhnə fənərimizi asmaqdan ötrü, sala ucu haça olan kiçik bir ağac bərkitdik, çünki paroxod çayaşağı gedərkən səninlə toqquşmasın deyə, fənər yandırmaq lazımdır, çayyuxarı gedən paroxodlardan ötrü isə fənər yandırmaq lazım deyildi, onlarçün yalnız çay pilləsi deyilən yerə düşdükdə fənər yandırılırdı, çayın suyu hələ çox yüksəkdə idi, alçaq sahillər hələ də suyun altındaydı, çayyuxarı gedən paroxodlar isə gəmi keçə bilən yerə heç də həmişə riayət etməyib dərin yer axtarırdılar.

Biz çayın axınının surəti saatda dörd mil olduğu ikinci gecə yeddi, bəlkə də səkkiz saat üzdükdük. Biz balıq tutur, söhbət edir, arabir də yuxumuzu qaçırtmaqdan ötrü suya baş vururduq. Suyu sakit axan geniş çayda üzərkən arxası üstə uzanıb ulduzları seyrə dalmaq nə qədər xoş idi! Adam həтта bərkdən danışmaq da istəmirdi, biz həтта tək-tək hallarda, həm də çox astadan gülürdük. Hava, ümumiyyətlə, çox gözəl idi, nə həmin, nə o birisi, nə də daha o birisi gecə başımıza, demək olar ki, heç bir hadisə gəlmədi.

Biz hər gecə müxtəlif şəhərlərin yanından üzüb keçirdik; onlardan bəziləri çox uca və tutqun görünən sahillərdə yerləşirdi, yalnız sıra ilə düzülmiş işıqlar görünürdü, başqa heç bir şey, heç bir ev görünmürdü. Beşinci gecə biz Sen-Luini ötüb keçdik; şəhərin üzərində sanki şəfəq sökülürdü. Bizim Sent-Pitersburqda deyirdilər ki, guya Sen-Luidə iyirmi min, həтта otuz min adam yaşayır, ancaq mən gecə saat ikidə şəhərdə bu qədər işıq olduğunu görüncəyədək buna inanmırdım. Sakit bir gecə idi, şəhərdən heç bir səs-səmir gəlmirdi. Hamı yatmışdı.

Mən axşamlar saat ona yaxın hər hansı bir kiçik kəndin yanında sahilə çıxıb on-on beş sentə un, hisdə qurudulmuş döş əti və yemək üçün başqa şeylər alırdım; bəzən də, tarda otura bilməyən toyuqlardan tutub gətirirdim. Atam həmişə belə deyirdi: "Əgər qabağına bir toyuq çıxsın, onu tut apar, çünki özünə lazım olmasa da, başqa birisinə lazım olar, yaxşılıq isə heç vaxt yerdə qalmaz", bu onun zərb-məsəli idi. Ancaq mən heç vaxt görmədim ki, toyuq alaman özünə lazım olmasın.

Səhərlər, lap sübh vaxtı qarğıdalı tarlasına girib qarpız, qovun, sütün qarğıdalı, ya da başqa bir şey götürürdüm. Atam həmişə deyirdi ki, əgər bir şeyi nə vaxt olursa olsun qaytarmaq şərtilə "götürürsənsə" bu günah deyil; dul qadından isə eşitmişdim ki, bən da oğurluqdur, ancaq adı başqadır, namuslu adamların heç biri belə etməz. Cim deyirdi ki, atan bir qədər haqlıdır, bir qədər də dul qadın, belə ki, yaxşısı budur, iki-üç şeyi siyahıdan ataq və heç vaxt onları götürməyək, onda fürsət düşəndə, qalan şeyləri götürmək günah olmaz. Biz bütün gecəni salda əyləşib bu məsələni müzakirə etdik; hey çalışdıq ki, nədən: kantalu¹ qovunundan, qarpızlardan və yaxud daha başqa bir şeydən imtina etməyimiz barədə bir qərara gələk. Səhərə yaxın bu məsələni çox asan həll etdik: meşə almalarından və xurma gavalılarından² əl çəkməyi qərara aldığımız. Əvvəlcə özümüzü o qədər da yaxşı hiss etmədik, indi isə əhvalımız xeyli yaxşılaşdı. Mən məsələnin belə yaxşı həll edilməsinə sevinirdim, çünki, meşə almaları, ümumiyyətlə, heç bir şeyə yaramır, xurma gavalıları isə hələ bu tezliklə yetişən deyildi, ən azı iki aydan, üç aydan sonra yetişir.

Biz arabis tufənglə ördək də vururduq, bunlar səhər tezdən ayılan və ya xeyli gec yatmağa gedən ördəklər olurdu. Ümumiyyətlə desək, çox da pis dolanmırıdığımız.

Beşinci gecə Sen-Luidən aşağılarda güclü tufana düşdük; göy guruldayı, ildırım çaxır, yağış elə bil vedrədən tökülürdü. Biz daxmamıza girib salı özbaşına buraxmışdıq. İldırım çaxan zaman biz geniş və düz çayı, onun hər iki sahili boyu uzanıb gedən dik və uca qayaları görürdük.

Birdən mən dedim:

- Ey, Cim, bir ora bax!

Qabaqda bir paroxod qayaya dəyib parçalanmışdı. Axın bizi düz onun üstünə aparırdı. İldırım işığında paroxod lap aşkar görünürdü. O xeyli yana əyilmişdi; yuxarı göyortəsinin bir hissəsi suyun altında idi və

1 Kantalu¹ - çöpür qabıqlı, ətirli qovun növüdür

2 Xurma gavalısı -xurmaya oxşar cənub meyvəsidir

hər dəfə yenidən ildırım çaxdıqda hər bir balaca mıxı, böyük zəngin yanında duran söykənəcəyindən köhnə şlyapa asılmış kreslonu ovucun içi kimi aydın görmək olurdu.

Gecə elə xəlvət, bava elə pis və hər şey elə sirlı görünürdü ki, hər hansı bir oğlan uşağı kimi mən də çayın ortasında kədərlə və tənha yirğalanan parçalanmış paroxodu görcək onun üstünə çıxmaq və orada nələr baş verdiyinə baxmaq həvəsinə düşdüm. Mən dedim:

- Cim, gəl ona yan ala.

Cim əvvəlcə heç vəchlə razı olmadı. O dedi:

- Parçalanmış paroxoddur da, məgər parçalanmış paroxod görməmişəm? Bizim üçün elə bura yaxşıdır; ona yaxın düşməyə dəyməz, nəyimizə lazımdır. Həm də orada yəqin ki, qarovulçu var.

- Canım, orada qarovulçu nə gəzir! - deyə mən dilləndim, - orada losman budkasından, bir də ki, kapitan kayutundan başqa qorunmalı bir şey yoxdur; yoxsa belə bir gecədə, paroxodun dəqiqəbədəqiqə suya qərq olub bata biləcəyi bir vaxtda elə bilirsən ki, bir kimsə losman budkası ilə kapitan kayutundan ötrü öz həyatını təhlükədə qoyacaqdır?

Cim mənim bu sözlərimə heç bir şey deyə bilmədi, hətta deməyə çalışmadı da.

- Bundan başqa, - deyə mən sözümə davam etdim, - biz kapitan kayutundan dəyərlı bir şey də mənimsəyə bilərik. Məsələn, siqar, bəli, hər dənəsi beş sent naqd puldur. Paroxod kapitanları həmişə varlı olurlar, ayda azı altmış dollar alırlar; onlar xoşlarına gələn bir şeyi neçəyə olursa olsun ala bilərlər... Şamı cibinə sox, Cim, bütün paroxodu əməlli-başlı axtarıb gözdən keçirməyincə sakit ola bilməyəcəyəm. Yoxsa elə bilirsən ki, Tom Soyyer belə bir qəniməti əldən buraxardı? Heç bir vəchlə, heç bir vaxt! O bunu "sərgüzəşt" adlandırardı, - bəli! Lap ölsəydi də parçalanmış paroxoda çıxardı. Həm də bunu dəbdəbə ilə, fikirləşib qəribə bir yolla edərdi... Lap elə bil ki, Xristofor Kolumbun¹ özü cənnəti kəşf edib. Eh, hayıf ki, Tom Soyyer burada deyil!

Cim bir qədər donquldandı, nəhayət, təslim oldu. O dedi ki, mümkün qədər az və astadan danışmaq lazımdır. Elə bu vaxt ildırım, parçalanmış paroxodu bir də bizə göstərdi; biz paroxodun sağ yanındakı qaldırıcı oxa yan alıb salı ona bağladıq.

¹ Kolumb Xristofor -əslən genuyalı səyyahdır; o, avropalılar arasında birinci olaraq 1492-ci ildə Amerika sahillərinə gedib çıxmışdır

Paroxodun göyertəsi bərk əyilmişdi. Biz qaranlıqda bir təhərlə paroxodun sol tərəfinə, kapitan kayutuna tərəf keçdik, yolu ayağımızla yoxlayır, əllərimizi aralı tuturduq ki, yükqaldıran mexanizmlərlə toqquşmayaq, çünki hər tərəf zülmət idi, göz gözü görmürdü. Bir az sonra biz kapitan kayutunun şüşəbəndinə toxunduq və içəri keçdik; bir addım atdıq, gəlib kapitan kayutunun taybatay açıq qapısı qarşısına çıxdıq; nə görsək yaxşıdır, - inan düzünü deyirəm! - Kayutun lap içərilərində işıq gördük, elə həmin dəqiqəcə adam səsləri eşitdik.

Cim qulağıma pıçıldadı ki, halı özündə deyildir, yaxşısı budur, buradan gedək. Mən dedim: "Yaxşı", qayıdıb sala oturmaq istəyirdik ki, birdən kiminsə inildədiyini eşitdim; həmin adam sonra deddi:

- Ay uşaqlar, mənə el dəyməyin! Heç kimə demərəm.

Başqa bir səs çox bərkdən ona dedi:

- Yalan deyirsən, Cim Turner! Bunu biz əvvəllər də səndən eşitmişik. Sənə həmişə başqasından çox lazım olur, sən həmişə istədiyən qədər götürürsən, belə olmayanda isə deyirsən ki, əgər verməsəniz gedib sizi şeytanlayacağam. Ancaq bu dəfə biz sənə inanan deyilik, nahaq yerə zəhmət çəkirsən. Bütün ölkədə sənin kimi xain və əclaf bir it tapmaq olmaz!

Cim bu vaxt artıq özünü sala yetirmişdi. Mən hər şeyi bilib öyrənmək həvəsi ilə alışıb-yanırdım; öz-özümə fikirləşirdim ki, Tom Soyver belə bir vaxtda heç vəchlə buradan getməzdi, indi ki, belədir, mən də qalacağam, burada nələrlə baş verdiyinə baxacağam. Mən yerə əyilib qaranlıqda dar koridorla iməkləyə-iməkləyə getməyə başladım, mənimlə losman budkası arasında cəmisi bir kayut qalmıcağa qədər iməklədim. Gördüm ki, həmin kayutda əlləri və ayaqları sarınmış bir adam döşəmədə uzanmışdır, onun başı üstündə iki adam durmuşdur; onlardan birinin əlində zəif işıq saçan fənər var idi, o birisi isə əlindəki tapançanı yerdə uzanmış adamın başına tullayıb deyirdi:

- Əllərim yaman gicişir. Əslinə baxsan, elə sənin kimi əclafı güllələmək lazımdır!

Yerdəki adam yumaq kimi yığılır, elə hey deyirdi:

- Bill, lazım deyil, mən heç kimə demərəm...

Əlində fənər tutan adam isə hər dəfə bu sözlərə gülüb belə cavab verirdi:

- Doğrudur, daha deyə bilməyəcəksən! Bax, bunu doğru deyirsən, zəmin ola bilər.

O bir dəfə isə belə dedi:

; - Bir gör necə yalvarır! Amma, əgər bizim ona gücümüz çatmasaydı, onu yıxıb sarımasaydıq, hər ikimizi öldürərdi. Nə üçün? Beləcə, nahaq yerə. Ona görə ki, öz payımızı əlimizdən vermək istəmirdik, bax, buna görə! Ancaq indi, belə hesab edirəm ki, daha heç kimi qorxuda bilməyəcəksən, Cim Terner... Bill, tapançanı yanına sal.

Bill ona belə cavab verdi:

- Heç elə şey ola bilməz, Ceyk Pakkard. Mən bu fikirdəyəm ki, onu öldürmək lazımdır. Onun payı olur. Məgər onun özü qoca Xetfildi öldürmədi?

- Mən isə onu öldürmək istəmirəm, səbəbini də özüm bilirəm.

- Ceyk Pakkard, belə sözlərinçün sağ ol. Nə qədər ki, sağam, sənin bu sözlərini yaddan çıxartmayacağam, - deyə döşəmə üstündəki adam cavab verdi və elə bil ki, hönkürdü.

Pakkard ona məhəl qoymadan fənəri divardan asdı və mənim qaranlıqda uzandığım tərəfə addımlayıb Billə işarə etdi ki, dalısınca gəlsin. Mən tələsik iki addıma qədər geri çəkildim, ancaq paroxodun göyərtəsi çox mail idi, belə ki, mən vaxtında kənara çəkilməyə macal tapmadım, onların üstümə çıxmamaları və məni tutmamaları üçün özümü elə buradakı kayuta soxdum. O birisi divardan tuta-tuta qaranlıqda gözüyarı hərəkət edirdi, Pakkard isə mənim olduğum kayuta gəlib çatdıqda ona dedi:

- Buraya! Buraya gəl!

Əvvəlcə Pakkard, onun ardınca da Bill içəri girdilər. Onlar elə içəri girəndə mən artıq yuxarı çarpayıya dırmaşmış lap dibə keçmişdim; ancaq burada olmağıma çox heyfsilənirdim. Onlar lap yanımda dayanmışdılar, əllərilə çarpayının qıraqlarından tutub danışdılar. Mən onları görmürdüm, ancaq, barada durduqlarını bilirdim, çünki onlar vişki içmişdilər, ağızlarından bərk spirt iyi gəlirdi. Mən heç bir şey içmədiyimə çox sevindim, ancaq fərq az idi, onlar məndən onsuz da duyuq düşməyəcəkdilər, Çünki nəfəsimi belə dərmirdim. Yamanca qorxmışdım. Həm də ki, belə söhbətlər eşidən hansı adam nəfəsini dərə bilərdi? Onlar astadan, ancaq ciddi danışdılar. Bill, Ternerini öldürmək istəyirdi. O dedi:

- Terner dedi şeytanlayacağam, bil ki, mütləq şeytanlayacaq. Onu o cür döydükdən sonra biz ikimiz öz payımızı ona versək də, heç bir köməyi olmayacaq. O bizi ələ verəcək, budur, sənə deyirəm, lap yəqin bil ki, bu belə olacaq. Məncə, yaxşısı budur, onu aradan götürək.

- Mən də bu fikirdəyəm, - deyə Pakkard güclə eşidiləcək bir səslə cavab verdi.

- Ay səni öləsən, mən elə bilirdim ki, ələyhinəsən! Demeli, onda hər şey öz qaydasındadır. Gedək onun işini bitirək.

- Bir dəqiqə dayan, mən hələ hamısını deməmişəm. Mənə yaxşı qulaq as. Güllə ilə vurmaq yaxşıdır, ancaq lazım olanda, işi səssizcə də görmək olar. Gör sənə nə deyirəm: gəl biz özümüz-özümüə quyu qazmayaq, bu işi başqa cür də eləyə bilərik, heç sənin fikirləşdiyindən pis olmaz, həm də həyatımızı təhlükədə qoymarıq. Düzdürmü?

- Əlbəttə, düzdür! Bəs bunu necə edəcəyik?

- Mən elə fikirləşirəm: biz burda kayutları gəzib qalan şeyləri yığıraq; sonra sahilə daşıyıb bir yerdə gizlədərik. Bundan sonra isə gözləyərək. Mənə belə gəlir ki, heç İkiçə saat keçməmiş paroxod tamam parçalanıb batar. Başa düşdünmü? Tərtər də batar və bunda onun özündən başqa heç kim təqsirkar olmaz. Məncə bu, öldürməkdən xeyli yaxşıdır. Bir iş ki, öldürməsək də mümkündür, onda nə üçün öldürək. Adam öldürmək həm günahdır, həm də axmaq işdir. Hə, nə deyirsən, mən haqlıyam, ya yox?

- Bəli, sən haqlısan. Bəs bəlkə birdən paroxod parçalanıb suya batmadı.

- Nə olar ki, iki saata qədər dayanıb gözləyərək, sonrasına baxarıq da... Oldumu?

- Yaxşı, gedək.

Onlar getdilər, mən də tamam soyuq tər içində ordan çıxıb sürünə-sürünə paroxodun burnuna tərəf getdim. Ora zirzəmi kimi qaranlıq idi, ancaq mən xırıltılı bir pıçıltı ilə "Cim!" deyən kimi, o mənim lap yanımdaca köksün ötürdü, mən dedim:

- Cim, tez ol, indi avara-avara dayanmaq və köks ötürmək vaxtı deyil. Paroxodda böyük bir qatil dəstəsi vardır, əgər biz indi onların qayığını axtarıb tapmasaq və onu çayın axınına buraxmasaq, dəstədəkilərdən birinin işi pis olacaqdır. Əgər qayığı tapsaq, onda hamısının işi bitib, hamısı şərifi əlinə keçəcək. Tez ol, dön! Mən sol tərəfi axtarım, sən də sağ tərəfi. Saldan başla və...

- Ah, aman Allah, aman Allah! Saldanmı? Daha sal yoxdur, o açılıb gedib. Biz isə burda qalmışıq!

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

**"VALTER SKOTTA"
NAMUSLA YAŞAYANLAR**

Mənim halım dəyişdi, ayaqlarım taqətdən düşdü. Parçalanmış paroxodda bu quldur dəstəsilə qalmaq dəhşət idi. Ancaq durub gözləmək, fikirləşmək vaxtı deyildi. İndi bu qayıq bizim özümüzə lazım idi, odur ki, biz hər nə cür olursa olsun həmin qayığı tapmalı idik. Biz paroxodun sağ tərəfi ilə getməyə başladıq, titrəyib əsə-əsə, güc-bəla ilə dal tərəfə gəlib çatdıq; mənə elə gəlirdi ki, buraya çatıncayadək azı bir həftə keçdi. Qayıqdan heç bir nişanə yox idi. Cim dedi ki, o deyəsən daha gedə bilməyəcək, qorxudan lap taqətini itirib, tamam gücdən düşüb. Mən ona bildirdim ki, necə olursa olsun getmək lazımdır, əgər burada qalsaq işimiz pis olacaq, bu lap yəqin məsələdir. Biz yollandıq. Kapitan kayutunun dal tərəfini axtarmağa başladıq, tapdıq, sonra gücümüzü toplayıb qaranlıqda, gözəyari paroxodun kənarlarındakı çıxıntılardan tuta-tuta irəlilədik, çünki onun bir tərəfi artıq suyun içində idi, beləliklə, bil losman budkasının şüşəbəndinə çatdıq. Qapıya çatan kimi gördük ki, qayıq buradadır. Mən onu qaranlıqda güclə görmüşdüm. Sevindiyimdən bilmirdim nə edim! Bir saniyə də keçsəydi mən onun içində olacaqdım, ancaq bu vaxt qapı açıldı. Quldurlardan biri məndən iki addım o yanda boynunu irəli uzatdı; mən fikirləşdim ki, daha işim bitdi, ancaq o, başını yenə geri çəkib dedi:

- Bill, bu zəhrimar fənəri bir qədər yandan as ki, görünməsin.

O, içində nə isə olan bir kisəni qayığa atdı, özü də minib əyləşdi. Bu Pakkard idi. Sonra Biü də çıxıb qayığa əyləşdi. Pakkard alçaqdan dedi:

- Hazırdır, avarları işə sal.

Mən birdən-birə o qədər taqətdən düşdüm ki, şüşəbəndin pəncərə taxtasından tutub güc-bəla ilə ayaq üstə dura bildim. Bu vaxt Bill dedi:

- Dayan görək, onun üst-başını axtarmısanmı?

- Yox. Sən necə?

- Mən də yox. Deməli, onun nəqd pul payı özündə qalıb?

Belə isə gedək; cır-cındırı aparıb, pulları onun yanında qoymaq axmaqlıq olar! - Bura bax, bəs o bizim fikrimizi başa düşməzmi?

- Bəlkə də başa düşmədi. Mənası yoxdur, pulları hər halda götürməliyik. Gedək!

Onlar qayıqdan düşüb təzədən kayuta getdilər. Qapı onların arxasınca çırpıldı, çünki əyinti bu tərəfdən idi. Yarım saniyədən sonra mən atıq qayığın içində idim, Cim də özünü mənim ardımca qayığın içinə saldı. Mən bıçağımı çıxarıb ipi kəsdim, paroxoddan aralandıq.

Biz avarlara əl də vurmadıq, səsimizi çıxarmırdıq, heç pıçılıtlı ilə də danışmırdıq, nəfəsimizi dərməyə belə qorxurduq. Axın ilə tam sükut içərisində sürətlə sürüşüb gedirdik; biz paroxodun maşın hissəsini və dal tərəfini ötüb keçdik. Bir saniyə sonra parçalanmış paroxoddan artıq yüz addım o yanda idik; paroxod zülmət içərisində qərq olub itdi, daha heç bir şey görmək olmurdu. İndi biz təhlükəsiz bir yerdəydik, bunu özümüz də bilirdik.

Axın ilə təxminən üç yüz, dörd yüz addımlıq bir məsafə üzdükdən sonra kapitan kayutunun qapısında bir anlığa fənərin zəif parıltısı görüldü, biz başa düşdük ki, fırlıdaqçılar öz qayıqlarını axtarırlar və başa düşüblər ki, onların da halı Ternər kimi pis olacaq.

Cim avarları işə saldı, biz öz salımızın arxasınca götürüldük. Ancaq indi, ilk dəfə olaraq həmin fırlıdaqçılara yazığım gəldi, əvvəl, yəqin ki, düşünməyə macalım yox imiş. Mən bu cür çıxılmaz bir vəziyyətdə qalmağın hətta qatillər üçün də nə qədər dəhşətli olduğunu düşündüm. Öz-özümə dedim: nə bilirsən, bəlkə bir vaxtlar mən özüm də quldur oldum, belə bir vəziyyətə düşmək heç mənim də xoşuma gəlməz! Buna görə də Cimə dedim:

- İşıq görən kimi, o saat ondan yüz addım aşağıda, ya da yuxarıda sahilə yan alarıq, elə yer seçərik ki, səni qayıqla birlikdə gizlətmək mümkün olsun, sonra isə mən bir şey düşünərəm; gedib adam taparam. Qoy onlar bu qatıl dəstəsinin hamısını xilas etsinlər ki, sonra vaxtı çatanda dar ağacından asa bilsinlər.

Ancaq bu baş tutmayan bir fikir idi. Azca sonra əvvəlkindən də güclü tufan başladı. Yağış şırşaşlarla tökür, heç yanda kiçik bir işıq belə görünmürdü, yəqin ki, hamı yatırdı. Biz çayla sürətlə aşağıya gedir və diqqətlə hər yana baxırıq ki, bir işıq, yaxud da öz salımızı görək. Xeyli vaxt keçdi, yağış nəhayət kəsdi, ancaq qara buludlar hələ də dağılıbmamışdı, ildırım da hey çaxırdı; birdən, belə bir ildırım işığında, qabağımızda, suyun üstündə bir qaraltı gördük; qayığı tez ona tərəf yönəlddik.

Bu, bizim salımız idi. Yenidən onun üstünə çıxanda sevincimizin hədd-hüdudu yox idi. Budur, qarşıda, sağ sahilə bir işıq parıldayıb sönmürdü. Mən dedim ki, bu saat ora gedəcəyəm. Qayığın içi oğruların parçalanmış paroxoddan ələ keçirdikləri şeylərlə yarıya qədər dolu idi. Biz həmin şeyləri bir qalaq halında salın üstünə yığıdıq, mən Cimə dedim ki, yavaş-yavaş üzüb getsin və təxminən iki mil getdikdən sonra fənəri yandırın, mən qayıdıb gəlməyincə onu söndürməsin; sonra mən avarları işə salıb işıq yanan tərəfə yönəltdim. Üzüb yaxınlaşdıqda, yuxarıda, dağın üstündə daha üç-dörd işıq göründü. Bu bir şəhərcik idi. Mən işıq yanan yerdən bir qədər yuxarıda avar çəkməyi dayandırdım, indi məni axının özü aparırdı. Gəlib yanından keçəndə gördüm ki, bu, iki-mərtəbəli bir bərədə yanan fənərdir. Bərənin ətrafında dövrə vurub qarovulçunun harda yatdığıny öyrənməyə çalışdım; çox axtarırdıqdan sonra onu bitenqdə¹ tapdım; o başını dizlərinin üstünə qoyub yatmışdı. Mən iki-üç dəfə onun çiyindən itələdim, hönkür-hönkür ağlamağa başladım.

O, hövlnak ayağa sıçradı, məni görüb əməlli-başlı gərnəşdi, əsnədi, sonra dedi:

- Hə, nədir? Ay oğlan, ağlama... Nə olub?

Mən dedim:

- Atam da, anam da, bacım da... - Sonra hıçqıra-hıçqıra ağladım.

O dedi:

- Yaxşı-yaxşı, belə ağlamaqla işin düzəlməyəcək ki? Qəza hamının başına gəlir. keçib gedər. Axı onlara nə üz verib?

- Onlar... onlar.. Bərədə qarovulçu sizsinizmi?

- Bəli, mənəm, - deyə qarovulçu lovğa-lovğa cavab verdi. - Mən həm kapitanam, həm sahibkaram, həm losmanam, həm qarovulçuyam, həm böyük matrosam; bəzən də elə olur ki, mən həm yük, həm də sərnəşin oluram. Mən qoca Cim Xornbek kimi varlı deyiləm, onun kimi də hər rast gəldiyimə, qabağımdan keçənə, sağa və sola pul səpələyə bilmirəm; ancaq mən ona dəfələrlə demişəm ki, yerimi onunla dəyişmərim; matros həyatı elə mənim üçün yazılıb, şəhərdən iki mil uzaqda, heç bir maraqlı şey olmayan yerdə yaşamağa və bir kəlmə kəsməyə adam tapmamağa mən heç vəchlə razı olmaram, hətta özünün bütün milyonlarını versə də razı olmaram. Mən deyirəm ki...

1 Bitenq - gəmiləri bağlamaq üçün işlədilən burazın bərkidildiyi ikiqat dəmir sütun və ya taxta dirəkdir

Mən burada omın sözünü kəsib dedim:

- Onlar elə dəhşətli bir bəlaya düşüblər ki...
- Kimləri deyirsən?
- Onları da: atamı, anamı, bacımı və mis Hükəri deyirəm. Siz öz bərənzilə

oraya getsəydiniz...

- "Oraya", yəni haraya? Onlar haradadırlar?
- Parçalanmış paroxodda.
- O hansı paroxoddur?
- Burda ki, bircə paroxod var.
- Necə, olmaya "Valter Skott" dadır?
- Bəli.
- Ya rəbbi! Sən Allah, bir de görüm onlar necə otub oraya düşüblər?
- Aydınır ki, qəsdən olmayıb.
- Əlbəttə, əlbəttə! İlahi, əgər onlar mümkün qədər tez ordan çıxmasalar,

sağ qalmazlar! Bəs axı necə olub ki, onlar oraya düşüblər?

- Çox sadəcə. Miss Hükər şəhərə qonaq getmişdi...
- Hə, Buts-Lendingə! Yaxşı, bəs sonra?
- O orada qonaq olub, axşama yaxın isə öz zənci qadını ilə gecələmək

üçün atla işləyən bərədə rəfiqəsinin yanına gedir; familiyası da miss... Necə idi?.. Yadımdan çıxıb; onlar bərənin dal avarını itirirlər, çayın axını onları təxminən iki mil, bərənin dalı qabağa olmaqla birbaşa parçalanmış paroxodu üstünə aparır, bərəçi ilə zənci qadın atlarla birlikdə batırlar, miss Hükər isə nədənsə yapışır və həmin paroxoda çıxır. Günəş batandan bir saat sonra biz də öz şalandamızla¹ gedirdik, ancaq hava elə qaranlıq idi ki, parçalanmış paroxodu görmədik və onunla toqquşduq; ancaq Bill Uippldən başqa hamımız xilas olduq... O yazıq elə yaxşı oğlan idi ki! Görək onun yerinə mən bataydım, vallah hə...

- Aman Allah, mən ömrümdə belə şey eşitməmişdim! Bəs sonar nə etdiniz?

- Hə, biz o ki var qışqırdıq, ancaq çay orda çox genişdir, odur ki, bizi heç kəs eşitmədi. Atam dedi ki, bizdən birimiz bir təhərlə sahilə gedib köməyə adam çağırmalıyıq. Bircə mən üzmək bilirdim, buna görə də çaya atılıb üzdüm, miss Hükər isə dedi ki, əgər mən bir adam tapmasam, onda burada bir dayısı olur, onu axtarıb tapım, o hər şeyi düzəldər. Mən sahilə çıxıb rast gəldiyim adamlardan kömək istədim, onlar isə belə dedilər: "Belə qaranlıqda necə kömək edəək? Çayın axını

1 Şalanda -dibi yastı gəmi

da ki, çox itidir. Heç baş qoşmağa da dəyməz, tez bərənin yanına get". İndi əgər siz getsəniz...

- Mən gedərəm, Allah haqqı düz deyirəm, həm də çarə yoxdur, getməliyəm də... Yaxşı, bəs bundan ötrü mənə kim pul verəcək? Necə bilirsən, atan verə bilərmi?

- Arxayın olun. Mİss Hüker mənə dedi ki, onun dayısı Xombek...

- Doğrudan, Xornbek onun dayısıdırımı? Bura bax, bu saat gördüyün işığa tərəf get, ora çatanda isə qərbə dönərsən, dördə bir mil gedəndən sonra bir yeməxanaya çatacaqsan; orda deyərsən ki, səni tez Cim Xornbekin yanına aparsınlar, o ber şeyin pulunu verər. Hər şeyi də açıb tökmə, o nə olduğunu bilmək istəyəcək. Ona de ki, macal tapıb şəhərə gedincəyədək mən onun bacısı qızını xilas edib təhlükəsiz bir yerə çatdıraram; mən isə qaçım, mexanikimizi oyadım.

Mən işıq görünən tərəfə getdim, qarovulçu burulub gözdən itdikdən sonra isə geri döndüm, qayığa oturub axına qarşı sahilboyu üzüyuxarı, təxminən altı yüz addımlıq bir məsafə getdim, sonra isə odun yüklənmiş barjaların arasında gizləndim, yalnız bərə körpüdən aralandıqda arxayın oldum. Ümumiyyətlə desək, bu quldurlardan ötrü bu qədər çalışmağım xoşuma gəlirdi, axı onlar üçün çalışın adam az tapılar. Mən istəyirdim ki, dul qadın bundan xəbər tutaydı. O yaqın ki, mənim belə əclaflara kömək etməyimlə fəxr edərdi, çünki dul qadın və ümumiyyətlə, bütün xeyirxah adamlar əclaflara və fırıldaqçılara kömək etməyi çox sevirlər.

Hə, nəhayət, parçalanmış paroxod dumanın arasından görünməyə başladı, o aram-aram suya qərq olurdu. Məni əvvəlcə həтта soyuq tər basdı, sonra isə avar çəkib qayığı paroxoda tərəf sürməyə başladım. O demək olar ki, lap batmışdı, öz-özümə dedim ki, çox çətin bunda bir sağ adam qalmış ola. Qayığı paroxodun dövrəsində sürüb bir qədər qışqırdım, ancaq mənə hay verən olmadı, hər şey sükut içərisində idi. Mənim quldurlara yazığım gəldi, ancaq, o qədər də bərk yox; fikirləşdim ki, əgər onların heç kimə rəhmi gəlməyibsə, onda mənim də onlara rəhmim gəlməməlidir.

Sonra bərə paroxoda yanaşdı; mən qayığı suyun axını ilə aşağıya yönəldib çayın ortasına gəldim; sonra özümün bərədən görünmədiyimi qət etdikdə avarları dayandırıb boylanaraq baxdım, gördüm ki, onlar bərəni paroxodun ətrafında sürüb miss Hükerin meyitini axtarırlar, axı dayısı Xombek onun necə olduğunu soruşacaq! Azca sonra axtarış qurtardı, bərə sahilə tərəf yönəldi, mən isə avarlara güc verib güllə kimi çayaşağı götürüldüm.

Cimin salında fənərin işığı görünəcəyədək xeyli vaxt keçdi; nəhayət, fənər görünəndə isə mənə elə gəldi ki, məndən azı min mil uzaqdadır. Mən üzüb sala çatan vaxt hava şərq tərəfdə artıq işıqlanmağa başlamışdı; biz salı sürüb adaya yan aldıq, salı gizlətdik, qayığı suya batırdıq, sonra isə uzanıb ölü kimi yatdıq.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

SÜLEYMAN MÜDRİK OLMUŞMU?

Ayıldıqdan sonra quldur dəstəsinin parçalanmış paroxoddan qarət etdiyi və sonradan bizim əlimizə keçən qənimətini gözdən keçirdik, burada uzunboğaz çəkmələr, adyallar, paltarlar və hər cür başqa şeylər, həmçinin çoxlu kitab, durbin və üç yeşik siqar var idi. Biz Cimlə hələ ömrümüzdə belə dövlətli olmamışdıq. Siqarlar birinci növ idi. Biz axşamacan meşədə uzanıb söhbət etdik; mən kitab oxuyurdum, ümumiyyətlə, vaxtımızı pis keçirmədik. Mən paroxodda və bərədə baş verən əhvalatların hamısını Cimə nağıl etdim, yeri gəlmişkən ona dedim ki, bax, macərə buna deyirlər; o isə cavab verdi ki, daha heç bir macərə arzu etmir. Cim nağıl etdi ki, mən kapitan kayutuna girdiyim, özünün isə gizüncə salın yanına gedib onun daha orada olmadığını gördüyü vaxt qorxusundan az qala bağı çatlayacaqmış, fikirləşib ki, bu əhvalat necə qurtarırsa qurtarsın, fərqi yoxdur, onun işi bitib, çünki əgər bizi xilas etməsələr, çayda batacaqdır; əgər bir kimsə onu xilas etsə mükafat almaq üçün onu evə aparacaq, orada isə miss Uotson, yəqin ki, onu Cənuba satacaqdır. O haqlı idi və demək olar ki, həmişə haqlı çıxırdı, başı yaxşı işləyirdi, əlbəttə ki, zəncilərə nisbətən.

Mən Cimə kitabdan krallar, hersoqlar və qraflar haqqında, onların necə təmtəraqla geyindikləri, necə zinət içərisində yaşadıkları və bir-birlərinə "mister" əvəzinə "əlahəzrət" "səadət məab" və "zati-aliləriniz" dedikləri barədə uzun-uzadı oxudum. Cim ancaq gözlərini bərəltmişdi, oxuduqlarım ona çox maraqlı görünmüşdü.

- Mən heç bilmirdim ki, onlar bu qədər çoxdurlar. Mən Süleyman¹ padşahdan başqa onların heç biri haqqında heç vaxt bir şey eşitməmiş-

¹ Süleyman - Tövratin (yəhudi və xristian dini kitablarının ümumi adı) rəva-yətinə görə öz müdrikliyi ilə məşhur olan padşahdır

dim, hə, bir də əgər hesaba alınarsa, kralları kart kalodunda¹ görmüşəm. Yaxşı, bəs kral nə qədər maaş alır?

- Nə qədər alır? - deyə mən dilləndim, - kefi istəsə lap min dollar da alar. Nə qədər istəyir, o qədər də alır, hər şey onundur.

- Lap qiyamətdir! Hek, bəs onun işi nədir?

- Heç bir şey! Sən də söz danışdın! Öz taxtında özü üçün oturur, vəssalam.

- Yox, canım, doğrudanmı?

- Doğru olmayıb nə olacaq! Eləcə taxtda oturur, hə, bir də əgər müharibə olarsa, müharibəyə gedir. Başqa vaxtlar isə heç bir iş etmir; ya ova çıxır, ya da... sus-s! Eşidirsənmi? Bu nə səsdir?

Biz yerimizdən sıçrayıb qaçdıq görək nə səsdir, ancaq elə bir şey yox idi, bu, paroxod çarxının səsi idi, o burunu burulurdu, biz qayıdıb yenə əvvəlki yerimizdə oturduq.

- Bəli, - deyə mən sözümlə davam etdim, - qalan vaxtlar isə, əgər darıxarlarsa, parlamentlə dava-dalaş salırlar; əgər işləri onların dediyi kimi etmirlərsə, onda kral hamının başının vurulmasını əmr edir.

Bəzən də hirsini hərəmxanada soyudur.

- Harda soyudur?

- Hərəmxanada.

- Hərəmxana nədir?

- Bu elə bir yerdir ki, kral öz arvadlarını orda saxlayır. Yəni hərəmxana haqqında eşitməmişən? Süleymanın da hərəmxanası varmış; arvadlarının sayı isə az qala milyon nəfərə çatırmış.

- Bəli, doğrudur, mənim yadımdan çıxmışdı, hərəmxana mənəcə, pansiona² bənzər bir şeydir. Uşaq otağında da, yəqin ki, yaman hay-küy olur! Bir də ki, zənnimcə, bu arvadların özləri həmişə söyüşürlər, bundan isə hay-küy daha çox olur. Hələ bir deyirlər ki, Süleyman dünyada birinci müdrik adam olub. Mən buna zərrə qədər də inanmıram. Bilirsənmi niyə? Məgər ağıllı adam belə bir hərki-hərkillik içində yaşayarmı? Yox, yaşamaz. Ağıllı adam durab zavod tikdirər, sakitlik və dinclik istəyəndə də onu bağlayar.

- Aınma, nə deyirsən de, o, dünyada birinci müdrik adam olub; bunu mən dul qadının lap özündən eşitmişəm.

1 Kart ualodu -bir dəst oyun kartı

2 Pansion - burada, yemək və ümumiyyətlə, bir cəhətdən təmin etmək şərtilə kirayə verilən otaq

- Dul qadının sənə nə dediyinin mənim üçün mənası yoxdur. Mən onun müdrik adam olduğuna inanmıram. O bəzən lap axmaq hərəkətlər edib. Onun körpə uşağı yarıya şaqqalamaq əmri yadımdadır mı?

- Bəli, dul qadın mənə nağıl edib.

- Bax, gördünmü? Bundan axmaq bir hərəkət tapa da bilməzsən! . Sən bir gör nə olub, bax, qoy bu kötük bir qadın olsun, sən isə başqa bir qadın ol, mən Süleyman oldum, bax, bu dollar da körpə uşaq olsun. Siz hər ikiniz deyirsiniz ki, bu sizinkidir. Bəs mən nə edirəm? Mən gərək qonşulardan soruşam ki, bu dollar kiminkidir, sonra da onu bütöv halında öz sahibinə verəm, ağıllı adam yalnız belə də edərdi. Amma yox, mən dolları götürüb iki yerə bölürəm; yarisini sənə verirəm, yarisini də o biri arvada. Bax, sənin Süleymanın uşağını başına belə bir oyun açmaq istəyirdi! Səndən soruşuram, de görüm, dolların yarisini nəyə yarayar? Axı ona heç bir şey ala bilməzsən. Bəs uşağın yarisini nəyə yarayar? Mən milyonuna belə heç bir şey verməzdim.

- Eh, Cim, sən bunun əsl mahiyyətini heç də düzgün başa düşməmişən. Allah haqqı başa düşməmişən.

- Kim? Mən? Get işinin dalınca! Özündən nə mahiyyət mənə öyrətmək istəyirsən? Bir şeyin ki, mənası oldu, mən onu görürəm, belə hərəkətdə isə bir məna yoxdur. Axı uşağın yarisini haqqında deyil, bütöv uşaq haqqında mübahisə edirdilər; əgər bir adam uşağı yarıya bölməklə bu mübahisəyə son qoymaq fikrindədirsə, onda onun bir damcı da başı yoxdur. Hek, sən öz Süleymanından mənə nağıl açma, mən onu sənsiz də tanıyıram,

- Sənə deyirlər ki, işin mahiyyətini başa düşməmişən.

- Nə mahiyyət, mahiyyət salmısan? Mən bildiyimi bilirəm. Məncə, əsl mahiyyət bunda deyildir, irəliyə baxmaq lazımdır. Mahiyyət, Süleymanın nə cür adətləri olmasındadır. Məsələn, elə bunu götür: əgər bir adamın bir, yaxud iki uşağı varsa, belə bir adam uşaqlarını çölə atarmı? Yox, atmaz, o bunu özünə rəva bilməz. O bilir ki, uşaqlarının üstündə əsməlidir. Əgər onun evdə beş milyon uşağı atıbb-düşürsə, onda başqa məsələ. Onun üçün pişik balasını ikiyə parçalamaqla uşağı ikiyə parçalamaq arasında heç bir fərq yoxdur. Onsuz da çox uşaq qalacaq. Bir uşaq çox, bir uşaq az, Süleyman üçün bunlar hamısı bir zibildir.

Belə bir zəncini ilk dəfədir ki, görürəm. Əgər onun başına bir şey batdısa, daha bunu heç bir vəchlə onun başından çıxara bilməzsən. Heç bir zənci Süleymanı bu qədər təhqir etməmişdir. Belə olduqda mən

söhbəti başqa kralların üstünə gətirib Süleymanı dinc buraxdım. Ona qədim zamanlarda Fransada başı bədənindən ayrılmış XVI Lüdovik¹ haqqında və onun vəliəhd şahzadə deyilən, padşahlıq etməli olan və bunun əvəzində tutulub həbsxanaya salınan balaca oğlu barədə söhbət açdım; deyirəm ki, o orada da ölüb. - Zavallı uşaq!

- Digərləri isə deyirlər ki, o, həbsxanadan qaçıb qurtarmışdır. Guya ki, Amerikaya getmişdir.

- Bax bu yaxşı! Ancaq onun burda tanışlıq etməyə bir adamı olmaz, axı bizdə kral yoxdur. Elə deyilmi, Hek?

- Yoxdur.

- Deməli, onun üçün bizdə bir vəzifə də yoxdur. Bəs o burada nə edəcək?

- Mən hardan bilim? Onlardan bəziləri polisliyə girir, digərləri isə fransız dili dərsi deyir.

- Hek, sen nə deyirsən, məgər fransızlar bizim dildə danışırlar?

- Bəli, Cim, sən onların dediklərindən bir kəlmə də, lap birçə kəlmə də başa düşə bilməzsən.

- Bu çox qəribədir. Nə üçün belə olub?

- Bilmirəm nə üçün, ancaq bu belədir. Mən kitabda onların cəfəngiyatı haqqında oxumuşam. Yaxşı, əgər bir adam sənə yanaşib soruşsa ki, "Parlevu franse" nə fikirləşərsən?

- Heç bir şey fikirləşməyəm, əgər ağ adam olmazsa, durub əlimə keçəni başına çıxaram, məgər qoyarammı ki, zənci məni beləcə söyə?

- Ay səni, bu ki, söyüş deyil! Bunun mənası belədir: "Siz fransızca danışa bilərsinizmi?"

- Axı nə üçün bunu adam kimi soruşmur?

- O elə belə də soruşur. Ancaq fransızca.

- Sən məni ələ salırsan, nədir? Mən daha səni heç eşitmək də istəmirəm.

Cəfəngiyatdır, axmaq sözdür!

- Cim, bura bax, pişik necə, bizim dildə danışa bilirmi?

- Yox, bilmir.

- Bəs inək?

- İnək də bilmir.

- Bəs pişik inək dilində, yaxud inək pişik dilində danışa bilirmi?

¹ XVI Lüdovik - fransız kralıdır. XVIII əsr Fransa burjuva inqilabı zamanı üsyan edən xalq tərəfindən vətəne xəyanət üstündə edam edilmişdir

- Yox, danışa bilmir.
 - Bu lap aydın məsələdir ki, onlar müxtəlif dildə danışrlar, elə deyilmi?
 - Əlbəttə, elədir, doğrudur.
 - Bu da aydın məsələdir ki, ya pişik, ya da inək bizim dildə danışa bilməz, elə deyilmi?
 - Buna söz ola bilməz, əlbəttə, elədir.
 - Bəs nə üçün fransız başqa dildə danışa bilməsin, bizim danışdığımız kimi danışmasın? Bax, bunu mənə söylə görüm!
 - Yaxşı, məgər pişik adamdır?
 - Yox, adam deyil.
 - Bəs onda nə üçün pişik adam kimi danışsın? Məgər inək adamdır, yaxud pişikdir?
 - Əlbəttə, nə ondan, nə də bundandır.
 - Yaxşı, bəs onda nə üçün adam kimi, yaxud pişik kimi danışsın?
- Bəs fransız necə, adamdır, ya yox?
- Adamdır.
 - Bax, gördünmü! Yaxşı, bəs nə üçün o, adam kimi danışmır. Bax, bunu sən soylə görüm.

Mən gordüm ki, zənci ilə boş-boşuna söhbət etməyin mənası yoxdur, onsuz da ona heç bir ağıllı şey öyrədə bilməyəcəksən! Odur ki, bu söhbətə son qoydum.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

YAZIQ CİMİ DƏLİ EDİRLƏR

Biz bu fikirdəyik ki, üç gecəyə İllinoys ştatının sərhədində, Oqayo çayının Missisipiyyə töküldüyü yerdə yerləşən Kairə¹ çatırıq, istəyimiz də yalnız bu idi. Burada biz salı satıb paroxoda oturur, Oqayo ilə üzü yuxarıya gedərik, ora azad ştatlardır, heç bir şeydən də qorxumuz olmaz.

İkinci gecə havanı duman бүрүdü, biz qət etdik ki, kol-kos basmış kiçik adaya yan alağ, dumanda getməyəcəyik ki! Mən əlimdəki kəndiri hazır tutaraq qayığın içində kollara yaxınlaşdıqda isə gördüm ki, salı bağlamağa bir şey yoxdur, yalnız nazik və kiçik çubuqlar yellənirdi.

¹ Kair - balaca Amerika şəhəridir.

Mən kəndiri suya yaxın olan kollardan birinə sandım, ancaq burada axın elə güclü idi ki, kolu kökü ilə birlikdə dibindən qoparıb, salı apardı. Mən gördüm ki, duman get-gedə daha da qatılışır, əhvalım pozuldu, elə qorxdum ki, deyəsən yarım dəqiqəyə qədər yerimdən tərpənə bilmədim, artıq sal da görünmürdü; iyirmi addımlıqdan beç bir şey görmək olmurdu. Mən cəld qayığa sıçradım, dal tərəfə qaçıb avarlardan yapışdım, onları işə saldım. Qayıq yerindən tərpənmədi. Mən elə tələsmişdim ki, onu açmağı unutmuşdum. Yerimdən qalxıb kəndiri açmağa başladım, ancaq, həyəcandan əllərim əsirdi, xeyli müddət əlləşib bir şey edə bilmədim.

Nəhayət, qayığı işə salan kimi dayaz yerdə salın ardınca götürüldüm. Dayaz yer qurtarıncayədək hər şey yaxşı gedirdi, ancaq dayaz yerin uzunluğu heç altmış addım da olmazdı, bunda sonra isə mən sıx ağ dumanın içinə düşüb harada olduğum haqqında təsəvvürü belə itirdim.

Fikirləşdim ki, avar çəkməyim, çünki bilmədən dayaz yerə, yaxud sahilə gedib çıxaram, sakitcə oturum, qoy axın məni aparsın; əllərimi yanıma sallayıb oturmağa qərarım gəlmirdi. Mən qışqırıb qulaq asdım. Haradansa çox-çox uzaqlardan güclə eşidiləcək bir səs gəldi, kefim o saat kökəldi. Mən güllə kimi o tərəfə getdim, özüm isə qulaq asırdım ki, görüm təzədən qışqırıq səsi gələcək, ya yox. Yenə qışqırıq səsi eşitdim, demə, mən heç də o tərəfə yox, sağ tərəfə dönmüşəm. Bu biri dəfə isə gördüm ki, sol tərəfə dönmüşəm, amma çox da uzağa getməmişəm, çünki, gah bir tərəfə, gah da o biri tərəfə hərlənirdim, qışqırıq səsi isə həmişə lap qabağımdan eşidilirdi.

Öz-özümə dedim ki, bu axmağın heç olmazsa tavanı arasını kəsmədən döyəcləmək ağına gələydi. Ancaq bu onun ağına gəlmədi, onun qışqırığı arasındakı fasilələr məni çaşdırırdı. Mən avara güc verib hey çəkir, çəkirdim, birdən qışqırıq səsini özümdən dalda eşitdim. Bu vaxt lap çaşbaş oldum. Bu, ya bir başqası idi qışqırırdı, ya da mən dönüb tamam əks tərəfə getmişdim.

Mən avarlardan əl çəkim. Gördüm ki, yenə qışqırırlar, yenə məndən dalda, ancaq başqa bir yerdə; indi qışqırıq səsi ara vermirdi, ancaq, yerini hey dəyişirdi, mən isə səs yenə qabağımdan gəlincəyədək ona hay verirdim; bu vaxt başa düşdüm ki, qayığın burnu axınla aşağıya doğru çevrilmişdir; əgər bu qışqıran başqa bir salçı olmayıb Cimdirsə, onda, deməli, mən lazım olan yerə gedirəm. Duman olanda mən səsləri pis seçirəm, çünki dumanda heç bir şey nə əməlli-başlı görünür, nə də eşidilir, hər şey adama başqa cür görünür və başqa cür eşidilir.

Qışqırıq səsi hələ də kəsilmirdi; heç bir dəqiqə keçməmiş qayığım bir dik sahilə dəydi; bu sahildəki uca dağlar duman içərisində tüstü burumlarına oxşayırdı; sonra axın qayığımı sola atıb suya batmış kələ-kötür ağacların arası ilə irəli apardı, burada suyun axını o qədər sürətli idi ki, su burulub dalğalanırdı.

Bir saniyə sonra mən yenə sıx ağ dumanın içərisinə düşdüm, ətraf sükut içində idi. İndi hərəkətsiz oturub ürəyimin necə döyündüyünə qulaq asırdım və mənə elə gəlirdi ki, ürəyim yüz dəfə vurmayınca həтта nəfəs belə almırdım.

Birdən məsələnin nə yerdə olduğunu anlayıb təəssüflə əlimi yellədim. Bu dik sahil ada imiş, Cim də indi onun o biri tərəfində idi. Bura sizin üçün on dəqiqəyə ətrafına hərhlənə biləcəyiniz say yer deyildi. Bütün böyük adalarda olduğu kimi burda da əsl meşə bitmişdi; onun uzunluğu, bəlkə də, beş-altı mil, eni isə yarım mildən artıq olardı.

Mən on beş dəqiqəyə qədər sakitcə oturub qulaqlarımı şəkələdim. Çayın axını öz-özünə məni saatda dörd-beş mil sürətlə aparırdı, ancaq adətən bunu hiss etmirsən, əksinə, adama elə gəlir ki, guya qayıq suda hərəkətsiz durmuşdur. Yanından suya batmış ağac üzüb keçəndə lap məəttəl qalırsan, fikirləşirsən ki, gör necə sürətlə gedir! Özünün isə getdiyini heç ağılına da gətirmirsən. Əgər siz elə düşünürsünüz ki, gecə vaxtı çayda, duman içərisində adam heç də qorxu bilmir və özünü tənha hiss etmir, onda təcrübədən keçirin, görərsiniz.

Mən yarım saata qədər qışqırdım; arabir dayanıb qulaq asırdım, göürdüm cavab gəlmir, yenə qışqırırdım; nəhayət eşitdim ki, haradansa, çox-çox uzaqlardan cavab gəlir; mən səs gələn tərəfə yönəldim, ancaq heç bir şey çıxmadı; mən, yəqin ki, bir qrup kiçik adaların arasına düşmüşdüm, çünki qayığın hnr iki tərəfindən onları tutqun şəkildə göürdüm - gah onların arasından kiçik bir keçid görünür, bəzən isə görünməyəndə də bilirdim ki, say yer yaxındır, çünki suyun quruya və sahiləki zir-zibilə dəyib necə şırıldadığı yaxşıca eşidilirdi. Burada, say yerlər arasında özümü lap itirdim, daha qışqırıq səsini eşitmədim: əvvəlcə istədim ki, birtəhərlə qışqırıq səsinə çatam, ancaq bu, bataqlıq alovunun dalınca qaçmaqdan da pis idi. Mən heç vaxt görməmişdim ki, səs, yerini bu qədər cəld və tez-tez dəyişə.

Mən sahilədən uzaq olmağa çalışırdım, beş-altı dəfə də qayığı geri itələməli oldum ki, kiçik adalara toxunmayam; fikirləşirdim ki, yəqin sal da tez-tez sahilə toxunur, yoxsa o, çoxdan üzüb irəliyə gedərdi və qışqırıq səsi eşidilməzdi; çinki çayın axınında sal qayıqdan bərk gedirdi.

Bir qədərdən sonra suyun axını məni elə bil ki, yenə açıq yerə gətirib çıxartdı, ancaq indi daha heç yerdən qışqırıq səsi eşitmirdim. Artıq bu fikirdəydim ki, Cim suya batmış ağaca dəyib və işi bitib. Mən yamanca yorulub əldən düşmüşdüm, buna görə də belə qət etdim ki, qayığın içinə uzanım, daha heç bir şey haqqında düşünməyim. Yatmağa, əlbəttə ki, hazırlaşmırdım, amma elə yatmaq istəyirdim ki, gözlərim öz-özünə yumulurdu; nəhayət, öz-özümə dedim ki, heç olmasa bir dəqiqə mürgüləyim.

Mən görünür ki, bir qədər yatmışdım, çünki, oyandığım vaxt duman dağılmış, ulduzlar par-par parıldayırdı, qayığın dal tərəfi isə çayın böyük bir döngəsini sürətlə burulub gedirdi. Mən harada olduğumu əvvəlcə heç cürə başa düşə bilmədim; mənə elə gəlirdi ki, bütün bunları yuxuda görürəm; olub-keçənləri yavaş-yavaş xatirəmə gətirdikdə isə hər şeyi çox tutqun, elə bil ki, keçən həftə olmuş kimi xatırlamağa başladım.

Burada çay o qədər enli idi ki, adamı dəhşət bürüyürdü, hər iki sahil, ulduz işığında mənə olduqca sıx və divar kimi bir-birinə söykənmiş uca ağaclı meşəlik kimi görünürdü. Axın ilə aşağı baxdıqda suyun üzündə qara bir ləkə gördüm. Həmin ləkənin ardınca götürüldüm, daha sonra isə başqa birisini gördüm və bu dəfə səhv etmədim, bu sal idi.

Gəlib sala çatdıqda gördüm ki, Cim başını dizləri üstə qoyub oturduğu yerdə yatmış, sağ əlini isə avarın üstə qoymuşdur. O biri avar sınımışdı, sal başdan-ayağa lil, yarpaq və kol-kos içində idi. Deməli, Cim də əngələ düşübmüş.

Mən qayığı sala bağladım, çıxıb salın üstündə Cimin gözü qabağmda uzandım, əsnəyib gərnəşə-gərnəşə dedim:

- Ey, Cim, məgər mən yatmışdım. Bəs nə üçün məni oyatmamısan?
- Ya rəbbi, rəhm et! Bu nədir, bu sənənmə, Hek? Sən ölməmişən, batmamısan, yenə buradasan? Heç inana bilmirəm, oğlum, inana bilmirəm. Gəl bir sənə yaxşı-yaxşı baxım, oğlum, gəl bir əllərimlə sənə toxunum. Yox, sən doğradan da ölməmişən! Sağ-salamat, lap əvvəl olduğun kimi qayıdıb gəlmisən, Allaha şükür!

- Cim, sənə nə olub? İçki içmişən, nədir?
- İçki içmişəm? Harada içmişəm? Nə vaxt içə bilərdim?
- Bəs nə üçün belə mənasız sözlər danışırsan?
- Necə mənasız sözlər?
- Necə?! Bəs nə üçün çərənləyirsən ki, guya mən indicə qayıtmışam, guya mən burada olmamışam.

- Hek.. Hek Finn, bir gözlərimin içinə bax... Gözlərimin içinə bax! Məgər sən bir yana getməmişdin?

- Mənmi getmişdim? Sən nə danışırsan? Mən heç yana getməmişdim. Axı hara gedəcəkdim?

- Hek, bura bax, burda vallah nə isə bir əngəl var.. bəli, bəli. Bəlkə, mən-mən deyiləm. Bəlkə, mən burda deyiləm, başqa bir yerdəyəm. Bax, bunları mənə de görüm!

- Hə, məsələ aydındır, sən burdasan, ancaq sənin aqlın yerində deyil, qoca axmaq!

- Kimin aqlı, mənimmi? Yox, sən mənə bir cavab ver görüm, sən əlində kəndir salı say yerdə kollara bağlamaq üçün qayıqla getmədinmi?

- Yox, getməmişəm. Hansı kolları deyirsən? Mən heç bir kol görməmişəm.

- Sən say yerdə kol gönnəmişən? Axı bir yadına sal: ip qırıldı, çay salı apardı, sən isə qayıqda qalıb dumanın içində yox oldun...

- Hansı dumanda?

- Hansı? Bütün gecəni çəkilməyən dumanı deyirəm də. Sən də qışqırırdın, mən də qışqırırdım, sonra biz kiçik adaların arasında azıb qaldıq, bizim birimiz yolu itirdik, o birimiz isə onsuz da yolu itirmiş kimi idi, çünki harada olduğunu bilmirdi, belə deyildimi? Mən bir yığın belə kiçik adaların arasına düşüb oradan güc-bəla ilə çıxdım, az qala batacaqdım. Məgər belə olmamışdı, oğlum, belə olmamışdımı? Bax bunları mənə söylə görüm!

- Yaxşı, yaxşı, Cim, mən bundan heç bir şey başa düşmürəm. Mən heç bir duman, heç bir kiçik ada görməmişəm, ümumiyyətlə, heç bir dolaşıqlıq olmayıb, başa düş. Biz bütün gecəni oturub bir-birimizlə söhbət edirdik, on dəqiqə bundan qabaq sən yuxuya getdin, sonra, gərək ki, mən də yatdım. Bu az vaxtda sən içib sərxoş ola bilməzdin, deməli, bütün bunları yuxuda görmüsən.

- Axı bu qədər şeyi on dəqiqədə yuxuda necə görmək olar?

- Bir halda ki, bunların heç biri olmayıb, deməli, yuxuda görmüsən.

- Hek, axı necə ola bilər, mən bunların hamısını aydınca görürəm...

Aydınca görüb-görməməyinin nə fərqi var. Bunların heç biri olmayıb. Axı mən həmişə burda olmuşam.

Cim beş dəqiqəyə qədər susub fikrə getdi. Sonra belə dedi:

- Yaxşı, Hek, ola bilsin ki, bu mənim yuxuma girib, amma əgər ömrümdə belə qəribə yuxu görmüşəmsə, Allah mənə qənim olsun. Heç bir vaxt da yuxuda indiki kimi yorulmamışdım.

- Axı burda nə var ki! Yuxuda da yorulduğun vaxt olur. Ancaq bu dahiyənə yuxudur... Hə, Cim, indi mənə hər şeyi bircə-bircə danış görüm.

Cim nağıl etməyə başladı və hər şeyi olduğu kimi, axıracan, ancaq xeyli bəzəyib-düzəyərək nağıl etdi. Sonra dedi ki, indi yuxunu "yozmaq" lazımdır, çünki buyuxu bizə xəbərdarlıq üçün göndərilib. Birinci say bizə xeyirxahlıq etmək istəyən bir adamdır, çayın axını isə bizi ondan ayırmaq istəyən başqa bir adamdır. Qışqırıq səsləri - vaxtaşırı göylərdən bizə göndərilən xəbərdarlıqdır; biz əgər səy göstərüb bu səsləri başa düşməyə çalışmasaq, onda bu səslər bələdan qurtarmaq əvəzinə, bizə bədbəxtlik gətirər. Bir yığın ada - pis adamlarla əlaqədar olub hər cür murdar işlərə baş qoşduğumuz hallarda bizi təhdid edən pis əlamətlərdir; əgər biz burnumuzu bizə dəxli olmayan işlərə soxmasaq, onları söyüb cinlətməsək, onda dumanın içərisindən işıqlı və geniş çaya çıxma bilirik, daha doğrusu, gedib azad şatlarla çatarıq və daha başımıza heç bir pis iş gəlməz.

Mən salın üstünə çıxarkən hava buludlu olduğundan çox qaranlıq idi, indi isə göyün üzünü yenə təmizləyib açılmışdı.

- Hə, Cim, bunların hamısını yaxşı yozdun, - deyə mən dilləndim, - ancaq de görüm, bəs bunlar nədir?

Mən salın yan-yörəsindən zir-zibili, ağac yarpaqlarını və sınımış avarı ona göstərdim. İndi bunlar çox aydınca görünürdü.

Cim əvvəlcə zir-zibilə, sonra mənə, sonra yenə zir-zibilə baxdı. Dahiyənə yuxu onun beyninə elə nəqş olunmuşdu ki, onu heç cür başından çıxara bilmir və işin nə yerdə olduğunu təsəvvür eləmədi. Sonra isə o, özünə gələrək gözlərini mənə zillədi və ciddiyyətlə dedi:

- Bunlar nədir? İndi sənə deyərəm. Avar çəkməkdən və səni səsləməkdən yorulub yatdığım vaxt ürəyim az qala partlayacaqdı, səni itirməyimə çox heyfşilənirdim, öz başıma və salın başına nə gələcəyini isə heç fikrimə də gətirmirdim. Ayılıb səni yenə burada sağ-salamat gördükdə isə elə sevindim ki, ağlamaqdan özümü gücnən saxladım, dizi üsü çöküb sənin ayaqlarını öpməyə belə hazır idim. Sən isə elə bircə yalan danışmağı və qoca Cimi ələ salmağı bilirsən. Bunlar hamısı zibildir, rəzil işlərdir; öz dostlarının başını zibilləyən və onları məsxərəyə qoyan adamlar da rəzil adamlardır.

O ayağa qalxıb daxmaya girdi və daha mənimlə danışmadı. Ancaq elə bu da kifayət idi. Mən özümü çox əclaf bir adam kimi hiss etdim, onun öz sözlərini geri götürməsi üçün ayaqlarından öpməyə belə hazır idim.

Özümü zəncinin qarşısında alçalmağa məcbur edənə qədər on beş dəqiqə keçdi; ancaq mən getdim və bu barədə zərrə qədər də təəssüf etmirəm və heç btr vaxt da təəssüf etməmişəm. Mən onu bir də ələ salmadım, bu dəfə də belə inciyəcəyini bilsəydim, ona başağrısı verməzdim.

ON ALTINCI FƏSİL

İLAN QABIĞI ÖZ İŞİNİ GÖRÜR

Biz, demək olar ki, bütün günü yatıb axşamdan xeyli keçmiş yola çıxdıq; yanımızdan gəlib-keçən və matəm dəstəsi kimi ardı-arası olmayan çox uzun bir sal dəstəsini qabağımızca buraxdıq. Bu böyük salın hər bir başında dörd dənə uzun avar var idi, deməli, burada otuza qədər salçı olmalı idi. Biz onun üstündə bir-birindən xeyli aralı olan beş daxma saydıq; ortalıqda bir tonqal yanırdı, salın hər iki başında nazik, uzun tir üstündə bayraq dalğalanırdı. Belə bir salda salçı işləmək zarafat deyildi.

Çayın axını bizi böyük bir çay döngəsinə gətirib çıxartdı, bu vaxt göyün üzünü qara buludlar aldı, hava bürküləndi. Çay burada çox enli idi, onun hər iki sahilində sıx meşə divar kimi durmuşdu; nə boş bir yer, nə də işıq ucu görünürdü. Biz Kair haqqında söhbət edirdik, deyirdik ki, görəsən, üzüb çatdıqda onu tanıyacağıq, ya yox. Mən deyirdim ki, əlbəttə, tanımayacağıq; deyirlər ki, orada cəmisi ona qədər ev var, işıqları söndürülmüş olsa necə biləcəksən ki, şəhərin yanından keçirsən? Cim dedi ki, orada iki böyük çay bir-birinə qovuşur, buna görə də şəhərin yerini biləcəyik. Mən isə dedim ki, bizə elə görsənə bilər ki, guya ada yanından keçirik və təzədən yenə elə həmin çaya düşürük. Bu, Cimi və məni təşvişə saldı. Bəs onda nə etməliyik? Mən dedim ki, işıq görünən kimi sahilə yan alım və orada deyim: atam şalandada qalmışdır, o, çayda ilk dəfədir üzür, məni göndərib öyrənim, bilim Kairə çox qalıb, yoxsa az.

Cim dedi ki, bu pis fikir deyil; biz trubka çəkib gözləməyə başladıq.

Bir işimiz yox idi, yalnız dörd göziə baxıb şəhəri nəzərdən qaçırmamaq lazımdı. Cim dedi ki, nəzərdən qaçırmayacaqdır, axı o, Kairi görən kimi həmin dəqiqədə azad insan olacaqdır, əgər nəzərdən qaçırsa, yenə gedib quldarlıq şatlarına düşəcəkdir, orada isə azadlıqdan əlini üzməlidir. O az qala hər dəqiqə yerindən sıçrayıb qışqırırdı:

- Budur, Kairdir!

Ancaq onların heç biri Kair deyildi. O, gah bataqlıq alovu, gah da atəşbəcəyi görürdü, yenidən oturub Kairi gözləyirdi. Cim deyirdi ki, belə tezliklə azad olacağından həyəcanlanaraq gah qızdırır, gah da onu üşütmə tutur; məni də, sizə düzünü desəm, gah qızdırma, gah daüşütmə tuturdu, çünki yalnız indi təsəvvürümə gətirmişdim ki, o, doğrudan da, tezliklə azad olacaqdır; bəs bunda təqsirkar kim idi? Əlbəttə, mən. Mənim vicdanım təmiz deyildi, odur ki, bu fikirdən heç cür yaxa qurtarmırdım. Elə əziyyət çəkirdim ki, bir an dinc ola, hətta bir yerdə otura bilmirdim. Mən bu vaxtadək nə etdiyimi başa düşməmişdim. İndi isə başa düşmüşdüm, bu fikri bir dəqiqə belə unuda bilmirdim, elə bil ki, odun-alovun içində yanırdım. Özümə təlqin etməyə çalışırdım ki, təqsirkar deyiləm, axı Cimi öz qanuni sahibindən alıb aparın mən deyildim. Ancaq bu kömək etmədi, vicdanım mənə dalbadal deyirdi: "Axı sən onun qaçqın olduğunu bilirdin; qayıqla sahilə gedib bir kimsəyə deyə bilərdin". Bu doğru idi, bundan heç cürə boyun qaçıra bilməzdin. Əngəl bax, bunda idi! Vicdanım mənə pıçıldaıyrdı: "Yazıq miss Uotson sənə nə etmişdi? Axı sən onun zəncisinin necə qaçdığını görmüsən, heç kimə də bu barədə bir kəlmə deməmişən. Yazıq qarı sənə nə etmişdi, nə üçün onu belə incitmisən? O sənə savad vermiş, özünü necə aparmağı öyrətmiş, bacardığı qədər sənə mehriban olmuşdu. Sənə heç bir pislik etməmişdi".

Halım özümdə deyildi, utandığımdan xəçil olub öldürdüm. Mən salın üstündə irəliyə-geriyə qaçır, özümü söyürdüm, Cim də salın üstündə mənim yanımcə irəliyə-geriyə qaçırdı. Biz bir yerdə qərar tutub otura bilmirdik. O hər dəfə irəli sıçrayıb: "Budur, Kairdir!" deyə qışqırırdıqda, elə bil ki, başıma güllə çaxırdılar və mənə elə gəlirdi ki, əgər bu doğrudan da Kairdirsə, xəçələtimdən buradaca ölüb yerə girəcəyəm.

Mən öz-özülüymdə fikirləşdikcə Cim hey ucadan danışırdı. O deyirdi ki, azad ştatlarda hər şeydən əvvəl pul yığmağa başlayacaq və bir sent belə havayı yerə xərcləməyəcəkdir; lazım olan qədər pul yığıdıqda isə miss Uotsonun yaşadığı yerlərdə olan fermaların birisindən öz arvadını pul verib köləlikdən azad edəcəkdir, sonra isə onlar ikilikdə işləyib pul yığacaq, hər iki uşaqlarını da geri alacaqlar; əgər sahibi onları satmaq istəməsə, onda o. bir nəfər abolisionisti dilə tutacaq ki, onları oğurlasın.

Belə söhbətlərdən mənim bədənimə vicvicə düşürdü. Əvvəllər o, heç vaxt cəsərət edib belə danışa bilməzdi. Siz bir görün lezliklə azad olmaq fikri onu nə qədər dəyişmişdir! Köhnə məsələlərdən birində əbəs

yerə deyilməmişdir: "Barmağını zənciyə uza t- bütün əlini çəkib aparar". Fikirləşirdim ki, düşünmədən, qızğın halda iş görmək gör bir nəyə gətirib çıxarar. Qaçmağına kömək etdiyim həmin bu zənci birdən cəsarətə gəlib bildirir ki, öz uşaqlarını oğurlayacaqdır, mən isə onların sahibini tanımıram və ondan heç bir pislik görməmişəm.

Belə söhbətləri Cimdən eşitmək mənə çox ağır gəlirdi, bu onun tərəfindən bir rəzillik idi. Vicdanım mənə əvvəlkindən daha bərk əziyyət verirdi; nəhayət, vicdanıma dedim: "Məni dinc buraxsana! Axı hələ gec deyil: bir işıq görünən kimi sahilə gedib xəbər verə bilərəm". Bu sözləri dedikdən sonra o saat sakitləşdim və şadlandım, ürəyim xeyli sakit oldu. Elə bil ki, bütün dərdlərimi üstümdən götürdülər. Mən işıq görmək üçün baxmağa başladım, hətta öz-özümə nə isə bir mahın da oxudum. Nəhayət, bir işıq yanıb söndü, Cim o saat qışqırdı:

- Biz xilas edildik, Hek, xilas edildik. Sevincindən atılıb düşə bilərsən. Bu mehriban, köhnə Kairdir, yəqin bilirəm!

Mən dedim:

- Mən əvvəlcə qayıqla gedib baxaram. Bilirsənmi, Cim, bu ola bilsin ki, hələ Kair deyildir.

O, irəli atılaraq qayığı hazırladı, yumşaq olsun deyə öz köhnə gödəkcəsini onun içinə saldı, avarları mənə verdi. Avarları işə salıb ondan ayrıldıqda isə arxamca qışqırdı:

- Bir azdan sonra sevincimdən lap oynayacağam, qışqıracağam ki, bütün bunlar Hekin sayəsində olub. Mən indi azad adamam, əgər o olmasaydı, məgər azad ola bilərdimmi? Bütün bunları Hek etmişdir. Hek, Cim səni heç vaxt unutmayacaqdır! Cimin heç vaxt belə bir dostu olmamışdır, indi isə sən qoca Cimin yeganə dostusan.

Mən isə var gücümlə avarları çəkir, onu tutdurmağa tələsirdim! Ancaq o, bu sözləri deyən kimi əllərim gücdən düşdü. İndi mən güc-bəla ilə avar çəkir, heç özüm də bilmirdim ki, getməyimə şadam, ya yox. Mən təxminən əlli addım ondan uzaqlaşdıqda, Cim qışqırdı:

- Budur, sədaqətli Hek gedir. O qoca Cimi aldatmayan yeganə ağ centlmendir!¹

Mən pis vəziyyətə düşdüm. Ancaq öz-özümə fikirləşdim ki, bunu bir də nə vaxt edəcəyəm? Hiylə ilə boyun qaçırmaq olmaz. Bu vaxt gördüm ki, içində iki nəfər tüfəngli adam əyləmiş dördavarlı bir qayıq üzüb gəlir; onlar dayandılar, mən də dayandım.

¹ Centlmen - alicanab, tərbiyəli adam

Onlardan biri soruşdu:

- Ordakı nədir?
- Sadır, - deyə cavab verdim.
- Sen də o saldansenmi?
- Bəli, ser.
- Salda kişi varmı?
- Bircə nəfərdir, ser.
- Bilirsənmi, bu gecə bax oradan, çayın döngəsindən bir qədər yuxarıdan

beş zənci qaçıb. Sənin oradakı adamın kimdir: ağdır, ya qara?

Mən dərhal cavab vermədim. Demək istəyirdim, ancaq dilim gəlmirdi. Bir dəqiqə sonra mən özümü ələ alıb hər şeyi onlara söyləməyə çalışırdım, ancaq cəsarətim çatmadı, qorxaqlıq etdim. Axırda heç bir şey edə bilməyəcəyimi görüb, hər şeydən əl çəkərək dedim:

- Ağdır.
- Yaxşı, indi biz özümüz gedib baxarıq.
- Buyurunuz, buyurunuz, - deyə mən dilləndim, - oradakı atamdır... Mənə kömək edin, salı o yerədək, sahilə fənər yanan yerədək yedəyə alıb aparın. O xəstədir, anam da, Meri-Eni də xəstədirlər.

- Lənət sənə, kor şeytan. Bizim vaxtımız yoxdur axı... Yaxşı, mən bu fikirdəyəm ki, kömək etmək lazımdır. Öz avarınla bizim qayıqdan yapış, gedək.

Mən avarımla onların qayığından yapışdım, onlar avar çəkməyə başladılar. İki-üç dəfə avar çəkdikdən sonra dedim;

- Atam sizə çox minnətdar olacaq. Kimdən xahiş edirsən ki, Salı sahilədək çəksin, o saat baş götürüb gedir, mənim özüm isə bunun öhdəsindən gələ bilmirəm, gücüm çatmır.

- Necə əclafdırlar ey! Ancaq, nə isə çox qəribədir... oğlan, bir de görək, atanın xəstəliyi nədir?

- Onun xəstəliyi... onun... elə bir şey deyil.

Onlar avar çəkməyi dayandırdılar. İndi sala çatmağa lap az qalmışdı. Onlardan biri dedi:

- Oğlan, sən yalan danışırısan! Atanın xəstəliyi nədir? Düzünü deyinən, düzünü desən sənin üçün yaxşı olar.

- Bu saat deyərəm, ser. Vallah, deyərəm, artcaq siz Allah, bizi atıb getməyin! Onun xəstəliyi... onun xəstəliyi. Axı siz sala yaxın getməyəcəksiniz, siz ancaq bizi yedəyə alcaqsınız... Yalvarıram, mən sizə kəndir ataram.

- Con, geri döndər, tez geri döndər! - deyə yenə o adam dilləndi.

Onlar qayıqlarını geri döndərdilər.

- Oğlan, bizdən uzaqda üzü küləyə tərəf dur. Qorxuram ki, yoluxucu xəstəlik küləklə bizə keçə. Sənin atanın xəstəliyi qara çiçək xəstəliyidir. Bəli, oğlan, sən də bunu çox gözəl bilirən. Bəs nə üçün bizə birdəfəlik demədin. İstəyirsən ki, biz hamımız yoluxaq?

- Bəli, - deyə cavab verib hıçqıra-hıçqıra ağlamağa başladım, - mən əvvəl hamıya beləyə deyirdim, onlar isə çıxıb gedir, bizi atırdılar.

- Yazıq oğlan, düz deyirsən. Bizim sənə çox yazığımız gəlir, ancaq, bir qulaq as... Bilirsənmi, biz çiçək xəstəliyinə düçar olmaq istəmirik. Bura bax, nə etmək lazım olduğunu sənə deyim. Sən qətiyyənlə sahilə çəkib gətirmə, vurub parça-parça edərsən. Çayaşağı daha iyirmi mil üzərsən, orada sol sahilə bir şəhər görəcəksən, o vaxt artıq hava işıqlanar, kömək üçün xahiş etdikdə isə deyinən ki, valideynlərin titrəmə-qızdırma tutub. Axmaqlıq etmə, yoxsa yenə məsələni başa düşərlər. Biz sənin yaxşılığını istəyirik, belə ki, lütfkarlıq edib bizdən daha iyirmi mil uzağa get. Oraya, fənər yanan yerə getməyə dəyməz, ora taxta-şalban anbandır. Bura bax, sənin atan yəqin ki, kasıb adamdır. Belə görürəm ki, onun həyatda bəxti gətirməyib. Budur, bax, bu taxtanın üstünə iyirmi dollarlı bir qızıl pul qoyuram, üzüb yaxınına gələndə götürərsən. Əlbəttə, səni beləyə tək buraxmaq bizim tərəfimizdən bir rəzələtdir, ancaq özün bilirən ki, çiçək xəstəliyi ilə də zarafət etmək olmaz.

- Parker, bir dayan görüm, - deyə o birisi sözə başladı. - Bax, iyirmi dollar da mən verirəm, al, taxtanın üstünə qoy... Oğlan, xudahafiz! Sən, mister Parkerin dediyi kimi də elə, onda hər şey öz qaydasında olar.

- Bəli, bəli, oğlan, düz deyirik! Di, xudahafiz, salamat qal! Əgər bir yerdə qaçqın zənci görsən, köməyə adam çağır və onu tut, bundan ötrü sənə pul verərlər.

- Sağ olun, ser, - deyə onlara cavab verdim. - Qaçqın zəncüəri isə çalışıram ki, əldən qaçırmayım.

Onlar çıxıb getdilər, mən isə özümü çox pis hiss edərək salın üstünə çıxdım; axı bilirdim ki, yaxşı hərəkət etmirəm, anlayırdım ki, necə hərəkət etmək lazım olduğunu heç vaxt öyrənə bilməyəcəyəm; əgər adam kiçik yaşlarından bunu öyrənməyibsə, bundan sonra onu heç cür məcbur edə bilməzsən, heç məcbur etmək də lazım deyil, çünki o bunu bilmir, hər nə etsən də bilməyəcək. Sonra mən bir dəqiqə fikirləşib öz-özümə dedim: yaxşı, əgər sən lazım olduğu kimi hərəkət etsəydin və Cimi ələ versəydin, sənin üçün indikindən yaxşımı olardı? Yox, yenə də

pis olacaqdı; mən yenə özümü indiki kimi pis hiss edəcəkdim. Hər şeyi lazım olduğu kimi etməyə çalışmağın nə mənası var; bundan yalnız narahat olacaqsan; amma lazım olmadığı kimi hərəkət etdikdə heç bir narahatçılıq olmur, əvəzi isə eyni şeydir ki, var. Mən çıxılmaz vəziyyətə düşüb bir cavab tapa bilmədim. Fikirləşdim ki, daha başımı sındırmayım, həmişə necə mümkün oldusa, eləcə də hərəkət edim. Boylanıb daxmamıza baxdım. Cim orada yox idi. Bütün salı nəzərdən keçirdim, Cim gözümə dəymədi. Belə olduqda:

- Cim! - deyə qışqırdım.

- Hek, mən burdayam. Onlar daha görünməzlər ki? Astadan danış.

O, salın dal tərəfində çayın içinə düşüb sallanmışdı, bircə burnu suyun üzündə idi. Mən ona dedim ki, daha heç kəs görünmür, o, sudan çıxdı.

- Mən hər şeyi eşidirdim, buna görə də tez sürüşüb suya endim; əgər onlar sala yanaşsaydılar, üzüb sahilə çıxacaqdım. Fikirleşmişdim ki, onlar çıxıb getdikdən sonra yenə üzüb geri qayıdaram. Amma Hek, onları yaman aldatdın ha! Çox qəribə idi. Oğlum, gör sənə nə deyirəm, mənəcə, qoca Cimi xilas edən elə bu oldu. Əzizim, Cim bunu heç vaxt yadından çıxartmayacaqdır.

Sonra biz pul barədə söhbət etdik. Çox yaxşı qazanmışdıq, adam-başına iyirmi dollar düşürdü. Cim dedi ki, indi biz birinci dərəcəli paroxodda gedə bilərik, pulumuz da azad şatlaradək artıqlaması ilə çatar, iyirmi mil isə sal üçün heç bir şey deyil, ancaq, kaş bu saat orada olaydıq.

Dan yeri sökülərkən sahilə yan aldıq. Cim salı yaxşıca gizlətmək üçün xeyli çalışdı. Sonra o, bütün şey-şüyümüzü qablaşdırmağa başladı, ümumiyyətlə, saldan birdəfəlik ayrılmağa hazırlaşdı.

Axşam saat ona yaxın sol sahilə, çayın döngəsində bir şəhərin işıqlarını gördük.

Mən qayığa minib buranın hansı şəhər olduğunu öyrənməyə getdim. Bir az sonra dördavarlı bir qayıqda tilovla balıq tutan bir adama rast gəldim. Mən qayığımda ona yanaşib soruşdum:

- Mister, deyin görüm, bu Kairdirmi?

- Kair? Yox! Dəli olmusan, nədir?

- Bəs onda bu hansı şəhərdir?

- Əgər bilmək istəyirsənsə, get soruş. Əgər burda dolaşb mənə tənqə gətirsən, başına elə oyun açaram ki, adın yadından çıxar.

Mən geri dönüb sala qayıtdım. Cimin əhvalı yaman pozuldu, mən ona dedim ki, o biri şəhər, yəqin ki, Kair olar.

Səhərə yaxın daha bir şəhərə rast gəldik, mən yenə kəşfiyyata getmək istədim, ancaq, burada sahil çox uca idi, buna görə də getmədim. Cim dedi ki, Kair alçaq sahilədir. Mən isə bunu yadımdan çıxartmışdım. Gündüz dayanmaq üçün sol sahilə yaxın olan, kollu-koslu kiçik bir ada seçdik. Mən bəzi şeylər haqqında düşünüb fikirləşməyə başladım. Cim də düşünürdü. Mən dedim:

- Bəlkə biz həmin dumanlı gecədə Kairi ötüb keçmişik?

- Hek, gəl bu haqda danışmayaq, - deyə Cim dilləndi, - yazıq zəncilərin bəxti heç vaxt gətirmir. Mən belə də düşünürdüm, bilirdim ki, ilan qabığı bizi hələ çox bəlaya salacaqdır.

- Cim, kaş onu heç görməyəydim! Kaş heç mənə rast gəlməyəydi!

- Sənin günahın yoxdur, Hek! Sən bilməmişən də, bundan ötrü özünü danlama!

Hava tamam işıqlandıqda hər şey aydın oldu: sahilin yaxınlığından Oqayo çayının dupduru suyu axırdı, bundan o yana, çayın ortasına yaxın bulanıq su başlayırdı, bu elə köhnə Missisipi idi. Kair məsələsi çıxıb getmişdi işinə.

Biz düşünməyə başladığımız ki, nə edək. Sahilə çıxmağın heç bir mənası yox idi; salı axına qarşı da apara bilməzdik. Yalnız bu qalırdı ki, gözləyək, hava qaralan kimi qayıqla geri qayıdaq, hər nə olar, olar.

Özümüzə qüvvə toplamaq üçün bütün günü kolların arasında uzanıb yaddıq, axşam qaranlığı düşdükdən sonra durub salın yanına gəldik, gördük ki, qayıq yoxdur!

Biz xeyli vaxt susduq. Axı nə danışacaqdıq ki. Hər ikimiz çox gözəl bilirdik ki, ilan qabığı öz işini görür, boş-boş danışmağın isə heç bir mənası yoxdur. Yoxsa, yenə danışib bəd fal açarıq, guya bizə bu azdır, sonra da dilimizi ağzımızda möhkəm saxlamağa öyrənməyincə bir-birinin ardınca bəd işlərə düşər olarıq. Sonra biz yenidən müzakirə edib bu qərara gəldik ki, salla çayaşağı üzək, əgər təsadüf edərsə, bir qayıq alağ və onunla geri qayıdaq. Əgər yaxınlıqda adam olmasaydı, adam gedib bir qayıq kirayə edə bilərdi, ancaq biz belə etmək istəmirdik, çünki sonra arxamızca düşüb bizi təqib edərdilər! Hava qaranlıqlaşdırdı salla yola çıxdıq.

İlan qabığını ələ götürməyin, nə qədər təhlükəli olduğuna, bizim başımıza gələn bu əhvalatlardan sonra inanmayan hər bir kəs aşağıda, onun başımıza daha nələr gətirdiyini oxuduqdan sonra buna mütləq inanacaqdır.

Qayıqları adətən sahilə dayanan sallardan satın alırlar. Ancaq biz bələlik belə sallara rast gəlmədik, buna görə də hey gedirdik, gərək ki, üç saatdan artıq yol getmişdik. Qaranlıq bir növ boz rəngə düşmüş, çox kəşifləşmişdi, bu da çox murdar şeydir, dumandan heç də yaxşı deyildir, çünki çayın sahillərinin necə olduğunu seçə bilmirsən, uzaqlarda da heç bir şey görünmür. Artıq gecədən xeyli keçmişdi, hər yan sakitlik içərisində idi; birdən eşitdik ki, çayla üzüyuxarı paroxod gedir. Biz fənər yandırdıq, fikirləşdik ki, paroxoddan bizi görürlər. Alçaq paroxodlar adətən bizdən çox aralı gedirdilər; onlar say yerləri hərlənib keçir və axına qarşı mübarizə etməmək üçün qayalı sahillərin yaxınlığında durgun sular axtarırlar, belə gecələrdə isə onlar gəmi keçə bilən yerlə düz axına qarşı gedirlər.

Biz paroxodun necə fisıldadığını eşidirdik, ancaq lap yaxınlaşmıyadək onu görmürdük. O düz bizim üstümüzə gəlirdi. Paroxodlar çox vaxt belə edirlər ki, görsünlər sala toxunmadan onun nə qədər yaxınlıqdan keçmək olar; bəzən paroxodun çarxı avara dəyib bir parçasını qopardır, sonra isə losman başını irəli uzadıb qəhqəhə çəkir, öyünür ki, gör necə diribaşdır! Biz də elə düşünürdük ki, paroxod bizə toxunmadan, yaxınlığımızdan ötüb keçməyə çalışacaqdır, ancaq o düz bizim üstümüzə gəlirdi. Çox nəhəng paroxod idi, yanlarında işıldayan böcəklər düzülmüş qara bulud kimi sürətlə gedirdi; birdən o öz nəhəng və zəhmli gövdəsilə üstümüzə cumdu, sıra ilə düzülüş açıq ocaqları közərməş dəmir kimi parıldadı, nəhəng burnu isə lap başımızın üstünə qalxdı. Oradan bizi görüb çıxır-bağır saldılar, maşını dayandıрмаqdan ötrü zəng çaldılar, söyüş və hədyan sözlər qopdu, fişilti səsi eşidildi, Cim bir tərəfdən, mən də o biri tərəfdən suya atılan anda paroxod gurultu ilə düz salın üstündən keçdi.

Mən suya baş vurdum, mümkün qədər dərinə cumdum ki, gedib çayın lap dibinə çatam, çünki otuz futluq təkər mənim üstümdən keçməli idi, mən çalışırdım ki, ondan aşağıda olum, mənə dəyməsin. Adətən suyun altında bir dəqiqə qala bilərdim, indi isə, gərək ki, dəqiqə yarım qalmışdım. Sonra tez suyun üzünə qalxdım, az qala nəfəsim kəsiləcəkdə. Sıçrayıb sinəmə qədər başımı sudan çıxartdım, suyu finxırır və tüpürürdüm. Burada çayın axını, əlbəttə, çox güclü idi, paroxod da dayandıqdan təxminən on saniyə sonra yenə hərəkət edib getdi, çünki onlar salçıları adam yerinə qoymurlar; indi paroxod haradasa çox yuxarılarda fisıldaydı, fisilti səsini eşitsəm də qaranlıqda özünü görmürdüm.

Mən Cimi ən azı iyirmi dəfə səslədim, ancaq ondan bir cavab ala bümədim; belə olduqda, əlimə keçən ilk taxta parçasından yapışib onu öz qabağımca itələyə-itələyə sahilə üzdüüm. Azca sonra ayırd etdim k1, axın burada sol sahilə tərəf dönür, bu isə o demək idi ki, mən çay pilləsinə düşmüşəm; buna görə sola döndüm.

Bu çəpinə gedən və azı iki mil uzanan çay pilləsindən idi, odur ki, mən uzun müddət üzməli oldum. Nəhayət, sağ-salamat üzüb sahilə çataraq, sudan çıxdım. Qarşıda, demək olar ki, heç bir şeyi görmək olmurdu, ancaq mən, yol olmasa da düzünə getdim, dördüdə bir milə qədər getdikdən sonra qaranlıq zülmət içərisində tirdən qayrılmış böyük bir qədim evə rast gəldim. Mən sakitcə evin yanından keçib kənara burulmaq istəyirdim, ancaq bu vaxt itlər üstümə tökülüşdü, ulayıb hürüşməyə başladı, mən tez fikirləşib yerimdən tərpnəməyi qət etdim.

ON YEDDİNCİ FƏSİL

QRENCERFORDLAR MƏNİ ÖZ YANLARINA GƏTİRİRLƏR

Bir dəqiqəyəən keçdi, kim isə pəncərədən boylanmadan qışqırdı:

- Haray qoparmayın... Kimdir?

Mən dedim:

- Mənəm.

- "Mən" kimdir?

- Corc Cekson, ser.

- Nə istəyirsən?

- Ser, mənə heç nə lazım deyil, mən yalnız buradan ötüb keçmək istəyirəm, itlər isə buraxmayır.

- Bu gecə vaxtı burada nə veyllənirsən, hə?

- Mən veyllənmirəm, ser, mən pəroxoddan yıxılmışam.

- Aha, belə de, yıxılmışan?.. Ay uşaq, tez olun, bir işıq çıxardın görək...

Necə dedin, adın nədir? Təkrar elə görüm?

- Corc Cekson, ser. Mən hələ uşağam.

- Bura bax, əgər doğrusunu deyirsənsə, onda heç bir şeydən qorxmaya bilərsən, heç kəs sənə əl dəyməz. Ancaq tərpnəmə, dayandığın yerdə fərağat dur... Bob ilə Tomu yuxudan oyadın, tufəngləri də gətirin... Corc Cekson, sənənlə başqa btr kimsə varmı?

- Heç kəs yoxdur, ser.

Mən evdə adamların necə qaçıb olduğunu eşitdim, işıq da gördüm. Həmin adam qışırırdı:

- Betsi, qoca sarsaq, aqlın başında deyilmi, şamı apar! Qapının dalında döşəmənin üstünə qoy... Bob, əgər Tomla sən hazırsınızsa, öz yerlərinizi tutun!

- Biz hazırıq.

- Yaxşı, Corc Cekson, bir de görüm, Şeperdsonları tanıyırsanmı?

- Yox, ser, onlar barədə heç bir şey eşitməmişəm.

- Nə olar, bəlkə bu doğrudur, bəlkə də yox. Hə, hər şey hazırdır. Corc Cekson, içəri gəl görək. Amma tələsmə, aram-aram gəl. Əgər səninlə bir adam varsa, qoy orada dayansın, əgər görünərsə, onu güllə ilə vuracaqlar. İndi gəl görək. Aram-aram gəl, qapını özün aç, çox açma, o qədər aç ki, keçə biləsən, eşitdinmi?

Mən tələsmirdim, istəsəydim də tələsə bilməzdim. Mən ehtiyatla tam sakitlik içərisində qapıya yanaşdım; mənə belə gəlirdi ki, ürəyimin döyüntüsünü eşidirdim. Adamlar kimi itlər də susmuşdular, onlar addım-baaddım ardımca gəlirdilər. Tirlərdən yonulub hamarlanmış üç pilləsi olan artırmaya çatarkən evdəkilərin qapıları necə açdıqlarını və rəzələri necə çəkdiqlərini eşitdim. Qapının dəstəyindən tutub yavaşca itələdim, evdən kim isə; "Belə, daha bəsdir, başını qapıdan içəri sox, deyincəyədək bir az da, bir az da itələdim. Başımı içəri soxmağına soxdum, özlüyümdə isə fikirləşdim ki, bu saat vurub üzəcəklər.

Şam döşəmənin üstündə idi, onların hamısı şamın ətrafında dövrə vurub dayanmış halda mənə baxırdılar, mən də onlara baxırdım. Beləcə bir qədər keçdi. Yaşlı kişilərdən üçü tütənglərinə mənə tuşlamışdılar, düzünü desəm, qorxumdan hətta gözlərimi qıymışdım; onlardan ən qocasının, ağ saçının altmış, digər ikisinin isə otuz və ya bir qədər artıq yaşı olardı, hər üçü görkəmli, gözəl idi, ağ saçlı qarının çox mehriban siması vardı, onun arxasında iki cavan qadın dayanmışdı ki, onları yaxşı görə bilmədim.

Qoca dedi:

- Hə, belə... deyəsən hər şey öz qaydasındadır. İçəri gir!

Mən içəri girən kimi qoca cənltməni özü qapını örtüdü, rəzəni çəkib əli tütəngli cavanlara dedi ki, o biri otağa keçsinlər; hamı, içərisinə təzə qurama palaz döşənmiş böyük qonaq otağına gedərək bir küncə topladı ki, onları ön pəncərələrdən görün olmasın, yan divarda pəncərə

çox idi. Şamı yuxarı qaldırdılar, onlar məni gözdən keçirərək deyirdilər: "Yox, o, Şeperdsonlardan deyil, onda Şeperdsonlardan bir əlamət belə yoxdur".

Sonra qoca dedi ki, mən, aydın məsələdir, axtarışa qarşı etiraz etməyəcəyəm, əlbəttə, o məni incik salmaq istəmir, ancaq üstümdə silah olub-olmadığımı yoxlayır. O, ciblərimə girmədi, yalnız əllərini paltarımın üstünə gəzdirib dedi ki, hər şey öz qaydasındadır. Sonra mənə dedi ki, utanmayım, özümü evimizdəki kimi hiss edim, həm də kim olduğumu söyləyim; lakin bu vaxt qarı söhbətə qarışıb dedi:

- Saul, Allah sənə insaf versin! Yazıq uşaq iliyinə qədər islanıb, bəlkə hələ acdır da. Necə bilirsən?

- Reçel, sən haqlısan, mən yaddan çıxartmışdım.

Belə olduqda qarı dedi:

- Betsi (zənci qadının adı idi), yüyür, bu zavallı uşaq üçün yeməyə bir şey gətir, tez ol! Qızlar, siz isə gedib Bakı oyağın və ona deyin ki... Ah, budur, Özü gəlir... Bak, bu kimsəsiz uşağı apar, yaş paltarlarını soyundur, özünün quru paltarlarından ona ver.

Bak boyca məndən bir qədər uca idi, ona görkəmindən mənimki qədər, on üç-on dörd, yaxud buna yaxın yaş vermək olardı. Əynində tamam əzik-üzük olmuş gecə paltarı var idi. O, əsnəyib əliylə gözlərini ovuşdura-ovuşdura otaqdan çıxdı, onun o biri əlində tüfəng vardı. O soruşdu:

- Məgər gələn Şeperdsonlardan deyildi?

Ona cavab verdilər ki, yox, əbəs yerə haray qoparıblarmış.

- Lap yaxşı, - deyə o cavab verdi. – Əgər onlar olsaydılar, hec olmazsa birini güllə ilə vuracaqdım.

Hamı gülüşdü, Bob isə dedi:

- Bak, bəs harada qalmışdın? Sən orda tərپəninə onlar skalpımızı¹ soyardılar.

- Əlbəttə, heç kim gəlib məni oymayıb, bu lap nankorluqdur. Həmişə məni gözümçixdıya salırlar, belə olsa, mən heç vaxt özümü göstərə bilməyəcəyəm.

- Eyb etməz, Bak, - deyə qoca dilləndi, - özünü göstərməyə vaxt taparsan. Hər şeyin öz vaxtı var, narahat olma. İndi isə get, anan deyəni elə.

¹ Skalp - tükü ilə birlikdə soyulmuş baş dərisi

Mən Bakla yuxarıya qalxıb onun otağına getdim, o, mənə bir köynək, bir gödəkcə və bir tuman verdi, onları əynimə keçirdim. Mən geyinərkən o, adımlı soruşdu, mən ona cavab verməyə macal tapmamış, srağagün meşədən tutduğu ala qarğa ilə krolük haqqında nağıl etməyə başladı, sonra isə Musa peyğəmbərin şam sönərkən harada olduğunu soruşdu. Mən dedim ki, bilmirəm, hətta bu haqda heç vaxt eşitməmişəm.

- Onda tap görək, - deyə o, cavab verdi.
- Birinci dəfə eşitdiyim halda necə tapa bilərəm?
- Demək, tapa bilmirsən? Axı, bu lap adi şeydir.
- Hansı şamı deyirsən? - deyə soruşdum.
- Hansı şam olduğunun nə mənası var ki, - deyə o, cavab verdi.
- Bilmirəm harda olub. Yaxşı, de görək harda olub!
- Harda, harda, qaranlıqda!
- Əgər bilirdinsə, daha məndən niyə soruşurdun?

Axı bu tapmacadır, necə olur ki, bilmirsən? Bir de görək, bizdə çoxmu qonaq qalacaqsan. Həmişəlik qal. İndi dərşimiz yoxdur, səninlə yaxşı kef edirik. Sənin itin varmı? Mənim var: taxta parçasını suya atırsan, gedib gətirir. Sən bazar günləri saçını daramağı və bu cür başqa səfəh işləri xoşlayırsanmı? Mən xoşlamıram, ancaq anam məcbur edir.

Bu tumanları da zəhrimara qalsın. Geymək lazımdır, amma adam hec istəmir, yaman isti olur. Son hazırsanmı? Yaxşı, gedək.

Onlar aşağıda bu şeylərə məni qonaq etdilər: soyuq qarğıdalı qoğalı, duzlanmış soyuq ət, təzə yağ, ayran - mən ömrümdə heç vaxt bu qədər ləzzətli şeylər yeməmişdim. İki cavan qızdan və çıxıb getmiş zənci qadından başqa hamısı, Bak ilə onun anası da gödək qəlyan çəkirdilər. Onlar qəlyan çəkə-çəkə söhbət edir, mən də yeyə-yeyə onların söhbətinə qarışırdım. Hər iki qız saçları dağınıq halda yorğana bürünüb oturmuşdu. Onların hamısı məni sorğu-sual edir, mən də onlara atam və bütün ailəmlə birlikdə Arkanzasın lap ucqar bir yerindəki kiçik fermada yaşadığımızdan, bacım Meri-Ennin evdən qaçıb ərə getməsindən və onun barəsində daha heç bir şey eşitməməyimizdən, Billin isə onu axtarmağa gedib xəbərsiz itməsindən, Tom ilə Mortun isə ölməsindən və bizim - atam ilə mənim daha heç bir kəsimizin qalmamasından, atamın da qayğı və dərddən üzülüb əldən düşməsindən danışdım; sonra sözümə davam edib dedim ki, ferma bizimki olmadığından atamın ölümündən sonra qalmış olan şey-şüyümüzü yığıdırıb adi sənişin kimi çayyuxarı yollandım, sonra isə paroxoddan çaya yığıldım; bax, bu

yolla da gəlib buraya çıxdım. Belə olduqda onlar mənə dedilər ki, nə qədər istəsəm, burada yaşaya bilərəm. Bundan sonra hava işıqlanmağa başladı, hər kəs öz yataq otağına getdi, mən də Bakla birlikdə uzanıb yatdım, səhər yuxudan ayıldıqda nə qədər fikirləşdimsə, adım yadıma düşmədi. Bir saata qədər yerimin içində uzanıb fikirləşdim, Bak oyandıqda isə ondan soruşdum:

- Bak, sən yazı yazmaq bacarırsanmı?
- Bacarıram, - deyə o cavab verdi.
- Ola bilməz, mənim adıma yaza bilməzsən.
- Səndən də yaxşı yazaram.
- Yaxşı, yaz görək.
- Corc Cekson, - budur bax!
- Düzdür, yaza bilirsən, - deyə cavab verdim, - mən isə elə bilirdim ki, yaza bilməzsən. Bu elə bir ad deyil ki, əvvəlcədən öyrənmədən bər bir kəs yaza bilər.

Mən özüm də bunu gizləncə yazdım: fikirləşdim ki, birdən onun necə yazıldığını soruşanda mən də duruxmadan, adət etdiyim iş kimi sərbəst yazaram.

Bu, çox gözəl ailə idi, ev də yaxşı ev idi. Mən heç vaxt kənddə belə gözəl müxalləfatı olan, yaxşı bir ev görməmişdim. Evin baş qapısı nə dəmir rəzə, nə də qayıqlı taxta rəzə ilə bağlanırdı, qapını bağlamaq üçün şəhər evlərindəki kimi yumru mis dəstəyi hərflətmək lazım idi. Qonaq otağında nə bir çarpayı, nə də çarpayıya oxşar şey var idi, halbuki, hətta şəhərdə də bir çox evlərin qonaq otaqlarında çarpayılar olur. Buxarı çox böyük idi, aşağıdan ətrafına kərpic düzülüşdü; kərpiclərin həmişə tamiz olması üçün onların üstünə su tökür və başqa kərpiclə sürtürdülər; bəzən kərpicləri şəhər qaydasıyla "qəhvəyi ispan rəngi" deyilən qırmızı rənglə rəngləyirdilər. Sacayağı misdəndi və elə böyük idi ki, yekə bir tiri də üstündə saxlaya bilərdi. Buxarı taxtasının ortasında, şüşə altında bir saat var idi, şüşənin aşağı hissəsində bir şəhər şəkli çəkilmişdi, burada günəşi əvəz edən bir dairə var idi, bu dairədən saat kəfگیرinin necə hərəkət etdiyi görünürdü. Saatin tiqqılısını eşitmək çox xoş idi; bəzən səyyar saatsaz evə gəlir, saati təmizləyib qaydaya salırdı, onda saat lap əldən düşüncəyədək, dalbadal azı iki yüz dəfə vururdu. Ev sahiblərinə nə qədər pul versəydilər, bu saatdan əl çəkməzdilər.

Saatın sağında və solunda bir növ tabaşirə oxşar maddədən düzəldilmiş, bu yerlərin tutuquşularına bənzəməyən, olduqca ala-bəzək tutu-

quşular qoyulmuşdu; bunlar çox yekə idilər. Bir tutuquşunun yanında saxsı pişik, o birisinin yanında isə saxsı it var idi; onları üstədən basdıqda civildəyirdilər; yalnız ağızları açılmaz, bir də sifətləri dəyişməyib eynən eləcə laqeyd qalırdı. Onlar aşağıdan civildəyirdilər. Bütün bu şeylərin arxasında vəhşi hindxoruzunun lələklərindən düzəldilmiş iki böyük yelpik açılmışdı. Otağın ortasındakı stolun üstünə ağzınacan alma, portağal, ərik və üzüm dolu yekə bir səbət qoyulmuşdu; bu meyvələr əsl meyvələrdən xeyli qəşəng və daha xoş rəngli idi, ancaq bilirdi ki, bunlar əsl meyvə deyildir, çünki bəzi yerləri çatlamışdı və onların düzəldilmiş olduğu kirəc və ya tabaşir rəngin altından ağappaq görünürdü.

Stolun üstünə qırmızı və göy rənglə haşiyə içərisində qartal şəkli çəkilmiş qəşəng müşəmbə salınmışdı. Mənə dedilər ki, bu müşəmbəni Filadelfiyanın lap özündən gətiriblər. Stolun hər dörd küncündə səliqə ilə bir-birinin üstünə yığılmış kitablar qoyulmuşdu. Onlardan biri, şəkilləri olan böyük ailə Tövrətı, o birisi isə "Züvvarın səyahəti" idi; bu kitab, ailəsini atmış bir adam haqqında idi, ancaq onun öz ailəsini nə üçün atdığından kitabda danışılmırdı. Mən müxtəlif vaxtlarda onu bir neçə dəfə vərəqləyib oxudum. Maraqlı yazılmışdı, ancaq o qədər də aydın deyildi. Orada çox maraqlı hekayələri və şeirləri olan "Dostluq hədiyyələri" də var idi, ancaq mən şeirləri oxumurdum. Henri Kleyin "Nitqləri" və həkim Hannın "Evdə müalicə kitabı" da burada idi; "Evdə müalicə kitabı"nı oxuyanlar, bir adam azarlayanda, yaxud öləndə nə etmək lazım olduğunu öyrənə bilərdilər. Stolun üstündə dua kitabı və digər müxtəlif kitabçalar da vardı. Stolun ətrafında gözəl və çox möhkəm hörmə stullar düzülüşdü, daha bunlar köhnə zənbil kimi əzik və deşik şeylər deyildi!

Divarlardan müxtəlif şəkillər asılmışdı, bunların çoxu Vaşinqtona və Lafayət¹ həsr edilmiş şəkillərdi, bunda başqa, hər cür döyüşləri təsvir edən şəkillər, Şotianidiya kraliçası Mariya Stüartın şəkli də vardı, şəkillərdən biri isə "Bəyannamənin imzalanması"² adlanırdı. Elə şəkillər də vardı ki, ev yiyələri bunlara "pastel"³ deyirdilər; bu şəkilləri ev

¹ Lafayet - istiqaliliyyət uğrunda gedən müharibədə könüllü olaraq Amerika ordusu sıralarında döyüşmüş fransız zabiti

² BoyanTiamenin imzalanması - 1776-cı ilin 4 iyul istiqaliliyyət Bəyannaməsində on üç Amerika müstəmləkəsinin İngiltərədən ayrılması və müstəqil ABŞ dövlətinin təsis olunması elan edilirdi.

³ 3Pastel -rəngli karandaşlarla çəkilmiş şəkil

sahibinin qızlarından biri hələ on beş yaşında ikən çəkmişdi; indi o yox idi, ölmüşdü. Mən belə şəkillərdən heç yerdə görməmişəm, onlar olduqca qara idi. Bunlardan birində, əyninə baş kələmə oxşar qolları olan yaxası tarım, dar qara paltar geyib, başına çalova bənzər qara vuallı qara şlyapa qoymuş bir qadın şəkli çəkmişdi; qadının paltarı altından isə üzü qara qaytanla çal-çarpaz bağlanmış İskənə kimi dar, qara tuffiləri olan nazik, ağappaq qıçları görünürdü. Qadın məhzun bir söyüd ağacı altında durub fikirli halda sağ dirsəyinə bir qəbrin başdaşına söykənmişdi, o sol əlində ağ yaylıq və kiçik bir sumka tutmuşdu, şəklin altından isə bu sözlər yazılmışdı. "Ah, doğrudanmı mən səni bir daha görməyəcəyəm!" O biri şəkildə cavan bir qız təsvir edilirdi, onun saçları daranıb təpəsində toplanmış, üstünə stulun söykənəcəyinə oxşar yekə bir daraq sancılmışdı, bir əlində arxası üstə uzanmış ölü bir quş vardı, qız o biri əlindəki yaylıqla gözlərini silib ağlayırdı, şəklin altında isə belə yazılmışdı: "Ah, mən bir daha sənə şən civiltini eşitməyəcəyəm!" Belə bir şəkil də var idi: cavan bir qız pəncərə qabağında dayanıb Aya baxırdı, yanaqlarından göz yaşı axırdı; o bir əlində qara möhürlü açıq zərf tutmuş, o biri əliylə zəncirli medalyonu dodaqlarına yapışdırmışdı, şəklin altında isə yazılmışdı: "Ah, görəsən sən doğrudanmı daha yoxsan? Bəli, əfsuslar olsun ki, sən daha yoxsan!" Şəkillər yaxşı idi, ancaq, nə isə mənə o qədər də xoşuma gəlmirdi, çünki bir qədər kədərli olanda bu şəkllə baxsan dərdinb daha da artar. Bu qızın ölümünə hamı təəssüf edirdi, çünki onun çəkməyə başlamış olduğu belə şəkillər az deyildi. Elə çəkilib tamamlanmış şəkillərdən də onun qohumlarının necə böyük bir itkiyə düşər olduqlarını hamı görə bilərdi. Mənə elə gəlirdi ki, ondakı xasiyyətə görə, onun üçün qəbiristanlıqda daha xoş keçər. Xəstələnmişdən qabaq, deyirlər ki, əvvəlkilərdən daha yaxşı bir şəkil çəkməyə başlayıbmış ki, bu şəkli çəkib qurtarmayınca ölməsin, ancaq bəxti gətirməyib ölüb, şəkli çəkib qurtara bilməyib.

Həmin şəkildə uzun ağ paltarlı gənc bir qadın özünü körpüdon atmağa hazırlayırdı; onun saçları kürəyinə tökülmüşdü, özü Aya baxırdı, yanaqlarından göz yaşları axırdı; o iki əlini sinəsinin üstünə çarpazlamışdı, iki əlini qabağa uzatmışdı, daha iki əlini isə Aya tərəf qaldırmışdı. Rəssam qız əvvəlcə baxmaq istəmişdi ki, görsün hansı yaxşıdır, sonra isə artıq əlləri pozub silsin, ancaq bayaq dediyim kimi, müəyyən bir qərara gəlməmiş ölmüşdü, qohumları isə həmin şəkli onun çarpayısı üstündən açmışdılar və qızın anadan olan günündə həmişə şəkli gül-

çiçəklə bəzəyirdilər. Başqa vaxtlarda isə şəklin üstünə kiçik pərdə salırdılar. Şəkildəki gənc qadının üzünü çox göyçək idi, ancaq əlləri olduqca çox idi və buna görə də, mənə hələ də oxşayırdı.

Həmin qız sağ ikən özü üçün bir albom düzəldib dəfnələr haqqındakı elanları, bədbəxt hadisələr və iztirablar çəkməsinə baxmayaraq, çox səbirli olan adamlar haqqındakı qısa məqalə və xəbərləri "Presviterian" qəzeti¹ndən kəsib ona yapışdırırdı və onlar haqqında özü şeirlər yazarmış, şeirlər çox yaxşı idi. O, quyuya düşüb boğulmuş Stiven Daulinq Bots adlı bir oğlan haqqında belə bir şeir yazmışdı:

STİVEN DAULİNG BOTSUN ÖLÜMÜNƏ MƏDHİYYƏ

Gənc Stiven xəstələnib
Xəstəlikdən öldümü?
Dostları, qohumları
Dərddən özün döydümü?

Yox, yox! Tale dostlara
Başqa kədər, qəm verdi,
Onlar ağlasalar da
O, azardan ölmədi.

O, qızılca, xanazir
Azarından ölmədi –
Yazıq Botsubiliniz
Bunlar yerə gömmədi.

Göz yaşınızı silin,
Qulaq asın, bir bilin:
O, ruhundan ayrıldı,
Quyuya yuvarlandı.

Onu tez çıxartdılar,
Lakin artıq gec idi.
Dərd olmayan yerlərə
Uçaraq ruhu getdi.

¹ Presviterian -İngiltərə və Amerikada yepiskopluğu rədd edib yalnız ruhanini (presviteri) tanıyan protestant məzhəblərindən birinin tərəfdarı

Əgər Emmelina Qrencerford hələ heç on dörd yaşı yox ikən bu cür şeirlər yaza bilibse, onda bir görün, bir vaxtlar ondan nə çıxardı. Bak deyirdi ki, şeir yazmaq bu qız üçün yüngül bir şey idi. O heç bir dəqiqə də fikirləşməmiş. Bəzən gördün ki, bir misra yazır, amma buna qafiyə tapa bilməyir, belə olduqda onu pozur, yeni bir misra yazır və gerisi də öz-özünə axıb gelir. O çox da baş sındırmır, hər nə barədə olursa olsun həvəslə yazırdı, tək kədərli şey olaydı. Bir kimsə - istər kişi, istər arvad, yaxud nəşaq olsun - ölən kimi, meyit hələ soyumamış qız şeri ilə orada hazır olurdu. O bu cür şeirlərə "mərhuma borcum" deyirmiş. Qonşular deyirdilər ki, birinci həkim gəlirdi, sonra Emmelina, bundan sonra isə tabut qayıran usta; yalnız bir dəfə tabut qayıran usta Emmelinadan əvvəl gəlibmiş, buna da səbəb mərhumun familiyasına qafiyə tapmaması olmuşmuş, mərhumun adı isə Uistlərmiş. Qız ona dəyən bu zərbədən heç cürə ayılıb özünə gələ bilmirmiş, gündən-günə arıqlayıb solmuş və bundan sonra çox ömür sürə bilməməlişdi. Zavallı qız, mən onun otağına nə qədər baş çəkirdim! Onun çəkdiyi şəkillər əsəblərimi pozduqda və mənim ona acığım tutmağa başlayanda, köhnə albomunu götürüb oxumağa başlayırdım.

Bu ailənin bütün üzvləri, mərhumları da, sağları da xoşuma gəlirdi, mən onların heç birindən heç vaxt küsmək istəmirdim. Yazıq Emmelina sağ olarkən bütün ölümlərə şer yazırmış, indi o, öldükdon sonra isə heç kəsin ona şeir qoşmaması adama haqsızlıq kimi görünürdü; mən bir şeir yazmaq istədim, amma heç bir şey çıxmadı.

Emmelinanın otağını həmişə təmiz saxlayırdılar, otaqdakı şeylər, onun sağ ikən xoşuna gələn qaydada qoyulmuşdu; onun otağında heç kəs yatmırdı.

Onların zənciləri çox olsa da həmin otağın təmizliyinə qarşı özü baxırdı, çox vaxt orada oturub şey tikir, Tövrəti də, demək olar ki, həmişə orada oxuyurdu.

Qonaq otağı haqqında mən sizə nağıl etmişdim; onun pəncərələrindən çox gözəl ağ pərdələr asılmışdı; bu pərdələrin üstünə müxtəlif şəkillər çəkilmişdi, bunlarda: başdan-ayağa məxmərlə haşiyələnmiş qəsrilər, ətrafında heyvan sürüləri olan bulaqlar da var idi. Qonaq otağında, elə bil ki, içərisi tənəkə tavalarla dolu köhnə bir piano vardı; qızların "Biz ayrıldıq" mahnısını oxumaları, yaxud "Praqa yaxınlığındakı döyüş" musiqisini çalmaları mənə böyük zövq verirdi. Bütün otaqların divarları ağardılmışdı, yer həmişə xalılarla döşənmis olurdu, bayır tə-

rəfdən isə evə başdan-ayağa mala çəkilməmişdi. Malikanə əsas bina ilə onun yanlarındakı iki əlavə tikilidən ibarət idi, əlavə tikililər arasında isə taxta döşənib, dam düzəldilmişdi, belə ki, bəzən orada nahar üçün süfrə açırdılar; bura çox gözəl, rahat və sərin bir yer idi. Bunda yaxşı bir şey ola bilməzdi! Bir də ki, onlar çox dadlı xörəklər bişirirdilər, həm də yemək xirtdəyəcən verilirdi!

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

QARNİ ŞLYAPASININ ARDINCA AT ÇAPIR

Polkovnik Qrcncerford əsl centlmenlərdə olan bütün xüsusiyyətlərə malik idi. O, necə deyərlər, başdan-ayağa əsl centlmen idi, bütün ailəsi də özü kimi xeyirxah və nəcib idi. Onun, necə deyərlər, əsil-nəcabətli, yaxşı cinsdən çıxan adam olduğunu üzündən görmək olurdu, bu isə at üçün əsas olduğu kimi, adam üçün də əsas şərt idi; mən bunu dul qadın Duqlasdan eşitmişdim, o isə bizim şəhərdə birinci əsilzadə idi və bu barədə heç kəs mübahisə belə etmirdi; hətta, cins həyət itindən də pis olan atam da həmişə belə deyərdi. Polkovnik uca boylu, qarabuğdayı adam idi, lakin sifəti solğun idi, üzündə bir damcı belə qan yox idi; o, hər səhər üzünü ülgüclə tərtəmiz qırıxırdı; onun nazik dodaqları, bir balaca donqar olan nazik burnu, qalın qaşları, zil qara gözləri var idi; gözləri elə çuxura düşmüşdü ki, elə bil adama mağaranın içindən baxırdı. Alını enli, saçları isə ağ və uzun idi; çiyinlərinə tökülürdü. Əlləri arıq, barmaqları uzun idi; əyninə hər gün təmiz paltar və kətan kostyum geyirdi, kostyum elə ağ idi ki, baxanda adamın gözləri qamaşırdı. Bazar günləri isə mis düyməli göy frak geyirdi. O, qoz ağacından qayırılmış gümüş dəstəkli əsa gəzdirdirdi. Zarafat etməyi qətiyyənlə sevməzdi, həmişə də astadan danışdı. Elə səxavətli idi ki, bunu təsvir etmək belə mümkün deyildi, hər bir kəs bunu o saat görür və ona etimad göstərirdi. O çox az-az, həm də çox mehriban gülümsəyirdi. Elə vaxt da olurdu ki, may dirəyi¹ kimi qəddini düzəldib, qalın qaşlarını çatıb, gözlərindən od yağdırmağa başlardı, bu zaman adam əvvəlcə tez ağaca dırmaşmaq, bundan sonra isə işin nə yerdə olduğunu öyrənmək istəyirdi. O heç kəsi susdurmamalı, sözünü ağzında qoymalı olmurdu; onun yanında

¹ Mal dirəyi – çəməndə bəzədilmiş uzun dirəklər, ingilislərn adətində görə bunun ətrafında yaz şənliyi düzəldilir.

hamı özünü necə lazımsa elə də aparırdı. O, qaşqabağını töküb bulud kimi dolanda bu vəziyyət olsa-olsa yarım dəqiqə davam edər, bununla da hər şey qurtarıb gedərdi, sonra bütün bir həftə tam sakitlik jəində keçərdi.

O, səhərlər öz qarısı ilə birlikdə yemək otağına daxil olanda uşaqlarının hamısı ayağa qalxır, onlara "Sabahınız xeyir!" deyir və qocalar oturmayınca heç biri əyləşmirdi. Bunda sonra Tomla Bob üstündə qrafin olan bufetə yanaşır, bir stəkan viskini su ilə qarışdırıb atalarına verirdilər, o isə stəkanı əlində tutub onların özləri üçün də bu içkidən tökmələrini gözləyirdi; sonra onlar baş endirib deyirdilər: "Ağa, sizin sağlığınıza! Xanim, sizin sağlığınıza!". Qocalar isə başlarını yüngülcə tərpedir, bundan sonra hər üçü içirdi. Daha sonra Bobla Tom qəndin üstünə bir qaşığı su və öz stəkanlarının dibinə bir damcı viski, yaxud alma araqı töküb Bakla mənə verirlər, biz də qocaların sağlığına içirdik.

Bob böyük qardaş, Tom isə ondan kiçiyi idi; onların hər ikisi uca boylu, enlikürək idi, üzləri gündən qaralmışdı, uzun qara saçları, qara gözləri vardı. Onlar da qoca ataları kimi başdan-ayağa ağ geyinirdilər, başlarına da enli kənarlı panama qoyurdular.

Ailə üzvlərindən biri də miss Şarlotta idi (onun iyirmi beş yaşı olardı), o, uca boylu, vüqarlı və əzəmətli idi, həm də elə mehriban idi ki, deməknən başa gəlməzdi, bircə gərək onu hirsəndirməyəydin. Hirsəndikdə isə baxışı atasınınkindən geri qalmazdı, adam baxanda ürəyi qopurdu. Sifətdən çox gözəl idi.

Onun bacısı, miss Sofiya da gözəl idi, ancaq o, tamam başqa cür idi: quzu kimi həlim və sakit idi; onun cəmisi iyirmi yaşı vardı.

Ailə üzvlərinin hamısının, onlara xidmət edən zəncisi var idi, Bakın da zəncisi var idi. Mənə də zənci vermişdilər, ancaq bu zənci heç bir iş görmürdü, çünki mən öyrənmişdim ki, hər işi özüm görüm, Bakın zəncisi isə səhərdən axşama qədər əlləşir, bir dəqiqə boş vaxtı olmurdu.

Ailədən qalanların hamısı bunlar idi ki, vardı, əvvəllər isə üç oğlanları da varmış, onların üçün də öldürübmüşlər; bir də ki, Emmelina varmış, o da ölübdür.

Qocanın çoxlu ferması və yüzə qədər zəncisi var idi. Bəzən on, on beş mil uzaqlıqdan at belində bir yığın qonaq gəlirdi, onlar beş-altı gün qalır, məclislər qurur, qayıqla seyrə çıxır, gündüz meşədə gəzinir, axşamlar isə evdə oynayır, rəqs edirdilər. Qonaqların əksəriyyəti qohum-əqrəba olurdu. Kişilər qonaq gələndə özlərilə tufəng gətirirdilər. Demək olar ki, hamısı məşhur ağalar, cənablar idi.

Bu yerlərdə beş, ya altı ailədən ibarət daha bir aristokrat nəslə var idi, bunların hamısının familiyası Şeperdson idi. Onlar da Qreçerfordlar kimi nəci b tərbiyə görmüş, varlı və adlı-sanlı cənablardılar. Şeperdsonlar ilə Qreçerfordların bizim evdən iki mil yuxarıda ümumi körpüləri var idi, mən özümüzkülərlə körpüyə getdikdə Şeperdsonların qəşəng atlar oynatdıqlarını tez-tez görərdim.

Bir dəfə gündüz vaxtı Bakla birlikdə meşəyə ova getmişdik; birdən at ayağının tappılısını eşitdik. Biz bu vaxt yoldan köndələninə keçirdik. Bak qışqırdı:

- Tez ol! Meşəyə qaç!

Biz qaçdıq, sonra kolların arasından yola baxmağa başladım. Azca sonra hərbi adama oxşayan cavan bir oğlan görünürdü; o, atın cüovunu buraxaraq yolla yorta-yorta gedirdi. Onun kamanının üstündən çəpinə bir tüfəng də asılmışdı. Mən bu oğlanı əvvəllər də görmüşdüm. Bu gənc Harni Şeperdson idi. Birdən Bakın tüfənginin gülləsi lap qulağımın dibindən vıyıldıyıb keçdi, Harninin şlyapası başından uçdu. O, tüfəngindən yapışib düz bizim gizləndiyimiz yerə tərəf çapmağa başladı. Ancaq biz durub onu gözləmədik, meşənin içi ilə qaçmağa başladıq. Meşə qalın deyildi, mən güllədən yaxa qurtarmaq üçün tez-tez dönüb dala baxırdım; bu arada gördüm ki, Harni tüfəng ilə Bakı iki dəfə nişan aldı, amma atmadı, geri dönüb gəldiyi tərəfə yəqin ki, şlyapasını götürmək üçün getdi; bunu görməsəm də mənə belə gəldi. Biz qaçıb evə çatmıcayadək bir an da dayanmadıq. Qoca centlmenin gözləri əvvətcə alışıb yandı, mənə bu, fərəhdən idi, sonra isə elə bil ki, sifəti əvvəlki şəklinə düşdü və o, xeyli mehriban bir səsle dedi:

- Kol dibində gizlənib güllə atmaq mənim xoşuma gəlmir. Oğlum, nə üçün yola çıxmıdım?

- Ata, Şeperdsonlar da hec vaxt çıxmırlar. Onlar hər bir üstünlükdən istifadə edirlər.

Bakın dediklərini dinləyən miss Şarlotta kraliça kimi başını yuxarı qaldırdı; onun burnunun pərələri qalxıb-enir, gözləri parıldayırdı. Cavan oğlanlar qaşlarını çatmışdılar, ancaq bir kəlmə də danışmadılar. Miss Sofiya bu söhbəti eşidəndə ağappaq ağardı, Harninin sağ qaldığını biləndə isə rəngi özünə qayıtdı.

Mən fürsət tapıb Bakı ağaclar altındakı axurun yanına çağırırdıqda və biz onunla ikilikdə qaldıqda, soruşdum:

- Bak, sən doğrudanmı onu öldürmək istəyirdin?

- Bəs necə?
- O sənə neyləyib ki?
- Mənə heç nə eləməyib.
- Bəs onu nə üçün öldürmək istəyirdin?
- Elə beləcə, yalnız ondan ötrü ki, bizim qan düşmənçiliyimiz var.
- Qan düşmənçiliyi nədir?
- Bəs sənə nə öyrədiblər? Yoxsa, sən doğrudan da qan düşmənçiliyinin nə olduğunu bilmirsən?
- Birinci dəfədir ki, eşidirəm. Bir de gördüm nədir?
- Yaxşı, - deyərək Bak cavab verdi, - qan düşmənçiliyi bax, budur: elə olur ki, bir adam başqa bir adamla dalaşır, onu öldürür, bu vaxt öldürülən adamın qardaşı da gəlib onu öldürür, sonra onların hər ikisinin qardaşları bir-birlərini öldürürlər, sonra onların əmi oğlanları bu işə qarışırlar, bir-birlərini tamam qırıb çatdıqdan sonra isə nəhayət, düşməncilik qurtarır. Ancaq bu, uzun əhvalatdır, çox uzun çəkir.
- Sizin düşmənçiliyiniz çoxdanmı başlayıb?
- Əlbəttə, çoxdan! Otuz ilə yaxın olar. Bir davaları düşüb, sonar isə bundan ötrü mühakimə olunublar; məhkəmədə uzuzan isə gedib udanı güllə ilə vurub öldürüb, əlbəttə ki, bu elə belə də olmalı idi. Onun yerində hər kim olsaydı, belə edərdi.
- Bak, bəs davaları nə üstə düşüb? Torpaq üstündəmi?
- Mən bümürəm. Bəlkə də elə torpaq üstündə düşüb.
- Bəs birinci güllə atan kim ulub? Qrencerford, yoxsa Şeperdsort?
- Mən hardan bilim? Axı bu lap çoxdan olub!
- Heç kim də bilmir?
- Məncə atam, bir də qocalardan bəziləri bilir; ancaq onlar davanın birinci dəfə nə üstündə başladığını bilmirlər.
- Bak, öldürülənlər də çox olub, hə?
- Bəli. Tez-tez görürsən ki, birisini dəfn edirlər. Ancaq hamısını ki, öldürümlər. Atamın ayağında yekə bir qırma qalib, ancaq o buna əhəmiyyət vermir, bu haqda heç fikirləşmir də. Bax belə, Bobu da bir dəfə bərk bıçaqlayıblar, Tom da iki dəfə yaralanıb.
- Bak, bəs bu il bir kimsəni öldürüblərmi?
- Bəli, birin bizdən, birin də onlardan. Bir üç ay bundan əvvəl əmim oğlu Bad meşə ilə çayın o tayına gedirmiş, axmaqlığa bax ki, özü ilə silah da götürməyib, birdən meşənin xəlvət bir yerində dal tərəfdən təppilti eşidir; baxıb görür ki, keçəl Şeperdsən əlində tüfəng onun ardınca çapır; çapdıqca da külək ağ saçlarını yellədir. Bad atdan sıçra-

yib kollarm arasında gizlənmək əvəzinə fikirləşir ki, qoca gəlib ona çata bilməz; onlar beləcə var qüvvələrilə beş milə qədər çapırlar, qoca isə get-gedə ona daha da yaxınlaşır; nəhayət, Bad görür ki, işi şuluqdur, güllə kürəyinə deyil, sinəsinə dəysin deyə, atı saxlayıb qocaya tərəf donür, qoca isə lap yaxınlaşır, onu öldürüb yerə sərir. Ancaq qoca çox sevinə bilmir; bir həftə keçməmiş, bizimkilər onun başını batırırlar.

- Bak, mənə o qoca qorxaq olub.

- Mənə yox. Qətiyyəyən yox. Şepərdsonların arasında bir nəfər də olsun qorxaq yoxdur. Qrencerfordların arasında da qorxaq yoxdur. Bir dəfə həmin qoca üç nəfər Qrencerfordla mərd-mərdanə vuruşur, yarım saat onlara güc gəlir. Hamısı atlı imiş, o isə öz atından düşüb bir yığın odunun arxasında gizlənir, özünü güllədən qorumaq üçün atı qabağında saxlayır. Qrencerfordlar atdan eninirlər, qocanın ətrafında çaparaq onu gülləyə tuturlar, o da onlara güllə yağdırır. Axırda o da, onun atı da bərk yaralı halda evə qayıdır, Qrencerfordlar isə evə bir ölü, bir də yaralı gətirirlər, həmin yaralı da o birisi gün ölür. Yox, ser, kimə qorxaq adam lazımsa, onu nəhaq yerə Şepərdsonların arasında axtarmağa vaxt sərf etməsin, orda elələri yoxdur.

O birisi bazar günü biz hamımız atla üç milə qədər uzaqlıqda olan kilsəyə getdik. Kişilər özlərilə tüfəng götürmüşdülər, Bak da götürmüşdü; tüfəngləri dizləri arasında tutmuş, ya da divara söykəmişdilər ki, həmişə əl altında olsun. Şepərdsonlar da belə eləmişdilər. Moizə, ən adi moizə idi, qardaşlıq məhəbbəti və buna bənzər şeylərdəndi, çox cansıxıcı idi! Deyirdilər ki, yaxşı moizədir, evə qayıdarkən hamısı xeyirxah əməllərə inamdan, xeyir-bərəkətdən, taledən və daha bilmirəm nələrdən danışırdılar, bir sözlə, mənə elə gəlirdi ki, hələ ömrümdə heç vaxt belə cansıxıcı bazar günüm olmayıbdır.

Nahardan bir saat və ya bir saata yaxın sonra, bamı - bəzisi kreslonun üstündə, bəzisi öz otağında mürgüləmişdi, buna görə daha da cansıxıcı olmuşdu. Bak öz itilə otun üstündə uzanıb günəş altında bərk yuxuya getmişdi. Mən otağımıza getdim, bir qədər mürgüləmək istəyirdim. Gördüm ki, miss Sofiya bizim otaqla yanaşı olan öz otağının qapısı ağzında durmuşdur; o məni öz yanına çağırırdı, qapını yavaşca kilidləyib soruşdu ki, onu sevirəm ya yox, mən də dedim ki, sevirəm; sonra o məndən soruşdu ki, heç kimə deməmək şərtilə onun bir xahişini yerinə yetirə bilərəmmi, mən də cavab verdim ki, yerinə yetirə bilərəm. Belə olduqda o dedi ki, öz İncilini yaddan çıxarıb kilsədə skamya üstündə iki başqa kitabın arasında qoyub, indi mən sakitcə o kitabın ardınca gedib

heç kimə bir söz demədən bura gətirə bilərəmmi? Mən dedim ki, gətirə bilərəm. Yavaşca evdən çıxıb yolla qaçmağa başladım; gedib gördüm ki, kilsədə bir-iki donuzdan başqa heç kim yoxdur, kilsənin qapısı heç vaxt bağlanmışdır, donuzlar isə yayda taxta döşəmədə yığılıb qalmaqı çox sevirilər, çünki taxta döşəmə sərin olur. Əgər siz görmüşsünüzsə, bilərsiniz ki, adamların çoxu kilsəyə yalnız zərurət üzündən getməyə məcbur olurlar, donuzlar isə yox.

Fikirləşdim ki, burada nə isə bir əngəl var; ola bilməz ki, o, İncildən ötrü bu qədər narahat olsun. Mən kitabı silkələdim, içindən kiçik bir kağız parçası düşdü; kağızın üstünə karandaşla belə yazılmışdı: "Üçün yarısında". Mən yenə də axtardım, ancaq daha başqa bir şey tapmadım. Heç bir şey anlaya bilmədim, kağızı götürüb öz yerinə qoydum, qayıdıb evə gələrək yuxarı qalxdıqda gördüm ki, miss Sofiya öz otağının qapısında durub gözləyir. O məni otağa dartıb qapını bağladı, sonra İncili varaqlayıb kağızı tapdı, onu oxuyub çox şad oldu, bir anda çiyinlərimdən yapışib məni qucaqlayaraq dedi ki, mən dünyada ən yaxşı oğlanam, sonra tapşırıd ki, heç kimə bir şey deməyim. Onun gözləri parıldayırdı, üzü tamam qızarmışdı, tamam göyçək olmuşdu. Maraqlı hissi məni götürmüşdü, odur ki, nəfəsimi alan kimi soruşdum ki, kağız nə barədədir; o isə onu oxuyub-oxumadığımı soruşdu, mən də dedim ki, oxumamışam. Sonra o məndən soruşdu ki, əl ilə yazılmış yazını oxuya bilirəm, ya yox, mən isə dedim ki, oxuya bilmirəm, yalnız çap hərflərini oxuya bilirəm. Onda o dedi ki, orada elə bir şey yoxdur, bu sadəcə əlfəcindir, sonra da o mənə dedi ki, çıxıb oynamağa gedim.

Mən bütün bunlar haqqında düşünə-düşünə çaya sarı getdim, birdən gördüm ki, mənim zəncim də ardimca gəlir. Pəncərədən görsənməyəcəyimiz qədər evdən aralandığımız vaxt zənci boylanıb ətrafa baxdı, sonra isə yanına qaçıb dedi:

- Mister Corc, mənimlə bataqlığa getmək istəyirsinizmi? Mən sizə bir yığıl su ilanı göstərəm.

Fikirləşdim ki, burada nə isə bir əngəl var, o dünən də belə deyirdi. Su ilanı kimə lazımdır ki, dalışınca da gedəsən. O bunu bilmir, nədir? Görəsən, fikrində nə tutub...

Üzümü ona tutub dedim;

- Yaxşı, sən qabaqda get.

Mən onun ardınca yarım milə qədər getdim, sonra o, kəsmə yolla bataqlığın içilə və daha sonra isə yarım mil topuğa qədər suyun içilə

getdi. Azca sonra biz sıx ağacları, kolları və sarmaşıqları olan kiçik bir adaya yaxınlaşdıq, bu vaxt zənci dedi:

- Bax, oraya gedin, cəmisi iki addımdır, su ilanları ordadır. Mən isə onları əvvəllər də görmüşəm, nəyimə gərəkdir!

O geri döndü, bataqlıqda şappıltı qoparda-qoparda gedib ağacların arxasında gözdən itdi. Mən düzünə gedib otaq boyda tamam sarmaşılıq kiçik bir çəmənliyə çıxdım; birdən gördüm ki, qabağında, yerdə bir adam yatıb. Bu kim olsa yaxşıdır, mənim qoca Cimim, vallah, doğru deyirəm.

Mən onu oyatdım və elə düşündüm ki, məni gördükdə lap məəttəl qalacaq, təəccüb edəcək, ancaq belə olmadı. O məni görcək sevindiyyindən az qala ağladı, ancaq bir damcı da təəccüb etmədi. Dedi ki, həmin gecə mənim ardımca üzüb, mənim necə qışqırdığımı da eşidib, ancaq haray verməyə qorxub; istəməyib ki, onu təzədən tutsunlar, köləliyə salsınlar.

- Mən bir balaca əzilmişdim, - deyə o bildirdi, - buna görə də yeyin üzə bilmirdim, odur ki, axırda səndən xeyli geriyə qaldım; sən sahilə çıxdıqda isə düşündüm ki, sahilə qışqırıqsız da birtəhər sənə çataram; həmin evi gördükdə isə daha tələsmədim, aram-aram getməyə başladım. Mən hələ çox geridəydim və onların sənə nə dediklərini eşitmirdim, həm də itlərdən qorxurdum; hər şey sakit olduqda isə başa düşdüm ki, sən evdəsən, gedib meşədə səhərin açılmağını gözlədim.

Səhər tezdən zəncilər yanımdan keçib tarlaya işləməyə gedərkən məni özlərilə aparıb bu yeri göstərdilər, buranın hər yanı sudur, itlər məndən duyuq düşə bilməzlər; onlar indi hər axşam mənim üçün yeməyə bir şey gətirir və sənin orda necə yaşadığını danışırlar.

- Bəs sən nə üçün mənim Cekimə əvvəllər deməmişsən ki, məni buraya gətirsin?

- Hek, hələ heç bir şey etmədiyim üçün səni narahat etməyimə dəyməzdi. İndi hər şeyimiz hazırdır. Fərsət düşəndə qazan və tava alır, gecələr isə salı təmir edirdim.

- Hansı salı, Cim?

- Bizim köhnə salı.

- Məgər pəroxod onu parça-parça eləmədi?

- Yox, parçalamayıb. Doğrudur, yaman əzişdirib, hətta bir yanı tamam qırılıb. Buna baxmayaraq, o qədər də bəd deyil, ancaq şeylərimizin, demək olar ki, hamısı batıb. Əgər biz çox dərinə baş vurub suyun altı üz çəkməsəydik, gecə də elə qaranlıq olmasaydı salı görərdik; biz isə

yaman qürxmuşduq, necə deyərlər, başımızı itirmişdik. Eh, zərər yoxdur, indi o yenə təzə sal kimidir, batan şeylərin əvəzində də yeni şeylərimiz çoxdur.

- Cim, bəs sən salı hardan tapmısan? Onu tutmusan, nədir?

- Burada, meşədə onu necə tuta bilərəm. Yox, onu zəncilər tapıblar, sal çayın bu yaxınlığındakı bir döngəsində ağac budaqlarına ilişibmiş, onlar onu çayın qırağındakı söyüd ağaclarının altında gizlətmişdilər, sonra onun kimə çatacağı haqqında elə haray qopartdılar ki, bundan tezliklə mən də xəbər tutdum və onların dava-dalaşına o saat son qoydum, dedim ki, sal onların heç birinə çatmayacaq, çünki, o sən ilə mənimdir və onlardan soruşdum ki, ağ centlmenin əmlakını ələ keçirib başlarını bəlayamı salmaq istəyirlər? Sonra onların hər birinə on sent pul verdim, onlar da olduqca razı qaldılar, fikirləşirdilər ki, belə sallardan kaş tez-tez üzüb gələydi, varlanaydılar. Oğlum, onlar xətrimi istəyirlər, mənə nə lazım olursa onu iki dəfə xahiş etməli olmuram. Cek yaxşızəncidir, qətiyyəx axmaq deyil.

- Bəli, axmaq deyildir. Axı, o sənin burada olduğunu mənə demədi; beləcə məni buraya çağırırdı, guya su ilanlarını göstərmək istəyir. Əgər bir şey olsa, o heç bir şeyi dolaşdırmaz, deyə bilər ki, bizi bir yerdə görməyib, həm də düzünü demiş olar.

O biri gün haqqında uzun danışmaq istəmirəm. Çalışacağam ki, qısaca danışım. Mən səhər tezdən yuxudan ayılıb o biri böyrüm üstə çevrilərək yenə yuxuya getmək istəyirdim ki, birdən diqqət edib gördüm ev çox sakitlikdir, heç kim görünmür, heç bir şey eşidilmir. Heç vaxt belə olmamışdı. Sonra gördüm ki, Bak da durub getmişdir. Mən də ayağa qalxdım, amma heç özüm də bilmirdim ki, nə edim, aşağıya getdim, heç kəs yox idi, hər yanda sakitlik hökm sürürdü, elə bil heç bir vaxt burada adam yaşamamışdı. Həyəət də beləcə idi, öz-özümə fikirləşdim ki, görəsən bu nə olan şeydir? Odun qalaqlarının yanında öz Cekimi görüb ondan soruşdum:

- Bu nə əhvalatdır?

- Mister Corc, məgər siz bilmirsiniz? - deyə o cavab verdi.

- Yox, - dedim, - bilmirəm.

- Miss Sofiya qaçıb. İnanın ki, yalan demirəm. Gecə vaxtı qaçıb, heç kəs də bilmir ki, saat neçədə qaçıb; qaçıb ki, nikahlansın, bilirsinizmi kiminlə, cavan Harni Şeperdsonla, hər halda hamının ağına yalnız o gəlir... Qohum-əqrəbə bunu yarım saat... bəlkə də bir o qədər bundan

əvvəl xəbər tutublar... bilən kimi də durub vaxt itirmədilər. O saat tufənglərini götürüb at belinə sıçradılar, biz boylanıb baxmağa da macal tapmadıq. Arvadlar qohumlarını oyatmaq üçün qaçdılar, qoca ev sahibi isə oğlanları ilə birlikdə çaya tərəf çapdı ki, cavan Harni Şeperdsonu yolda tutub öldürsünlər, daha o, miss Sofiya ilə çayı o taya keçə bilməsin. Böyük övqətləxlik olacaq.

- Bak gedərkən məni oyatmaq istəmədimi?

- Siz nə danışırsınız? Onlar sizi bu işə dolaşdırmaq istəmirdilər. Mister Bak tufəngini doldurub dedi ki, lap partlayıb ölsəm də Şeperdsonlardan birisini vuracağam. Mən də elə bilirəm ki, onlar orada çox olacaqlar, əgər fürsət düşərsə, birisini mütləq vuracaqdır.

Mən bir dəqiqə də yubanmayıb çaya tərəf qaçdım. Azca sonra uzaqlardan atışma səsləri eşitdim. Paroxod körpüsünün yanında kiçik bir dükan və odun qalağı görək, ağacların və kolların altı ilə yaxşı bir yer tapmıcaydək getdim, sonra güllənin gəlib çatmadığı Virginiya qovaq ağacının başa budağına dırmaşdım, baxmağa başladım. Qovaq ağacının qabağında, lap yaxınımda dörd dəfə qədər ucalıqda başqa bir odun qalağı vardı, mən əvvəlcə gedib onun ardında gizlənmək istədim, amma yaxşı ki, gedib gizlənmədim.

Kiçik dükanın qarşısındakı açıq yerdə dörd, ya beş atlı qışqırıb, söyüş yağdıra-yağdıra atlarını oynadır, paroxod körpüsü yanındakı odun qalağının arxasında gizlənmiş iki Qrencerfordu vurmağa çalışırdı, ancaq onlar buna nail ola bilmədilər. Odun qalağı arxasından hər hansı bir atlı çıxıb çaya tərəf çapdıqda, hər dəfə ona güllə atırdılar. Yeniyyətmələr odun parçalarının arxasında dallarını bir-birlərinə söykəyib otırmışdular, belə ki, onlar hər iki tərəfi görə bilirdilər.

Azca sonra atlılar çapmaqdan və qışqırmaqdan əl çəkildilər. Onlar kiçik dükanın yaxınlığına gəldilər; bu vaxt yeniyyətmələrdən biri ayağa qalxıb odun qalağının dalından yaxşı nişan alaraq atdı, birisini yəhər üstündən yerə yuvarlatdı. Atlılar atlarından sıçrayıb yerə düşərək yaralını dükana apardılar, elə həmin dəqiqə yeniyyətmələrin hər ikisi qaçmağa başladı. Yeniyyətmələr mənim üstümdə oturduğum ağaca qədər olan yolu yarıyacaq gəlmişdilər ki, onları gördülər. Kişilər o saat yenə atlarına sıçrayıb onların ardınca götürüldülər. Onlara çatmağa az qalmışdılar, ancaq heç bir şey əldə edə bilmədilər, çünki uşaqlar xeyli tez qaçmışdılar, odur ki, özlərini mənim ağacının qabağında odun qalağının yanına yetirib onun arxasında gizləndilər; indi, demək olar ki, onlar

yenə Şepərdsonlardan üstün vəziyyətdə idilər. Oğlanlardan biri Bak, o birisi - arığı isə onun əmisi oğlu idi.

Atlılar bir qədər o yan-bu yana hərlənib sonra çaparaq harasa getdilər. Onlar gözdən itən kimi mən Bakı səsləyib hər şeyi ona danışdım. Ağacdən mənim səsimi eşitdikdə, o, əvvəlcə heç bir şey anlaya bilmədi və buna bərk təəccüb eldi. Sonra isə mənə dedi ki, diqqətlə baxım, atlılar yenə görünəndə ona xəbər verim, onlar, yəqin ki, nə isə əclaf bir iş düzəltmək fikrindədirlər və uzun müddətə getməmişlər. Mən buradan çıxıb getmək istəyirdim, ancaq ağacdən düşməyə qorxurdum. Bak ağlaya-ağlaya söyür və deyirdi ki, o, Co ilə birlikdə (bu onun yanındakı əmisi oğlu idi) bu günün hayıfını hələ onlardan çıxacaqdır. O dedi ki, atası ilə iki qardaşı, Şepərdsonlardan da ikisi, ya üçü öldürülüb. Şepərdsonlar onlar üçün pusqu qurubmuşlar. Bak deyirdi ki, atası ilə qardaşları gərək dayanıb o biri qohumlarını gözləyəydilər. Şepərdsonlar həddindən çox imişlər. Mən ondan soruşdum ki, cavan Harni ilə miss Sofiya necə oldular. O cavab verdi ki, onlar çayın o tayına keçməyə macal tapıblar və İndi təhlükəsiz yerdədirlər. Amma Bak Harnini o dəfə meşədə öldürə bilmədiyi üçün acığından lap partlayırdı, mən adamın bu cür özündən çıxmasını heç vaxt görməmişdim!

Birdən taraq-taraq-taraq! - üç, ya dörd güllə açıldı. Şepərdsonlar meşəni dövrə vurub tələsik, gizlənə-gizlənə arxadan gəlirdilər. Oğlanlar çaya atılıb axın ilə çayaşağı üzməyə başladılar; onların hər ikisi yaralanmışdı; Şepərdsonlar isə sahilboyu onların ardınca qaçır, güllə atır, qışqırırdılar: "Onları öldürün, öldürün!" Halım elə xarab olmuşdu ki, az qala ağacdən yığılaçaqdım. Mən bunların hamısını nağıl etməyəcəyəm, çünki əgər nağıl etməyə başlasam, halım yenə xarab olar. Bu əhvalatları görməmək üçün kaş həmin gecə burada heç sahilə çıxmıyaydım. Bütün bunlar indi də gözlərimin qabağındadır, hətta neçə dəfə yuxuma da girib. Mən hava qaralınca yadək ağacda oturdum, düşməyə hələ də qorxurdum. Arabir meşədə, çox uzaqlarda güllə səsi eşidirdim, iki dəfə isə əli tüfəngli atlıların kiçik bir dəstəsi gəlib dükənin yanından keçdi; mən bunları görüb başa düşdüm ki, hələ vuruş qurtarmayıb. Bərk kədərlənmişdim, axı, nə qədər çək-çevür eləsən də, mənə belə gəlirdi ki, bunların hamısı mənim təqsirimdən olmuşdu. Kağız parçası, yəqin ondan ötrü kitabın içinə qoyulubmuş ki, miss Sofiya gecə saat üçün yarısında bir yerdə Harni ilə görüşsün, qoşulub qaçsın; mən isə bu kağız barədə və miss Sofiyanın özünü çox qərribə aparması haqqında

gərək onun atasına danışaydım; onda atası ola bilsin ki, onu bir otaqda kilidləyib saxlayar və belə dəhşətli müsibət baş verməzdi.

Mən ağacdan düşüb, sahilboyu ehtiyatla irəli getməyə başladım və azca sonra sahilin lap qırağında suyun içində iki meyitə rast gəldim, onları quruya çıxardanacan xeyli əlləşdim, sonra üzlərini örtüb tez getdim. Bakın üzün örtərkən hətta ağladım da, axı o mənimlə dostluq edirdi və mənə qarşı çox mebriban idi.

İndi hava lap qaralmışdı. Mən evə heç yaxın da düşmədim, meşə ilə keçib getdim, bataqlığa qaçdım. Cim adada yox idi, buna görə də tez bataqlıqdan kiçik çaya keçib söyüdlüyə çıxdım; tezliklə sala minib bu dəhşətli yerdən rədd olmaq üçün daha səbrim, qərarım qalmamışdı. Sal yox idi! Elə bərk qorxdum ki, daha deməli deyil. Lap nəfəsini kəsilməmişdi. Sonra var gücümlə bərkdən qışqırdım! Məndən təxminən iyirmi addım o yanda bir səs gəldi:

- Ya rəbb, bu sənsənmi, oğlum? Ancaq səs eləmə!

Bu Cimin sesi idi, mən ömrümdə bundan şirin bir səs eşitməmişdim. Sahilə qaçıb salın üstünə atıldım, Cim isə məni tutub bərk-bərk qucaqladı. O da məni görüb çox sevinmişdi! O dedi:

- Oğlum, çox şükür, mən elə bilirdim ki, sən də ölmüsən. Cek bura gəlmişdi, dedi ki, yəqin səni də öldürüblər, çünki evə qayıtmamısan, mən bu dəqiqə salla çayın ağzına tərəf enməyə yığışdırdım ki, Cek bir daha gəlib sənin, doğrudan da öldüyünü deyən kimi buradan ayrılıb getməyə hazır olam. Aman Allah, oğlum, sənin qayıtmağına nə qədər şadam!

Mən dedim:

- Bu lap yaxşı olub. Onlar məni tapmayıb fikirləşəcəklər ki, məni öldürüblər və meyitim çayla aşağıya üzüb, orada sahilə bəzi şeylər onları bu fikrə gətirə bilər. Cim, daha durub vaxt itirmə, tez ol salı çayın enli yerinə çıxart!

Sal körpüdon iki mil qədər aşağıda Missisipinin ortasına çatıncayadək sakit ola bilmirdim. Biz oraya çatdıqda işarə fənəri asıb, belə qət etdik ki, indi yenə azadlıq və təhlükəsiz yerdəyik. Dünəndən dilimə bir şey dəyməmişdi; Cim qarğıdalı kökəsi; ayran, kələmlə birlikdə bişirilmiş donuz əti, göyerti gətirdi, əməlli-başlı bişirib hazırladıqda bunlardan dadlı bir şey yoxdur; mən axşam naharımı yeyincə söhbət etdik, ketimiz kök idi. Mən qan düşmənciliyindən, Cim isə bataqlıqdan uzaq olmağına hədsiz dərəcədə şad idik. Biz belə də deyirdik ki, saldan yaxşı ev yoxdur. Adama hər yer darısqal və boğanaq gəlir, sal isə yox. Salda özünü həm azad, həm yüngül, həm də rahat hiss edirsən.

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

HERSOQ İLƏ DOFİNİN GƏLMƏSİ

İki ya üç gün, iki ya üç gecə keçdi; bu günlər demək olar ki, olduqca sakit, rəvan və xoş keçirdi. Bax, biz vaxtımızı belə keçirirdik. Çay burada elə geniş, elə nəhəng idi ki, bəzi yerlərdə eni hətta bir mil yarıma çatırdı. Biz gecələr üzür, gündüzlər isə gizlənilib dincəlidik. Gecə başa çatan kimi dayanır, salı, demək olar ki, axın olmayan, say yer yaxınlığında bağlayırdıq, söyüd və qovaq ağaclarının budaqlarından kəsərək onlarla salın üstümü örtürdük. Sonra tilov atır və bir qədər sərirlənmək üçün çaya girirdik, daha sonra dizə qədər yerdə suya oturub havanın işıqlaşmasına baxırdıq. Həryan səssiz-səmirsiz, sükut içində olurdu, elə bil ki, bütün aləm yuxuya dalmışdı, yalnız arabir orda-burda qurbağa quruldayırdı. Çayın üstündən uzaqlara baxdıqda ilk gördüyün şey şara xətt olurdu; bu, çayın o biri tayındakı meşə idl, bundan başqa isə əvvəlcə heç bir şey seçə bilməzsən, sonra get-gedə üfük işıqlanır, parlaq bir zolaq əriyərək get-gedə ətrafa yayılır, bu vaxt əgər uzaqlara baxsan görərsən ki, çay qara deyil, bozdur, çox-çox uzaqlarda, çayın üzərində kiçik qara ləkələrin üzdüyunü görəcəksən, bunlar yastı dibli gəmilər və hər cür başqa gəmilər idi, bir də qara, uzun zolaqlar görəcəksən, bunlar da salları idi; bəzən avarların necə cırlıdadığı və aydın olmayan danışiq səsləri eşidilirdi, belə sakitlikdə səs çox-çox uzaqlardan gəlir; yavaş-yavaş suyun üstündə zərif ləpələr görünməyə başlayır, bu ləpələrdən bilirsən ki, sürətli axın burada su basmış ağaclara dəyib parçalanır, buna görə də ləpə əmələ gəlir; sonra dumanın suyun üstündən burula-burula qalxdığını, şərqdə göy üzünün qızardığını, çayın da qırmızı rəngə boyandığını görürsən, bu vaxt o biri sahildə, lap uzaqlarda, meşənin tala yerində tirdən düzəldihniş balaca bir ev görünür, yəqin ki, taxta-şalban anbarının qarovulçusunun evidir, ancaq bu ev birtəhər, başdansovdu qurulmuşdur, elə yarıqları var ki, lap pışik də keçər; sonra yüngül bir külək qalxıb sərirlənir və saf havanı, meşənin və güllərin ətrini üzünə vurur, bəzən də özü ilə pis qoxular gətirir, çünki ölmüş balıq bəzən ləpə ilə sahilə atılır və bərk iyələnir; nəhayət, səhər açılıb işıqlı günlər başlayır, sanki hər yan parıldayaraq güllür, günəş boylanıb qalxır, cəh-cəh vuran quşlar ətrafa dağılışır. İndi tonqaldan qalxan tüstü qətiyyəən görünür, biz balıqları tilovlardan çıxarıb Özümüz üçün isti səhər yeməyi hazırlayırdıq. Sonra dincəlir,

çaya baxıb həzz alırıq; xeyli dincəlik, bir də görürük ki, yuxuya getmişik. Sonra oyanır və baxaraq görürük ki, bizi nə oyatmışdır. Bəzən görürsən ki, çox-çox uzaqlarda, o biri sahillə bir paroxod aram-aram axına qarşı üzür; onun yalnız hansı çarxının dal çarx, hansı çarxının yan çarx olduğunu seçmək olur; bundan sonra isə bir saat heç bir şey eşidilmir və görünür, çay elə bil ki, əsl su səhrasıdır. Sonra görürsən ki, uzaqlarda bir sal üzür, maymağın birisi də onun üstündə odun yarıq, onlar həmişə salın üstündə odun yarmağı xoşlayırlar, ənənə baltanın necə parıldadığını görürsən, balta yalnız yuxarı qalxanda səs gəlir; "taraq!", bax, səsin gəlib çatması üçün bu qədər çox vaxt lazım olur. Biz günümüzü belə keçirirdik, otların üstündə sərilib sükuta qulaq asırdıq. Bir dəfə qalın duman idi, yanımızdan keçən sallarda və qayıqlarda sincləri döyürdülər ki, paroxodla toqquşmasınlar. Bu vaxt dibi yastı bir gəmi, bəlkə də sal, elə yaxınlığımızdan üzdü ki, biz oradakı danışıqları, gülüş və söyüşləri eşitdik, amma özlərini görmürdük, belə ki, canımıza vic-vicə düşdü, elə bil ki, cin-şeytan söhbət edirdi. Cim dedi ki, bu cin-şeytandır, mən isə onunla razılaşmadım:

- Yox canım, cin-şeytanlar heç vaxt "Bu lənətə gəlmiş dumanı andıra qalsın!" – deməzlər.

Biz hava qaralmağa başlayan kimi sahilədən ayrılırdıq; salı çayın ortasına gətirib çıxarıq, avarları kənara atırdıq, sal axınla gedirdi. Sonra trubka çəkməyə başlayır, ayaqlarımızı suya sallayıb hər şey haqqında söhbətə başlayırdıq. Mığmığalar bizi zara gətirmədiyi vaxtlar, həmişə - gecə də, gündüz də çılpaq gəzirdik; Bakın qohumlarının mənim üçün tikdikləri təzə paltarda özümü pis hiss edirdim, ona görə ki, çox yaxşı paltar idi, mən isə bəzyk-düzək həvəskarı deyiləm.

Elə olurdu ki, çayda uzun müddət bizdən başqa bir ins-cins olmurdu. Uzaqlarda, o biri sahilə say yerlər və kiçik adalar görünürdü, bir para yerlərdə bəzən işıq yanıb-sönürdü, hansı bir daxmanın pəncərəsində şam yanırdı, başqa bir vaxt isə suda üzən salda və yastı dibli qayıqda yanıb-sönən işıq görünür, yaxud orada oxuduqlarını, yaxud skripka çaldıqlarını eşidirdik. Biz salda yaxşı günlər keçirirdik! Bəzən başımız üzərindəki göy ulduzlarla səpələnmiş olurdu, biz də arxası üstə uzanıb ulduzlara baxır və mübahisə edirdik ki, onlar yaradılmışlar, yaxud öz-özlərinə yaranmışlar? Cim bu fikirdə idi ki, onlar bir başqası tərəfindən yaradılmışlar, mən isə deyirdim ki, öz-özlərinə yaranmışlar, axı bu qədər ulduz qayıрмаq üçün nə qədər vaxt lazım olardı! Cim dedi ki,

bəlkə, qurbağa kümi tökdüyü kimi, onları da Ay balalayır, bu bir qədər həqiqətə oxşayırdı, buna görə də onunla höcət etmədim; mən qurbağanın nə qədər kürü tökdüyünü görmüşdüm, belə olsa, bu mümkün şeydir. Biz göydən yerə düşən ulduzlara da göz qoyurduq, onlar göydə parlaq bir xətt cızaraq yerə enirdilər. Cim bu fikirdə idi ki, xarab olan ulduzları yuvasından atırlar.

Hər gecə bir və ya iki dəfə qaranlıqda paroxodun yanımızdan gəlib keçdiyini görürdük; arabir onların tribasından qığılcımlar qalxıb yağış kimi çaya tökülürdü, bu çox gözəl bir mənzərə yaradırdı; sonra paroxod döngədə gözdən itirdi, qığılcımlar bir daha saçıb sönürdü, gurultu kəsilir, çay yenə səssiz-səmirsiz olurdu; paroxod keçib getdikdən xeyli sonra onun yaratdığı dalğalar gəlib bizə çatır, salı yellədir, sonra xeyli vaxt, qurbağaların qurultusundan başqa heç bir şey eşidilmirdi.

Gecə yarısından sonra sahil boyundakı evlərin sakinləri yığılıb yatırdılar, iki-üç saatlığa hər yan tamamilə qaranlıq olurdu, balaca evlərin pəncərələrindən əslə işıq gəlmirdi. Bu işıqlar bizim üçün saat vəzifəsini görürdü; ilk işıq görünən kimi bildik ki, səhər az qalıb; onda biz salı bağlamaq və gizlənmək üçün münasib bir yer axtarmağa başlayırdıq.

Bir səhər, hava yenidən açıldığı zaman boş bir qayıq tapıb, adamızdan cəmisi iki yüz yardlıq¹ məsafədə olan qarşı sahilə keçdim; sərv ağacları meşəsilə çayyuxarı bir mil və ya buna yaxın bir məsafə qət etdim ki, görüm bir qədər gilməyivə taparam, ya yox. Cığırla iki adamın yüyürüb çayın keçidinə doğru gələdiyini gördüm. Dedim ki, daha işim bitdi; əgər bir adamı axtarırdarsa, mənə həmişə elə gəlirdi ki, axtarılan adam ya mənəm, yaxud Cimdird. Mən onlardan qaçıb aradan çıxmaq istəyirdim ki, onlar mənə çatdılar, səsleyib yalvarmağa başladılar ki, onları xilas edim; dedilər ki, onları təqib edirlər, dallarınca həтта it salmışlar, özlərinin isə heç bir günahı yoxdur. Onlar artıq atılıb qayığa minmək istəyirdilər ki, mən dedim:

- Dayanın, minməyin. Mən hələ nə at tappılıtsı, nə də it səsi eşidirəm, odur ki, sizin kolların arası ilə bir qədər çayyuxarı getməyə vaxtınız çatır; bax, onda suya girib dayaz yerdə yanıma gəlin, belə etsəniz, itləri azdırarsınız.

Onlar belə də etdilər; gəlib qayığımı minən kimi avarları işə salıb, öz adamıza tərəf yönəldim, beş-altı dəqiqədən sonra isə uzaqlardan

¹ Yard - 0,91 ra-ə bərabər ingilis uzunluq ölçüsüdür.

qışqırıq səsləri və it hürüşməsi eşitdik. Biz təqibçilərin çaparaq çaya doğru gəldiklərini eşidir, özlərini isə görmürdük; atlılar, deyəsən, sahildə dolaşib onları axtarırdılar, sonra isə daha yaxşı eşidilmədi, biz get-gedə uzaqlaşırıdık; meşə xeyli geridə qalıb, biz böyük çaya çıxdıqda isə artıq hər şey sakit idi; biz avarlara güc verib kiçik adamıza gəldik qovaq ağacları arasında gizləndik təhlükə də keçib getdi.

Bu avarlardan birinin görkəmindən yetmiş, bəlkə də daha çox yaşı olardı; o çal saqqallı, daz başlı bir qoca idi. Onun başında cırılmış köhnə şlyapa, əynində göy rəngli, çirkli yun köynək vardı, əldə toxunma aşırımları olan cırıq kətan şalvarını uzunboğaz çəkməsinin içərisinə salmışdı... Yox, yalan dedim, aşırması bir taylı idi. Qoca mis düymələri olan uzım ətkli göy kətan pləşını qolu üstə salmışdı, bundan əlavə, onların hər ikisinin əlində içi ağzınacan dolu xurcun var idi.

O biri avaranın isə otuz yaşı olardı, o da yaxşı geyinməmişdi. Səhər yeməyindən sonra biz hamımız dincəlmək üçün uzandıq, söhbətdən birinci bu məlum oldu ki, bu qoçaqların hec biri digərini tanımır.

- Necə oldu ki, siz əngələ düşdünüz? - deyə daz başlı cavandan soruşdu.

- Eh, heç nə, mən dişlərin üstündə əmələ gələn kirəci təmizləmək üçün bir dərman satırdım; bu dərman diş təmizləməyinə təmizləyir, ancaq kirəclə birlikdə dişin minasını da aparır. Bədbəxtlikdən burada, lazım olandan bir gecə artıq qaldım; yığışib buradan əkilmək istəyirdim ki, şəhərin kənarında sizə rast gəldim, siz də mənə dediniz ki, sizə təqib edirlər və məndən imdad istədiniz. Mənim başıma gələn bütün əhvalat bax, budur... Bəs sizin başınıza nə gəlmişdi?

- Mən burada bir həftəyə yaxın idi ki, sorxoşluğa qarşı moizə oxuyurdum, bütün arvadlar, qocalar da, cavanlar da başıma and içirdilər, çünki sərxoşlara yaman divan tutmuşdum; hər axşam beş, bəzən də altı dollar yığırdım, hərədən on sent alırdım, uşaqlara və zəncilərə isə pulsuz xidmət edirdim, işim də get-gedə daha yaxşı gedirdi; dünən axşam birdən kim isə şayiə yayır ki, mən özüm də yavaş-yavaş araç şüşəsinə əl atıram. Bu səhər bir zənci məni oyadıb dedi ki, buranın camaatı xəlvətcə yığışır və bir azdan itləri qabaqlarına salıb atla buraya gələcəklər, mənə uzaqlaşmaq üçün yarım saat möhlət verəcəklər, sonra ardınca düşüb axtaracaqlar; əgər tutsalar, bədənimin hər yerini qatranlayacaq, toyuq tükündə eşələyəcəklər, sonra isə bir dirək üstündə gəzdirəcəklər. Mən səhər yeməyini gözləmədim, nədənsə, iştaham yox idi.

Cavan kişi dedi:

- Ay qoca, mənə elə gəlir ki, biz birləşib birgə iş görə bilərik. Sən buna nə deyirsən, hə?

- Etiraz etmirəm. Yaxşı, bəs siz başlıca olaraq nə ilə məşğul olursunuz?

- Sənətim mürəttiblikdir; bəzən patentli¹ dərmanlar da satıram, səhnədə də çıxış edirəm, mən, bilirsinizmi, faciəli rollar oynayıram; yeri düşəndə fikir təlqin etməklə məşğul oluram, ələ baxıb fal açıram, müxtəliflik üçün nəğmə və coğrafiya dərsləri verirəm; bozən mühazirə də oxuyuram, məgər az işim vardır! Rastıma gələn hər işə baş qoşuram, təki işləməyim. Bəs sən əsasən nə ilə məşğui olursan?

- Ömrümün çox hissəsini həkimlikdə keçirmişəm. Əlimi bir dəfə vurmaqla iflic, xərcəng şişlərini və başqa xəstəlikləri sağalmışam, bunlar mənim üçün çox asan işlər idi; əgər bir adamdan əvvəlcədən sirri öyrənmiş olsam, yaxşıca fal açə bilirəm. Xristianlığa dair moizəbr də oxuyuram; bir sözlə, dua mərasimləri də mənim sahəmə daxildir.

Onların hər ikisi xeyli müddət susub durdular, sonra cavan kişi dərin bir ah çəkib dedi:

- Heyhat!

- Niyə heyhat? - deyə dazbaş soruşdu.

- Bu cür həyat sürmək və belə bir məclisə düşmək qədər alçalmaq mənə çox ağır gəlir. - O, gözünün ucunu bir əsgri parçası ilə silməyə başladı.

- Bir deyin görüm, bu məclisin nəyi xoşunuza gəlmir? - deyə daz-baş, kəskin və acıqlı bir əda ilə soruşdu.

- Məclis mənim üçün çox yaxşıdır, mən bundan yaxşı bir məclisə layiq de deyiləm; bir vaxtlar çox yüksəkdə durduğum halda, indi bu qədər alçaldılmağa heç kira təqsirkar deyildir. Mənim özümdən başqa heç kim təqsirkar deyil. Cənablar, mən sizi təqsirləndirmirəm, qətiyyəən yox; mən heç kimi təqsirləndirmirəm. Hər bir şeydə özüm təqsirkaram.

Qoy, bivəfa dünya məni həlak etsin; ancaq onu çox yaxşı bilirəm ki, bir yerdə özümə məzar tapacağam. Qoy dünya öz işini görsün, qoy məni hər şeydən - dostlarımdan, əmlakımdan, bir sözlə, hər şeydən, hər şeydən məhrum etsin, ancaq bunu - məzarı əlimdən ala bilməyəkədir!

Bir vaxt gələ ki, bu məzara uzanar, hər şeyi unudaram, mənim biçarə, sınıq ürəyim nəhayət sakit olub dincələr.

¹ Patent - icazə vəərəqəsi

O bu sözləri deyə-deyə gözlərini əsgri parçası ilə silmək də davam edirdi.

- Sizin smıq ürəyiniz başımıza doysin! - deyə dazbaş dilləndi. - Sınıq ürəyinizi gözümüzə niyə soxursunuz? Bizim nə günahımız var?

- Hə, mən də bilirəm ki, sizin hec bir günahımız yoxdur. Cənablar, mən sizi təqsirləndirmirəm də, mən özüm bu yerə gəlib çatmışam - bəli, özüm-özümü bu yerə çatdırmışam. Odur ki, bunun əzabını da özüm çəkməliyəm - həqiqətdə də çəkməliyəm, mən qətiyyəən şikayət etmirəm.

- Axı uə olub ki, siz bu yerə gəlib çıxmısınız? Deməli, bir səbəb olub ki, belə alçalmışmız da...

- Siz mənə inanmazsınız... adamlar mənə hec vaxt inanmırlar... Di bəsdir, bu haqda yetər... danışmağa dəyməz! Mənim anadan olmağımın sirri...

- Sizin anadan olmağınızın sirri! Bu nə deməkdir?

- Cənablar, - deyə cavan kişi təkəbbürlə sözə başladı, - mən öz sirrimi sizə açacağam, görürəm ki, sizə bel bağlamaq olar. Mən mənşəyim etibarilə hersoqam.

Bunu eşitcək Cimin gözləri kəlləsinə çıxdı; etiraf etməliyəm ki, mən də gözlərimi bərəltədim. Dazbaş isə dedi: .

- Siz nə danışsınız! Ola bilməz!

- Bəli, bəli. Bricuoter hersoqunun böyük oğlu olan ulu babara keçən əsrin axırlarında azadlığın təmiz havasını udmaq üçün Amerikaya qaçır. Orada evlənilir və özündən yeganə bir oğul yadigar qoyaraq ölür; demək olar ki, elə o vaxtlar onun atası da ölür. Mərhum hersoqun ikinci oğlu hersoq tituluunu mənimsəyir, malikanələri də əlinə keçirir, əsl varies isə yaddan çıxarılır. Mən hersoqun müstəqim xətlə gələn nəslindənəm, Bricuoterin qanuni hersoquyam, indi isə bax, burdayam, tək-tənha, öz yüksək ad-sanımdan məhrum, hamının təqib etdiyi, bivəfa dünya tərəfindən həqarətlə qarşılanan, üstü-başı cır-cındır, üzülüb əldən düşmüş, ürəyi sınıq bir adamam, həm də tanımadığım fırıldaqçılarla bir sal üstündə qaynayıb-qarışmağa, dostluq etməyə məcbur olmuşam.

Cimin də, mənim də ona ürəyimiz yandı. Biz ona təsəlli verməyə çalışdıq, o isə dedi ki, bu faydasızdır, təsəlliylə sakit olan deyildir; əgər biz ona yaxşılıq etmək istəyiriksə, onu hersoq kimi tanıyaq, bu onun üçün ən qiymətli və xoş bir mükafat olar. Biz dedik ki, razıyıq, ancaq qoy o bizə öyrətsin ki, bunu necə etmək lazımdır. O dedi ki, biz onunla danışarkən həmişə baş əyməli, ona müraciət edərkən "zati-aliləri",

"milord", yaxud "cənabınız" deməliyik, hətta ona sadəcə olaraq "Bricuoter" desək də inciməz, çünki bu fəmiyyə deyil, tituldur, bundan başqa bizlərdən birimiz süfrə başında ona qulluq göstərməli və ümumiyyətlə, lazım olan müxtəlif xidmətlər etməliyik.

Bütün bunlar çox da çətin iş olmadığına görə biz razı olduq. Nahar vaxtı Cim ayaq üstə durub hey soruşurdu: "Zati-aliləri, bundan, yoxsa ondan arzu edirsiniz?" Hamı o saat görə bilərdi ki, hersoqun bundan çox xoşu gəlir.

Qoca isə qaşqabağını tökmüşdü, hec söhbət də etməirdi, hiss olunurdu ki, hersoqa göstərilən bu qulluqlar onun qətiyyəən xoşuna gəlmir. Onun başında nə isə bir fikir vardı, sözlü adama oxşayırdı. Bir qədər keçdi, nahardan sonra o dedi:

- Bura baxm, hersoq, mənim sizə çox yazığım gəlir, ancaq bilin ki, belə bədbəxtlik təkə sizə üz verməyib.

- Eləmi?

- Bəli, təkə sizə üz verməyib. Tale təkə sizi yüksək mənəşəbdən amansızlıqla aşağı endirməyib.

- Heyhat!

- Bəli, belə işlər təkə sizin başınıza gəlməyib. - Bu vaxt qoca da acı-acı ağlamağa başladı.

- Dayanın! Sizə nə olub ki?

- Hersoq, siz mənim sirrimi gizlin saxlaya bilərsinizmi? - deyə qoca ağlaya-ağlaya soruşdu.

- Özümənə qəbrə apararam, - deyə hersoq qocanın əlindən tutub sıxdı və sözüənə davam etdi:

- Həyatınızın sirrini mənə söyləyin!

- Zati-aliləri, mən mərhum dofinəm!¹

Bunu eşidəndə Cimlə mən beyrətdən gözlərimizi bərəldtik. Hersoq isə dedi:

- Sizmi... siz kimsiniz ki?

- Bəli, dostum, bu əsl həqiqətdir - sizin öz qarşınızda on altıncı Lüdovikin və Mariya Antuanettanın² oğlu, bədbəxt, xəbərsiz itmiş vəliəhdi, şahzadə on yeddinci Lüdoviki.

¹ Dofin - XIX əsrin ortalarından başlayaraq fransız krallarının varislərinə verilən tituldur. 1830-cu ilin iyul inqilabından soora ləğv olunmuşdur.

² Mariya Antuanetta - əslən Avstriya şahzadəsi olan Fransa kraliçasıdır. O, XVIII əsr Fransa burjua inqilabı zamanı öz əri XVI Lüdoviki vətənə xəyanətə sövq etdiyi üçün üsyan edən xalq tərəfindən edam edilmişdir.

- Siz! Bu yaşınızda! Ola bilməz! Siz yaqın ki, mərhum Böyük Karlınız¹, sizin ən azı altı yüz, yeddi yüz yaşınız olar.

- Bütün bunlar dərddən belə olmuşdur, hersoq, dərddən! Saqqalımı ağardan, başımın vaxtından əvvəl dazlaşdırın dərddən, müsibətlər olmuşdur. Bəli, centmenlər, siz öz qarşınızda göy kətan paltarlı bir dilənçini, qovulan, iztirab çəkən, təhqir edilən, lakin Fransanın qanuni kralı olan bir şəxsi görürsünüz!

O, bu sözləri deyib hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Cim üə mənim ona elə yazığımız gəldi ki, nə edəcəyimizi bilmədik, əvvəl hersoqa təsəlli verdiyimiz kirmə ona da təsəlli vermək istədik, ancaq o dedi ki, bunun mənası yoxdur, bütün bunlara yalnız bircə ölüm son qoya bilər, və onu sakitləşdirər, ancaq, bəzən onunla ad-sanına müvafiq olaraq rəftar etdikdə: onun qarşısında diz çökdükdə, ona "əlahəzrət" deyər müraciət etdikdə, süfrə başında birinci olaraq ona qulluq göstərdikdə və icazə verməsə hüzurunda əyləşməyəndə onun halı bir qədər yüngülləşir.

Bəli, Cimlə mən ona "əlahəzrət" deyər, müraciət etməyə başladım, ona gah bir şey, gah digər şey gətirib verir və özü rüsxət verməyincə oturmurdum. Bu ona çox kömək etdi, azca sonra kefi kökəldi və təskinlik tapdı.

Ancaq hersoq ondan incimışdi, göründüyü kimi, işin bu cür dönüb başqa bir şəkil almasında o qədər də razı deyildi; kral isə onunla dostcasına rəttar edir və hətta söyləyirdi ki, onun kral atası hersoqun ulu babası haqqında və ümumiyyətlə, bütün Bricuoter hersoqları barədə həmişə yaxşı rəydə olmuş, onları tez-tez öz sarayına dəvət etmişdir; hersoq isə hələ də qaşqabaqlı idi, nəhayət, kral ona dedi:

- Hersoq, belə görürəm ki, biz bu salda çox vaxt keçirməli olacağıq, belə isə nə üçün bir-birimizdən inciyək. Bundan ancaq zərər çəkərik. Axı hersoq doğulmadığım üçün təqsirkar deyiləm, siz də kral doğulmadığınız üçün təqsirkar deyilsiniz, bəs nə üçün qanımızı qaraldırıq. Fürsətdən həmişə istifadə edib çalışmaq lazımdır ki, yerin yaxşı olsun, bax, mənim dediyim budur, mənim qaydam belədir. Bizim birlikdə bura düşməyimiz pis olmayıb - yemək çox, özün də asudə. Mənə baxın, hersoq, əlinizi bura verin, gəlin barışaq.

Hersoq əlini ona uzatdı, Cimlə mən buna çox sevindik. Bütün pərlik və sıxıntı birdən-birə yox oldu, əhvalımız yaxşılaşdı, çünki, salın

¹ Böyük Karl - orta əsrlərin ilk dövrlərində yaşamış və Frank dövlətinin kralı olmuşdur.

üstündə mübahisə edib küsüşməkdən pis şey yoxdur; sala minib üzəndə ən başlıca şey budur ki, hamı bir-birindən razı olsun, bir-birlərindən küsüb, bir-birlərinə acıqları tutmasın.

Mən çox tezliklə bu qərara gəldim ki, bu avaraların heç biri nə hersoq, nə də kraldır, sadəcə olaraq yalançı və ən murdar fırıldaqçılardır. Ancaq mən onlara heç bir şey demədim, bunu heç bürüzə də vermədim, susub durdum. Bu ən yaxşısıdır, belə eləyəndə düşmən də qazanmazsan, bəlaya da düşməzsən. Bizim onlara kral və hersoq deməyimizi istəyirlər, nə olar, qoy istəsinlər, tək öz aralarında mübahisə edib küsüşməsinlər; bu barədə hətta Cim də bir söz deməyimə dəyməzdi, buna görə mən ona heç bir şey demədim də.

Mən atamdan heç bir yaxşı şey öyrənməmişdimsə də, ancaq belə adamlarla, onun özü kimlərlə yola getməyi öyrənmişdim, ən yaxşısı budur ki, onlara mane olmayasan, qoy nə istəyirlər eləsinlər.

İYİRMİNCİ FƏSİL

HERSOQ İLƏ DOFİN POKVİLLDƏ NECƏ SOYĞUNÇULUQ EDİRLƏR

Onlar bizə müxtəlif suallar verməyə başladılar, soruşdular ki, salı nə üçün belə örtmüşük, gündüzlər üzüb getmək əvəzinə nə üçün dayanırıq, bəlkə Cim qaçqındır? Mən onlara cavab verib dedim:

- Siz nə danışırsınız? Məgər qaçqın zənci Cənuba qaçarmı? Onlar razılaşdılar ki, doğrudur, qaçmaz. Mən birtəhlərlə bu çətin vəziyyətdən çıxmalı idi, buna görə də belə nağıl etməyə başladım.

- Mənim yaxın qohumlarımız Missuri ştatının Payk dairəsində yaşayırdılar, mənim özüm də orada anadan olmuşam, ancaq məndən, atamdan və qardaşım Aykdan başqa hamısı ölübdür. Atam hər şeyi atıb yaşamaq üçün Ben dayımın yanına köçməsi qət etdi; çayın aşağı tərəflərində, Yeni Orleanın qırx dörd milliyində Ben dayımın kiçik bir ferması var. Atam yaman kasıblaşmışdı, borcu da çox idi, hər şeyə birdəfəlik haqq-hesab çəkdiyəndən sonra onun vur-tut on altı dolları, bir də bizim bu zənci Cim qalmışdı. Onda qalan pulla min dörd yüz millik bir yolu heç üçüncü dərəcəli kayutla belə getmək olmazdı. Ancaq çayın suyu qalxdıqda, atamın bəxti gətirdi, o, bax həmin bu salı tutdu və biz Orleana qədər bu salda getməyi qət etdik. Ancaq atamın səadəti uzun sürmədi, bir paroxod gəlib salın üstünə çıxdı, biz hamımız çaya düşüb

suyun dibinə getdik; Cimlə mən birləhər üzüb suyun üzünə çıxdıq. Sərxoş atamla, cəmişi dörd yaşında olan qardaşım Ayk isə batdı. Sonrakı iki günü çox əlləşməli olduq, çünki qayıqlarda hər cür adamlar üzüb yanımıza gəlir və Cimi məndən alıb aparmaq istəyirdilər, deyirdilərki, o, yəqin qaçqın zəncidir. Buna görə də indi biz gündüzlər dayanırıq, gecələr isə bizə toxunan olmayır.

Hersoq dedi:

- Bunu mənə həvalə edin, lazım olanda gündüzlər də üzmək üçün mən bir çarə axtarıb taparam. Mən hər şeyi yaxşıca fikirləşib bunu necə təşkil etmək qərarına gələm. Bu günlük qoy hər şey olduğu kimi qalsın; aydın məsələdir ki, gündüz şəhər yanından üzüb keçməyə hazırlaşırıq, çünki bundan yalnız zərər çəkə bilərik.

Axşama yaxın hava tutuldu: hiss olunurdu ki, yağış yağacaq, üfüqdə tez-tez şimşək parıldayırdı, hər şey göstərirdi ki, fırtına başlayır. Hersoq ilə kral yorğan-döşəyimizin necə olduğuna baxmaq üçün çadıra girdilər. Mənim döşəyim Ciminkindən yaxşı idi, içinə saman doldurulmuşdu; Cimin döşəyi isə qarğıdalı qabığından düzəldilmişdi, qabığın içinə isə həmişə qarğıdalı özəyi düşür və adamın yanlarına batıb ağrıdır, o yan-bu yana çevrildikdə isə qarğıdalı qabığı yarpaqlar kimi xışıldayır və elə səs salır ki, istər-istəməz oyanırsan. Buna görə də hersoq mənim döşəyimi özü üçün götürməyi qət etdi, kral isə buna razı olmadı. O dedi:

- Mənə elə gəlir ki, mənəsbimin səninkindən yüksək olduğunu və buna görə də qarğıdalı qabığından qayırlmış döşəkdə yatmağın mənə layiq olmadığını görək özünüz başa düşəydiniz. Qoy zati-aliləriniz qarğıdalı qabığından olan döşəyi özü üçün götürsün.

Cim ilə mən onların bu dəqiqə yenə küsəcəklərini düşünərək qorxduq, lakin hersoqun ona verdiyi cavab bizi sevindirdi. O dedi:

- Mənim nəsbim istibdadın dəmir pəncəsi altında əzilib çirkəbə batmaqdır. Bədbəxtlik və fəlakətlə mənim bir vaxtlar məğrur olan ruhumu sarsıtmışdır; mən güzəşt edir, tabe oluram, mənim taleyim belədir. Bu böyük dünyada kimsəsiz olub izlirib çəkməyə məhkumam: nə olar ki, buna da dözərəm.

Biz, hava qaralan kimi yolumuza davam etdik. Kral yolumuz üstündəki şəhəri keçib gedənə qədər salı çayın ortası ilə sürməyi və fənər yandırmamağı buyurdu. Azca sonra biz toplu halda işıqlar gördük, bu şəhər idi, qaranlıqda onun yanından sağ-salamat sürüşüb getdik. Daha dördü üç mil üzdükdən sonra öz işarə fənərimizi asdıq, saat ona yaxın isə külək qalxdı, yağış tökdü, goy guruldayıb ildırım çaxaraq hər yanı

işıqlandırdı; kral Cim ilə mənə tufan qurtarana kimi növbədə durmağı əmr etdi. Sonra hersoqla o, çadırın içinə girib yatmaq üçün uzandılar. Mən gecə yarından sonra növbə çəkməli idim, lakin yorğan-döşəyim olsaydı belə yenə də yatmazdım, çünki belə fırtınanı görmək adama hər gün nəsib olur.

Bir fırtına idi ki, gəl görəsən. Külək vıyıldayır, hər saniyə elə ildırım çaxırdı ki, yarım mil ətrafda çayın köpüklənən dalğalanın, sıx yağış pərdəsi ardında sanki üstünü toz basmış olan kiçik adaları, küləyin gücü ilə əyilib yerə yatan ağacları görmək olurdu; sonra isə - gum! Gum! Tax! Tra-ta-ta-ta-ta! - Belə səslər çıxarda-çıxarda göy guruldayır, ətrafa yayılır və susurdu, sonra bir də, yenə ildırım çaxır, yenə göy guruldayırdı. Dalğalar bir neçə dəfə məni az qala saldan salacaqdı, lakin bu məni qorxutmayırdı, çünki soyunub lüt oturmuşdum. Biz su basmış ağaclardan da qorxmurduq; çünki ildırım tez-tez çaxıb ətrafı işıqlandırır: biz də su basmış ağacları çox yaxşı görür, salı bu və ya digər tərəfə döndərərək onların yanından ötüb keçməyə macal tapırıdık.

Bildiyimiz kimi, mən gecə növbəsində idim, lakin bu vaxt yaman yuxum gəlmişdi, buna görə də Cim mənə dedi ki, gecənin birinci yarısını mənim də əvəzimə növbə çəkər; bu barədə söz olmazdı, yaman qoçaq idi. Mən iməkləyə-iməkləyə gedib çadıra girdim, ancaq hersoq ilə kral yerə elə sərilmiş, ayaqlarını elə geniş açmışdılar ki, mənim üçün bir balaca yer də qalmamışdı; mən çadırın qabağında uzandım, yağışa heç fikir də vermədim, çünki hava ilıq idi, dalğalar da əvvəlki kimi böyük və güclü deyildi. Lakin gecə saat ikiyə yaxın yenə dalğalar böyüyüb qalxır, Cim məni oyatmaq istəyir, sonra isə bu fikirdən vaz keçir, ona elə gəlir ki, dalğalar o qədər də böyük deyil və bundan bir ziyan dəyməz; lakin o səhv edir, çünki, birdən çox uca bir dalğa üstümə cumub məni saldan suya atdı. Bunu görə Cim gülməkdən uğunub getdi. O çox güləyən adam idi, mən onun kimi zənci görməmişdim.

Mən sala çıxıb növbə çəkməyə başladım, Cim isə uzanıb xoruldu, azca sonra fırtına tamam sakitləşdi, sahildəki balaca evlərdə ilk işıq görünən kimi Cimi oyatdım, birlikdə salı, gündüz dayanacağı üçün xəlvət bir yerə çəkdik.

Səhər yeməyindən sonra kral bir dəst köhnə, çirklə kart çıxardıb hersoqla birlikdə hər oyunu beş sentdən poker¹ oynamağa başladı. Oynayıb bezikdikdən sonra isə özlərinin dedikləri kimi "kampaniyanın planını

¹ Poker - ingilis sözü olub, bir növ qumar oyunudur.

tərtib etməyə başladılar". Hersoq əlini yol çantasına salıb oradan bir qucaq çap olunmuş kiçik afişa çıxararaq ucadan bizə oxumağa başladı. Afişaların birində deyilirdi ki, "məşhur doktor, parisli Arman de Mən-talban: "Başdakı şişlərə əsasən insanın xarakterini necə bilmək olar" mövzusunda mühazirə oxuyacaqdır", sonra afişada mühazirənin hansı yerlərdə, hansı ayın hansı günündə oxunacağı, daxil olmaq biletinin on sent olduğu göstərilir və deyilirdi ki, "gələcəklərini əvvəlcədən bilmək istəyənlərdən adambaşına iyimü beş sent almır". Hersoq dedi ki, həmin doktor elə onun özüdür. Başqa bir afişada isə o "Dnri Leyn London teatrında Şekspir pyeslərinin ifaçısı, bütün dünyada şöhrət qazanmış tragik Kiçik Harrik"¹ adlandırılırdı. Digər afişalarda da o başqa fəmilialar altında müxtəlif qəribə işlər görürdü, məsələn, qoz ağacından olan bir çubuqla su və qızıl tapır, sehrli ovsunları pozur və sairə. Nəhayət, hersoq dedi:

- Ancaq tragik ilham mənə hər şeydən daha əzizdir. Zati-aliləri, siz heç səhnədə çıxış etməli olmusunuzmu?

- Yox, - deyər kral cavab verdi.

Hersoq soruşdu:

- Elə isə, ey keçmiş zati-aliləri, ən azı üç gündən sonra çıxış etməli olacaqsınız. Gedib çatacağımız ilk şəhərdə bir zal icarə edib "Üi Riçarddan" qılınc döyüşünü, "Romeo və Cülyetta"² balkon səhnəsini oynarıq. Sizin buna sözlünüz nədir?

- Mən, əlbəttə ki, hər bir qazanlı işin tərəfdarıyam, ancaq, bilirsinizmi, artist oyunu haqqında heç bir təsəvvürüm yoxdur, həm də, demək olar ki, mən heç artist görməmişəm. Atam artistləri saraya dəvət edən vaxtlarda mən lap uşaq idim. Bəs sizin fikriniz nədir, məni öyrədə bilərsinizmi?

- Bəs necə! Bu çox asan işdir!

- Onda, mən razı. Əllərim çoxdan gicişir, nə isə yeni bir şey etmək istəyirəm. Gəlin elə indicə başlayaq. Bundan sonra hersoq lazım olan hər bir şeyi: əvvəlcə Romeonun, sonra da Cülyettanın kim olduğunu ona söylədi və əlavə etdi ki, özü Romeo rolunu oynamağa adət etmişdir, buna görə də kral Cülyetta rolunu oynamalı olacaqdır.

- Əgər Cülyetta çox cavan qızsa, bəs onda mən öz daz başım və Çal saqqalmla bir qədər qəribə görünməməmmi?

¹ Harrik Devid - XVIII əsrin əvvəllərində yaşamış ingilis artisti və dramaturqu

² "III Riçard" vəlirəmeo və Cülyetta"böyük ingilis dramaturqu və şairi Şekspirin (1564-1616) tragediyalarıdır.

- Yox, canım. Narahat olmayın, bu, avam kəndlilərin heç ağına da gəlməz. Həm də siz kostyumda olacaqsınız, bu isə tamam başqa bir işdir. Cülyetta yatmamışdan əvvəl balkona çıxıb böyük bir həvəslə Aya tamaşa edir, onun əynində gecə köynəyi, başında qabağı büzməli gecə papağı vardır. Bax budur, həmin rollar üçün kostyumlar buradadır.

O, pərdəlik çitdən iki-üç kostyum çıxarıb dedi ki, bunlar Üİ Riçard ilə onun düşməni üçün orta əsr geyimləridir; sonra da ağ kalenkordan uzun bir gecə paltarı və qabağı büzməli gecə papağı çıxartdı. Kral sakit oldu. Hersoq bir kitab çıxarıb rolları böyük bir ciddiyyət və əzmlə oxumağa başladı; o, salın üstündə o tərəf-bu tərəfə gedərək bunu necə oynamaq lazım olduğunu göstərdi; sonra kitabı krala verib dedi ki, rolunu əzbərləsin.

Çayın döngəsindən təxminən üç mil aşağıda kiçik bir şəhər görünürdü; nahardan sonra hersoq dedi ki, bir şey düşünüb tapıb və biz indi Cim üçün zərrə qədər də narahat olmadan gündüzlər də üzə bilirik; Kral da qət etdi ki, getsin şəhərə, bətkə əlinə bir şey keçdi. Qəhvəmiz qurtarmışdı, buna görə də Cim dedi ki, mən də onlara gedib qəhvə alım.

Biz şəhərə çatdığımız zaman orada elə bil ki, hər şey ölüm yuxusuna getmişdi. Küçələr bomboş və sakit idi, elə bil ki, bazar günüydü. Biz həyətlərin birində xəstə zənciyə rast gəldik və ondan öyrəndik ki, xəstələrdən, bir də qoca və uşaqlardan başqa bütün şəhər iki mil uzaqlıqdakı meşəyə, dua mərasiminə getmişdir. Kral oraya necə getmək mümkün olduğunu soruşub dedi ki, bu dua mərasimindən mümkün ola bilən hər şeyi qoparmağa çalışacaqdır; mənə də icazə verdi ki, onunla gedim.

Hersoq dedi ki, o, mətbəyə getməlidir. Biz axtarıb azca sonra mətbəəni bir xarrat emalatxanasının üstündəki kiçik bir binada tapdıq; xarratların və mürəttiblərin hamısı dua mərasiminə getmiş, hətta qapıları da açıq qoymuşdular.

Bina çirklilə olub hər cür köhnə şey-şüylə dolu idi; divarlar başdan-ayağa mürəkkəb ləkəsinə bulanmışdı, hər yanda qaçqın zəncilər və satlıq atlar haqqında elanlar asılmışdı. Hersoq pencəyini çıxarıb dedi ki, daha ona heç bir şey lazım deyildir. Kral ilə mən dua mərasiminə getdik.

Təxminən saat yarım yol gedəndən sonra oraya çatdıq. Hava bərk isti olduğundan tərsu içində idik. Buraya bütün mahaldan ən azı min adam toplaşmışdı, çoxları iyirmi mil uzaqdan gəlmişdi.

Meşə atla dolu idi, atların bəziləri arabalara qoşulmuş, digərlərisə hara gəldi bağlanmışdı; atlar quyruqlarını yelləyərk milçəkləri qovur, təknelərdəki yemi gövşəyərk yeyirdilər. Payalardan düzəldilib üstləri

yaşıl budaqlarla örtülmüş çadırlarda zəncəfili qoğallar, limonad, yığın-yığın qalanmış qarpız, sütün qarğıdalı və başqa tərəvəz satırdılar.

Elə buna bənzər, ancaq bir qədər iri və içi ağzınacan adamla dolu olan çadırlarda moizəyə qulaq asırdılar. Burdakı skamyalar yandan yzununa kəsilmiş şalbanlardan düzəldilmişdi; şalbanların başlarından deşiklər açıb ayaqlıq əvəzinə bu deşiklərə taxta keçirmişdilər. Skamyaların söykənəcəyi yox idi. Vaizlər üçün hər bir çadırdə taxta pillə düzəltmişdilər.

Qadınlar başlarına həsir şlyapalar qoymuşdular, bəziləri əyinlərinə yarımğun, digərləri pambıq, cavanlar isə çit paltar geymişdilər. Cavan oğlanlardan bəziləri ayaqyalın gəlmişdi, uşaqlar isə bircə kotan köynəklə o yan-bu yana yüyürüşürdülər. Qarılar əllərində şey toxuyur, cavanlar xəlvət-xəlvət bir-birinə göz vururdular.

Bizim girdiyimiz birinci çadırdə vaiz dini kitabdan dua oxuyurdu. O, iki sətir oxuyan kimi hamı bir səslə bunu təkrar edirdi; xor çox əzəmətlə səslənirdi, adam çox idi və hamısı ruh yüksəkliyi ilə oxuyurdu; sonra vaiz yenə iki sətir oxuyur, xor da təkrar edirdi, dua bu qayda ilə gedirdi. İbadətçilər getdikcə daha da ruhlanaraq coşur və daha bərkdən oxuyurdular, axıra yaxın bəziləri inildəyir, digərləri isə çığırırdılar. Bu vaxt vaiz vəz etməyə başladı, həm də elə-belə, başdansıvdu yox, böyük həvəslə: əvvəlcə kafedranın bir tərəfinə, sonra da o biri tərəfinə, daha sonra isə qabaq tərəfinə əyildi, əllərini havada yelləyib bütün bədənini tərpədənək hər bir sözü var səsilə qışqırmağa başladı. O, arabir Tövrətə açıq tutub başı üzərində yuxarıya qaldırır, gah da o tərəfə çevirir və qışqırırdı: "Bu bir tilsimdir. Buna baxın, şəfa taparsınız!" Hamı bir ağızdan ona səs verirdi: "Allah, sənə çox şükür! A-a-min!".

Sonra o gerisini vəz etməyə başladı, ibadətçilərin bəzisi hıçqırır, bəzisi ağlayır, bəzisi də "amin" deyər qışqırırdı.

- Dinə tövbə edənələr buraya gəlsin! Günaha batanlar buraya gəlsin! (Amin!) Xəstələr və bəlakeşlər buraya gəlsin! (Amin!) Çolaqlar, korlar və şikəstlər buraya gəlsin (Amin!) Yorulmuş, əldən düşmüş və təhqir olunmuşlar buraya gəlsin! Ruhdan düşənlər buraya gəlsin! Ürəklərinə dağ çəkilənlər buraya gəlsin! Günahı yuyulmayanlar, cındır paltarlılar buraya gəlsin! Günahları yuyan su fəvvarə vurmuşdur! Behiştin qapıları üzünüə açılmışdır! İçəri keçib rahat olsun! (A-amin! Halliluya, halli-luya¹, Allah, sənə çox şükür!)

¹ Halliluya - Qədim yahudi sözü olub "Allahı mədh edin" deməkdir, xristianların dini ibadətələrində mədh xarakterli nəqaratdır.

Sonra da bu qayda ilə davam etdi.

Qışqırıq və fəryaddan faizin nə dediyini eşitmək olmurdu. Gah bir tərəfdə, gah da o biri tərəfdə adamlar yerlərindən qalxıb göz yaşı axıda-axıda pis əməllərini tövbə edənlərə məxsus skamyaya tərəf keçmək istəyirdilər; pis əməllərini tövbə edənlərin hamısı qabaq skamyaların yanına gəlib topladıqda oxumağa, haray qoparıb özlərini dəlisov adamlar kimi üzüqoylu halda həşəmin üstünə yıxmağa başladılar.

Özümü ələ almağa macal tapmamışdım ki, bir də gördüm kral da günahlarını tövbə edənlərə qoşulub hamıdan bərk bağırır, sonra o, vaiz üçün düzəldilmiş taxta pilləyə çıxdı. Vaiz ondan xahiş etdi ki, camaatla danışsın, kral da razı oldu. O dedi ki, pirat olmuş, otuz il piratlıq etmiş, Hind okeanında üzmüşdür, lakin bu yaz onun quldur dəstəsinin çox hissəsini qızgın vuruşlarda məhv etmişlər, buna görə də, o indi başına təzə adamlar toplamaq üçün vətəninə qayıtmışdır, ancaq, Allaha çox şükür ki, dünən gecə onu tamam soyub talamış və cibində bir sent pul belə qoymayıb paroxoddan düşürmüşlər, o da buna çox şadlıq; onun başına bundan yaxşı bir iş gələ bilməzdi, çünki o, indi yeni adamdır və həyatında ilk dəfə olaraq özünü xoşbəxt hiss edir. İndi o, nə qədər yoxsul olsa da, yenə Hind okeanına gedib çatmağa çalışacaq və bütün həyatını piratları doğru yola çəkməyə həsr edəcəkdir; bunu etmək, hər hansı bir başqa adama nisbətən onun üçün daha asandır, çünki Hind okeanındakı bütün pirat dəstələri ona beş barmağı kimi tanışdır; pulsuz oraya gedib çıxmaq çox vaxt aparsa da, fərqi yoxdur, oraya gedib çıxacaq və hər dəfə piratı düz yola qaytarmağa müvəffəq olduqda ona belə deyəcəkdir: "Mənə təşəkkür etmə, burada mənim heç bir xidmətin yoxdur, bunu edən Pokvill sakinləri, insanlığın həqiqi oğulları və xeyirxahları, bir də onların xeyirxah vaizi, hər bir piratın sadıq dostu olan o vaiz etmişdir".

Kral bu sözləri söylərkən göz yaşı axıtdı, onunla birlikdə o biri adamlar da ağladılar. Sonra kim isə çığırdı:

- Gəlin onun üçün pul yığaq, gəlin pul yığaq.
- Ona qədər adam yerindən sıçrayıb irəli atıldı, lakin bu vaxt kim isə dedi:
- Qoy o özü şlyapasını hamının qabağına tutsun.
- Hamı, o cümlədən vaiz də bu təklifə razı oldu.

Kral göz yaşlarını silə-silə papağını qabağa uzadıb camaatın arasında dolanmağa başladı; o, hamıya xeyir-dua oxuyur, uzaq dənizlərdəki

yazıq piratlara bu qədər şəfqət göstərdikləri üçün onları tərifləyir, təşəkkür edirdi; ən yaxşı, ən qəşəng qızlar gözləri yaşlı halda tez-tez yerlərindən qalxıb elə-belə, xatirə üçün onu öpməyə rüsxət istəyirdilər, o da hər dəfə razılıq verirdi, bəzilərini isə özü qucaqlayır, dalbadal beş-altı dəfə öpürdü; hamı onu öz şəhərlərində daha bir həftə qonaq qalmağa dəvət edir, öz evlərində yaşamağa çağırır və deyirdi ki, bunu özlərinə böyük bir şərəf hesab edərlər, o isə cavab verdi ki, bu gün dua mərasimi qurtardığı üçün heç bir şey edə bilməz, bundan başqa onun tezliklə Hind okeanına gedib, oradakı piratları düz yola çağırmaq üçün səbir-qərarı qalmamışdır.

Sala qayıtdığımız zaman kral yığmış olduğu pulu saydı; o, həştad yeddi dollar yetmiş beş sent pul yığmışdı. Kral, bundan başqa, meşə ilə qayıtdığımız zaman bir arabanın altındakı üç qallonluq bir viski şüşəsini də çırpışdırıb gətirmişdir.

Kral dedi ki, əgər bunların hamısını üst-üstə gəlsən, vəz etməklə hələ heç bir vaxt bir gündə bu qədər qazanc əldə etməmişdir. Dua mərasimində pul qazanmaq istəyəndə bütpərəstlər piratlarla heç cürə müqayisə edilə bilməzlər.

Kral qayıdıb gəlməmişdən hersoqa da elə gəlirdi ki, pis qazanmayıb, kral gəldikdən sonra isə o öz fikrini dəyişdi. O, mətbəədə fermerlər üçün at satımı haqqında iki balaca elan yığıb çap etmiş və bundan ötrü dörd dollar almışdı. Bundan başqa, o, qəzetdə dərc olunmaq üçün on dollarlıq elan qəbul etmiş və demişdir ki, əgər pulu əvvəlcədən versələr bunu dörd dollara çap edər, sifarişçilər də razı olublar. Qəzetə birillik abunə qiyməti iki dollar idi, o isə pulu əvvəlcədən verilmək şərtilə üç abunəçidən adambaşına yarım dollar almışdı; abunəçilər həmişə olduğu kimi pul əvəzinə odun və soğan vermək istəyiblər, hersoq isə deyib ki, mətbəəni təzəcə almış və qiymətləri bacardığı qədər aşağı salmışdır, indi isə işi nəqd pulla görmək istəyir. O, sonra özünün: "Xəstə qəlbim, dağıt, soyut işığı!" misrası ilə başlanan üç bənddən ibarət olan çox kədərli və təsirli şerini də yığıb çap üçün hazır qoymuş, bundan ötrü heç bir şey almamışdı. Beləliklə, o bütün bu işlərdən ötrü doqquz dollar yarım pul almışdı, özü də deyirdi ki, bu puldan ötrü bütün günü vicdan əzabı çəkib tər tökmüşdür.

Sonra o bizə, başqa bir kiçik elan göstərdi; bundan ötrü də heç bir şey almayıbmış, çünki bunu bizim üçün çap etmişdi. Elandakı şəkildə bir qaçqın zənci təsvir olunurdu; onun çiyindən aşırıdğı ağacın ucundan

bir düyüncə asılmışdı; şəklin altında isə çap hərflərlə belə yazılmışdı: "200 dollar mükafat verilir". Sonra Cim haqqında danışılır və onun bütün əlamətləri tam təfərrüatı ilə nöqtəbənöqtə təsvir olunurdu. Sonra deyilirdi ki, o, keçən qış Yeni Orleanın qırx milliyindəki Sent-Jak plantasiyasından qaçmışdır, bəm də belə güman edilir ki, Şimala getmişdir, onu tutub geriyyə qaytaran adama mükafat veriləcək və onun çəkdiyi bütün xərclər ödəniləcəkdir. Hersoq bizə dedi:

- Hə, indi lazım olarsa, gündüz də üzə bilərik. Elə ki, bir kimsənin bizə tərəf gəldiyini gördük, dərhal Cimin qollarını və ayaqlarını kəndirlə sarıyıb çadıra aparar, bu elanı göstərib deyərik ki, onu çayın yuxarılarından tutmuşuq, paroxodla getməyə pulumuz olmadığına görə də bu salı bir tanışımızdan icarəyə götürmüşük və indi mükafatı almağa gedirik. Cimi zəncirləyib əllərinə qandal keçirtməyək lap yaxşı olardı, ancaq bu, bizim kimi yoxsul adamlara yaraşmaz. Kəndir isə əsl lazım olan şeydir, bizim səhnə işində deyildi ki, üslubu gözləmək lazımdır.

- Biz hamımız dedik ki, hersoq çox ağıllı düşünüb, indi biz heç bir əngələ rast gəlmədən gündüz də üzərik. Hersoqun mətbəədəki işindən sonra bu kiçik şəhərdə qopacaq hay-küydən uzaq olmaq üçün bu gecə kifayət qədər yol gedə bilərik; sonra isə istəsək heç gizlənmərik də.

Biz axşam saat onadək bir yerdə oturub gözlədik, sonra isə yavaş-yavaş sahilədən aralanıb şəhərdən uzağa, çayın ortasına üzdüük, şotıər gözdən tamara itincəyədək fənəri asmadıq.

Cim səhər saat dördə növbə çəkmək üçün məni oyatdıqda, soruşdu:

- Hek, necə bilirsən, yolumuz üstə yenədəmi krallara rast gələcəyik?

- Yox... Güman etmirəm ki, rast gələk.

- Onda yenə eybi yoxdur, - deyə Cim dilləndi, - bir-ikisi bizə kifayət edər.

Bizim kral həmişə lül qənbər olur, hersoq da ondan dala qalmır.

Demə Cim, ahənginin nə cür olduğuna qulaq asmaq üçün hersoqdan bir-iki kəlmə fransızca danışmasını xahiş edir, o isə Cimə cavab verir ki, çoxdan Amerikada yaşadığından və başı çox əziyyət çəkdiyindən fransız dilini tamam unudubdur.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

ARKANZƏSDƏ BAŞ VERMİŞ HADİSƏ

Günəş çoxdan yüksəlmişdi, biz isə dayanmadan üzür, hey uzaqlara gedirdik.

Azca sonra kral ilə hersoq da yuxudan ayıldılar. Bərk sərxoşluqdan sonra başları ağrıyırdı. Onlar suya baş vurub çimdikdən sonra halları xeyli yaxşılaşdı.

Səhər yeməyindən sonra kral salın kənarında oturub ayaqqabılarını çıxartdı, şalvarını dizlərinə qədər çirməyib sərinləmək üçün ayaqlarını suya salladı, sonra trubkasını yandırıb "Romeo və Cülyetta"nı əzbərləməyə başladı. Öz rolunu kifayət qədər öyrəndikdən sonra hersoqla birlikdə məşq etməyə başladılar. Hersoq kralı öyrədir və hər bir sözü dəfələrlə təkrar etməyə, ah çəkməyə, əlini ürəyinin başına qoymağa məcbur edirdi; nəhayət, hersoq bildirdi ki, pis çıxmır. "Ancaq, - deyə o, sözə başladı, - siz nahaq yerə öküzlərimi: - "Romeo!" deyə böyürsünüz; siz gərək incə və nazla deyəsiniz: "Ro-o-meo!" Axı Cülyetta hələ lap uşaqdır, quzu kimi mülayim və mehriban bir qız eşşək kimi anqıra bilməz!"

Onlar sonra hersoqun, palıd ağaclarından yonub düzəltdiyi iki uzun qılıncı götürüb, qılınc döyüşünü məşq etməyə başladılar: hersoq dedi ki, onun özü Üİ Riçard olacaqdır. Onların, ayaqlarını tappıldadaraq salın üstündə bir-birinin üzərinə necə hücum çəkdiklərinə baxmaq çox maraqlı idi.

Elə bir balaca məşq etmişdilər ki, kral sürüşüb suya düşdü; bundan sonra onlar bir qədər dinclərini alıb keçmiş zamanlarda həmin bu çayda başlarına gələn sərgüzəştləri bir-birlərinə nağıl etməyə başladılar.

Nahardan sonra hersoq dedi:

- Hə, Kapet¹, bizim tamaşamız gərək birinci dvirəyəli tamaşa olsun, buna görə də, mən elə düşünürəm ki, ona nə isə bir şey əlavə etmək lazımdır. Hər halda "bis üçün" gərək nə isə yaxşı bir şey hazırlayaq.

- Bos bu "bis üçün" nə deməkdir?

Hersoq bunu ona başa salıb dedi:

¹ Kapet - fransız krallarının qədim sülaləsinin fəmiliasıdır.

- Mən "bis üçün" şotland rəqsi, yaxud matros rəqsi ifa edəyəm, siz isə... dayanın, fikirləşmək lazımdır... Aha, yadıma düşdü!.. Siz Hamletin¹ monoloqunu oxuya bilərsiniz.

- Hamletin nəyini?

- Hamletin monoloqunu. Məgər bilmirsən? Şekspirin əsərinin ən məşhur yeridir. Təmtəraqlı, olduqca təmtəraqlı şeydir! Tamaşaçıların diqqətini həmişə cəlb edir. Bu monoloq mənim kitabımda yoxdur, məndə yalnız bir cildidir, ancaq mən onu hafizəmdə canlandıra bilərəm. Salın üstündə bir qədər gəzişim, görüm həmin sətirləri yada sala bilərəm, ya yox.

Sonra o, qaşlarını çataraq, salın üstündə o tərəf-bu tərəfə gəzişməyə başladı, qaşlarını gah yuxarı dartır, gah əliylə alnını sıxır, gah mütiylə geriyyə çəkilib, gah ah çəkir, gah da göz yaşını axıdırırdı.

Ona baxmaq adama ləzzət verirdi.

Nəhayət, o hər şeyi yadına salıb bizi qulaq asmağa çağırırdı, Çox təmtəraqlı bir vəziyyət alıb, bir ayağını qabağa atdı, əllərini yuxarı qaldırdı, başını dala gərib göyə baxa-baxa var gücü ilə bağıрмаğa başladı; o, dişlərini qıcayır, ulayır, əlləri ilə sinəsinə döyür, şəri ifadə ilə oxuyurdu, bir sözlə, bu vaxtadək görmüş olduğumu artistlərin hamısı onun heç ayağının altı da ola bilməzdi.

Budur monoloq, onu əzbərləmək mənim üçün çox asan idi, amma hersoq onu krala çox vaxta öyrətdi:

Ölməkmi, qalmaqmi? Budur məsələ!

Birnam meşəsi Dunsinana gedənədək,

Dəniz əleyhinə silahlanmaqmi?

Ağır məşəqqətli uzun həyata

Dayanıb dözməkmi? Budur məsələ!

Maqbet sən qaçırdın şirin yuxumu

Bəlam buna görə uzanıb artdı!

O biri dünyaya getməmişkən biz,

Süpürüb atarlıq müsibətləri.

Sən Dunkanı oyadarsan! Qoy olsun.

Gecə vaxtı məzarın, o xəbərsiz dünyanın

Yarılarlaq taybatay açılarkən qapısı:

Qara geyib bu dünyanın dərdlərinə, zülmünə

¹ Hamlet - Şekspirin eyni adlı faciəsinin baş qəhrəmanıdır.

Tiranların qüruruna, güclülərin təhqirinə
Deyin görüm, kim dözərdi, kim dözərdi?
İnsan ağı təbiətin zülmü ilə solğunlaşar,
Məsəldəki pişik kimi qaçıb gedər
Göy üzünü örtmüş olan qara buludlar.
Canlıların qisməti bu.. bu yaxşıdır,
Bir arzudur, bir istokdir. Ölmək - uyumaq!
Ey sevimli Ofeliya! Ey pəri!
Mərmər kimi ağır əngini qapa,
Monastıra get, rahibliyə get!¹

Bu monoloq qocanın çox xoşuna gəldi, tezliklə bunu əzbərləyib, kefin istədiyindən də yaxşı oxumağa başladı. O elə bil ki, bundan ötrü doğulmuşdu, bunu möhkəm öyrənib, var səs ilə oxumağa başladıqda isə necə gözəl çıxdığına adamı heyran olurdu; o ifadə ilə oxuyarkən qeyzlənir, coşur, az qala dəridən çıxırdı.

İlk fürsət düşən kimi hersoq teatr afişaları çap etdi, bundan sonra isə salda iki, ya üç gün hər şey kəllə-mayallaq oldu, əllərində qılınc hey döyüşür, hersoqun dediyi kimi məşq edirdilər.

Bir gün səhər, Arkanzas ştatının lap içərilərində olduğumuz vaxt irəlidə, çayın burulub döndüyü yerdə miskin kiçik bir şəhər gördük. Şəhərə dördə üç mil qədər qalmış, salı kiçik bir çay qolunun ağzında gizlətdik; burada sərv ağacları elə sıx bitmişdi ki, onların altı tunelə oxşayırdı. Cimdən başqa hamımız qayığa minərək, tamaşamızı orada səhnəyə qoyub-qoya bilməyəcəyimizi öyrənmək üçün şəhərə getdik.

Baxtımız yaman gətirdi, həmin gün, gündüz şəhərdə sirk çıxış edirdi, camaat at belində və cırıltı qoparan köhnə arabalarda kəndlərdən axışib gəlməkdə idi. Sirk axşama yaxın oradan köçüb getməli idi, buna görə də bizim tamaşamızı lap yerinə düşmüşdü və müvəffəqiyyət qazana biləcəkdə. Hersoq məhkəmə binasının zalım icarəyə götürdü, biz afişaları yapıdırmağa getdik. Afişalarda bunlar çap olunmuşdu:

¹ Hek Finn Hamletin həqiqi monoloqunu deyil, Şekspirin müxtəlif pyeslərindən götürülmüş mənasız cümlələr yığınınu söyləyir.

MƏŞHUR TRAGİKLƏR

QƏRİBƏ BİR TAMAŞA!
BİR TEATR!

Məşhur tragiklər

Londondakı Drun Leyn teatrının artisti Kiçik Devid HARRİK və Kral Teatrının, habelə Uaytçepel, Puddinq Leyn, Pikadilli, London teatrlarının və Avropadakı kral teatrlarının artisti böyük Edmun Kin¹ özlərinin

"ROMEO VƏ CÜLVETTA" DAN!!!

BALKON SƏHNƏSİ

adı ilə məşhur olan
misilsiz ŞEKSPİR TAMAŞASINI göstərmək şərəfinə
nail olacaqdır!!!

Romeo..... mister HARRİK
Culyetta..... mister KİN.
Yeni kostyumlarda, yeni dekorasiyada,
yeni quruluşda! Həmçinin:

"III RİÇARD DAN"

Çox maraqlı, təqlid olunmayan və adamı dəhşətə gətirən

QILINCLARLA DÖYÜŞ SƏHNƏSİ!

III Riçard.....mister HARRİK
Riçmond.....mister KİN.

Habelə:
(tamaşaçıların xahişilə)

¹ Kin Edmund-XIX əsrin əvvəllərində yaşamış ingilis artisti

MƏŞHUR KİNİN İFASINDA
HAMLETİN ÖLMƏZ MONOLOQU!!!

Parisdə 300 dəfə ifa olunmuşdur!

Avropaya qastrola gedəcəyils olaq.ndar olaraq.

Yalmz bir tamaşa'

Giriş haqqı - 25 sentdir; uşaqlar və nökərlər üçün — 10 sent.

Afişaları yapışdırdıqdan sonra şəhəri dolaşmağa başladıq. Burada, demək olar ki, bütün dükanlar və evlər köhnə idi, divarları quruyub çatlamışdı, çoxdan bəri rənglənməmişdi; bütün bunlar o qədər köhnə idi ki, yerində güclə dururdu. Evlər taxta ayaqlara bənzər dirəkləri üstündə, yerdən üç-dörd fut yüksəklikdə durmuşdu; bu ona görə belə idi ki, çay daşanda gəlib onları batırmayaydı. Evlərin qabağında bağçalar da vardı, amma bu bağçalara dəlibəngdən və günəbxandan başqa heç bir şey bitməmişdi; bağçalarda gül və toz-torpaq içərisində yırtıq uzunboğaz çəkmələr və başmaqlar, sınıq şüşələr, əsgü-üşgü və paslı tənəkələr atılıb qalmışdı. Müxtəlif ölçülü taxtalardan bir-birlərinə hər nə cür gəldi mıxlanmış barılar əyri-üyrü idi, bu barılardakı dərbəçələrin birçə həngaməsi vardı - o da gön parçasından idi. Bəzi yerlərdə barılar hətta əhənglə ağardılmışdı, ancaq görünürdü ki, lap çoxdan, bəlkə də hersoqun dediyi kimi, Kolumb dövründə ağardılmışdı. Bir qayda olaraq bütün bağçalarda donuzlar eşələnirdi, ev sahibləri çıxıb onları qovlayırdı.

Şəhərdəki bütün dükanlar bir küçə boyu düzülüb gedirdi. Onların üstündə kətan örtüklər asılmışdı, kəndlərdən gələn alıcılar öz atlarını həmin örtüklərin bərkidilmiş olduğu dirəklərə bağlayırdılar. Şəhərin tənbel və avara adamları bütün günü örtüklərin altına qoyulmuş boş yeşiklərin üstündə əyləşərək, Barlou firmasının cib bıçaqları ilə taxta yonur, ağızlarına tütün alıb çeynəyir, sonra da əsnəyərək gərnəşirdilər, düzünü desək, bunlar çox avara camaat idi. Hamısının başında az qala zontik boyda, sarı rəngli həsir şlyapalar vardı, pencək və jiletləri isə yox idi, hamısı bir-birini sadəcə olaraq, Bill, Bak Xenk, Co və Endi deyə çağırır, tənbel-tənbel, səslərini uzada-uzada danışır, soyüşsüz keçinə bilmirdilər. Demək olar ki, hər bir dirəyin altında, əllərini şalvarının ciblərinə salıb dirəyə söykənmiş bir avara görmək olurdu; o, əllərini ciblərindən yalnız özünü qaşımaq və ya birisinə çeynəmək üçün tütün verməkdən ötrü çıxardı. Elə eşitdiyən bu olurdu:

- Xenk, mənə bir az tütün borc ver!
- Verə bilmərəm, özümə bir çeynəm qalıb. Get Büldön istə.

Ola bilsin, Bill ona verəcəkdı, ola bilsin də ki, aldadıb deyəcəkdı yoxdur. Elə avaralar vardı ki, nə bir sent pulu, nə bir çimdik tütünü olurdu. Belələri yalnız borc almaqla dolanırdılar, yoxsa ömürlərində tütünün heç üzünü də görməzdilər. Avaralar adətən öz dostlarına deyir:

- Cek, mənə bir qədər tütün borc versənə, mən axırıncı payımı indicə Ben Tomsona verdim.

Belələrinin dediyi həmişə yalan olurdu; yalnız özgə adam inanıb tora düşə bilərdi, Cek isə buralı idi, buna görə də belə cavab verirdi:

- Son ona tütün vermişəm? Doğradanmı? Ona pişiyin nənəsi verib, sən yox. Leyf Bakner, məndən aldığı qaytar, onda mən sənə lap iki ton borc verərəm, heç qəbz də almaram.

- Axı mən bir dəfə borcumu qaytarmışam.

- Bəli, qaytarmısan, altı çeynəm. Yaxşı, satın alınmış tütün alıb əvəzində tənəki qaytarmısan.

Satın alınmış tütün - preslə sıxılmış lay tütündür, həmin oğlanlar isə daha çox sadəcə eşilmiş yarpaq tütün çeynəyirdilər. Onlar tütünü borc alanda onu adi qayda üzrə bıçaqla kəsmirdilər, bütöv bir bağlısını ağızlarına alıb dişlərilə gəmirir və əllərilə o qədər qoparırdılar ki, axırda bağlı tütün yarıya bölünürdü. Belə olduqda bubağlı tütünün sahibi özünə qaytarılan qalığa məyus-məyus baxaraq kinayə ilə deyirdi:

- Bilirsənmi nə var: mənə bir çeynəmlik ver, bütöv bağlısını isə özünə götür.

Şəhərin bütün küçə və dalanları tamam zir-zibil və palçıq içərisində idi; bəzi yerlərdə ən azı bir fut dərinlikdə, qalan yerlərdə isə iki-üç düyüm dərinlikdə qatran kimi qara palçıqdan başqa heç bir şey yox idi. Hər yerdə bu palçıqın içərisində donuzların eşələnib xorudadığını görürsən. Bir də görürsən ki, hər yeri tamam palçığa bulanmış bir donuz öz çosqaları ilə tənə-tənə küçə ilə gəlir və yolun lap ortasında yerə sərilir, adamlar da hərənib kənardan keçməli olurlar, donuz isə əl-qolunu açıb uzanır, gözlərini qıyıb qulaqlarını tərpedir, çosqalar da onu əmir. Donuz çox xoşhal və məmnundur, elə bil ki, bundan ötrü ona maaş verirlər. Bu vaxt avaralardan biri gəlib çıxır və var səsi ilə qışqırır:

- Ey, ey köpək! Tut onu, tut!

Donuz qulaqbatırıcı bir zingilti qopararaq qaçır, bir-iki it isə gedib onun qulaqlarından yapışır, daldan da üç-dörd düyün it onun arxasınca götürülür; bu vaxt avaralar hamısı yerlərindən qalxır və itlər gözdən

itincəyədək onların ardınca baxırlar; bu onlara çox gülməli gəlir, ümumiyyətlə, onlar belə bir hay-küyün qopmasından çox məmnun olurlar. Sonra onlar yenə öz yerlərində əyləşir və itlər təzədən boğuşuncayədək oradan qalxmırlar. Onları itlərin boğuşmasından başqa heç bir şeylə yerlərindən tərpədirə sevirir bilməzsən; bir küçə itinə skipidar sürüb, onu alışırdıqda, yaxud quyruğuna bir tənək qab bağlayıb onu gücdən düşüncəyədək qovduqda, lap qiyamət olur.

Sahildə bəzi evlər sıldırım qaya üzərində güclə dururdu, hamısı əyri-üyrü, yanları batıq idi, deyirdin ki, bu saat uçub suya töküləcək. Bu evlərin sahibləri çoxdan köçüb getmişdilər. Bəzi evlərin altındakı sahil bir tərəfdən uçub dağılmış, ev havadan asılı qalmışdı... Bu evlərdə hələ adam yaşayırdı, ancaq bu çox təhlükəli idi, çünki bəzən yerin ev boyda bir parçası gurultu ilə sürüşüb suya düşürdü. Elə vaxt olurdu ki, sahilin dördüdə üç mil qədər yeri çökməyə başlayır, yavaş-yavaş hey çökür, çökür, nəhayət, yay vaxtı bütünlüklə uçub çaya tökülürdü. Belə bir şəhər həmişə geri çəkilməyə məcbur olur, çünki çay onu həmişə yuyub aparırdı.

Günorta vaxtı yaxınlaşdıqca küçələrdə araba və at da çoxalardı. Ailəli adamlar özlərilə birlikdə kənddən nahar gətirir və elə buradaca, arabanın içində yeyirdilər. Viski də çox içilirdi, mən hətta sərxoşların üç yerdə davasını da gördüm. Birdən kim isə qışqırırdı:

- Budur, qoca Boqs gəlir! O həmişə bork içmək üçün ayda bir dəfə kənddən buraya gəlir. Uşaqlar, budur, gəlib çıxdı!

Avaralar sevinirdilər; mən elə düşündüm ki, onlar Boqsu ələ salıb oynatmağa adət etmişlər. Onlardan biri dedi:

- Görəsən o, indi kimi vurub xurd-xəşil etməyə hazırlaşır? Əgər o, son iyirmi ildə vurub xurd-xəşil etmək istədiyi adamları, doğrudan da, xurd-xəşil etsəydi, yaman ad-san qazanardı!

Bir başqası dedi:

- Qoca Boqs məni qorxudub təhdid etsəydi, nə yaxşı olardı, bilərdim ki, daha min il də yaşayacağam.

Bu vaxt Boqs özü at belində, hindli kimi qışqıraraq haray qopara-qopara gəlib yanımdan keçdi:

- Yoldan çəkil! Mən hər bəy yolu tutmuşam, tezliklə tabutlar bahalaşacaq!

O yaman bərk içmişdi, yəhərin üstündə güc-bəla ilə dururdu; ona görkəmindən əllidən çox yaş vermək olardı, sifəti qıpqırmızı idi. Hamı ona gülür, nə isə deyir, sataşır, qoca isə onları söyür, deyirdi ki, növbə çatanda, onlarla da məşğul olar, indi isə vaxtı yoxdur. O, polkovnik

Şerbornu öldürmək üçün şəhərə gəlib, onun şüarı belədir: "Əvvəlcə işini gör, boş şeylərlə sonra məşğul olarsan". Boqs məni görcək atını yanıma sürüb soruşdu:

- Oğlan, sən hardan gəlmisən? Ölməyə hazırsan, ya yox?

Sonra yoluna davam etdi. Yaman qorxdum, amma kim isə mənə dedi:

- Fikir vermə, o elə-belə deyir, içəndə həmişə belə olur, Arkanzasda birinci dəlidir, amma pis adam deyil, nə sərxoş, nə də ayıq vaxtında milçəyi belə incitməz.

Boqs şəhər dükanlarından ən böyüyünün yanına gedib örtüyün altından baxmaq üçün əyildi, sonra da çığırdı:

- Şerborn, çıx buraya! Eşiyə çıx, yalançı, gəl üz-üzə görüşək! Mən sənənin gəlmişəm, əl çəkib geri dönmə deyiləm, bildinmi?

Sonra ağzına gələni deməyə başladı, Şerborna dünyada nə söyüş var yağdırdı, ağılna nə goldi dedi, küçədəkilər isə qulaq asır, gülür və omı daha da qızıdırırdılar. Dükandan təxminən altmış beş yaşlı, məğrur duruşlu bırı adam çıxdı; o, çox yaxşı, şəhərdəkilərin hamısından yaxşı geyinmişdi; camaat kənara çəkilib ona yol verdi. O, çox təmkinlə, aram-aram Boqsa dedi:

- Məni lap zara gətirmisən, ancaq bununla belə mən hələ gündüz saat birəcən səbir edib dözərəm. Gündüz saat birəcən, bildinizmi, artıq yox. Əgər ondan sonra ağzınızı açıb mənə lap bircə kəlmə də söysəniz, harda olsanız sizi axtarıb taparam.

Sonra o, geri dönüb dükana getdi. Camaat, görünür, o saat ayılıb özünə gəldi, çünki heç kəs yerindən tərpənmədi daha, gülən də yox idi. Boqs yenə Şerborna söyo-söyə atını küçə ilə bir qədər sürdü, lakin azca sonra geri döndü; yenə gəlib dükanın qabağında dayandı, söyüşə isə ara vermir. Camaat Boqsun başına yığılıb onu sakit etmək istədi, lakin o, heç cür sakitləşmək bilmirdi; ona dedilər ki, artıq saat birə on beş dəqiqə qalıb, yaxşısı budur çıxıb getsin, həm də cəld tərpənsin. Ancaq bunun bir faydası olmadı. O, əvvəlki kimi yenə də söyürdü. O, şlyapasını palçıqın içinə atıb, atını onun üstündən sürdü, sonra isə küçə ilə dördnalə çaparaq getdi, onun ağ saçları küləkdə yellənirdi. Gücü çatan hər bir kəs onu atdan düşürməyə çalışırdı, məqsədləri ayılıncayadək onu bir yerə salıb qapını qıfıllamaq idi, ancaq heç bir şey çıxmırdı, o yenə də atını küçə ilə çaparaq Şerbornu söyürdü. Nəhayət, kim isə dedi:

- Qızının dalınca gedin! Tez gedib onun qızını gətirin! O, bəzən qızının sözünə baxır. Onu dilə tuta bilən bir adam varsa, o da qızıdır.

Kim isə qaçmağa başladı. Mən küçə ilə bir qədər kənara gedib dayandım. Beş, ya on dəqiqədən sonra Boqs yenə də gəlib çıxdı, ancaq bu dəfə daha at belində deyildi. O, başıaçıq halda yırğalana-yırğalana küçə ilə gəlir, iki nəfər dostu isə əllərindən yapışıb onu itələyirdilər. O bir qədər sakitləşmişdi, sirsifətindən təlaş içərisində olduğu görünürdü; o, nəinki dostlarına dirsəklənir, əksinə, elə bil ki, öz-özünü itələyirdi. Birdən kim isə: "Boqs!" - deyə qışqırdı.

Mən kimin qışqırdığını görmək üçün geriyyə boylandım, qışqıran polkovnik Şerbornun özü idi. O, küçənin tən ortasında hərəkətsiz halda dayanmışdı, əlində çaxmaqları ayağa çəkilməmiş qoşalülə tapança vardı, o, tapançanı tuşlamamışdı, lüləsini yuxarıya tutmuşdu. Elə həmin dəqiqədə cavan bir qızın, onun ardınca da iki kişinin bu tərəfə qaçdığını gördüm. Boqs ilə dostları onu kimin çağırıldığını görtmək üçün geriyyə boylandılar, tapança isə aram-aram aşağıya endi, çaxmağı ayağa çəkilməmiş qoşalülə indi düz hədəfə baxırdı. Boqs əllərini yuxarı qaldırıb qışqırırdı:

- Aman Allah! Atmayın!

Part! Birinci güllə açıldı. Boqs əlləri ilə havadan yapışmaq istəyərk səndələdi. Part! İkinci güllə açıldı, Boqs əllərini yana açaraq ağır daş kimi yerə sərilirdi. Cavan qız qışqıraraq atasına tərəf atıldı, onun meyiti üstə yıxılıb şivən qopardı:

- O atamı öldürdü, öldürdü!

Camaat onların başına yığışdı; adamlar bir-birini itələyir, boyunlarını uzadıb hər şeyi yaxşıca görməyə çalışırdılar, ortada dayananlar isə onları itələyib qışqırırdılar:

- Geriyə çəkilin! Geriyə! Hava çatışmır, yazıq nəfəs ala bilmir!

Polkovnik Şerborn tapançanı yerə atdı, sonra dönərək çıxıb getdi.

Boqsu yaxınlıqdakı aptekə apardılar; camaat yenə onları əhatəyə almışdı, bütün şəhər onun ardınca gedirdi, mən də özümü irəli soxub ap-teklin pəncərəsi yanında dayandım, buradan Boqsu yaxşıca görürdüm. Onu döşəmənin üstünə uzatdılar, başının altına qalını bir Tövrat soxdular, digər bir Tövrati isə açib onun sinəsi üstə qoydular; ancaq, əvvəlcə köynəyinin düymələrini açmışdılar, belə ki, güllələrdən birinin haraya dəymiş olduğunu görürdüm. Boqs on dəfəyə qədər dərindən nəfəs aldı, hər dəfə də sinəsi üstündəki Tövrat yuxarı qalxır, nəfəsini buraxanda yenə aşağı enirdi, sonra isə sakit oldu - öldü. Bu vaxt qızını ondan ayırıb başqa bir yerə apardılar; o hiçqırır, ağlayırdı. Qızın on altı yaşı olardı, quzu kimi sakit bir uşaq idi, ancaq, qorxudan bənizi yaman ağarmışdı.

Azca sonra bütün şəhər buraya yığılmışdı; adamlar bir-birlərini itələyib güclə pəncərəyə yaxın keçməyə, öldürülən adamın meyitinə baxmağa çalışırdılar, ancaq əvvəldən burada olub özlərinə yer eləyənlər onları qabağa buraxmırdılar; təzə gələn adamlar onların arxasından elə hey qışqırırdılar:

- Bura baxın, axı siz ki, görmüşsünüz, daha bəsdir də. Bu insafsızlıqdır! Düzünü deyirik, bu yaxşı deyil, elə hey orada durub başqalarını baxmağa qoymursunuz! Başqaları da sizdən az maraqlanmır, onlar da baxmaq istəyirlər!

Onlar söyüşməyə başladılar, mən sürüşüb əkilməyi qət etdim; dedim ki, birdən bir xata-bala çıxar. Küçə adamlarla dolu idi, hamısı da bərk həyəcanlanmışdı. Polkovnikin güllə atdığına görənlərin hamısı hadisənin necə olduğunu nağıl edirdilər; hadisəni nağıl edən hər bir kəsin başına xeyli adam toplaşır, durub boyunlarını uzadaraq qulaq asırdı. Başındakı şiş xəz papağını peysərinə endirmiş uzun saçlı, arıq və uzundraz bir kişi əlindəki başı əyri əl ağacı ilə əvvəlcə Boqsun, sonra da polkovnikin dayanmış olduğu yeri cızıb göstərirdi. Camaat onun ardınca bir yerdən digər yerə gedib onun hər bir hərəkətini izləyir, sonra da hər bir şeyi başa düşürmüşlər kimi başlarını tərpədir, hətta əllərini bellərinə qoyub əyilir, onun bu yerləri əl ağacı ilə necə cızdığına baxırdılar. Sonra o qəddini düzəldib Şerbornun dayanmış olduğu yerdə hərəkətsiz halda durdu, qaşqabağını sallayıb papağını gözü üstünə basaraq qışqırdı: "Boqs!" Sonra əl ağacı ilə nişan alıb ilişirdi, o səndələdi, ikinci dəfə ilişdirəndə, o arxası üstə yerə yıxıldı. Hadisəni görənlərin hamısı deyirdi ki, o, hər bir şeyi nöqtəsinə qədər düzgün təsvir edir, deyirdilər ki, hər şey məhz belə olmuşdur. Ona qədər adam öz viski şüşələrini çıxarıb onu qonaq etməyə başladılar.

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

LİNC MÜHAKİMƏSİ NƏ ÜÇÜN POZULDU

Mən sirkın yanına gedib dal qapı tərəfdə veyllənməyə başladım, qarovulçu gəlib yanımdan keçdikdən sonra isə sirk çadırının brezentini qaldırıb içəri keçdim. Yanımda iyirmi dollarlıq bir qızı pul və başqa pullar vardı, ancaq mən onları xərcləmək istəmirdim. Bilmək olmazdı, evdən bu qədər uzaqda, həm də özgə adamlar içərisində həmişə pul lazım ola bilər. Ehtiyat yaxşı şeydir. Mən havayı keçmək mümkün ol-

mayan yerdə sirkə pul verməyin ələyinə deyiləm, ancaq pulu çölə tullamaq da olmaz.

Sirk çox yaxşı idi. Kişi və qadınların çiyin-çiyinə cüt-cüt at belində çapıb gəlmələrinə adam baxdıqca heyran olurdu. Əyinlərində toxunma sirk paltarları olan kişilər çəkməsiz və məhmızsız idilər, bununla belə atın üstündə çox sərbəst oturmuş, əllərini bellərinə vurmışdular. Gərək ki, iyirmi nəfər olardı; qadınların isə hamısı al yanaq idi, hamısı elə gözəl idi ki, əsl kraliçaya oxşayın, əyinlərinə üstü tamam brilyant olan bahalı paltarlar geymişdilər, bu paltarların hər birinin qiyməti, yəqin ki, milyondan az olmazdı. Bütün bunlar adamın ürəyinə yatırdı, adam baxdıqca doymaq bilmirdi, bir də ki, mən, ünnumiyyətlə, bu vaxtdək heç bir gözəl şey görməmişdim. Sonra onların hamısı yəhər üstündə ayağa qalxıb qamətlərini düzəltdilər, yavaş-yavaş və qəşəngcə yırğalana-yırğalana, uzun bir sıra ilə sirk meydanını dolanmağa başladılar, bu vaxt onların başı az qala tavana toxunurdu; kişilər olduqca qamətli, boylu-buxunlu, cəld görünürdülər, qadınların isə paltarları qızılıgül ləçəkləri kimi yüngülcə titrəyib yellənirdi, qadınların hər biri ən bəzəkli çətirə bənzəyirdi.

Sonra onlar sirk meydançasının ətrafında daha bərk çaparaq çevikliklə oynamağa başladılar; onların gah bu, gah da o biri ayaqları havada olurdu; onlara rəhbərlik edən artist isə əlindəki qırmançı yellədə-yellədə meydanın ortasında, nazik, uzun dirəyin ətrafında gəzişir və: "Gip, gip!" - deyər çığırırdı, kloun isə onun arxasınca gəzib, gülməli atmacalar söyləyirdi: sonra onlar yüyənləri buraxdılar, qadınlar zərif əllərini bellərinə qoydular, kişilər əllərini sinələrində çarpazladılar, atlar isə oynayır, sonra qabaq ayaqları üstü diz çökürdü. Onların hamısı bir-birinin ardınca atlardan yerə sıçradı, çox nəzakətlə tamaşaçılara baş endirib getdi, tamaşaçılar isə əl çalır, lap özlərindən çıxaraq qışqırırdılar.

Bu qayda ilə onlar tamaşanın axırnacan müxtəlif qəribə şeylər etdilər, kloun isə tamaşaçıları elə güldürürdü ki, adam gülməkdən az qala ölürdü. Rəhbərlik edən artist ona nə deyirdisə, o söz üçün məəttəl qalmırdı; o saat cavab verir, həmişə də gülməli söz danışırdı; hər şeyi o elə tez, elə gözəl deyirdi ki, bunu nə cür düzəltdiyini ağıma belə sığışdıra bilmirdim. Mən onun dediklərini heç bir ilə də tapıb quraşdıra bilməzdim. Sonra haradansa bir sərxoş adam sirk meydançasına girdi və dedi ki, at minmək istəyir, at sürməyi isə heç bir kəsdən pis bilmir. Onu dilə tutdular, meydançaya buraxmadılar, ancaq o, bir söz belə eşitmək istəmirdi, buna görə də tənəffüs elan etməli oldular. Bu vaxt tamaşaçılar

onun üstünə qışqırmağa, onu lağa qoymağa başladılar, o isə özündən çıxıb dava salmağa başladı; belə olduqda tamaşaçılar daha dözə bilməyib yerlərindən qalxaraq meydançaya tərəf tökülüşdülər; çoxları qışqırırdı: "Onu yaxşıca vurun! Qolundan tutub çölə tullayın!". Bir-iki qadın isə çığırırdı. Bu vaxt rəhbərlik edən artist gəlib heç bir şuluqluq baş verməyəcəyinə əmin olduğunu bildirdi və dedi ki, qoy bu cənab özünü yaxşı aparacağına söz versin, onda, əgər o, atın üstündə dura biləcəyinə arxayındırsa, at sürməyinə icazə verərik. Hamı gülüşdü, yerlərdən qışqırdılar ki, razıyıq. Sərxoş adam at belinə qalxdı. Elə təzəcə əyləşmişdi ki, at şillaq atmağa, dartınıb şahə qalxmğa başladı, onu tutmaq istəyən iki sirk xidmətçisi isə xalta qayışından asılıb qaldı; sərxoş adam atın yalından yapışdı, at hər dəfə sıçradıqca onun ayaqları yuxarı qalxıb bavada oynayırdı. Tamaşaçılar yerlərindən qalxıb qışqırır, gözləri yaşarana qədər gülürdülər. Nəhayət, sirk xidmətçilərinin bütün cəhdlərinə baxmayaraq, at onların əlindən çıxıb meydança ətrafında çapmağa başladı, sərxoş isə atın üstünə yatıb boynundan qucaqladı; onun gah bu, gah da o biri ayağı yellənib az qala yerə dəyirdi, tamaşaçılar isə hey gülürdülər. Mənə bütün bunlar gülməli gəlmirdi, mən tir-tir əsir, qorxurdum ki, ona bir şey olmasın. Lakin o əlləşdi, əlləşdi, əməlli-başlı yəhərdə oturaraq cilovlardan yapışdı; o hələ də gah bu, gah da o biri tərəfə yırgalanırdı; daha bir dəqiqə keçiniş gördüm ki, o cilovları buraxıb ayaq üstə sıçrayaraq yəhərin üstünə çıxdı. At isə var gücü ilə dördnala çapırdı. O, yəhərin üstündə elə sakit və sərbəst dayanmışdı ki, elə bil qətiyyənlə sərxoş deyildi, sonra gördüm ki, paltarlarını çıxarıb yerə atır. Bir-birinin ardınca elə tez-tez soyunurdu ki, adam görə bilmirdi; beləliklə, o əynindən on yeddi paltar çıxarıb atdı. İndi o, təsəvvürünüzə belə gətirə bilməzsınız ki, necə yaraşığı sirk paltarını geyinmiş, boylu-buxunlu və gözəl bir at sürücüsü idi. Sonra o atı qamçılıyıb meydanda dördnala çapdırdı və nəhayət, at çapa-çapa yerə atıldı, tamaşaçılara baş əyərək qaçıb getdi, tamaşaçılar isə bu vaxt heyrət və sevincdən elə küy qopartmışdılar ki, gəl görəsən.

Mənə belə gəlir ki, rəhbərlik edən artist ona belə kələk gəldiklərini görüb bərk acıqlandı. Demə, bu onun öz xidmətçisi imiş! Bunu xidmətçi özü fikirləşib düzəltmiş və bu haqda heç kəsə bir şey deməmişdi. Mən özüm də bu cür aldadılmağımdan xoşlanmadım, ancaq lap min dollara da özümü həmin rəhbərlik edən artistin yerinə qoymazdım! Bilmirəm, bəlkə də başqa bir yerdə bundan da yaxşı sirk var, ancaq mən

beləsini hec vaxt görməmişəm. Mənim fikrimcə, hər halda bu da çox yaxşı idi, mən bu sirki harda gorsəm, mütləq yenə də gedib baxacağam. Biz də həmin axşam öz tamaşamızı düzəlttik, ancaq gələn az oldu. Cəmi on iki adam var idi, qazandığımız xərcimizi ödəməyə güclə çatdı. Tamaşaçılar bütün tamaşa boyu qəhqəhə çəkib gülürdülər, hersoqun isə acığı tutur, az qala partlayıb özündən çıxırdı; sonra isə yuxulamış bir oğlandan başqa hamı tamaşa qurtarmamış çıxıb getdi. Hersoq dedi ki, bu arkanzaslı səfəhlər hələ Şekspiri anlamaq səviyyəsinə yüksəlməyiblər, onlara çox axmaq bir məzhəkə, hətta axmaq məzhəkədən də pis bir şey göstərmək lazımdır. Onların zövqünə nəyin uyğun olduğunu o yaxşı bilir. Hersoq ertəsi günü səhər böyük kağız vərəqələri götürüb qara rənglə aflşalar yazdı və aparıb şəhərin hər bir tərəfinə yapışdırdı. Afişalarda bu sözlər yazılmışdı:

MƏHKƏMƏ BİNASININ ZALINDA!

Yalnız üç tamaşa!
London və başqa Avropa teatrlarının artistləri
bütün dünyada məşhur olan tragiklər

KİÇİK DEVID HARRİK

və

BÖYÜK EDMUND KİN!

KRAL ZÜRƏFƏSİ

yaxud

ŞAHANƏ LƏYAQƏT

adlı çox maraqlı və cəlbedici faciəni
ifa edəcəklər. Giriş haqqı 50 sentdir.

Afişanın aşağısında isə on iri hərflərlə yazılmışdı:

**QADINLAR VƏ UŞAQLAR
BURAXILMIRLAR**

- Bax, əgər bununla da onları aldadıb gətirdə bilməsəm, - deyər Hersoq bildirdi, - onda, deməli Arkanzası əməlli tanınamışam.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

BÜTÜN KRALLAR AVARADIRLAR

Hersoq ilə kral bütün günü yorulmaq bilmədən işlədilər, səhnəni qurdular, pərdə asdılar, rampa¹ əvəzinə səhnənin qırağına şam düzdülər, axşam isə gözümlü açmağa macal tapmamış, zal ağzımacan adamla doldu; tamaşaçıların hamısı kişi idi. Daha adam buraxılmağa yer qalmadığı vaxt hersoq biletləri yoxlamaqdan əl çəkib binanı bayır tərəfdən hərənərək gəlib səhnəyə çıxdı, pərdə qarşısında duraraq qısa nitq söylədi. Əvvəlcə faciəni tərifləyib dedi ki, guya dünyada ən maraqlı faciə varsa o da budur, daha sonra isə yenə faciə haqqında və bu faciədə ən baş rolu ifa edən Böyük Edmund Kin barədə ağlagəlməz yalanlar söylədi; bütün tamaşaçılar maraqdan alışıb yandıqları vaxt pərdəni qaldırdı və elə həmin dəqiqədə kral tamam çılpaq halda iməkləyərək səhnəyə çıxdı; kralın bədəninə müxtəlif rənglərdən zolaqlar çəkilmişdi, o, göy qurşağı kimi parıltılı idi; qalan şeylər haqqında isə heç danışmağa da dəyməz, tamam cəfəngiyat idi, amma bununla belə çox gülməli idi. Tamaşaçılar gülməkdən az qala partlayırdılar; kral xeyli atılıb-düşükdən sonra səhnə arxasına çəkildikdə tamaşaçılar o vaxtadək əl çalıb qışqırdılar, qəhqəhə çəkərək gülüb özlərindən çıxdılar ki, o, bir daha səhnəyə qayıdıb bu gülməli oyunu yenidən oynamalı oldu, bundan sonra da onu hər bir şeyi başdan təkrar etməyə məcbur elədilər. Bizim qoca sarsaq elə güllünc hərəkətlər edirdi ki, buna nəinki adamın, hətta bişmiş toyuğun da gülməyi gəlirdi.

Sonra hersoq pərdəni endirib camaata baş əydi və bildirdi ki, onlar təxirə salınmadan Londona, qastrola gedəcəklər, orada qarşıda ki tamaşalara artıq bütün biletlər satılıb qurtarmışdır, buna görə də bu gözəl faciəni bir daha cəmisə ikicə dəfə ifa edəcəkdir; sonra yenə tamaşaçılara baş əyib dedi ki, əgər bu tamaşa hörmətli tamaşaçılara maraqlı və cəlbedici görünübse, onlardan acizənə surətdə xahiş edirik ki, öz dost və tanışlarına da gedib bu tamaşaya baxmağı məsləhət görsünlər.

İyirmiyə qədər adam birdən qışqırdı:

- Necə, məgər tamaşa qurtardı? Hamısı budurmu?

Hersoq cavab verdi ki, bəli, qurtarıb. Bu vaxt cəncəl başlandı. Tamaşaçılar çıxırmağa başladılar ki: "Bizi aldadıblar!" Coşub özlərindən çıxan bəzi tamaşaçılar yerlərindən atılıb səhnəni dağıtmaq və artistləri

¹ Rampa –səhnənin işıqlandırmaq üçün səhnənin qabaq tərəfində döşəmə üstünə düzülən lampoçkalar və bu lampoçkaların taxta örtüyü.

döymək istədilər. Lakin bu vaxt uca boylu, gözəl görkəmli bir kişi skamyaya üstünə çıxıb qışqırdı:

- Dayanın! Centlmenlər, bircə kəlmə sözümdür!

- Hamı ona qulaq asmaq üçün dayandı:

- Bizi aldadıblar, həm də lap pis aldadıblar! Ancaq mənə elə gəlir ki, biz bütün şəhərdə gülünc vəziyyətə düşmək istəmirik, bütün bunların nə ilə qurtaracağımızı bilməliyik. Bilirsinizmi nə var? Gəlin, sakitcə buradan dağılışaq, tamaşamı tərifləyib bütün şəhəri aldadaq! Onda hamımız eyni vəziyyətdə olarıq. Belədir, ya yox?

- Əlbəttə, elədir, doğrudur! Mərhəbə, hakim! – deyərək hamı bir ağızdan qışqırdı.

- Yaxşı, onda aldadıldığımız haqda bir kəlmə də danışmamalıyıq.

Evinizə gedib bir tamaşaya baxmağı hamıya məsləhət görür.

Ertəsi gün bütün şəhərdə söhbət yalnız bizim gözəl tamaşamız barədə idi. Zal yenə də ağzınacan tamaşaçı ilə doldu və biz onları da yamanca aldatdıq. Kral və hersoqla birlikdə qayıdıb sala gələrək yaxşıca şam etdik, sonra gecə yarısı onlar mənimlə Cimə dedilər ki, sah çayın ortasıyla şəhərdən azı iki mil aşağıya sürək və bir yerdə gizlədək.

Üçüncü gecə də zal ağzınacan adamla doldu, bu dəfə gələnlər təzə tamaşaçılar deyil, birinci iki tamaşada olan həmin adamlar idi. Mən hersoqla birlikdə qapı ağzında durmuşdum; fikir verib gördüm ki, hər bir tamaşaçı cibində, yaxud ətəyinin altında nə isə gizlədib; mən o saat başa düşdüm ki, bu ətriyyət və bəzək şeyi deyil, bunun tamam əksidir. Çoxlu iyələnmiş yumurta və çürük kələm iyi gəlirdi, mən ölü pişik iyini yaxşı tanıyıram, heç vaxt səhv eləməyəm, gördüm ki, yanımdan altmış dörd dənəsini içəri keçirdilər. Bir dəqiqəliyə özümü zala saldım, artıq dayana bilmədim, çox pis iy gəlirdi. Zal ağzınacan adamla dolub, daha bir kimsəni içəriyə buraxmaq mümkün olmadıqda bərsəq cavan oğlanlardan birinə iyirmi beş sent verib qapıda durmasını xahiş etdi, özü isə guya binanı hərhlənərək səhnəyə çıxmaq üçün getdi, mən də onun dalınca düşdüm tını bululub qaranlıq bir yerə çıxan kimi o mənə dedi:

- İndi yeyin get, evlərdən uzaqlaşan kimi var gücünlə sala doğru qaç, elə bil cinşeyatin dalınca düşüb səni qovur!

Biz ikimiz də götürüldük, Eyni bir vaxtda qaçaraq özümüzü sala saldıq və heç ikicə saniyə belə keçməmiş tam sakitlik və qaranlıq zülmət içərisində çayaşağı üzməyə başladıq, salı çəpəki çayın ortasına doğru sürür, bir kəlmə də danışmırdıq. Mən elə düşünürdüm ki, yazıq kralın işi bitib, amma belə deyilmiş, azca sonra o, iməkləyərək çadırdan çıxıb soruşdu:

- Hersoq, bir də görək bu işdən nə qədər qazanmışıq?

Demə, kral heç şəhərdə deyilməmiş.

Biz şəhərdən ən azı on mil uzaqlaşınca yəni fənər asmadıq. Sonra isə fənəri yandırır sam etdik; kral ilə hersoq camaatı necə aldatdıqlarını yada saldıqca gülməkdən qınılırdılar. Hersoq dedi:

- Çox qanmaz və maymaq adamlar idi! Mən düz başa düşmüşdüm, birinci tamaşada susacaqdılar ki, qalanları da bu oyuna düşüb biabır olsun, onu da bilirdim ki, üçüncü dəfə bizə gözlənilməz hədiyyə hazırlayacaqlar, elə güman edirdilər ki, indi növbə onlarındır. Doğrudan da, indi onların növbəsi idi; bu saat onların nə hala düşdüklerini bilmək üçün nə qədər pul istəsən verərdim. Orada nə etdiklərini bilmək heç pis olmazdı. Ağillarına gəlsə şəhər kənarına çıxıb yaxşı kef məclisi düzəldə bilərlər, axı azuqələri çox idi.

Bu fırıldaqçılar üç gecədə dörd yüz altmış beş dollar pul yığmışdılar. Mən hələ indiyədək heç vaxt görməmişdim ki, bu qədər pul qazanmaq mümkün olsun.

Bir qədər sonra onların hər ikisi yatıb xoruldamağa başladıda, Cim dedi:

- Hek, kralların özlərini bu cür aparmaları sənə təəccüblü gəlmir ki?

- Yox, - deyə cavab verdim, - təəccüblü gəlmir.

- Nə üçün təəccüblü gəlmir, Hek?

- Ona görə ki, onların cinsi belədir. Onlar hamılıqca belədirlər.

- Hek, axı bizim bu krallar əsl fırıldaqçılardır! Bax bunlar kimdir

- əsl fırıldaqçılardır!

- Bəs mən sənə nə deyirəm, kralların, demək olar ki, hamısı fırıldaqçıdır, bu məlum işdir.

- Nə danışırsan?!

- Onlar haqqında oxu, onla bilərsən. Elə Səkkizinci Henrixin¹ Özünü götür; bizim bazargünü məktəbindəki müəllimin onu görməyə gözü

¹ S ə k k i z i n c i H e n r i x - ingilis kralıdır (1509-1547), Cim ilə, olan söhbətində Hek müxtəlif ölkələrin və müxtəlif asrlərin əhvalat və kitablarını bir-birinə qarışdırır, bunların heç bir ümumi cəhəti və VIII Henrixə heç bir aidiyyəti yoxdur. Beləki, "1001 gecə" - ərəb nağılları külliyyatıdır, "Məhşər gümimin kitabı" isə kral İstilaçı Vilhelmin İngiltərədə tərtib etdiyi torpaq siyahısı kitabıdır. Çay yüklənmiş kəsələri 1773-cü ildə Boslem körfəzində qeyri-qanuni gömrük haqqı alınmasına qarşı etiraz edən Amerika müxtəmləkəçiləri gəmilərdən suya atmışdılar, bu da İngiltərə ilə müharibə və İstiqlaliyyət Bəyannaməsinin elan edilməsi üçün ilk bəhanələrdən biri olmuşdu. Hersoq Bellinqton - Səkkizinci Henrixin atası olmayıb XIX əsrin əvvəllərində yaşamış ingilis sərkərdəsi və Napoleona qarşı mübarizənin iştirakçısıdır.

Hekin digər tarixi şəxsiyyətlərin adına və tarixi əhvalatlara isnad etməsi də həqiqət yox, uydurmadır.

yox idi. Sən qoca Henrixə onun cavan vaxtında bir baxaydın! Çox qarıbə tip olub! Elə vaxt olub ki, hər gün özünə təzə arvad alıb, səhərisi də boynunu vurdurub! Həm də elə laqeydcəsinə deyirdi ki, elə bil özünə qayğanaq hazırlamağı tapşırır. Deyir: "Nelli Qvinni bura verin!" Onu gətirirlər. Səhəri gün isə: "Aparam boynunu vurun!" Onlar da vururlar. "Ceyn Şoru bura verin!" Oda gəlir. Səhəri isə: "Aparın boynunu vurun!" Vururlar. "Gözəl Rozamundanı buraya çağırın!" Gözəl Rozamunda onun çağırışı ilə gəlir. Səhəri isə: "Aparın boynunu vurun!" O özünün hər bir arvadını hər gecə ona bir nağıl danışmağa məcbur edirmiş, nağıllar yığılıb min bir dənə olduqda isə onları yığıb bir kitab düzəltmiş, adını da "Məhşər gününün kitabı" qoymuşdu, bəd deyil, yaraşan addır! Cim, sən kralları tanımırsan, mən isə onlara yaxşı bələdəm; bizim bu əyyaş, mənim tarixdən oxuduğum krallara nisbətən yaxşıdır. Elə Henrixin özünü götür. Haradansa ağına gəlir ki, Amerika ilə qalmaql salsın. Bundan ötrü nə edir? Xəbərdarlıq edirmi? Qüvvəsini toplamaq üçün Amerikaya macal verirmi? Xeyrə! Birdən-birə, səbəbsiz yerə bütün çay kisələrini Boston limanında gəmidən dənizə atdırır, sonra da İstiqlaliyyət Bəyənnaməsini elan edir: - İndi, - deyir, - vuruşun. Həmişə belə edib, heç kimə fikir verməyib. Bir dəfə öz doğma atası hersoq Velliqtondan şübhələnir. Nə etsə yaxşıdır? Onu sorğu-sual edirmi? Xeyr, götürüb pişik balası kimi malvaziya¹ boçkasına saldırıb boğdurur. Bir kimsə çaşıb pulunu baxımsız qoysa, necə bilirsən, o nə edərmiş? Mütləq götürüb öz cibinə qoyarmış. Əgər bir işin düşsə, onu düzəltmək üçün ona pul vermiş olsan və sonra gözdən qoysan, mütləq kələk gələcək, səni aldadıb işini düzəltməyəcəkdir. Ağzını açıb dediyi hər bir söz yalan olacaqdır. Bax, Henrix belə murdar adam olub! Əgər bizim kralların yerində yanımızda o olsaydı, bu şəhəri daha bədtər çapıb talayardı. Mən demirəm ki, bizimkilər məsum quzudurlar; əgər əməlli baxsan, bunlar da az aşın duzu deyillər; ancaq onlar həmin pozğun və əxlaqsız qocanın yanında toya getməlidirlər. Mənim dediyim budur: kral kraldır, vəssalam, bununla hesablaşmaq lazımdır. Ümumiyyətlə isə, onların hamısı bir zibildir. Tərbiyələri belədir.

- Hek, bizimkindən həmişə bark araq iyi gəlir.
- Nə olsun ki, Cim, onlar hamısı belədir. Kralların hamısından araq iyi gəlir, nə edəcəksən ki, bunu tarix deyir.
- Hersoq bir qədər yaxşıdır, ona nisbətən xeyli ləyaqətli adamdır.

¹ M a l v a z i y a –çaxır növüdür.

- Hersoq, başqa məsələ. Amma fərqi o qədər də böyük deyil. Hersoq olsa da fərli adam deyil. İçəndə onu kraldan ayıra bilməzsən, yoxsa gözün görmür?

- Eh, lənətə gəlsinlər, mən daha belələrinə rast gəlmək istəmirəm.

Elə bunlara da güclə dözüürəm.

- Mən də, Cim. Ancaq bir halda ki minib boynumuzda oturublar, gərək onların kim olduğunu unutmayaq və bununla həmişə hesablaşaq.

Amma adam, bununla belə, kralların tamam qırılıb yox olduqları bir ölkə olub-olmadığını bilmək istəyir.

Cimo bunların əsl kral və hersoq olmadıqlarını söyləməyin nə mənası vardı? Bunun heç bir yaxşı nəticəsi ola bilməzdi, bundan başqa isə mənim dediyim kimi, onlar əsl kral və hersoqdan heç bir şeylə fərqlənmirdilər.

Uzanıb yatdım; növbə çəkmək vaxtım çatdıqda Cim məni oyatmadı. O çox vaxt belə edər, məni yuxudan ayıltmazdı. Səbh vaxtı oyanıb gördüm ki, Cim oturub başını dizləri üstə qoyaraq dərindən içini çəkə-çəkə ağlayır. Belə hallarda mən adətən ona fikir vermir, özümü görməməzliyə vururdum. Mən onun nə üçün ağladığını bilirdim. O, arvadı və uşaqlarını yadına salıb evləri üçün darıxırdı, axı bu vaxtdək heç bir zaman ailəsindən ayrılmamışdı; uşaqlarını da, mənə, hər hansı bir ağ adamın öz uşaqlarını istədiyindən az istəməirdi. Bu qəribə görünsə də, belədir ki, var. Cim çox vaxt mənim yatmış olduğumu güman edərək gecələr inildəyir, ağlayırdı; ağlaya-ağlaya da belə deyirdi:

- Yazıq Lizabet, yazıq Conni! Ah, nə böyük dərdidir! Yəqin ki, mən bir daha sizi görməyəcəyəm, heç bir vaxt görməyəcəyəm! Bu cim çox yaxşı zəncidir!

Lakin bu dəfə mən onunla arvadı və uşaqları haqqında söhbətə başladım, o dedi:

- Övqətim ona görə belə təlxdir ki, indicə sahildə nəyinsə şəppıldadığını, ya da tappıldadığını eşitdim, bundan da bir dəfə öz kiçik Lizabetimi incitdiyim yadıma düşdü. Onun o vaxt cəmişi dörd yaşı vardı, skarlatina tutulub bərk xəstələnmişdi, sonra isə sağalıb yaxşılaşdı; bir dəfə gəlib yanımda dayanmışdı, mən ona dedim:

"Qapını ört!"

O isə qapını örtməyib əvvəlki kimi durmuş, hələ üstəlik mənə baxaraq gülümsəyirdi. Mən özümdən çıxdım; bu dəfə ona lap bərkdən dedim:

"Məgər eşitmirsən? Ört qapını!"

O isə yenə əvvəlki kimi durub gülümsəyirdi. Mən dəli kimi özümdən çıxıb qışqırdım:
- Yaxşı, indi səni məcbur elərəm!

Başına zərbənən elə vurdum ki, döşəmənin üstünə sərildi. Mən durub o biri otağa keçdim, on dəqiqəyəcən orada durub yenə geri qayıtdım; baxıb gördüm ki, qapı əvvəlki kimi, laybalay açıqdır, qız da qapının lap yanında dayanıb, başını aşağı sallayaraq ağlayır, elə bu vaxt birdən külək qalxdı və bayır tərəfə açılan bu qapını tappıltı ilə qızın lap qulağının dibində çırpdı, uşaq heç yerindən də tərpənmədi. Mən yerimdəcə quruyub qaldım, bu vaxt nələr fikirləşdiyimi heç deyə də bilmirəm. Barmaqlarımın ucunda xəlvətə qabağa keçib birdən bərkdən qışqırdım. Uşaq heç qımıldanmadı da. Bəli, Hek, bu vaxt mən özüm də ağladım. On əllərim üstə götürüb dedim:

"Ah, yazıq uşağım! Ya rəbbi, qoca Cimin günahından keç, Cim isə özünü heç vaxt əfv etməyəcəkdir!"

Hek, bilirsənmi, uşaq məxmərəkdən kar olmuşdu, mən isə bilməyib onu belə incitmişdim.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

KRAL VAİZ OLUR

Ertəsi gün axşamüstü, çayın ortasında hər tərəfi söyüdlük olan kiçik bir adaya yanaşdıq; çayın hər iki sahilində isə kəndlər yerləşirdi, hersoq ilə kral həmin kəndləri soyub-talamaq üçün oturub tədbir tökməyə başladılar. Cira hersoqa dedi ki, güman edir bu iş daha çox çəkməz, bütün günü əl-qolu bağlı halda çadırın içində uzanıb qalmaq onu lap zara gətirmişdi.

Axı biz Cimi tək qoyub getdiyimiz vaxtlar onun əl-qolunu bağlamalı olurduq, çünki bir adam gəlib çıxsın və görsə ki, onun yanında heç kəs yoxdur və sanmayıb, onun qaçqın zənci olduğuna inanmayacaqdır. Hersoq da bilirdi ki, bütün günü əl-qolu bağlı halda uzanıb qalmaq asan şey deyildir, o bunsuz keçinmək barədə bir şey düşünüb tapar.

Bizim hersoqun başı yaman işləyirdi; o nə etmək lazım olduğunu tez düşünüb tapdı. Cimə Kral Lirin¹ paltarını geydirdi. Bu, pərdəlik çitdən

¹ Kral Lir - Şekspirin eyni adlı faciəsinin baş qəhrəmanıdır

tikilmiş uzun xalat idi, başına ağ saçlı bir parik qoyub çənəsinə at tükündən saqqal yapışdırdı; sonra öz teatr boyalarını götürüb Cimin boynunu, üzünü, əllərini və qulaqlarını boğuc, tünd rəngə boyadı; Cim bir həftə suda boğulub qalmış ölüyə bənzəyirdi. Mən ömrümdə bundan qorxunc bir şey görməmişdim. Hersoq sonra bir taxta lövhə götürüb üstündə bu sözləri yazdı:

Quduz ərəb sakit olanda adamların üstünə atılmış.

Sonra həmin lövhəni bir ağaca mıxladı, ağacı isə çadırın qarşısında, ondan dörd addım qabaqda qoydu. Cim çox razı qalmışdı. O dedi ki, bu, bütün günü əl-qolu bağlı halda yığılıb qalmaq və bir səs eşidən kimi qorxmaqdan xeyli yaxşıdır. Hersoq ona məsləhət gördü ki, utanmasın və özünü dəli kimi aparsın; əgər bir kimsə burnunu buraya soxsə, Cim əvvəlcə çadırdan sıçrayıb çıxsın və bir qədər oynasın, hətta vəhşi heyvan kimi bir-iki dəfə ulasın da, belə olanda gələnlər dərhal çıxıb gedər, onu dinc buraxarlar. Hersoq ümumiyyətlə, düz mühakimə edirdi; ancaq Cimin ulamasını durub gözləmək hər kişinin işi deyildi. Çünki təkcə ölüyə oxşasaydı dörd yarı idi, ancaq o daha dəhşətli idi.

Bu fırladaçılar yenə “Zürafəni” işə salmaq istəyirdilər, çünki olduqca gəlirli şey idi, ancaq qorxurdular ki, bəlkə bu müddət ərzində səs-küy gəlib buraya da çatıb! Onların ağına daha münasib bir şey gəlmədi; axırda hersoq dedi ki, iki saata qədər uzanıb bu Arkanzas kəndini birtəhər aldatmaq üçün bir şey düşünər; kral isə heç bir plan tökmədən o biri sahildəki kiçik şəhərə baş çəkməyi qət etdi; o Allaha təvəkkül edib gedirdi, mənəcə isə o, Allaha yox, şeytana təvəkkül edirdi; keçən dəfə dayandığımız yerdə hamısız özümüzə təzə paltarlar almışdıq; buna görə də kral başdan-ayağa təzə paltar geyindi, mənə də dedi ki, təzə geyinim. Mən də geyindim. Kral başdan-ayağa qara geyinmişdi, çox təmtəraqlı və təntənəli görünürdü. Mən isə indiyə kimi bilmirdim ki; paltar adamı bu qədər dəyişə bilər. Əvvəl o, an pozğun bir əyyaşə oxşayırdı, indi isə təzə ağ şlyapasını çıxarıb gülümsəyərək baş əydikdə, elə bil ki, indicə Nuhun gəmisindən çıxıbdır, elə vüqarlı, nəcib və mömin görkəmi vardır ki, lap elə bil qoca Nuhun özüdür.

Cim qayığı yuyub təmizlədi, mən onun içinə atılıb avarları hazır vəziyyətdə tutdum. Şəhərdən üç mil qədər uzaqda sahildə iki saatdan bəri yüklənməkdə olan böyük bir paraxod dayanmışdı. Kral dedi:

- Belə gözəl geyindiyimə görə özümü Sen-Luidon, yaxud Sinsin-natidon, yaxud da daha başqa bir böyük şəhərdən gələn adam kimi

qələmə verməliyəm, Heklberri, paroxoda tərəf avar çək, biz şəhərə onunla gedərik.

Paroxoda minib getmək üçün o məni dita tutmalı olmadı. Mən qayığı şəhərdən yarım mil qədər aralıda sahilə tərəf yönəldib, sonra sıldırımılı çay kənan boyu sakit suda sürməyə başladım. Azca sonra biz sadə görkəmli gözəl bir kəndli balasına rast gəldik; o, sahilə bir tür üstündə oturub üzünün tərini silirdi; hava çox isti idi; oğlanın yanında iki məfrəş var idi.

- Qayığı sahilə tərəf döndər, - deyə kral əmr etdi.

Mən qayığı döndərdim. O əlavə etdi:

- Cavan oğlan, haraya belə gedirsiniz?

- Orleana. Paroxod gözləyirəm.

- Bizim qayığa minin, - deyə kral bildirdi. - Bircə dəqiqə dayanın; nökrəm şeylərinizi daşımaqla sizə kömək edə... Adolfus, çıx centlmənə kömək elə!

Gördüm ki, bunu o mənə deyir. Mən kömək etdim, sonra üçlükdə yolumuza davam etdik. Oğlan bizdən çox razı idi; o dedi ki, belə istidə şeyləri aparmağa daha təqəti qalmamışdır. Sonra o kraldan haraya getdiyini soruşdu, kral da cavab verdi ki, çayla aşağı gedirmiş, bu şəhər sahilin o tayındakı kiçik şəhərin yanında quruya yan almışdır, indi isə bir neçə mil yuxarı qalxıb fərmadakı köhnə bir tanışi ilə görüşmək istəyir.

Oğlan dedi:

- Mən sizi görən kimi dedim ki, mister Uilksin özüdür, amma bir qədər gecikib. Sonra fikirləşdim ki, yox, bu o deyildir, axı o nə üçün çayla üzüyuxarı getsin. Siz o deyilsiniz, eləmi?

- Yox, məni adım Blocetdir, Aleksander Blocet; əlavə edib sizə deməliyəm ki, mömin bəndəniz Aleksander Blocet sadə bir din qulluqçusudur. Nə isə, mister Uilksin gecikdiyinə dərinəndən heyfslənirəm, çünki o bunun nəticəsində yəqin ki, böyük zərər çəkmişdir. Lakin elə ümid edirəm ki, belə olmayıb?

- Yox, o bundan ötrü sərmayədən məhrum olmayıb. Nə təhər olsa da miras alacaqdır, amma öz qardaşı Piteri sağ görməyəcəkdir. Bəlkə bu heç onun vecinə də gəlmədi... Kim bilir, qardaşı isə ölümdən qabaq onu görmək üçün dünyada hər bir şeyindən keçərdi, axırıncı üç həftədə zavallı bundan başqa heç bir barədə danışmırdı. Onlar lap uşaq vaxtından ayrılmış, bir daha görüşməmişlər, o biri qardaşını, kar-lal olan Vilyamı isə o heç bir zaman görməmişdir. Vilyamın cəmisi otuz-otuz beş yaş

olar. Piter ilə Corc ikilikdə buraya gəliblər; Corc evli idi, o keçən il öldü, arvad! da ölüb. İndi sağ olanları yalnız Harvi ilə Vilyamdır, onlar da bayaq dediyim kimi gecikiblər.

- Bəs onlara yazıb xəbər göndərən olubmu?

- Bəs necə, azı bir-iki ay bundan əvvəl Piter təzəcə xəstələnərkən yazıblar; yazıq beləcə də deyibmiş ki, daha bu dəfə sağalmayacaqdır.

Bilirsinizmi o lap qocalmışdı. Corcun qızları isə hələ cavandırlar, sarışın Meri Ceyndən başqa heç biri ona cur deyildi; beləliklə, Corc və onun arvadı öləndən sonra qocanın tay-tuşu olmayıb ki, onunla bir söhbət etsin, ona görə də heç yaşamaq belə istəməyib; o, Harvini, eləcə də Vilyamı yaman görmək istəyirdi, özü isə vəsiyyət yazmağı sevməyən adamlardan idi. Onun Harviyə yazdığı bir məktub qalmışdır; bu məktubda onun öz pullarını harada gizlətdiyi və Corcun qızlarının heç bir şeydən ehtiyac çəkməmələri üçün qalan əmlakın necə bölüşdürülməsindən bəhs olunur. Corcun özü isə ölərkən qızlarına heç bir miras qoymamışdır. O, bu məktubdan başqa heç bir şey yazmayıbdır, onu heç cür məcbur edə bilməyiblər.

- Bəs nə üçün Harvi vaxtında gəlib çıxmayıb, necə bilirsiniz?

O harada yaşayır?

- O, İngiltərədə, Şeffildə yaşayır, orada keşişlik edir, Amerikada da heç vaxt olmayıb. Kim bilir, bəlkə yola yığışmağa macal tapmayıb, bəlkə heç məktubu da almayıb.

- Ay yazıq, ölərkən qardaşları ilə görüşə bilməməsi nə qədər kədərli bir haldır! Belə, deməli siz Orleana gedirsiniz?

- Bəli, amma bu hələ hamısı deyil. Çərşənbə günü paroxodla Rio- de-Janeyroya dayımın yanına gedəcəyəm.

- Bu uzun, çox uzun səyahətdir. Amma çox gözəl olacaq. Mən özüm məmnuniyyətlə belə bir səyahətə çıxardım. Deməli, siz deyirsiniz ki, Meri Ceyn böyük qızıdır. Bəs o biri qızlar neçə yaşındadır?

- Meri Ceynin on doqquz, Süzannanın on beş yaşı var, xeyirxah işlərlə məşğul olmaq istəyən, dovşandodaq Coannanın isə hələ heç on dörd yaş da yoxdur.

- Yazıqlar! Başlı-başına qalmaqdaysa, heç qalmamaları yaxşıdır!

- Bəli, bundan da pis vəziyyətə düşə bilərdilər, ancaq, qoca Piterin dostları çoxdur, onlar qızların qayğısına qalarlar. Onun dostlarından sizə bunları deyə bilərəm: baptist¹ vaiz Hobson, keşiş Lot Xovi, Ben

¹ Baptist - xristian dini məzhəblərindən biri olan baptizmin tərəfdarı

Reker və Ebner Şeklford, vəkil Levi Bell, həkim Robinson və onların arvadları, dul qadın Bartli... sonra... və bir çox başqaları, ancaq Piter bunlarla yaxın idi və onlar haqqında öz vətəninə yazırdı. Belə ki, Harvi buraya gələrkən öz adamlarını harada axtarmalı olduğunu biləcəkdir. Qoca hər bir şeyi ətraflı öyrəninəcəyədək oğlanı sorğu-sual etdi. O bu şəhər və Uilkslər haqqında hər bir şeyi çox ətraflı öyrəndi; Piterin nə iş gördüyünü bildi, o dəriçi idi; Corc - xamal idi; Harvi - hansı bir setkadasa vaiz idi və bir çox başqa şeyləri bildi. Kral sonra dedi:

- Yaxşı, bəs nə üçün siz paroxoda qədər olan yolu piyada gəlirdiniz?

- Çünki bu, böyük Orlean paroxodudur, mən qorxurdum ki, o burada dayanmaz. Əgər paroxod suya çox oturmuşsa, onu bir nəfərin tələbi ilə dayandırmayırlar. Sinsiatidən gələn paroxodlar burada dayanır, bu isə Sen-Luidən gəlir.

- Yaxşı, de bir görüm, Piter Uilks varlı adam idimi?

- Bəli, çox varlı idi, onun mülkləri və torpağı var idi, deyirlər ki, öləndən sonra onun haradasa gizlədilmiş üç-dörd min dollar pulu da qalmışdır...

- Dediniz nə vaxt ölüb?

- Mən heç nə demişəm, o dünən gecə ölüb.

- Yəqin ki, sabah dəfn olunacaqdır?

- Bəli, günortaya yaxın.

- Hm. Bütün bunlar çox kədərli əhvalatdır, ancaq, nə edə bilərsiniz ki, gec-tez hamımız ölüb gedəcəyik. Adam gərək həmişə bunu düşünsün və son saatına hazırlaşsın, onda adamın ürəyi sakit və arxayın olar.

- Bəli, ser, ən yaxşısı budur. Mənim anam da həmişə belə deyərdi.

Biz paroxod yan alarkən ona yük vurulması qurtarmışdı, azca sonar paroxod yola düşdü. Kral paroxoda minməyimiz haqqında heç bir şey demədi; beləcə də mən paroxoddə üzə bilmədim. Paroxod getdikdən sonra kral məni daha bir mil qədər avar çəkməyə məcbur etdi, sonra boş bir yerdə sahilə çıxıb dedi:

- Cəld geri gedib hersoqu və təzə çamadanları buraya gətir. Əgər hersoq çayın o biri tayına gedibsə, geri qaytarıb buraya gətir. Ona deyindən ki, mümkün qədər yaxşı geyinsin. Di tez ol, get!

Mən onun nə kələk qurduğunu başa düşür, amma özümü o yerə qoymur, ona heç bir şey demirdim. Hersoqla birlikdə qayıdıb qayığı gizlətdik, sonra onunla hersoq tirin üstünə əyləşdilər, kral cavan oğlanın dediklərini kəlməkəlmə ona danışdı. Kral söhbət əsnasında həmişə

əsl ingilis kimi danışmağa çalışırdı; onu da deməliyəm ki, o bunu çox yaxşı bacarırdı. Mən o cür edə bilmərəm, heç təcrübədən keçirməyə də dəyməz, amma doğrudan da onun ingilis ləhcəsində danışması çox yaxşı çıxardı. Sonra o soruşdu:

- Əlahəzrət, kar-lal haqqında fikriniz necədir?

Hersoq dedi ki, bu məsələdə ona arxayın olmaq olar, çünki o teatr səhnələrində kar-lal rolunu oynamışdır. Sonra biz durub paroxodu gözləməyə başladığımız.

Günortaya yaxın iki kiçik paroxod gəlib keçdi, ancaq onlar çayın yuxarılarından gələn paroxodlar deyildi, sonra böyük bir paroxod gəldi, kral ilə hersoq onu saxladılar. Paroxoddan bizim üçün avarlı qayıq göndərdilər, biz gəlib paroxodun göyərtəsinə qalxdıq; məlum oldu ki, paroxod Sinsinnatidən gəlir. Paroxodun kapitanı və komandası bizim cəmisini dörd, ya beş mil yol getməli olduğumuzu öyrəndikdə qəzəblənib özlərindən çıxdılar, ağızlarına gələn söyüşü bizə yağdırdılar, hətta bizi düşürəcəklərilə hədələdilər. Lakin kral özünü itirməyib dedi:

- Əgər centlemenlər onları gəmi ilə aparıb, sonra avarlı qayıqla sahilə çıxarmaq üçün, hər milə bir dollar vermək imkanına malikdirlərsə, nə üçün paroxod onları aparmasın, hə?

Belə olduqda paroxoddakılar sakitləşdilər və dedilər ki, yaxşı, apararlar; biz şəhərə yaxınlaşdıqda avarlı qayıq suya endirib bizi oraya apardılar. Qayıq görünən kimi iyirmiyə qədər adam sahilə yilyürdü. Kral onlardan: "Centlemenlər, sizlərdən bir adam mister Piter Uilksin harada yaşadığını mənə göstərə bilirmi?" - deyər soruşduqda, onlar bir-birlərinə baxıb işarə etməyə başladılar, sanki bir-birlərindən soruşurdular: "Sənə demirdimmi?" Sonra onlardan biri olduqca mülayim tərzdə və nəzakətlə dedi:

- Ser, nə qədər kədərli olsa da biz sizə onun yalnız dünən axşama kimi yaşamış olduğu yeri göstərə bilərik.

Heç kəs gözünü qırmağa belə macal tapmamış, yaramaz qoca haldan düşərək həmin adamın üstünə yıxıldı, çənəsini onun çiyinə dəyə-yaraq, göz yaşları ilə zavallının kürəyini islatmağa başladı; qoca ağlaya-ağlaya deyirdi:

- Əfsus! Əfsus! Zavallı qardaşım! Sən ölmüşsən, biz isə səni beləcə, heç vaxt görmədik! Ah, bu dərd nə qədər ağırdır, nə qədər ağırdır!

Sonra o, hiçqıraraq hersoqa tərəf dönüb ona mənasız işarələr etməyə, barmaqları ilə ona nə isə başa salmağa başladı. Hersoq da çamada

əlindən yerə buraxıb ağlamağa başladı. Allah haqqı, düzünü deyirəm, mən belələrini hələ heç vaxt görməmişdim, əgər bunlar ən qəddar fırıldaqçı deyildirlərsə, onda mən heç fırıldaqçı tanımıram.

Hamı onların başına yığışib dərdlərinə şərik olmağa, müxtəlif mehriban sözlərlə onlara təsəlli verməyə başladı, onların çamadanlarını götürüb dağın başına apardılar, göz yaşı axıdan bu zavallıların qollarından tutub getmələrinə kömək etdilər; yolda onlar krala qardaşının axır dəqiqələrini nağıl edirdilər, o da dönüb bunu əl işarəsilə hersoqa söyləyirdi, onların hər ikisi mərhum dəriçi üçün elə qüssələnib dərd çəkirdilər ki, elə bil dünyada ən əziz şeylərini itirmişdilər. Mən əgər ömrümdə buna oxşar bir şey görmüşəmsə, onda zənci məndən yaxşıdır! Adam utandığından bilmirdi ki, nə etsin.

İYİRMİ BEŞİNCİ FƏSİL

GÖZ YAŞLARI

Təzə xəbər bir dəqiqənin içərisində bütün şəhərə yayıldı, camaat hər tərəfdən axışib gəlməyə başladı; bəziləri hətta paltarlarını da qaça-qaça geyirdilər. Azca sonra biz böyük bir izdihamin ortasında idik, elə hay-küy, elə basırıq idi ki, elə bil qoşun hərəkət edirdi. Adamlar pəncərə və qapılardan başlarını bayıra çıxarmışdılar, hasarların üstündən dəqiqəbaşı biri başını uzadıb soruşurdu:

- Onlardımı?

Camaatdan biri isə cavab verirdi:

- Onların özüdür!

Biz gəlib Uilkslərin evinə çatdığımız vaxt evin qarşısındakı küçə adamla dolu idi, qapının ağzında isə üç qız durmuşdu. Meri Ceyn, doğrudan da, kürən idi, ancaq bunun heç bir mənası yox idi, çünki kürən olmasına baxmayaraq, gözəl qız idi, əmilərinin nəhayət gəlib çıxdığını eşidən qızın sevincdən üz-gözü gülürdü. Kral əllərini geniş açdı, Meri Ceyn atılıb onun boynunu qucaqladı. Dovşandodaq isə atılıb hersoqun boynuna sarıldı. Sevinc və fərəhin hədd-hüdudu yox idi!

Hamının - hər halda qadınların - nəhayət, öz qohumlarını görmələrindən və onların ailələrində belə fərəhli bir əhvalat baş verməsindən gözləri yaşarmışdı.

Sonra kral hersoqu yüngülcə dümsüklədi, mən bunu o saat gördüm, boylanıb ətrafa baxaraq evin bir küncündə iki stul üstünə qoyulmuş tabutu gördüm; bu vaxt onunla hersoq qol-boyun olub, boş əllərilə gözlərinin yaşını silə-silə, aram addımlarla və ehtiramla tabuta tərəf getdilər; camaat onlara yol çəkildi; hər cür səs-küy və danışq səsləri kəsildi, hamının ağzından çıxan yalnız bu idi "sus-s", kişilər şlyapalarını çıxarıb başlarını aşağı salladılar; o qədər sakitlik idi ki, milçək uçsaydı səsi eşidilərdi. Onlar tabuta yaxınlaşdıqda əyilib diqqətlə baxdılar; bundan sonra hönkürtü ilə elə ağlamağa başladılar ki, bəlkə səsləri lap Yeni Orleanda da eşidilərdi; sonra qucaqlaşdılar, çənələrini bir-birinin çiyinə dayayıb üç, bəlkə də dörd dəqiqəyə qədər göz yaşını axıtıdılar, hönkürdülər. Mən kişilərin bu cür hönkürtü ilə ağlamalarını ömrümdə görməmişdim. Onların ardınca başqa adamlar da göz yaşını axıtırdılar. Mən bu qədər göz yaşını axıtıldığımı heç bir vaxt görməmişdim. Sonra birisi tabutun bir tərəfində, o birisi o biri tərəfində durdu, hər ikisi diz üstə çöküb, alınlarını tabuta dayadılar, dua oxumağa başladılar, ancaq ucadan yox, ürəklərində oxuyurdular. Hamı bərk mütəəssir olmuşdu. eşidilməyən iş idi; heç kəs göz yaşını saxlaya bilmirdi, hamı, yazıq qızlar da hönkürtü ilə bərkdən ağlayırdılar; demək olar ki, qadınların hamısı bir-bir gəlib qızlara yanaşır, bir kəlmə söz belə demədən, çox ehtiramla onların alınlarından öpür, sonra əllərini qızların başına qoyub gözlərini göyə zilləyirdilər, bundan sonra hönkürtü ilə göz yaşını axıtıb yaylıqlar ilə gözlərini silir, bir kənara çəkilirdilər ki, başqa birisi də gəlib özünü göstərə bilsin. Ömrümdə bundan ürəkbulandırıcı bir şey görməmişdim.

Bir qədər keçdikdən sonra kral ayağa qalxdı, irəli keçdi, özünü ələ alaraq uzada-uzada nitq söyləməyə başladı; o, ağlayıb sızlaya-sızlaya boş sözlər söyləyib tökülür, deyirdi ki, mərhumu itirmək, dörd min mil yol gəlib onu sağ görməmək, onunla qardaşı üçün çox ağır bir müsibətdir. Lakin onlar əmindirlər ki, hamıda belə bir təsəlli və müqəddəs göz yaşları gördükdən sonra bu müsibətə birtəhər dözə biləcəklər; daha sonra o dedi ki, bütün bunlara görə öz adından və qardaşının adından hamıya ürəkdən, qəlbdən təşəkkür edir, çünki bunu sözlə ifadə etmək mümkün deyildir, bütün sözlər olduqca soyuq və solğundur... O sonra da bu cür cəfəng söylədi, adam eşitmək belə istəmirdi; sonra ağlamaqdan boğula-boğula ən mömin bir adam kimi "amin" deyib elə hönkürdü ki, elə bil ruhu camı ilə vidalaşırdı.

O, "amin" deyənin kimi camaatın içərisindən kim isə ucadan dua oxumağa başladı, hamı ona qoşuldu, adamın ürəyi birdən-birə yüngülləşdi və sadlandı, elə bil ki, küçədən çölə çıxırdı. Musiqi gözəl şeydir. Bütün bu boş sözlərdən sonra mənə elə gəldi ki, mahnı hələ heç vaxt bu qədər xoş təsir etməmiş və heç vaxt bu qədər səmimi və yaxşı səslənmişdir.

Sonra kral dedi ki, ailənin yaxın adamları bu axşam onlarla birlikdə şama qalsalar və mərhumi geyindirməkdə onlara kömək etsələr, bu, həm onun üçün, həm də qardaşı qızları üçün çox xoş olar; əgər onun tabutda yatan zavallı qardaşı danışa bilsəydi, aydındır ki kimlərin adını çəkərdi: bu adamlar onun əzizləri idi, yazıq onların adını məktublarında tez-tez çəkirdi; o indi onların adlarını bir-bir söyləyəcəkdir: cənab əqdəs mister Hobson, dyakon¹ Lot Xovi, mister Ben Reker, Ebner Şeklford, Levi Bell, doktor Robinson, onların zövcələri və dul qadın Bartli.

Cənab əqdəs mister Hobson ilə doktor Robinson bu vaxt şəhərin o biri başında öz işlərilə məşğul idilər, yəni mən demək istəyirəm ki, doktor xəstəni o dünyaya yollayır, keşiş isə ona yol göstərirdi. Vəkil Bell iş dalınca Luisvillə getmişdi. Qalanları isə burada, göz qabağında idilər, onların hər biri növbə ilə yanaşıb kralın əlini sıxır, ona təşəkkürlərini bildirir və onunla söhbət edirdilər; sonra isə hersoqun əlini sıxırdılar; onunla danışmırdılar, yalnız gülümsəyir və müqəvva kimi başlarını tərpətdirdilər, o isə əliylə müxtəlif işarələr edir və hələ dil açmamış körpə uşaq kimi hey qığıldayırdı.

Kral isə çərənləyir, hey çərənləyir və lap itdən tutmuş şəhərdəkilərin hamısının adını çəkərək onlar haqqında məlumat öyrənməyə çalışır, şəhərdə, yaxud Corcun ailəsində, yaxud da Piterin evində baş verən müxtəlif əhvalatları xatırladırdı. Onu da deyim ki, o həmişə büruzə vermək istəyirdi ki, bütün bunları Piter ona öz məktublarında yazmışdır, ancaq bunların hamısı yalan idi, axırıncı kəlməsinədək hər şeyi bizim qayıqla paroxoda gətirdiyimiz səfeh cavandan öyrənmişdi.

Sonra Meri Ceyn əmisinin yazıb qoymuş olduğu məktubu göstərdi, kral isə onu ucadan oxuyaraq ağıladı. Bu məktuba əsasən yaşayış evi və üç min dollar qızıl pul qızlara çatırdı, yaxşı gəliri olan gön zavodu və torpaq sahəsi olan digər evlər (hamısının birlikdə yeddi min dollar qiyməti var idi), habelə üç min dollar qızıl pul isə Harvi ilə Vilyamin payına

¹ D y a k o n - aşağı dərəcəli keşiş

düşürdü, məktubda daha sonra deyilirdi ki, həmin altı min dollar pul anbarda basdırılmışdır.

Fırıldağçılığın hər ikisi dedilər ki, elə bu dəqiqə gedib həmin pulları götürəcək və hamısını lazımı qaydada, vicdanla böləcəklər, mənə də dedilər ki, şam götürüb onlarla gedim. Biz anbara girib qapını bağladıq. Onlar kisəni tapdıqda pulları oradaca döşmənin üstünə səpələdilər; sarı qızıl pullara baxmaq adama ləzzət eləyirdi. Kralın gözləri bərəlib kəlləsinə çıxmışdı. O, əlini hersoqun çiyinə vurub dedi:

- Qiyamətdir! Yox, məharətdir! Bu "zürəfədən" daha təmiz iş olacaq, necə bilirsiniz?

Hersoq razı oldu ki, bəli, bu daha təmiz olacaq. Onlar qızılları əllərinə götürür, barmaqlarının arasından cingilti ilə döşəməyə tökdülər; sonra kral dedi:

- Bəxtimiz belə gətiribsə, daha buna nə söz ola bilər! Biz indi varlı bir mərhumun qardaşları və sağ varislərin nümayəndələriyik. Həmişə Allaha güvənmək bax buna deyərlər. Ən yaxşısı Allaha güvənməkdir.

Mən dünyada hər şeyi yoxlamışam, bundan yaxşı heç nə ola bilməz.

Onların yerinə hər kim olsaydı, bu qədər pula qane olub onu saymazdı. Amma yox, onlar qərara aldılar ki, mütləq saysınlar. Saymağa başladılar, məlum oldu ki, dörd yüz on beş dollar çatmır. Kral dedi:

- Allah lənət eləmiş görəsən, bu dörd yüz on beş dolları neyləyib?

Onlar çox qüssələndilər, sonra axtarmağa başladılar, bütün ətrafı qazıdılar.

Sonra hersoq dedi:

- Xəstə adam idi, çox ola bilsin ki, səhv sayıbdır. Ən yaxşısı budur, qoy elə belə də qalsın, bu bərədə heç danışmayaq da. Çatışmayan puluz da keçinə bilərik.

- Boş şeydir! Əlbəttə, keçinə bilərik. Tüpürüm ona, amma, indi haqq-hesabı necə çəkəcəyik, bax, məni düşündürən budur! Biz işi gərək vicdanla və səlhiyə ilə görək, necə deyərlər - düznəqulu. Bu pulların hamısını yuxarı aparmaq və hamının gözü qabağında saymaq lazımdır ki, heç bir şübhə olmasın. Ancaq, əgər mərhum deyibsə ki, altı mindir, bəs onda biz...

- Dayan bir görək! - deyə hersoq dilləndi. – Gəl çatışmayan pulu özümüzədən qoyaq, - sonra o əlini cibinə salıb qızı? pullar çıxartmağa başladı.

- Gözəl fikirdir, hersoq! Qiyamət başımız var, vallah! - deyə kral onun fikrinə şarik çıxdı. - Allah haqqı, bizə yenə "zürafə" kömək elədi! - O da əlini cibinə salaraq qızıl pullardan çıxardıb onları sütun kimi bir-birinin üstünə yığmağa başladı.

Onlar az qala bütün var-yoxlarını qoydular, əvəzində isə altı min dollar pulu bütünüləklə düzəldə bildilər. Hersoq dedi:

- Bura bax, mənim ağıma belə bir fikir də gəlib. Gəlin yuxarıya qalxaq, pulları orada sayıb, sonra hamısını qızlara verək!

- Ay hersoq, vallah, daha sözüm yoxdur, icazə ver səni qucaqlayıb öpüm. Çox gözəl fikirdir, bu heç kimin ağına gəlməzdi Başımız qiyamət işləyir, mən birinci dəfədir ki, belə baş görürəm! Bu çox ağıllı fikirdir, buna zərrə qədər şübhə etmək olmaz. Qoy görüm indi bizə necə inanmaya bilərlər, bu onların ağzını yumar.

Biz yuxarı qalxan kimi hamı stolun ətrafına cəm oldu, kral isə pulları sayıb, hər tərəfdə üç yüz dollar olmaqla ayrı-ayrı sütunlar halında yığmağa başladı, iyirmi qəşəng, kiçik sütun əmələ gəldi. Hamı acgözlüklə bu pul sütunlarına baxır, ağzının suyunu axırdı; sonra pulları yığışdırıb kisəyə tökdülər. Gördüm ki, kral yenə özünü səliqəyə salır, nitq söyləməyə hazırlaşır:

- Dostlar, mənim indi bu tabutda yatan zavallı qardaşım öz həyat yolunda tərki etdiyi adamlara böyük səxavət göstərmişdir. Sağ ikən sevdiyi və qoruyub saxladığı, indi isə atasız-anasız, yetim olan qızlara öz səxavət əlini açmışdır. Bəli! Onu tanıyan bizlər isə bilir ki, əgər o, öz əziz qardaşı Vilyamı və eləcə də məni incik salacağından qorxmasaydı, qızlara daha böyük cəmərdlik edərdi. Doğru deyilmi? Əlbəttə. mənim buna heç bir şübhəm yoxdur. Odur ki, biz ona bu işdə və belə bir vaxtda mane oluruqsa, onda necə qardaşım? Həm də, əgər biz onun çox sevdiyi bu kasıb və körpə quzuları belə bir vaxtda soyub gediriksə, - bəli, bəli, əgər soyub gediriksə, - onda daha biz nə əmiyik? Mən nə qədər ki, Vilyamı tanıyıram, onu da deyim ki, yaxşı tanıyıram, o... Mən elə indi onun özündən soruşacağam.

Kral hersoqa tərəf dönüb ona müxtəlif işarələr etməyə, barmaqları ilə nə isə göstərməyə başladı. Hersoq əvvəlcə matdım-matdım baxırdı, sonra isə birdən kralın üstünə atıldı, guya indi hər şeyi başa düşmüşdü;

O sevincindən qığıldayırdı, sonra kralı az qala iyirmi dəfə qucaqlayıb öpdü. Bu vaxt kral üzünü camaata tutub dedi:

- Mən bildirdim ki, belə olacaq. Mənə elə gəlir ki, bu barədə onun nə fikirdə olduğunu hamı başa düşdü. Bax, Meri Ceyn, Süzanna, Coanna, bu pulları götürün, hamısını götürün! Bu, hissiyatsız halda, lakin fərəh və sevinc içərisində bax, həmin tabutda yatan adamın hədiyyəsidir...

Meri Ceyn özünü kralın üstünə atdı, Süzanna ilə Coanna isə hersoqun üstünə atıldılar, onlar qucaqlaşdı elə öptüşürdülər ki, mən ömrümdə adamların bu cür qucaqlaşdı öpüşdüklerini görməmişdim. Qalan adamlar isə gözləri yaşarmış halda onların başına toplaşmışdı, hamı bu iki fırldaqçının əllərini o qədər sıxdı ki, az qala onlar əlsiz qalacaqdılar. Hamı da deyirdi:

- Nə qədər səxavətlisiniz? Na gözəl iş gördünüz! Siz buna necə razı oldunuz?

Sonra yenə hamı nərhum haqqında söhbət etməyə, onun necə səxavətli adam olduğu, bu itkinin necə ağır bir itki olduğu və buna bənzər şeylər barədə danışmağa başladılar, bir qədər sonra isə ucaboy, yaşıl çənəli bir adam özünü küçədən zorla içəri salaraq dayanıb qulaq asmağa başladı; ona heç kəs bir söz demədi, çünki kral danışır, hamı da dayanıb onu dinləyirdi. Kralın bu vaxt nədən başladığı yadımda qalmayıb, amma indi deyirdi:

- ..axı onlar mərhumun yaxın adamlarıdır. Onları bax buna görə də bu axşam buraya dəvət etmişlər; sabah isə biz istəyirik ki, hamı gəlsin, hamı bir nəfər kimi; mərhum qardaşım şəhərdə hamıya hörmət edirdi, hamını sevirdi, bax, buna görə də biz arzu edirik ki, onun "dəfn məclisində" bütün şəhər iştirak etsin.

Kral bu qayda ilə söz güləşdirməyində davam etdi, çünki özü deyib özü eşitmək onun sevimli adəti idi, danışır, danışır, hey "dəfn məclisində" deyər təkrar edirdi, axırı hersoq dözə bilməyib bir parça kağıza: "Qoca axmaq, dəfn de!" - yazaraq kağıza bükdü, qıqqıldayıb onu qonaqların başı üstündə krala uzatdı. Kral kağızı oxuyub cibinə soxdu, sonra dedi:

-Yazıq Vilyam, nə qədər dərddi, qüssəli olsa da, ürəyi həmişə baş-qalan üçün yanır. Xahiş edir ki, mən dəfn mərasiminə hamını dəvət edim, o istəyir ki, hamı gəlsin. Ancaq o əbəs yerə narahat olur, mənim özüm də hamını çağırmağa hazırlaşırıdım.

O yenə arxayın-arxayın sözüne davam edir, danışır, danışır, birdən yenə "dəfn məclisində" deyirdi, guya elə belə lazım imiş. Bu ifadəni üçüncü dəfə söylədikdə isə o saat əlavə edib dedi:

- Mən ona görə "məclis" demirəm ki, adətən belə deyirlər, qətiyyəni yox, adətən "dəfn" deyirlər, düzü isə "dəfn məclisidir". İngiltərədə bir qayda olaraq, indi heç kəs daha "dəfn" deməyir. Bizim İngiltərədə hamı "məclis", yaxud "orgiya" deyir. Orgiya daha yaxşıdır, çünki əsl mənasını doğru ifadə edir. Bu söz yunan kəlməsi olan "orqo", yəni "xarici", "açıq" ilə yəhudi sözü "gizum"un - "basdırmaq", "qazıyıb basdırmaq" ifadəsinin birləşməsindən ibarətdir; buradan da: "basdırmaq", "dəfn etmək" ifadəsi əmələ gəlib. Belələklə, görürsünüz "dəfn orgiyası" - hamının iştirak etdiyi açıq dəfn mərasimidir.

Məncə, daha bundan artıq həyasızlıq etmək olmazdı. Həmin ucaboy, yastı çənəli adam düz onun gözlərinin içinə baxaraq güldü. Hamı heyrət etdi. Kim isə pıçılıtlı ilə dedi:

- Doktor, siz nə edirsiniz?

Ebner Şeklford isə dedi:

- Robinson, sizə nə olub, məgər bilmirsiniz? Axı bu Harvi Uilksdir.

Kral fərəhlə gülümsədi, əlini Robinsona uzadıb dedi:

- Deməli, zavallı qardaşımın əziz dostu və həkimi sizmişsiniz? Mən...

- Əlinizi geri çəkin, - deyər doktor ona kobud cavab verdi. - Siz ingilissinizmi? Bu kobud bir saxtakarlıqdır, bundan daha pisi olmur. Siz Piter Uilksin qardaşınızımı? Siz firıldaqcısınız, bəli, siz belə bir adamsınız!

Aləm bir-birinə dəydi! Camaat doktoru araya alıb onu sakit etməyə, dilə tutmağa başladı, ona başa salıb dedilər ki, o, həqiqətən Harvi olduğunu, hamını adbaad tanıdığım, hətta şəhərdəki bütün itlərin də adını bildiyini artıq yüz dəfə sübut etmişdir; Harvinin inciməməsi, qızların inciməmələri üçün onu dilə tutub susmasını xahiş etdilər. Ancaq heç bir şey çıxmadı, doktor susmaq bilmir və deyirdi ki, özünü ingilis kimi qələmə verən, özü isə belə cəfəng sözlər danışan bir adam, yalnız yalançı və firıldaqçıdır. Yazıq qızlar kraldan ayrılırlar, ağlayırdılar; bu vaxt doktor qızlara tərəf dönüb dedi:

- Mən sizin atanızın dostu idim, sizin də dostunuzam, sizin belaya düşüb başınızın əziyyəti çəkməməsi üçün sizə kömək etmək istəyən namuslu bir adam kimi, dostcasına sizə xəbərdarlıq edirəm ki, bu əclafın yanından çəkilin, onunla heç bir işə baş qoşmayın, bu avara və cahil adamdır, bunu onun guya yunanca və yəhudi dilində sərsəm sözlər söyləməsi sübut edir! Adam bircə dəfə baxan kimi onun firıldaqçı və yalançı olduğunu bilir, haradansa heç bir mənası olmayan adam adları və faktları toplayıb sizin yanınıza gəlmişdir; siz isə bütün bunları sübut

kimi qəbul etmişsiniz, həm də ki, sizi bu yalana inandıran sizi sadələvh dostlarınızdır, onlar gərək bir qədər ağıllı ola idilər. Meri Ceyn Uilks, siz bilirsiniz ki, mən sizin dostunuzam, həm də ki, heç bir qərəzi olmayan dostunuzam. İndi, mənim dediklərimə qulaq asın, sizdən xahiş edirəm ki, bu əclaf fırıldaqımı buradan qovun! Hə, razısınız mı?

Meri Ceyn vüqarla başını yuxarı qaldırdı, bu vəziyyətdə o nə qədər gözəl idi, dedi:

- Mənim cavabım budur, - o içi pulla dolu kisəni şəxsən krala verdi.

- Bu əlli min dolları götürün, bizim üçün harda saxlayırsınızsa saxlayın, bizə heç bir qəbz-zad da lazım deyil.

Bundan sonra o, kralı qucaqladı, Süzanna ilə Dovşandodaq isə krala o biri tərəfdən yanaşdılar və onu qucaqladılar. Hamı əl çaldı, ayaqlarını yerə döydü, böyük bir gurultu qopdu, kral isə başını dik tutub vüqarla gülümsədi.

Doklor dedi:

- Yaxşı, belə isə mən özümü kənara çəkirəm. Ancaq əvvəlcədən hamınıza xəbərdarlıq edib deyirəm: bir vaxt gələcək ki, bu günü xatırlarkən qüssələnəcəksiniz, bu çirkin iş üçün ürəyiniz ağrıyacaqdır.

O çıxıb getdi.

- Yaxşı, doktor, - deyə kral onun ardınca istehza etdi, - ürəyimiz ağrıtqanda dalımızca adam göndərib sizi çağırtdırıraq!

Hamı gülüşdü, dedi ki, o, doktoru yamanca pərt etdi.

İYİRMİ ALTINCI FƏSİL

MƏN KRALIN QƏNİMƏTİNİ OĞURLAYIRAM

Hamı dağılışıb getdikdən sonra kral, Meri Ceyndən qonaqlar üçün boş otaqları olub-olmadığını soruşdu, qız da cavab verdi ki, bir boş otaqları var, bu otaq Vilyam əmi üçün yararlar, Harvi əmiyə isə o özünün bir qədər böyük olan otağını verər, özü isə bacıları olan otağa keçib orada çarpayıda yatar; bir də ki, çardaqda küləş döşəyi olan kiçik bir otaq var. Kral dedi ki, həmin kiçik otaq onun lakeyi üçün, yəni mənim üçün yararlar.

Meri Ceyn bunu yuxarı aparıb çox sadə, lakin hər cür rahatlığı olan otaqları əmilərinə göstərdi. O dedi ki, əgər Harvi əmiyə mane olursa,

onda bütün palpaltarını və digər müxtəlif şeyləri öz otağından yığışdırar; kral isə cavab verdi ki, zərrə qədər də manə olmur. Qızın paltarları döşəməyə qədər uzanan çit pərdə arxasında divardan asılmışdı. Otağın bir küncündə köhnə bir sandıq, o biri küncündə isə qutusu olan gitara qoyulmuşdu, burada çoxlu müxtəlif şeylər və qızların öz otaqlarını bəzəmək üçün xoşladıqları bəzək-düzək şeyləri vardı. Kral dedi ki, otaq bu şeylərlə ona daha xoş və əziz görünür, buna görə də xahiş edir ki, onlara əl dəyməsin. Hersoqun otağı kiçik, lakin çox rahat idi, mənim kiçik otağım da yaxşı idi.

Axşam şam düzəldildi, səhərki qonaqlar yenə buraya gəldilər, mən kral ilə hersoqun stulları arxasında durub onlara qulluq edirdim, qalan adamlara isə zəncilər xidmət edirdi. Meri Ceyn Süzanna ilə aşağı başda oturub hamıya deyirdi ki, şirniyyat şeyləri yaxşı bişirilməyibdir, şorabalar heç nəyə yaramır, toyuqların əti bərkdir, bir sözlə, bütün ev sahibləri kimi belə deyirdilər ki, qonaqlardan xoş sözlər eşitsinlər. Qonaqlar isə çox yaxşı görürdülər ki, hər şey olduqca yaxşı bişirilib, gözəl hazırlanmışdır, buna görə də dalbadal tərif yığırdırdılar, məsələn, soruşurdular: "Bu şirin qoğalları nə təhər belə qızarda bilmişsiniz?", yaxud: "Siz Allah, bir deyin görək, belo gözəl şorbani haradan tapmışsınız" və sair bu cür sözlər deyirdilər; öziinüz bilirsünüz do, şamdan əvvəl bir qayda olaraq belg boş və monasız sözlər çox deyilir.

Bütün bunlar qurtardıqdan sonra digərləri süfrəni yığışdırıb qab-qacağı yumaqda zəncilərə kömək etdikləri vaxt Dovşandodaqla mən mətbəxdə qabaqdan qalan şeylərlə şam etdik. Dovşandodaq məndən İngiltərə haqqında soruşmağa başladı, elə qorxurdum ki, bu saat bilməyib ağzımdan bir yalan söz çıxarmaram. O məndən soruşdu:

- Sən heç kral görmüsənmi?

- Hansı kralı deyirsən? Dördüncü Vilhelmimi?¹ Əgər onu deyirsənsə, bəs necə, əlbəttə görmüşəm! O bizim kilsəyə gəlir.

Mən bilirdim ki, o çoxdan ölmüşdür, amma bunu qıza demədim. Qız elə ki eşitdi, kral bizim kilsəyə gəlir, o saat soruşdu:

- Necə? Həmişəmi gəlir?

- Əlbəttə, həmişə gəlir. Onun skamyası bizim skamyanın üzbə-üzüdür, kafedranın o biri tərəfindədir.

- Mən isə elə bilirdim ki, o, Londonda yaşayır.

¹ D ö r d ü n c ü V i l h e l m - ingilis kralıdır (1830-1837).

- Bəs necə, orada yaşayır da. Bəs harada yaşasın?

- Axı-, sən ki, Şeffilddə yaşayırsan?

Bəli, gördüm ki, ilişmişəm. Cavab üçün bir qədər vaxt qazanmaqdan ötrü çeçəməyə başladım, guya boğazımda toyuq sümüyü qalmışdı, axı bu cəncəldən çıxmaq üçün fikitləşməli idim! Bir qədər keçəndən sonra dedim:

- Mən demək istəyirdim ki, o, Şeffilddə olanda həmişə bizim kilsəyə gəlir. Bu da yalnız yay vaxtı, dəniz vannası qəbul etməyə gəldiyi vaxt olur.

- Niyə yalan deyirsən, Şeffild ki, dəniz kənarında deyildir!

- Sənə kim dedi ki, o dəniz kənarındadır?

- Özün dedin də!

- Elə sözü heç ağzıma da almamışam.

- Yox, demisən!

- Yox, deməmişəm!

- Demisən!

- Heç ele söz deməmişəm!

- Bəs nə edim?

- Dedim ki, o, dəniz vannası qəbul etməyə gəlir, bax, dediyim bu idi.

- Yaxşı, əgər orada dəniz yoxsa, bəs onda dəniz vannasını necə qəbul edir?

- Bir qulaq as, - deyər cavab verdim, - sən heç ingilis eli¹ görmüsənmi?

- Bəli, görmüşəm.

- Bəs, ondan ötrü İngiltərəyə getmək lazımdır?

- Yox, lazım deyil.

Odur ki, Dördüncü Vilhelmin də dəniz vannası qəbul etmək üçün dənizə getməsi lazım deyildir.

- Bəs onda o dəniz suyunu hardan tapır?

- Necə hardan? Camaat pivəni hardan alırsa, o da dəniz suyunu ordan alır, çəlləkdən. Şeffilddəki sarayda böyük qazanlar vardır, dəniz suyunu onun üçün həmin qazanlarda qızdırırlar. Dənizdə isə bu qədər suyu o qədər də qızdırma bilməzsən, bundan ötrü orada heç bir vasitə yoxdur.

- İndi başa düşdüm. Bəs nə üçünsə bunu əvvəldən demirdin? Nahaq yerə bu qədər çənə-boğaz döydük.

¹ El - açıq rəngli, qatı və tünd ingilis pivesi

Mən bu vaxt bu çətin məsələdən ustalıqla qurtardığımı anlayıb sevindim, əhvalım xeyli yaxşılaşdı. Qız isə əl çəkmədi. O soruşdu:

- Sən də kilsəyə gedirsənmi?
- Əlbəttə, həmişə gedirəm.
- Bəs sən kilsədə hansı yerdə əyləşirsən?
- Necə yəni hansı yerdə? Öz skamyamızda.
- Kimin?
- Özümüzüq, daha doğrusu, sənin əmin Harvinin.
- Onun skamyasındamı? Skamya onun nəyinə lazımdır?
- Ona görə lazımdır ki, əyləşsin. Bəs sən elə bilirdin ki, ona skamya lazım deyildir?
- Belə də, mən isə elə bilirdim ki, onun yeri kafedradır!

Görüm kralı lənətə gəlsin, mən onun keşiş olduğunu tamam yaddan çıxartmışdım! Gördüm ki, yenə dolaşmışam; yalandan yenə toyuq sümüyü boğazımda qaldı və mən çeynəyə-çeynəyə düşünməli oldum. Bir qədər fikirləşdikdən sonra dedim:

- Sən elə bilirsən ki, kilsədə bircə keşiş olur?
- Niyə də artıq olsun!

- Necə yəni niyə?! Məgər bu təkə kraldan ötrü moizə oxumaq üçündürmü? Mən sənə kimi adam görməmişəm! Bil ki, kilsədə on yeddidən az keşiş olmur.

- On yeddi keşiş? Vay aman! Mən o qədər vaxtı heç cürə orada otura bilmərəm.

Onların hamısına heç bir həftəyə də qulaq asıb qurtarmaq olmaz.

- Boş sözdür, onların hamısı bir gündə vəz etmir, növbə ilə edirlər.
- Bəs onda qalanları nə edir?

- Bir elə şey etmirlər. Oturub dincəlir, əllərində birəlli gəzdirərək pul yığırlar, məgər azmı iş var! Bəzən də heç bir şey etmirlər.

- Bəs onda nəyə lazımdırlar?

- Necə yəni nəyə lazımdırlar? Onlar hamısı yaraşlıq üçündür.

Yoxsa, bunu da bilmirsən?

- Belə axmaq şeyləri heç bilmək də istəmirəm!.. Yaxşı, bəs İngiltərədə xidmətçi ilə necə rəftar edirlər? Bizim zəncilərlə etdiyimizdən yaxşımı rəftar edirlər?

- Yaxşı nədir? Nökəri orada heç adam yerine qoymurlar. Onunla itdən də pis rəftar edirlər.

- Məgər bizdə olduğu kimi onları bayram gımləri: Miladda, Yeni ildə, Dörd iyulda¹ İstirahətə buraxmırlarmı?

- Sən də söz danışsən! O saat görünür ki, heç vaxt İngiltərədə olmamısən. Ay Dovşa... ay Coanna, sən bilirsənmi ki, onların heç vaxt bayramı olmur, bütün il boyu onları heç yerə buraxmırlar: nə sirkə, nə teatra, nə zənci balaqanına² getməyə qoyurlar, ümumiyyətlə, heç yerə qoymurlar!

- Kilsəyədəmi getməyə qoymurlar?

- Kilsəyə də qoymurlar.

- Bəs sən ki kilsəyə gedirsən?

Bəli, mən yenə dolaşdım! Qocanın yanında xidmət etdiyimi unutmuşdum. Lakin birçə dəqiqə sonra artıq ona izah etməyə başladım ki, lakey heç də adi nökrə deyildir, istədi-istəmədi kilsəyə getməyə, orada sahiblərilə bir yerdə oturmağa məcburdur, çünki qayda belədir. Ancaq izahatım o qədər də yaxşı çıxmadı; sözümlü söyləyib qurtardıqda gördüm ki, qız mənə inanmır.

- "Hindi andı" iç ki, - deyə üzümə baxdı, - yalan deməmişəm.

- "Hindi andı" içirəm ki, yalan deməmişəm, - deyə cavab verdim.

- Heç bir yalan deməmişəm?

- Heç bir. Bir kəlmə də yalan deməmişəm.

- Bax, əlini bu kitabın üstünə qoyub, bir də de ki, yalan deməmişəm.

Mən baxıb gördüm ki, bu adi bir lügətdir, əlimi onun üstünə qoyub bir də and içdim. Qız deyəsən bu dəfə inandı, buna görə də dedi:

- Yaxşı, eybi yoxdur, bəlkə də, bəzi şeylər doğrudur; ancaq məni bağışla, qalanlarına heç vaxt inanan deyiləm.

- Sən niyə inanmaq istəmirsən? - deyə bu vaxt Suzanna ilə birlikdə içəriyə girən Meri Ceyn soruşdu. - O burada qərəbdir, qohumlarından çox-çox uzaqdadır, onunla belə danışmaq yaxşı deyil, nəzakətsizlikdir. Səninlə belə rəftar etsəydilər, xoşuna gələrdimi?

- Sən həmişə beləsən, Meri, onu incitmək heç kəsin ağılına belə gəlməmişkən üzgöranlıq eləyirsən. Mən ona heç nə etməmişəm. Məncə o indi yalan danışdı, ona görə də dedim ki, hamısına inanmaq borcum deyil. Vəssalam, başqa heç bir şey deməmişəm. Mən elə bilirəm ki, bu boş şeylərə o dözə bilər.

- Mənim üçün boş şey oldu-olmadı fərqi yoxdur: o bizim evdə qonaqdır, sənin ona belə deməyin isə yaxşı deyil sən də onun yerinə

¹ Dörd iyul - istiqlaliyyət elan edilməsilə əlaqədar olaraq ABŞ-ın milli bayramı

² Balaqan – küçə tamaşası, oyunbazlıq

olsaydın, utanardın axı; bax buna görə də heç bir vaxt elə söz demək lazım deyildir ki, adam utansın.

- Axı, Meri, o dedi ki...

- Onun nə deyib-demədiyinin mənası yoxdur, məsələ bunda deyil.

Məsələ bundadır ki, sən onunla mehriban olasan və oğlana elə bir söz deməyəsən, yoxsa o özünü burada tamam yad adam kimi hiss edər, vətəmindən çox uzaqlarda olduğunu xatırlayar.

Mən isə öz-özümə dedim: "Bir mənə bax ki, kaftarın belə bir qızı soyub-talamasına yol verirəm!"

Bu vaxt Süzarına da mübahisəyə qarışdı, Dovşandodağı elə məzəmmət elədi ki, gəl görəsən.

Mən isə öz-özümə fikirləşirdim: "Mən onun bu qızı da vicdansızcasına soymasına yol verirəm!"

Bu vaxt Meri Ceyn Coanna ilə başqa cürə, həmişəki kimi yumşaq və mehriban-mehriban danışmağa başladı; bundan sonra yazıq Dovşan-dodaq lal-dinməz olub göz yaş axıtdı.

- Bax belə, yaxşı, - deyər bacıları dilləndi, - indi ondan üzr istə.

O, məndən üzr istədi, həm də çox nəzakətlə! Elə nəzakətlə üzr istədi ki, bunu eşitmək belə adama xoş gəlirdi; o bir daha məndən üzr istəsin deyər, hətta ona daha çox yalan demək istədim.

Öz-özümə fikirləşirdim; "Axı mən qocanın bunu da soymasına yol verirəm!" Dovşandodaq üzr istədikdən sonra isə onların hamısı mənim özümü öz evimizdəki kimi hiss etməyim və dostlar arasında olduğumu başa düşməyim üçün çalışdılar. Mən isə özümü alçaq, yaramaz və murdar bir adam kimi hiss edirdim; buna görə də qətiyyətlə bu qərara gəldim ki, həmin pulları onlardan ötrü oğurlayım, sonra isə hər nə olur olsun.

Mən yatmağı bəhanə edib getdim, öz-özümə isə düşündüm ki, qoy bələ yatmayıb gözləyim. Təkcə qaldıqda bu məsələ barədə fikirləşməyə başladım. Həmin doktorun yanına gedib öz firıldaqçılarım haqqında ona məlumat verimmə? Yox, bu yaramaz. Birdən bunu ona kimin dediyini açıb söylədi. Onda işim bəd olar. Xəlvətə Meri Ceynə söyləyimmi? Yox, yaxşısı budur söyləməyim. Onlar bunu onun sifətindən duyub, işin nə yerdə olduğunu başa düşərlər; içi qızılla dolu kisə onların əlindədir, odur ki, uzun düşünmədən pulları götürüb qaçarlar. Bir də ki, Meri Ceyn bir kimsəni köməyə çağırırsa, məni də bu işə dolaşdırarlar, sonra Allah bilir ki, məsələ nə vaxt ayırd olacaq. Yox, tək birəcə düz yol var: mən birtəhərlə həmin pulları oğurlamalıyam, həm də elə oğurlamalıyam ki, bunu heç kəs məndən bilməsin. Kralla bersoqun burada

qazanclı işləri var; onlar yetim qızları, eləcə də bütün şəhəri tamam soyub-talamamış buradan gedən deyillər, belə ki, pulu oğurlamaq üçün özümə əlverişli bir vaxt seçə bilərəm. Pulları oğurlayıb gizlədərəm, sonra İsə çayın aşağısına getdiyim vaxt Meri Ceynə məktub yazıb, onları harada gizlətdiyimi söylərəm. Pulları isə yaxşısı budur bu gecə oğurlayım, çünki doktor, yəqin, bildiklərinin hələ hamısını deməyib; qorxuram ki, onları buradan hürküdüb qaçıra.

Gedib onların otaqlarını axtarmaq qərarına gəldim. Yuxarıda dəhliz qaranlıq idi, ancaq mən birtəhərlə hersoqun otağını axtarıb tapdım və orada hər bir şeyi əlimlə yoxlamağa başladım; sonra fikirləşdim ki, kral çox çətin pulları saxlamaq üçün bir kimsəyə verə, o belə bir şeyi heç vaxt etməz. Sonra kralın otağına gedib, orada da hər şeyi əlimlə yoxlamağa başladım. Gördüm ki, şamsız heç bir şey çıxmıyacaqdır, şam yandırmağa isə, aydın işdir ki, qorxurdum. Belə olduqda, qərara aldım ki, onları güdüb söhbətlərinə qulaq asım. Elə bu vaxt birdən gördüm ki, gəlirlər!

Özümü çarpayının altına soxmaq istədim, demə, çarpayı mən düşünən tərəfdə deyilmiş; bu vaxt arxasında Meri Ceynin paltarları asılmış pərdə əlimə keçdi; mən tez özümü pərdənin dalına saldım, paltarların içərisinə girib durdum, nəfəsimi belə dərmədim.

Hersoqla kral içəri girib qapını örtüdlər; hersoq hər şeydən əvvəl aşağı əyilib çarpayının altına baxdı. Mən çarpayını tapmadığıma çox sevindim. Doğrudan da gizli işin ola, özün də çarpayının altına girəsən, bunu kim edər?

Onların hər ikisi əyləşdi, kral dedi:

- Hə, nədir? Tez ol de! Ancaq qısaca söylə, biz gərək tez aşağıya gedib hamı ilə birlikdə ağlayıb göz yaş tökək, yoxsa, onlar orada başlarlar bizim qeybətimizi eləməyə.

- Kəpət, məsələ belədir. Mən yaman narahat oluram, bu doctor heç xoşuma gəlmir, onun zəhmi başımdan heç cür çıxmır! Mən bilmək istəyirəm ki, sizin planınız nədir? Mənim ağlıma bir fikir gəlib, həm də elə bilirəm ki, doğru fikirdir.

- Bu nə fikirdir?

- Biz buradan tez, səhər saat üçə yaxın getsək yaxşı olar. Gəl əlimizdə olanlarla kifayətlənib tezlikdə çayaşağı üzüb aradan çıxmaq. Bu çox asanlıqla əlimizə keçib, demək olar ki, özləri bizə veriblər, biz isə elə bildik ki, oğurlamalı olacağıq. Mənim fikrim tezliklə əkilib getməkdir.

Mənim halım özümdə deyildi, bilmirdim ki, nə edim. Əgər bunu bir, ya iki saat bundan əvvəl bilsaydım, onda başqa məsələ, indi isə mən bütün ümidimi itirmişdim. Kral söyüş söyüb dedi:

- Sən nə danışırsan? Bəs qalan əmlakı satmıyaq? Səfeh adamlar kimi çıxıb gedək, ətimizə belə asan yolla keçən səkkiz-doqquz min dolları boğazımızdan çıxardaq? Özü də ki, belə tez satılan malı.

Hersoq deyilməyə başlayıb dedi ki, bir kisə qızıl bəsləridir, ona bundan artıq lazım da deyil, o, yetim qızların axırını çörəyini əllərindən almaq istəməyir.

- Bu nə sözdür deyirsiniz? – deyə kral dilləndi. Bu pullardan başqa biz onların əlindən heç bir şey almayacağıq. Yalnız alıcılar zərər çəkəcəkdir, çünki əmlakın bizimki olmadığı məlum olan kimi, - bu isə, biz buradan əkiləndən azca sonra məlum olacaqdır, - alver etibarsız sayılacaq və bütün əmlak öz sahibinə qaytarılacaqdır. Sizin yetimçələr evi geriyyə alacaqlar, bu isə onların bəsidir, onlar cavandırlar, sağlandırlar, bir parça çörək qazanmaq onlar üçün nədir ki! Onlar heç bir zərər çəkməyəcəklər.

Eh, Allah dadına çatmış, onların şikayətlənməyə də haqları olmayacaq!

Kral onu elə dilə tutdu ki, nəhayət, hersoq təslim olub razılaşdı, amma bununla belə əlavə edib dedi:

- Ancaq hər halda, həmin doktor həmişə gözümlərin qabağında ola-ola şəhərdə qalmağımız axmaqlıqdır.

Kral isə dedi:

- Axı, doktor nədir ki! Bizim onunla nə işimiz var? Şəhərin bütün axmaqları bizim tərəfimizdədir! Axmaqlar isə hər bir şəhərdə ağıllılardan çoxdur.

Onlar yenə aşağıya getməyə hazırlaşdılar. Hersoq dedi:

- Görəsən, pulları yaxşı gizlətmişik, ya yox. Mənə elə gəlir ki, çox etibarsız yerdir.

Bu vaxt mən çox sevindim. Mən elə bilirdim ki, beləcə heç bir şey öyrənə ölməyəcəyəm, onlar pulu gizlətdikləri barədə heç danışmayacaqlar da.

Kral soruşdu:

- Nə üçün?

- Onun üçün ki, Meri Ceyn indi matəm paltarında gəzəcəkdir; bir də görəcəksən ki, bu otaqları yığışdıran zənciyə, xidmətçi qadına buyuracaq ki, bütün palpaltarını sandığa yığıb gözdən uzaq bir yerdə gizlətsin.

İndi necə bilirsiniz, zənci qadın pulları görüb çırpışdırmazmı?

- Doğrudur, başımız yaxşı işləyir, - deyə kral keçib pərdənin altına əl gəzdirməyə başladı. Mən ondan cəmisi iki addım uzaqda idim.

Özümü bərk-bərk divara qısaraq nəfəsimi belə dərmirdim, qorxudan tir-tir əsirdim, fikirləşirdim ki, görəsən məni tutsalar nə deyəcəklər! Məni tutacaqları təqdirdə nə etməli olduğumu düşünüb qərara almalı idim. Lakin mən bu barədə düşünüb qurtarmağa macal tapmamış, kral kisəni tapdı; onun heç ağına da gəlmədi ki, mən buradaca durmuşam. Sonra onlar içi qızılla dolu kisəni götürüb pərqu döşəyin altındakı saman döşəyin sökük yerindən çəriyə soxdular, kisəni əllərilə daha dərinə, samanın içinə itələyib belə qət etdilər ki, indi hər şey öz qaydasındadır, çünki zənci qadın yalnız pərqu döşəyi hər gün çırpır, saman döşəyi isə ildə ən çoxu ikicə dəfə çırpıb o biri üzünə çevirir, belə ki, pullar indi etibarlı yerdədir, onu heç kəs oğurlamaz.

Mən isə başqa cürə düşünürdüm. Kralla hersoq pilləkəndən enməyə macal tapmamış kisəni döşəyin içindən çıxartdım, qaranlıqda hər yeri əlimlə yoxlaya-yoxlaya çardaqdakı otağıma gəlib çıxdım. Kisəni başqa yerdə gizlətməyə fürsət düşüncəyədək, hələlik burada gizlətdim. Belə qət etdim ki, həyətdə gizlədərəm, çünki kral ilə hersoq pulun oğurlandığını bilən kimi, hər şeydən əvvəl, evi axtarmağa başlayacaqlar. Bunu mən lap yaxşı bilirdim. Sonra soyunmadan yerimə uzandım, ancaq yuxulaya bilmədim, bu işi tezəcə qurtarmaq üçün səbrim qalmamışdı. Azca sonra kralla hersoqun yenə pilləkənlə yuxarıya qalxdıqlarını eşitdim, yatağımdan durub, ehtiyatla çardaq pilləkənin başında yerə uzandım, gözləyirdim görün sonra nə olacaq. Ancaq heç bir şey olmadı.

Mən bütün gecə səs-küyünün kəsildiyi, səhər səs-küyünün isə hələ başlanmadığı vaxta qədər gözlədim, sonra səs salmadan, ehtiyatla aşağı mərtəbəyə endim.

İYİRMİ YEDDİNCİ FƏSİL

TABUTDA QIZIL

Əvvəlcə özümü onların qapısına verib qulaq asdım, hər ikisi xoruldayırdı. Sonra ayarlarımın ucunda yeriyib sağ-salamat aşağıya endim. Heç yanda bir səs-səmir yox idi. Qapının açar yerindən yemək otağına baxıb gördüm ki, tabutun yanında qalan adamların hamısı öz stullarında bərk yuxuya getmişlər. Mərhum qoyulmuş qonaq otağına açılan qapı açıq

idi, iki otağın hər birində birçə şam yanırdı. Mən açıq qapının yanından keçdim; qonaq otağında mərhum Piterdən başqa heç kəsin olmadığını görüb irəli getdim, dəhlizə çıxan qapı bağlı idi, açan da üstündən çıxarılmışdı. Bu vaxt ayaq səsi eşitdim, arxa tərəfində kimsə pilləkənlə aşağıya düşürdü. Mən özümü tez qonaq otağına saldım; boylanıb ətrafa göz gəzdirdim, gördüm ki, kəsəni gizlətmək üçün tabutdan münasib bir yer yoxdur. Tabutun qapağı azca aralı idi, mərhumun yaş əsgilə örtülmüş üzü, bir də ki, kəfən görünürdü. Mən pul kisəsini mərhumun çarpaz qoyulmuş əllərindən azca aşağıda tabutun içərisinə soxdum; mərhumun əlləri elə soyuq idi ki, bədənimi vic-vicə götürmüşdü, sonra otaqdan sıçrayıb çıxdım, qapının arxasında gizləndim.

Gələn Meri Ceyn idi. O, sakit addımlarla tabuta yanaşaraq dizi üstə çöküb mərhumu baxmağa başladı; sonra yaylıgını gözüne tutdu, hönkürtüsü eşidilməsə də, gördüm ağlayır, o, arxası mənə tərəf durmuşdu. Mən qapının arxasından çıxdım, yemək otağının yanından keçəndə, fikirləşdim ki, qoy baxım görüm tabutun yanında qalanlardan məni görən olmayıb ki; qapının açar yerindən içəriyə baxdım, hamı yatmışdı, heç kəs yerindən qımıldanmadı da.

Mən yüyürək yuxarı qalxıb çarpayuya uzandım, özümü çox pis hiss edirdim, çünki bu qədər zəhmətdən və riskdən sonra tutduğum iş mənim istədiyim kimi çıxmamışdı. Öz-özümə deyirdim ki, əgər pullar qoyulduğu yerdə qalsa, bu yenə pis olmaz; çayaşağı yüz mil, iki yüz mil getdikdən sonra yazıb Meri Ceynə bildirərəm; o gedib qəbri qazıtırdı, pulları özü üçün götürər, ancaq çox yəqin ki, belə olmayacaq, tabutun üst qapağını vintlə bağlayanda pulları taparlar. Axırı yenə elə olacaq ki, pulları kral götürəcək, onları bir də oğurlamağa isə daha fürsət olmayacaq. Mən aşağıya düşüb pulları tabutdan götürmək istəyirdim, ancaq buna cəsarətim çatmırdı, hava dəqiqəbədəqiqə işıqlaşırı. Tabut yanında qalan adamların hamısı bir azdan yuxudan ayılacaqdır, bir də onu görərsən ki, məni tutublar, əlimdə də altı min dollar, bu pulların qeydinə qalmağı isə mənə heç kes tapşırımayıb. Yox, mən istəmirəm ki, məni belə bir işdə dolaşırsınlar.

Səhər aşağıya düşükdə gördüm ki, qonaq otağının qapısı bağlıdır, kənar adamların da hamısı gedibdir. Qalanlar yalnız ev adamları, dul qadın Bartli və bizim quldurlar idi. Mən dayanıb baxmağa başladım, dedim ki, bu işin açılıb-açılmadığını bəlkə oradakıların üzündən öyrənə bildim, ancaq heç bir şey öyrənə bilmədim.

Günortaya yaxın tabutçu öz köməkçisi ilə birlikdə gəldi; onlar tabutu götürüb otağın ortasında iki stulun üstünə qoydular, qalan stulları isə cərgə ilə düzdülər, hələ üstəlik qonşulardan da stul gətirdilər, qonaq otağı da, yemək otağı da, dəhliz də stulla doldu. Mən baxıb gördüm ki tabutun qapağı dünənki kimi durmuşdur, ancaq cəsarət eləyib onun içinə baxa bilmədim, axı ətraf adamlı dolu idi.

Sonra dəvət olunan adamlar axışıb gəlməyə başladı, bizim fırıldaqçılar da qızlarla birlikdə qabaq cərgədə, tabutun baş tərəfində əyləşdilər. Qonaqlar azı yarım saat sıra ilə, aram-aram gəlib tabutun yanından keçir, mərhuma baxırdılar, bəziləri göz yaşını axıdırdı; hər bir şeydə sakitlik və əzəmət var idi, yalnız qızlar və bu iki fırıldaqçı əl yaylıqlarını gözlərinə tutmuş, başlarını aşağıya sallayıb yavaşcadan ağlayırdılar. Ayaq səsinə və burun finxırısından başqa heç bir şey eşidilmirdi, adamlar dəfən yerində həmişə burunlarını tez-tez silib finxırırlar, yalnız kilsədə belə olmur.

Ev adamları ağzınacan dolduqda, əllərinə qara əlcəklər keçirmiş, çox mülayim və xoşagələn bir adam olan tabutçu pişik kimi ayaqlarının səsinə çıxarmadan və hər şeyin öz qaydasında olması üçün son hazırlığı görərək irəli keçib nəzakət və ehtiramla ətrafa göz gəzdirdi. O, bir kəlmə belə demədən başının və əllərinin işarəsi ilə qonaqları yerbəyer elədi, gecikənləri ora-bura sıxışdırdı, camaatı yanlara itələyib gediş-gəliş üçün yol açdı. Sonra isə divarın yanında özü üçün ayrılmış olan yerə keçdi. Mən ömrümdə belə sakit, nəzərə çarpmayan və qılığagirən bir adam görməmişdim; o, qaxac ət kimi donuq olub qətiyyənlə gülümsəmirdi.

Onlar tanışlarından güc-bələ ilə köklənməmiş bir fisqarmoniya¹ alıb gətirdilər, hər şey hazır olduqdan sonra tanımadığım cavan bir qadın oturub çalmağa başladı; xırıltı və iniltidən qulaq tutulurdu, bu vaxt xorla oxumağa başladılar, mənə bu təkə Piterə xoş gələ bilərdi. Sonra cənab əqdəs mister Hobson işə girişdi, aram-aram və əzəmətlə nitq söyləməyə başladı; lakin o, yenicə başlamışdı ki, zirzəmidən çox dəhşətli, qorxunc bir zingilti qopdu; bu zingiltini qoparan birca it idi, amma elə zingildəyir və arasıkəsilmədən elə hürürdü ki, keşiş tabutun yanında dayanmış halda susub gözləməyə məcbur oldu, ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Çox namünasib bir vəziyyət yaranmışdı, heç kəs bilmirdi ki, nə etsin. Lakin uzundraz tabutçu birinci olaraq özünü ələ alıb sanki: "Narahat olmayın, mən hər şeyi düzəldərəm", - deyərək başı ilə keşişə işarə elədi. O, əylənərək divarın dibinə çıxış yoluna tərəf gəlməyə başladı, adamların başı

¹ Fisqarmoniya - arqana banzoyan klavişli musiqi aləti

üzərindən onun yalnız çiyinləri görünürdü. O qapıya çatıncayadək səs-küy və it hürüşməsi bir-birinə qarışıb aləmi başına götürdü; tabutçu nəhayət, otaqdan çıxıb zirzəmidə görünməz oldu. Bir-iki saniyədən sonra biz qüvvətli bir zərbə səsi eşitdik, it qulaqbatırıcı bir səslə bir, ya iki dəfə də zingildədi, sonra hər şey sakitləşdi, araya tam sakitlik çökdü, keşiş təntənəli nitqinə yarımçıq qoyduğu yerdən başladı. Azca sonra tabutçu qayıtdı, yenə də onun çiyinləri görünməyə başladı, o, otağın üç tərəfini hərلənib qamətini düzəltdi, əlini ağzına tutub boynunu uzadaraq xırıltılı səslə: "İt siçovul tutmuşdu!" -deyə keşişə pıçıldadı. O yenə əylilərək divarın dibilə keçib öz yerinə getdi. Hamının bu hadisədən xoşhallandığı aydın görünürdü, camaat nə olduğunu bilmək istəyirdi. Belə boş şeylər adam üçün heç bir şeydir, ancaq ümumi hörmət və məhəbbət də elə bu cür boş şeylərlə qazanılır. Şəhərdə heç bir kəsi bu tabutçu qədər sevmirdilər.

Keşişin tabut başında söylədiyi sözlər yaxşı sözlər idi, ancaq nitq çox uzun və darıxdırıcı idi; sonra kral da özünü oraya soxdu, nitqlə çıxış etdi və həmişə olduğu kimi cəfəng sözlər söylədi; sonra tabutçu əlində vintburan tabuta yanaşdı. Mən elə bil tikan üstündə oturmuşdum, gözlərimi bərəldib ona baxırdım. O isə tabuta heç nəzər də yetirmədi, tabutun qapağını səs çıxarmadan çəkib yerinə saldı və möhkəm-möhkəm vintlədi. Mən beləcə və nigaran qalıb, pulların orada olub-olmadığını öyrənə bilmədim. Kim bilir, deyə düşünürdüm, bəlkə birisi pulları xəlvətcə çırpışdırıb. Bilmirəm, İndi Meri Ceynə yazım, ya yox? Birdən o gedib qəbri qazıtırdır, pulları isə orada tapmaz, onda mənim haqqımda nə düşünür? Eh, cəhənnəmə olsun, yoxsa ardımca düşüb məni tutar, həbsxanaya salarlar; yaxşısı budur dilimi dinc qoyum, ona da heç bir şey yazmayım; çünki hər şey dolaşq düşdü, mən yaxşı iş görmək istəyirdim, amma yüz qat pis çıxdı. Heç gərəkdir bu işə baş da qoşmayaydım, nəyimə gərəkdirdi!

Piteri dəfn etdilər, biz evə qayıtdıq; mən yenə adamların üz-gözünə baxırdım ki, bəlkə bir şey sezə bildim, bu işdən özümü heç cürə yayındıra bilmir, sakit olurdum.

Həmin axşam kral qonaqlara baş çəkib təsəlli verir, öz dostluğunu göstərmək istəyir, sözarası da bildirirdi ki, müridləri onu orada, İngiltərədə səbirsizliklə gözləyirlər, belə ki, o gərəkdir tələsə, əmlak barədə hər şeyi yoluna qoyandan sonra evlərinə qayıda. O belə tez getməsinə çox təəssüflənirdi, başqaları da buna çox təəssüflənirdi, onlar kralın burada daha çox qonaq qalmasını istəyirdilər, ancaq bilmirdilər ki, onu

necə dilə tutsunlar. O deyirdi ki, guya Vilyamla birlikdə qızları da özləri ilə İngiltərəyə aparmaq istəyirlər; buna hamı sevinirdi, çünki qızlar qohumları ilə birlikdə olacaq və yaxşı yaşayacaqdılar; qızlar da məmnun idilər və buna elə sevinirdilər ki, öz dərdlərini tamam yaddan çıxartmışdılar; qızların dediyi elə bu idi; qoy kral hər şeyi tez satsın, onlar isə yola yığışarlar. Zavallılar elə məmnun idilər, özlərini elə xəşbəxt hesab edirdilər ki, onları necə tora salıb aldatdıqlarına baxanda az qala ürəyim partlayırdı, ancaq mən bu məsələyə qarışmaq və bir dəyişiklik etməyə heç bir imkan görmürdüm.

İnanın ki, kral bir dəqiqə belə keçməmiş evin də, zəncilərin də dəfndən sonra müzakirə ilə satılması vaxtını təyin etdi, bu, dəfndən iki gün sonra keçirilməli idi. Lakin istəyənlər bundan qabaq da ala bilərdilər. Dəfnin ertəsi günü, saat on ikiyə yaxın qızların sevinci ilk dəfə qüssə ilə əvəz olundu. Zənci alveri edən iki tacir gəldi, kral zənciləri, qaydaya görə üç gün müddətinə çəklə ödənilmək şərtilə yaxşı qiymətlə satdı, onlar iki oğlanı çayyuxarı Memfisə, uşaqların anasını isə çay-aşağı, Yeni Orlana apardılar. Mən zavallı qızların da, zəncilərin də dərdəndən ürəkləri partlayıb öləcəklərini düşünürdüm, onlar bir-birləri üçün elə ağlayır, şivən qoparırdılar ki, baxanda az qala ürəyim partlayırdı. Qızlar deyirdilər ki, ailəni parçalayıb buraya, şəhərə yox, çox-çox uzaqlara satmaq onların heç yuxusuna da girməyib. Yazıq qızlarla həmin zəncilərin bir-birlərini qucaqlayıb ağladıqları heç vaxt yadımdan çıxmıyacaq, bu indi də gözümlə qabağındadır; əgər mən alverin etibarsız olduğunu və zəncilərin bir-iki həftədən sonra evlərinə qayıdacaqlarını bilməsəydim, buna çox yəqin ki, dözə bilməyəcəkdim, susub durmayacaq, gedib bizim quldur dəstəsini ələ verəcəkdim.

Bu alver şəhərdə böyük gurultu qopardı; adamların əksəriyyəti bunun qəti olaraq əleyhinə idi; deyirdilər ki, ananı uşaqlarından ayırmaq böyük rüsvayçılıqdır. Bu əhvalat bizim fırıldaqçıları yaman hörmətdən saldı, qoça axmaq hersoqun dediklərinə məhəl qoymayıb öz bildiyini edirdi; hersoq isə, hər şeydən görünürdü ki, bərk təşvişə düşmüşdü.

Ertəsi günü müzaidə təyin olundu. Səhər hava işıqlaşan kimi kralla hersoq çardağa qalxıb məni oyatdılar; üzlərindən o saat başa düşdüm ki, iş nə yerdədir.

- Sırağagün axşam mənim otağında olmusanmı? - deyə kral soruşdu.
- Yox, əlahəzrət. - Yad olmayanda, mən ona həmişə belə deyirdim.
- Dünən axşam necə, olmusanmı?

- Yox, əlahəzrət.

- Bax, doğrusunu söylə, yalan demə!

- Namusuma and olsun, əlahəzrət, mən sizə düzünü deyirəm. Miss Meri Ceyn otağı sizinlə hersoqa göstərəndən bəri sizin otağa heç yaxın da gəlməmişəm.

- Bos oraya bir kimsənin girib-girmədiyini görmüsənmi? - deyə hersoq soruşdu.

- Yox, cənab, nə isə yadımda deyil.

- Fikirləş, yadına sal!

Mən fikrə gedib gördüm ki, yaxşı fürsət düşüb, dedim:

- Bəli, mən zəncilərin bir dəfə deyil, dəfələrlə oraya girdiklərini görmüşəm.

Hər ikisi yerlərindən dik atıldı, əvvəlcə elə görkəm aldılar ki, guya bunu gözləməyirmişlər, sonra isə elə dəyişildilər ki, guya elə məhz bunu gözləyirmişlər.

- Necə? Hamısı birdənmi girirdi? - deyə hersoq soruşdu.

- Yox, hamısı birdən yox... daha doğrusu, deyəsən onların hamısının oradan çıxdığını görməmişəm, yalnız bir dəfə...

- Hə, hə. Bu nə vaxt olmuşdu?

- Mərhum dəfn olunan gün. Səhər. Amma çox ertədən yox, çünki mən o gün yatıb yuxuya qalmışdım. Mən pilləkənlə elə təzəcə aşağıya enmək istəyirdim ki, onları gördüm.

- Bəs sonra, sonra? Onlar nə edirdilər? Özlərini necə aparırdılar?

- Heç bir şey etmədilər. Özlərini də, mənəcə, adi qaydada aparırdılar. Ancaq oradan ehtiyatla, ayaqlarının ucunda yeriyərək çıxdılar; deyəsən, əlahəzrətin otağını yığışdırmağa, bəlkə də başqa bir iş görmək üçün gedirdilər, elə bilirdilər ki, siz yataqdan durmuşsunuz; hələ yatmış olduğunuzu gördükdə isə sizi oyatmamaq, narahat etməmək üçün qorxub tələsik gedirdilər.

- Lənət şeytana, işə bir bax! - deyə kral özünü itirmiş halda hersoqa baxdı, hersoq da ona baxıb qaldı, hər ikisi çox axmaq görkəm almışdı.

Onlar bir dəqiqəliyə başlarını qaşıyaraq fikrə getdilər, sonra isə hersoq xırıltılı səslə gülərək dedi:

- Bir görün ki, bu zəncilər necə bir məharətlə məzhəkə oynayıblar! Özlərini tülkülüyə vururdular ki, guya bu yerlərdən getməklərinə çox təəssüflənirlər! Mən də onların təəssüf etdiklərinə inanırdım, siz də, eləcə də hər bir kəs. Bundan sonra mənə deməyin ki, zəncilərin artistlik

istedadı yoxdur! Görün, bir nə oyunbazdırlar, hər kimi istəsələr aldada bilərlər! Mənim fikrimcə, biz onları çox ucuz satmışıq. Əgər mənim pulum və öz teatrım olsaydı, onlardan yaxşı artist mənə gerek deyildi, biz isə onları burada lap havayı, qəpik-quruşa satdıq. Hələ o qəpik-quruşu da almamışıq. Bura bax, bəs həmin qəpik-quruş, həmin çek hardadır?

- Harda olacaq? Bankdadır, hələ vaxtına qalıb.

- Allaha şükür, yaxşı ki, bu da əlimizdən çıxmayıb.

Mən özümü bicliyə vuraraq, guya qorxuya düşmüş kimi soruşdum:

- Nə olub ki?

Kral üstümə qışqırdı:

- Sənin işin deyil! Dinməz dur və öz işinlə məşğul ol! Nə qədər ki, burada, şəhərdəsən, bunu yadından çıxartma, eşitdinmi?

Kral sonra üzünü hersoqa tutub dedi:

- Nə edəsən ki, dözmək lazımdır; gerek dilimizi qarnımızda saxlayaq, vəssalam, başqa çarə yoxdur.

Onlar pilləkənlə aşağı düşməyə başladılar, hersoq yenə gülərək dedi:

- Tez satdıq, amma heç bir şey qazanmadıq! Mənfəətli işdir, deməyə gəlməz.

Kral acıqlı-acıqlı dedi:

- Mən çalışırdım, elə bilirdim ki, tez satsaq yaxşıdır! Axırda heç bir qazancı olmayıb, böyük zərəri olmuşsa, nəticədə heç bir şey çıxmayıbsa, bunda mənim təqsirim səninkindən çox deyildir.

- Belə, əgər durub mənim məsləhətimə qulaq assaydımsa, onda zəncilər burada qalar, biz isə burada olmazdıq.

Kral yenə də deyindi. Sonra isə söhbəti dəyişib yenə mənim üstümə düşdü. Ağzına gələn sözü mənimçün dedi, guya bu işdə mən günahkaram, çünki zəncilərin ayaqları ucunda onun otağından çıxdıklarını görüb ona xəbər verməmişəm, mənim yerimə hər hansı axmaq belə olsaydı, burada bir əngəl iş olduğunu başa düşərdi. Kral sonra özünü söyməyə başladı: guya hamısı ondan olub ki, həmin gecə gözünə yuxu getməmiş, səhər lap tezdən oyanıb yerindən qalxmışdır; kral deyirdi ki, əgər bir də tezdən yuxudan ayılırsa, Allah ona lənət eləsin. Onlar yenə bu barədə danışaraq çıxıb getdilər; mən isə bu işi zəncilərin üstünə atdığıma çox sevindim; həm də bu işi elə məharətlə görmüşdüm ki, zəncilərə heç bir xətər dəyməyəcəkdə.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

CƏZALANDIRILMIŞ RƏZİLLİK

Yuxudan durmaq vaxtı gəlib çatdı. Mən çardaqdan pilləkənlə enməyə başladım; qızların otağının yanından keçəndə gördüm ki, qapı açıqdır. Meri Ceyn də açıq sandığının qabağında əyləşib şeyləri onun içinə yığır. İngiltərəyə getməyə hazırlaşır. Ancaq bu vaxt o, sandığa şey qoymur, bükülmüş paltarını dizi üstə qoyub əllərilə üzünü örtərək ağlayırdı. Mən onu gördükdə çox mütəəssir oldum, elə mənim yerimə kim olsaydı, əhvalı pozulardı. Mən onun otağına girib dedim:

- Miss Meri Ceyn, siz adamları müsibətə düşmüş görəndə, buna dözə bilmirsiniz, mən də sizin kimi oluram. Deyin görüm, nə olub?

Meri Ceyn dərdini mənə söylədi. Mən düz fikirləşmişdim, o zəncilər üçün ağlayırdı. Meri Ceyn dedi ki, indi İngiltərəyə getmək də onun gözündə deyildir: ananın bir də heç bir vaxt öz uşaqlarını görməyəcəyini bilə-bilə orada necə şad ola bilər! Meri Ceyn sonra əvvəlkindən də bərk ağlamağa başladı, əllərini bir-birinə vuraraq dedi:

- Aman Allah! Adam onların bir daha heç bir vaxt görüşməyəcəklərini bildikdə lap dəli olur.

- Heç bir-iki həftə də keçməz ki, onlar bir-birlərini görürlər, mən bunu çox yaxşı bilirəm!

Bir mənə bax ha! Ağzımdan qaçırdım. Mən bu vaxt düşünməyə macal tapmamış, özümə gəlməmişdim ki, qız atılıb boynumdan qucaqlayaraq dedi:

- Bunu bir də təkrar elə görək, tez ol!

Gördüm ki, qızışib ağzımdan söz qaçırmış, həm də artıq söz danışmışam, bir çıxış yolu da tapa bilmirəm. Mən ondan xahiş etdim ki, fikirləşmək üçün mənə bir dəqiqəliyə möhlət versin; onun isə səbri yox idi, həyəcanlı halda oturmuşdu, nə qədər də qəşəng və fərəhli idi, elə bil ki, ağrıyan dişini bu saat çəkmişdilər. Mən aqlımı cəmləşdirib öz-özümə fikirləşdim: mənə, divara qısılmış bir adam durub bütün həqiqəti açib tökərsə, bərk risk etmiş olar; mən isə belə bir vəziyyətdə deyildim, yalandan söyləyə bilmərəm, amma buna bənzər bir şey idi. Gördüm ki, belə bir vəziyyətdə, həqiqəti söyləməyim yaxşıdır, həm də bu yalan danışmaqdan qorxulu deyildi. Bunu yadda saxlayıb boş vaxtda yaxşıca düşünmək lazım idi; bütün qaydaların əksinə hərəkət etmək nə isə çox

çetindir. Mən ömrümdə belə bir çətin vəziyyətə düşməmişdim. Fikirləşdim ki, nə olar olar, bu dəfə həqiqəti açıb söyləyəcəyəm; ancaq bu bant dolu çəlləyin üstündə əyləşib maraqlı ucundan onu parlatmaq kimi bir şey idi, ama heç bilmirdim ki, çəlləkpartlayandan sonra hara düşəcəkdim. Nə isə, belə dedim:

- Miss Meri Ceyn, sizin şəhərdən kənarında elə bir tanışımız olarmı ki, gedib orada üç, ya dörd gün qonaq qalasınız?

- Bəli, var, raister Lotropgilə gedə bilərəm. Axı nə üçün?

- Bunun əhəmiyyəti yoxdur. Yaxşı, bir deyin görüm, əgər mən sizing zəncilərin iki həftədən sonra burada, bu evin özündə anaları ilə görüşəcəklərini haradan bildiyimi sizə söyləsəm və bunu yaxşıca bildiyimi sübut etsəm, gedib mister Lotropgilə dörd gün qala bilərsinizmi?

- Dörd gün nədir ki! Lap bir il də qalaram!

- Yaxşı, mənə siziti bircə sözüünüz kifayətdir, daha heç nə lazım deyil. Başqa birisi lap Tövrata da and içsəydi, mən ona sizin bircə sözüünüz qədər inanmazdım.

Meri Ceyn gülümsəyib qızardı, mən isə dedim:

İcazənizlə qarını örtüb açarla bağlayacağam. – Mən qarını bağlayıb qayıtdım, yenə oturub dedim:

- Ancaq gərək qışqırmayasınız. Sakitcə oturub bir kişi kimi mənə qulaq asın. Mən sizə həqiqəti söyləməli, siz isə, Meri Ceyn, özünüzu ələ almalısınız, çünki bu həqiqət xoşa gəlməyən, acı bir həqiqətdir və onu dinləmək çox çətin olacaqdır, ancaq nə edə bilərsən ki? Sizin bu əmələriniz heç də əmələriniz deyildilər, fırıldaqçılardırlar, əsl tufeylidirlər.

Bax belə, bundan daha pis nə ola bilər! Qalanına isə asanlıqla qulaq asıb dözə bilərsiniz.

Mənim bu sözlərim, aydındır ki, Meri Ceyni bərk sarsıtmış oldu; ancaq man düz yola çıxıb atı dördnala çapırdım, belə ki, hər şeyi açıb ona söylədim, onun gözləri bərəlib maraqlı və təəccübdən par-par parıdayırdı; mən paroxoda minməyə hazırlaşan həmin axmaq gənclə rastlaşdığımızdan başlayaraq, onun öz evləri qarşısında kralın boynuna atıldığı və kralın azı iyirmi dəfə onu öpdüyünə qədər hər şeyi danışdım, o; burada özünü daha saxlaya bilməyib, qürub səması kimi alışıb yandı, yerindən sıçrayıb:

- Ah, əclaf! - deyər qışqırdı. - Niyə durmusan? Tez ol gedək, bir dəqiqə, bir saniyə belə dayanmaq olmaz, onları qatrana buladaq, quş tüklərinə batırdırıb çaya atdıraq.

Mən dedim:

- Əlbəttə, əlbəttə. Ancaq siz bunu nə vaxt etmək istəyirsiniz: mister Lotropgilə gedənə kimi, yoxsa...

- Ah,-deyə o dilləndi, - mən gör bir nə fikrə düşmüşəm! -Sonra o əyləşdi. - Məni qınama... yaxşımı? – İpək kimi zərif əlini mənim əlimin üstünə qoydu, həm də elə mehribanlıqla ki, mən mum kimi yumşaldım. - Mən bu fikirdə deyildim, yaman həyəcanlanmışdım, -deyə bildirdi, - indi isə sözüünə davam et, mən daha belə etməyəcəyəm. Mənə söylə görüm nə etmək lazımdır, sən necə desən, eləcə də edəcəyəm.

- Bax belə, - deyə mən sözümə davam etdim, - onlar əlbəttə ki, əsl fırıldaqçılardırlar, hər ikisi dələduzdur, ancaq nə edəsən ki, belədir, istəsəm də, istəməsəm də onlarla birlikdə getməli olacağam, nə üçün getməli olacağımı isə yaxşısı budur soruşmayasınız; əgər siz onlar barədə danışırsınız, onda məni, əlbəttə ki, onları pəncəsində qopararlar, mənim üçün yaxşı olar! Ancaq, bir adam var, siz onu tanıyırsınız, o, böyük fəlakətə düşə bilər. Mən isə onu bu fəlakətdən qurtarmalıyam, elə deyilmi? Əlbəttə ki, elədir! Buna görə də susub onlar barədə heç bir şey danışmamalıyıq.

Bu vaxt mənim ağıma yaxşı bir fikir gəldi. Mən Cimlə Özümü bu fırıldaqçıların əlindən necə qurtula biləcəyimiz barədə bir şey fikirləşdim; onları burada həbsxanaya saldırırıq, özümüz isə qaçırıq. Ancaq mən gündüz vaxtı təkcə salda üzmək istəmədim. Hamı məni görüb əl çəkməyəcəkdi, buna görə də axşam hava qaralana kimi gözləməyi qət etdim. Meri Ceynə belə dedim:

- Miss Meri Ceym, indi sizə deyərəm ki, nə etməliyəm, əgər elə etsək, ola bilsin ki, siz mister Lotropgilə çox qalmalı olmasınız. Mister Lotrop buradan çoxmu uzaqda olur?

- Heç dörd mil də olmaz, şəhərdən çıxan kimi oradasan, bax, bu tərəfdədir.

- Çox yaxşı, bu daba münasibdir. Siz indi oraya gedib axşam saat doqquza, bəlkə də onun yarısına kimi sakitcə oturun, sonra isə xahiş edin ki, sizi evə aparsınlar, guya nəyi isə yadıңызdan çıxartmışsınız. Əgər saat on birə kimi evə qayıtsanız, şamı bu pəncərəyə qoyun, əgər mən bundan sonra qayıtmasam, deməli, sağ-salamat getmişəm və heç bir kəsə mane olmayacağam. Onda siz gedib bildiklərinizin hamısını danışın, qoy bu fırıldaqçıları tutub həbsxanaya salsınlar.

Meri Ceyn:

- Yaxşı, - deyə cavab verdi. - Mən beləcə də edərəm.

- Əgər mən çıxıb gedə bilməsəm, məni də onlarla birlikdə tutsalar, onda deyərsiniz ki, bütün bunları sizə söyləyəm mən olmuşam və məni müdafiə edərsiniz.

- Əlbəttə, müdafiə edərəm. Sənə heç kəs cəsəət edib barmağı ilə də toxuna bilməz! – deyə Meri Ceyn dilləndi. Gördüm ki, onun burun pərələri qalxıb enir, gözləri isə yenə də alışıb yanır.

- Əgər mən burada olmasam, - deyə sözümlə davam etdim, - bu fırıldaqçılarının sizinlə qohum olmadıqlarını sübut edə bilməyəcəyəm; fərqi də yoxdur, burada olsam da yenə sübut edə bilməyəcəyəm. Mən yalnız and içə bilərəm ki, onlar fırıldaqçı və veyl adamlardır, vəssalam, bunun da çox az xeyri olar. Amma elə adamlar tapılar ki, onların sözüne heç kim şübhə etməz. Mən sizə deyərəm ki, elə adamları haradan tapasınız. Mənə karandaş və bir parça kağız verin. Budur: "Zürafə", Briksvill. Bu kağızı yaxşı bir yerdə gizlədin, itirməyin. Məhkəmə bu avaraların kim olduğunu öyrənmək istədikdə, qoy Briksvillə adam göndərib desinlər ki, "Zürafə" tamaşasını göstərən artistləri tutublar, onlardan şahid göndərilməsini xahiş etsinlər, -miss Meri, gözünüzü qırpmığa macal tapmamış bütün şəhər axışib buraya gələcəkdir, həm də çox qəzəbli şahidlər gələcəkdir!

Mən artıq hər şey barədə əməlli-başlı danışdığımızı qət edərək sözümlə davam etdim:

- Qoy müzaidə öz qaydası ilə getsin, bundan narahat olmayın. Alınan şeylərin pulunu heç kəs həmin gün ödəməyə məcbur deyildir, bu fırıldaqçılar isə pul almamış buradan getmək fikrində deyillər. Axın yenə belə olacaq; satış etibarsız hesab ediləcək, zəncilər də tezliklə evə qayıdacaqlar. Onlar zəncilər üçün də heç bir şey ala bilməyəcəklər. Yaman əngələ düşüblər, miss Meri, bundan daha pis vəziyyət ola bilməz!

- Yaxşı, - deyə o cavab verdi, - mən indi gedib səhər yeməyi yeyər, oradan birbaşa mister Lotropgilə gedərəm.

- Yox, Miss Meri Ceyn, belə yaramaz, - deyə cavab verdim, - bu işləri korlaya bilər, səhər yeməyi yeməmişdən qabaq getmək lazımdır.

- Nə üçün?

- Miss Meri, bəs sizcə mən nə üçün sizin çıxıb getməyinizi istəyirəm?

- Mən bunu hələ də anlamamışam, nə qədər fikirləşsəm, başa düşən deyiləm. Axı nə üçün getməliyəm?

- Ona görə getməlisiniz ki, siz adi gönüqalın adamlardan deyilsiniz.

Sizin üzünüzdən hər şeyi kitabdakı kimi oxumaq olar. Hamı lap asanlıqla oxuya bilər. Siz elə bilirsiniz ki, öz əməllərinizlə həmişəki kimi görüşə biləcəksiniz? Onlar sizə yanaşır "sabahınız xeyir" deyəcək, size öpəcəklər, siz isə...

- Bəsdir, bəsdir! Daha lazım deyil! Mən səhər yeməyi yeməmiş-mən çıxıb gedərəm, həm də böyük həvəslə! Yaxşı, bəs mən bacılarını onların yanında necə qoyum?

- Bu barədə heç narahat olmayın. Onlar bir qədər də buna dözməli olacaqlar. Əgər siz hamınız birdən getsəniz, qorxuram ki, bu firıldaqçılar işin nə yerdə olduğunu duyub anlaşırlar. Siz onlarla da, bacılarınızla da, şəhərdəkilərlə də, heç bir kəsə görüşməyin; əgər qonşunuz soruşsa ki, əməlləriniz bu səhər özlərini necə hiss edirlər, sizin üzünüzdən o saat hər şey məlum olacaq. Miss Meri Ceyn, siz elə bu saat gedin, mən isə onlarla işi birtəhər yoluna qoyaram. Mən Suzannaya deyərəm ki, əməllərinizə sizdən salam söyləsin və desin ki, qısa müddətə getmişsiniz, bir qədər dincəlib əhvalınızı dəyişmək istəmişiniz, yaxud bir rəfiqənlə görüşməyə getmişsiniz, elə bu axşam ya da sabah səhər qayıdacaqsınız.

- Rəfiqənlə görüşməyə getdiyimi demək olar, amma mən istəmirəm ki, onlara məndən salam söyləsinlər.

- İstəmirsinizsə, lazım deyil.

Axı nə üçün belə deməyəsən, bunda heç bir pis şey yoxdur. Belə boş şeylər etmək çətin deyildir, heç bir zəhməti yoxdur, amma elə boş şeylər adama həyatda hər şeydən çox kömək edir. Meri Ceyn sakit olar, mənim üçün də bunun heç bir çətinliyi yoxdur. Mən sonra dedim;

- Daha bir məsələ qaldı, içi pulla dolu kisə haqqında danışmadıq.

- Bəli, kisə onlardadır; indi kisenin onların əlinə necə keçdiyini yadıma salanda Özümü lap səfeh hesab edirəm.

- Yox, siz səhv edirsiniz. Kisə onlarda deyil.

- Necə? Bəs kimdədir?

- Bunu indi heç özüm də bilmirəm. Məndə idi, sizə vermək üçün onlardan oğurlamamışdım; kiseni harada gizlətdiyimi də bilirdim, ancaq qorxuram ki, indi orada olmaya. Miss Meri Ceyn, elə hayıfım gəlir ki, heç sizə deyə də bilmirəm. Mən çalışırdım ki, bunu lap yaxşı eləyim, inam ki, çalışırdım! Məni lap azca qalmışdı ki, tutsunlar, buna görə də kiseni gözümdə dəyənlə ilk yerə soxdum, bu yer isə heç də yararlı deyildi.

- Özünü təqsirləndirmə, bu yaxşı deyil, sənə icazə vermirəm ki, belə deyəsən axı, sən başqa cürə edə bilməzdin, deməli, təqsirkar deyilsən. Yaxşı, bəs harda gizlətmisən?

Mən onun dərdini təzələmək istəmirdim, bunu deməyə dilim də gəlmirdi. Fikirləşirdim ki, əgər açıb söyləsəm, qapının üstünə kisə qoyulmuş, tabutda yatmış olan mərhumu təsəvvürünə gətirəcək. Buna görə də bir dəqiqəliyə susub durdum, sonra isə dedim:

- Miss Meri Ceyn, əgər icazə versəydiniz, kisəni haraya qoyduğumu sizə deməzdim. Bunu kağıza yazıb sizə verərəm, əgər istəsəniz, mister Lotropgilə gedəndə, yolda oxuyarsınız. Hə, razısınız mı?

- Bəli, razıyam.

Kağız götürüb yazdım; "Mən onu tabutun içinə qoymuşam. Siz gecə yan tabutun yanında durub ağlayanda kisə orada idi. Mən onda qapının arxasında durmuşdum, miss Meri Ceyn sizə elə yazığım gəlirdi ki!"

Miss Meri Ceynin gecə yan tabutun yanında təkcə dayanıb ağladığını yadıma saldıqda, az qala, özüm də ağlayacaqdım; bu iki əclaf isə buradaca, onun evində yatmış, həm də onu soyub-talamaq istəyirdilər! Mən kağızı büküb ona verdim, gördüm ki, gözləri yaşla dolub, Meri Ceyn əlimi möhkəm-möhkəm sıxıb dedi:

- Çox sağ ol! Mən hər şeyi sənə dediyin kimi edərəm; əgər biz bir daha görüşməsək, səni heç vaxt unutmayacağam, səni tez-tez xatırlayacaq, sənə dua edəcəyəm.

Meri Ceyn bu sözləri deyib getdi.

Mənə dua etmək! Məncə, əgər o məni əməlli-başlı tanısaydı, başqa bir yüngül şeydən, gücü çatacağı şeydən yapışardı. Nə isə, yəqin ki, mənim üçün dua oxuyub, lap qiyamət qız idi. O lap İuda¹ üçün də dua oxuyardı; istədiyi şeydən heç vəchlə dönmən deyildi! Hər nə deyirsiniz deyən, mənə bu qızın iradəsi, hər hansı bir başqa qızın iradəsindən qat-qat möhkəm idi; mən elə bilirəm ki, o lap daş parçası idi. Mənim dediklərim bir az yaltaqlıq kimi çıxsada, ancaq bunda bir damcı da yaltaqlıq yoxdur. Gözəlliyinə, eləcə də səxavətinə gəldikdə isə bu cəhətdən ona heç kəs çata bilməzdi! O qapıdan çıxıb getdikdən sonra mən onu bir daha görmədim, bircə dəfə də görmədim. Ancaq, onu lap çox, milyon dəfələrlə xatırlamışam. Onun mənə dua etmək vədini də xatırlamışam; əgər mən bilsəydim ki, mənim duamdan ona bir xeyir yetə bilər, bax, bu xaça and olsun ki, onun üçün dua etməyə başladım!

¹ İuda - satqın, xain

Meri Ceyn, deyəsən, dal qarıdan çıxıb getmişdi, çünki onu heç kəs görməmişdi. Mən Süzanna ilə Dovşandodağı görün kimi onlardan soruşdum:

- Çayın o tayında yaşayan və sizin tez-tez qonaq getdiyiniz tanışınızın familiyası nədir?

- Bizim orada tanışlarımız çoxdur, hamıdan çox isə Proktorların evinə gedirik, - deyə qızlar cavab verdilər. Mən dedim:

- Hə, elə həmin familiyadır, mən isə az qala yadımdan çıxarmışdım. Miss Meri məndən xahiş etdi ki, onlara getdiyini sizə bildirim...

Özü yaman tələsirdi. Orda kim isə xəstələnib.

-Kim, bilmirsən?

- Bilmirəm, yadımdan çıxıb, deyəsən...

- Vay, aman Allah, bəlkə Xannadır.

- Sizi qüssələndirmək isləmirdim, - deyə cavab verdim, - ancaq, elə onun özüdür ki, var.

- Aman Allah, keçən həftə sapsağlam idi! Bilmirsən, xəstəliyi qorxulu deyil ki?

- Elə qorxuludur ki, heç deməyə də gəlməz! Miss Meri Ceyn deyirdi ki, qohumları bütün gecəni onun yanında oturlar, qorxurlar ki, bəlkə heç bir gün də yaşamaya.

- Bir işə bax! Görəsən xəstəliyi nədir?

Mən birdən-birə münasib bir şey düşünüb tapa bilmədim, buna görə də dedim:

- Xənazirdir!

- Xənazir xəstəliyinə tutulan sənin nəyindir. Əgər xənazir olsaydı, bütün gecəni başı üstündə oturmazdılar!

Oturmazdılar? Siz danışdınız da! Bilirsinizmi, belə xənazirdə mütləq oturlar. Gecəni səhərə kimi oturlar. Bu adi xənazir deyil. Miss Meri Ceyn deyirdi ki, nə isə təzə xənazirdir. – Necə yəni təzə? - Təzədir də, bu xənazirdən hər cür başqa xəstəliklər baş verir. - Hamısı xəstəliklər? - Qızılca da, göy öskürək də, qızıl yel də, vərəm də, sarılıq da, beyin iltihabı da... məgər azını xəstəlik var?

- Aman Allah! Özü də xənazir adlanır?

- Mən bilmirəm, miss Meri Ceyn belə deyirdi.

- Axı nə üçün bütün bunlara xənazir deyirlər?

- Ona görə ki, xənazirdir də. Xənazirdən başlayıb.

- Heç bir şey anlaya bilmirəm, mənasız sözlərdir! Tutaım ki, bir adam barmağını əziz, sonra isə zəhərlənir, sonra da quyuya yıxılıb ölür, bir adam da gəlib soruşanda ki, nədən ölübdür, səfehlin birisi cavab verir ki, "barmağını əzib, ölüb!" Bu doğrudurmu? Yox, sənin dediklərin də buna oxşayır, başdan-ayağa cəfəngiyatdır. Yaxşı, bir de görüm, bu xənazir yoluxucudurmu?

- Yoluxucudur? Mala kimi şeydir, qaranlıqda gedəndə mütləq ilişəcəksən, bir dişinə ilişməsən də o birisinə ilişəcəksən, düzdürmü? Ondan heç cür canını qurtara bilməyəcəksən, malını çəkib özünə aparacaqsan düzdürmü? Bax, indi bu xənazir də, demək olar ki, bütün mallardan pisdir, ilişdimi, daha ayrılan deyil.

- Lap dəhşətdir! - deyər Dovşandodaq dilləndi. - Mən indi Harvi əminin yanına gedib...

- Bəs necə, - deyər onun sözüne qüvvət verdim, - getməmək olarmı?

Mən sənə yerinə olsaydım, çoxdan getmişdim. Bir dəqiqə də durub gözləməzdim.

- Bəs nə üçün özün gedib demirsən?

- Özün bir fikirləş. Axı sənənin əməllərin mümkün qədər tezliklə İngiltərəyə getməlidirlər. Bəs sən elə bilirsən ki, onlar əclafliq edib sızsız yola düşəcəklər? Siz də bütün yolu təkcə gedəcəksiniz? Sən yaxşı bilirsən ki, onlar durub sizi gözləyəcəklər. İndi gerisinə qulaq as. Sənənin əmin Harvi ruhanidir, eləmi? Çox gözəl ruhani bir şəxs, elə bilirsən ki, durub paroxod müvəkkilini aldadacaq? Miss Meri Ceyni paroxoda buraxdırmaq üçün məgər o, durub gəmi müvəkkilinə yalan deyəcək?

Yox, özün bilirsən ki, belə etməyəcək. Bəs onda nə edəcək? Deyəcək ki:

"Qoy kilsə işləri mənsiz keçib getsin, qardaşım qızı çox ağır və başqa mərzəzlərlə qarışıq xənazir xəstəliyinə tutulmuş adamın yanında olmuşdur, indi mənim müqəddəs borcum üç ay burada qalıb, onun xəstələnib-xəstələnməyəcəyini bilməkdən ibarətdir". Amma, sən heç nəyə fikir vermə, əgər sənə bunu Harvi əmiyə demək lazımsa...

- Elə bir bu qalmışdı! Hamımız birlikdə İngiltərədə kef çəkə biləcəyimiz halda, axmaq adamlar kimi durub burada gözləyəcəyik ki, görək Meri Ceyn xəstələncək, ya yox? Əcəb axmaq sözlər danışsən!

- Hər halda, bəlkə, qonşulardan birisinə deyəsiniz?

- Söz danışdı da! Mən heç belə axmaq adam görməmişəm! Mə gərsən başa düşmürsən ki, onlar gedib o saat hər şeyi camaata yayırlar?

Yalnız birçə yol var: heç kimə heç bir şey deməmək.

- Bəlkə də sən haqlısan... Bəli, elə belə lazımdır.

- Ancaq nəticə, yenə Harvi əmiyə demək lazımdır ki, Meri qısa müddətə gedib, yoxsa o, narahat olar.

- Bəli, miss Meri Ceyn istəyirdi ki, siz ona deyəsiz. O mənə belə dedi: "Onlara de ki, Harvi ilə Vilyam əmiyə salam verib onları mənim yerimə öpsünlər və desinlər ki, mən çayın o tayına, mister... mister..."

Sizin Piter əminin çox hörmət etdiyi həmin varlı adamların familiyası nədir? Mən bilirsinizmi hansını demək istəyirəm?

- Sən yaxın ki, Aptorplan deyirsən?

-Bəli, bəli düzdür... Yadda çətin qalan bu familiyalar andıraqlınsın! Hə, miss Meri Ceyn xahiş etdi onlara deyəsiz ki, o, Aptorların yanına gedib ki, onlar mütləq müzaidəyə gəlsinlər və sizin evi özlərinə alsınlar; Piter əmi evin başqa birisinə deyil, onlara çatmasını istəyirmiş, miss Meri Ceyn dedi ki, onları razı salmayınca əl çəkib qayıdan deyildir, bundan sonra isə, əgər yorğun olmasa, evə qayıdacaqdır; əgər yorulmuş olsa, onda sabah səhər gələcəkdir. O xahiş etdi ki, Proktorlar barədə bir şey deməyəsiz, yalnız Aptorlar barədə deyəsiz, düzünü deyirəm, çünki o, ev barədə onlara da baş çəkəcəkdir; mənə özü belə söylədi.

- Çox gözəl! - deyib, qızlar əmilərini tezəcə tapıb salamı, öpüşü və hər cür tapşırığı onlara yetirmək üçün qaçdılar.

İndi hər şey öz qaydasında idi. Qızlar heç bir başqa söz deməyəcəkdilər, çünki tezliklə İngiltərəyə getmək istəyirdilər; kral ilə hersoq isə Meri Ceynin burada, doktor Robinsonun gözü qabağında qalmayıb, müzaidə işlərilə məşğul olmaqdan ötrü getdiyini bildikdə çox məmnun olacaqdılar. Mən özüm də çox məmnun idim. "Gör işi necə ustalıqla qurmuşam, - deyə fikirləşirdim. - Heç Tom Soyyerin özü də belə edə bilməzdi. Əlbəttə, o, fors üçün bəzi şeylər də əlavə edərdi, mən isə bu sahədə pərgar deyiləm, elə tərbiyə almamışam".

Axşam şəhər meydanında müzaidə başlandı və çox uzun çəkdi, bizim qoca hey müzaidəçinin yanında hərlənir, aravermədən nə isə bir mömin söz söyləyir, yaxud da dini kitablardan bir şey ortalığa atırdı, hersoq da onun dediyinə şərik çıxaraq bacardığı qədər qiğıldayır və ümumiyyətlə, hamının rəğbətini qazanmağa çalışırdı.

Vaxt gəlib keçir, müzaidə isə uzanır, hey uzanırdı, nəhayət, hər bir şey - qəbiristanlıqdakı kiçik torpaq sahəsindən başqa hər bir şey satıldı. Onlar qəbiristanlıqdakı kiçik torpaq sahəsini satmağa çalışırdılar, kral hər bir şeyi birdən, sanki "zürafə" kimi udmaq istəyirdi. Onlar bu işlə məşğul ikən paroxod gəlib sahilə yan aldı, ikicə dəqiqə sonra isə, gördüm ki, körpü tərəfdən camaat bağıra-bağıra, qəhqəhə çəkib gülərək və söyüş yağdıraraq axışib gəlir, qışqırır:

- Bu da sizə rəqiblər! Bu da sizə daha Piter Uilksin bir cüt varisi!
Hansı xoşunuza gəliрсə, pulunuzu verin, seçin!

İYİRMİ DOQQUZUNCU FƏSİL

FIRTINADA QAÇIŞ

Camaat görkəmcə çox mehriban bir qocanı və ondan bir qədər cavan olub əli sarıqlı, qəşəng bir centlmeni araya alıb gətirirdi. Hamı elə qışqırır və qəhqəhə çəkib gülürdü ki, daha deməyə belə gəlməzdi! Həm də yaman məsxərə edirdilər. Mən bunda heç bir gülməli şey görmürdüm, kral və hersoq da gülmürdü; mən, sözün düzü, belə düşünürdüm ki, onlar qorxub özlərini itirəcəklər. Ancaq qətiyyənlə belə olmadı, onlar zərrə qədər də qorxmədilər. Hersoq yalandan özünü elə göstərirdi ki, guya nə olduğunu heç başa düşmür. Şən və məmnun halda özü üçün gəzinir, mızıldayırdı, sanki yağ çalxalanan nehrə idi, kral isə onlara elə acı-acı baxırdı ki, elə bil dünyada belə əclaf və murdar adamlar olduğunu görəndə ürəyi ağrıyırdı. Bu onun simasında çox gözəl çıxırdı. Hörmətli adamlar kralın tərəfində olduqlarını bildirmək üçün onun başına toplaşdılar. Yenicə gəlmiş qoca özünü lap itirmişdi. Sonra qoca danışmağa başladı, mən o saat gördüm ki, o, kral kimi yox, əsl ingilis kimi danışır, ancaq deməliyəm ki, kralın saxta ingilis dili də pis çıxırdı. Mən qocanın dediklərini eynilə söyləmək istəmirəm, daha doğrusu, söyləyə də bilmərəm. O, camaata tərəf dönüb təxminən bu sözləri söylədi:

- Mən belə gözlənilməz bir şey olacağımı bilmirdim və düzünü etiraf etməliyəm ki, ona pis hazırlaşmışam. Qardaşımın mənim bəxtim elə əvvəldən gətirmədi! Qardaşım qolunu sındırdı, şey-şüyümüzü isə keçən gecə səhv olaraq başqa bir şəhərdə boşaltmışlar. Mən Piter Uilksin qardaşı Harviyəm, bu isə onun qardaşı, kar-lal Vilyamdır; o danışa bilmir

və qətiyyəən eşitmir, indi isə bir əlnən işarə etməyi də bacarmır. Biz yalan danışmırıq, həmin adamlarıq; bir-iki gündən sonra şey-şüyümüzü aldığımız zaman mən bunu sübut edə bilərəm. O vaxtdək isə daha bir şey deməyəcəyəm, mehmanxanaya gedib orada gözləyəcəyəm.

Qoca belə deyərək, yeni müqəvva ilə çıxıb getdi; kral isə qəhqəhə çəkib gülməyə və istehza etməyə başladı:

- Bir ona bax, əlini sındırıb! Necə də doğru sözdür, eləmi? Kar və lalların əlifbasını bilməyən yalançı üçün nə qədər də münasibdir! Şey-şüyləri itib? Bu əladır. Belə bir vəziyyət üçün böyük məharətdir!

Kral belə deyib yenə güldü, üç-dörd... bəlkə də, beş nəfərdən başqa, hamı güldü. Gülməyənlərdən birisi həmin doktor, o birisi isə əlində köhnə dəbli toxunma məfrəş olan iti gözlü centlmen idi; o elə indicə pəroxoddan düşmüşdü; doktorla o astadan danışır, arabir krala baxaraq başları ilə bir-birlərinə işarə edirdilər; həmin centlmen, iş dalınca Luis-villə getmiş vəkil Levi Bell idi; üçüncüsü sağlam, enlikürək yekəpər bir kişi idi; o əvvəlcə yaxına gəlib qocanın dediklərinə diqqətlə qulaq asmış, indi isə kralı dinləyirdi.

Kral sözünü qurtarıb susduqda həmin enlikürək kişi dedi:

- Bura baxın, əgər siz Harvi Uilksinizsə, onda deyin görüm buraya, şəhərə nə vaxt gəlmisiniz?

- Dəfndən bir gün qabaq, dostum, - deyə kral cavab verdi.

- Günün hansı vaxtında?

- Axşam gün batana bir, ya iki saat qalmış.

- Nə ilə gəlmişsiniz?

- Mən Sinsinniatidən "Süzəl Pouel" pəroxodu ilə gəlmişəm.

- Bəs deyin görüm, necə olub ki, səhər, çayın burnu yanında qayıqda olmusunuz?

- Mən səhər, çayın burnu yanında olmamışam.

- Yalan deyirsən!

Bir neçə adam qabağa qaçıb onu dilə tutmağa başladı ki, qoca kişi ilə, vaizlə bir qədər nəzakətli davransın.

- Onun nəyi vaizdir! O fırtıldaqcıdır və hamısını yalan deyir! O həmin səhər çayın burnu yanında olub. Bilirsinizmi, mən orada yaşayıram.

Mən də orada idim, o da. Mən onu görmüşəm. O qayıqda Tim Kollins və bir oğlan uşağı ilə birlikdə gəlirdi.

Bu vaxt doktor birdən soruşdu:

- Xayns, əgər siz həmin uşağı bir də görsəniz, tanıyarsınızmi?

- Belə bilirəm ki, tanıyaram, amma möhkəm əmin deyiləm... Bax budur, dayanıb görün kimi tanıdım.

O belə deyib məni göstərdi. Doktor dedi:

- Dostlar, mən təzə gələnlərin fırıldaqçı olub-olmadıqlarını bilmirəm, amma bu iki nəfər fırıldaqçı deyilsə, onda mən lap əbləhəm, vəssalam! Məncə onlara göz qoymaq lazımdır ki, biz bu məsələni ayırd etməmiş qaçmasınlar. Gedək, Xayns, siz də gəlin. Bu fırıldaqçıları mehmanxanaya aparıb o biri iki nəfərlə üzləşdirmək lazımdır. Mən elə güman edirəm ki, ayırd etmək çətin olmayacaq, işin nə yerdə olduğu o saat bilinəcək.

Kralın dostları bundan bəlkə çox məmnun olmadılarsa da, camaat üçün bu əsl bir əyləncə idi. Qürub vaxtı idi. Doktor əlimdən tutub mənimlə çox mehriban davranır, ancaq bircə dəqiqə belə əlimi buraxmırdı.

Mehmanxanada hamımız böyük bir otağa daxil olduq. Şamları yandırıb, həmin təzə adamları çağırdılar.

Doktor hər şeydən əvvəl dedi:

- Mən bu iki nəfərə qarşı həddindən artıq amansız olmaq istəmirəm, ancaq bununla belə, bu fikirdəyəm ki, onlar saxtakar və fırıldaqçılardır, onların burada tanımadığınız olanları da vardır. Belə olduqda o adamlar Piter Uilksin ölümündən sonra qalmış olan bir kisə qızılı özləri ilə götürüb qaça bilməzlərmi? Əlbəttə, qaça bilərlər. Əksinə, əgər fırıldaqçı deyillərsə, onda qoy adam göndərib pulu gətirsinlər və özlərinin kim olduqları müəyyən edilincəyədək saxlanılmaq üçün bizə versinlər, elə deyilmi?

Buna hamı razı oldu. Öz-özümə fikirləşdim ki, onlar bizim dəstəni yaman yaxalayıblar, özü də birdən-birə işi tərsinə döndəriblər! Kral isə qüssə ilə onlara baxıb dedi:

- Cənablar, əgər pullar burada olsaydı, mən buna çox şad olardım, çünki bu kədərli əhvalatın, vicdanla, açıqcasına və əsaslı surətdə təhqiq olunmasına müyyən mane olmaq istəmirəm; ancaq, əfsus ki, həmin pullar daha yoxdur, əgər istəyirsinizsə bir adam göndərib yoxlaya bilərsiniz.

- Bəs hardadır?

- Bax belə olub, qardaşım qızı qızılı saxlamaq üçün mənə verdikdə, mən onu götürüb öz çarpayımdakı saman döşəyin içinə soxdum, çünki bir neçə gündən ötrü pulu banka qoymaq istəmədim; mən elə düşündüm ki, çarpayı nə qədər ki buradayıq, etibarlı yerdir, çünki zəncilərə

alıxmamış, elə bildirdim ki, onlar da bizim İngiltərədəki xidmətçilər kimi namusludurlar. Zəncilər isə elə həmin səhər, mən aşağıya düşən kimi pulu oğurlamışlar; mən bunu zənciləri satana qədər bilmirdim, onlar pulla birlikdə, beləcə çıxıb getmişlər. Centmenlər, mənim xidmətçim də bunu sizə deyə bilər.

Doktor və bir neçə başqa adam: "Cəfəngiyatdır!" deyər qışqırdı. Qalanları da, gördüm ki, ona çox inanmadılar. Birisi zəncilərin qızılı oğurladıqlarını görüb-görmədiyimi soruşdu. Mən dedim yox, görməmişəm, onların otaqdan ehtiyatla çıxıb tez getdiklərini görmüşəm; ancaq mən heç bir pis fikrə düşməmişdim, elə bildirdim ki, onlar mənim sahibimi oyadacaqlarından qorxurlar və sahibim onları söyməmişkən qaçıb getmək istəyirlər. Məndən daha heç bir şey soruşmadı. Bu vaxt doktor mənə tərəf dönüb dedi:

- Sən də ingilissənmi?

Mən dedim ki, bəli. Doktor, eləcə də başqaları gülüşdülər: "Cəfəngiyatdır!" dedilər.

Sonra onlar həmin təhqiqata girişdilər, elə əngələ düşdülər ki, gəl görəsən. Vaxt gələn keçir, axşam naharı haqqında heç kəs bir söz demirdi, onu yada salmağı belə unutmuşdular. Onlar uzun-uzadı təhqiqat apardılar, axın elə dolaşmış işlər ortaya çıxdı ki, bundan daha dolaşığı ola bilməzdi. Onlar kralı həqiqəti söyləməyə məcbur etdilər; sonra təzə gələn qoca da hər şeyi olduğu ki, danışdı; bundan sonra aydın görünürdü ki, təzə gələn qoca düzün deyir, o birisi isə yalan söyləyir, belə ki, buna yalnız axmaqlar şübhə edərdi. Sonra onlar mənə dedilər ki, bildiklərimi söyləyim. Kral mənə acıqlı-acıqlı elə çəpəki bir nəzər saldı ki, mən o saat özümü ələ alıb nələri söyləməyi kəsdirdim. Mən Şeffild haqqında, orada necə yaşadığımız, ingiltərəli Uilkslər barədə və bu qayda ilə başqa şeylər haqqında danışmağa başladım; azca tanışmışdım ki, doktor qəhqəhə çəkib güldü, vəkil Levi Bell isə sözünü kəsib dedi:

- Ay oğlan, əyləş; sənə yerinə mən olsaydım, bu qədər əziyyət çəkməzdim; görünür ki, yalan danışmağa adət etməmişən, dediklərin yaxşı, inandırıcı çıxmır; yəqin ki, təcrübən azlıq edir. Çox rabitəsiz sözlər uydurursan.

Mən onlara iltifat göstərmək istəmədim, lakin məni dinc buraxdıqlarına çox şad idim. Doktor nə isə demək istəyirdi, o, vəkilə tərəf dönüb sözə başladı:

- Levi Bell, əgər siz lap əvvəldən şəhərdə olsaydın...

Kral onun sözünü yarımçıq kəsdi, əlini vəkilə uzadıb dedi:

- Zavallı qardaşımın həmin köhnə dostu olmaya sizsiniz? Qardaşım sizin haqqınızda mənə tez-tez yazardı.

Vəkil ilə kral bir-birlərinin əlini sıxdılar, vəkil çox şad olubmuş kimi gülümsədi; onlar biraздanışdılar

sonra kənara çəkilib pıçıltı ilə söhbət etməyə başladılar; nəhayət, vəkil ucadan dedi:

- Elə də edərək. Mən sizin çekinizi götürüb qardaşınızın çeki ilə birlikdə göndərəm, onda onlar hər şeyin öz qaydasında olduğunu başa düşürlər.

Bu vaxt kağız və qələm gətirildilər; kral stolun arxasına keçib əyləşdi, başını yana əydi, dodaqlarını çeynəyərək nə isə cızma-qara etdi, sonra qələmi hersoqa verdilər, hersoq deyəsən ilk dəfə olaraq özünü itirdi. Lakin buna baxmayaraq, qələmi alıb yazmağa başladı. Bundan sonra vəkil təzə gəlmiş qocaya tərəf dönüb dedi:

- Sizdən və qardaşınızdan xahiş edirəm ki, bir-iki sətir yazıb, altında da imza edəsiniz.

Qoca nə isə yazdı, lakin heç kəs onun xəttini oxuya bilmədi. Vəkil çox təəccübləndi, odur ki, dedi:

- Heç bir şey anlamıram!

Sonra o, cibindən bir yığın köhnə məktub çıxarıb əvvəlcə onlara, sonra həmin qocanın yazısına, daha sonra yenə məktublara baxıb dedi:

- Bu Harvi Uilksin məktubudur, bunlar da bu iki nəfərin yazılarıdır, bunlara baxan hər bir kəs görər ki, məktublar başqa xətlə yazılıbdır, - kral ilə hersoq vəkilin onlara kələk gəldiyini başa düşdülər; onlar özlərini itirib axmaq görkəm almışdılar - bu isə bu centlmenin xəttidir, buna baxan hər bir kəs də əziyyət çəkmədən görər ki, bu məktubları o da yazmamışdır, əslində, belə cızma-qaraya xətt də demək olmaz. Bax, bu məktub isə...

Bu vaxt təzə gələn qoca dedi:

- Mənə icazə verin, izah edim. Mənim xəttimi qardaşımdan başqa heç bir kəs oxuya bilmir, odur ki, o, həmişə mənim məktublarımla üzünü köçürür. Siz onun xəttini görmüsünüz, mənimkini yox.

- Bəli! - deyə vəkil dilləndi. - Qərribə məsələdir. Məndə Vilyamın da məktubları vardır; xahiş edirəm, ona deyəsiniz ki, bir-iki sətir yazsın, biz onda xətləri tutuşdura bilərik.

- O, sol əliylə yazı bilmir, - deyə qoca cavab verdi. - Əgər sağ əli işləsəydi, öz məktublarını da, mənim məktublarımla da onun yazmış

olduğunu görürdünüz. Xahiş edirəm, hər iki məktuba baxın, onda sizə yəqin olar ki, bunların hər ikisini eyni adam yazmışdır. Vəkil məktublara baxıb dedi:

- Mənə elə gəlir ki, bu doğrudur; əgər doğru olmasa da, oxşarlığı əvvəl düşündüyümdən çoxdur. Mən elə bilirdim ki, kələfin ucunu tapmışıq, son demə, yenə əldən vermişik. Hər halda, bir şey sübut edilmişdir: bu iki nəfər Uilkslər deyildir. - Vəkil başı ilə işarə edib kralla hersoqu göstərdi.

Sizcə, kral nə etsə yaxşıdır? Bu qoca axmaq yenə də təslim olmaq istəmədi. Bəli, həyasızlıq edib təslim olmaq istəmədi. Dedi ki, belə yoxlama yaramaz. Onun qardaşı Vilyam yaman zarafatçı adamdır, o əsl xətt ilə qəsdən yazmaq istəməyibdir; Vilyam kağızı cizməyə başlayan kimi, o başa düşüb ki, zarafat etmək istəyir. Kral o qədər yalan söylədi, axırda az qaldı ki, özü də buna inansın, lakin bu vaxt sonra gələn qoca onun sözünü yarımçıq kəsib dedi:

- Mənim ağlıma bir fikir gəlib. Burada mənim qardaşımı... Yəni Piter Uilksi geyindirməyə kömək edən adamlardan varmı?

- Bəli, var, - deyə birisi cavab verdi, - mən və Eb Terner kömək etmişik. Biz hər ikimiz burdayıq.

Belə olduqda qoca üzünü kralla tutub dedi:

- Bu centlmen, Piterin sinəsində hansı döydürmə şəkil olduğunu mənə deyə bilərmə?

Hə, burda kral tez bir şey fikirləşib deməli idi, yoxsa belə bir şeydən sonra adamın lap atası da yanardı, belə bir şey təkcə onun yox, elə hamının atasını yandırardı! O, Piterin sinəsində nə şəkil olduğunu haradan biləydi? Kralın həтта bənizi ağardı, axı necə də ağarmasın! Otağa sakitlik çökdü, hamı özünü irəliyə verib gözünü kralla zilləmişdi. Mən isə belə fikirdəydim: kral indi yalvaracaq, hər şeyi açıb deyəcəkdir, axı müqavimət göstərməyin daha na mənası var! Bəs o, necə bilirsiniz - yalvardımı? İnanın ki, bunu heç ağlına da gətirmədi. O, görünür ki, hamıya birdən üstün gəlinçəyədək durub müqavimət göstərməyi, hamı yorulub yavaş-yavaş dağılışmağa başlayanda isə hersoqla birlikdə qaçmağı qət etmişdi; odur ki, dinməzcə oturub qaldı, sonra isə gülümsəyərək dedi:

-Hm! Əlbəttə, çox müşkül sual vermişsiniz! Bəli, ser, mən onun sinəsində nə şəkil döyüldüyünü sizə deyə bilərəm. Kiçik, nazik göy ox, bəli; əgər diqqətnən baxmasan, onu heç görə də bilməzsən. Yaxşı, bəs indi nə deyəcəksiniz, hə?

Yox, mən heç kəsdə bu qoca kaftardakı qədr bihəd həyasızlıq görməmişdim!

Təzə gəlmiş qoca cəld Eb Ternerə tərəf döndü, onun gözləri parıldayırdı, elə bil ki, bu dəfə kralı tutmuşdu, cəld soruşdu:

- Hə, eşitdinizmi nə dedi? Piter Uilksin sinəsində elə bir nişan vardı mı?

Onların hər ikisi birdən cavab verdi:

- Biz belə bir nişan görməmişik.

- Çox gözəl! - deyə qoca centlmen sözüünə davam etdi. - Bəs siz onun sinəsində o qədr də aydın görünməyən kiçik P və B görmüşsünüzmü? Piter cavanlıqda adını və atasının adını belə yazırdı, sonra isə başqa cürə yazmağa başladı; axırda U yazır və aralarında tirə qoyurdu, bax belə: P.-B.-U. - Qoca bütün bunları bir parça kağıza yazdı. - Deyin görək, siz belə nişan görmüşsünüzmü?

Hər ikisi yenə də birdən cavab verdi:

- Yox, biz belə bir şey görməmişik. Biz heç bir nişan görməmişik.

Bu vaxt başqaları da dözə bilməyib qışqırmağa başladılar:

- Onların hamısı fırıldaqçıdır, onlar hamısı bir dəstədəndir! Onları çaya atmaq lazımdır! Onları suda batırmaq lazımdır! Onları dirəyə bağlayıb gəzdirmək lazımdır!

Bu vaxt hamı elə bağırışırdı ki, səsdən qulaq tutulurdu! Bunu görən vəkil sıçrayıb stolun üstünə çıxdı:

- Centlmenlər! Centlmenlər! Xahiş edirəm mənə bir kəlmə söz, yalnız bir cə kəlmə söz deməyə imkan verəsiniz! Heç bir şübhəməiz olmasın deyə, gəlin gedək qəbri qazıyaq, meyiti çıxarıb baxaq.

Bu hamının xoşuna gəldi.

Hamı "ura" qışqırıb getmək istəyirdi ki, vəkil ilə doktor onları saxladılar:

- Dayanın, dayanın! Gəlin bu dörd nəfəri və uşağı da özümüzzlə aparaq.

- Elə də edərək, - deyə hamı bir ağızdan qurarıq.

- Əgər nişan-zad tapmasaq, Linç məhkəməsi qurtaraq.

Düzünü deyim ki, yamanca qorxdum. Özünüz bilirsiniz ki, qaçmağa da heç bir imkan yox idi. Onlar bizim hamımızı tutub özlərilə birbaş qəbiristanlığa apardılar, qəbiristanlıq isə çayaşağı, şəhərdən bir yanın nül o yanda idi, bu vaxt bütün şəhər camaatı da dalımızca düşdü, çünki biz yaman hay-küy salmışdıq; vaxt isə gec deyildi - axşam saat doqquz idi.

Biz evimizin yanından keçəndə, Meri Ceyni şəhərdən kənara göndərdiyimə təəssüb etdim, çünki indi burada olsaydı, mən bir balaca işarə edərdim, o isə qaçıb gələr və məni qurtarardı, bizim firıldaqçıları isə ifşa edərdi.

Biz dəstə ilə sahil boyu qaçır və vəhşi pişiklər kimi çıxırırdıq; hava birdən-birə qaraldığından tükləri ürəşirdi, ildırım guruldayıb çaxmağa və parıltı saçmağa başlamışdı, küləkdən ağacların yarpaqları xışıldayırdı.

Mənim başıma heç vaxt bu qədər dəhşətli bir bəla gəlməmişdi, mən elə bil ki, keyləşmişdim; hər şey, mənim düşündüyüm kimi yox, tamam başqa cürə çıxmışdı; bütün bu oyunlara kənardan baxıb əylənmək və kefin istədiyi vaxt əkilmək əvəzinə, qəti və həlledici dəqiqədə mənim tərəfimi saxlayıb məni xilas və azad edə biləcək Meri Ceynin əvəzinə, indi məni ölümdən yalnız bir döydürmə şəkil xilas edə biləcəkdi. Həmin işarələri tapmasalar...

Onda nə olacağını heç ağılıma da gətirmək isləməirdim; nədənsə, başqa bir şey barədə də düşünə bilmirdim. Hava get-gedə daha da qaranlıqlaşdı; sivişib qaçmaq üçün ən əlverişli vaxt idi, ancaq yekəpər Xayns əlimdən möhkəmcə yapışmışdı, belə bir Qoliafin¹ əlindən çıx görün necə çıxacaqsan! O qızışıb gedir, məni də dartıb aparırdı. Mən geri qalmamaq üçün qaça-qaça getməli olurdum. Gəlib çatdıq, camaat qəbiristanlığa doluşdu. Adamın sayı-hesabı yox idi. Qəbrin yanında aydın oldu ki, bel çoxdur, hətta lazım olduğundan yüz dəfə artıqdır, ancaq bir dənə də fənər yoxdur, fənər gətirmək heç kimin ağına gəlməyib. Buna baxmayaraq, onlar qəbri ildırımın işığında qazımağa başladılar, fənər dalınca isə qəbiristanlığın yarım milliyində olan bir evə adam göndərdilər.

Onlar dayanmadan hey qazıyırdılar, hava isə bu vaxt dəhşətli bir zülmətə bürünmüşdü, yağış tökülür, külək getdikcə daha da şiddətlənirdi, ildırım isə daha tez-tez çaxır, göy də guruldayırdı; lakin bütün bunlara heç əhəmiyyət verən də yox idi. Hamının başı işə qarışmışdı; ildırım çaxanda hər şey: bu böyük izdiham içərisindəki hər bir sifət, tez-tez qura atan bellər aydınca görünürdü; bir saniyə sonra isə hər yanı qaranlıq bürüyür, yenə heç bir şey görmək olmurdu.

Onlar nəhayət, tabutu çıxarıb qapağının vintlərini açmağa başladılar, irəli keçib tabuta baxmaq üçün bir-birlərini elə itələyir və sıxırdılar ki,

¹Qoliaf - Tövrətdə: rəvayətə görə yeniyetmə oğlan olan David tərəfindən məğlub edilən pəhləvandır.

deməknən başa gəlməz! Qaranlıqda, həm də belə basa-basda adamı yaman qorxu bürüyürdü. Xayns əlimdən tutub elə dartırdı ki, ağrısına dözə bilmirdim, deyəsən mənim canlı olduğumu büsbütün unutmuşdu; o, bərk-bərk fisıldayırdı, görünür, yamanca hirsələnmişdi.

Birdən ildırım çaxıb hər yanı işıqlandırdı, bu vaxt kimsə çısqırdı:

- Budur, qızıl kisəsi onun sinəsi üstündədir.

Hamı ilə birlikdə Xayns da çısqırıb mənim əlimi buraxaraq qızıla baxmaq üçün irəli cumdu; heç özüm də bilmirəm ki, onun yanından necə əkilib yola çıxdım.

Yolda ins-cins belə yox idi, mən var qüvvəmlə qaçmağa başladım; əgər qatı zülmət, hər deqiqə çaxan ildırım, yağışın şırıltısı, küləyin vıyılması və göy gurultusu istisna edilərsə, ətraf tamam bəmboş idi; ancaq, əmin ola bilərsiniz ki, mən yel kimi gedirdim!

Gəlib şəhərə çatdım, gördüm ki, küçələrdə tutan üzündən bir kimsə yoxdur, buna görə də dalan və döngələyə burulmayıb əsas küçə ilə götürüldüm; evimizə yaxınlaşan vaxt gözümü ondan çəkmədim, bir işıq belə yanırdı, ev tamam qaranlıq idi, heç özüm də bilmirəm ki, nə üçün qüssələndim, əhvalım pozuldu. Lakin evin lap yanından keçdiyim vaxt, bir də gördüm ki, Meri Ceynin pəncərəsində işıq parladı, ürəyim elə döyünməyə başladı ki, az qalayerindən qopacaqdı; elə həmin anda ev də, bütün digər şeylər də məndən xeyli geridə, qaranlıqda qaldı və mən bir daha heç bir vaxt bunları görməyəcəyimi yəqin etdim. Meri Ceyn hamıdan yaxşı idi, onun xasiyyəti də başqa qızlarınkına nisbətən möhkəm idi.

Mən şəhərdən lazımı qədər uzaqlaşdıqdan sonra dayandım, indi şəhərin kənarında idim. Adaya gedib çıxmaq haqqında fikirləşmək olardı. Mən qayıq axtarmağa başladım. ildırım işığına bir qayıq görün kimi içinə atılıb mindim, sahiləndən aralandım. Bu, iplə birtəhər bağlanmış yastıdıbli qayıq idi. Ada çox da yaxında deyildi. Çayın ortasında idi, lakin mən durub vaxt itirmədim; nəhayət, gəlib sala yan aldım, elə qüvvədən düşmüşdüm ki, bir balaca imkan olsaydı yerə sərilib asudəcə nəfəs alardım. Lakin uzanmaq vaxtı deyildi. Mən salın üstünə atılıb dedim:

- Cim, tez ol, salı aç! Axır ki, canımız onların əlindən qurtardı!

Cim çadırdan qaçıb gələrək əllərini açdı, üstünə atılıb məni qucaqlamaq istədi, onun sevinci yerə-göyə sığmırdı; mənim isə, ildırım işığına onu görən kimi qorxudan ürəyim düşdü; geriyyə çəkilib çaya düşdüm, axı Cimin həm kral Lirə, həm xəstə ərəbə, həm də suda boğulmuş adama

oxşadığını tamam yaddan çıxartmışdım, buna görə də elə qorxdum ki, az qala bağrım çatlayacaqdı. Cim məni tutub sudan çıxartdı, qucaqlayıb xeyir-dua vermək istəyirdi ki, mən ona dedim:

- Cim, indi yox, bunu qoy qalsın səhərə, səhər yeməyi vaxtına!

Tez salı açıb sahilə aralan!

İkicə saniyə sonra biz çayla üzəşəği üzürdük. Yenə azadlıqda olmaq, geniş çayın ortası ilə, heç kəsin sənə çata bilməyəcəyi bir sürətlə üzmək nə qədər xoş və gözəl idi. Mən özümü saxlaya bilməyib sevincimdən atılıb-düşür, oynayır, əllərimi bir-birinə vururdum; elə iki-üç dəfə ol çalmışdım ki, birdən yaxşı tanış olan bir səs eşitdim; nəfəsimi dərib qulaq asmağa başladım, elədir ki var, bu vaxt ildırım çaxıb suyun üzünü işıqlandırdı və mən gördüm ki, bəli, onlar üzə-üzə gəlirlər. Avarları elə sürətlə çəkirdilər ki, qayığın yanları cırıldayırdı. Bu kral isə hersoq idi.

Mən salın üstünə yığılıb özümü aqlamaqdan güclə saxlaya bildim.

OTUZUNCU FƏSİL

QIZIL FIRILDAQÇILARI XİLAS EDİR

Onlar gedib salın üstünə çıxan kimi, kral mənə tərəf atıldı, yaxamdan yapışıb dedi:

- Küçüyün biri, bizdən qaçmağımı istəyirdin? Bizim kompaniyamız deyəsən sənin zəhləni töküüb, bə?

- Yox, əlahəzrət, - deyə cavab verdim, - biz istəmirdik... Əlahəzrət, buraxın!

- Onda tez ol de görək başına nə fikir gəlib, yoxsa canım alaram.

- Əlahəzrət, vallah sizə hamısını olduğu kimi nağıl edəcəyəm. Əlimi tutan adam mənə qarşı çox mehriban idi, elə hey deyirdi ki, mənim kimi bir oğlu keçən il ölüb, buna görə də belə cəncəl işə düşdüyümü görmək ona çox ağır gəlir; camaat qızılı görüb başlarını itirərək tabutun üstünə atıldıqda, o mənim əlimi buraxıb qulağıma pıçıldadı: "Tez ol qaç, yoxsa səni tutub dar ağacından asarlar". Mən də qaçdım. Gördüm ki, qalmağın mənası yoxdur, onsuz da heç bir şey edə bilməyəcəyəm, qaçmaq mümkün ikən nə üçün durub gözləyim ki, məni dar ağacından assınlar! Buna görə də dayanmayıb qayığa rast gəlinəcəyəm, gəlib sala çıxan

kimi Cimo dedim ki, tez avarları işə sal, yoxsa gəlib məni tutar və asarlar; ona bunu da dedim ki, sizinlə hersoq, yəqin ki, daha sağ deyildi, mənim də, Cimin də sizə çox yazığımız gəldi. İndi sizi təzədən gördükdə o qədər sevindim ki, əgər mənə inanmırsınızsa, Cimdən soruşun.

Cim hər şeyin belə olduğunu təsdiq elədi. Kral isə onu susdurub dedi:

- Bəli, bəli, nə qədər bacarırsan gopla. - Sonra yenə də məni silkələyib çayda batıracağını söylədi.

Bu vaxt hersoq ona dedi:

- Qoca axmaq, uşağı buraxın! Bəs siz özünüz necə, başqa cürə etmişsinizmi? Yaxa qurtarıb qaçdıqda ondan xəbər tutmaq istədinizmi?

Mənim nə isə yadıma gəlmir.

Bu sözdən sonra kral məni buraxıb şəhəri və onun bütün sakinlərini söyməyə başladı. Lakin hersoq onu susdurub dedi:

- Özünüzi söysəniz daha yaxşı olar, axı hamıdan çox siz söyülməlisiniz. Siz lap əvvəldən bir dənə ağıllı iş görmədiniz, ağıllı işiniz birçə o oldu ki, özünüzi itirməyib göy oxunuz haqqında, olduqca yerində danışdınız. Bunu çox gözəl və ustalıqla etdiniz. Bizi xilas edən də elə bu oldu. Əgər elə deməsəydiniz, ingilislərin yükləri gəlincəyədək bizi həbsxanaya salacaq, sonra isə islahedici həbsxanaya göndərəcəkdilər, bu lap yəqin idi. Sizin oxunuzdan ötrü onlar qəbiristanlıqda əlləşdilər, sonra isə qızıl bizim dadımıza çatdı, əgər bu ağzın dəlilərlə başlarını itirib qızılaxmaq üçün hamısı birdən tabuta san atılmasaydı, bu gün sizinlə birlikdə qalstukla yatmalı olacaqdıq, bu qalstuklar isə çox möhkəm, sizinlə mənə lazım olandan xeyli davaralı, əzəmətli olur.

Onlar bir dəqiqəyə qədər susub fikrə getdilər. Sonra kral xeyli çaş-baş halda dedi:

- Hm! Axı biz elə düşünürdük ki, qızılları zəncilər oğurlamışlar.

Mən qorxudan büzüsdüm.

- Bəli, - deyə hersoq aramla, istehza ilə dilləndi, - biz elə düşünürdük!

Daha yarımca dəqiqə sonra kral da eləcə uzada-uzada dedi:

- Hər halda çən elə düşünürdüm.

Hersoq da ona eynilə beləcə cavab verdi:

- Əksinə, onu mən düşünürdüm.

Kral hirsələnib dedi:

- Bura baxı, siz bununla nə demək istəyirsiniz?

Hersoq bu dəfə ona daha aydın cavab verdi:

- İndi ki, belədir, onda icazə verin, mən də sizdən soruşum: siz nə demək istəyirsiniz?

- Lap həddini aşdın, ha! - deyə kral onu zəhərlədi. - Bəlkə də, axı mən heç nə bilmirəm, ola bilsin ki, siz bunu yuxuda görmüş və özünüz də nə etdiyinizi bilməmişsiniz.

Hersoq birdən-birə qəzəblənib dedi:

- Çərənciliyi boşlayın getsin! Məni axmaq hesab edirsiniz, nədir?

Siz elə bilirsiniz ki, pulu tabutda kimin gizlətdiyini mən bilirəm?

- Bəli, ağa! Mən bilirəm ki, siz bunu bilirsiniz, çünki onu özünüz gizlətməmişsiniz!

- Bu yalandır! – deyə hersoq qışqırıb kralın üstünə atıldı.

Kral:

- Əllərini çək, - deyə qışqırdı. - Boğazımı burax, sözümlü geri götürürəm!

Hersoq dedi:

- Yaxşı, ancaq əvvəlcə boynunuza alın ki, pulu siz gizlətməmişsiniz, sonra məndən ayrılıb geri qayıtmaq, qazıyıb pulu çıxarmaq, hamısını özünüz üçün götürmək fikrində imişsiniz.

- Hersoq, bir dəqiqə səbir edin! Mənim bir sualıma vicdan və namusla cavab verin, əgər pulu siz gizlətməmişsinizsə, beləcə də deyin ki, mən gizlətməmişəm. Onda mən sizə inanar və bütün sözlərimi geri götürərəm.

- Ay səni, əclaf qoca! Mən heç bir şey gizlətməmişəm, axı sən ki bilirsən, bunu mən etməmişəm! Əcəb işdir!

- Yaxşı, siz dəyən olsun, mən inanıram. Mənim bir sualıma da cavab verin, ancaq özünüzdən çıxmayın, sizin pulu götürüb gizlətmək fikri heç ağımıza gəlibmi?

Hersoq əvvəlcə xəyli müddət cavab vermədi, sonra isə dedi:

- Yaxşı, nə olsun ki, tutalım lap ağılıma gəlib, axı mən ki bunu etməmişəm. Sizin isə nəinki ağılıma gəlib, siz götürüb gizlətməmişsiniz də!

-Hersoq, əgər yalan deyirəmsə, bax, bu yerimdən qalxmayım, pulu mən götürməmişəm, inan ki, düzünü deyirəm! Demirəm ki, götürmək fikrim yox idi; indi olan olub, keçən keçib, ancaq siz... daha doğrusu, demək istəyirəm ki, başqaları... məni qabaqlayıblar.

- Bu yalandır! Pulu siz oğurlamısınız və oğurladığınızı boynunuza almahsınız, yoxsa...

Kralın nəfəsi təngləşməyə başladı, gücünü toplayaraq xırıltılı səslə dedi:

- Bəsdir... boynuma alıram!

Mən bunu eşitdikdə xeyli sevindim; o saat üzümü xeyli yüngül hiss etdim.

Hersoq isə onu əlindən buraxıb dedi:

- Əgər bir də özünüzlü tülkülüya vursanız, sizi çayda batıracağam.

Belə bir hərəkətdən sonra sizin üçün ən müsibət şey körpə uşaq kimi oturub ağlamaqdır. Dəvəquşu kimi hər şeyi udmaq istəyirsiniz! Mən beləsini heç vaxt görməmişdim, hələ bir buna doğma atam kimi də inandım. Heç utanırsınızmı? Bütün bu işi yazıq zəncilərin üzərinə necə yıxdıqlarına durub qulaq asırdı, heç olmazsa bir kəslə danışaydınız, onları müdafiə edəydiniz! Mənim indi öz-özümə gülməyim gəlir, gərək dəli olasan ki, belə axmaq bir şeyə inanasan! Mən indi başa düşürəm ki, pulun əskiyini düzəltmək nə üçün sizə belə təcili lazım olmuşdu! Siz mənim "Zürafə"dən, ele də başqa şeylərdən qazandığım pulu da mənimsəmək istəyirmişsiniz, özü də hamısını birdən.

Kral hələ də xırıldayaraq, zəif bir səslə dedi:

- Hersoq, siz nə danışırırsınız! Bunu heç də mən deməmişdim. Siz özünüz demişdiniz ki, pulun əskiyliyi düzəltmək lazımdır.

- Susun! Mən daha heç bir şey eşitmək istəmirəm! - deyə hersoq çığırdı. - İndi bununla nəyə nail olduğunuzu görürsünüzmü? Onlar özlərinin bütün pullarını, hələ üstəlik bizim də bütün pulumuzu geri aldılar; cəmişi bir-iki dollanmız qalıb. Gediniz, yatınız, mən bu barədə daha heç bir şey eşitmək istəmirom, yoxsa, sizə elə ziyan vuraranı ki, heç vaxt yadımızdan çıxmaz!

Kral çadra girib təsəlli üçün araq şüşəsini əlinə aldı; hersoq da içməyə başladı; heç yarımca saat belə keçməmiş onlar yenə ayrılmaz dostlar oldular, içdikcə də bir-birlərilə daha səmimi rəftar etməyə başladılar, axırda isə mehriban-mehriban qucaqlaşaraq xorultu ilə yuxuya getdilər. Onların hər ikisi lülqənbər idi, buna baxmayaraq, mən diqqət verib gördüm ki, kral bircə dəfə belə çaşıb demədi ki, pulları o oğurlamamışdır. Mənim üçün belə yaxşı idi, ürəyim sakit və şad idi. Onlar yatıb xoruldamağa başladığıda Cimlə mən şirin-şirin söhbət etdik, mən hər şeyi ona söylədim.

OTUZ BİRİNCİ FƏSİL

ÜRƏKLƏ EDİLMƏYƏN DUA

Biz bir neçə gün şəhərlərdə dayanmağa qorxub hey üzür, çayaşağı gedirdik. İndi biz cənubda, evimizdən çox-çox uzaqlarda, isti yerlərdə idik. Gövdələrini, uzun ağ saqqal kimi ispan mamırı basmış ağaclara rast gəlirdik. Mən onun necə bitdiyini birinci dəfə idi ki, görürdüm, bu mamır meşəni tutqun və qəragin göstərirdi. Bizim fırldaqçılar qət etdilər ki, daha qorxmalı bir şey yoxdur, buna görə də şəhərlərdəki camaatı yenidən aldadıb soymağa başladılar.

Onlar əvvəlcə sərxoşluğa qarşı mühazirə oxudular, lakin elə az qazandılar ki, heç içkilərinə də çatmadı. Belə olduqda, onlar digər bir şəhərdə rəqs məktəbi açmaq qərarına gəldilər, özləri isə kenqurudan da pis oynayırdılar; belə ki, əl-qollarını açan kimi tamaşaçılar onların üstünə tökülüşüb şəhərdən qovdular. Onlar sonra adamları natiqlik sənətinə öyrətməyi təcrübə etdilər, lakin boşboğazlıqları uzun çəkmədi, dinləyicilər dözə bilmədilər, onları möhkəm söyərək şəhərdən çıxıb getmələrini tələb etdilər. Onlar vəz və fikri təlqin etməyi, həkimliyi və fəla baxmağı da təcrübə etdilər, bir sözlə hər işə əl atdılar, lakin işləri heç cürə gətirmədi. Axırı elə oldu ki, onlar bütün pullarını xərcləyib qurtardılar, bütün günü boş-boşuna salın üstündə o yan-bu yana gəzişməyə başladılar, hey fikirləşir, bir-birlərilə, demək olar ki, danışmırdılar, özləri də yaman qaşqabaqlı və acıqlı idilər.

Sonra isə onlar birdən-birə canlandılar, çadırın içində nə barədəsə, bizdən xəlvəti, dalbadala iki saat, üç saat pıçıldırdılar. Cımlə mən çox narahat olduq. Bu heç xoşumuza gəlmirdi. Öz-özümüzdə fikirləşirdik ki, bu dəfə yəqin, əvvəlkilərdən daha bədtərini hazırlayırlar. Biz çox fikirləşib ən axırı belə qət etdik ki, onlar bir adamın evini və ya dükanını soymaq, bəlkə də qəlp kağız pul düzəltmək istəyirlər. Cımlə mən yaman qorxuya düşdüm. Dilləşdik ki, biz onların bu işlərinə qətiyyənlə baş qoymayacağıq, bir balaca imkan olan kimi onları atıb qaçacağıq, qoy onlar təkə qalsınlar.

Biz səhər Payksvill adlı kiçik bir ucqar şəhərdən iki mil aşağıda salımlı xəlvət bir yerdə gizlətdik, kral sahilə getdi, bizə dedi ki, şəhərə gedib "Zürafə" haqqında xəbərin buraya çatıb-çatmadığını öyrənib qayıdıncayadək yerimizdə sakitcə oturub özümüzü heç kəsə göstər-

məyək. ("Yəqin ki, ev soymağa gedirsən, - deyə öz-özümə fikirləşdim, - sonra da arxayın ol, gəlib görəcəksən ki, nə mən varam, nə də Cim"). Əgər özü günortaya kimi qayıtmasa, deməli, hər şey öz qaydasındadır, onda hersoqla mən də şəhərə getməliyik.

Biz salda qaldıq. Hersoq hey hirsələnir, əsəbiləşirdi, onun ümumiyyətlə, əhvalı yaxşı deyildi. Hər şey üçün üstümüzdə düşürdü, biz onu heç cür razı sala bilmirdik, o hər bir boş şeyə irad tuturdu. Onların nə isə bir həngəməyə başladıkları su kimi aydın idi. Günorta oldu, kral gəlib çıxmadı, etiraf etməliyəm ki, mən buna çox sevindim, fikirləşirdim ki, bu özü də dəyişiklikdir, ola bilsin ki, hər şey əməlli-başlı dəyişəcəkdir. Hersoqla mən şəhərə gedib kralı axtarmağa başladım və azca sonra onu lülqənbər halda bir meyxananın içəri otağından tapdıq; bir neçə avara əylənmək üçün ona sataşdı; kral ağzına gələn söyüşü yağdırıb onları hədələyirdi, özü isə ayaq üstə güclə dayanırdı, əlindən heç nə gəlmirdi. Hersoq bunu görəndə onu qoca axmaq adlandıraraq təhqir etdi, kral da ona borclu qalmadı, onlar əməlli-başlı bir-birlərilə tutuşduqda aradan çıxdım, dabanlarıma tüpürüb çayətərəf qaçdım. Nə gözəl fürsətdir, deyə düşündüm, onlar Cimlə məni bir daha bu tezliklə görə bilməyəcəklər. Təngnəfəs halda gəlib çaya çatdım, sevincimdən bilmirdim nə edəm.

- Cim, tez ol, salı aç, - deyə qışqırdım, - indi hər işimiz öz qaydasındadır!

Lakin mənə heç kəs cavab vermədi, çadırın içi bomboş idi. Cim yox olmuşdu. Mən bir də qışqırdım, ikinci, üçüncü dəfə qışqırdım; meşə ilə o yan-bu yana qaçıb çağırır, haraylayırdımsa da heç bir cavab gəlmirdi, qoca Cim itmişdi. Oturub ağlamağa başladım, göz yaşımı heç cür saxlaya bilmirdim. Lakin çox otura da bilmədim. Yolla çıxıb getməyə başladım, öz-özümə fikirləşirdim ki, indi nə edim! Bir də gördüm ki, qabağıma bir oğlan çıxdı. Ondən bir zənci görüb-görmədiyini soruşdum, hətta geyimini də dedim, o dedi:

- Görmüşəm.

- Bəs harada?

- Orada, Saylas Fəlsin plantasiyasının yaxınlığında, buradan iki mil olar. O qaçqın zəncidir, onu tutublar. Sən onumu axtarırsan?

- Daha dərdim yox imiş! Mən bir-iki saat bundan əvvəl meşədə ona rast gəlmişdim, o mənə dedi ki, əgər qışqırsam camını alacaq, mənə əmr etdi ki, sakitcə oturub yerimdən tərpənməyim. Mən də orada oturdum, durub getməyə qorxurdum.

Oğlan dedi:

- Hə, bir halda ki, onu tutublar, daha qorxmaya bilərsən. O haradansa, çox uzaqlardan, Cənubdan qaçıbdır.

- Nə yaxşı ki onu ələ keçirə biliblər.

- Yaxşı da sözdür! Axı onun üçün iki yüz dollar mükafat veriləcək.

Elə bil ki, lap yoldan tapmışan.

- Əgər bir az böyük olsaydım, mükafatı mən də ala bilərdim, axı onu birinci mən görmüşəm. Bəs onu tutan kimdir?

- Bir nəfər qoca tutub, buralı deyil, gəlmədir, ancaq o, zəncini qırx dollara başqa adama satıb, çünki tezliklə çay yuxarı getməlidir, gözləməyə vaxtı yoxdur. Bir gör ha! Mən olsaydım gözləyərdim, lap yeddi il də olsa gözləyərdim.

- Mən də mütləq gözləyərdim, - deyər cavab verdim. - Bəlkə onun payına bundan artıq düşməyirmiş ki, o da belə ucuz satıb? Belkə də.

bu heç təmiz iş deyil?

- Necə yəni təmiz iş deyil, bundan təmizi ola bilməz. Elanı özüm görmüşəm. Orada onun haqqında hər şey yazılıb, hamısı bu nöqtəbə-nöqtə düz gəlir, lap çəkilməmiş şəkildən də yaxşı gəlir; bu zənci Yeni Orlean yaxınlığından, plantasiyadan qaçıbdır. Yox, burada heç bir əyər-əskik yoxdur, hamısı düzdür... Bura bax, mənə bir çeynəm tütün borc verə bilərsənmi?

Mənim tütünüm yox idi, oğlan mətidən ayrılıb getdi. Mən sala qayıtdım, çadırın içinə girib fikirləşməyə başladım. Lakin iic bir nəlicəyə gələ bilmədim. Fikirləməkdən başım çatlayırdı, bununla belə, bu bələdan qurtarmaq üçün heç bir yol tapa bilmədim. Biz çayda nə qədər üzmüş, bu fırlıdaqcılardan ötrü daha nələr etməmişdik, hamısı da əbəs yerə! Zəhmətimiz hədər gəlmişdi,-çünki onlar Cimin başına belə əclaf bir oyun açmağı, qırx dollar puldan ötrü onu yenə ömürlük olaraq köləlik əsarətinə, həm də özgə adamların əsarətinə verməyi rəva bilmişdilər!

Mən fikirləşdim ki, əgər Ciimin alınına kölə olmaq yazılışısa, onun, öz vətəninə ailəsinin yaşadığı yerdə kölə olması bundan min dəfə yaxşıdır. Görəsən bu barədə Tom Soyvero məktub yazımmı? Qoy o, Cimin harada olduğunu miss Uotsona desin. Lakin bu fikri tezliklə başımdan çıxartdım, dedim ki, birdən miss Uotson acığa düşdü, xəbərdarlıq etmədən onun yanından qaçmaq kimi bir nankorluq və əclafılığı Cimə bağışlamayıb, onu təzədən satdı. Əgər satmasa da, yenə bir xeyir yoxdur, çünki belə nankor zənciyə hamı həqarətlə baxacaqdır, qayda belədir,

Cimin necə əclaf və yaramaz olduğunu ona mütləq hiss etdirəcəklər. Bəs mənim vəziyyətim necə olacaq? Həmiyə məlum olacaq ki, Hek Finn zəncinin azad olmasına kömək etmişdir; bizim şəhərdə yaşayan bir adamı görmüş olsam, xəcalətimdən gərək yenə yerə yatıb onun ayaqlarını yalayam. Bu həmişə belə olur, adam bir əclaf iş görür, sonra isə bu iş üçün cavab vermək istəmir. Fikirləşir ki, nə qədər bunu heç kim bilmir, xəcalət çəkmək də lazım deyil. İndi bu mənim də başıma gəlmişdi. Bu haqda nə qədər düşüncələrsən, vicdan əzabı məni bir o qədər də incidirdi, mən özümü ən alçaq, rəzil və yaramaz bir adam kimi hiss edirdim. Nəhayət, ağıma bir fikir gəldi, dedim ki, axı bu aydın məsələdir: qəzavü-qədər başıma belə bir iş gətirdi ki, göylərdə mənim hərəkətlərimə göz qoyduqlarını başa düşəm; orada artıq məlumdur ki, mənə heç pislik etməmiş yazıq bir qarının zəncisini oğurlamışam. Bax, indi mənə göstəriblər ki, hər şeyi görənlər bir göz vardır, bu göz namussuz işlərə dözə bilməyib onlara son qoyur. Mən bunu dərk edən kimi, qorxudan çıxırdım haldan düşdüm. Buna baxmayaraq, mən öz hərəkətlərimə bəraət qazandırmağa başladım; fikirləşdim ki, mənə heç bir yaxşı şey öyrətməyiblər, deməli, o qədər də təqsirkar deyiləm; lakin bu vaxt elə bil ki, təkidlə mənə deyirdilər: "Bundan ötrü bazargünü məktəbi var, sən nə üçün o məktəbə getmədin? Orada sənə öyrədirdilər ki, zəncinin qaçmasına kömək edən adam bundan ötrü əbədi olaraq cəhənnəmə dəyəcəkdir".

Məni titrətmə tutdu. Az qala belə qət etmişdim ki, indiki kimi deyil, yaxşı oğlan olmaq, düzəlmək üçün dua oxumağı sınayım. Diz üstə də çökdüm. Lakin duanın sözləri ağımdan çıxmırdı. Axı, başqa cür necə olardı? Bunu Allahdan, eləcə də özümə gizlətməyə çalışmağın mənası yox idi. Mən dilimin dua oxumağa nə üçün gəlmədiyini bildirdim. Çünki qəlbim təmiz deyildi, mən namusla hərəkət etməmişdim, bax buna görə də özümü elə göstərirdim ki, guya düzəlmək istəyirəm, ən başlıca günahımı isə tövbə etmirdim. Zahirə deyirdim ki, guya mən lazım olduğum kimi, namusla hərəkət edəcəm, bu zəncinin harada olduğunu gedib onun sahibəsinə yazacağam, ürəyimdə isə bildirdim ki, hamısını yalan deyirəm; bunu Allah da bilirdi. İndi anladım ki, dua oxuyan zaman yalan söyləmək olmaz.

Mən hiss etdim ki, bərk dolaşığa düşmüşəm, nə edəcəyimi də bilmirdim. Nəhayət, bir şey fikirləşdim; öz-özümə dedim: gedib bu məktubu yazım, ondan sonra baxım görüm ki, dua oxuya biləcəyəm, ya yox. Çox qərribə işdir, elə həmin dəqiqə ürəyim yüngülləşdi, elə bil üstüm-

dən bir dağ götürüldü, hər şey də birdən-birə mənə aydın oldu. Kağız və karandaş götürüb yazmağa başladım:

"Miss Uütson, sizin qaçqın zənciniz Cim, PayksvjUİn iki milliyində, mister Felpsın yanındadır; əgər siz təyin olunmuş mükafatı ona göndərsəniz, o, Cimi verər.

Hek Finrt".

Əhvalım çox yaxşı oldu, ömrümdə ilk dəfə olaraq biss etdim ki, günahlarım təmizlənilib və indi dua oxuya bilərəm. Lakin dua oxumağa tələsmədim, əvvəlcə məktubu bir yana qoyub xeyli oturdum, fikrə getdim, öz-özümə dedim, nə yaxşı ki, belə oldu, yoxsa az qala özümü məhv edəcək və cəhənnəmə düşəcəkdim. Sonra gerisini düşünməyə başladım. Çay ilə olan səyahətlərimizi xatırladım, Cim gözümün qabağından getmirdi, gah gündüz, gah gecə, gah Ay işığında, gah da fırtınada, hər ikimizin birlikdə salda üzməyimiz, söhbət etməyimiz, oxumağımız, deyib-gülməyimiz bir-bir gözümün önündən gəlib keçirdi. Lakin Cimə qarşı pis niyyətdə olmaq üçün onun məni açıqlandıran bir hərəkətini belə xatırlaya bilmədim, əksinə, bunun tam əksi oldu, gah gördüm ki, o öz növbəsini çəkib qurtardıqdan sonra mənim də əvəzimə növbə çəkir, doyunca yatım deyə məni yuxudan ayıltmırdı; gah da, dumanlı havada qayıdıb sala gəldikdə, yaxud orada, qan düşmənciliyi olan yerdə, bataqlıqda yenə onunla görüşükdə Cimin necə sevindiğini gördüm; yadıma düşdü ki, o mənə həmişə "quzum" və "oğlum" deyir, məni əzizləyir, bacardığı hər bir şeyi məndən ötrü edirdi, o həmişə çox mehriban idi; ən axırda isə onu necə xilas etdiyimi xatırladım, mən hamıya deyirdim ki, salımızda çiçək xəstəliyi var; Cim bundan ötrü mənə çox minnətdarlıq edib deyirdi ki, dünyada məndən yaxşı bir dostu yoxdur, indi onun yeganə dostu mənəm.

Bu vaxt mən bilmədən dönüb məktubu gördüm. Məktub lap yanımda idi. Mən onu götürüb əlimdə saxladım. Canıma lərzə düşdü, çünki indi iki yoldan birini birdəfəlik və həmişəlik seçmək lazım idi, bunu mən başa düşürdüm. Mən bir dəqiqəlik fikrə getdim, elə bil heç nəfəs də almırdım, sonra isə öz-özümə dedim:

- Nə etmək olar ki, cəhənnəm alovunda yanaram, yanaram da. -Məktubu parça-parça edib tulladım.

Belə şeyi fikirləşmək, belə sözləri dilə gətirmək dəhşətli idisə də, mən bu sözləri dedim. Olana güzəşt deyirlər, mən bir daha düzələcə-

yimi heç fikrimə də gətirmədim. Bütün bunları başımdan çıxarıb atdım; Özümə beləcə də dedim ki, qabaqlardakı kimi yenə də günah işləyəcəyəm, bir halda ki, mənə heç bir yaxşı şey öyrətməyiblər, mənim taleyim onsuz da belə olacaqdır. Başlanğıc üçün zəhmətimi əsirgəməyəcəyəm - Cimi yenə köləlikdən qaçıracağam; bundan da pis bir şey düşünüb tapsam, bu pis işi də edəcəyəm; bir halda ki, işim bitibdir, qoy onda əbəs yerə bitməsin.

Bundan sonra, bu işə necə girişmək haqda düşünməyə başladım, bir çox üsulları ağımda götür-qoy etdim; nəhayət, ən əlverişlisinin üstündə durdum. Çayın bir qədər aşağı tərəflərində meşəli bir adanın yerini yaxşıca öyrəndim, hava tamam qaralan kimi salı gizli yerdən çıxarıb adaya sürək orada gizlətdim, özüm də uzanıb yatdım. Dan yeri sökülməmişdən ayağa qalxdım, səhər yeməyi yeyib mağazadan aldığımız təzə pəl-paltarı geyindim, o biri paltarları və bir para başqa şeyləri düyünçəyə bağladım, qayığa minib sahilə getdim. Təxminən, özümün bildiyimə görə, Felpsın plantasiyasının olduğu yerdən bir qədər aşağıda sahilə yan aldım, düyünçəni meşədə gizlətdim, qayığın içinə su doldurub bir neçə daş salaraq onu kiçik çay üstündə durmuş taxta zavodundan dördüdə bir mil qədər aşağıda suya batırdım, bunu ona görə etdim ki, bir daha lazım olduqda asanlıqla tapa bilim.

Bundan sonra yola çıxdım; gəlib taxta zavodunun yanından keçərkən darvazanın üstündə lövhə gördüm, lövhədə: "Felpsın taxta zavodu" sözləri yazılmışdı, buradan iki yüz, yaxud üç yüz addını o yanda olan malikanəyə gəlib çatdıqda nə qədər göz gəzdirdimsə, günün günorta vaxtı olduğuna baxmayaraq, bir adam belə görmədim. Onsuz da bir kimsə ilə söhbət etmək fikrində deyildim, mən yalnız onların malikanələrinin quruluşunu öyrənmək, nəyin harada yerləşdiyini bilmək istəyirdim. Planıma görə, mən gərək oraya çay tərəfdən deyil, şəhər tərəfdən gələydim. Buna görə də baxa-baxa irəliləyir, birbaşa şəhərə tərəf gedirdim. Qərribə işdir, orada ilk rast gəldiyim adam hersoq oldu. O, afişa yapışdırırdı. "Zürafə", yalnız üç tamaşa. Hamısı ötən dəfədə olduğu kimi. Bu fırladaçılar nə qədər həyasız idilər! Mən ona gözlənilmədən rast gəldiyimdən sivişib aradan çıxmağa macal tapmadım. Hersoq təəccüb edirmiş kimi dedi:

- Oho, haradan belə? - Sonra isə, özünü sevinibmiş kimi göstərüb soruşdu: - Bəs sal hardadır? Onu yaxşımı gizlətmisən?

- Əlahəzrət, elə mən də sizdən bunu soruşmaq istəyirdim.

Hersoq ciddiləşərək dedi:

- Axı nədən ötrü məndən soruşmaq istəyirsən?

- Mən, - deyər cavab verdim, - dünən kralı həmin meyxanada görəkən düşündüm ki, biz onu tezliklə sala apara bilməyəcəyik, kim bilir o nə vaxt ayılacaq; buna görə də şəhəri gəzməyə getdim, axı vaxtı birtəhər keçirmək lazım idi! Bu vaxtı birisi mənə təklif etdi ki, qayıqla o biri sahilə gedərək oradan qoyun gətirməkdə ona kömək edim və bunun əvəzinə on sent vəd etdi. Mən onunla getdim; biz qoyunu qayığa sürükləyəndə, həmin adam ipi mənə verdi ki, tutum, özü isə qoyunu daldan itələməyə başladı; ancaq mənim qoyuna gücüm çatmadı, o, dartınıb əlimdən çıxdı, biz onun ardınca qaçdıq. Özümüzlə it götürməmişdik, buna görə də qoyun yorulub əldən düşüncəyədək sahil boyunca qaçmalı olduq. Bu vaxt artıq hava qaralmışdı, qoyunu tutub şəhərə gətirdik, bundan sonra mən salı gizlətdiyimiz yerə getdim. Gəlib gördüm ki, sal yoxdur. Öz-özüm dedim ki, "görünür başlarına bir əngəl gəlib, onlar da qaçıblar, mənim zəncimi də özlərilə aparıblar! Mənim varım-yoxum bir bu zəncidir, özüm də yad ölkədəyəm, heç bir başqa əmlakımı da yoxdur, özümə çörək pulu da qazana bilməyəcəyəm". Oturub ağlamağa başladım. Gecəni də meşədə yatdım... Yaxşı, bəs sal hardadır? Cim hardadır?

Yazıq Cim!

- Mən haradan bilim... Nə bilim sal hardadır. Bu qoca axmaq burda bəzi para şeylər satıb qırx dollar qazanıbmiş, biz onu axtarıb meyxanada tapan vaxt onun içkiyə xərclədiyindən başqa qalan bütün pulunu cibindən çıxarıbmışlar. Onu gecədən xeyli keçmiş sürükləyərək gətirdikdə, salı yerində görməyib hər ikimiz belə fikirləşdik: "Bu şeytan balası, yəqin ki, salımızı oğurlayıb bizi atmış, çayaşağı üzüb getmişdir".

- Heç elə şey olar ki, mən öz zəncimi atıb gedəm? Axı o mənim yeganə adamım, yeganə mülkiyyətimdir.

- Biz bunu tamam yaddan çıxartmışdıq. Bizə elə gəlirdi kif bu bizim zəncidir, məsələ bax bundadır... Bəli, onu özümüzünkü hesab etmişik; hələ əslinə qalsa belədir ki var, məgər biz onun əziyyətini azmı çəkişik? Salın yox olduğunu və daha heç bir şeyimiz qalmadığını gördükdə bu qərara gəldik ki, "Zürafə"ni bir də sınaqdan keçirək. Bundan başqa heç bir çarəmiz yox idi. İndi budur, çalışıb-əlləşirəm, səhər açıldıandan dilimə heç bir şey dəyməyib. Səndəki on sent hanı? Onlan bəri ver görüm!

Mənim pulum çox idi, buna görə də ona on sent verdim, ancaq xahiş etdim ki, bunu ancaq yeməyə xərcləsin və bir az da mənə versin,

çünkü dünəndən bəri mənim də dilimə heç bir şey dəyməyib. Hersoq bu barədə mənə bir kəlmə də cavab vermədi, bir qədər sonra isə mənə tərəf dönüb dedi:

- Sən necə bilirsən, zənci bizi şeytanlamaz ki? Şeytanlasa, onun lap dərisini soyarıq!

- Necə şeytanlaya biləcəm? Axı o qaçıbdır!

- Yox, canım! Bu qoça gicbəsər onu satıb, pulunu heç mənimlə də bölüşməyib, pullar da beləcə heç olub gedib.

- Satıb? - deyə mən ağlamağa başladım. -Necə yəni.... axı o mənim zəncimdir, pullar da mənimkidir... Hardadır o? Mənim zəncimi verin!

- Sənə zəncini qaytarıb verən olmayacaq, iş də qurtarıb gedib, belə ki ağlamağı boşla. Bura bax, yoxsa sən də bizi şeytanlamaq fikrindəsən.

Vallahi, sənə heç gümanım yoxdur. Hünərin varsa, şeytanla görüş necə şeylanlayacaqsan.

O susdu, amma gözləri çox acıqlı idi, heç vaxt belə qəzəbli göz görməmişdim. Mən ağlaya-ağlaya dedim:

- Mən heç kəsi şeytanlamaq fikrində deyiləm, buna heç vaxtım da yoxdur, mən gərək gedib öz zəncimi axtaram.

O saat hiss olundu ki, bu sözlərim onun qətiyyəni xoşuna gəlmədi: o dayanıb fikrə getdi, afişələr əlində yellənirdi; sonra alınını qırırdır dedi:

- Bax, gör sənə nə deyirəm. Biz üç gün burda olmalıyıq. Əgər söz versən ki, özün susacaqsan, zəncini də bizi şeytanlamağa qoymayacaqsan, onda sənə öyrədərəm ki, onu harada axtarıb tapasan.

Mən söz verdim, o isə dedi:

- Bir fermerin yanında, onun adı isə Saylas Fe... - hersoq birdən susdu.

Bilirsinizmi, o əvvəlcə düzünü demək istəyirdi, susub düşünməyə başladıda isə fikri dəyişdi. Yəqin ki, belə idi. O mənə, hər halda, inanmırdı, buna görə də məni buradan üç gün didərgin salmaq istəyirdi ki, onlara mane olmayım. Bir qədər susduqdan sonra dedi:

- Onu alan adamın adı Abram Fosterdir, Abras C.Foster, o, Lafayətə gedən yolun üstündə yaşayır, buradan qırx mil oyanadır.

- Yaxşı, - deyə cavab verdim, - mən üç günə gedib ora çıxa bilərəm.

Elə bu gün günorta vaxtı yola düşürəm.

- Yox, günortaya qoyma, elə bu saat yola düş, vaxtı boş yerə itirmə, yolda boş-boş çərəncilik də etmə! Dilini fərəğət qoy və yeyin get, belə etsən bizdən heç bir pislilik görməzsən, anladınmı?

Mən də elə bu əmri gözləyirdim, mənə elə bircə bu lazım idi. İşə başlamaq üçün gərək əl-qolum açıq olaydı.

- Yaxşı, di get, - deyə o, sözünə davam etdi, - ağılna gələni mister Fosterə deyə bilərsən. Bəlkə də o, sənə inandı ki, Cim sənin zəncindir. Axı elə səfehlər olur ki, sənəd tələb etmirlər; hər halda, mən eşitmişəm, burada, Cənubda belələri olur. Saxta elan və mükafat haqqında danışanda isə ona başa sal ki, bu nədən ötrü belə olub, bəlkə də o sənə inanar. İndi rədd ol get, ona nə istəyirsən de, yolda isə, gedib oraya çatıncayadək dilini ağzında möhkəm saxla!

Mən çayın sahilindən uzaqlaşdım. Bircə dəfə də geriyə nəzər salmadım; onsuz da bilirdim ki, o dalımcə baxır. Onu da bilirdim ki, bu onun bir azdan zəhləsini tökəcək. Mən bu istiqamətdə bircə dəfə də dayanmadan bir mildən çox yol getdim; sonra meşəni hərlənib Fəlsin malikanəsinə qayıtdım. Mən yubanmadan, birdən-birə işə başlamağı qət etdim, çünki Cim gərək bu fırıldaqçılar buradan uzaqlaşıb gedincəyədək ağzını açıb danışmayaydı. Yoxsa, bu məsləkdaşlardan çox zərər görərdik. Mən onlardan lazımı qədər çəkmişdim, odur ki, daha onları heç görmək də istəməirdim.

OTUZ İKİNCİ FƏSİL

MƏNƏ TƏZƏ AD VERİRLƏR

Mən gəlib malikanəyə çatdığım vaxt ətraf bazar günləri olduğu kimi sakit idi; isti, günəşli bir gün idi; hamı tarlaya, işləməyə getmişdi; havada böcək və milçəklərin güclə eşidiləcək vızıltılarından adamı elə kədər bürüyürdü ki, elə bil ətrafda hər şey ölmüşdü, bir balaca meh əsib ağacların yarpaqlarını xışıldadanda adamın ürəyi düşür və elə gəlirdi ki, kabuslar, çox-çox bundan əvvəllər ölmüş adamların ruhları bir-birilə pıçıldaşır, guya onlar sənin haqqında danışirlər. Bütün bunları görəndə və eşidəndə adam özü də ölmək istəyir, fikirləşirsən ki, heç olmazsa, bütün bunlar tezəcə qurtarıb gedəydi!

Fəlsin pambıq plantasiyası çox kiçik idi. Bu, ətrafına payalar basdırılmış iki akrıqlı¹ bir həyət idi; barının üstündən həyətdə keçmək və

¹Akr – İngiltərə və Amerikada yer ölçüsüdür.

qadımların ata asanlıqla minə bilmələri üçün barının yanına tir parçaları pilləkən kimi yığılmışdı, bir-birindən kiçik olan bu tir parçaları, boyu müxtəlif olan çəlləklərə oxşayırdı; həyətin bəzi yerlərində cılız ot bitmişdi, qalanları isə xovu sürtülüb getmiş köhnə şlyapaya oxşayan tala yer idi; həyətdə ağ adamlar üçün yonulmuş tirlərdən iki gözdən ibarət böyük bir ev var idi; tirlərin arasındakı yarıqlara gil, ya da sement çəkilmiş, sonra isə tirlər əhənglə ağardılmışdı, ancaq hiss olunurdu ki, çoxdan ağardılmışdı, yonulmamış tirlərdən tikilmiş mətbəx ayrıca tirlər üstündə qurumuş uzun, enli taxta keçid və tavan vasitəsilə evlə birləşdirilmişdi, mətbəxin daim da tirlərdən tikilmiş bir hisxana var idi, hisxananın o biri tərəfində sıra ilə düzülüb alçaq damlı üç zənci koması yerləşirdi, həyətin başqa bir tərəfində, barının lap yanında xudmani bir palçıq daxma, o biri -tərəfində isə təsərrüfat üçün lazım olan irili-xırdalı tikililər var idi. Palçıq daxmanın yanında bir yığın kül, sabun bişirmək üçün böyük bir qazan, mətbəx qapısının yanında isə üstündə içi su ilə dolu bir vedrə və kududan düzəldilmiş su qabı olan bir skamya var idi. Oradaca, günün altında bir it uzanıb yatmışdı; o biri tərəfdə də itlər var idi, həyətin bir küncündə qollu-budaqlı üç ağac, barının yanında qarağat və firəng üzümü kolları bitmişdi; barının bayır tərəfindən həyətyanı sahə və qarqız bostanı salınmışdı, daha sonra pambıq plantasiyası, plantasiyadan sonra isə meşə başlanırdı.

Mən hərlənib o biri tərəfdən, kül yığınının yanından tir parçalarının üstü ilə həyəte girdim. Bir neçə addım atdıqdan sonra cəhrənin yanıqlı səsinə eşitdim; onun səsi gah bərkdən çıxır, gah da tamam kəsilirdi; burada, lap doğrudan-doğruya ölmək istədim. çünki bu, dünyada ən kədərli səslərdən biri idi.

Mən heç bir şey fikirləşməyib, "Allaha təvəkkül" - deyib getdim, lazım gəldikdə Allahın köməyi ilə nə isə bir söz deyə bilərəm; mən neçə dəfə görmüşdüm ki, əgər özüm ona mane oluramsa, lazım olan şeyi deməkdə Allah mənə kömək edib.

Həyətin ortasına təzəcə çatmışdım ki, gördüm əvvəlcə bir it, sonra o birisi durub mənə tərəf gəlir, mən söz yox ki, dayandım, yerimdən tərənəmeyerək gözümü onlara zillədim. İtlər bir hay-küy saldılar ki, gəl görəsən!

Heç dəqiqənin dördü biriyəcə vaxt keçmədi ki, mən, əgər belə demək mümkünsə, təkarin bir növ topuna çevrildim, itlər isə məni təkarin milləri kimi əhatə etdilər, on beşə qədər it başını uzadıb məni

dar bir halqa kimi ortaya almışdı, onların səsini eşidən başqa itlər də qaçıb gəlirdi; bir də gördüm ki, barının üstündən atılır, künc-bucaqdan çıxır, xülasə, hər yandan axışib gəlirlər.

Mətbəxdən, əlində oxlov tutmuş bir zənci qadın çıxaraq qışqırmağa başladı: "Pələng, rədd ol! Xallı, get! Ser, burdan çıx get!". O, əvvəlcə bir iti, sonra o birisini oxlovla vurdu; itlərin hər ikisi zingildəyə-zingildəyə qaçdı, qalanları da onların ardınca götürüldü, lakin bir saniyə belə keçmədi ki, itlərin yarısı yenə burada cəm oldu, onlar başıma toplaşib quyruqlarını bulayır, mənimlə oynayırdılar. İt heç vaxt kin saxlamır və incimir.

Zənci qadının ardınca mətbəxdən üç zənci uşağı sıçrayıb çıxdı, onların biri qız, ikisi oğlan idi, əyinlərində ancaq kətan köynək var idi; onlar analarının ətkələrindən yapışıb, uşaqların adət etdiyi kimi, onun arxasından utancaq nəzərlə mənə baxırdılar. Bu vaxt gördüm ki, qırx beş, əlli yaşlarında, başıaçıq, bir ağ qadın böyük evdən çıxıb mənə tərəf gəlir; onun ardınca ağ uşaqları qaçırdılar, onlar da özlərini eynilə zənci uşaqları kimi aparırdılar. Ağ qadın fərəh və sevinc içərisində özünü yetirib mənə müraciətə dedi:

- Bu sənənmə? Axırı ki, deyəsən gəlib çıxmısan!

Bircə anlığa düşünməyə macal tapmamış ağzımdan bu sözlər çıxdı:

- Bəli, mem!

Qadın çiyinlərimdən tutub məni bərk-bərk qucaqladı, sonra hər iki əlimdən tutub möhkəmcə sıxdı, bu vaxt onun göz yaşları axıb yanaqlarından süzülürdü; o məni buraxmır, əllərimi sıxır, hey danışır, təkrar-təkrar deyirdi:

- Sən demə, heç də anana mən düşündüyüm qədər oxşamırmışsan.

Aman Allah, mən nə deyirəm! Bunun nə mənası var! Səni görməyimə nə qədər şadam! Az qala sevincimdən səni yemək istəyirəm! Balalarım, bu sizin xalanız oğlu Tomdur! Gəlin onunla salamlaşın!

Uşaqlar başlarını aşağı saldı, barmaqlarını ağızlarına soxub analarının arxasında gizləndilər. Anaları isə susmaq bilmirdi:

- Liza, boş-boş qurdalanma, ona isti yemək ver!.. Bəlkə sən paroxodda nahar eləmişən?

Mən dedim ki, nahar eləmişəm. Qadın əlimdən tutub arxasıycan çəkə-çəkə evə qaçdı, uşaqlar da bizim ardımızca qaçıb evə gəldilər. Qadın evdə məni, oturacağı batıq olan stula əyləşdirdi, özü isə qabağımda, alçaq skamyanın üstündə əyləşdi, hər iki əlimdən tutub dedi:

- Hə, indi mən sənə yaxşı-yaxşı baxa bilərəm! Ay Allah, mən neçə ildir ki, bunu arzulayırdım, indi budur, axır ki, sən buradasan! Biz səni iki gündən də çoxdur ki, gözləyirik. Nə üçün bu qədər yubanmısan? Paroxod saya oturmuşdu, nədir?

- Bəli, mem, paroxod...

- "Bəli, mem" demə, mənə Salli xala de... Paroxod harda saya oturmuşdu?

Mən nə cavab vcrəcəyimi bilmirdim; axı paroxodun haradan: yuxarıdan, yaxud aşağıdan gəldiyi məlum deyildi. Lakin mən həmişə hissiyyatımla iş görürdüm; burada isə hissiyyatım mənə söylədi ki, paroxod yuxarı tərəfdən gəlməli, Orleana gətməlidir. Bu mənə o qədər də kömək etmədi; axı mən orada, çayın aşağılarında say yerlərin adını bilmirdim. Gördüm ki, ya yeni bir say yer icad etməliyəm, ya bizim paroxodun oturduğu say yerin adını yaddan çıxarmalıyam, ya da... Birdən ağılıma bir şey gəldi, mən dedim:

- Saya oturduğumuza görə yubanmamışıq, say yerdə biz lap az qaldıq. Bizim paroxodun silindrinin başı partlamışdı.

- Allah göstərməsin! Yaralanan oldumu?

- Yox, olmadı. Yalnız bir zəncini öldürdü.

- Bəxtiniz gətirib; yoxsa elə olur ki, adam da yaralayır. Keçən il, Milad bayramında dayın Saylas Yeni Orleandan gələrkən "Lalli Ruk"a minmişdi, bu paroxod köhnə idi, onun da silindrinin başı partlamış, bir adamı yaralayıb eybəcər hala salmışdı. Deyəsən o sonra ölmüşdü. Bir baptist imiş. Dayın Saylas, Baton-Rujda bir ailə tanıyır, həmin ailənin üzvləri o qocanın qohumları ilə tanışmışlar. Hə, indi yadıma düşdü, doğrudan da, sonra öldü. Əvvəlcə ayağı keyiyir, kəsirlər. Ancaq bu kömək eləmir. Bu elə ölmək əlaməti imiş. O, axirət dünyasında sağalacağına və yenə yaşayacağına ümid edərək tamən göyərək ölür. Deyirlər ki, adam ona baxmağa belə qorxurmuş... Dayın səni qarşılamaq üçün hər gün şəhərə gedirdi. Bu gün də heç bir saat olmaz ki, gedib; bu dəqiqə qayıdır. Sən gərək yolda ona rast gələydin... Rast gəlməmişənkil!

Qoca kişidir, özü də...

-Yox, Sallixala, mən heç kimi görməmişəm. Paroxod tez gəlmişdi, lap sübh vaxtı, mən şeylərimi körpüdə qoyub şəhərə baxmağa getdim; sonra vaxtı birtəhər keçirmək və sizə lap tezdən gəlməmək üçün bir qədər gəzindim, belə ki, yolla gəlməmişəm.

- Bəs şeylərini kimə tapşırımsan?

- Heç kimə.

- Oğlum, heç belə şey eləyərlər, axı onları oğurlayarlar!

- Yox, yaxşı yerdə gizlətmişəm, ordan ona heç kim tapa bilməz, -deyə cavab verdim.

- Yaxşı, səhər yeməyini belə tezdən paroxoddamı yemisən?

Bu çox incə bir sual idi, fikirləşdim ki, necə edim əngələ düşməyim, dedim:

- Kapitan məni göyörtədə görüb dedi ki, sahilə düşməmişdən bir şey yeməliyəm; sonra məni öz otağına aparıb stol arxasında oturtdu, doyunca yedirdi.

Özümü elə itirmişdim ki, ona hətta əməlli-başlı qulaq da asa bilmirdim. Fikrimdə elə uşaqları tutmuşdum, düşünürdüm ki, birtəhərlə onları bir kənara çəkib özünün kim olduğunu tezəcə öyrənirəm. Lakin heç bir imkan yox idi, missis Felps susmaq bilmədən hey danışırdı. Birdən tüklərim biz-biz oldu, çünki o dedi:

- Mənə də bilmirəm nə olub ki, bu qədər çərəncilik eləyirəm, sən mənə nə bacım, nə də başqaları haqqında heç bir şey deməmişəm. İndi mən susum, sən danış. Onların hamısı haqqında danış, de görüm necə yaşayırlar, nə eləyirlər, mənə nə sifariş göndəriblər... Yadına nə düşsə hamısını danış.

Gördüm ki, daha işim bitib; lap pis vəziyyətə düşmüşəm, boynuma almalyam ki, bu vaxtacan Allah birtəhər mənə kömək edirdi, indi isə birdən-birə yaman əngələ düşdüm. Gördüm ki, yaxa qurtarmaq üçün heç çalışmağa da dəyməz, heç bir çarə yoxdur. Fikirləşdim ki, burada yenə risk etmək, bütün həqiqəti açıb söyləmək lazımdır. Ağzımı açıb hamısını deyəcəkdim ki, qadın birdən məni tutub çarpayının arxasında gizlədib dedi:

- Budur, gəlir! Başını bir az da aşağı ay... Bax, belə, indi yaxşıdır.

Otur, heç cıncırını da çıxartma ki, burdasan. Mən onu aldadacağam.

Uşaqlar, siz də danışmayın.

Gördüm ki, dolaşığa düşmüşəm. Ancaq, narahat olmağa dəyməzdi. Çarə yox idi, yalnız sakitcə oturub işin üstünün nə vaxt açılacağını gözləmək lazım idi.

Mən qocanı, o otağa girərkən ötəri gördüm, sonra isə çarpayı onu görməyimə mane oldu. Missis Felps onun qabağına gəlib soruşdu:

- Gəlibmi?

- Yox, - deyə əri cavab verdi.

- Allah, özün kömək elə! - deyə missis Felps dilləndi. - Onun başına nə gələ bilər?
- Heç təsəvvür də edə bilmirəm, - deyə qoca cavab verdi. – Düzünü desəm, mən özüm də çox nigaran qalmışam.

- Sən nigaran qalmısan! Mən lap ağılımı itirmişəm! Yəqin ki, o gəlirdir, sən onu görməmişən. Baxarsan, belə olacaq, mənim ürəyimə damıbdır.

- Sən nə danışarsan, Salli, özün bilirsən ki, mən onu görməyə bilməzdim.

- Ay Allah, ay Allah, bacım indi mənə nə deyəcək! Uşaq yəqin ki, gəlirdir! Sən onu görməmişən. O..

- Qanımlı qaraltma, onsuz da qanımlı qaradır. Heç bilmirəm ki, nə edim. Düzünü deyim ki, lap başımı itirmişəm. Qorxmışam da. Onun gəldiyini heç güman da etmək olmaz, çün ki necə olsa mən onu görərdim. Salli, deməyə dilim də gəlmir, başa düşürsənmi, dilim gəlmir, yəqin ki, paroxodun başına bir iş gəlib!

- Saylas! Bir ora, yola bax, deyəsən kim isə gəlir!

O özünü pəncərəyə tərəf atdı, missis Felps isə bu lazım idi. O, cəld çarpayının dal tərəfinə əyildi, məni itələdi, mən də oradan çıxdım; qoca dönüb baxdıqda missis Felps qamətini düzəldərək məmnun halda, fərəhlə gülümsəyirdi; mən isə tamam qan-tər içərisində onun yanında dayanmışdım. Qoca gözünü mənə zilləyib dedi:

- Bu kimdir belə?

- Səncə kim olar?

- Başa düşə bilmirəm! Kimdir?

- Tom Soyverdir, bildinmi?

Allaha and olsun, scvincimdən daha yerə-göyə sığmırdım. Lakin əməlli-başlı götür-qoy etməyə vaxt yox idi; qoca hər iki əlimdən yapışıb möhkəm-möhkəm sıxmağa başladı; onun arvadı isə bu vaxt scvincilə ətrafımızda atılıb düşür, həm ağlayır, həm də gülürdü; sonra onların hər ikisi mənə Sid, Meri və ümumiyyətlə, bütün qohum-əqrəbə barədə sual yağdırmağa başladı.

Onlar nə qədər çox sevinirdilərsə də onların sevinci mənimkinin yanında heç bir şey deyildi; özümün kim olduğumu öyrəndiyimə o qədər şad idim ki, elə bilirdim dünyaya yenidən gəlmişəm. Onlar azı iki saat məndən əl çəkmədilər, mən də o ki var danışdım daha dilini söz tutmurdu; mən öz ailəmdən, daha doğrusu Soyverlərin ailəsindən onlara

o qədər danışdım ki, bu söhbət on belə ailəyə çatardı. Sonra Ağ çayın ağzında paroxodumuzun silindrinin nə cür partladığını və bizim onu üç gün təmir etdiyimizi onlara ətrətlə söylədim. Bütün bunlar çox yaxşı çıxdı və gözəl təsir etdi, çünki onların işdən başlan bir o qədər çıxmırdı, onlar yalnız başa düşdülər ki, üç gün təmirə sərf olunub. Əgər mən desəydim ki, boltun başı partlayıb, buna da inanardılar.

İndi mən bir tərəfdən özümü çox yaxşı, digər tərəfdən isə çox pis hiss edirdim. Tom Soyveri əvəz etmək həmişə asan, həmişə də xoş bir işi idi, əhvalım da yaxşı idi, lakin bu hal paroxodun çayın ağzı tərəfdən fısıltı sala-sala gəldiyini eşitdiyim vaxta qədər davam etdi. Burada mən flkirləşdim ki, birdən Tom Soyver bu paroxodla gəlib çıxdı, onda bəs necə olar? Birdən o bu saat gəlib evə girsə və mən ona göz vurmağa macal tapmışam məni öz adımla çağırırsa necə olar?

Mən buna heç cür yol verə bilməzdim, bu heç cür yaramazdı. Fikir-ləşdim ki, yola çıxmaq və onu qabaqlamaq lazımdır. Buna görə də onlara dedim ki, Öz şeylərimin dalmca şobərə getmək istəyirəm. Qoca da mənimlə getmək fikrində idi, lakin mən dedim ki, ona zəhmət vermək istəmirəm, atı özüm də sürə bilərəm.

OTUZ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

KRAL İLƏ HERSOQUN KƏDƏRLİ AQİBƏTİ

Mən kiçik bir araba ilə şəhərə yollandım; gəlib yolun yarisına çatanda gördüm kim isə mənə tərəf gəlir; baxıb gördüm ki, doğrudan da Tom Soyverdir! Mən dayanıb onun yaxınlaşmasını gözlədim. O gəlib mənə çatdıqda: "Dayan" deyər qışqırdım. O dayandı, ağzını açıb eləcə də durdu, sonra elə bil ki, boğazı quruyubmuş kimi iki-üç dəfə udqundu və nəhayət dedi:

- Mən sənə heç bir pislik eləməmişəm. Özün bilirsən. Bəs nə üçün o biri dünyadan gəlib qabağımı kəsdirmissən? Məndən nə istəyirsən?

- Mən o biri dünyadan gəlməmişəm, - deyər dilləndim, - mən heç də ölməmişəm.

O mənim səsimi eşidib bir qədər özünə gəldi, lakin yenə də bir o qədər sakit ola bilməyib dedi:

- Mənə əl dəymə, mən ki sənə heç bir şey eləməmişəm. Əgər doğrudan da o biri dünyadan gəlmişənsə, onda hindli andı iç.

- Hindli andı içirəm ki, mən o biri dünyadan gəlməmişəm, - deyə dilləndim.

- Onda yaxşı... mən əlbəttəki... əgər belədirsə, onda sözüm yoxdur. Ancaq mən yenə heç bir şey başa düşmürəm, heç bir şey! Axı necə olub... Məgər səni öldürməmişdilər?

- Məni öldürmək heç bir kəsin ağına belə gəlməyib, bunların hamısını mən özüm düzəltmişəm. Əgər inanmırsansa, yaxın gəl, əlini mənə toxundur.

O əlini mənə toxundurub sakitləşdi və məni görməyinə elə şad oldu ki, sevindiyindən bilmədi nə etsin. O, elə buradaca hər şeyi əvvəlindən axıracan öyrənmək istədi, çünki bu əsl macərə, həm də sirlə bir macərə idi; bu onu yaman maraqlandırmışdı. Lakin mən dedim ki, hələ bunun vaxtı deyil, onun arabaçısına buyurdum ki, bir qədər dayanıb bizi gözləsin; sonra biz mənim arabamda bir qədər o yana getdik, mən necə oyuna düşdüyümü Toma nağıl etdim və ondan soruşdum ki, onun fikrincə, indi biz nə etməliyik. O dedi ki, bir dəqiqəliyə onu sakit buraxım, danışdırmayım. Tom xeyli fikirləşdikdən sonra birdən-birə dedi:

- Hər şey öz qaydasındadır. Fikirləşib tapmışam. Mənim sandıqçamı götürüb öz arabana qoy və deyin ki, bu sənindir; arabanı geri döndərib yavaş-yavaş sür ki, evə tez çatmayasan, mən isə şəhərə dönüb bütün yolu təzədən gələyəm ki, səndən yarım saat sonra gəlirəm çıxım; amma bura bax, sən məni tanıdığını əvvəlcə qətiyyənlə bürüzə verməzsən, bildin?

- Yaxşı, - deyə mən cavab verdim, - ancaq bir dəqiqə dayan. Bir iş də var, bunu məndən başqa heç kim bilmir; mən burada bir zəncini oğurlayıb köləlikdən qurtarmaq fikrindəyəm, bu zəncinin adı isə Cimdər - qoca miss Uotsonun Cimi.

Tom dedi:

- Necə yəni Cim ki...

Sonra o, susub fikrə getdi. Mən ona dedim:

- Nə demək istədiyini bilirəm. Sən deyəcəksən ki, bu alçaqlıqdır, lap əclaflıqdır. Eybi yoxdur, qoy mən əclaf olum, ancaq onu oğurlayacağam, sən sus, məni ələ vermə. Razısanmı, yoxsa yox?

Tomun gözləri parıldadı, o dedi:

- Onu oğurlamaqda mən özüm sənə kömək elərəm!

Məni elə bü ki, güllə ilə vurdular. Mən belə bir sözü ömrümdə ilk dəfə idi ki, eşidirdim və sizə deməliyəm ki, Tom Soyyer gözümdən düşdü, bundan sonra ona olan hörmətim qat-qat azaldı. Ancaq mən heç cür inana bilmirdim ki, Tom Soyyer ola, özü də zənci uğurlaya!

- Gör nə böyük yalan danışır, - dedim. - Zarafata qoymusan, nədir?

- Qətiyyəni yox.

- Yaxşı, - dedim, - zarafat edirsən, ya yox - öz işindir, ancaq əgər qaçqın zənci haqqında söz düşsə, yadında saxla ki, onun barəsində heç bir şey bilmirsən, mən də heç bir şey bilmirəm.

Sonra biz sandığı götürüb mənim arabama qoyduq. Tom bir tərəfə, mən də o biri tərəfə yollandım. Ancaq mən sevindiyyəmdən və başıma gələn müxtəlif fikirlərdən aram-aram getməyi yaddan çıxartdım və evə vaxtımdan xeyli tez qayıdıb gəldim. Qoca artırmaya çıxıb dedi:

- Bu lap təəccüblüdür! Kimin ağına gələrdi ki, mənim madyanıma buna qadirdir. Gərək vaxtı qeyd edəydik. Özü də qətiyyəni tərləməyib! Qəribədir! İndi mən onu, məssəb haqqı, heç yüz dollara da vermərəm. Amma on beş dollara satmaq istəyirdim, elə bildirdim ki, bundan baha getməz.

O daha bir söz demədi. Qoca çox təmiz qəlbli, həm də olduqca məhrəban bir adam idi. Bu heç də təəccüblü deyildir, axı o, təkə fermer deyil, həm də vaiz idi; plantasiyanın arxasında onun tirlərdən düzəldilmiş kiçik bir kilsəsi var idi (o bu kilsəni öz hesabına tikdirmişdi), kilsə də, məktəb də bir yerdə idi, özü də havayı vəz edirdi, bundan ötrü heç bir şey almırdı; düzünü desək, almağına dəyməzdi də. Cənubda bu cür fermer-vaizlər çoxdur və onların hamısı havayı vəz edirlər.

Yarım saat, ya da buna yaxın vaxt keçəndən sonra Tom araba ilə barının yanına gəldi; Salli xala onu pəncərədən gördü; çünki barı cəmi əlli addım o yanda idi; Salli xala dedi:

- Bir baxın, yenə kim isə gəldi! Görəsən bu kimdir? Məncə özgə adamdır... Cimmə (uşaqlardan birinin adı belə idi), yüyür Lizaya de ki, stolun üstünə daha bir nimçə qoysun!

Hamı başı lovlı qarıya tərəf qaçdı; bəs necə - axı özgə adam hər il gəlmir, gələndə isə elə mərkəyə səbəb olur ki, gəl görəsən. Tom tir parçalarının üstü ilə barıdan aşaraq evə tərəf gəldi; araba yol ilə geriye, şəhərə getdi, biz isə qapının ağzına doluşduq. Tomun əynində təzə kostyum var idi; onu dinləməyə hazır olan bu qədər adamı görmək Tom

üçün hər şeydən qiymətli idi, ona bundan artıq bir şey lazım deyildi. O belə hallarda fors etməyi çox sevirdi, özü də bunun ustası idi. O elə uşaqlardan deyildi ki, qoyun kimi həyətin ortasında ayaq döyəydi, yox, o, təkə kimi vüqarla və sakit addımlarla bizə san gəlirdi. Gəlib çatdıqda dəbdəbə ilə, tələsmədən şlyapasını elə çıxartdı ki, guya bu, içərisində kəpənəklər olan bir qutunun qapağı idi və o, kəpənəklərin uçacağından qorxurdu. Tom dedi:

- Əgər səhv etmirəmsə, mister Arçibald Nikols gərək ki, burada yaşayır?

- Yox, oğlum, - deyə qoca kişi cavab verdi, - arabaçı, təəssüf ki, sizi aldadıb. Nikolsun malikanəsinə buradan azı üç mil yol qalır. İçəri keçin, içəri keçin!

Tom boylanıb çiyini üstündən baxaraq:

- Çox gecdir, - dedi, - o daha görünmür.

- Bəli, oğlum, o artıq gedib, siz içəri girin, bizimlə nahar edin; sonar biz atları qoşarıq və sizi Nikols gilə apararıq.

- Axı necə ola bilər ki, sizi bu qədər incidim. Yaxşısı budur, ayaqla gedərəm, mənim üçün üç mil heç bir şeydir.

- Yox, biz sizi getməyə qoymarıq, heç belə qonaqpərustlik olar, özü də cənubluların qonaqpərustliyi! İçəri keçin, qurtardı getdi.

- Buyurun, buyurun, - deyə Salli xala dilləndi, - bizim üçün heç bir çətinliyi yoxdur. Mütləq bizdə qalın. Yol çox uzundur, həm də tozludur, yox, biz sizi ayaqla getməyə qoymarıq! Mən sizi görəndən kimi dedim ki, sizin üçün süfrəyə nimçə qoysunlar. İçəri keçin və elə bilin ki, lap öz evinizdəsiniz.

Tom onlara ən gözəl sözlərlə təşəkkür edib, nəhayət, razılışıb içəriyə keçdi; evə daxil olan kimi bildirdi ki, Xiksvilldən, Oqayo ştatından gəlmişdir, adı da Vilyam Tomsundur. Bu sözlərdən sonra bir daha hamıya baş endirdi.

Tom o ki var çərənçilik edir, ağına gələni söyləyirdi, o, Xiksvill haqqında, oranın bütün sakinləri barədə danışdı; mən isə yavaş-yavaş narahat olmağa başlayırdım; fikirləşirdim ki, görəndən bütün bunlar mənim bu vəziyyətdən çıxmağıma necə kömək edəcəkdir! Tom isə danışa-danışa, birdən durub Salli xalanın lap ağzından öpdü. Sonra isə yenə öz yerində əyləşib sözüünə davam etdi. Salli xala oturduğu kreslodan sıçradı, ağzını əliylə silib dedi:

- Ay səni, azgın küçük!

Tom özünü inciyən kimi göstərib dedi:

- Xanım, siz məni təəccübləndirirsiniz!

- Bir buna baxın, mən onu təəccübləndirirəm! Sən məni nə hesab edirsən? İndi bu saat durub... bir de görüm məni öpmək haradan ağına gəldi?

Tom təəccüb edərək dedi:

- Heç yerdən ağıma gəlməyib, elə belə öpmüşəm. Mən sizi özümdən incik salmaq istəmədim. Mən... mən elə düşünürdüm ki, bəlkə, sizing xoşunuza gələr.

- Yox, bu nə isə gicin, sarsağın biridir! - Sallı xala belə deyib, iyi əlinə götürdü, elə bil ki, özünü saxlaya bilməyib bu saat onu Tomun başına vuracaqdı. - Sən hardan düşündün ki, bu mənim xoşuma gələr?

- Heç özüm də bilmirəm. Mənə... mənə hamı deyirdi ki, sizin xoşunuza gələr.

- Hə, hamı deyirdi. Əgər deyiblərsə, onda onlar da sən kimi gicbəsdirlər. Mən ömrümdə belə həyasızlıq görməmişəm. Kim sənə deyib?

- Hamı. Hamı belə deyirdi.

Sallı xala özünü güclə saxlayırdı; gözləri alışıb yanır, barmaqları əsirdi; -deyirdin ki, bu saat Tomun xirtdəyini üzəcək.

- Axı bu "hamı" kimdir? Tez ol de görüm, onların adı nədir, deməsən, onu bil ki, dünyadakı gicbəslərdən biri əskik olacaq!

Tom guya əhvalı pozulmuş kimi yerindən sıçrayıb şlyapasını əzişdirə-əzişdirə dedi:

- Mən belə gözləmirdim... Mənə belə demişdilər.. Hamı belə deyirdi... Deyirdilər ki, onu öpərsən, o da çox şad olar. Hamı belə deyirdi, bəli, hamı! Məni bağışlayın, daha öpmərəm... Söz verirəm ki, daha öpmərəm!

- Belə de. Siz daha öpməyəcəksiniz, hə? Bəlkə bir də təcürədən keçirəsiniz?

- Xanım, sizə and içirəm ki, özünüz xahiş etməyincə, bir daha size heç vaxt öpməyəcəyəm.

- Özüm xahiş etməyincə? Yox, mən ömrümdə belə şey görməmişəm. İstəyir lap Mafusail¹ qədər ömür sürün, yenə bunu görməzsiniz!

Mənə belə sarsaq çox lazımmış!

¹ Mafusail qədər ömür sürün -yəni çox uzun ömür sürün (Tövrata görə 969 il yaşamış patriarx Mafusailin adından götürülmüşdür).

- Bilirsinizmi, - deyə Tom cavab verdi, - bu məni çox təəccübləndirir. Heç bir şey başa düşə bilmirəm. Mənə deyirdilər ki, bu sizin xoşunuza gələcəkdir, elə mən özüm də belə düşünürdüm. - O burada susub hamıya göz gəzdirdi, guya ki, özünə tərəfkeş axtarırdı, nəhayət, nəzərini qocada saxlayıb soruşdu: - Ser, mənə siz də belə düşünürdünüz ki, o məni fərəh və seyinclə öpəcəkdir, elə deyilmi?

- Heç də yox, axı nə üçün... Yox, mən elə düşünmürdüm.

Tom yenə hamıya göz gəzdirib, bu dəfə mənə müraciətlə dedi:

- Tom, bəs sən necə, sən düşünməyirdinmi ki, Salli xala məni qucaqlayacaq və deyəcək: "Sid Soyyer..."

- Aman Allah! - deyə Salli xala Tomun sözünü qurtarmasına macal verməyib onun üstünə atıldı. - Utanmazın biri, it balası, məgər adama bu qədər başağrısı verərlərimi? -

Salli xala onu qucaqlamaq istəyirdi ki, Tom onu saxlayıb dedi:

- Yox, yox, əvvəlcə məndən xahiş edin.

Salli xala vaxt itirməyib o dəqiqə xahiş etdi; onu qucaqlayıb o ki var öpdü, sonra onu ərinə tərəf itələdi. Kişi də Tomu qucaqlayıb öpdü, nəhayət, onlar bu işə bir balaca ara verdikdən sonra Salli xala dedi:

- Aman Allah, bu doğrudan da gözlənilməz hədiyyədir! Biz səni qətiyyənlə gözləmədik. Bircə Tomu gözləyirdik. Bacım daha bir adamın gələcəyini heç yazmayıb da.

- Ona görə yazmayıb ki, Tomdan başqa bizim heç birimiz gəlmək fikrində deyildik, - deyə Tom ona cavab verdi, - ancaq mən çox xahiş etdim, o da ən axır dəqiqədə mənə də gəlməyə icazə verdi; biz isə Tomla birlikdə paroxodla gələrkən belə fikirləşdik ki, əgər buraya birinci gəlsə, mən isə yubanıb bir qədər sonra gəlsəm və özümü yad adam kimi göstərsəm, çox gözlənilməz bir hədiyyə olar. Ancaq biz bunu nəhaq etmişik, Salli xala! Özgə adamları, Salli xala burada pis qəbul edirlər.

- Bəli, Sid, belə dəyərləri də pis qəbul edirlər. Səni gərək əməlli-başlı şillələyək də; belə acıqlandığım heç yadıma da gəlmir. Nə isə, nə edirsiniz edin, bütün kələklərinizə dözməyə razıyam, tək burada olasınız. Lap yekə bir tamaşa düzəldiblər. Sən məni öpəndə, düzün deyim ki, lap quruyub qalmışdım...

Biz evlə mətbəx arasındakı enli keçiddə nahar etdik; stolun üstündəki şeylər azı on ailəyə çatardı, stola qoyulan ət, bərkimiş və dünəndən qalma, yaxud da bütün gecəni nəm zirzəmidə qalan və səhər cəmdək iyi verən, yalnız kaftar bir adamıyənən aşıra biləcəyi ət deyildi. Xörəklərin hamısı isti-isti verildi.

Saylas dayı bütün bu yeməklərin üstündə xeyli uzun bir dua oxudu; dua oxumağına da həyərdi, ancaq bu dua heç kimin iştahasını pözmadı; axı dua çox cansıxıcı olanda adamın iştahası qaçır, mən bunu dəfələrlə görmüşəm.

Nahardan sonra xeyli söhbət etdik, biz Tomla həmişə ehtiyatlı olurduq, ancaq bunun heç bir faydası olmadı, çünki onlar heç bir qaçqın zənci haqqında bircə dəfə də söz açmadılar, biz isə buna işarə etməyə belə qorxurduq. Lakin axşam yeməyi zamanı uşaqlardan biri dedi:

- Ata, icazə verərsənmi, mən Tom və Sid ilə birlikdə tamaşaya baxmağa gedim?

- Yox, olmaz, - deyər qoca cavab verdi. - Məncə, heç bir tamaşa olmayacaq; olsa da sizin üçün yaramaz. Qaçqın zənci mənimlə Bertona nağıl etdi ki, tamaşa olduqca biabırçıdır. Berton hamıya əvvəlcədən xəbər də vermək istəyirdi; indi bu həyasız fırıldaqçılar, yəqin ki, artıq şəhərdən qovublar.

Hə, deməli belə imiş! Lakin mən özümü ələ alıb saxlaya bilmədim. Tomla mən bir otaqda və bir çarpayıda yatmalı idik; yol gəlib yorulduğumuzdan, axşam yeməyi qurtaran kimi hamıya "gecəniz xeyrə qalsın" - deyib yatmağa getdik; orada isə pəncərəyə çıxıb ildırım ötürənlə aşağıya düşərək şəhərə qaçdıq. İnanmırdım ki, əhvalatı bir adam krala və hersoqa xəbər verəcək. Odur ki, əgər mən gecikib nələr hazırlandığını onlara işarə etməyə məcal tapmasam, onlar, yəqin ki, pis vəziyyətə düşəcəkdilər.

Yolda Tom hamının, məni öldürülmüş zənn etdiyini, valideynimin yenə yox olduğunu və bu vaxtadək qayıtmadığını, Cim qaçarkən necə bir həyəcan qopduğunu nağıl etdi; mən isə Toma bizim fırıldaqçılar haqqında, "Zürafə" barədə, bizim sal üstündəki səyahətlərimizə dair macal tapdığım qədər danışdım; biz gedib şəhərin ortasına çatdıqda o qədər də tez deyildi, doqquzun yarisına yaxın olardı, baxıb gördük ki, böyük bir izdiham, məşəllərlə bizə tərəf gəlir, onlar qəzəblə qışqırır, bağırır fəryad qoparır, tava döyəcəyir, şeypür çalırıldı; biz onlara yol vermək üçün sıçrayıb kənara çəkildik; baxıb gördüm ki, onlar kral ilə hersoqu uzun dirəyə bağlayıb gətirirlər, daha doğrusu, kral ilə hersoqu yalnız mən tanıdım, onlar tamam qatran və toyuq tükünə bulandıqlarından adamdan çox əsgər dəbilqələrinin üstündə olan yekə lələklərə oxşayırdılar. Mən onlara baxa bilmirdim, hətta bu zavallı fırıldaqçılara yazığım da gəlirdi; fikirləşdim ki, gərək bir daha heç vaxt onlar barəsində pis fikirdə olmayam. Adam onlara baxmağa belə qorxurdu. İnsanlar bir-birlərinə qarşı çox amansız olurluşlar.

Gördük ki, gecikmişik, daha heç bir şeylə onlara kömək edə bilmərik. Dala qalmış adamlardan hadisəni soruşduq, onlar da bizə nağil etdilər ki, şəhərdə hamı guya heç bir şey bilmirmiş kimi tamaşaya gəlir, yazıq kral səhnədə atılıb-düşməyə başlayıncaya qədər dinməzəcə oturlurlar; bu vaxt kim isə işarə verir, tamaşaçılar yerlərindən qalxıb onu tuturlar.

Biz evə qayıtdıq, ürəyim heç də əvvəlki kimi sakit və yüngül deyildi; əksinə, yaman pərt olmuşdum, özümü təqsirkar kimi hiss edirdim, hərçənd bildirdim ki, bu işdə bir günahım yoxdur. Bu həmişə belə olur, sənin təqsirkar olub-olmadığının əhəmiyyəti yoxdur, adamın vicdanı bununla hesablaşmır və səni mütləq tənqə gətirir. Əgər mənim vicdan kimi zəhlətökən bir itim olsaydı, onu zəhərləyib öldürərdim. Vicdan daxili orqanların hamısından çox yer tutur, amma heç bir səmərəsi yoxdur. Tom Soyyer də bu fikirdədir.

OTUZ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

BİZ CİMƏ ÜRƏK-DİRƏK VERİRİK

Biz söhbətdən əl çəkib düşünməyə başladıq. Birdən Tom dedi:

- Hek, bura bax, biz nə axmaq adamıq ki, əvvəl başa düşməmişik!

Mən Cimin harada olduğunu bilirəm.

- Nə danışırsan? Haradadır?

- Kül yığını yanındakı yöndəmsiz binada. Bir yadına sal. Biz nahar edərkən, məgər bir zəncinin dəmir nimçədə oraya yemək apardığını görmədinmi?

- Gördüm.

- Hə, necə bilirsən, onu kimin üçün aparıb?

- İt üçün.

- Mən də belə düşünürdüm. Ancaq bu yemək it üçün aparılmayıb.

- Nədən bilirsən?

- Ondan ki, nimçədə qarqız var idi.

- Düzdür, var idi, mən də görmüşdüm. Necə olub ki, mən itlərin qarqız yemədiyini fikrimə gətirməmişəm? Lap yaramaz iş görmüşəm!

Gör bir necə olur: baxırsan, ancaq heç bir şey görmürsən.

- İndi qulaq as, zənci oraya girərkən qıfılı açdı, çıxdıqdan sonar yenə bağladı. Biz süfrə başından duranda o, Saylas dayıya bir açar gətirib verdi, yəqin ki, həmin açardır. Qarqız sübut edir ki, oradakı adamdır; açar da oraya kimin işə salındığını bildirir; belə mehriban və yaxşı adamları olan kiçik bir plantasiyada çox çətin ki, iki adam dustaq ola.

Oraya salınan Cimdirdi, vəssalam. Hə, mən bunu bir xəfiyyəçi kimi özümün düşünüb tapdığımıza çox şadam; hər cür başqa üsula mən qara bir quruş da vermərəm. İndi sən beynini işə sal, Cimi oğurlamaq üçün plan fikirləş, mən özüm də fikirləşərəm, sonra isə baxarıq, hansı daha çox xoşumuza gəlsə, onun üstündə də durarıq.

Tom Soyyer yaman kəlləli idi, başı yaşlı adamlarından da yaxşı işləyirdi. Mən hersoq, yaxud paroxod kapitani, yaxud şirkətdə kloun, yaxud da daha bilmirəm nə olmaqdasansa, belə bir başım olmasını istərdim. Viedanım ləkəli qalması deyə, bəzi şeylər düşünüb tapdım, ancaq kimin əsl planı tapacağımı əvvəlcədən bilirdim. Bir qədər sonra Tom dedi:

- Səninki hazırdımı?
- Bəli, hazırdır, - deyə cavab verdim.
- Yaxşı, döşə görək.

- Mənim planım belədir, - deyə sözə başladım. Orada Ciminmi, yaxud başqa bir adamınımı olduğunu öyrənmək çətin deyildir. Sabah gecə isə biz mənim qayığımı tapıb salı adadan buraya sürüb gətirərik.

Sonra isə, birinci qaranlıq gecədə, qoca yatarkən açarı onun cibindən çıxarıb Cimdə birlikdə çayaşağı üzərik; bizim əvvəllər etdiyimiz kimi gündüzlər gizlənər, gecələr isə üzərik. Belə plan yarayarmı?

- Yarayarmı soruşursan? Nə üçün yaramır, lap yaxşı yarayar! Ancaq çox sadədir, onda heç bir maraqlı şey yoxdur. O nə plandır ki, heç bir zəhməti, əngəli olmaya? Südəmə uşaq da bunun öhdəsindən gələr.

Bu haqda nə səs-küy, nə söz-söhbət olacaq, elə bil ki, sabun zavodundan sabun oğurlayıblar.

Mən onunla mübahisə etmədim, çünki başqa cürə də gözləməyirdim, əksinə, əvvəlcədən bilirdim ki, o öz planına belə irad tutmayacaqdır.

Doğrudan da, tutmadı. O öz planının nədən ibarət olduğunu mənə söylədi, mən o saat gördüm ki, bu mənimkindən azı on beş dəfə yaxşıdır. Cimi onsuz da azad edəcəyik, ancaq, təmtəraq xeyli çox olacaq, hələ, bəlkə onun planına görə, bizə güllə də atacaqlar. Plan mənim çox xoşuma gəldi. Gəl, dedim belə də hərəkət edək. Onun planının nədən ibarət olduğunu indidən söyləməyə dəyməz; çünki mən əvvəlcədən bilirdim ki, hələ hər cür dəyişikliklər olacaq. Mən bilirdim ki, iş başlayan vaxt Tom bu planı hələ iyirmi dəfə beləsinə-eləsinə dəyişəcək, hər bir əlverişli halda, hər cür yeni şeylər ortaya atacaqdır. Belə də oldu.

Bir şey düz idi ki, Tom Soyyer işdən ciddi yapışmışdı və zəncini köləlikdən azad etməyə hazırlaşdı. Bax, mən bunu heç cür anlaya bilmirdim. Axı necə ola bilər? Tom yaxşı ailəlidir, tərbiyəlidir, mənə

öz ləyaqətinin qədrini biləndir, onun valideynləri də çox çətin ki, rüsvay olmaq istəyirlər; Tom ağıllı və fərasətlidir. kütbeyin deyildir; bisavad da deyildir, oxuyubdur, həm də xeyirxahdır, o bu işi acıqdan etməyir ki; bir bura baxın, o qürurunu və öz mənliyini tamam yaddan çıxarmışdır, indi belə bir işə baş qoşur, alçalır, özünü və qohumlarını bütün Amerikada rüsvay edir! Mən bunu heç cür ağılma sığışdırma bilmirdim. Lap xəcalət çəkirdim. Bilirdim ki, hamısını düz onun üzünə açıb demək lazım idi, axı mən onun dostu idim! Hələ nə qədər ki gec deyil, qoy bu saat hamısını alsın. Mən ona beləcə deyəcəkdim, ağzımı açıb danışmaq istəyirdim ki, sözümlü yarımçıq kəsib dedi:

- Sən elə bilirsən ki, mən nə etmək istədiyimi bilmirəm? Mən nə vaxt elə iş görmüşəm?

-Bəli, bilirsən...

- Məgər sənə demədim ki, bu zəncini oğurlamaqda sənə kömək edəcəyəm?

- Dedin.

- Yaxşı da, bəsdir.

Daha nə o, nə də mən bir söz dedik. Danışmağın heç mənası da yox idi, çünki əgər o bir şey qət edibsə, deməli, onu mütləq yerinə yetirəcəkdir. Mən ancaq onun bu işə nə üçün qoşulduğunu anlaya bilmirdim, lakin onunla mübahisəyə girmədim, bunu daha yada da salmadım. Özü qorxulu, baş tutmayacaq bir işə girişirsə, daha mən nə edə bilərəm?!

Qayıdıb gəldiyimiz vaxt bütün ev qaranlıq və sakit idi, buna görə də biz həyətin qurtaracağına, kül yığını yanındakı daxmacığı yaxşıca öyrənməyə getdik. Həyəti tamam dövrə vurduq ki, görək itlər bizi görəndə nə edəcək? Onlat bizi tanıyıb, adətən gecə vaxtı yoldan keçənə hürən kənd itlərindən artıq hürmədilər. Gəlib daxmaya çatdıqda ona qabaqdan və yanlardan yaxşı-yaxşı baxdıq; daxmanın bu vaxtdək görmədiyim, şimal tərəfə olan divarında, yerdən xeyli hündürdə bircə möhkəm taxta mıxlanmış kiçik, kvadrat şəkilli bir pəncərə var idi.

- Bu lap gözəldir! - dedim. - Cim buradan keçə bilər, bircə taxtanı qopartmaq lazımdır.

Tom dedi:

- Bu, "bir-iki bizimki, üç-dörd qarını ört" kimi çox sadə bir şeydir, həm də dərsləri öyrənməmək kimi asandır. Hek Finn, mənə biz, heç olmazsa, bundan bir qədər mürəkkəb üsul düşünüb tapa bilərik.

- Yaxşı, - dedim. - Bəlkə, məni öldürdüləri vaxt etdiyim kimi divarın bir parçasını mişarlayaq.

- Bu yenə heç olmasa bir şeyə oxşayır, - deyə Tom cavab verdi, - həm də sirlidir, baş sındırmalı işdir də, ümumiyyətlə, yaxşıdır, ancaq bununla belə, çox əlləşmək üçün nə isə başqa bir şey də fikirləşib tapmaq olar. Biz heç yana tələsmirik, ona görə də, qoy bir az da axtaraq.

Daxma ilə barının arasında, dal tərəfdən, hündürlüyü dama çatan və taxtaparçalarından düzəldilmiş əlavə bir tikili var idi. Onun uzunluğu elə daxmanın uzunluğu qədər, eni isə dar idi, altı fut olardı. Qapısı cənub tərəfdən idi, qıfilla bağlanmışdı. Tom sabun bişirilən qazanın yanına getdi, qazanın qapağını qaldıran dəmiri oradan axtarıb taparaq gətirdi; həmin dəmirlə qapının halqalı vintlərindən birini vurub çıxartdı. Zəncir yerə düşdü, biz qapını açıb içəriyə girdik, kibrit yandırıb gördük ki, bu yalnız daxmaya bitişik bir tikilidir, araları isə bağlıdır, döşəməsi də yoxdur, ümumiyyətlə, orada heç kəsə lazım olmayan paslı toxadan, bel və sınıq xışdan başqa heç bir şey yoxdur. Kibrit söndü, biz halqalı vinti əvvəlki yerinə soxaraq çıxıb getdik, qapı zahirdən yenə əvvəlki kimi bağlı idi.

Tom sevinərək dedi:

- Hə, indi hər şey öz qaydasındadır! Biz onun üçün yeraltı lağım açarıq. Bu ən azı bir həftə vaxt aparır.

Bundan sonra biz evə döndük; mən dal qapıdan evə girdim - onlar dal qapını bağlamırdılar, yalnız gön qaytanı birbalaca dartmaq lazım idi, lakin bu, Tom Soyver üçün yaralı deyildi, burada qeyri-adilik az idi, o gərək mütləq ildırım ötürənlə evə qalxaydı.

Tom azı üç dəfə yarıya kimi qalxdı, hər üçündə də sürüşüb yıxıldı, az qala başını da yaracaqdı. Axırda bu işi boşlamaq fikrinə gəldi, lakin sonra bir az dincini alıb, bir də sınağağı qət etdi, bu dəfə çıxı bildi.

Səhər biz hava balaca işıqlaşan kimi yerimizdən qalxıb itləri özümüzə alıxdırmaq və Cimə xörək aparan zənciylə (əgər o doğrudan da Cimə xörək aparırsa) yaxından tanış olmaq üçün zənci komaları yerləşən yerə getdik. Zəncilər səhər yeməyi yeyib tarlaya getməyə hazırlaşmışdılar. Cimə yemək aparan zənci isə dəmir kasaya çörək, ət və hər cür başqa yeməklər qoyurdu; başqa zəncilər çıxıb getdikdən sonra böyük evdən ona açar göndərdilər.

Bu zənci sifətdən mehriban, bir qədər də gicbəsər adama oxşayırdı, əcinnələri özündən uzaqlaşdırmaq üçün saçlarını sapla top-top bağlamışdı. O deyirdi ki, əcinnələr onu gecələr lap təngə gətirirlər; onun gözünə müxtəlif əcaib şeylər görünür, qulağına cürbəcür sözlər və səslər gəlir çatır, əcinnələr ömründə ona heç vaxt bu qədər uzun müddət yapışmayıblar.

O, bədbəxtliyindən danışarkən başı elə qarışdı ki, işini tamam yaddan çıxartdı. Tom ondan soruşdu:

- Bəs sən yeməyi kimə aparırsan? İtlərəmi yemək verirəsən?

Zənci gülümsədi, təbəssüm onun üzünün hər cizgisində təcəssüm etdi. O sonra dedi:

- Bəli, mister Sid, it üçün aparıram. Özü də çox məzəli itdir! Baxmaq istəyirsinizmi?

- İstəyirəm.

Mən Tomu dümsükləyib pıçıldadım:

- Sən nə etmək istəyirsən, onun yanına gündüzümü gedəcəksən?

Axı plana görə belə olmaz.

- Onda olmazdı, indi isə olar.

Beləliklə, biz getdik, Allah ona lənət eləsin, çünki bu mənim heç də xoşuma gəlmirdi. İçəri girdik, amma demək olar ki, heç bir şey görmürdük, yaman qaranlıq idi; Cim doğrudan da orada idi; o bizi gördü, sevincək dedi:

- Bu ki Hekdir! Allah, özün rəhm elə, mister Tom da buradadır?

Mən əvvəlcədən bilirdim ki, belə olacaq, özü də lap yəqin bilirdim.

İndi başımıza nə çarə qılacaqdıq, nə edəcəkdik, fikirləşib heç bir şey tapa bilmirdim, bu vaxt həmin zənci işə qarışıb dedi:

- Aman Allah, bu nə deməkdir, o sizi hardan tanıyır?

İndi bizim gözümüz qaranlığa alışıdığından hər şeyi yaxşıca görürdük. Tom gözünü zənciyə zilləyib durdu və təəccüb edirmiş kimi:

- Kim bizi tanıyır? - deyə soruşdu.

- Bu qaçqın zənci.

- Güman etmirəm ki, tanıya; bəs sənin hardan ağına gəldi ki, tanıyır?

- Hardan ağıma gəldi? Onun özü bu saat qışqırdı ki, sizi tanıyır.

Tom heyrət edirmiş kimi dedi:

- Bu nə isə çox qəribədir. Kim qışqırdı? Nə vaxt qışqırdı? Qışqırıb nə dedi? - Sonra mənə tərəf dönüb olduqca sakit halda soruşdu: - Sən bir şey eşitdinmi?

Aydındır ki, buna yalnız bircə cavab vermək olardı. Buna görə də mən dedim:

- Yox, mən heç bir şey eşitməmişəm, heç kim bir söz demədi.

Belə olduqda Tom Cimə müraciət etdi, ona elə baxdı ki, elə bil ömründə ilk dəfədir görür.

- Sən bir söz dedinmi? - deyə soruşdu.

- Yox, ser, - deyə Cim cavab verdi. - Mən heç bir şey demədim, ser.

- Heç bircə kəlmə də?
- Yox, ser, bircə kəlmə də demədim.
- Bəs sən bizi əvvəllər görmüsənmi?
- Yox, ser, yadıma gəlmir, görməmişəm.

Tom zənciyə tərəf döndü; zənci özünü itirib gözlərini bərəltmişdi; Tora ciddi bir səsle ondan soruşdu:

- Sənə nə olub belə? Sənə haradan belə göründü ki, o qışqırdı?

- Aman Allah, bunu eden lənətə gəlmiş əcinnələrdir, ser, yalan deyirəmsə, lap buradaca ölüm! Bunu edən onlardır, ser, onlar axın məni öldürəcəklər, həmişə elə qorxudurdular ki, az qalırım ölüm! Ser, bu barədə heç kimə bir söz deməyin, yoxsa, qoca mister Saylas məni söyər; o deyir ki, heç bir əcinnə-zad yoxdur. Allah haqqı, hayıf ki, bu saat burada yoxdur, görəsən indi buna nə deyərdi? Daha bu dəfə baş qaçıra bilməzdi! Nə deyə bilərsən ki, həmişə belə olur, içkiyə adət edənin ayıq vaxtı olmur, özləri heç nə görmür, ağıllı-başlı ayırd da edə bilmirlər, sən isə görüb onlara deyəndə hələ bir buna inanmırlar da.

Tom ona on sent verib vəd etdi ki, biz bunu heç kimə demərik; ona dedi ki, yenə də sap alıb saçlarını bağlasın, sonra Cimə baxıb dedi:

- Çox maraqlıdır, görəsən Saylas əmi bu zəncini dar ağacından asacaq, ya yox? Əgər mən, qaçmağa cəsarət etmiş belə bir naşükür zəncini tutsaydım, onu buraxmaz, dar ağacından asardım!

Zənci pulun qəlp olub-olmadığını bilmək üçün qarıya yanaşıb ona yaxşı-yaxşı baxaraq dişi ilə yoxlayınca, Tom Cimə pıçıldadı:

- Bizi tanıdığım qətiyyənlə bürüzə vermə. Əgər gecə yerin qazıldığını eşitsən, bil ki bu bizik; biz səni azad etmək istəyirik.

Cim bizim əlimizdən yapışsın sıxan kimi zənci qayıtdı. Biz zənciyə dedik ki, əgər bizi buraya gətirsə, yenə gələrik; o isə cavab verdi ki, nə üçün gətirmir; ələlxüsus qaranlıq gecələrdə, - əcinnələr daha çox qaranlıqda ona bənd olurlar, buna görə də adam nə qədər çox olsa, o qədər yaxşıdır.

OTUZ BEŞİNCİ FƏSİL

GİZLİ FİKİRLƏR

Səhər yeməyinə, gərək ki, bir saata kimi qalmış durub meşəyə getdik. Tom dedi ki, qazıntı işlərini işıqda görmək lazımdır, fənərin işığı isə çox parlaqdır, ele keçirə bilərik; yaxşısı budur, işıq saçan ağac çürüntüləri yığaq; onları qaranlıq bir yerə qoyanda yavaş-yavaş işıq saçırlar.

Biz bir qucaq çürük ağac parçaları yığıb gətirərək kolluqda gizlətdik, özümüz isə oturub dincimizi almağa başladıq. Tom narazı halda deyindi:

- Allah haqqı, bütün bunlar o qədər yüngül və adi bir işdir ki, adamın lap ürəyi darıxır! Daha maraqlı bir plan düşünüb tapmaq da buna görə adama çətin gəlir. Heç qarovulçu da yoxdur, bihuşdan verməyə bir adam tapılmır, - halbuki, qarovulçu mütləq olmalıdır! Hətta it də yoxdur ki, heç olmasa ona yuxu dərmanı verəsən. Cimin, on fut uzunluqdakı zənciri yalnız bir ayağına bağlanmışdır, zəncirin ucu da taxta çarpayının qıçına keçirilmişdir; çarpayının həmin qıçını qaldırıb zənciri çıxartsaq iş qurtarmış olar. Saylas əmi isə hər bir kəsə inanır, o, açarı səfeh bir zənciyə veribdir, bu zənciyə də heç kim göz qoymur. Cim elə əvvəl də pəncərədən keçə bilərdi, ancaq on futluq zəncirle uzağa gedə bilməzdi.

Hek, adam lap dilxor olur, axı bundan axmaq iş ola bilməz! Hər cür çətinliyi özün düşünüb yaratmalı olursan! Nə edəsən ki, başqa çarə yoxdur! Olanlarla kifayətlənib, birtəhər işin içindən çıxmalı olacağıq.

Hər halda, bir müsbət cəhət var: onu müxtəlif çətinliklərdən və təhlükələrdən qurtarmaq bizim üçün böyük şərəfdir, çətinlikləri isə bizim üçün heç kəs hazırlamayıbdır, bu qətiyyəni bizim vəzifəmiz deyildir, bununla belə onların hamısını özümüz öz başımızdan toqquşdurmalıyıq.

Məsələn, fənəri götürək! Əgər düzünü desək, özümüzü o yerə qoymalı oluruq ki, guya fənlərlə işləmək təhlükəlidir. Burada istəyirsən lap məşəllərlə böyük bir yürüş düzəlt, mənu elə gəlir ki, heç yerindən tərpənən də olmaz. Yeri gəlmişkən deyim ki, ağılıma bir fikir gəlib: biz ilk növbədə, mişar düzəltmək üçün bir şey tapmalıyıq.

- Mişar nəyimizə gərəkdir?

- Necə nəyimizə gərəkdir? Zənciri ki, çarpayının qıçından çıxarmaq üçün çarpayının qıçını mişarlamaq lazımdır.

Bəs indicə Özün dedin ki, zəncir asanlıqla çıxır, bunun üçün çarpayının yalnız qıçını qaldırmaq lazımdır.

- Belə iş sənə çox yaraşır, Hek Finn. Sən mütləq gərək lap asan üsul seçəsən. Yoxsa sən heç vaxt kitab oxumamısan? Bəlkə heç baron Trenki də, Kazanovu da Benvenuto Çellini də oxumayıbsan? Bəs navarralı Henrixi¹ necə? Məşhur adamlar məgər azmıdır, daha hansını sənə

¹ Tom Soyver burada, ömürləri macərəlarla keçən adamları xatırladır. Bunlar XVIII əsrin avantürüst macərəçıları: Prussiya baronu Trenk, italyalı Cakomo Kazanova, daha sonra XVI əsrin məşhur italyan heykəltəraşı Benvenuto Çellini və nəhayət, sonralar IV Henris adı ilə, Fransa kralı tutmuş Henrixdir.

deyim? Bu harada görünüb ki, dustağı belə köhnə bir üsulla azad etsinlər? Yox, nüfuzlu şəxsiyyətlərin hamısı deyir ki, çarpayının ayağını mişarla iki yerə bölmək lazımdır, yerə tökülən taxta kəpəyini isə yeməliyə ki, heç kəsin gözüne dəyməsin, sonra ayağı palçıq və piylə elə suvaqlamaq lazımdır ki, ən iti gözlü həbsxana işçisi belə çarpayının ayağının haradan mişarlandığını seçə bilməsin, elə düşünsün ki, ayaq tamamilə bütövdür. Sonra, qaçmağa tamam hazır olduğun günü, gecə onun ayağıyla vurub kənara itələyirsən, zənciri ayağından çıxarır və bununla da öz işini qurtarırsan. Bundan sonra, demək olar ki, daha heç bir işin olmur, kəndir nərdivanı diş-diş hasarın üstünə atır, sürüşüb xəndəyə düşür, nərdivan qısa olduğundan, on doqquz fut çatmadığından yıxılıb qıçını sındırırsan, orada isə atlar səni gözləyir, sadıq nöqərlərin səni xəndəkdən qamarlayıb qaldırır, köndələnə yəhərin üstünə alıb doğma Lanqedoka, yaxud Navarraya, yaxud da başqa bir yerə aparırlar. Bax, bu başqa məsələ, Hek! Əgər bu daxmanın yanında xəndək olsa, çox gözəl olar. Vaxtımız olsa qaçaçağımız gecə bir xəndək qazıyarıq.

- Bir halda ki, biz Cimi yeraltı lağım vasitəsilə oğurlayacağıq, onda daha xəndək nəyimizə gərəkdir? - deyər soruşdum.

O isə mənə heç qulaq da asmırdı. Məni də, dünyadakı hər bir şeyi də unudub əliylə çənəsindən tutaraq düşünürdü, sonar köksünü ötürüb başını buladı, yenə köksünü ötürərək dedi:

- Yox, bu lazım deyil, ona heç bir lüzum yoxdur!

- Nə barədə deyirsən? - deyər soruşdum.

- Cimin ayağım mişarlamayı deyirəm.

- Allah, özün kömək ol! dedim, - əlbəttə ki, buna heç bir lüzum yoxdur! Yaxşı, bir də görüm, onun ayağını mişarlamaya haradan ağına gəldi?

- Bir çox nüfuzlu şəxsiyyətlər belə etmişdir. Onlar zənciri çıxara bilmədiklərindən əllərini kəsib qaçmışlar. Ayağı kəsmək isə daha yaxşı olardı. Lakin bunsuz keçinməli olacağıq. Buna o qədər də lüzum yoxdur! Bundan əlavə, cim zəncidir, bunun nə üçün belə edildiyini başa düşməz; onu heç cürə başa da sala bilməzsən ki, Avropada belə qəbul edilmişdir... Yox, bundan vaz keçməli olacağıq! Kəndir nərdivanı isə düzəltmək olar, biz döşəkağıllarımızı cırarıq və bir dəqiqənin içində Cim üçün kəndir nərdivan düzəldərik. Sonra onu Cimə piroqun içində göndərmək olar, bunu həmişə belə edirlər. Bundan pis piroqlar da olur, çarəsizlikdən yeyirsən.

- Tom Soyyer, bu nədir, özündən quraşdırırsan! - deyə mən dilləndim. - Cimə heç bir kəndir nərdivan lazım deyildir.

- Yox, lazımdır. Sən yaxşısı budur de görək özün nə quraşdırırsan, həm də bu işdə heç bir şey anlamırsan! Kəndir nərdivan ona lazımdır, hamının kəndir nərdivanı olur.

- Bəs Cim onu neyləyəcək?

- Neyləyəcək? Yəni döşəyin içində də gizlədə bilməz? Hamı belə edir, deməli, o da belə etməlidir. Hek, sən deyəsən heç bir şeyi əməlli-başlı eləmək istəmirsən. Hər dəfə nə isə yeni bir şey düşünüb ortaya atırsan. Əgər bu nərdivan ona lazım olmasa, qaçandan sonra onun döşəyinin içində qala bilməzmi? Axı bu sübutdur! Sən elə bilirən ki, sübut lazım olmayacaq? Elə lazım olacaq ki! Sən isə istəyirsən ki, heç bir sübut-filan qalmasın! Qiyamət işdir, daha sözüüm yoxdur! Bil ki, heç vaxt belə olmur, mən belə bir şeyi ömrümdə eşitməmişəm.

- Yaxşı, - dedim, - əgər qayda üzrə onun nərdivanı olmalıdırsa, qoy olsun, mən heç də qaydanın əleyhinə getmək istəmirəm. Ancaq, Tom Soyyer, bunu bil ki, biz Cim üçün nərdivan düzəltməkdən ötrü döşəkağılarımızı cırsaq, Sallı xala ilə mütləq əngəlimiz çıxacaq, bunu lap beş barmağım kimi bilirəm. Mənə belə gəlir ki, nərdivanı qoz ağacı qabağından düzəltmək daha yaxşı olar, ona pul xərcləmək də lazım deyil, onu piroqun içinə qoymaq isə parça nərdivanı qoymaqdan asandır, döşəyin içində gizlətmək də belə. Cimin isə belə işlərdən başı çıxmır, onun üçün fərqi yoxdur, istəyir hər hansı...

- Hek Finn, yaman cəfəngiyat danışırsan! Əgər mən sənə kimi bir şey anlamasaydım, susub durardım! Bu harada görünüb ki, dövlət canisi qoz ağacı qabağından düzəldilmiş nərdivanla qaça? Buna bişmiş toyuğun da gülməyi gələr!

- Yaxşı, Tom, necə bilirən elə də elə; ancaq bununla belə, əgər mənim məsləhətimə qulaq asmaq istəyirsənsə, döşəkağını zivədən borc götürsək, daha yaxşı olar.

Tom dedi ki, bu mümkündür. Bu vaxt onun ağılına bir fikir də gəldi, o dedi:

- Yeri gəlmişkən bir köynək də çırışıdır!

- Tom, köynəyi neyləyirik?

- Gündəlik tutmaq üçün Cimə lazım olar.

- Gündəlik nədir? Cim ki, heç yazmaq da bilmir!

- Tutaq ki, yaza bilmir, əgər biz onun üçün qalay-qaşıqdan, yaxud köhnə çəllək çənborindən qələm düzəltmək, bəzi işarələr qeyd edə bilməzmi?

- Tom, sən nə danışırsan? Qələmi qaz lələyi əvəz edə bilər, bu həm yaxşı, həm də tez olar.

- Eh, əcəb də köllən var, dustaqların kamerasında məgər qaz olur ki, onun da lələyini çıxarasan! Onlar qələmi həmişə ən bərk və yararsız bir şeydən, məsələn, mis şamdanın qırıntısından, yaxud ələ keçən hər hansı bir şeydən düzəldirlər! Bunu düzəltməyə də çox vaxt – həftələr, bəlkə də aylar gedir, çünki onlar qələmi divara sürtərək itiləyirlər. Qaz lələyi özlərində olsa da, onlar heç vaxtla onunla yazmazlar. Bu onlarda dəb deyil.

- Yaxşı, sən deyən olsun, bəs biz onun üçün mürəkkəbi nədən düzəldəcəyik?

- Çoxları paslı dəmirlə göz yaşından düzəldirlər; ancaq bunu adi adamlar və qadınlar edirlər, məşhurları isə öz qanları ilə yazırlar. Cim də öz qanı ilə yaza bilər; özünün dustaq olduğunu bütün dünyaya bildirmək, ən sadə gizli xəbər göndərmək, lazım gəldikdə isə tənəkə nimçəni çəngəllə cızıq pəncərədən ata bilər. Dəmir Maska¹ həmişə belə edirmiş, bu da çox gözəl üsuldur.

- Cimin tənəkə nimçəsi yoxdur. Ona kasada yemək verirlər.

- Eybi yoxdur, biz onun üçün taparıq.

- Onsuz da onun işarəsini beç kim başa düşməyəcək.

- Bu heç də vacib deyil, Hek Finn. Onun işi yazmaq və nimçəni pəncərədən atmaqdır. Sənin onu oxumağın isə vacib deyil. Onların nimçədə, yaxud da başqa bir şeydə nə yazdıqlarının yarısını onsuz da oxumaq olmur.

- Onda nimçələri korlamasın nə mənası var?

- Söz danışdın da? Bu ki, onun nimçələri deyil!

- Axır ki, bir adamındır, buna nə sözün?

- Nə olsun ki! Dustağa nə dəxli ki, kimindir...

Tom sözünü axıra kimi söyləyə bilmədi, biz səhər yeməyinə çağıran şeypur səsinə eşidib evə getdik.

Həmin səhər mən zivədən bir döşəkağı və bir ağ köynək borc götürə bildim; axtarıb köhnə bir kisə taparaq şeyləri onun içinə qoydum,

¹ Dəmir maska —XVII əsrdə Paris həbsxana qəsrində - Bastiliyada olan məhbusdur. Onun üzü həmişə dəmir maska ilə bağlı imiş.

sonra biz ağac çürüntülərini də gətirib həmin kisəyə soxduq. Mən buna "borc götürmək" deyirəm, çünki atam həmişə belə deyirdi, Tom isə bilirdi ki, bu borc götürmək deyil, oğurlamaqdır. O dedi ki, faiz dustaqlara kömək edirik, şeyi necə əldə etməyimizin isə onlar üçün heç bir fərqi yoxdur, təki tapaq, bundan ötrü onlar heç kim ittiham etməyəcək. Əgər dustaq qaçmaq üçün özünə lazım olan bir şeyi oğurlarsa, bu heç də cinayət deyildir, bu onun hüququdur, bundan əlavə məhbusun həbsxanadan azad edilməsi üçün bizə lazım olan hər şeyi bu evdən oğurlamağa tam haqqımız vardır. Tom daha sonra dedi ki, əgər biz dustaq olsaydıq, onda, əlbəttə, başqa məsələ, həbsxanada olmayan bir şəxs oğurluq edərsə, ən əclaf, ən murdar bir adamdır. Buna görə də biz əlimizə keçən hər bir şeyi oğurlamaq qərarına gəldik.

Bundan bir qədər sonra, Tom mənimlə boş şeylərin üstündə böyük bir mübahisə açdı, buna səbəb, mənim zəncilərin bostanından bir qarpız oğurlayıb yeməyim olmuşdu. O məni məcbur etdi ki, gedib zəncilərə on sent pul verim, nədən ötrü verdiyimi isə izah etməyim. Həm də dedi ki, yalnız lazım olan şeyləri oğurlamaq olar. "Nə olsun, - deyər mən etiraz etdimi, - demək qarpız mənə lazım olub da". O isə dedi ki, qarpız mənə heç də həbsxanadan qaçmaq üçün lazım olmayıb, fərq də bax, yalnız bundadır. Daha sonra o dedi: "Bax, əgər sən, Cim həbsxanasını öldürsün deyər qarpızın içində, ona verməkdən ötrü bıçaq qoysaydın, bu tamam düz olardı, yəni hər şey öz qaydasında olardı". Qarpızı çırpışdırmaq üçün əlimə fürsət düşdükdə, hər dəfə oturub hər cür incəliklərinə qədər düşünərək dustağın əvəzinə oğurluq etməyimin mənə bir xeyri olub-olmadığını fikirləşməyin əhəmiyyətsizliyini gördümsə də, onunla mübahisə etməyə girişmədim.

Bəli, mən artıq demişdim, həmin səhər gözlədik ki, hamı öz işinə çıxıb getsin və həyətdə beç kim olmasın, yalnız bundan sonra Tom kisəni götürüb əlavə tikiliyə apardı, mən isə həyətdə durub gözətçilik etdim. Tom tezliklə ordan çıxdı, birlikdə gəlib söhbət etmək üçün tir üstündə əyləşdik. Tom dedi:

- İndi alətdən başqa hər şey hazırdır; onu tapmaq isə asan işdir.
- Alətdən başqamı dedin?
- Bəli!
- Bəs alət nə uçundur,
- Necə yəni nə üçündür? Qazımaq üçün. Torpağı dişimizlə qazımayacağıq ki?

-Bəs o əlavə tikilidə olan köhnə toxa və bellər necə, yaramazmı?

- deyə soruşdum.

Tom mənə tərəf dönüb elə təəssüf hissilə baxdı ki, elə bil ağlayacaqdı, sonra dedi:

- Hek Finn, sən hardan eşitmisən ki, dustaqların lağım atmaqdan ötrü toxa və belləri, hər cür yeni alətləri olsun? Soruşuram, de görüm, səncə belə olanda dustaq şöhrət qazana bilərmə? Onda elə lap adi qaydada ona açar ver, hər bir şeyi qurtarıb getsin. Toxa, bel! Daha nə bilim, nə! Bunları heç krallara da vermirlər.

- Yaxşı, - dedim, - əgər toxa və bellər işimizə yaramusa, bəs onda bizə nə lazımdır?

- Qəssab bıçaqları.

- Daxmanın altına lağım atmaq üçünmü?

- Hə də, bəs nə üçün!

- Sən lap ağ eləmişən a, Tom Soyyer, bu lap mənasız işdir!

- Mənasız iş oldu-olmadı, fərqi yoxdur, qayda belədir, on düzgün üsul budur. Başqa heç bir üsul yoxdur; bu bərdə kitablarda nə qədər oxumuşamsa, bir dəfə də eşitmişəm ki, başqa cürə etsinlər. Həmişə bıçaqla qazırırlar, həm də yadında saxla ki, torpağı yox, bərk qayana.

Buna da çox vaxtları gedir, həftələr bir-birinin dalınca gəlib keçir...

Onlar isə yenə də qazır, hey qazırlar! Məsələn, Marsel limanındakı Dif qalasında olan bir məhbus bu yolla hey qazıb-qazıb, nəhayət, azadlığa çıxıb. İndi sən bilən, nə qədər müddətə qazıb?

- Mən hardan bilim.

- Yox, bir fikirləş tap.

- Eh, bilmirəm... Ay yarımamı?

- Otuz yeddi ilə. Yerin altından Çində çıxıb. Bax, belə olur! Hayıf ki, bizim bu həbsxana qaya üstündə deyil!

- Cimin Çində bircə tanışı da yoxdur.

- Tamşın bura nə dəxli var. Həmin məhbusun da tanışları olmayıb.

Sən həmişə düz yoldan kənara çıxırsan. İşə bir az yaxından baş qoşsana!

-Yaxşı, sən deyənlə olsun, onun haraya gedib çıxmağının mənim üçün heç bir fərqi yoxdur, tək azadlığa çıxsın, Cim üçün də, mənə, heç bir fərqi yoxdur. Ancaq bir məsələ var: Cim elə cavan deyil ki, bıçaqla qaziya. Qazıyıb qurtarmamış ölür.

- Yox, Ölməz. Olmaya elə düşünürsən ki, bizə də otuz yeddi il vaxt lazım olacaq? Biz axı yumşaq torpağı qazıyaçağıq!

- Bəs nə qədər vaxt lazım olacaq, Tom?

- Axı biz o qədər qaziya bilmərik, yoxsa oradan, Yeni Orlean yaxınlığından Saylas əmiyə qorxuram yazalar. Cimin oradan olmadığını Saylas əmi bircə bilməyəydi. Yoxsa, o da bir şey yazar, nə bilim, bəlkə

Cim haqqında bir elan yazdı... Deməli, biz risk edərək lağım atmaqla lazım olan qədər məşğul ola bilmərik. Qaydaya görə, mənə iki il qazımalyıq; ancaq bunu heç cür edə bilmərik. Sonra nə olacağı məlum deyildir, buna görə də mən məsləhət görmürəm ki, əsl qayda ilə, həm də mümkün qədər tez qazaq, sonra isə belə təsəvvür edək ki, guya otuz yeddi il qazmışıq. Onda, həyəcan qalxan kimi onu bir göz qırpmında oğurlayıb aparmaq olar. Bəli, mənə bu ən yaxşı üsul olar.

- Hə də, bunun heç olmazsa, bir az mənası var, - deyə mən dilləndim. - Təsəvvür etmək bizim üçün heç də çətin deyil, zəhmət de, demək olar ki, heç yoxdur; əgər lazım olsa, lap belə təsəvvür edə bilərəm ki, yüz əlli ilə qazımışıq. Bu mənim üçün çətin deyil, bir balaca adət etmək lazımdır. Mən bu saal qaçıb hardan olsa iki bıçaq taparam.

- Üçünü tap, - deyə Tom bildirdi, - birindən mişar düzəldərik.

- Tom, əgər belə bir təklif qaydanın və dinin əleyhinə deyilsə, - dedim, - bax orada, hisxananın dalındakı talvarın altında paslı bir mişar var.

Tom bir növ təəssüf hissilə və kədərlə mənə baxıb dedi:

- Hek, səni heç bir düzgün yola öyrətmək mümkün deyil, heç zəhmət çəkməyinə də dəyməz! Yüyük bıçaq tap, həm də üç dənə!

Mən qaçdım.

OTUZ ALTINCI FƏSİL

CİMƏ KÖMƏK ETMƏK CƏHDLƏRİ

Həmin gecə hamı yatıb yuxuya gedən kimi, biz ildırım ötürən vasitəsilə həyəətə düşüb daxmaya girdik, qapını bağlayıb ağac çürütülərini yerə tökərək işə başladıq. Aşağı tir boyu özümüz üçün beş, ya altı fut uzunluqda bir yer təmizlədik. Tom dedi ki, bura elə lap Cimin çarpayısının yanındır, lağımı da elə onun altından atacağıq, işimizi qurtarandan sonra burada dəşik olduğunu heç kim bilməyəcəkdir, çünki Cimin yorğanı az qala yerə kimi sallanır, yalnız onu qaldırıb çarpayının altına baxsan, onda dəşiyi görə biləcəksən. Biz az qala gecə yarısınadək bıçaqla

yeri qazıdıq, axırı lap it kimi yorulub əldən düşdük, əllərimiz qabar-qabar oldu, işimizin isə nəticəsi görünmürdü. Axırda mən Toma dedim:

- Tom Soyyer, bilirsənmi nə var, bu, otuz yeddi illik deyil, bəlkə, lap otuz səkkiz illik işdir.

Tom heç bir cavab vermədi, yalnız köksünü ötürdü, bir qədər keçəndən sonra isə qazımaqdan el çəkib dayandı. Gördüm ki, fikrə gedib; xeyli fikirləşdikdən sonra dedi:

- Çalışmağına dəyməz, Hek, onsuz da bir şey çıxmayacaq. Əgər biz dustaq olsaydıq, yenə dərd yarı idi, çünki dustaqların nə qədər istəyirsən vaxtı var, onların tələsən bir yeri yoxdur; həm də onlar gündə beşcə dəqiqə, gözətçilər dəyişilən vaxt qazıyırlar, belə ki, əlləri də qabarlamır; belə olsaydı biz də illər boyu qazıyardıq, hər şey də lazım olduğu kimi düzgün olardı. İndi isə axmaqlıq eləməyə, gəl tələsək, artıq vaxtımız yoxdur. Əgər biz bir gecə də bu təhər qazısaq, əllərimizin qabarı gedincəyədək işi bir həftə dayandırılmalı olacağıq, çünki bundan tez, bıçağı heç əlimizə də götürə bilmərik.

- Tom, onda bəs nə etməliyik?

- İndi sənə deyərəm nə etməliyik. Bəlkə bu heç düzgün də deyil, yaxşı da deyil, ədəb qaydalarının əksinədir, əgər bilsələr, bizi bundan ötrü ittiham da edərlər, bununla belə bizim başqa çarəmiz yoxdur, toxa ilə qazıyacağıq, ancaq belə təsəvvür edəcəyik ki, guya bıçaqla qazımıışıq:

- Bax, bu başqa məsələ! - dedim. Eh, Tom Soyyer, sənin başın əvvəl də yaxşı işləyirdi, indi isə əvvəlkindən də yaxşı işləyir. Toxa, qazımaq üçün çox yaxşıdır, bu üsul ədəb qaydalarının əksinədirsə, bunun mənim üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Mənim ağılıma zəncini oğurlamaq, yaxud qarpoz, yaxud bazaar günü məktəbindəki dərs kitabı oğurlamaq gəlirsə, qaydaya baxan deyiləm, nə yolla olursa olsun, tək iş yerinə yetirilsin. Mənə nə lazımdır, zənci, yaxud qarpoz, yaxud da dərs kitabı; əgər toxa ilə tez olursa, onunla qazıb zəncini, yaxud da qarpozı və ya dərs kitabını oğurlaram; sənin nüfuzlu şəxslərin isə qoy nə deyirlər desinlər, heç vecimə də deyil.

- Nə olar ki, - deyə Tom dilləndi, - belə işdə bir şey fikirləşib uydurmaq, toxanı isə işə salmaq olar, əgər belə olmasaydı, mən özüm də əleyhinə olardım, özümü qaydanı pozmağa qoymazdım; qayda üzrə nə etmək mümkünsə onu edərdim, nə mümkün deyilsə etməzdim, əgər bir adam qayda üzrə necə etmək lazım olduğunu bilirsə, o ayırd etmədən, necə gəldi edə bilməz. Sənin kimi adam, təsəvvürünə heç bir şey gə-

tirmədən toxa ilə qazıb Cimi dustaqlıqdan azad edə bilər, çünki sən heç bir şey anlamırsan; mən isə elə edə bilmərəm, çünki qanun-qaydaya lazımcına bələdəm. Bıçağı bəri ver!

Onun bıçağı var idi, buna baxmayaraq, öz bıçağımı da ona verdim. O, bıçağı yerə çırpıb dedi:

- Bıçağı bəri ver!

Mən əvvəlcə bilmədim ki, nə edim, sonra isə başa düşdüm. Köhnə şey-şüyü eşləyib bir külüng taparaq ona uzatdım, o, külüngü əlimdən qaparaq bir kəlmə də demədən qazımağa başladı.

O, yaman hoqqabaz idi. Onun hər bir işi qayda-qanun üzrə olmalı idi. İş belə görüb mən də beli götürdüm, ikimiz birlikdə gah külüng, gah da bellə qazımağa başladıq, elə daş, kəsək idi ətrafa sıçrayırdı. Görək ki, yarım saata qədər qazdıq. Artıq işləyə bilmədik, bərk yorulmuşduq, dayananda gördük ki, böyük bir çala açmışıq. Mən yuxarıya, öz otağımıza qalxıb pəncərəyə yanaşdım, gördüm ki, Tom yaman əlləşir; ildırım ötürənlə yuxarıya dırmaşmaq istəyir, ancaq əlləri qabarlı olduğu üçün qalxa bilmir. Axırda o dedi:

-Heç bir şey çıxmır, heç cür dırmaşa bilmirəm. Səncə, necə edim?

Bəlkə bir şey fikirləşsən?

- Hə, - dedim, - bir yol bilirəm, amma bu, mənə qaydanın əksinədir. Pilləkənlə çıx, amma belə təsəvvür et ki, guya ildırımötürənlə dırmaşmısan?

Tom belə də etdi.

Ertəsi günü Tom, Cim üçün qələm düzəltməkdən ötrü böyük evdən bir qalay qaşığı və bir mis şamdan, habelə altı dənə piy şamı oğurladı: mən isə zənci komalarının ətrafında dolaşib fürsət düşən kimi üç dənə tənəkə nimçə çırpışdırdım. Tom dedi ki, bu azdır, mən isə cavab verdim ki, onsuz da bu nimçələri heç kim görməyəcəkdir, çünki Cim onları pəncərədən atanda nimçələr it damının yanındakı kolluğa düşəcəkdir, biz gedib onları götürər, yenidən Cimə verərik, qoy yenə üstlərində yazsın. Tom razı olub dedi:

- İndi şeyləri cimə necə çatdırmaq barədə düşünmək lazımdır.

- Qazıntı işini qurtaran kimi, şeyləri oraya daşıyarıq, - deyə cavab verdim.

Tom mənə haqqarətlə baxıb dedi ki, doğulduğu gündən bəri belə bir axmaq fikir eşitməyib; sonra isə yenə düşünməyə başladı. Çox düşündükdən sonra, nəhayət, dedi ki, iki-üç üsul fikirləşibdir, ancaq bu üsul-

lardan birini seçməyə hələlik lüzum yoxdur. Bunun üçün əvvəlcə Cimlə danışmaq lazımdır.

Həmin axşam, saat on birə işləyəndə ildırım ötürənlə aşağıya düşüb özümüzlə bir şam götürərək Cimin pəncərəsi yanında dayandıq; o xoruldayırdı, biz şamı onun pəncərəsindən içəri atdıq, amma o ayılmadı. Biz külüng və bellə yenə qazımağa başladıq, iki saat yarımdan sonra bütün iş görüldü qurtardı. Biz lağımla Cimin çarpayısı altına, oradan da daxmaya girdik, Cimin yanında dayanıb onu gözdən keçirdik. O, zahirən möhkəm və sağlam idi, sonra onu yavaşca oyatmağa başladıq. O bizi görüb elə sevindi ki, az qaldı ağlasın, bizə "mənim quzularım" və başqa mehriban sözlər dedi, sonra xahiş etdi ki, biz bu saat onun üçün haradan olursa olsun bir dəmirkəsən qələm tapıb gətirək, zənciri onun ayağından çıxaraq və bir dəqiqə belə itirmədən onunla birlikdə qaçaq. Lakin Tom ona sübut etdi ki, qayda üzrə belə olmur: onun yanına, çarpayısı ayağına bizim planlarımızdan və əgər xəbər tutarlarsa, bu planları bir göz qırpmında necə dəyişəcəyimizdən ona danışıdı və əlavə etdi ki, heç bir şeydən qorxmayın, biz mütləq onu azad edəcəyik.

Cim razı olub dedi ki, qoy hər şey siz deyən kimi olsun. Biz onun yanında bir xeyli oturduq; əvvəlcə köhnə vaxtlar haqqında söhbət etdik, sonra isə Tom hər şey barədə onu sorğu-suala tutdu, Saylas əminin az qala hər gün buraya gəlib onunla birlikdə dua elədiyini, Salli xalanın isə tez-tez baş çəkərək onun necə yaşadığını, toxmu, acmı olduğunu öyrəndiyini bildikdə dedi:

- Hə, indi mən bilirəm ki, işləri necə qurmaq lazımdır. Biz sənə onların vasitəsilə bəzi para şeylər göndərək.

Mən ona dedim:

- Bax, bunu əbəs deyirsən, mən ömrümdə belə axmaq bir iş görməmişəm!

Lakin Tom mənim dediklərimə heç əhəmiyyət də verməyib öz sözünə davam etdi. Onun ağına bir şey gələndə həmişə belə olur. O, Cimə dedi ki, biz ona Natın - ona yemək gətirən zəncinin vasitəsilə içində nərdivan olan piroq və başqa iri şeylər çatdıracaq, o isə ayıq olmalı, heç bir şeyə təəccüb etməməli və çalışmalıdır ki, Nat onun həmin şeyləri necə əldə etdiyini görməsin. Kiçik şeyləri isə biz Saylas əminin ciblərinə qoyacağıq, Cim onları xəlvətə oradan çıxartmalıdır; bundan başqa, bu şeylərdən bəzilərini də Salli xalanın önlüyünün lentinə bağlayacaq, fürsət düşdükdə cibinə də qoyacağıq. Tom köynəyin üstündə

gündəlik tutmağı və lazım olan başqa işləri də ona öyrətdi, bir sözlə, hər şeyi açıb ona başa saldı. Cim bütün bunların nə üçün lazım olduğunu heç cür anlaya bilmədi, lakin belə qət etdi ki, biz ağ adamlar olduğumuz üçün hər şeyi daha yaxşı bilirik; ümumiyyətlə, o çox razı qalıb dedi ki, hər şeyi Tomun buyurduğu kimi edəcəkdir.

Tomun çoxlu tütünü və qarğıdalı qıçasından trubkaları vardı, belə ki, biz vaxtımızı heç də pis keçirmədik; sonra yenə lağıma girifə yatmağa getdik, ancaq əllərimiz kəsik-kəsik idi. Tom çox sevinir, deyirdi ki, hələ bu vaxtadək onun heç zaman belə maraqlı və beynini bu qədər işlədən bir oyunu olmamışdır; əgər o bacarsaydı, bütün ömrü boyu bu oyunu davam etdirər, sonra isə Cimi azad etməyi bizim uşaqlarımıza vəsiyyət edərdi, çünki Cim vaxt keçdikcə buna alışıq və burada qalmaq ona getdikcə daha xoş görünər. Tom dedi ki, bu işi səksən ilə qədər uzatmaq və rekord vurmaq olar. O vaxt oyunda iştirak edənlərin hamısı böyük şöhrət qazanar, biz də məşhurlaşarıq.

Səhər biz odun qalağının yanına gedib şamdanı balta ilə xırda hissələrə parçaladıq, Tom onları yığıb qaşlaqla birlikdə cibinə qoydu. Sonra biz zənci komalarının yanına getdik, mən zəncini söhbətə tutub başını qarışdırdım, Tom isə şamdan qırığından birini kasanın içində Cim üçün qoyulmuş qarğıdalı kökəsinin içinə soxdu, sonra biz nə olacağını görmək üçün Natla Cimin yanına getdik. Nəticə çox gözəl oldu: "Cim kökənin bir parçasını dişləyəndə az qaldı ki, dişini sındırsın, bundan yaxşı nə ola bilərdi?". Tom Soyverin özü belə dedi. Cim beç hiss belə etdirmədi, dedi ki, bu yəqin, kiçik daş parçası, yaxud da başqa bir şeydir ki, çörəyin içinə düşüb, belə şeylər həmişə olur, lakin Cim bundan sonra hər bir şeyi birdən-birə dişləmir, əvvəlcə çəngəl götürüb üç-dörd yerdən ona batırırdı.

Biz qaranlıqda dayanmışıq, birdən Cimin çarpayısı altından iki it çıxdı, sonra dalbadal bir neçəsi çıxdı, beləliklə də, daxmaya on bir qədər it doldu, tərpnəməyə yer yox idi. Zənci Nat isə: "Əcinnələrdir!" - deyib bağırırdı, itlərin arasında yerə sərilib inildəməyə başladı, sanki ölürdü. Tom Cimin kəməsindən bir parça ət götürərək qapını taybatay açıb həyəətə atdı; itlər ətin dalınca tökülüşdülər, Tom da öz növbəsində çıxdı və həmin dəqiqə qayıdaraq qapını bağladı, mən başa düşdüm ki, o, daxmaya açılan qapını da örtməyə macal tapıb. Sonra o, zəncini ələ almağa başladı, onu hey dilə tutdu, təsəlli verdi, gozünə bir şey görünüb-görünmədiyini soruşdu. Zənci ayağa qalxıb gözlərini döyərək dedi:

- Mister Sid, siz indi deyəcəksiniz ki, mən dəliyəm, amma öz gözlərimlə lap bir milyon it, yaxud şeytan, yaxud da daha bilmirəm nə görməmişəmsə, bax durduğum yerdəcə ölüm! Allah haqqı, görmüşəm!

Mister Sid, onların mənə necə toxunduqlarını da hiss edirdim, bəli, ser! Onlar mənim üstümdə də yeriyirdilər. Eh, qoy əlimə bundan sonar bir cin keçsin, heç olmazsa, tək bircə dəfə keçsin, özüm bilirəm ki, ona nə edərəm! Yaxşısı budur məni dinc buraxsınlar, bundan başqa daha heç bir şey istəmirəm.

Tom dedi:

- Yaxşı, mən nə fikirləşdiyimi sənə deyim. Nə üçün onlar buraya həmişə bu qaçqın zənci nahar edən vaxt qaçıb gəlirlər? Ona görə də, yemək istəyirlər, bildinmi? Sənin bir yolun var, o da onlar üçün cadulanmış bir piroq bişirməkdir.

- Aman Allah, mister Sid, mən belə piroqu necə bişirirəm? Mən bilmirəm onu necə bişirərlər. Belə piroq haqqında heç ömrümdə eşitməmişəm.

- Yaxşı, onda mən özüm bişirərəm.

- Mənim quzum, doğrudanmı bişirəcəksiniz? Bişirin, bundan ötrü mən sizə nə istəsəniz edərəm, lap ayaqlarınız altına düşərəm!

- Yaxşı, sənin xətrini üçün bişirərəm; sən axı bizə həmişə yaxşı münasibət bəsləmişsən, qaçqın zəncini bizə göstərmisən. Ancaq bura bax, ehtiyatlı ol ha! Biz gələn vaxt arxanı bizə çevirərsən, Allah eləməmiş, birdən kasaya nə qoyduğumuza baxasan ha! Cim piroqları çıxaranda da baxma, azmı iş baş verə bilər, nə bilmək olar! Ən başlıcası işə odur ki, gərək cadulanmış şeylərə əl vurmayasın.

- Əl vurmayımmı? Allah köməyiniz olsun, mister Sid! Məni lap qızıla da tutsan, heç bir şeyə barmağımı belə toxundurمام.

OTUZ YEDDİNCİ FƏSİL

CİM SEHRLİ PİROQ ALIR

Bu işi sahmana saldıqdan sonra həyətdə köhnə uzunboğaz çəkmələr, əsgü-üsgü, sınıq butulkalar, deşik qazanlar və başqa tör-töküntü yığılmış zibilliyə getdik. Bir qədər eşələndikdə sonra köhnə tənəkə tas tapıb deşiklərini möhkəm tutduq ki, piroq bişirmək mümkün olsun: sonra zirzəmiyə enib tasi un ilə doldurduq və səhər yeməyinə getdik. Yolda iki köhnə mıx tapdıq. Tom dedi ki, bu mıx dustaqxana divarında öz

adını və başına gələn bədbəxt hadisələri yazmaqda dustağa kömək edə bilər. Mıxın birini Salli xalanın stuldan asılmış döşlüyünün cibinə qoyduq, o birisini isə Saylas əminin kantorkadakı¹ şlyapasının lentinə sancdıq, uşaqlardan öyrənmişdik ki, Saylas əmi ilə Salli xala bu gün səhər qaçqın zəncinin yanına getmək istəyirlər. Sonra biz stolun arxasına keçdik və Tom qalay qaşığı Saylas əminin cibinə saldı. Ancaq Salli xala gəlmədiyini üçün onu gözləməli olduq. Salli xala səhər yeməyinə gəldikdə qıpqırmızı qızarmışdı, çox hirsli idi; o, duanın oxunmasına güclə səbr etdi, bir əliylə qəhvə süzür, o biri əliylə isə girvəsinə keçən uşaqların başına oymaqla vururdu, sonra Salli xala dedi:

- Axtarmaqdan yorulmuşam, evi ələk-vələk etmişəm, sənin o biri köynəyini tapa bilməmişəm. Heç bilmirəm sənin köynəyin necə ola bilər.

Ürəyim düşdü, bağrım yarıldı, bir tikə qarğıdalı kökəsi boğazımda qaldı; mən öskürdüm, boğazımda qalmış tikə ağzımdan çıxıb stolun üstündən keçərək uşaqlardan birinin gözüne dəydi; o yazıq da qarmağa keçirilmiş qurd kimi qurdalanıb var səsilə qışqırmağa başladı; Tom qorxusundan gömgöy göyərmişdi. Dəqiqənin dördüdə biri və ya buna yaxın bir vaxtda bizim halımız çox pərişan idi, mən bu vəziyyətdən çıxmaq üçün hər şeyə razı olardım. Lakin tezliklə sakitləşdik, çünki bu söz gözlənilməz deyildiyi üçün bizi çaşdırmışdı.

Saylas əmi dedi:

- Qərribə işdir, mən özüm də heç bir şey anlamıram. Yaxşı yadımdadır ki, əynimdən çıxartdım, çünki...

- Çünki əynimdə iki deyil, bir köynək var. Sənə qulaq asanda belə olar. Çox yaxşı bilirəm, səndən yaxşı bilirəm ki, köynəyini çıxartmısan, çünki dünən yuyulub zivədən asılmışdı, öz gözümmlə görmüşəm. İndi isə köynək itmişdir, vəssalam. Vaxt tapıb sənin üçün yeni köynək tikənə qədər qırmızı flanel köynəyini geyərsən. İki ildə sənin üçün üçüncü köynəkdir ki, tikiram. Elə bil bədənində tikan var. Heç baş çıxarmıram, sən onları necə geyərsən, elə işim-peşəm sənin üçün köynək tikməkdir. Bu yaşa çatmısan, paltar qədrini bilmərsən.

- Bilirəm, Salli, bacardığım qədər şeyin qədrini bilməyə çalışıram.

Burada təkcə mən təqsirkar deyiləm, axı sən bilirsən ki, köynəyi mən ancaq əynimdə olduqda görürəm, axı mən əynimdə olan köynəyi itirə bilmərəm.

¹ Kantorka - ayaq üstə və ya oturub işləmək üçün hündür stol

- Yaxşı, Saylas, bu sənin günahın deyildir, əgər mümkün olsaydı, hökmən çoxdan itirmişdin. Axı, ancaq köynək itməmişdir. Qaşığı da itib, hərə bu harasıdır. On qaşığı var idi, indi doqquzu qalmışdır. Yaxşı, tutaq ki, köynəyi dana gövşəyib, qaşığı isə o heç vaxt uda bilməz, bunu mən gözəl bilirəm.

- Salli, daha nə itmişdir?

- Yarım düjün şam itirmişdir, başa düşdün! Bəlkə onları siçovullar yeyib? Çox güman ki, bu işi onlar görüb; qəribədir, nə əcəb bu vaxta qədər evi gəmirməmişlər? Sən elə nə vaxtdır dəşikləri tulmağa hazırlayırsan, heç hazırlaşmış qurtara bilmirsən; onlar bir qədər də hiyləgər olsaydı, çıxıb başında yatardılar, sənin xəbərin belə olmazdı. Qaşığı isə siçovullar oğurlamayıb, bunu mən çox yaxşı bilirəm.

- Nə edim, Salli, günahkaram, günahlarımı da boynuma alıram. Elə sabah bütün dəşikləri tutaram.

- Hara tələsirsən, gələn il də tuta bilərsən... Matilda Encelina Araminta Felps.

Oymaq guppultu ilə qızın başına dəydi; o, əlini qənddandan çəkib sakitcə öz yerində oturdu. Zənci qadın qəflətən gəlib dedi:

- Missis Salli, bizim döşəkağı itmişdir!

- Döşəkağı itmişdir? İlahi!

- Mən elə bu gün bütün dəşikləri tutacağam, - deyər Saylas əmi dilləndi, lakin hiss olunurdu ki, onun da qanı yaman qaralmışdır.

- Kəs səsinə, sən Allah! Döşəkağını da siçovullar aparıb? Liza, necə olub itib?

- Allah haqqı, bilmirəm, missis Salli. Dünən zivədən asılmışdı, indi isə orada yoxdur, itmişdir.

- Hə, deyəsən dünyanın axırındır! Bu yaşa çatmışam, ömrümdə belə şey görməmişəm! Köynək, döşəkağı, qaşığı, bir də yanın düjün şam...

Gənc mulat¹ qız yüyürək içəri girib dedi:

- Missis, mis şamdan yerində yoxdur!

- Rədd ol buradan, axmaq! Yoxsa, bu qəhvədanı başına çıxıram.

Salli xala hirsindən partlayırdı. Gördüm ki, mümkün olan kimi qaçmaq lazımdır; Fikirləşdim ki, yavaşca sürüşüm meşəyə, qalmaqal yatandan sonra qayıdub gələm. Salli xala özündən çıxmışdı, ipə-sapa yatmırdı, yerdə qalanlar isə sakitləşib hər şeylə razılmışlardı: birdən Saylas əmi cibindən həmin qaşığı çıxartdı, buna özü də pərt oldu. Salli

¹ Mulat - ağ irqə qara irqin qatışmasından törəyən adam

xala əllərini bir-birinə vurub səsinə kəsdi, onun ağzı açıq qalmışdı, mən isə kənar bir yerə çəkilmək istədim, ancaq çox yox, çünki Salli xala həmin anda dedi:

- Belə olacağını mən bilirdim! Deməli, qaşığı həmişə sənin cibində imiş; çox güman ki, qalanları da oradadır. Necə olub ki, qaşığı sənin cibinə düşüb?

- Sözüün doğrusu, heç özüm də bilmirəm, Salli, - deyə Saylas əmi özünə haqq qazandırmış kimi cavab verdi, - bilsəydim, sənə deyərdim. Səhər yeməyindən əvvəl oturub "Həvarilərin əməlləri"nin on yeddinci fəslini oxuyurdum, ola bilsin ki, bilmədən incilin əvəzinə cibimə qaşığı qoymuşam, çünki incil cibimdə yoxdur. Gedim baxım, əgər incil oradadırsa, deməli mən onu cibimə deyil, stolun üstünə qoymuşam və əvəzinə qaşığı götürmüşəm, sonra isə...

- Sən Allah, səsinə kəs! Məni rahat buraxın! Hamınız, hamınız buradan rədd olub gedin, sakit olana kimi heç kəs məni dindirməsin!

Əgər Salli xala qışqırmayıb, pıçılıtlı ilə danışsaydı belə, mən onun səsinə eşidərdim. Əgər mən ölü olsaydım belə, onun sözlərinə qulaq asar, durub otaqdan çıxardım. Biz qonaq otağından keçəndə qoca şlyapasını götürdü və mıx döşəməyə düşdü; işi belə görün qoca, onu heç bir söz demədən yerdən götürüb buxarının ləməsinə qoydu, çıxıb getdi. Bunları görən Tom qaşığı əhvalatını yadına salıb dedi:

- Yox, onunla heç nə göndərmək olmaz, etibarlı deyildir. – Sonra isə əlavə etdi: - Amma bu qaşığı əhvalatı ilə, o özü də bilmədən bizə yaman kömək elədi; gəl biz də ona kömək edək. Onun xəbəri olmadan siçovul yuvalarının ağzını tutaq!

Zirzəmidə, saysız-hesabsız siçovul yuvası var idi; biz bir saatdan artıq əlləşdik və nəhayət, dəşiklərin hamısını möhkəm-möhkəm, səliqə ilə tutduq. Pülləkəndən gələn ayaq səslərini eşitcək şamı söndürüb gizləndik; sonra gördük ki, bizim qoca bir əlində şam, o biri əlində cır-cındır, yuxulu kimi yırğalana-yırğalana gəlir. O, əvvəlcə birinci yuvaya, sonra isə ikinci yuvaya yaxınlaşdı və beləliklə, bütün yuvaları gəzdi. Sonra fikrə gedib beş dəqiqəyə qədər şamın piyini təmizlədi. Daha sonra dönüb, ayaqlarını sürüyə-sürüyə yuxulu kimi pilləkənə yaxınlaşdı və öz-özünə danışmağa başladı: "Nə qədər fikirləşirsənsə, yadıma gəlmir ki, dəşikləri nə vaxt tutmuşam! Gərək ona deyəydim ki, siçovulların üstündə məni haqsız danlayırdın. Eh, deməsəm yaxşıdır! Onsuz da bir mənası olmayacaq", - qoca pilləkənləri donquldana-donquldana qalxdı. O gedən kimi biz də çıxdıq, çox yaxşı qoca idi.

Tomu, qaşıq məsələsi çox narahat edirdi, o dedi ki, qaşqsız bizim işimiz keçməz, ona görə düşünmək lazımdır. Bir qədər fikirləşərək ölçüb-biçəndən sonra, mənə nə edəcəyimizi dedi. Biz Salli xala gələndə kimi qaşq zənbilinin yanında vurnuxmağa başladıq; Salli xala gələndə Tom qaşqları sayıb zənbilin yanına qoydu; mən qaşğın birini köynəyimin qolunda gizlətdim, Tom isə dedi:

- Bilirsinizmi, Salli xala, qaşq yenə də doqquz dənədir.

Salli xala dedi:

- Get oyna, zəli kimi mənə yapışma. Səndən yaxşı bilirəm, özüm saymışam.

- Mən də iki dəfə saymışam, xala, ancaq yenə doqquz dənədir.

Salli xala, gördüyü kimi, lap özündən çıxmışdı, buna baxmayaraq, yenə də saymağa başladı; onun yerində kim olsaydı sayardı.

- Allah bilir bu nədir! Doğrudan da, doqquz dənədir, - deyə o dilləndi. - Cəhənnəmə ki, qoy lap hamısı itsin, qoy bir də sayım!

Mən köynəyimin qolunda gizlətdiyim qaşğı o birilərə qatdım, Salli xala bir daha sayıb dedi:

- İşə bir bax ha, yenə də ondur.

Amma özü yaman hirsələnmişdi, bilmirdi ki, nə etsin. Tom dedi:

- Yox, xala, on dənə ola bilməz.

- Ay axmaq, indicə saydığımı görmədin?

- Gördüm, ancaq...

- Yaxşı, eybi yoxdur, bir daha sayaram.

Mən yenə qaşğın birini çırpışdırıb gizlətdim. Bu dəfə də əvvəlki kimi doqquz oldu. Salli xala hirsindən ağappaq ağarmışdı; sakit ola bilmir, vurnuxur, bədəni əsirdi. O, ara vermədən hey sayırdı, axırda qaşqları o qədər saydı ki, hesabı itirib zənbili də qaşqlara qatdı. Buna görə də qaşqlar üç dəfə düz, üç dəfə də səhv çıxdı. Salli xala da daha davam gətirməyib zənbili evin bir küncünə çırpdı, az qaldı ki, pişiyi öldürsün; sonra bizə çıxıb getməyi və ona mane olmamağı tapşırırdı, dedi ki, əgər nahara kimi onun gözüne göünsək, bizi möhkəm kötəkləyəcəkdir. Salli xala bizi danlayan vaxt qaşğı onun cibinə saldıq və Cim nahara qədər qaşqla mıxı, danışdığımız kimi ala bildi. Biz çox razı qaldıq, Tom dedi ki, belə bir iş üçün zəhmət çəkməyində dəyəər, çünki o, qaşqları heç vaxt daha düz saya bilməyəcəkdir, hər dəfə çaşacaq; doğru saysa da özünə inanmayacaqdı; üç gün də saysa, tamam başımı itirəcəkdir; belə olsa o,

qaşıqları daha saymayacaq, üstəlik qaşiq saymaqdan söz salanı oradaca kötəkləyəcəkdir.

Axşam biz həmin döşəkağını yenə də zivədən asıb Salli xalanın şkafdakı döşəkağını oğurladıq; iki gün biz bu işlə məşğul oluruq, döşəkağını gah asır, gah da oğurlayırdıq, nəhayət, o davam gətirməyib dedi ki, neçə döşəkağısı olduğunu heç bilmək belə istəmir, bundan ötrü canını çürütməli deyil ki! Bundan sonra lap ölsə də, heç bir şey saymayacaq.

Beləliklə, köynək, döşəkağı, qaşiq və şamlar üçün narahat olmağımıza dəyməzdi, artıq hər şey öz qaydasında idi, bu işdə dana da, siçovullar da; saymaq məsələsindəki qarışıqlıq da bizə kömək etmişdi; bircə şamdan məsələsi dururdu ki, bu da birtəhər düzələcəkdi, çünki o qədər də mühüm şey deyildi.

Piroq işi çox cəncəlli idi, bizi lap təngə gətirmişdi. Biz piroqun xəmirini meşədə yoğurub oradaca bişirdik; nəhayət, bütün işlərimizi birtəhər başa vermişdik, lakin bunların hamısını bir gündə görə bilmədik, piroqu bişirənə kimi üç tas xəmir korladıq; əllərimizi yandırdıq, gözlərimizi tüstü çıxartdı; bilirsinizmi, bizə yalnız qazmaq lazım idi, piroq isə heç cür qazmaq tutmur, dağılıb tökülürdü. Axırda biz əsgə nərdivanı piroqun içərisinə qoyub, bir yerdə bişirməyi qət etdik. O biri gecə Cim ilə oturub döşəkağını ensiz zolaqlara bölüb hördük və səhər açılana qədər yaxşı bir ip toxuduq; bu ip o qədər möhkəm idi ki, adam assaydın da qırılmazdı. Biz belə təsəvvür etdik ki, guya bu ipi doqquz aya düzəltmişik.

Nahardan əvvəl biz ipi meşəyə apardıq; ancaq o piroqa yerləşmədi. İpi bütöv bir döşəkağından düzəltmişdik üçün o qədər böyük idi ki, qırx piroqa kifayət edərdi; hətta supa, kolbasaya və ürəyin İstəyən başqa şeyə də çatardı. Bundan əməlli-başlı nahar hazırlamaq olardı. Lakin bu qədər böyük ip bizə lazım deyildi. Bizə yalnız piroqa yerləşən qədər ip lazım idi. Buna görə də qalanını tulladıq. Piroqu əlüzyuyan tasda bişirməkdən qorxurduq, çünki suvağı qopa bilərdi; Saylas əminin uzun taxta dəstəklə qədim bir mis manqalı var idi; qoca onun üstündə çox əsirdi, çünki onu İngiltərədən "May gülü"¹ gəmisində və ya ilk gəmilərin birində Qəsbkar Vilhelm² ilə birlikdə bir nəcib adam gətirmişdi. Saylas əmi onu başqa köhnə və qiymətli şeylərlə birlikdə çardaqda

¹ "May gülü" - gəmi adıdır. İngiltərədən Amerikaya ilk mühacirlər bu gəmi ilə gəlmişdilər.

² Qəsbkar Vilhelm – İngiltərəni işğal etmiş və 1066-cü ildə ingilis kralı olmuş normand hersoqu

gizlətməmişdi; bu şeylər qiymətə bahalı deyildi, amma yadigar olduğu üçün əziz idi: biz həmin manqalı oğurlayıb meşəyə apardıq; lakin piroq əvvəlcə ünda da bişmədi, çünki biz piroq bişirməyin təhərini bilmirdik, lakin axırncı dəfə bişirə bildik. Manqalı götürüb içərisinə xəmir yaydıq, odun üstünə qoyduq, ipi oraya yerləşdirib, sonra üstədən yenə xəmir saldıq, qapağını qoyaraq üstünə isti kömür tökdük; özümüz kənarda, beş addımlıqda dayanıb uzun dəstəkdən tutmuşduq, bizim üçün həm rahat idi, həm də isti vurmurdu; on beş dəqiqədən sonra elə gözəl piroq bişdi ki, iki göz lazım idi tamaşa edə. Lakin bu piroqu yeyəcək adam əvvəlcədən gərək yüz dənə dişləməzləyən hazırlaya idi; ip nərdivanı yeyən adamın hələ üstəlik qarnı da ağrıyacaqdı. O, elə sancılanacaqdı ki, ölüb-öldümdən qayıdacaq, ondan sonra heç yeməyin üzünə də baxmayacaqdı, bunu mən yaxşı bildirdim!

Nat, ovsunlu piroqu Cimin kəşasına necə qoyduğumuza baxmırdı; biz yemək ehtiyatının altına üç tənəkə boşqab qoyduq, Cim bunların hamısını yerli-yerində aldı; tək qalan kimi piroqu parçaladı, ip nərdivanı çıxarıb döşəyinin içində gizlətdi; sonra boşqablara bir neçə cızma-qara edib onları pəncərədən çölə atdı.

OTUZ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

"MƏHBUSUN ÜRƏYİ BURADA PARTLAMIŞDIR"

Həmin qələmləri, bir də mişarı düzəltmək cəhənnəm əzabı idi; Cimi isə, məhbusların etdiyi kimi, divarda yazacağı yazılar narahat edirdi. Ancaq yazını yazmaq lazım idi, çünki Tom deyirdi ki, bunsuz olmaz, bu vaxta kimi dövlət canisinin divarda yazı yazmadığı və öz gerbini cızmadığı məlum deyil.

- Heç olmazsa Ceyn Qreyi, - deyə o bildirmişdi, - ya Gilford Dedlini, ya da qoca Nortumberlendi götürün.¹ Yaxşı Hek, əgər bunun işi çoxdursa, bəs nə edək? Başqa cür etmək olarmı? Axı bunsuz keçinmək olmaz! Əvvəl-axır Cim yazı da yazmalı, gerb də cızmalıdır. Hamı belə edir.

¹ Ceyn Qrey, Gilford Dedli, Mortumberlend - Nortumberlend hersoqu Con Dedli öz oğlu Gilfrdu ingilis kralı VIII Henrixin nəvəsi Ceri Preylə evləndirmişdi ki, taxtı əllərinə alsınlar. Lakin onların üçü də VIII Henrixin qızı və vərəsəsi kraliça Qanlı Mariya tərəfindən 1553-ilə ildə edam edilmişdir.

Cim dedi:

- Siz nə danışırsınız, mister Tom! Mənim heç bir gerbim yoxdur, mənim bax, bu köhnə köynəkdən başqa heç bir şeyim yoxdur; özünüz bilirsiniz ki, onun da üstündə mən gündəlik düzəldəcəyəm.

- Sən heç bir şey başa düşmürsən, Cim; gerb tamamilə başqa şeydir.

- Bilirsən, - deyə mən dilləndim, - Cim doğru deyir ki, onun gerbi yoxdur, axı haradan olsun?

- Bu mənə də məlumdur, - deyə Tom cavab verdi. - Ancaq onun gerbi mütləq olacaqdır, özü də qaçmamışdan əvvəl olacaqdır, əgər qaçmaq lazım olarsa, qayda-qanunla, kişi kimi qaçmaq lazımdır.

Cim misdən, mən isə qalay qaşıqdan kərpic üzərində qələm itiləyib hazırlayan vaxt Tom Cim üçün gerb fikirləşirdi. Nəhayət, o dedi ki, yadına çoxlu gerb düşüb, hamısı da bir-birindən yaxşı, heç bilmir ki, hansını götürsün; amma bir münasibi var, onu götürmək olar.

- Cəngavər qalxanının üstündə bizim qızıl kəmərimiz olacaqdır; aşağıda sağ tərəfdə - çəpənə tünd-qırmızı rənglənmiş xaç və qurşaq, qurşağın üstündə isə uzanmış bir it şəkli olacaqdır, bu, təhlükə işarəsidir; itin pəncəsi altındakı diş-diş zöncir isə quldarlıq deməkdir; yuxarı tərəfdə çapıq-çapıq olan yaşıl şevron nişan, mavi rəngli meydanda üç əyilmiş xətt, qalxanın ortasında isə ətraflı kələ-kötür olan gerb təsvir ediləcəkdir; yuxarıda sol tərəfdəki qara zolaq üzərində, çiyindən düyünçə asmış qaçqın qara zənci, aşağıda isə qalxanı saxlayan tünd-qırmızı rəngə boyanmış iki dirək, bu, sənənlə mənə işarədir; bizim devizimiz:

"Maggiore fretta - minore atto" olacaqdır. Bunu mən kitabdən götürmüşəm, mənası: "Asta gedən çox gedər" deməkdir.

- Çox qəribədir! - dedim. - Yerdə qalanları bəs nə deməkdir?

- Bizim bunun üstündə baş sındırmağa vaxtımız yoxdur, - deyə Tom cavab verdi, - biz gərək işlərimizi tez qurtarıb buradan əkilək.

- Heç olmazsa başa sal görək "qurşaq" nə deməkdir?

- Qurşaq... bilirsənmi... bunun nə olduğunu bilməyin o qədər də vacib deyil. Mən, lazım gəldikdə bunun necə edildiyini ona göstərəm.

- Heç utanmırsanmı? - deyə onu məzəmmət etdim, - axı sən bunların hamısını deyə bilirsən. Yaxşı, bəs "sol tərəfdəki qara zolaq" nə deməkdir?

- Allah haqqı bilmirəm! Ancaq Cim bunsuz keçinə bilməz. Bütün əsilzadə adamlarda ondan var.

Tom həmişə belədir. Bir şeyi başa salmaq istəmədikdə, nə istəyirsən et, başa salmaz. Lap bir həftə də zəhləsini aparsan deməz.

Gerb məsələsini həll etdikdən sonra, Tom başqa işlərin həllinə keçdi, çox kədərli bir yazı fikirləşməyə başladı; dedi ki, Cimin onsuz işi keçməz, çünki belə yazı hamıda olur. O çoxlu yazı fikirləşib hamısını kağıza yazdı, sonra da sıra ilə bizə oxumağa başladı.

1. Məhbusun ürəyi burada partlamışdır.

2. Bütün dünya və dostları tərəfindən unudulmuş olan bədbəxt məhbus burada son günlərini keçirirdi.

3. Yaralı bir qəlb burada parçalanmış, iztirablar çəkən bir ruh otuz yeddi il biradamlıq həbs otağında qaldıqdan sonra burada əbədi rahat olmuşdur.

4. Otuz yeddi il məşəqqətli həbsdən sonra, on dördüncü Lüdovikin qeyri-qanuni doğulmuş oğlu olan nəcib bir yad adam, ailədən və dostlardan uzaqda, burada həlak olmuşdur.

Bu yazıları bizə oxuyan zaman Tomun səsi titrəyirdi. O, Cim üçün hansı yazını seçəcəyini heç cürə yəqin edə bilmədi, çünki hamı bir-birindən yaxşı idi; nəhayət, qərara aldı ki, Cim bu yazıların hamısını divarda cızıb yazmalıdır. Cim dedi ki, mıx ilə tir üzərində bu qədər çərən-pərəni yazmaq üçün ona bir il vaxt lazımdır, bir də ki, axı o, heç hərfələri də yaza bilmir. Lakin Tom ona cavab verdi ki, o hərfələri özü yazar; beləliklə də Cimin işi lap asanlaşar, o ancaq hərfələrin üstündən yazmalı olar. Tom bir qədər susduqdan sonra dedi:

- Yox, nə qədər götür-qoy edirəmsə də, tirlər yaramır; çünki həbsxanalarda tir divarlar olmur. Biz gərək yazıları daşda həkk edək. Nə olar, daş da tapırıq.

Cim dedi ki, daş tirdən də pis olacaqdır, bu qədər yazını daşda həkk etməyə çox vaxt gedəcək, bəlkə də o, heç vaxt azad ola bilməyəcəkdir. Tom cavab verdi ki, bu işdə mən ona kömək edəcəyəm; sonra qələm işlərinin necə getdiyinə baxmaq üçün bizə yaxınlaşdı. Bu çox darıxdırıcı, zəhlətökən iş idi, uzun vaxt tələb edirdi! Əllərimin də qabarı sağalmağ bilmirdi, işimiz də nə isə çox pis gedirdi, buna görə də Tom dedi:

- Mən bilirəm bu işləri necə sahmana salmaq lazımdır. Bizə onsuz da gerbi həkk etmək və dərdli yazıları yazmaq üçün daş lazım olacaqdır; necə deyərlər, bir əldə iki qarqız tutarıq. Taxta zavodunun yanında iri bir dəyirman daşı var, onu sürükləyib gətirər, istədiyimiz yazını onun üstündə həkk edərək, eyni zamanda qüvvələrə və mişarı da onda itiləyərək.

Bu, çox yaxşı bir fikir idi, dəyirman daşı isə yüngül olmasa da biz bu qərara gəldik ki, birtəhər işin öhdəsindən gələrik. Hələ gecə yan olmamış biz taxta zavoduna yollandıq, CİRƏ isə işləməyə qaldı. Biz dəyirman

daşını oğurlayıb diyirlədə-diyirlədə evə tərəf gətirdik. Lap cəhənnəm əzabı idi. Necə edirdikse, yenə də yana asır, az qalırdı ki, bizi əzsın. Tom dedi ki, bunu diyirlədirib evə gətirənə kimi ikimizdən birimizi mütləq əzəcəkdir. Yolun yarısına qədər diyirlətdikdən sonra lap əldən düşdük, bədənimiz yamyaş idi. Gördük ki; bir şey çıxmır, buna görə də Cimin dalınca getdik. Cini çarpayısını qaldırıb qıçındakı zənciri çıxararaq boynuna doladı, sonra biz lağımdan keçib əlavə tikiliyə tərəf yönəldik; Cim ilə mən dəyirman daşım çox asanlıqla diyirlətməyə başladıq. Tom isə əmr və göstəriş verirdi. Əmr verməyə usta idi, bu işdə heç bir oğlan ona çata bilməzdi! O, ümumiyyətlə, hər bir şeyin necə edildiyini yaxşı bilirdi. Açıdığımız deşik böyük idisə də, dəyirman daşı oradan keçmədi; Cim toxa götürüb bir anın içində deşiyi genəltdi. Tom, dəyirman daşında mıx ilə həmin yazıları cızdı və Cimi işləməyə oturtdu; Cim dəmir yonan qələm əvəzinə mıx, çəkc əvəzinə dəmir bolt işlədirdi; biz dəmir boltu əlavə tikilidəki köhnə şey-şüyün içindən tapmışdıq. Tom Cimə yazılan şam yanib qurtarana kimi həkk etməyi, sonra isə dəyirman daşını döşəyin altında gizlədib onun üstündə yatmağı tapşırırdı. Sonra biz zənciri çarpayının ayağına keçirtməkdə ona kömək etdik və qərara gəldik ki, gedib yataq. Birdən Tom nə isə xatırlayıb dedi:

- Cim, burada hörümçək varmı?

- Xeyr, ser, yoxdur, mister Tom.

- Eybi yoxdur, biz sənin üçün tapırıq.

- Sən Allah, boşlayın, onlar mənim nəyimə lazımdır? Mən onlardan yaman qorxuram.

Mənim üçün zıncırovlu ilan ondan yaxşıdır.

Tom bir qədər fikrə getdi, sonra dedi:

- Yaxşı fikirdir! Mənə elə gəlir ki, əvvəllər də belə edirmişlər.

Əlbəttə, belə edirmişlər. Bu çox gözəl fikirdir! Bəs sən onu harada saxlayacaqsan?

- Kimi deyirsən, mister Tom?

- Zıncırovlu ilanı da!

- Allah, sən özün bələdan saxla, mister Tom! Əgər bura zıncırovlu

ilan gəlsə, mən ya qaçaçağam, ya da başımı bax bu divara vurub partladacağam!

- Nə danışırsan, Cim, ona alışarsan, sonra daha qorxmazsan da. Sən onu ələ öyrədərsən.

- "Ələ öyrədərsən!"

- Əlbəttə, burada nə çətin iş var ki! Hər bir heyvan istəyir ki, onu əzizləsinlər; onunla mehriban davranan adamı heç bir heyvan dişləmək

və ya sancmaq fikrinə düşməz. Bütün kilablarda belə yazılmışdır. Mən səndən ancaq bir şey xahiş edirəm, iki və ya üç gün bu işlə məşğul ol. Sən onu elə ələ öyrədə bilərsən ki, tezliklə səni sevər, səninlə birlikdə yatar, bir dəqiqə də səndən ayrılmaz; sonra da boynuna sarılıb başını sənin ağzına salacaqdır.

- Ah, Allah xatirinə, belə danışmayın, mister Tom! Belə sözlərə qulaq as bilmirəm! O, başını mənimmi ağzına salacaqdır? Guya böyük yaxşılıq edəcəkdir! Mənə çox lazım imiş. Xeyr, belə xabişi məndən gözləməsin. Bir də mən onunla birlikdə heç yatmaq fikrində də deyiləm.

- Cim axmaqlıq eləmə! Məhbusun gərək ələ öyrədilmiş bir heyvanı olsun; əgər bu vaxta qədər zınqırovlı ilan heç kəsdə olmamışdırsa, deməli, ilanı birinci olaraq ələ öyrətmək sənin üçün daha böyük şərəfdir, şöhrət tapmaq üçün bundan yaxşı bir üsul fikirləşmək çətindir.

- Yox, mister Tom, mən belə şöhrəti istəmirəm. İlan mənim çənəmi sancandan sonra şöhrət nəyimə gərəkdir! Xeyr, ser, mənə belə bir şöhrət lazım deyildir.

- Boşla görək, yəni bunu heç sınağa da bilməzsən? Sən bircə sına, bir şey çıxmazsa, alarsan gedər.

- Mən sınağana kimi ilan məni sancar, iş-ışdən də keçər. Mister Tom, nə istəsəniz, mən yerinə yetirməyə razıyam; yox, əgər siz ələ öyrətmək üçün buraya zınqırovlı ilan gətirənsiz, burdan qaçaçağam; sizə düzünü deyirəm!

- Eybi yoxdur, indi ki, belə tərslik edirsən, qoy sən deyən kimi olsun. Biz sənin üçün bir neçə su ilanı tapıb gətiririk, sən isə onların quyruğuna düymə bağlayarsan, guya bunlar zınqırovlı ilanlardır, güman edirəm ki, belə də olar.

- Mister Tom, bu yenə də dərd yaradır, ancaq düzünü desəm, mənə heç bu da lazım deyildir. Mən həbsxanada oturmağın bu qədər əziyyətli bir iş olduğunu heç ağlıma da gəlməzdim!

- Bəs necə, bütün işləri qayda-qanunla gördükdə həmişə belə olur...

Burada siçovul varmı?

- Xeyr, ser, bir dənəsini də görməmişəm.

- Onda biz sənin üçün siçovul taparıq.

- Neynirəm, mister Tom? Mənə siçovul lazım deyil. Dünyada siçovullardan pis şey yoxdur, onlar adamı rahat oturmağa qoymur, bədəni üstündə gəzir, yatmaq istədikdə ayaqlarını dişləyir, daha nə bilim nələr edir! Yox, ser, əgər heyvansız keçirmək olmazsa, onda yaxşısı budur su ilanı verin, siçovulları isə istəmirəm, mənim nəyimə gərəkdir?

- Yox, Cim, siçovullarsız olmaz, siçovullar hamıda olur. Bir də ki, xahiş edirəm, təslək etməyəsən! Məhbus siçovullarsız olmaz, belə şey heç yerdə görünməmişdir. Məhbuslar siçovulları ələ alırdır, təbiiyə edir, onlara müxtəlif fokuslar göstərməyi öyrədirlər; siçovullar da onlara isinişir, milçək kimi başlarına dolanırlar. Sən isə onları musiqi ilə özünə cəlb etməlisən. Sən bir musiqi alətində çalmağı öyrən!

- Mənim daraq ilə kağız, bir də mizqandan başqa heç bir musiqi alətim yoxdur; belə bilirəm ki, bunlar siçovullar üçün maraqlı olmaz.

- Nə üçün maraqlı olmur? Onlar üçün təfəvürü yoxdur, hansı alətdən çalırınsa çal, ancaq musiqi olsun. Siçovullar üçün mizqan da yarayar. Bütün heyvanlar musiqini sevir, həbsxanada isə heç musiqisiz yaşaya da bilmirlər. Xüsusən qəmli musiqini çox xoşlayırlar; mizqanda isə yalnız qəmli musiqi çalmaqlar. Siçovullar bununla həmişə maraqlanırlar, başlarını çıxarıb sənəin nə etdiyinə baxırlar. Bax belə, indi sənəin işlərin öz qaydasındadır, hər şey yaxşı düzəlmişdir. Axşamlar, yatmadan əvvəl çarpayıda oturub çal, səhərlər də çal, özü də "Sənəinlə əbədi ayrıldıq" mahnısını çal, bu siçovullara gərək hamısından çox xoş gələ. İki dəqiqə çaldıqdan sonar görəcəksən ki, bütün siçovullar, ilanlar, hörümçəklər və başqaları darıxaraq yuvalarından çıxırlar. Onlar hamısı sənəin üstünə dırmaşmağa və oynamağa başlayacaq... Özün də görəcəksən ki, onlar necə xoşhallanırlar!

- Bəli, mister Tom, onlar xoşhallanacaq, bəs mənim halım necə olacaq? Mən bunda heç bir yaxşı şey görmürəm. Əgər lazımdırsa, çarəm nədir, gərək elə də edəm. Siçovulları da əyləndirəcəyəm, ona görə əyləndirəcəyəm ki, məndən küsməyəsiz.

Tom bir qədər dayanıb, yadından bir şey çıxıb-çıxmadığı barədə fikirləşməyə başladı, sonra dedi:

- Hə, bir şeyi az qala yadımdan çıxarmışdım. De görək sən burda gül yetişdirə bilirsənmi?

- Bilmirəm, bəlkə də yetişdirə bilərdim, mister Tom, ancaq bura çox qaranlıqdır; bir də gül mənim nəyimə lazımdır ki, özünün də o qədər zəhməti var ki!

- Yox, sən bir sınaqdan keçir. Başqa məhbuslar əkib yetirirdilər.

- Çox uzun, çubuğa oxşayan ayı pəncəsi çiçəyi bitə bilər, mister Tom; ancaq onunla əlləşib vaxt itirməyə dəyərmə? Axı nə çiçəkdir ki!

- Son fikir eləmə. Biz sənəin üçün lap kiçiyini tapırıq, sən də onu o küncdə əkib becərərsən. Ona ayıpəncəsi çiçəyi yox, həbsxanada bitdiyi üçün "piççiola"¹ de. Onu göz yaşlarının sulayarsan.

¹ P i ç ç i o l a (ilalyanca) - zoğ gül deməkdir.

- Mister Tom, mənim yanımda quyu suyu var.
 - Sənə quyu suyu lazım deyil, sən gülü göz yaşında sulamalısan.
- Bunu həmişə belə edirlər.

- Mister Tom, görərsiniz su ilə də çox yaxşı bitəcəkdir, lap göz yaşlarınyan sulayanlarınkından da yaxşı bitəcəkdir.

- İş onda deyil. Mütloq göz yaşı ilə sulanmalıdır.

- Belə olsa çiçək tamam solacaqdır, mister Tom, Allah haqqı solacaqdır, axı mən, demək olar ki, heç ağlamıram.

Bu sözə Tom özü də bilmirdi ki, nə cavab versin. O, fikirləşdi-fikirləşdi, axırda dedi ki, Cim bir qədər çalışmalı, soğanla və ya başqa şeylə gözlərini ovuşdurmalıdır. Sonra vəd etdi ki, səhər tezdən yavaşca zənci komalarına gedəcək və onun qəhvədanına soğan qoyacaqdır. Cim cavab verdi ki, "yaxşısı budur, öz qəhvəmə tənbəki tökərəm"; Cim, ümumiyyətlə, çox donquldandır, hər şeyə irad tuturdu, o nə ayırpəncəsi çiçəyi ilə məşğul olmaq, nə mizqanla siçovullar üçün musiqi çalmaq, nə ilanları, hörümçəkləri və başqa həşəratları özünə cəlb edib ələ öyrətmək istədi, ümumiyyətlə, heç bir iş görmək istəmədi; qələmlərin, yazıların, gündəliyin hazırlanması və başqa işlər buraya daxil deyildi. O deyirdi ki, məhbus olmaq məşəqqətli işdir, hər şeydən çətinidir; bu vaxta kimi gordüyü işlərin ən çətinidir; məhbus hələ üstəlik hər şeyə cavab da verməlidir. Tom Cimin əlindən hirsələnib dedi ki, şöhrət qazanmaq üçün belə bir imkan hələ heç bir məhbusa qismət olmamışdır, Cim isə buna qiymət vermir, odur ki, bütün cəhdlərimiz hədəyə gedəcəkdir. Bu sözlərdən sonra Cim Fikrini dəyişib peşman olduğunu bildirdi və dedi ki, o bir daha mübahisə etməyəcəkdir; bundan sonra biz Tomla yatmağa getdik.

OTUZ DOQQUZUNCU FƏSİL

TOM İMZASIZ MƏKTUBLAR YAZIR

Səhər biz səhərə getdik, məfil siçovul tələsib alıb evə gətirdik və ən böyük siçovul yuvasının ağzını açdıq; heç bir saat da keçmədi ki, on beş dənə siçovul - özü də ən yekə siçovullar, - tutduq! Biz siçovul tələsini etibarlı bir yerə, Salli xalanın çarpayısının altına qoyduq. Sonra hörümçək dalınca getdik, biz qayıdana kimi kiçik Tomas Franklin Bencamen Cefferson Aleksander Felps onu çarpayının altından tapmış və siçovulların çıxıb-çıxmayaqlarını yoxlamaq üçün qapısını açmışdı; əlbəttə, siçovullar yerlərində oturmamış, çıxmışdı; bu vaxt Salli xala da

oraya gəlmişdi. Biz qayıdanda gördük ki, Salli xala çarpayının üstündə dayanıb var qüvvəsilə çığırır; siçovullar isə o darıxmasın deyər bacardıqları qədər say göstərirdi. Salli xala qoz ağacından qayırlmış çubuqla bizim ikimizi də möhkəm kötəklədi, belə ki, üst-başımızdan duman kimi toz qalxdı; sonra biz iki saata yaxı əlləşdik, yenə on beş dənə siçovul tutduq, - görüm ki, hər yerə burnunu soxan bu oğlanı lənətə gəlsin - bu dəfəki siçovullar o qədər fərli deyildi, birinci dəfə tutduqlarımızın hamısı seçmə siçovullar idi. Mən birinci dəfə tələyə düşən siçovullar qədər yekələrini ömrümdə görməmişdim.

Biz ən seçmə hörümçəklər, qurbağalar, böcəklər, kopənək qurdları və başqa həşərat yığdıq; özümüzlə eşşəkərisi yuvası da aparmaq istədik, lakin sonra bu fikirdən vaz keçdik, çünki eşşəkərləri yuvalarında idi. Biz bu işdən birdən-birə əl çəkmədik, bacardığımız qədər oturub gözlədik, dedik ki, onları yuvalarından qovarıq, arruna iş elə gətirdi ki, onlar bizi qovdular. Biz naşatır tapıb arı sancmış yerlərə sürtdük, bir sözlə, hər şey qaydaya düşdü, ancaq ağrıdan otura bilmirdik. Sonra biz su ilanı dalınca getdik, iyirmiyə kimi tutub torbaya doldurduq, aparıb öz otağımıza qoyduq; bu işləri görəndə qədər şam etmək vaxtı gəlib çatdı; o gün, doğrudan da, çox işlədik, yaman bərk də acmışdıq. Şam edib qayıtdıqdan sonra torbada bir ilan belə qalmamışdı, çox güman ki, biz torbanın ağzını yaxşı bağlamamışdıq; buna görə də onlar necə olubsa, torbadan çıxmış və sürünə-sürünə getmişdilər. Amma bunun zərəri yox idi, axı ilanların hamısı burada, otaqlarda qalmışdı; buna görə də biz fikirləşirdik ki, onları yenidən asanlıqla tuta bilərik. Bu hadisədən xeyli sonra belə evimizdə istədiyiniz qədər ilan var idi! Onlar gah otağın tavanından, gahdanə bilim, haradan guppultu ilə həmişə ya boşqaba, yadaboynunun arxasına düşürdü. Onlar çox qəşəng, zolaqlı idi; heç bir zərərləri də dəymirdi, lakin Salli xala bunları anlamırdı, cinsindən asılı olmayaraq, onların hamısından zəhləsi gedirdi, biz nə qədər çalışdıqsa da, Salli xala ilanlara öyrəşmədi. Hər dəfə, üstünə ilan düşən kimi o əlindəki işi atıb otaqdan qaçırdı. Mən hələ bu cür qadın görməmişdim. O elə bərkdən qışqırırdı ki, səsi lap İerixoneyə gedib çatırdı. Onu, hətta maşa ilə ilana toxunmağa məcbur etmək olmurdu. Əgər ilan onun yorğan-döşəyindən çıxsaydı, o yerindən sıçrayıb bir qara-qışqırıq salardı ki, elə bil evlərində yanğın vardı. O, qocanı elə əsəbiləşdirmişdi ki, qoca davam gətirməyib - eh, Allah heç ilan yaratmayaydı, - demişdi. Evdən ilanların qurtarmasına və bunun üstündən bir həftədən artıq keçməsinə baxmayaraq, Salli xala heç cür sakit ola bilmirdi. Sakit olmaq nədir! Görürsən ki,

oturub, nə haqda isə fikirləşir, bu vaxt lələknən boynuna toxunan kimi yerindən dik atılırdı. Yaman gülməli idi. Tom deyirdi ki, bütün qadınlar belə olur, onların quruluşu belədir, nə üçün belə olduğunu isə o bilmir.

Salli xalanın gözünə ilan dəyən kimi bizi çubuqla döyürdülər, Salli xala özü isə bizi hədələyib deyirdi ki, əgər bir də evi ilan ilə doldursaq, başımıza oyun açacaqdır. Mənim Salli xalaya acığım tutmurdu, çünki o, o qədər də bərk vurmurdu, acığım ancaq buna tuturdu ki, yenə əlləşməli, yenə su ilanı tutmalı olmuşduq. Buna baxmayaraq, biz ilan da, başqa həşərat da tutduq. Cim öz komasında musiqi çalarkən şənlik başlanır, bütün heyvanlar onun başına toplaşır! Cimin hörümçəklərdən zəhləsi gedirdi, hörümçəklər də Cimi sevmirdilər, buna görə Cimin işi hörümçək cəhəldən yaxşı deyildi. O deyirdi ki, siçovulların və ilanların əlindən yatmağa yer tapmır, bu tərəfdən də dəyirman daşını gətirib lap çarpayının üstünə qoyublar; əgər yatmağa yer olsa belə, onsuz da gözünə yuxu getməz, çünki aləm bir-birinə qarışmışdır; özü də həmişə belə olur, ona görə ki, həşəratlar növbə ilə yatırlar; ilanlar yatanda siçovullar göyərtədə olur, siçovullar yatanda isə ilanlar növbəyə çıxır; özləri də həmişə onun boyründə fırlanır, onu rahat uzanmağa qoymurlar, bəziləri isə sirkdə olduğu kimi onun üstündə gəzirilər; durub yerini dəyişəndə isə hörümçəklər onun yaxasından yapışırlar. O deyirdi ki, əgər azadlığa çıxarsa, bir daha heç vəchlə, hətta çox maaş versələr belə həbsxanaya getməyəcəkdilər.

Beləliklə, üç həftədən sonra bütün işlərimiz sahmana düşüb yağ kimi getdi. Biz köynəyi Cim üçün piroqun içində çoxdan göndərmişdik; Cimi hər dəfə siçovul dişləyəndə o ayağa durub mürəkkəb təzə olduğu üçün gündəliyinə bir-iki sətir qeyd edirdi, qələmlər də hazır idi, yazılar və başqa işarələr də dəyirman daşının üstünə yazılmış və çəkilmişdi; çarpayının ayağını mişarlayıb yonqarını yemişdik, bundan qarnımız bərk ağrımışdı. Biz ölümümüzü gözümüzün altına almışdıq, ancaq nədənsə ölmədik. Mən ömrümdə belə dadsız yonqar görməmişdim. Tom da belə deyirdi. Bayaq dediyim kimi, işlərimizin hamısını görüb qurtarmışdıq, ancaq biz, xüsusilə Cim, yaman əldən düşmüşdük. Saylas əmi Yeni Orlean yaxınlığındakı plantasiyaya iki dəfə məktub göndərmişdi ki, gəlib öz qaçqın zəncilərini aparsınlar, lakin cavab almamışdı, ona görə ki, belə bir plantasiya mövcud deyildi; onda Saylas əmi Yeni Orlean və Sen-Lui qəzetlərinə Cim haqqında elan verməyi qət etdi; o, Sen-Lui adını çəkəndə mənim bədənimə üşütmə düşdü; gördüm ki, vaxt itirmək olmaz. Tom dedi ki, indi imzasız məktublar yazmaq vaxtı gəlib çatmışdır.

- Bu nə olan şeydir? - deyə mən sorurdum.

- İnsanların başına gələ biləcək hər hansı bir təhlükəni əvvəlcədən onlara xəbər verməkdir. Bəzən belə, bəzən də başqa cür edirlər. Ümumiyyətlə, canını həmişə kim isə izləyir və qalanın komendantına xəbər verir. On altıncı Lüdovik Tüilri sarayından baş götürüb qaçmaq istərkən bir xidmətçi qadın onu izləmişdir. İzləmək çox yaxşı üsuldur, amma imzasız məktublar da pis deyil. Biz həm belə, həm də elə hərəkət edəcəyik. Bəzən belə də olur: məhbusun anası paltarını oğlu ilə dəyişir, ana qalır, oğlu isə onun paltarında qaçır. Belə də etmək olar.

- Bura bax, Tom, nə üçün biz onlara xəbərdarlıq etməliyik? Qoy özləri fikirləşsinslər, bu onların işidir.

- Bəli, mən bilirəm, ancaq onlara ümid etmək olmaz. İşimiz əvvəlcədən elə gətirib ki, bütün işləri özümüz görməli olmuşuq. Onlar çox fərasətsizdirlər, demək olar ki, heç bir şey hiss etmirlər. Əgər biz onlara xəbərdarlıq etməsək, bizə heç kəs mane olmayacaqdır; bu qədər əzab-əziyyətlə düzəltdiyimiz qaçış səssiz-səmirsiz sakitcə keçəcək, əziyyətimiz hədəf gedəcək, maraqsız olacaqdır.

- Bax, mənim üçün elə bu əlverişlidir, Tom bu mənim xoşuma gəlir.

- Sən də söz danışdın! - deyə Tom cavab verib qaş-qabağını salladı.

Onda mən dedim:

- Yaxşı, eybi yoxdur, mən şikayət etmirəm. Sənin üçün yararlı olan şey mənim üçün də yararlı olar. Xidmətçi qadını haradan tapacağıq?

- Elə sən özün də xidmətçi qadın olarsan. Gecə yarı xəlvətcə gedib həmin mulat qadının paltarını oğurlayarsan...

-Nə danışırısan, Tom? Axı, səhər haray-həşir qopa bilər, onun yəqin ki, elə bircə paltarı var.

- Bilirəm; bu paltar sənə cəmi beş dəqiqəlik, imzasız məktubu aparıb qapının altına qoyana kimi lazım olacaqdır.

- Yaxşı, mən apararam; ancaq nə fərqi var, - axı, mən öz paltarımda da apara bilərəm.

- Onda sən xidmətçi qadına oxşamayacaqsan, elə deyilmi?

- Oxşamayım da, axı məni onsuz da heç kəs görməyəcəkdir.

- Bunun işə dəxli yoxdur. Biz ancaq öz borcumuzu yerinə yetirməliyik, adamların bunu görüb-görməyəcəyi haqqında narahat olmamalıyıq. Yoxsa, sənin heç bir prinsipin yoxdur?

- Yaxşı, eybi yoxdur, mən bir söz demərəm, qoy xidmətçi qadın olum. Bəs Cimin anası kim olacaq?

- Mən onun anası olaram. Sallı xalanın paltarını oğurlayaram.

- Nə olar ki, ancaq biz ikimiz qaçandan sonra sən daxmada oturmalı olacaqsan.

- Bu uzun çəkməyəcək. Mən Cimin paltarının içini samanla doldurub çarpayıya uzandıraram, guya bu onunla paltarını dəyişmiş anasıdır;

Cim isə mənim geydiyim paltarı geyər və biz üçümüz birlikdə qaçarıq.

Nəcib ailədə doğulmuş bir məhbus qaçanda o, "sürgündən qaçmışdır" deyirlər. Məsələn, kral qaçanda həmişə belə deyirlər. Kral oğlu haqqında da belə deyirlər, istər qanuni oğlu olsun, istər qeyri-qanuni olsun, bunun əhəmiyyəti yoxdur.

Tüm imzasız məktub yazdı, mən isə həmin gecə mulat qadınının paltarını oğurlayıb geyindim və məktubu baş qapının altına qoydum; hər işi Tom tapşırdığı kimi etdim. Məktubda bu sözlər yazılmışdı:

"Özünüzlü gözləyin! Siz təhlükədəsiniz! Gözdə-qulaqda olun!

Naməlum dost".

O biri gecə biz, Tomun qan ilə çəkdiyi bir şəkli qapıya yapışdırdıq. Şəkildə kəllə və iki çarpazlaşmış sümük çəkilmişdi, o biri gecə isə daha bir şəkli - tabut şəkli mətbəxin qapısına yapışdırdıq. Mən adamların bu qədər qorxduğunu ömrümdə görməmişdim. Bizimkilər yaman bərk qorxurdular, guya onları hər addım başı qapı dalında, çarpayı altında ruhlar güdür, guya havada belə uçurdular. Bir adam qapını çırpanda Salli xala diksinir və zarıyırdı; əgər yerə bir şey düşüb tappıldaırdısa, o diksinir, ah çəkirdi, əgər ona yavaşca toxunurdunsa, o, ufuldayırdı, üzünü hansı tərəfə döndərdisə, arxasında adam dayandığını güman edir, səksənir, inildəyirdi, üzünü azacıq yana döndərən kimi yenə də ətrafa göz gəzdirib ufuldayırdı; yorğan-döşəyə girməkdən qorxur, oturanda isə onu vahimə basırdı. Məktub istənilən təsiri buraxmışdı. Tom özü bunu təsdiq etdi; o dedi ki, bundan yaxşısı ola bilməz. Bu sübut edir ki, biz tamamilə düzgün hərəkət etmişik.

İndi isə Tom deyirdi ki, əsas zərbəni vurmaq vaxtı çatmışdır! Səhəri günü, dan yeri sökülməmiş bir dənə də imzasız məktub yazdıq, ancaq bu məktubu necə edəcəyimizi bilmirdik, çünki bizimkilər axşam yeməyi vaxtı demişdilər ki, bütün gecə növbə çəkmək üçün hər qapının yanına bir zənci qoyacaqlar. Tom, kəşfiyyat aparmaq üçün ildırım ötürənlə əsağıya düşdü; azca sonra gördü ki, ehtiyat yolda keşik çəkən zənci yatmışdır, vaxtı itirmədən məktubu onun yaxasına soxub geri qayıtdı. Məktubda deyilirdi:

"Siz mənə əl verməyin, mən sizin dostunuzam. Hind ərazisindən gəlmiş bir dəstə ən dəhşətli cani bu gecə sizin qaçqın zəncini oğurlamaq istəyir; onlar sizi qorxudurlar ki, siz evdə oturub onlara mane olmayasınız. Mən də həmin dəstədənəm, ancaq Allaha inandığımı, qaçaqlığı atmaq və namuslu adam olmaq istədiyim üçün onların bu dəhşətli fikrini sizə xəbər verirəm. Onlar gecə yarı, şimal tərəfdən, çəpər boyunca gələcəklər; onlarda qaçqın zəncinin olduğu daxmaya düşən düzəltmə açar vardır. Əgər onlar üçün təhlükəli bir vəziyyət olsa, mən şeypur çalmalıyam, lakin onlar daxmaya girdikdə mən şeypur çalmayıb, qoyun kimi mələyəcəm. Onlar zəncinin zəncirlərini açan kimi, siz ehtiyatla daxmaya yaxınlaşıb qapını qıfilla bağlayın; sonra onları arxayın-arxayın öldürə bilərsiniz. Siz mən dediyim kimi hərəkət etməlisiniz, artıq heç bir iş görməməlisiniz, yoxsa onlar işi başa düşüb böyük qalmaqal salarlar. Mən heç bir mükafat istəmirəm, namuslu hərəkətim mənə ən böyük mükafatdır.

Naməlum dost".

QIRXINCI FƏSİL

QARMAQARIŞIQLIQ VƏ XOŞBƏXTCƏSİNƏ XİLASOLMA

Səhər yeməyindən sonra kefimiz kök halda mənim qayığımı götürüb çayda balıq tutmağa getdik; özümüzlə yemək apardıq; vaxtımızı çox yaxşı keçirdik, sala baxdıq, onun saz olduğuna tamamilə inandıqdan sonra çox gec, şam vaxtı evə qayıtdıq; baxıb gördük ki, hamı qorxu və həyəcan içərisində vurnuxur, heç kəsin ağılı bir şey kəsmir; bizə, axşam naharını qurtaran kimi yatmağa getməyi tapşırdılar, yeni məktub haqqında isə heç bir söz demədilər; bizim buna ehtiyacımız da yox idi, çünki məktubun məzmununu onlardan pis bilmirdik; pilləkənə qalxdıq, Salli xala arxasını bizə çevirdi; biz o dəqiqə özümüzü yemək şeyləri saxlanılan anbara verib şkafa yaxınlaşdıq, bir naharlıq yemək götürüb öz otağımıza apararaq yerimizə girdik, on ikinin yarısında isə yenə ayağa qalxdıq; Tom, Salli xaladan oğurladığı paltarı geyib yeməyi aparmaq istərkən, birdən:

- Bəs yağ hanı? - deyə soruşdu.

Mən yağı qarğıdalı kökəsinin üstünə qoymuşdum, - deyə cavab verdim.

- Yəqin orada da qoymusan qalib, burada yağ yoxdur.
- Yağsız da keçinirik, - deyə cavab verdim.
- Yağ olsa idi daha yaxşı olardı, - deyə Tom cavab verdi – anbara get yağ gətir. İldırımötürənlə aşağı düşüb qayıt. Mən isə Cimin paltarını samanla dolduraram, guya bu Cimin paltarını geymiş anasıdır, sən qayıdıb gələndə qoyun kimi mələrəm, sonra da birlikdə hamımız qaçarıq.

Tom çıxıb getdi, mən isə yemək şeyləri saxlanılan anbara düşdüm. Yumruq boyda yağ parçası mənim qoyduğum yerdə də dururdu; yağ kökə ilə birlikdə götürüb şamı söndürdüm, ehtiyatla pilləkənləri qalxmağa başladım. Xətərsiz yuxarıya gəlib çatdım, bir də gördüm ki, Salli xala əlində şam gəlir; mən tez yağ şlyapanın içinə soxdum, şlyapanı isə başıma keçirdim; Salli xala bu vaxt məni görüb soruşdu:

- Sən anbarda idin?
- Bəli, xala.
- Orada nə edirdin?
- Heç nə.

- Necə yəni heç nə?
- Heç nə də, heç nə.
- Gecələr oraya getmək sənin ağılına haradan gəlib?
- Bilmirəm, xala.
- Bilmirəm? Tom, sən mənə bu cür cavab vermə, mən sənə orada nə etdiyini bilmək istəyirəm.

- Salli xala, mən orada heç nə etmədim, Allah haqqı heç nə etmədim! Dedim ki, indi daha məndən əl çəkər, məni buraxar; axı başqa vaxtlar olsaydı bu cür edərdi, ancaq indi evimizdə qərribə hadisələr baş verdiyindən Salli xala hər bir azca şübhəli şeydən, hətta boş şeylərdən belə qorxuya düşürdü, buna görə o qətiyyətlə dedi:

- Bu saat qonaq otağına gedib məni orada gözlə! Sən nə isə deyəsən burnunu lazım olmayan yerlərə soxursan! Heç narahat olma, mən hər şeyi aydınlaşdıraram!

O getdi, mən isə qonaq otağının qapısını açıb içəri girdim. İçəri adamla dolu idi! On beş fermer var idi, hamısı da tüfəngli idi.

Halım yaman xarablaşdı; özümü stulun üstünə saldım, oturdum. Onlar da bütün otaq boyunca stullara oturmuşdular; bəziləri alçaqdan danışır, hamı sanki iynə üstündə oturmuşdu, özlərini sakit göstərmək istədiklərinə baxmayaraq, hamısının halı pis idi; bunu mən hiss edirdim, çünki onlar gah şlyapalarını çıxarıb, gah geyir, gah da peysərlərini qaşıyır,

bir yerdən o biri yerə keçir, düymələrini oynadırdılar. Mənim də halım özümdə deyildi, lakin buna baxmayaraq, şlyapamı başımdan çıxarmırdım.

Mən istəyirdim ki, Salli xala tezliklə gəlib mənimlə haqq-hesabı qurtarsın. Lap lazım bilirsə məni döysin də, sonra mən tez Tomun qaçıb həddindən artıq canfəşanlıq etdiyimizi ona deyim, onu başa salım ki, eşşəkərisi yuvasını yaman həyəcana gətirmişik! Daha axmaqlıq etməyin mənası yoxdur, nə qədər ki, bu qoçaqlar bizi yaxalamamışlar, Cim ilə birlikdə qaçaq.

Nəhayət, Salli xala gəlib sorğu-suala başladı; ancaq mən bir suala da əməlli cavab verə bilmədim, ağıma heç bir ağıllı şey gəlmirdi, çünki fikrim fermerlərdə idi, onlar bu saat quldurların üstünə getmək istəyirdilər, deyirdilər ki, gecə yarısına cəmi bir neçə dəqiqə qalmışdır, bəziləri isə deyirdi ki, quldurun qoyun kimi mələməsinə gözləmək lazımdır; Salli xala da bu yandan öz sualları ilə məndən əl çəkirdi, mən isə qorxudan əsir, ayaq üstə güclə dayanırdım; otaq get-gedə qızıışırdı, bu vaxt şlyapanın içindəki yağ da əriyib gicgahlarından boynumdan axmağa başladı; fermerlərdən biri "Elə indicə daxmaya gedib orada gizlənmək və onlar gələndən kimi hamısını bir yerə tutmaq lazımdır" – dedikdə, az qaldı ki, yıxılanı; bu vaxt yağ alnımdan da axmağa başladı. Bunu görəndə Salli xala ağappaq ağarıb dedi:

- Allah, sən özün saxla! Bu uşağa nə oldu? Yəqin ki, beyni iltihab edib, bura baxın, axıb tökülür!

Hamı baxmaq üçün yaxına gəldi, Salli xala isə şlyapamı başımdan götürdü, bu vaxt yağ ilə çörək yerə düşdü, bunu görəndə Salli xala məni qucaqlayıb dedi:

- Başına yaman oyun açmısan! Allaha çox şükür ki, belə oldu, mən buna çox şadam; axır vaxtlar bizimki heç gətirmir, görürsən elə bədbəxtlikdir ki, üz verir. Mən üzümdən axan yağı görəndə fikirləşdim ki, daha sənin ömrünə az qalıb, çünki bu lap beynə oxşayırdı.. Ay evi tikilmiş, axı sən anbara nə üçün getdiyini mənə niyə demirdin? Desəydin, mən bu qədər təlaş etməzdim! İndi isə get yat, səhərə kimi səni görməyim!

Mən bir saniyənin içində yuxarı qalxdım, o saat da ildırım ötürənlə aşağı enib qaranlıqda bürdüyə-bürdüyə daxmaya tərəf qaçdım. Çoxhəyəcanlı olduğumdan danışa da bilmirdim, lakin buna baxmayaraq, bir-iki kəlmə ilə Toma dedim ki, buradan tezliklə qaçmaq lazımdır, bir saniyə də olsun itirmək olmaz, ev adamlı doludur, hamısı da əli tüfənglidir!

Tomun gözləri parıldadı, o dedi:

- Nə danışsan? Ola bilməz! Bu lap qiymətdir! Hə, Hek, əgər hər şeyi yenidən başlamalı olsaydıq; mən buraya ən azı iki yüz adam yığardım. Eh, bir qədər təxirə salmaq mümkündür olsaydı.

- Tələs, - dedim, - tələs! Cim hardadır?

- Budur ey, yanındadır, əlini uzatsan ona çatar.

O, paltarını dəyişib, hər şey hazırıdır. İndi isə gəlin buradan çıxmaq və qoyun kimi mələyək.

Bu zaman biz ayaq səsləri eşitdik, fermerlər qapıya yaxınlaşdılar, sonra qifili yoxlamağa başladılar, onlardan biri isə dedi:

- Mən sizə dedim ki, hələ tezdir; onlar hələ gəlməyiblər, özünüz görürsünüz ki, qapı qifillidir. Bilirsinizmi nə var, siz içəridə qaranlıqda oturun, mən qapını üzünüzə qifillayım; sonra isə onları pusub hamısını birdən gülləyə tutun; qalanlarınız isə burada olun; hərəniz bir tərəfə dağılışıb onların gəlib-gəlmədiklərinə fikir verin.

Bir neçə adam daxmaya girdi, ancaq qaranlıqda onlar bizi görmədilər, biz çarpayının altına girəndə az qala üstümüzə çıxıb, bizi tapdalayacaqdılar. Biz sağ-salamat, lakin tez və səs çıxarmadan lağıma girdik. Birinci Cim, onun arxasınca mən, mənim dalımca isə Tom girdi, Tom özü belə göstəriş vermişdi. İndi biz əlavə tikilidə idik və lap yaxınlıqda onların ayaq səslərini eşidirdik. Yavaşca qapıya yaxınlaşdıq, lakin Tom bizi dayandıraraq qapının deşiyindən baxmağa başladı, ancaq çox qaranlıq olduğundan heç bir şey seçə bilmədi; pıçıltı ilə bizə dedi ki, dayanıb qulaq asacaqdır, addım səsləri uzaqlaşan kimi, dirsəyi ilə bizi itələyəcəkdir, onda Cim qoy birinci çıxsın, o özü isə lap axırda çıxacaqdır. Sonra o, qulağını deşiyə yaxınlaşdırıb dinləməyə başladı, ətrafda isə hey addım səsləri eşidilirdi, nəhayət, o bizi dirsəyi ilə itələdi; biz çıxıb əyilə-əyilə bir-birimizin ardınca hindilər kimi çəpərə tərəf getdik; çəpərə salamat gəlib çatdıq. Mən Cim ilə çəpəri aşdım, Tomun isə şalvarı çəpərə ilişdi, onların yaxınlaşdığını eşidən Tom dartındı, çəpərin taxtası cırıldıyın sındı; çəpərdən hoppanıb bizim dalımızca qaçanda kim isə Tomun dalınca qışırırdı:

- Kimdir? Cavab ver, yoxsa atəş açacağam.

Lakin biz cavab vermədik, qaçmaqla canımızı qurtarmağa çalışdıq. Onlar bizim dalımızca düşdülər; Gup! Gup! Gup! - Güllələr başımızın üstündə vıyıldamağa başladı. Sonra onların qışırıqlarını eşitdik:

- Onlar buradadır! Çaya tərəf qaçdılar! Onların ardınca, uşaqlar, itləri buraxın!

Bizim ardımızca gəldiklərini eşidirdik, çünki onların hamısı uzun-boğaz çəkmə geymişdi və qışqırırdı, biz isə ayaqyalın idik və qışqırmırdıq. Biz taxta zavoduna tərəf qaçdıq, onlar bizə çatmağa az qalmış yolumuzdan dönüb kolluğa girdik, onları öz yanımızdan irəliyə buraxdıq, sonra isə onların arxasınca qaçdıq. Əvvəlcə quldurları hürküdüb qaçırmaq üçün bütün itləri zəncirdə saxlamışdılar, indi kim isə onları açıb buraxmışdı; bir də gördük ki, itlər ardımızca gəlir və elə hürürlər ki, elə bil milyon it birdən hürür. Ancaq itlər özümüzünkü idi; biz dayanıb itləri gözlədik, itlər bizi görüb tanıdılar və burada onlar üçün maraqlı bir şey olmadığından quyruqlarını bulaya-bulaya, hay-küy və ayaq səsləri gələn tərəfə qaçdılar; biz də onların dalınca düşüb taxta zavodunadək beləcə qaçdıq, sonra dönüb kolluqla mənim qayığımın bağlandığı yerə gəlib çıxdıq, hoppanıb qayığa minərək var qüvvəmizlə avar çəkib çayın ortasına tərəf üzməyə başladıq. Ancaq çalışırırdıq ki, səs salmayaq. Sonra qayığı ehmalca döndərib salı gizlətdiyimiz adaya tərəf üzdüük; bundan sonra biz hələ də itlərin hürüşdüyünü və sahil boyu o tərəf-bu tərəfə qaçdıqlarını eşidirdik; bir qədər uzaqlaşandan sonra səslər azaldı, sonra da tamam kəsildi. Salın üstünə çıxandan sonra mən dedim:

- Hə, Cim. İndi sən yenə də azadsan və bundan sonra heç vaxt qul olmayacaqsan!

- Hek, işlərimiz də çox yaxşı gətirdi. Yaxşı fikirləşib düzəltmiş, həyatı isə ondan da yaxşı keçirmişik, heç kəs bizim kimi belə yaxşı və fəndgir bir iş fikirləşib tapa bilməzdi!

Biz hamımız sevinirdik, hamımızdan çox isə Tom Soyyer sevinirdi, çünki onun əyağına güllə dəymişdi.

Cim ilə mən onun ayağına güllə dəydiyini bildikdə çox məyus olduq. Güllənin yeri Tomu bərk incidirdi, qan da ara vermədən axırdı; biz onu çadırın içində uzandırdıq, hersoqun köynəyini cırdıq, onun ayağını bağlamaq istədik, lakin o dedi:

- Cındırları bəri verin; bunu mən özüm də bacararam, özünüzü ələ salmısınız, nədir, yubanmayın, vaxtımız yoxdur. İndi ki, qaçış gözəl baş tutubdur, onda salı açın, avarlardan yapışın! Uşaqlar, qaçışı çox gözəl qurduq, lap qəşəng çıxdı. Avarlardan yapışın, avarlardan yapışın!

Lakin mən Cimlə məsləhətləşib fikirləşməyə başladım. Bir dəqiqə fikirləşdikdən sonra mən dedim:

- Cim, de görək nə etməliyik?

Cim dedi:

- Qulaq asın, mənim fikrim belədir. Əgər bu mister Tom olsaydı və biz onu azad etsəydik, bizlərdən birimizi isə güllə ilə vursaydılar, məgər o: "Tez olun, məni xilas edin, yaralı üçün doktor çağırdı nədir?"

- deyərdimi? Heç vaxt belə deməzdi. Bəs Cim necə, məgər o belə deyərmi? Yox, ser, doktor bura gəlib çıxmayınca yerimdən tərpənən deyiləm, lap qırx il də olsa oturub gözləyəcəyəm!

Mən Cimin təmiz ürəkli adam olduğunu bilirdim, ona görə də onun məhz belə deyəcəyini gözləyirdim; indi hər şey öz qaydasında idi, mən Toma dedim ki, doktor dalınca gedirəm. O bunu eşidib böyük mərəkə qopartdı, mənimlə Cim isə sozümüzün üstündə duraraq heç cür güzəştə getmədik. Tom istədi ki, iməkləyə-iməkləyə gedib salı açsın, lakin biz onu qoymadıq. Belə olduqda, o bizimlə dalaşmağa başladı, amma bu da heç nəyə kömək etmədi.

O mənim qayığı açdığımı gördükdə isə dedi:

- Yaxşı, indi ki, getməyə bu qədər həvəsin var, onda şəhərə çatarkən nə etməli olduğunu sənə deyim. Qapını bağlayıb doktorun əllərini və ayaqlarını sarıyırsan, sonra gözlərini də satğı ilə bağlayarsan, qoy o ölü kimi susub duracağına and içsin, sonra onun özünə bir kisə qızıl verərsən, onu düz yolla yox, qaranlıqda nəzərə çarpmayan yerlərlə gətirərsən; çayla üzüb gələrkən də qayığı düzünə yox, kiçik adamların arası ilə dolanbac sürərsən; onun üst-başın: axtarmağı da yadından çıxarma, tabaşirini alarsan, bir də yenidən şəhərə aparanda ona qaytararsan yoxsa o, bizim salı tapa bilmək üçün tabaşirə işarələr çəkə bilər. Bu həmişə belə olur.

Mən hər şeyi onun dediyi kimi edəcəyimi söyləyib qayığa minərək getdim. Cimə isə dedim ki, doktoru görəni kimi gedib meşədə gizlənsin, doktor buradan çıxıb gedincəyədək orada otursun.

QIRX BİRİNCİ FƏSİL

"YƏQİN Kİ, RUHLARDIR"

Mən doktoru yuxudan ayılırkən gördüm ki, bu qoca, zahiri görkəmdən xoşagələm və mülayim bir adamdır. Mən ona dedim ki, dünən qardaşım ilə birlikdə İspan adasında ov edirdik, orada bir sal tapıb onun üstündə gecələməyə qaldıq. Gecə yarı qardaşım, görək ki, yuxulu-yuxulu tufəngi bilməyib itələmiş, güllə açılıb onun ayağına dəymişdir; indi doktordan xahiş edirik ki, oraya gedib onun yarasına sarınsın, amma bu

barədə heç kimə bir söz deməsin, çünki biz elə bu axşam evə qayıtmaq istəyirik, qohumlarımız isə hələ heç bir şey bilmirlər.

- Bəs sizin qohumlarınız kimdir? - deyə doktor soruşdu.

- Felpslər, onlar şəhərdən kənarında yaşayırlar.

- Hə, belə de! - deyə qoca dilləndi. Sonra bir qədər susub yenidən soruşdu: - Necə dediniz, o necə yaralanmışdır?

- O nə isə bir yuxu görür, - deyə bildirdim, - güllə açılıb ona dəyir.

- Qərribə yuxudur, - deyə doktor cavab verdi.

O, fənəri yandırdı, lazım olan şeyləri çantasına yığdı, birlikdə yola çıxdı. Ancaq doktor qayığını gördükdə bəyənmədi, dedi ki, bu qayıq bir nəfər üçün yenə bəd deyil, iki nəfərə davam gətirə bilməz.

Mən ona dedim:

- Qorxmayın, ser, o bizim üçümüzdə də yaxşı davam gətirdi.

- Necə yəni üçümüzdə?

- Bəli də, mənimlə Sidə, bir də ki,... bir də ki, tüfəngə, mən bunu demək istəyirdim.

- Hə, belə de, - deyə qoca tərəddüd etsə də, ayağını qayığın kənarına qoyub onu yoxladı, sonra başını bulayıb dedi ki, çalışıb daha möhkəm və davamlı bir qayıq taparam. Lakin bütün digər qayıqlar zəncirlə bağlanmışdı, buna görə də o qayığına minib mənə dedi ki, qayıdıb gəlincəyədək onu burada gözləyim, yaxud özüm üçün başqa bir qayıq axtarıb tapım, yaxud da, əgər istəyirəmsə, evə gedib qohumları bu işdən xəbərdar edim. Mən dedim ki, yox, istəmirəm, sonra salı tapmağın yolunu onu başa saldım, o da çıxıb getdi.

Bu vaxt mənim ağıma bir fikir gəldi. Öz-özümə dedim ki, görəsən o Tomu bu cür tez, iki daşın arasında sağalda bilərimi? Birdən ona bundan ötrü üç-dörd gün vaxt lazım oldu. Mən onda nə etməliyəm? Oturub gözləməliyəm ki, o, açsın sandığı, töksün pambığı? Yox, ser! Mən nə edəcəyimi bilirəm. Onu gözləyəyəm, əgər o qayıdıb desə ki, bir dəfə də getməlidir, onda mən də onunla gedərəm, istəyir lap üz-üzə də olsun yenə də gedərəm; orada isə biz onu tutub əl-ayağını bağlayarıq, salın üstünə qoyub birlikdə çayla aşağıya üzərik; o daha Toma lazım olmadıqda isə, zəhmət haqqını verib sahilə çıxarıq.

Mən tirlərin üstünə çıxıb bir qədər yatdım; yuxudan ayıldıqda günəş artıq başımın üstündə, göydə idi. Yerimdən sıçrayıb tez doktorun evinə qaçdım, lakin onun evində mənə dedilər ki, doktor hələ gecə ikən xəstə yanına getmiş və bu vaxtdək qayıtmamışdır. Öz-özümə dedim ki, deməli, Tomun işi xarabdır, tez adaya üzüb getmək lazımdır. Doktorun

evindən çıxıb tini burulan kimi Saylas əmi ilə toqquşdum, az qala başımla Saylas əminin qarnını əzəcəkdim!

- Tom, sənsənmi? Yaramaz uşaq, bu vaxta kimi haradaydın? - deyə soruşdu.
- Heç bir yerdə, - deyə cavab verdim, - Sidlə birlikdə qaçqın zəncini

tutmağa getmişdik.

- Bəs bu vaxtadək harada itib qalmısınız? - deyə o yenə soruşdu.

- Xalan yaman narahat olub!

- Əbəs yerə narahat olub, - dedim, - bizim başımıza beç bir iş gəlməyib. Biz adamların və itlərin dalınca qaçdıq, ancaq onlar bizi ötüb keçdilər, onları gözdən itirdik, sonra bizə elə gördündü ki, guya onlar çayın o tayındadırlar, biz bir qayıq tapıb çayın o biri sahilinə üzdüük, ancaq orada heç kəsi görməyib çayın axınına qarşı üzməyə başladıq.

Əvvəlcə çayın sahili boyunca üzürdük, sonra isə elə yorulmuşduq ki, yatmaq istədik; qayıq sahilə bağlayıb yatdıq, bir saat olar ki, yuxudan durmuşuq. Sid poçta getdi ki, görsün yenə məktub var, ya yox, mən isə özümüz üçün yeməyə bir şey axtarıram, sonra biz evə qayıdacağıq.

Biz Saylas əmi ilə "Sidin ardınca" poçta getdik, lakin mən güman etdiyim kimi də oldu, Sid orada yox idi; qoca nə isə bir məktub aldı; sonra biz bir qədər də gözlədik. Lakin Sid gəlib çıxmadı. Belə olduqda qoca dedi ki, "gedək evə, Sid avara-avara gəzməkdən bezikdikdə, ya ayaqla, ya da qayıqla qayıdıb gələr, biz isə atla gedərik!" O məni burada qalib Sidi gözləməyə qoymadı; dedi ki, qalmağın mənası yoxdur. Tez evə getmək lazımdır, qoy Salli xala görsün ki, başınıza bir iş gəlməyib.

Biz qayıdıb evə gəldikdə Salli xala məni görüb çox sevindi. O gah gülür, gah ağlayır, gah məni qucaqlayıb bağrına basır, gah da yavaşcadan vururdu; Salli xala Sidi də qayıtdıqda döyəcəyini vəd etdi.

Ev qonaqlarla dolu idi, fermerlərin hamısı öz arvadları ilə birlikdə bizdə nahar edirdilər, elə hay-küy var idi ki, ömrümdə beləsini görməmişdim. Qoca qarı Hoçkis hamıdan bədtər idi, susmaq bilmədən doğrayıb tökür, yaman çərəncilik edirdi.

- Felps bacı, - deyə qarı söyləyirdi, - mən daxmanı görən kimi bu qərara gəldim ki, sizin zənci dəlisovdur. Demrel bacıya dedim ki, gördünmü, Demrel bacı mən sənə nə demişdim? Axı o dəlisovdur, beləcə demişdim! Lap beləcə; siz hamınız eşitdiniz ki, nə dedim. - o dəlisovdur, bunu hər şeydən görmək olur. Elə bu dəyirman daşının özünü götürün, bunun özü sübutdur da. Heç ağı başında olan adam da dəyirman

daşında durub hər cür axmaq şeylər cızır? Axı nə üçün belə etsin? Burada filankəs öz ürəyini parçalamışdır, burada filankəs otuz yeddi il ömür çürütmüşdür, nə bilim, familiyasını da yadımdan çıxartmışam... neçənci Lüdovikin qeyri-qanuni doğulmuş oğlu və sairə, nə isə, hamısı cəfəngiyatdır! Dedim lap əməlli-başlı dəli olub! Lap əvvəldən belə deyirdim, sonra da belə demişəm, indi də deyirəm, həmişə də deyəcəyəm; bu zənci tamam dəlidir, xalis Navuxodonosordur¹ deyirəm...

- Hoçkis bacı, bəs əsgi parçalarından düzəldilmiş nərdivanı demirsən? - deyə Demret qan onun sözünü yarımçıq kəsdi. - Siz Allah, bir deyin görüm, axı bu onun nəyinə gərək idi?

- Bu saat Otterbek bacıya elə bunu deyirdim, inanmırsınız, özündən soruşun. "Kəndir nərdivanın?" - deyə o məndən təəccüblə soruşdu.

Mən də dedim ki, "bəli, kəndir nərdivan, bir deyin görüm onun nəyinə gərəkmiş". Otterbek bacı isə hələ bir deyir de ki...

- Bəs axı bu dəyirman daşı oraya necə düşüb? Həmin lağımı bəs kim atıb? Kim...

- Mən də elə bunu deyirəm də, Penrod qardaş! Mən elə bu dəqiqə dedim... içində patka olan nimçəni mənə verin... lap indicə Denlep bacıya dedim, lap bu dəqiqəcə! "Görəsən onlar dəyirman daşını nə yolla oraya aparıblar? - deyə soruşdum, - həm də heç bir kömək olmadan, bir görün a, heç kim kömək etməyib! Əlbəttə, hə..." Siz nə danışırırsınız, dedim, köməksiz də şey olar, dedim, bir kimsə kömək edib, bəlkə də bir nəfər yox, bu zənciyə lap iyirmisi kömək eleyib, dedim, mənə qalsa, dedim, mən buradakı zəncilərin hamısını, birə nəfərinə kimi şallaqlayar, necə olsa, bunu kimin etdiyini öyrənərəm, - dedim; hələ bundan başqa...

- Siz iyirmi adam deyirsiniz! Bu işlərin öhdəsindən heç qırx adam da gələ bilməzdi. Siz bir baxın: bıçaqlardan mişar və hər cür başqa şeylər düzəldilmişdir, bu şeyləri düzəltmək isə nə qədər zəhmət tələb edir!

Belə bir mişarla çarpayının qıçını kəsmək üçün on adam da olsa, azı bir həftə əlləşməlidir. Bəs çarpayı üstündəki zəncini necə, gördünüzmü?

Samandan düzəldilibdir. Hə, gördünüzmü ki...

- Xaytauer qardaş, heç zəhmət çəkməyin! Mən indicə bunu Felps qardaşa dedim. Felps qardaş da məndən soruşdu ki; "Hoçkis bacı, bəs sizin fikriniznədir?" - "Nə barədə deyirsən?" - dedim. "Çarpayının qıçı barədə deyirəm də, axı, onu necə mişarlayıblar?" - dedi. "Əlbəttə! Özü qopub düşməyəcək ki, dedim kim isə mişarlayıb da. Mənim fikrim budur,

¹ Navuxodonosor - Babil hökmdarıdır. Tövratda göstərilir ki, o ağıldan kəm olub.

dedim, indi isə özünüz necə fikirləşirsiniz fikirləşin, mənim fikrim isə bax belədir, dedim, kim başqa cürə fikirləşirsə, qoy elə də fikirləşsin, dedim, bax belə, vəssalam". Denlep bacıya dedim ki: "Bax, belə deyirəm..."

- Yəqin ki, lap bir ev zənci yığışbmış, Felps bacı, çünki bütün bu işləri görmək üçün ən azı bir ay oturub gecələr işləmək lazımdır. Elə bu köynəyi gotürün, başdan-ayağa kimi gizli Afrika yazıları ilə doludur, hamısı da, lap son işarəsindək qanla yazılıbdır! Yəqin ki, orada böyük bir dəstə, həm də çoxdan bəri işləyirmiş! Bütün bu yazıları ayırd edib mənə oxusalar, inanın ki, lap iki dollarımdan keçərdim, sonra da bunları yazan zənciləri tapıb əməlli-başlı şallaqlayardım...

- Məplz qardaş, siz deyirsiniz ki, ona kömək etmişlər, eləmi? Bəs necə, əlbəttə, kömək etmişlər! Əgər bu vaxt bizim evdə yaşasaydınız, özünüz görərdiniz. Daha bizim nə qədər şeyimizi daşayıb aparmışdılar, əllərinə keçən bər bir şeyi aparmışdılar! Həm də bilin ki, biz həmişə göz qoyurduq. Bu köynəyi elə zivədəncə aparmışdılar! Nərdivan qayırdıqları döşəkağını isə, heç özüm də bilmirəm ki, neçə dəfə çırpışdırmışdılar. Hələ un, şamlar, şamdanlar, qaşıqlar, köhnə tava, məgər hamısı yadda qalırımı? Hələ mənim təzə çit paltarım! Bayaq sizə dedim ki, mənimlə Saylas, Tomla Sid gecə də, gündüz də onları güdürdük, amma beləcə də beç bir şey aşkara çıxara bilmədik. İndi budur, birdən, on axır dəqiqədə, gördünüz də! - Gözünüzün qabağında sivişib getdilər, bizi əkdilər, nəinki təkə bizi, hindi torpağından olan böyük bir quldur dəstəsini də akdilər və həmin zənci ilə sakitcə aradan çıxdılar, hələ on altı adam və iyirmi iki it onları addımba addım təqib edirdi! Bu işləri yalnız şeytanlar bu cür məharətlə edə bilirdi, özü də çox çətin, Məncə elə şeytan işidir; siz ki, bizim itləri tanıyırsınız, çox gözəl itlərdir, bundan yaxşılıarı heç kəsə də yoxdur, bax, hətta onlar da bircə dəfə belə izin ardına düşə bilmədilər! Bax, indi bacarırsınızsa, biriniz məni başa salın görək bu nə işdir!

- Bu, bilirsinizmi...

- Allah göstərməsin, heç vaxt...

- Allah özün kömək ol, mən heç vaxt istəmərəm ki...

- Ev oğruları, bir də ki...

- Mən belə evdə yaşamağa qorxardım, Allah, Özün məndən iraq elə!

- Yaşamağa qorxardınız? Mən özüm də qorxurdum, uzanıb yatmağa da, yerimdən qalxmağa da qorxurdum, nə oturmağa, nə uzartmağa cəsarət edirdim, Ricuey bacı! Onlar necə də oğurlayırdılar... bir təsəvvür edin ki, dünən, gecə yarıya az qalmış qorxudan nələrlə çəkmişəm! Mən

onların uşaqları oğurlayıb aparacağından qorxmağa başlamışdım, Allah özü fauna şahiddir! Qorxum o dərəcəyə çatmışdı ki, aqlımı belə itirmişdim! İndi, gündüz vaxtı bunların hamısı çox gülməyə görünür, o vaxt isə fikirləşirdim ki, mənə yazıq Tomumla Sidim görəsən orada, yuxarı mərtəbədəki otaqda təkcə necə yatıblar? Allah şahiddir ki, nə qədər təşviş edirdim, axın yavaşca yuxarıya qalxıb onların otağını bayırdan açarla bağladım, bəli, bəli, gedib otaqların qapısını açarla bağladım! Mənə yerimə elə hər kim olsaydı gedib bağlardı. Çünki, özünüz bilirsiniz, belə hallarda getdikcə daha da bərk qorxuya düşürsən, saatbasaat halın daha pis olur, başına min cür fikir gəlir, - sonra da Allah bilir ki, necə axmaq işlər edirsən! Düşünürsən ki, əgər mən də bir oğlan uşağı olub orada, otaqda təkcə qalsaydım, qapı isə bağlı olmasaydı...

Salli xala susub, elə bil ki, fikrə getdi, sonra isə yavaş-yavaş mənə tərəf dönüb baxdı, - mən ayağa qalxıb, gəzirməyə getdim. Öz-özümə dedim ki, əgər bir tərəfə çəkilib bu barədə fikirləşsəm, bu səhər nə üçün evdə olmadığımızı yaxşıca izah edə bilərəm. Belə də etdim. Ancaq uzağa getməyə cəsarət etmədim, fikirləşdim ki, Salli xala dalınca adam göndərər. Bir qədər keçəndən sonra qonaqlar dağılışıb gəldikləri vaxt Salli xalının yanına gəlib dedim ki, "mənəmlə Sidi" güllə səsləri ilə hay-küy yuxudan oyatdı; biz nə əhvalat baş verdiyinə baxmaq istədik, qapı isə açarla bağlı idi, buna görə də biz ildırım ötürənlə aşağıya düşdük, hər ikimiz bir balaca əzildik, bir daha heç vaxt belə etməyəcəyik. Sonra isə Saylas əmiyə dediklərimin hamısını ona söylədim; Salli xala isə dedi ki, bizi bağışlayır, əslində, bəlkə heç bağışlanmalı şey də yoxdur, oğlan uşaqlarından bundan artıq bir şey gözləmək də olmaz, o yaxşı bilir, oğlanların hamısı yaman dəcəl olur, indi ki, bundan heç bir pis şey ortaya çıxmayıbdır, onda narahat olmağa və hirsənməyə dəyməz, keçənə güzəşt deyərlər, Allaha çox şükür ki, biz sağ-salamatıq, heç birimiz itib didərgin düşməmişik. O məni öpüb, başımı sıgalladı, sonra fikrə gedib qanı qaraldı və birdən diksinib dedi:

- Allah, özün rəhm elə, gecəyə az qalib, Sid isə hələ də yoxdur!

O harada ola bilər?

Gördüm ki, münasib vəziyyətdir, yerimdən sıçrayıb dedim:

- Bu saat şəhərə qaçıb, onu taparara!

- Yox, zəhmət çəkmə, - deyər Salli xala cavab verdi. Yerindəcə oturub qal. Birinin itidiyi də bəs edər.

Tom, axşam naharında da gəlib çıxmadı, axşam naban qurtaran kimi Saylas əmi şəhərə getdi.

Saat on olardı ki, Saylas əmi bir qədər həyəcanlı halda qayıdıb gəldi, o Tomun heç izini-tozunu da tapmamışdı. Salli xalanın əhvalı yaman pozuldu, Saylas əmi isə dedi ki, hələ dərdə-qəmə batmaq tezdir; "Oğlan uşaqlarının hamısı elə belədir, bax, görəsən ki, o da səhər sağ-salamat gəlib çıxacaq", Salli xala bu sözlərdən bir qədər sakit kimi oldu. Lakin dedi ki, uzanıb yatmayacaq, oyaq qalıb Sidi gözləyəcəkdir, şamı da söndürməyəcək ki, o, gələndə görə bilsin.

Sonra, mən yatmağa gedəndə o da öz şamını götürüb mənimki getdi, üstümü möhkəm-möhkəm örtüb doğma ana kimi mənə qulluq etdi; mən hətta utanıb xəcalət çəkdim, onun üzünə belə baxa bilmədim; o isə mənim yanına – çarpayıda oturub xeyli söhbət etdi; bizim Sidin necə yaxşı oğlan olduğunu söyləyir, onun haqqında danışmaqdan doymaq bilmir və tez-tez məndən soruşurdu ki, mən nə deyə bilərəm; görəsən, o azmayıb ki, yaralanmayıb ki, bəlkə çayda batıbdır, bəlkə elə bu dəqiqə haradasa ya yaralı, ya da ölmüş balda sərilib qalıbdır, Salli xala isə ona kömək edə bilmir... Bu vaxt onun gözlərindən yaş axmağa başladı, mən isə dalbadal ona deyirdim ki, Sidə bir şey olmayıbdır, yəqin ki, səhər tezdən qayıdıb evə gələr; o gah mənim əlimi tutub oxşayır, gah məni öpür, bu sözləri bir daha söyləməyimi xahiş edirdi, deyirdi ki, ürəyi yaman narahatdır, bu sözləri eşidəndə isə özünü bir qədər yüngül hiss edir. Salli xala çıxıb gedərkən gözlərini mənə zilləyib mehribanca baxaraq dedi:

- Tom, mən qapını bağlamayacağam. Burada pəncərə də, ildırım-ötürən də var, mənə elə gəlir ki, sən sözümə qulaq asacaqsan, çıxıb getməyəcəksən, elə deyilmi? Mənim xatirimə getməyəcəksən!

Mən qaçıb Tomun başına nə gəldiyinə baxmaq üçün ölürdüm, belə də etmək fikrində idim, lakin bu sözdən sonra gedə bilməzdim, bütün aləmi mənə versəydilər də gedə bilməzdim.

Salli xala, eləcə də Tom, heç cürə başımdan çıxmırdı, buna görə də çox pis yatdım. Gecə iki dəfə ildırım ötürənlə aşağıya düşüb evlə ətrafını dollandım, Salli xalanın hələ də pəncərənin qabağında oturduğunu, yanımda isə şamın yandığını gördüm; mən onun üçün nə isə bir şey etmək istəyirdim, lakin əlimdən heç nə gəlmirdi, öz-özümə dedim ki, heç olmazsa bundan sonra onu heç bir vaxt qüssələndirməyəcəyimə and içim. Üçüncü dəfə isə dan yeri sökülərkən yuxudan ayıldım, aşağıya düşdüm; baxıb gördüm ki, Salli xala belə də orada oturubdur, şamı da yamıb qurtarmaqdadır, o ağ saçlı başını əli üstə qoyub yuxuya getmişdi.

QIRX İKİNCİ FƏSİL

**CİMİ NƏ ÜÇÜN DAR AĞACINDAN
ASMADILAR**

Səhər yeməyindən qabaq qoca yenə şəhərə getdi, lakin bu dəfə də Tomu tapa bilmədi; onların hər ikisi fikirli halda stolun arxasında dinməzəcə oturmuşdu, çox kədərli görünürdülər, demək olar ki, heç bir şey yeməmişdilər, qəhvələri də fincanlarda soyuyub qalmışdı. Birdən qoca dedi:

- Mən məktubu sənə verdim, ya yox?
- Hansı məktubu?
- Dünən poçtdan aldığım məktubu deyirəm də!
- Yox, sən mənə heç bir məktub verməmişən.
- Yəqin yadımdan çıxıb.

Qoca belə deyib ciblərini axtarmağa başladı, sonra məktubu haraya qoyduğunu yadına salaraq gedib, gətirdi, arvadına verdi. Arvad dedi:

- Bu ki, Sent-Pitersburqdan, bacımdandır!

Mən yenə gəzişməyin faydalı olduğu qərarına gəldim, lakin yerimdən tərpənə bilmədim. Birdən... Sallı xala məktubu açmağa belə macal tapmayıb, onu bir yana ataraq otaqdan qaçdı - o, nə isə görmüşdü. Mən də baxdım gördüm ki, Tom Soyveri xərkədə gətirirlər, bundan başqa qoca doktor, elləri arxasında bağlanmış, çit paltarlı Cim və başqa adamlar gəlirlər. Mən cəld məktubu gözümə dəyən ilk yerə soxaraq bayıra qaçdım. Sallı xala Tomun üstünə atılıb ağlayaraq belə deyirdi:

- Ölübdür, ölübdür, mən bilirəm, ölübdür!

Tom isə başını bir balaca yana çevirib burnunun altında nəsə mızıldadı o saat görünürdü ki, ağı başında deyil, Sallı xala isə əllərini bir-birinə vuraraq dedi:

- Sağdır, Allaha çox şükür! Elə bu da böyük şeydir.

Sonra Tomu elə gedə-gedə öpərək, onun üçün yataq hazırlamaqdan ötrü evə qaçdı; o zəncilərə və bütün digər adamlara hər cür göstərişlər verir, həm də bunu elə tez-tez edirdi ki, ağız söz belə tutmurdu.

Mən camaatın ardınca getdim ki, görüm Cimə nə edəcəklər, qoca doktor ilə Saylas əmi isə Tomun ardınca otağa keçdilər. Fermerlərin hamısı yaman hirsələnmişdi, bəziləri isə hətta, bütün yerli zəncilərə dərs olsun deyə Cimi dar ağacından asmaq istəyirdilər, deyirdilər ki, qoy buralı zəncilər də onun kimi qaçmağa alışmasınlar, aləmi bir-birinə vu-

rub, bütün bir ailəni günlərlə qorxu və iztirab içərisində saxlamasınlar. Digərləri isə belə deyirdi: onu asmaq lazım deyil, bu tamam yersiz işdir, axı o bizim zəncimiz deyildir, bir də görərsən ki, onun sahibi gəlib çıxar və bizi onun haqqını verməyə məcbur edər. Bu fikir qalanlarının da hirsini soyutdu; axı zəncini asmağı hamıdan çox istəyənlərin özləri, bu oyun qurtarandan sonra onun haqqını ödəməyi istəməyənlərdi.

Onlar xeyli müddət Cimi söyüb iki-üç dəfə də boynunun ardına vurdular, Cim isə susur və məni tanıdığını hiss belə etdirmirdi; onlar Cimi həmin daxmaya aparıb əyninə köhnə paltarlarını geydirərək yenə zəncirlədilər, lakin bu dəfə zəncirin ucunu çarpayının qıçına deyil, divarın ən aşağıdakı tirinə, vintlə bərkidilmiş halqaya keçirdilər; Cimin əllərinə qandal salıb hər iki qıçını da zəncirlədilər və qərara gəldilər ki, sahibi gəlib çıxana kimi, əgər sahibi gəlib çıxmasa müzayidə ilə satılana kimi, onu təkəcə çörək və su ilə yarıac saxlasınlar, sonra bizim lağımı qum ilə doldurdular, iki fermerə tapşırdılar ki, gecələr əllərində tüfəng daxmanın yanında keşik çəksinlər, gündüzlər isə qapının yanına buldoq iti bağlasınlar; bütün işlərini görüb qurtardıqdan sonra, bekarılıqdan Cimin üstünə düşüb onu söyməyə başladılar, bu vaxt qoca doktor gəldi, söyüşlərə qulaq asıb dedi:

- Onunla o qədər də sərt davranmayın, çünki o, pis zənci deyil. Mən bu oğlanın yıxılıb qaldığı yerə gəldiyim vaxt gördüm ki, gülləni, kənardan kömək olmasa çıxara bilməyəcəyəm, onu tək qoyub bir adamın dalınca da getmək olmazdı, çünki o özünü çox pis hiss edirdi: əhvalı get-gedə daha da xarablaşırdı; sonra o sayıqlamağa başladı və məni öz yanına qoymadı, məni təhdid etdi ki, əgər tabaşirlə salın üstünə xaç nişanı çəksəm, məni öldürəcəkdir, xülasə, ağzına gələni dedi, əlimdən heç bir şey gəlmirdi, bu vaxt dedim ki, bir adamın köməyi olmadan keçinə bilməyəcəyəm. Elə həmin dəqiqə, bax bu zənci, haradansa çıxıb gəldi, bildirdi ki, mənə kömək edər, doğrudan da, lazım olan hər bir şeyi etdi, həm də çox məharətlə, mənim ürəyimə gəldi ki, bu elə həmin qaçqın zəncinin özüdür; bununla belə həmin günü və bütün gecəni orada qalmalı oldum. Vəziyyət, bax belə idi! Mənim şəhərdə soyuqdəyməsi olan iki xəstəm vardı, aydındır ki, onlara baş çəkməli idim, lakin buna cəsarət etmədim: dedim ki, birdən bu zənci qaçar, onda məni bundan ötrü ittiham edərlər, çayda isə bircə qayıq belə görünmürdü, çağırmağa da bir adam belə yox idi. Bu gün səhərə kimi adada beləcə durub gözləməli oldum; onu da deyim ki, zəncinin xəstəyə bu qədər yaxşı qulluq etdiyini ömrümdə görməmişdim, bir də heç fikirləşməmişdim ki, onu yenidən tuta bilərlər. Hiss

olunurdu ki, möhkəm yorulmuşdu, mən onun üz-gözündən gördüm ki, son vaxtlar çoxlu ağır işlər görməli olmuşdur. Onun bu xasiyyəti mənim çox xoşuma gəldi. Centlmenlər, sizə deyim ki, adam belə bir zəncidən ötrü min dollar verməyə də hayıfıslanmaz, onunla mehriban davranmaq lazımdır. Lazım olan hər bir şey əlimin altında hazır idi, oğlan üçün də orada evdən pis keçmirdi; bəlkə, hətta yaxşıydı da çünki ora çox sakit bir yer idi. Lakin mən onlardan ötrü səhər açılana kimi orada qalmalı oldum, axı hər ikisi mənim əlimdə idi; sonra baxıb gördüm ki, içi adamla dolu bir qayıq gəlir, xoşbəxtlikdən zənci bu vaxt döşəyin üstündə oturmuş halda başını dizləri üstə sallayıb bərk yuxuya getmişdi; mən qayıqdakilərə işarə etdim, onlar xəlvətə onun yanına gələrək, ayılıb işin nə yerdə olduğunu bilincəyədək tutub əl-qolunu sarıdılar. Bu vaxt oğlan da yatmışdı, lakin çox narahat idi. Biz avarları əsgri parçaları ilə bağlayıb salı qayığa qoşduq və yavaş-yavaş şəhərə tərəf hərəkət etdik, zənci isə müqavimət göstərmədi, heç bir kəlmə söz də demədi; o lap əvvəldən özünü sakit aparırdı. Centlmenlər, o pis zəncinin deyildir!

Kim isə yerindən dilləndi:

- Doktor, mənə, biz də ona heç bir pislik etməmişik.

Belə olduqda o biriləri də yumşaldılar, mən isə, Cimə bu cür yaxşılıq etdiyi üçün doktora çox minnətdar idim; özüm də çox şad idim ki, doktor da onun haqqında mənim kimi düşünür; mən Cim ilə ilk dəfə tanış olan kimi görmüşdüm ki, o təmiz ürəkli və yaxşı adamdır. Hamı doktorun fikrinə şərik oldu ki, Cim özünü çox yaxşı aparmışdır, o bu iş üçün qiymətləndirilməli və ona mükafat verilməlidir. Hamı, bir nəfər kimi oradaca ürəkdən söz verdi ki, daha onu söyməyəcəkdir.

Sonra onlar daxmadan çıxıb qapını qıfilla bağladılar. Mən elə düşünürdüm ki, onlar indi deyəcəklər: onun zəncirlərini açmaq lazımdır, çünki bu zəncirlər çox ağır idi, yaxud deyəcəklər ki, ona təkə çörək ilə su yox, ət də, tərəvəz də vermək lazımdır, lakin bu heç kimin ağılına belə gəlmədi, mən isə qət etdim ki, yaxşısı budur bu işə heç qarışmayım, ancaq doktorun dediklərini gedib Salli xalaya danışım, ara bir qədər sakit olandan sonra isə qaçqın zəncini qayıqla təqib edərkən Sidin yaralanmış olduğunu və bunu ona nə üçün söyləmədiyimi izah edim.

Mənim fikirləşmək üçün vaxtım belə çox idi. Salli xala gecə də, gündüz də xəstənin otağından çıxmırdı; Saylas əmini isə gördükdə, həmişə qaçıb gizlənidim.

Ertəsi gün səhər eşitdim ki, Tom xeyli yaxşılaşmış, Salli xala da bir qədər uzanıb dincini almağa getmişdir. Özümü xəlvətə xəstənin otağına

saldım; fikirləşdim ki, əgər o yatmayıbsa, qohumlarımızı inandırmaq üçün onlara nə deyəcəyimizi onunla birlikdə düşünüb tapaq. Lakin o yatmışdı, həm də çox bərk yatmışdı, sifəti, onu gətirdikləri vaxt alışıb-yandığı kimi deyil, solğun idi. Mən oturub onun oyanmasını gözlədim. Heç yarım saat keçməmişdi ki, Salli xala səssizcə otağa girdi, budur, yenə ələ keçdim! Salli xala mənə işarə ilə bildirdi ki, sakit oturum, özü də yanımda oturub pıçılıtlı ilə dedi ki, indi biz hamımız sevinə bilərik, çünki əlamətlər sübut edir ki, o sağdır, çoxdan beləcə yatıbdır, üzündən də görünür ki, getdikcə rahatlaşır və sağlamlaşır, güman var ki, ayılında huşu başında olacaq.

Biz oturub onun oyanmasını gözlədik, azca sonra o, qımıldanıb gözlərini açdı, ətrafı nəzərdən keçirərək dedi:

- Aha, mən ki, evdəyəm! Bu necə oldu? Bəs sal hanı?

- Sal öz qaydasındadır, - deyə mən cavab verdim.

- Bəs Cim?

- O da yaxşıdır, - dedim, amma bunu çox qətiyyətsiz söylədim.

O heç bir şey sezə bilməyib dedi:

- Çox gözəl! Çox yaxşı! İndi biz hamımız evdəyik, qorxmalı bir şey yoxdur! Sən xalaya dedinmi?

Mən istədim deyəm "bəli", lakin Salli xalanın özü dilləndi.:

- Nəyi deyirsən, Sid?

- Bütün bu işləri qurduğumuzu!

- "Bütün bu işlər" nədir?

- Bəli, bütün bu işlər, əslində isə birçə iş olub: Tom ilə mən qaçqın zəncini azad etmişik.

-Allah, özün rəhm elə! Qaçqını azadını etmiş... əzizim, sən nə danışırsan? İlahi, o yenə sayıqlayır!

- Yox, sayıqlamıram, nə danışdığımı bilirəm. Onu biz azad etmişik, Tomla mən. Belə etmək qərarına gəldik, etdik də. Həm də belə məharətlə.

O, nağıl etməyə başladı, Salli xala isə onun sözünü kəsmir, oturub qulaq asır, bərəlimiş gözlərilə ona baxırdı; mən gördüm ki, bu işə qarışmağıma dəyməz.

- Xala, bilsəydin ki, bu iş bizdən nə qədər zəhmət tələb etdi! Siz hamınız yatdığınız vaxt, hər gecə, hər saat çalışırdıq, həftələrlə işlədik.

Biz şamları da, döşəkağını da, köynəyi də, sizin paltarınızı da, qaşıqları da, tənəkə nimçələri də, bıçaqları da, tavanı da, dəyirman daşını da, unu da, hamısını daha saymaq nümünə deyil, oğurlamalılı olduq. Mişarı,

qələmləri, yazıları və bütün qalan şeyləri nə cür çətinliklə düzəltdiyimizi siz təsəvvürünüzdə də gətirə bilməzsınız; amma, bütün bunlar çox fərhəli işlərdi! Bundan sonra isə tabut və insan sümüklərinin şəklini çəkməli, qaçaqların adından imzasız məktublar yazmalı, ildırımötürənlə qalxıb-enməli, lağım atmalı, kəndir nərdivan düzəldib onu piroqun içində bişirməli, Cimə sizin cibinizdə qaşığı göndərməli...

- Allah, özün kömək elə!

- ...Cimin təkə qalıb darıxmaması üçün daxmaya su ilanları, siçovullar, hörümçəklər buraxmalı olduq; sonra isə siz Tomu saxladınız və beləliklə onun şlyapasındakı yağı o qədər ləngitdiniz ki, az qala bütün işlərimizi korlayacaqdınız. Biz getməyə macal tapmadıq, daxmadaykən fermerlər gəlib çıxdı; biz tez çıxıb qaçdıq, onlar səsimizi eşidib bizi təqib etməyə başladılar; bu vaxt məni güllə ilə vurdular; biz sonra yoldan kənara çıxıb təqibçiləri yanımızdan qabağa buraxdıq; siz itləri açıb buraxdıqda isə onlar dalımızca qaçmayıb səs-küy gələn tərəfə cumdular, biz qayığa minib sağ-salamat üzərək sala çatdıq; Cim artıq indi azad bir insandır, bütün bunları isə biz özümüz etmişik, böyük məharətdir, eləmi, xala?

- Vallah, bu yaşa çatmışam, amma ömrümdə belə bir şey eşitməmişəm! Ay yaramazlar, bizə bu qədər əziyyət verən, aqlımızı başımızdan çıxaran, bizi az qala ölümcül halda qorxudan sizmişsiniz? Əllərim gicişir, belə gic-gic işlər üçün sizi lap bu dəqiqəcə durub kötləmək istəyirəm! Bir fikir verin, gecələr səhərə kimi yatmıram ki... Yaramaz uşaq, bircə sağalıb ayağa qalx, sənənlə yaxşıca danışaram, gic əməlləri hər ikinizin başından vurub çıxararam!

Lakin Tom İftixar hissi ilə lovğa-lovğa gülür, özünü saxlaya bilməyib hey çərəncilik edirdi, Salli xala isə tez-tez onun sözünü yarımqıq kəsir, hirsələnib özündən çıxırdı, hər ikisi də damdakı pişiklər kimi birlikdə çığırdılar; Salli xala sonra dedi:

- Yaxşı, kefin nə qədər istəyir gül, sevin, ancaq bir də sənə aid olmayan bir işə baş soxsan...

- Hansı işə, - deyə Tom soruşdu və daha gülümsəməyib ciddilləşdi, görünürdü ki, təccüb edir.

- Necə yəni hansı işə? Qaçqın zənci ilə olan işi deyirəm. Bəs sən nəyi bildirdin?

Tom acıqlı-acıqlı mənə baxıb dedi;

- Tom, axı sən mənə bu saat dedin ki, Cim təhlükəsiz bir yerdədir.

Məgər o qaça bilməyib?

- Kim? - deyə Salli xala soruşdu. - Qaçqın zəncimi? Heç yana qaçmayıb. Onu yenə sağ-salamat tutublar, o yenə daxmadadır, təkcə çörək və su ilə, həm də zancirlənmiş halda orada qalacaq; əgər sahibi onun ardınca gəlməsə, onda onu satacaqlar.

Tom o saat dikəlib oturdu, onun gözləri alışıb-yanır, burun pərələri körük kimi qalxıb-enirdi. O, qışqıra-qışqıra dedi:

- Onların Cimi tutub dustaq saxlamağa haqları yoxdur! Yüyür. Bir dəqiqə də vaxt itirmə. Onu buraxın, o heç də qul deyil, Yer üzündəki bütün insanlar kimi azaddır.

- Bu uşaq yenə nə qondarır?

- Mən heç bir şey qondarmıram, mənim hər bir sözüüm həqiqətdir, Salli xala! Əgər bir adam getməsə, mən özüm ora gedəcəyəm. Mən Cimin bütün həyatına bələdəm, Tom da onu yaxşı tanıyır. Qoca miss Uotson iki ay bundan əvvəl ölübdür. Miss Uotson Cimin çayın aşığılarına satmaq istədiyinə həmişə utanırdı, bunu onus özü demişdi; indi onun özü öz vəsiyyətnaməsində ona azadlıq vermişdir.

- Əgər o artıq azad idisə, bəs nədən ötrü sən də onu azad edirdin?

- Sizə deyim ki, bu sualınız əsl qadın sualıdır. Bəs macərələr necə nolaydı? Mən qan içində üzməyə belə hazır idim... Aman Allah, Polli xala!

Gördüm ki, - əgər yalan deyirəmsə yerimdəcə quruyum qalım, -Polli xala mələk kimi mehriban və məmnun bir halda, artıq qapı ağzında dayanıb baxırdı.

Salli xala ona san atıldı, qucaqlayıb sevindiyindən ağlamağa başladı, o, Polli xalının başını qolları arasına alıb elə sıxırdı ki, az qala başını bədənindən üzəcəkdə; o saat gördüm ki, mənim üçün on münasib yer çarpayının altıdır; bu saat başımızda fırtına qopacağı aydın idi. Başımı çarpayının altından çıxarıb baxırdım, Polli xala onun əlindən çıxıb dayandı, eynəyinin üstündən Toma elə bir nəzər saldı ki, elə bil: - yerə girsən bundan yaxşıdır, demək istəyirdi. Sonra işə dilləndi;

-Hə, Tom, üzünü yana çevirməyin yaxşıdır! Sənin yerinə olsaydım, mən də üzümü yana çevirərdim.

- Aman Allah! - deyə Salli xala özünü saxlaya bilmədi. – Məgər o bu qədər dəyişib? Bu ki, Tom deyil, Siddir, Bəs o... o... Tom necə oldu.

Bu saat, bax bu dəqiqə burda idi.

- Yəqin ki, sən Hek Finni deyirsən: bəli, Hek Finni deyirsən! Bu yaramaz Tomu bu yaşa yetirmişəm, deyirsən bəs indi tanımayacağam?

Qiyamət imiş ki! Hek Finn, tez ol çarpayının altından çıx!

Mən çarpayının altından çıxdım, ancaq dilim-ağzım qurumuşdu.

Salli xala özünü möhkəm itirmişdi, mən adamın özünü belə itirməsini ömrümdə görməmişdim, Saylas əmi isə səhərdən qayıdıb gəldiyi vaxt ona bütün bunları nağıl etdilər, o da özünü Salli xaladan bədtər itirdi. Saylas əmi, demək olar ki, kefli adama döndü və bütün günü ağı başına gəlmədi, həmin günü elə moizə oxudu ki, dünyada ən müdrik adam belə bu moizədən bir şey anlamazdı, ona görə də bundan sonra ona hamı ehtiram göstərməyə başladı. Polli xala isə onlara mənim kim olduğumu və buraya haradan gəlib çıxdığımı nağıl etdi, mən də məcbur oldum deyəm ki, missis Felps məni Tom Soyyerə oxşadanda bilmədim nə edim... (Bu vaxt missis Felps mənim sözümlə kəşib dedi ki, yox, sən məni əvvəlki kimi çağır, Salli xala de, mən buna alışmışam, dəyişmək lazım deyil)... Salli xala məni Tom Soyyerə oxşadanda, mən buna səbir edib dözməli oldum, başqa çarə yox idi, mən bunu da bilirdim ki, Tom inciməz, əksinə şad olar, çünki bu sirli iş olacaq, bundan onun üçün bütöv bir macərə çıxacaq, odur ki, bundan çox razı qalacaqdır. Belə de oldu. O özünü Sid kimi qələmə verdi və işi elə qurdu ki, mənim üçün hər cəhətdən yaxşı oldu.

Polli xala bilirdi ki, Tom düz deyir; qoca miss Uotson öz vəsiyyətim-naməsində Cimi azad etmişdir; deməli, məsələ aydındır. Tom Soyyer azad bir zəncini azad etmək üçün bu qədər əzab-əziyyət çəkmişdir! Mən isə lap bu dəqiqəyə və bu söhbətə kimi yenə də heç cür başa düşə bilmirdim ki, belə bir tərbiyə görmüş olan Tora, necə olub ki, zəncini azad etməkdə birdən-birə mənə kömək edib!

Polli xala dedi ki, Salli xala Tom ilə Sidin sağ-salamat gəlib çıxdıqlarının yazanda o fikirləşib: "Elə belədir ki, var! Bir halda ki, mən onu təkə buraxmışam və ona bir göz yetirən yoxdur, deməli, belə də olmalı idi!".

- Bax indi bu qədər məsafəni, min yüz mildən uzun bir yolu paroxodla gəlməli olmuşam ki, görüm bu yaramaz uşaq bu dəfə nələr törədib, axı mən səndən heç bir cavab almırdım.

- Axı mən də səndən heç bir məktub almamışam! - deyə Salli xala da bildirdi.

- Ola bilməz! Mən sənə iki dəfə məktub yazıb soruşmuşam ki, nə üçün deyirsən Sid oradadır, bu nə deməkdir?

- Mən birçə məktub belə almamışam.

Polli xala aram-aram dönüb ciddiyyətlə dedi:

- Tom!

- Nə deyirsən? - deyə Tom qaşqabaqlı halda cavab verdi.

- Necə yəni, "nə deyirsən", yaramazın biri, məktubları bəri ver görüm!
 - Hansı məktubları?
 - O məktubları, mənim yazdıqlarımı! Belə görürəm ki, səninlə başqa cür danışmaq lazım gələcək...
 - Səndiçəkdir. Heç kəs onlara əl vurmaıyıb poçtdan aldığı vaxtdan bəri eləcə orada qalıbdır. Mən bilirdim ki, bu məktublar başımıza əngəl açacaq; belə fikirləşirdim ki, onsuz da tələsməli bir yerimiz yoxdur...
 - Sənin başına oyun açmaq lazımdır, oyun! Mən axı bir məktubda yazmışdım ki, yola düşüb gəlirəm; yəqin ki, bu məktubu da...
 - Yox, o məktub elə dünən gəlib, - deyə Salli xala cavab verdi, -mən onu hələ oxumamışam, əl dəyən olmayıb, məndədir.
- Mən iki dollardan mərc gəlmək istədim ki, bu məktub onda deyil, sonra isə fikirləşdim yaxşısı budur, mərc gəlməyim. Buna görə də heç nə demədim.

AXIRINCI FƏSİL

DAHA YAZMAĞA BİR ŞEY YOXdUR

Tomu elə ilk dəfə tək görən kimi, qaçış ilə əlaqədar olan bütün bu əhvalatı nə üçün düzəltmədiyini, əgər qaçmağa müvəffəq olardısa, sonra nə etmək istədiyini və çoxdan bəri azad olan zəncini azad etmək üçün işi yenədəmi uzatmaq fikrində olduğunu soruşdum. Tom isə buna belə cavab verdi ki, əgər Cimi buradan sağ-salamat aparmağa nail olsaydıq, onda macərə xatirinə, salla çayın ağzına kimi çayaşağı üzərdik; sonra dedi ki, fikri lap əvvəldən belə imiş. Orada isə Cimə deyəcəkmış ki, sən azadsan; sonra biz onu paroxodla öz evinə aparacaq bizə sərf etdiyi vaxt üçün ona pul verəcək, əvvəlcədən məktub göndərəcəkmişik ki, bütün zəncilər onu qarşılamağa çıxsınlar; sonra onu meşələrlə, musiqi sədaları altında şəhərə aparacaqmışdıq, bundan sonra o da, biz də qəhrəman olacaqdıq. Mənim fikrimcə isə, elə bunlarsız da hər şey yaxşı qurtarmışdı.

Biz bir dəqiqənin içində Cimin zəncirlərini açdıq. Salli xala ilə Saylas əmi isə Cimin, Tomu mülalicə edərəkən doktora necə kömək etdiyini öyrəndikdə, ona yaman qulluq göstərməyə başladılar; onun üçün mümkün qədər yaxşı şərait yaratdılar, ona istədiyi hər bir yeməyi verdilər, çalışdılar ki, o darıxmasın və heç bir iş görməsin. Biz ciddi söhbət üçün Cimi xəstənin otağına çağırıdıq; Tom, məhbus olduğu və hər şeyə dözüb

özünü belə yaxşı apardığı üçün Cimə qıxx dollar pul bağışladı. Cim çox sevindi və daha susub dura bilmədi:

- Hə, Hek, gördünmü, sənə nə demişdim? Sənə Cekson adasında dediyim sözlər yadımdadır mı? Sənə demişdim ki, sinəm tüklüdür, sonra bunun nə əlamət olduğunu söyləmişdim; bir də demişdim ki, mən artıq bir dəfə varlı olmuşam, yenə də varlanacağam; indi bax, mən deyən kimi də oldu! Görürsənmi? Bundan sonra bir daha-əlamət deyib gülmə, əlamət əlamətdir, sözlərimi yadında saxla! Mən isə onsuz da bildirdim ki, varlanacağam, bu mənə lap su kimi aydın idi.

Bundan sonra isə Tom yenə öz işinə başlayıb hey plan tökdü, fikir söylədi, gəlin dedi, gecə birtəhər edib üçümüz də qaçaq, paltarlarımızı dəyişək, macərə axtarmaq üçün iki, ya üç həftəliyə hind torpağına, hindilərin yanına gedək; mən ona belə cavab verdim: eybi yoxdur, bu münasib işdir, ancaq mənim hindi paltarını almaq üçün pulum yoxdur, evdən də çox çətin ki, pul ala biləm, çünki atam, artıq yəqin qayıtmış, bütün pullarımızı məhkəmə hakimi Tetçerdən alıb içkiyə vermişdir.

- Yox, içkiyə verməyib, - deyə Tom mənə cavab verdi, - pulların hamısı salamatdır, hətta altı min dollardan bir qədər də artıqdır; sənin atan isə o vaxtdan bəri gedəndir, qayıtmayıb. Hər halda mən yola çıxana kimi qayıdıb gəlməmişdi.

Cim isə təntənə ilə dedi:

- Heç, o bir daha heç vaxt qayıtmayacaqdır!

- Nə üçün qayıtmayacaqdır, Cim? - deyə mən soruşdum.

- Neyləyirsən nə üçün qayıtmayacaqdır, Hek? Ancaq bunu bil ki, daha qayıtmayacaqdır.

Lakin mən ondan əl çəkmədim, o da nəhayət dedi:

- Çay ilə aşağı üzən evi xatırlayırsanmı? Onun içində üstü yorğanla örtülmüş bir adam da vardı, mən yorğanı qaldırıb baxandan sonra səni də onun yanına buraxmadım ha, yadına gəlirmi? Hə, lazım olanda öz pullarını ala bilərsən, çünki həmin adam sənin atan idi...

Tom çoxdan sağalıb yaxşı olmuşdur; o öz gülləsini bəzək əvəzinə saatının zəncirindən asmış və tez-tez saata baxır; daha yazılmalı bir şey yoxdur, mən özüm isə buna çox şadam, çünki kitab yazmağın necə cansıxıcı bir iş olduğunu əgər əvvəllər bilsəydim, heç vəchlə bu işə baş qoşmazdım, bundan sonra da heç bir vaxt yazan deyiləm. Mən, çox yəqin ki, hind torpağına Tom ilə Cimdən tez qaçaacağam, çünki Salli xala məni oğulluğa götürüb tərbiyəmlə məşğul olmaq fikrindədir, mən isə buna dözə bilmərəm! Çünki artıq bir dəfə sınımışam!

MÜNDƏRİCAT

Gülüşlə, qəhqəhəylə öldürən sənətkar.....	4
TOM SOYYERİN MACƏRALARI (Tərcümə edəni Şəfiqə Ağayeva).....	9
HEKLBERRİ FİNNİN MACƏRALARI (Tərcümə edəni Hamid Qasımzadə).....	193

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Ələkbər Kərimov</i>
Korrektor:	<i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 08.08.2004. Çapa imzalanmışdır 16.02.2005.
Formatı 60x90¹/₁₆ Fiziki çap vərəqi 29. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 27.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.